

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΟΡΟΛΟΓΙΑ

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ 13^{ου} ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Αθήνα, 2021

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

**ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ
ΟΡΟΛΟΓΙΑ**

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ 13^{ου} ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Αθήνα, 2021

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

Τίτλος: **Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία**
Ανακοινώσεις 13^{ου} Συνεδρίου

Αγγλικός τίτλος: **Hellenic Language and Terminology**
13th Conference Papers

Επιμέλεια έκδοσης: **Κώστας Βαλεοντής**
Παναγιώτης Κριμπάς
Μαβίνα Πανταζάρα
Κατερίνα Τοράκη
Γιώργος Τσιάμας

Εκδότης: Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας
Λεωφ. Συγγρού 63
11745 ΑΘΗΝΑ
τηλ. 210-8662069
ιστότοπος: www.eleto.gr
ηλ-ταχ. valeonti@otenet.gr

© 2021 Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας

ISBN : 978-618-83405-6-5

Εκτύπωση-Βιβλιοδεσία: ΚΕΘΕΑ ΣΧΗΜΑ & ΧΡΩΜΑ
Παραγωγική μονάδα γραφικών τεχνών
57400 Σίνδος Θεσσαλονίκη
www.kethea-print.gr

Τα δικαιώματα της παρούσας έκδοσης ανήκουν στην Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας.
Το βιβλίο εκδόθηκε σε 200 αντίτυπα. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε τρόπο ανατύπωση, καταχώριση σε σύστημα αποθήκευσης και επανάκτησης ή μετάδοσης μέρους ή του συνόλου του βιβλίου αυτού, ή η διασκευή σε CD-ROM, χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη και των συγγραφέων.

Υπό την Αιγίδα της Προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας

13^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»

11–13 Νοεμβρίου 2021, Διαδικτυακό

Αφιερωμένο στον Ιωάννη Καποδίστρια

Εναρκτήρια Συνεδρία:

Πέμπτη 11 Νοεμβρίου 2021, ώρα 19.00

Διεξαγωγή:

Παρασκευή 12 και Σάββατο 13 Νοεμβρίου 2021

ΣΥΝΔΙΟΡΓΑΝΩΤΕΣ:

- Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ)
- Πανεπιστήμιο Κύπρου (ΠΚ)
- Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ)
- Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ)
- Ιόνιο Πανεπιστήμιο (ΙΠ)
- Πανεπιστήμιο Αιγαίου (ΠΑ)
- Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (ΤΕΕ)
- Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης (ΕΣΥΠ/ΕΛΟΤ)
- Ερευνητικό Κέντρο «Αθηνά»/Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου (ΙΕΛ)
- Οργανισμός για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας (ΟΔΕΓ)
- Πανελλήνια Ένωση Μεταφραστών (ΠΕΜ)
- Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας (ΕΕΜ)
- Ελληνικό Δίκτυο Ορολογίας (ΕΔΟ)

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:	Κώστας Βαλεοντής
Αντιπρόεδρος:	Μαριάννα Κατσογιάννου
Γ. Γραμματέας:	Γιώργος Τσιάμας
Ταμίας:	Διονύσης Γιαννίμπας
Μέλη:	Αφροδίτη Γιοβάνη Νικόλαος Καρράς Μαριλένα Καρυολαίμου Παναγιώτης Γ. Κριμπάς Σωτήρης Κεραμίδας Ελπίδα Λουπάκη Στέλλα Μαρκαντωνάτου Κλειώ Μπενέκου Μαβίνα Πανταζάρα Δημήτρης Μουτάφης Στέφανος Παπακώστας Ελένη Τζιάφα Κατερίνα Τοράκη Κατερίνα Φραντζή Δημήτρης Χαρβάτης Ευφροσύνη Φράγκου Γιάννης Σαριδάκης
Επίτιμη Αντιπρόεδρος:	Άννα Λάμπρου-Γκόνου

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρόεδρος:	Μαριάννα Κατσογιάννου
Αντιπρόεδρος:	Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη
Γεν. Γραμματέας:	Κώστας Βαλεοντής
Μέλη:	Μαρία Γαβριηλίδου Διονύσης Γιαννίμπας Τιτίκα Δημητρούλια Σπύρος Δόικας Μαριλένα Καρυολαίμου Παναγιώτης Γ. Κριμπάς Πένυ Λαμπροπούλου Ελπίδα Λουπάκη Έλενα Μάντζαρη Στέλλα Μαρκαντωνάτου Μαβίνα Πανταζάρα Αναστασία Παριανού Κατερίνα Τοράκη Γεώργιος Τσιάμας Ασημάκης Φλιάτουρας Αγγελική Φωτοπούλου Αναστασία Χριστοφίδου
Επίτιμος Πρόεδρος:	Παναγιώτης Κοντός
Επίτιμο μέλος:	Θεοδόσης Τάσιος
Γραμματεία	Μαντώ Τσιάμα Αλέξης Αλεξόπουλος Μαριλού Βαλεοντή Τατιάνα Βαλεοντή

Ιστότοπος: <http://www.eleto.gr/gr/Conference13.html>

Ιωάννης Καποδίστριας
(1776-1831)

«... Πώς θα μπορούσαμε, λοιπόν, με βάση τα παραπάνω να χαρακτηρίσουμε τον πρώιμο πολιτικό Καποδίστρια; Προοδευτικό ή συντηρητικό, επαναστάτη πολιτικό ή υπερσυγκεντρωτικό; Προσδιορισμοί όπως αυτοί χρειάζεται να εξετάζονται συγχρονικά στο τοπικό κοινωνικό και πολιτικό τους πλαίσιο και στην αλληλουχία των συναφών γεγονότων ώστε να μπορέσει να κατανοηθεί κάθε επιλογή.

Συντηρητικός λόγω κοινωνικής θέσης, προοδευτικός αριστοκράτης λόγω προσχώρησης στη μετριοπαθή, τη βενετική εκδοχή του Διαφωτισμού, αλλά και ανοιχτός στο νέο, συμβιβαστικός και συναινετικός σε παραχωρήσεις σε άλλες κοινωνικές ομάδες, απέκτησε στην Επτάνησο Πολιτεία τη γνώση, με τρόπο ιδιαίτερα ενεργό, για το πώς συγκροτείται ένα σύγχρονο κράτος με συνταγματική κατοχύρωση, πώς δομείται και στελεχώνεται η διοίκησή του, πώς εξασφαλίζεται η ισορροπία ανάμεσα στις ηγετικές ομάδες και τα ανερχόμενα κοινωνικά στρώματα, πώς οργανώνεται η προξενική του εκπροσώπηση, πώς καλλιεργείται η αυτοσυνειδησία στη βάση μιας γλώσσας και μιας θρησκείας, πώς καλλιεργείται ή διαμορφώνεται σε κατεύθυνση εθνική ή τοπική πολιτιστική ταυτότητα κ.ο.κ.»

(Από την εναρκτήρια ομιλία του 13^{ου} Συνεδρίου
«Ο Ιωάννης Καποδίστριας πριν από τον κυβερνήτη»
του Καθηγητή ΕΚΠΑ Γεράσιμου Παγκράτη)

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η Οργανωτική Επιτροπή του 13^{ου} Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» εκφράζει τις θερμές ευχαριστίες της στο Πανεπιστήμιο Κύπρου, χορηγό και υποστηρικτή της διαδικτυακής διεξαγωγής του Συνεδρίου, καθώς και στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, αρωγό μέλος της ΕΛΕΤΟ και χορηγό της έκδοσης του τόμου των ανακοινώσεων του Συνεδρίου.

Παρομοίως, ευχαριστεί όλους όσοι συνετέλεσαν στην επιτυχή πραγματοποίηση του Συνεδρίου, ηθικά, υλικά ή με προσωπική απασχόληση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελίδα

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ από τον Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής Κώστα Βαλεοντή (Ομιλία κατά την Εναρκτήρια Συνεδρία του 13 ^{ου} Συνεδρίου)	9
Χαιρετισμός κατά την Εναρκτήρια Συνεδρία του 13ου Συνεδρίου από την Πρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής Μαριάννα Κατσογιάννου	13
Ο Ιωάννης Καποδίστριας πριν από τον κυβερνήτη Γεράσιμος Δ. Παγκράτης.....	15
<i>Ήμεϊς ἐδῶ διασκεδάζομεν à merveille ...</i> Όψεις του γλωσσικού ζητήματος και σάτιρα (1800–1850) Παντελής Βουτουρής (προσκεκλημένος ομιλητής)	35
ΕΝΟΤΗΤΑ 1 Γλωσσολογικές-οντολογικές αρχές της Ορολογίας	47
1 Η διαλεκτική/λαϊκή ορολογία στη σύγχρονη ελληνική: μια θεωρητική προσέγγιση Ασημάκης Φλιάτουρας	49
2 Ο αναλογικός κανόνας στη δευτερογενή δημιουργία όρων: Μια πρόταση εννοιολογικής επέκτασης Γεώργιος Φλώρος	60
3 Σύστημα εννοιών και όροι των γλωσσικών ποικιλιών κατά ISO Κώστας Βαλεοντής.....	70
ΕΝΟΤΗΤΑ 2 Ορολογία συγκεκριμένων θεματικών πεδίων – Λεξικογραφικές και ορογραφικές μελέτες	81
4 Το επιστημονικό επίθημα -όλ(η) στην οργανική χημεία: Αλκοόλες Κωνσταντίνος Τσιαρτσιάνης..	83
5 Λογιότητα και Αρχαιότητα στη γλώσσα των τραπεζικών συμβάσεων Κωνσταντίνος Α. Βαδάσης, Κατερίνα Θ. Φραντζή.....	94
6 Σχεδιασμός και κατάρτιση γερμανοαγγλοελληνικού γλωσσαρίου ορολογίας περί λειτουργικής μετάφρασης Χρήστος Γιαννούτσος	107
7 Ο όρος Μηχανική στις διάφορες εκφάνσεις του Επαμεινώνδας Σιδηρόπουλος	119
8 Το επιστημονικό επίθημα -ίν(η) στην ονοματολογία των πρωτεϊνικών αμινοξέων Αηδόνα Λαυκαρίδου, Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη	132
9 Η νομική και η οικονομική ορολογία δικαιοπραξιών στην Κέρκυρα κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα και τους Νεότερους Χρόνους Φωτεινή Καρλάφτη-Μουρατίδη.....	142
10 Λεξικογραφικά και νομικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά τη σύνταξη δίγλωσσων λεξικών νομικής ορολογίας Μιχάλης Πολίτης	154
11 Θησαυρός για την τεκμηρίωση των ελληνικών λαογραφικών εκθεμάτων στο πλαίσιο του σημασιολογικού ιστού Βασιλική Μουτζούρη, Στέλλα Μαρκαντωνάτου, Κατερίνα Τοράκη, Παναγιώτης Μίνος, Άννα Βακαλοπούλου	164
12 Οι όροι <i>πρόσφυγας</i> , <i>μετανάστης</i> και <i>λαθρομετανάστης</i> στο Ηλεκτρονικό Σώμα Κειμένων Ερωτήσεων της Βουλής των Ελλήνων Αφροδίτη Γιοβάνη, Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, Φώτης Φυσιλής, Γεώργιος Κ. Μικρός	175
ΕΝΟΤΗΤΑ 3 Ορολογικοί πόροι.....	191
13 Σύνταξη γερμανοελληνικού λεξικού 0,5 εκ. όρων με κύρια πηγή την ΙΑΤΕ Σπύρος Δόικας	193
14 Αποδελτίωση ειδικής ορολογίας στο πλαίσιο συνεργασίας TermCoord και Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας Ζωή Προδρόμου, Σταύρος Τσάτσης	207
15 Αποδελτίωση ειδικών όρων ιατρικής για τον εμπλουτισμό της πολύγλωσσας βάσης ορολογίας ΙΑΤΕ Κωνσταντίνος Λένος.....	216
16 Κτίζοντας ορολογικούς πόρους στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος: συν-δημιουργώντας ορολογική πολιτική Άννα Μάστορα, Αγγελική Δημητρομανωλάκη.....	225
17 Αντιπαροβολική μελέτη της ειδικής γλώσσας της Δημόσιας Διοίκησης στην Ελλάδα και τη Γαλλία Αγγελική Χριστοπούλου.....	235
18 Ορολογικά έργα για την πανδημία του κορονοϊού Μαριάννα Κατσογιάννου, Κατερίνα Τοράκη, Δημήτρης Μουτάφης	246

ΕΝΟΤΗΤΑ 4	Τυποποίηση ορολογίας	257
19	Πρόταση απόδοσης της ορολογίας του κλάδου της γλωσσολογίας «sensory linguistics» στην ελληνική γλώσσα Μαλαματένια Παναγιώτου, Κωνσταντίνος Γκατζιώνης	259
20	Εννοιολογική και μεταφρασεολογική αναψηλάφηση της ορολογίας στο πεδίο της θεωρίας των λογοτεχνικών γενών και ειδών σε αντιπαραβολική προοπτική ως προς το γλωσσικό ζεύγος της νέας ελληνικής και της γερμανικής Γιώργος Ανδρουλιδάκης	270
21	Η μεταφορά ανθρωπωνυμίων σε δημόσια έγγραφα στο γλωσσικό ζεύγος EL <> RU Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, Αλεξάνδρα Π. Νικόλσκαγια	281
ΕΝΟΤΗΤΑ 5	Ορολογία και μετάφραση	297
22	Η ορολογία του κοροναϊού στα πολύγλωσσα ευρωπαϊκά κείμενα: παραλλαγές και εξέλιξη Θεόδωρος Βυζάς, Ελευθερία Δογορίτη	298
23	Μεταφράσεις στρατιωτικών εγχειριδίων και κανονισμών «εκ του γαλλικού» για τις ανάγκες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους Αναστασία Τσαγκαράκη	309
24	Multilingual terminology: tracing equivalence in cases of conceptual non-equivalence in legal terminology Eleni Svoronou	319
25	Διαφορές μεταξύ μηχανικής και ανθρώπινης μετάφρασης αρκτικόλεξων και ακρωνύμων από ελάσσονες προς μείζονες γλώσσες: Καθορισμός μεταφραστικών στρατηγικών Δημήτρης Μπουμπάρης, Χρήστος Γιαννούτσος	328
26	Εννοιοστρεφής ορολογία Επιθεώρησης Εργασιακών Σχέσεων: Η αντίληψη και η σημασιολογία από τον ελεγκτή στον πολίτη Μαρία-Βιργινία (Μαρβίνα) Φραγκιαδάκη	341
27	Η ορολογία της αμερικανικής ακροδεξιάς και η μεταφορά της στην ελληνική πραγματικότητα Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου	352
ΕΝΟΤΗΤΑ 6	Δραστηριότητα φορέων και οργάνων ορολογίας	361
28	Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: Ορολογία στα χρόνια της COVID-19 Χριστίνα Νικητοπούλου	363
29	ΕΔΟ, ΟΤΟ και ΙΑΤΕ, η ισχύς εν τη ορολογική ενώσει – Η πορεία των όρων προς την ενωσιακή και εθνική νομοθεσία Χρυσούλα Δουδουλακάκη, Κλειώ Μπενέκου	373
30	Ο ρόλος των επαγγελματικών οργανώσεων μεταφραστών στην προαγωγή της ορολογικής παραγωγής: Η περίπτωση των δράσεων της ΠΕΜ Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου, Ευφροσύνη Φράγκου	384
31	Οι Ενώσεις (πρέπει να;) πάνε Πανεπιστήμιο Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου, Κυριακή Κουρούνη	395
32	Ελληνόγλωσση ορολογική έρευνα: Η συμβολή της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφρασεολογίας Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, Ελπίδα Λουπάκη, Μαβίνα Πανταζάρα	404
33	Έμφυλοι τύποι ουσιαστικών: Θηλυκά ουσιαστικά επαγγελματών, αξιωμάτων και συναφών ιδιοτήτων Άννα Ιορδανίδου, Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, Έλενα Μάντζαρη, Μαβίνα Πανταζάρα, Νίκος Σαραντάκος, Κατερίνα Τοράκη	414
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ		424
INDEX OF AUTHORS		425

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

από τον Πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής Κώστα Βαλεοντή

(Ομιλία κατά την Εναρκτήρια Συνεδρία του 13^{ου} Συνεδρίου)

Εκ μέρους της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ) και της Οργανωτικής Επιτροπής του 13^{ου} Συνεδρίου «**Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία**», σας καλωσορίζω στην Εναρκτήρια Συνεδρία του.

Τα Συνέδρια «**Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία**» αποτελούν τον μοναδικό ελληνικό «ορολογικό θεσμό» που ξεκίνησε το 1997 και συνεχίζεται αδιάλειπτα, παρά τις οποιεσδήποτε – κατά καιρούς – αντίξοες συνθήκες. Η ΕΛΕΤΟ και οι φίλοι φορείς-συνδιοργανωτές επιμένουν. Αυτή τη φορά κύριος συνδιοργανωτής και υποστηρικτής του Συνεδρίου είναι το Πανεπιστήμιο Κύπρου, που έχει αναλάβει και την όλη ηλεκτρονική υποστήριξη της επιγραμματικής διεξαγωγής του. Το ευχαριστούμε θερμά.

Το έχουμε πει πολλές φορές και θα το λέμε συνεχώς ότι η Ορολογία ως διεπιστημονικός τομέας είναι η *διεπαφή* ανάμεσα στη Γνώση και στη Γλώσσα. Οι *έννοιες* είναι οι φορείς της γνώσης και οι *όροι* – οι λέξεις ή φράσεις που είναι *δεμένες* η καθεμιά με συγκεκριμένη έννοια – είναι οι μεταφορείς της γνώσης. Νέες έννοιες γεννιούνται συνεχώς σε όλους τους τομείς της γνώσης, αποδίδονται με νέους όρους στη γλώσσα όπου δημιουργήθηκαν και εισάγονται στις λοιπές γλώσσες μέσω νέων *ισοδύναμων όρων* των γλωσσών αυτών. Έτσι, μεταφέρεται η γνώση, από άνθρωπο σε άνθρωπο, μέσα στην ίδια γλώσσα, αλλά και από γλώσσα σε γλώσσα. Και είναι μια διαδικασία που δεν σταματάει ποτέ.

Ο κόσμος έξω από τον νου του ανθρώπου αποτελείται, κάθε στιγμή, από **αντικείμενα**. Με άλλη διατύπωση, ο νους του ανθρώπου έχει *απέναντί* του, κάθε στιγμή, **αντικείμενα**. Και δεν είναι μόνο τα υλικά αντικείμενα ή ερεθίσματα – που γίνονται αντιληπτά μέσω των αισθήσεων –, αλλά και τα άυλα, ή και φανταστικά, που συλλαμβάνονται από τον νου κάθε συγκεκριμένη στιγμή. Σε άλλες στιγμές, όμως, όταν ο άνθρωπος μιλάει γι' αυτά τα **αντικείμενα**, στην ουσία μιλάει για τις **έννοιες** που έχει σχηματίσει στον νου του γι' αυτά με νοητική αφαίρεση των ιδιοτήτων τους, ενώ τα ίδια τα **αντικείμενα** μπορεί και να έχουν πάψει να υπάρχουν. Και είναι η κάθε **έννοια** ένας μοναδικός συνδυασμός **χαρακτηριστικών**. Η συντελούμενη διεργασία είναι η ακόλουθη:

Αντιμετωπίζουμε **αντικείμενα**, συνδυάζουμε στον νου μας **χαρακτηριστικά** και σχηματίζουμε **έννοιες**. Και είναι η **έννοια**, στον νου μας, μια *μονάδα γνώσης* που αποτελείται από έναν μοναδικό συνδυασμό *χαρακτηριστικών*. Και εξωτερικεύουμε την *έννοια* είτε με μια λεκτική περιγραφή, που είναι ο **ορισμός**, ο οποίος την κάνει πλήρως κατανοητή, είτε με ένα *όνομα*, έναν *όρο* ή ένα *σύμβολο*, που είναι η **κατασήμανσή** της, την οποία συμφωνούμε να χρησιμοποιούμε στην επικοινωνία μας – προφορικά, γραπτά ή με άλλον τρόπο – αφού όμως ήδη κατέχουμε την έννοια.

Οι πέντε βασικές έννοιες της Ορολογίας, που προαναφέραμε, παίζουν πρωταγωνιστικό ρόλο στην περιγραφή και μετάδοση της γνώσης: **αντικείμενο, χαρακτηριστικά, έννοια, ορισμός και κατασήμανση**. Κάθε ορολογική ενασχόληση, κάθε ορολογικό έργο, κάθε ορολογικός πόρος έχει στον πυρήνα του αυτές τις πέντε έννοιες. Αυτές οι έννοιες κυριαρχούν σε κάθε ορολογική εργασία. Αυτές οι έννοιες διέπνεαν και διαπνέουν και όλα τα Συνέδρια «**Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία**», τόσο από την έποψη τη *διαγλωσσική* – με τη μεταφορά των νέων εννοιών από γλώσσα σε γλώσσα μέσω της μεταφοράς των ορισμών και της ισοδυνάμησης των όρων – όσο και την *ενδογλωσσική* – με εστίαση στην ελληνική γλώσσα και ορολογική εργασία.

Η Ορολογία δεν ασχολείται απλώς με λέξεις· ασχολείται με λέξεις στον βαθμό που αυτές αποτελούν ή σχηματίζουν *όρους*. Και δεν υπάρχουν *όροι* χωρίς να υπάρχουν οι *έννοιες* που – με τα *χαρακτηριστικά* τους – αντιπροσωπεύουν στον νου μας τα αντίστοιχα *αντικείμενα* ή σύνολα αντικειμένων.

Τα Συνέδρια «**Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία**» υπηρετούν την Ορολογία ως διεπιστημονικό πεδίο, σε όλες τις επόψεις του, και εστιάζουν ιδιαίτερα στην ελληνική γλώσσα και στην ορολογία της.

Το **13^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»**, που αρχίζει σήμερα και τελεί υπό την αιγίδα της Προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας – στην οποία εκφράζω τις θερμές μας ευχαριστίες – διοργανώνεται από την ΕΛΕΤΟ, με κύριο συνδιοργανωτή το Πανεπιστήμιο Κύπρου και συνδιοργανωτές: το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Ιόνιο Πανεπιστήμιο, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, τον Ελληνικό Οργανισμό Τυποποίησης (μονάδα του Εθνικού Συστήματος Υποδομών Ποιότητας), το Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου (Ερευνητικό Κέντρο «Αθηνά»), τον Οργανισμό για την Διάδοση της Ελληνικής Γλώσσας, την Πανελλήνια Ένωση Μεταφραστών, την Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας και το

Ελληνικό Δίκτυο Ορολογίας. Όπως προαναφέρθηκε, την ηλεκτρονική-διαδικτυακή υποστήριξη του 13^{ου} Συνεδρίου παρέχει το Πανεπιστήμιο Κύπρου.

Στο πλαίσιο της επετείου των διακοσίων χρόνων από την εθνεγερσία του 1821, το 13^ο Συνέδριο είναι αφιερωμένο στον **Ιωάννη Καποδίστρια**, για τον οποίο θα μας μιλήσει απόψε, εκφωνώντας την πανηγυρική ομιλία της εκδήλωσής μας με θέμα: «**Ο Καποδίστριας πριν από τον κυβερνήτη**», ο κ. **Γεράσιμος Παγκράτης**, ιστορικός, Καθηγητής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, τον οποίο και ευχαριστούμε θερμά.

Η Οργανωτική Επιτροπή του 13^{ου} Συνεδρίου συγκροτήθηκε από εκπροσώπους των συνδιοργανωτών και εκτέλεσε όλες τις απαιτούμενες εργασίες της διοργάνωσης.

Η Επιστημονική Επιτροπή, με Πρόεδρο και Αντιπρόεδρο δύο εξαιρετικές γλωσσολόγους, εκλεκτά μέλη της ΕΛΕΤΟ και φίλες της Ορολογίας, την κα **Μαριάννα Κατσογιάννου**, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Κύπρου, και την κα **Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη**, Ομότιμη Καθηγήτρια του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, αλλά και με Επίτιμο Πρόεδρο τον κ. **Παναγιώτη Κοντό**, επίσης εξαιρετικό γλωσσολόγο, Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών, ιδρυτικό μέλος της ΕΛΕΤΟ και επί σειρά συνεδρίων πρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής, έκρινε με αυστηρά κριτήρια τις προτάσεις για ανακοίνωση που υποβλήθηκαν. Εγκρίθηκαν και οι 36 ανακοινώσεις, των οποίων υποβλήθηκαν περιλήψεις, ενώ περιλήφθηκαν στο πρόγραμμα του Συνεδρίου και στον τόμο των ανακοινώσεων οι 33 από αυτές, για τις οποίες υποβλήθηκαν τελικά κείμενα.

Στους ομιλητές και ομιλήτριες των εγκεκριμένων ανακοινώσεων, προστέθηκε ως προσκεκλημένος ομιλητής – και τον ευχαριστούμε – ο κ. **Παντελής Βουτουρής**, Καθηγητής Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κύπρου, με την ομιλία «**Ἡμεῖς ἐδῶ διασκεδάζομεν à merveille... Ὅψεις του γλωσσικού ζητήματος και σάτιρα (1800–1850)**».

Πριν από το κλείσιμο του 13^{ου} Συνεδρίου, το απόγευμα του Σαββάτου 13 Νοεμβρίου 2021, θα διεξαχθεί η καθιερωμένη Ανοικτή Συζήτηση με φετινό θέμα: **Ο επιστημονικός λόγος κατά την περίοδο του Νεοελληνικού Διαφωτισμού** και με συνομιλητές/συνομιλήτριες: **Τιτίκα Δημητρούλια, Αλεξάνδρα Σφοίνη, Άννα Ταμπάκη, Τέλη Τύμπα και Κώστα Βαλεοντή**. Τη συζήτηση θα διευθύνει ο ο εξαιρετικός φίλος της ΕΛΕΤΟ και εκλεκτό επίτιμο μέλος της, Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ **Θεοδόσης Τάσιος**, ο οποίος θα κάνει και μια γενική εισαγωγή.

Εκ μέρους της ΕΛΕΤΟ ευχαριστώ όλους τους συντελεστές της διοργάνωσης του 13^{ου} Συνεδρίου, τους φορείς και ιδιαίτερα τα πρόσωπα, τα μέλη των Επιτροπών και της Γραμματείας, τους λίγους αλλά εξαιρετικούς χορηγούς μας: το Τεχνικό Επιμελητήριο

Ελλάδας, το Πανεπιστήμιο Κύπρου, το Πανεπιστήμιο Αιγαίου και τον χορηγό επικοινωνίας (Glossa productions), τους ομιλητές, ομιλήτριες και συγγραφείς των ανακοινώσεων και, τέλος, όλες και όλους εσάς που τιμάτε με την ηλεκτρονική παρουσία σας τη σημερινή εναρκτήρια εκδήλωση. Καλή συνέχεια!

Κώστας Βαλεοντής

Πρόεδρος της ΕΛΕΤΟ
Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής

Χαιρετισμός κατά την Εναρκτήρια Συνεδρία του 13ου Συνεδρίου από την Πρόεδρο της Επιστημονικής Επιτροπής Μαριάννα Κατσογιάννου

Έχουν περάσει 24 χρόνια από το 1ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», που φιλοξενήθηκε το 1997 στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας. Φτάνοντας σήμερα στο 13ο συνέδριο, ο απολογισμός είναι πλούσιος. Η σειρά συνεδρίων της ΕΛΕΤΟ έχει πλέον καθιερωθεί ως ο μοναδικός θεσμός που ασχολείται με την ανάπτυξη και την προώθηση της ελληνόφωνης ορολογίας, με απόλυτη συνέπεια και σταθερότητα, ξεπερνώντας όλες τις δυσκολίες που κατά καιρούς εμφανίστηκαν.

Το Πανεπιστήμιο Κύπρου, που εδώ και πολλά χρόνια στηρίζει τον θεσμό ως συνδιοργανωτής των συνεδρίων, με μεγάλη προθυμία ανέλαβε τη φετινή ηλεκτρονική φιλοξενία, δείχνοντας και με τον τρόπο αυτόν το ενδιαφέρον του για τα ζητήματα που σχετίζονται με τη γλώσσα μας, με τη χρήση και με τη διάδοσή της. Είναι μάλιστα αυτή μία ευκαιρία να αναφέρω ότι το Πανεπιστήμιο Κύπρου είναι από τα λίγα ελληνόφωνα πανεπιστήμια στα οποία η ορολογία έχει διδαχτεί, άλλοτε ως προπτυχιακό και άλλοτε ως μεταπτυχιακό μάθημα – κάτι που ελπίζω ότι θα συνεχιστεί και θα ευοδωθεί με την ευρύτερη αναγνώριση του αντικείμενου από την Πολιτεία. Σε σχέση με τη διδασκαλία της ορολογίας, θα πρέπει να προσθέσω ότι είναι η πρώτη φορά που έχουμε τόσους πολλούς φοιτητές να παρακολουθούν το συνέδριο – και αυτό χάρη στη βοήθεια πολλών διακεκριμένων συναδέλφων, αλλά και χάρη στην καινοτομία που εγκαινιάσαμε πριν από έναν μήνα με τη διαδικτυακή συνδιδασκαλία του μαθήματος που γίνεται ταυτόχρονα στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης.

Χαίρομαι ιδιαίτερα που, ως πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής, πρέπει να σας μιλήσω για τις ανακοινώσεις που θα ακουστούν στη διάρκεια των εργασιών αυτού του συνεδρίου, γιατί αυτές είναι που αποδεικνύουν πόσο μεγάλη είναι η πρόοδος που έχει γίνει στον τομέα των ορολογικών ερευνών: φέτος, για δεύτερη συνεχόμενη φορά, εγκρίθηκαν όλες οι περιλήψεις που υποβλήθηκαν στην επιτροπή. Σαν μέτρο σύγκρισης θα αναφέρω τους αριθμούς του 2005, που το συνέδριο βρέθηκε πάλι στην Κύπρο: εκείνη τη χρονιά, από τις 50 περιλήψεις που είχαν υποβληθεί, μόνο οι 33 είχαν γίνει δεκτές από την Επιστημονική Επιτροπή. Φέτος υποβλήθηκαν και εγκρίθηκαν 36 εργασίες και η διαφορά δεν μπορεί παρά να μας γεμίζει ικανοποίηση. Είναι φανερό ότι, ανεξάρτητα από το πόσο δύσκολες μπορεί να είναι οι συγκυρίες, οι προτάσεις συμμετοχής, και βεβαίως οι ανακοινώσεις που θα παρακολουθήσουμε στη διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου, γίνονται όλο και πιο αξιόλογες, όλο και πιο ώριμες ερευνητικά. Πιστεύω ότι όλοι μας αντιλαμβανόμαστε πόσο

θετικό είναι αυτό που συμβαίνει: το γεγονός ότι όχι μόνο η συμμετοχή στο συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» παραμένει αμείωτη, αλλά παρουσιάζεται βελτιωμένη είναι η καλύτερη απόδειξη της ανταπόκρισης που βρίσκει πλέον το έργο της ΕΛΕΤΟ για την προώθηση της ελληνικής ορολογίας.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω,

- τους συνδιοργανωτές και ιδιαίτερα τα μέλη της Οργανωτικής Επιτροπής που εργάστηκαν ανιδιοτελώς πάνω από έναν χρόνο για την επιτυχία του συνεδρίου,
- τους εισηγητές του συνεδρίου για τις τόσο ενδιαφέρουσες εργασίες που θα μας παρουσιάσουν,
- εσάς, που με τη σημερινή σας παρουσία συμβάλλετε άμεσα στην επιτυχία του έργου της ΕΛΕΤΟ,
- και τέλος τη... μονομελή ομάδα της τεχνικής υποστήριξης χάρη στην οποία μπορούμε σήμερα να είμαστε εδώ και να συνεχίσουμε το έργο της ΕΛΕΤΟ στις παρούσες συνθήκες.

Μαριάννα Κατσογιάννου

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Κύπρου
Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής

Ο Ιωάννης Καποδίστριας πριν από τον κυβερνήτη

Γεράσιμος Δ. Παγκράτης

(Εναρκτήρια ομιλία του 13^{ου} Συνεδρίου)

Είναι εκ των πραγμάτων περιορισμένες οι φιλοδοξίες για πρωτοτυπία του ιστορικού που θα επιχειρήσει να γράψει μια μελέτη για τον Ιωάννη Καποδίστρια (ΙΚ). Η βιβλιογραφία, παρά τις ποικίλες τάσεις και ποιότητες που χαρακτηρίζουν τις διάφορες συμβολές, είναι εξαιρετικά εκτεταμένη. Έχει μελετηθεί η δραστηριότητα του ΙΚ στο ιατρικό επάγγελμα αλλά και το έργο του ως πολιτικού-διπλωμάτη, οργανωτή δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος, νομοθέτη ή γεφυροποιού κ.λπ. Έχει επίσης δημοσιευθεί πλήθος βιογραφιών ήδη από σύγχρονους του, ενίοτε και συνεργάτες του. Όλα αυτά εξηγούνται καλά εφόσον πρόκειται για μια μορφή του πολιτικού κόσμου που έχει όλα τα χαρακτηριστικά των μεγάλων ανδρών και καταλαμβάνει μία από τις κορυφαίες θέσεις στο εθνικό πάνθεον της σύγχρονης Ελλάδας¹.

Το κείμενο που ακολουθεί επικεντρώνεται στο πολιτικό έργο του ΙΚ στους χρόνους πριν και κατά τη διάρκεια της Επτανήσου Πολιτείας (1800–1807)², οπότε ήλθε σε επαφή με τη ρωσική πολιτική και απέκτησε τα εφόδια αλλά και τις δεσμεύσεις για τη μελλοντική πολιτική και διπλωματική σταδιοδρομία του. Μας ενδιαφέρει εδώ να δούμε τον πρώιμο ΙΚ στην εποχή του, στο κοινωνικό και πολιτιστικό περιβάλλον όπου θα διαμορφωνόταν η σκέψη, η ιδεολογία και η κοσμοθεωρία του, και το οποίο περιβάλλον θα επιχειρούσε εν συνεχεία, με τη δύναμη της πολιτικής εξουσίας που θα αποκτούσε, να το υπερβεί και να το αναδιαμορφώσει.

Ο ΙΚ γεννήθηκε στην Κέρκυρα το 1776 σε οικογένεια αριστοκρατών τόσο από τον πατέρα του Αντώνιο Μαρία Καποδίστρια όσο και από τη μητέρα του Διαμαντίνα Γονέμη, πράγμα που καθόρισε σε μεγάλο βαθμό τη μελλοντική του πορεία σε σχέση με τις σπουδές του και με τον τρόπο που θα εκινείτο στους κύκλους της πολιτικής και κοινωνικής ελίτ. Επιστρέφοντας στην Κέρκυρα μετά τις σπουδές του στην Πάδοβα το 1797 εργάστηκε

¹ Χριστίνα Κουλούρη – Χρήστος Λούκος, Τα πρόσωπα του Καποδίστρια. Ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδας και η νεοελληνική ιδεολογία (1831–1996), Πορεία, Αθήνα, 1996, σελ. 10.

² Η Επτανήσος Πολιτεία ιδρύθηκε στον χώρο του Ιονίου πελάγους το 1800 με την εγγύηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και την προστασία της Ρωσίας σε μια προσπάθεια των δύο αυτών δυνάμεων να ανακόψουν την επέκταση του Ναπολέοντα Βοναπάρτη στην Ανατολική Μεσόγειο. Καταλύθηκε το 1807 με τη συνθήκη του Τιλσίτ όταν ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ παραχώρησε το επτανήσιακό κράτος στον Ναπολέοντα, που με τη σειρά του το ενσωμάτωσε στη Γαλλική αυτοκρατορία, σαν να επρόκειτο για προσωπική του περιουσία.

ιδιωτικά ως χειρουργός γιατρός και απέκτησε από το επάγγελμά του φήμη χάρη, εκτός των άλλων, στην αφιλοχρηματία και τη φιλάνθρωπη στάση του ειδικά απέναντι στους ασθενέστερους οικονομικά συμπολίτες του. Η πρώτη επίσημη συνεργασία του με τις αρχές του Ιονίου χρονολογείται στα 1799 (12 Απριλίου 1799) όταν ο Αβδούλ Καδής Μπέης τον διόρισε αρχίατρο του οθωμανικού στρατιωτικού νοσοκομείου της Κέρκυρας³.

Στον χώρο της Ιατρικής ο ΙΚ συνεισέφερε και τα επόμενα χρόνια με άλλους τρόπους. Το 1802 συμμετείχε στην ίδρυση στην Κέρκυρα του Ιατρικού Κολλεγίου ή Εθνικής Ιατρικής Εταιρείας⁴. Πέρα από επιστημονική εταιρεία, το Ιατρικό Κολλέγιο, που σύντομα θα αναπτυσσόταν με παραρτήματα στα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου, λειτούργησε ως ένα «γνωμοδοτικό και εκτελεστικό όργανο της Διοίκησης» σε θέματα υγείας και άσκησε μεγάλη επίδραση στην αναδιοργάνωση και αναβάθμιση των υγειονομικών θεσμών. Ο ΙΚ υπήρξε ένας από τους συντάκτες του κανονισμού λειτουργίας του Κολλεγίου. Ανέλαβε επίσης τον ρόλο του γραμματέα, πραγματοποίησε επιστημονικές διαλέξεις σε θέματα ιατρικά⁵ και συμμετείχε, μαζί με άλλα μέλη, σε πρωτοβουλίες όπως ο δαμαλισμός και η σύσταση «κεντρικού κομιτάτου επί του εμβολιασμού των κατοίκων της Επτανήσου»⁶.

Η ένταξη του ΙΚ στο πολιτικό προσωπικό της Επτανήσου Πολιτείας (ΕΠ) πραγματοποιήθηκε

³ Σπυρίδων Δ. Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, Αθήναι 1959, σελ. 29–30· Γρηγόριος Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας. Η γένεση του ελληνικού Κράτους*, Αθήνα 1976, σελ. 141.

⁴ Τον Μάιο του 1802 ο ΙΚ συμμετείχε στην ίδρυση ενός άτυπου ομίλου που ονομάστηκε «Εταιρεία των Φίλων», μια φιλολογική παρέα με δραστηριότητες λέσχης φιλαναγνωσίας όπου σχολιάζονταν νέα βιβλία που λάμβαναν τα μέλη από τη Βενετία και παρουσιάζονταν τα λογοτεχνικά δημιουργήματα και οι επιστημονικές εργασίες των συμμετεχόντων κ.λπ. Από τον κύκλο αυτής της εταιρείας προέκυψε η φιλολογική εφημερίδα *Gazzetta Urbana*, την έκδοση της οποίας ανέλαβαν ο Μάριος Πιέρης και ο Ανδρέας Μουστοξύδης. Λαυρέντιος Βροκίνης, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, Εν Κερκύρα 1886, σελ. 7–8· Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, σελ. 61–65· Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 161.

⁵ *Gazzetta Urbana*, 21 (6.6.1803, σελ. 6–7).

⁶ Βλ. αναλυτικά σε Κωνσταντίνος Τσιάμης, Νίκη Παπαβραμίδου, Έφη Πουλάκου-Ρεμπελάκου και Θέσπης Δημητρίου, «Η συμβολή των Ελλήνων ιατρών στη διαμόρφωση της Δημόσιας Υγείας και της συλλογικής υγειονομικής αφύπνισης στα Ιόνια Νησιά (17^{ος} –19^{ος} αιώνες)», στα πρακτικά του συνεδρίου: *Ρήγας Φερραίος, Ιωάννης Καποδίστριας, Φρανσίσκο Ντε Μιράντα. Η Ελληνική Σκέψη στην Αυτοθέσμιση των Κοινωνιών, στο Διαφωτισμό και στη Γνώση*, τ. Β', Ακαδημία Θεσμών και Επιστημών, Θεσσαλονίκη, 2013, σελ. 345–360, όπου συγκεντρωμένη βιβλιογραφία. Βλ. επίσης Βροκίνης, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, σελ. 7–8· Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, σελ. 61–65· Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 161–162.

το 1801, από τον Μάιο μέχρι τον Σεπτέμβριο, όταν ευρισκόμενος στην ηλικία των 25 ετών, αντικατέστησε τον πατέρα του, κατόπιν υπόδειξης του τελευταίου, στη θέση του «αυτοκρατορικού επιτρόπου», του εντολοδόχου δηλαδή της Υψηλής Πύλης που θα φρόντιζε, μαζί με τον Νικόλαο Σιγούρο, για την αποκατάσταση της τάξης και την εφαρμογή του νέου ομοσπονδιακού πολιτεύματος στα νησιά, βάσει του συντάγματος του 1800. Η αποστολή των δύο αυτών προσώπων στα νοτιότερα νησιά της Επτανήσου θα ξεκινούσε από την Κεφαλονιά όπου η φήμη ότι το νέο σύνταγμα ισχυροποιούσε εκ νέου τους αριστοκράτες του Ιονίου, σε συνδυασμό με παλιότερες τοπικές έριδες, είχε προκαλέσει σφοδρές κοινωνικές αναταραχές και ένοπλες συγκρούσεις τις οποίες ο Ιωάννης Καποδίστριας και ο Νικόλαος Σιγούρος εκλήθησαν να διαχειριστούν. Οι διαπραγματεύσεις με τους βασιικούς παράγοντες του πολιτικού παιχνιδιού και μια σειρά άλλων επιλογών που συνδύαζαν τη συναίνεση και την πειθώ με την πυγμή επέτρεψαν στην επτανησιακή διοίκηση να αποκτήσει έστω προσωρινά τον έλεγχο της Κεφαλονιάς και να εγκαθιδρύσει σε αυτό τοπικές αρχές και φρουρά.

Λόγω της συνέχισης των κοινωνικών αναταραχών κρίθηκε αναγκαία η επάνοδος του ΙΚ στην Κεφαλονιά στις 4 Οκτωβρίου 1802, αυτή τη φορά με την ιδιότητα του προσωρινού διοικητή. Με τη στήριξη ρωσικής στρατιωτικής δύναμης που τον συνόδευε από την Κέρκυρα, εργάστηκε για την εξομάλυνση της κατάστασης στο νησί και στις 21 Οκτωβρίου 1802 παρέδωσε την εξουσία στον νόμιμο κάτοχό της, τον Ζακύνθιο Ιάκωβο Μερκάτη.

Ανάμεσα στις δύο αποστολές του ΙΚ στην Κεφαλονιά, η πολιτική κατάσταση στα νησιά είχε αλλάξει με την άφιξη τον Αύγουστο του 1802 του Γεωργίου Μοτσενίγου (ΓΜ), πληρεξουσίου του τσάρου Αλεξάνδρου Α΄, επικεφαλής του ρωσικού στρατού. Η διπλή εμπλοκή του ΙΚ στα πολιτικά πράγματα της Κεφαλονιάς υπήρξε το αποφασιστικό βήμα για τη μετάβασή του από την ιδιότητα του γιατρού σε εκείνην του πολιτικού και από τα διαβάσματα και τις θεωρητικές συζητήσεις στην πολιτική πράξη. Στην εξέλιξη αυτή είχε συμβάλει η διαλλακτικότητα, η συμβιβαστικότητα, αλλά και η πυγμή και η λήψη δύσκολων αποφάσεων όπου απαιτείτο. Θα το αναγνώριζε και ο ίδιος αργότερα γράφοντας ότι στην Κεφαλονιά γεννήθηκε ως πολιτικός άνδρας.

Επιστρέφοντας στην Κέρκυρα στα τέλη Οκτωβρίου 1802, μετά από ένα σύντομο πέρασμα από την Ιθάκη και τη Λευκάδα, επανήλθε στα ιατρικά του καθήκοντα. Την 1^η Απριλίου 1803, αποδεχόμενος την πρόσκληση του ΓΜ, ανέλαβε το αξίωμα του γραμματέα της επικρατείας. Βασικό κριτήριο για την επιλογή του ήταν η καλή φήμη που τον συνόδευε από τη δράση του στην Κεφαλονιά, καθώς και το προσωπικό του κύρος και οι φιλορωσικές του θέσεις.

Τον Ιούνιο του 1803 ο ΓΜ συγκρότησε επιτροπή στην οποία συμμετείχε και ο ΙΚ με την ιδιότητα του γραμματέα του κράτους, κατόπιν πρότασής του που έγινε δεκτή από τη Γερουσία. Η επιτροπή επισκέφθηκε τη Ζάκυνθο και την Κεφαλονιά προκειμένου να ενημερωθεί εκ του σύνεγγυς για την κατάσταση των νησιών. Ειδικά στη Ζάκυνθο, η επιτροπή αποφάσισε μεταξύ άλλων την κατάργηση του φόρου της δεκάτης που ίσχυε από τους χρόνους της βενετικής κυριαρχίας και την είσπραξη των τελωνειακών δασμών από το Δημόσιο και όχι από ιδιώτες. Επιπλέον πρότεινε την κατάργηση της κληρονομικής ευγένειας ως προϋπόθεση για την απόκτηση πολιτικών δικαιωμάτων και την αντικατάστασή της από τη συνταγματική ευγένεια, μέτρο που θα υλοποιείτο στο πλαίσιο του νέου συντάγματος του 1803. Ένας από τους έμμεσους στόχους της επιτροπής ήταν η εξεύρεση, σε τοπικό επίπεδο, των κατάλληλων προσώπων που θα συγκροτούσαν τη νέα Γερουσία και τη νομοθετική συνέλευση, καθώς και η προετοιμασία των εκλογικών καταλόγων για τις επερχόμενες εκλογές.

Η νομοθετική συνέλευση που προέκυψε από τις εκλογές του θέρους του 1803, συνήλθε για πρώτη φορά στα τέλη Οκτωβρίου του 1803. Ο ΙΚ, παρών στις συνεδριάσεις της συνέλευσης με την ιδιότητα του γραμματέα της επικρατείας, στις 6 Νοεμβρίου 1803 παρουσίασε ένα είδος λογοδοσίας των εργασιών της προσωρινής Γερουσίας. Το κείμενό του περιλάμβανε μια αναδρομή στην οικονομική κατάσταση των Επτανήσων επί Βενετών, στα μέτρα που έλαβε η γερουσιαστική επιτροπή για την αντιμετώπιση των οικονομικών δυσχερειών που οφείλονταν στο ισχύον φορολογικό σύστημα, σε προτάσεις για τη γενικότερη οικονομική ανασυγκρότηση της ΕΠ και σε ρυθμίσεις για τον τερματισμό των κοινωνικών αναταραχών. Κεντρικό ρόλο στη λογοδοσία του ΙΚ είχε η αναφορά στις ρωσικές παρεμβάσεις, τις οποίες θεωρούσε ως προϋπόθεση όχι μόνο για την αποκατάσταση της τάξης αλλά και για την ίδια την ύπαρξη της ΕΠ.

Το νέο σύνταγμα παρουσιάστηκε από τη νομοπαρασκευαστική επιτροπή στις 23 Νοεμβρίου / 5 Δεκεμβρίου 1803 και εγκρίθηκε με συνοπτικές διαδικασίες μετά από συζήτηση έξι μόλις ωρών. Έμεινε γνωστό ως το πλέον φιλελεύθερο από τα ψηφισθέντα επτανησιακά και το πρώτο αστικό φιλελεύθερο σύνταγμα στον ελληνικό χώρο καθώς είχε προκύψει από δημοκρατικές διαδικασίες στις οποίες συμμετείχαν αντιπρόσωποι των κατοίκων του Ιονίου, αντίθετα δηλ. με ό,τι είχε συμβεί με το σύνταγμα του 1800 που συνομολογήθηκε το 1800 από την Υψηλή Πύλη και δύο διορισμένους εκπροσώπους της ΕΠ⁷. Οι κυριότερες

⁷ Κρίσεις και εκτιμήσεις γύρω από το σύνταγμα του 1803 βλ. σε Ελένη Κούκκου, Ιστορία των Επτανήσων από το 1797 μέχρι την Αγγλοκρατία. Πρώτες διπλωματικές ενέργειες του Ιωάννη

καινοτομίες του νέου συντάγματος ήταν η διάκριση των εξουσιών, η εισαγωγή του κοινοβουλευτισμού, και, επιπλέον, η κατοχύρωση ατομικών και συλλογικών ελευθεριών, το απαραβίαστο του οικογενειακού ασύλου κ.ά. Αναγνωρίστηκε επίσης η ελληνικότητα του «επτανησιακού έθνους» (*nazione settinsulare*) και η ανάγκη προστασίας του μέσα από την κατοχύρωση των συστατικών του στοιχείων, δηλ. της γλώσσας και της θρησκείας. Παρά τον φιλελεύθερο χαρακτήρα του συντάγματος, η διεύρυνση του εκλογικού σώματος παρέμενε ποσοτικά ασαφώς προσδιορισμένη. Η συμμετοχή στα δημόσια πράγματα αφορούσε όσους είχαν υπηρετήσει στο παρελθόν σε δημόσιες θέσεις καθώς και τους εν ενεργεία ευγενείς. Εδώ έγκειται μία από τις βασικές μεταβολές του νέου συντάγματος, σε σχέση με το προηγούμενο, καθώς τροποποιούσε τον χαρακτήρα της αριστοκρατίας, της μοναδικής κοινωνικής τάξης που εξακολουθούσε να έχει πολιτικά δικαιώματα, με την αντικατάσταση της κληρονομικής ευγένειας από τη συνταγματική. Σήμαινε τούτο πρακτικά τη συγκρότηση ενός μητρώου ενεργών πολιτών στο οποίο εντάχθηκαν οι παλιοί αριστοκράτες, εγκαταλείποντας τα παλιότερα προνόμιά τους, καθώς και όσοι χριστιανοί επτανησιακής καταγωγής διέθεταν εισόδημα αποκτηθέν από κτηματική περιουσία ή βιοτεχνικές/εμπορικές δραστηριότητες ή και πανεπιστημιακό τίτλο⁸.

Η συμμετοχή του ΙΚ στην κατάρτιση του συντάγματος θεωρείται στη βιβλιογραφία δεδομένη και γενικά σημαντική. Σύμφωνα με τον Δημήτριο Αρλιώτη, βιογράφο, συνομήλικο και προσωπικό φίλο του ΙΚ, οι συζητήσεις για το νέο σύνταγμα ξεκίνησαν άτυπα σε ιδιωτικό επίπεδο με συναντήσεις ανάμεσα στον Μοτσενίγο και τον Καποδίστρια, που φαίνεται πως είχαν στα χέρια τους ένα προσχέδιο του Ρώσου πρεσβευτή στη Νάπολη Ιταλίνσκυ. Ο Μάρκος Θεοτόκης από την άλλη, έχοντας καλή γνώση των επτανησιακών αρχείων στην ταξινόμηση των οποίων εργάστηκε επί μακρόν, χαρακτηρίζει το σύνταγμα του 1803 «προσχεδιασθέν [και] φιλελεύθερον», τονίζοντας ότι στην κατάρτισή του πήρε ενεργό ο Σπυρίδων Γεώργιος Θεοτόκης, πρόεδρος της επτανησιακής Γερουσίας⁹.

Δεν μαρτυρείται με σαφήνεια με ποιον ακριβώς τρόπο είχε συμβάλει ο ΙΚ στην κατάρτιση του συντάγματος. Αν δηλ. απλώς συμμετείχε σε άτυπες συναντήσεις με τον Πληρεξούσιο ή είχε ρόλο στη σύνταξη κάποιου ή κάποιων από τα άρθρα του. Μια μόνη εξαίρεση τεκμηριώνεται: η πρότασή του για τη θέσπιση της συνταγματικής ευγένειας, την οποία

Καποδίστρια, Αθήνα 2001, σελ. 140–142.

⁸ Παναγιώτης Χιώτης, *Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων*, τ. Γ', Κέρκυρα 1863, σελ. 837–850· Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επάνησος Πολιτεία*, σελ. 57–58.

⁹ Μάρκος Θεοτόκης, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας εν Κεφαλληνία και αι στάσεις αυτής εν έτεσι 1800, 1801, 1802*, Τυπογραφείον Ι. Ναχαμούλη, Εν Κερκύρα, 1889, σελ. 186.

διατύπωσε για πρώτη φορά εγγράφως στη γερυσιαστική επιτροπή στη Ζάκυνθο.

Ο ΙΚ διατήρησε την ιδιότητα του γραμματέα της επικρατείας με ειδικό αντικείμενο τις εξωτερικές υποθέσεις, το εμπόριο και τη ναυτιλία. Με το νομοθετικό και το διοικητικό του έργο άσκησε καθοριστική επίδραση σε πολλά πεδία της δημόσιας διοίκησης. Όπως σημείωνε ο ίδιος ο ΙΚ στο περίφημο υπόμνημά του προς τον τσάρο Νικόλαο Α΄ το 1826, που έχει μείνει γνωστό ως «αυτοβιογραφία του Ιωάννη Καποδίστρια»: «Κατά την διάρκεια των επτά τούτων ετών, νέος έτι, ήρχισα τον δημόσιον βίον μου, κατ'αρχάς ως έκτακτος επίτροπος της κυβερνήσεως εν ταις νήσοις, μετά ταύτα ως Υπουργός της εκτελεστικής εξουσίας καθ' όλους τους κλάδους της διοικήσεως και τέλος ως γραμματεύς της επικρατείας επί των εξωτερικών, των ναυτικών και του εμπορίου»¹⁰.

Ο ΙΚ εργάστηκε ειδικότερα στην προετοιμασία των κανονισμών για την οργάνωση της εμπορικής ναυτιλίας και τη συγκρότηση του προξενικού και διπλωματικού δικτύου της ΕΠ, κανονισμοί που ψηφίστηκαν κατόπιν από την Ιόνιο Γερουσία. Σε συνεργασία με τον Μοτσενίγο, ο Καποδίστριας συγκρότησε ένα πυκνό δίκτυο προξενικών και διπλωματικών αντιπροσώπων που λειτούργησε σε μεγάλο βαθμό επάνω στα χνάρια του προγενέστερου βενετικού δικτύου, αξιοποιώντας επιπλέον τις υφιστάμενες ρωσικές προξενικές δομές. Με την ιδιότητα του επικεφαλής του εκτεταμένου προξενικού δικτύου της ΕΠ ο ΙΚ πληροφορείτο από πρώτο χέρι όσα συνέβαιναν στον διεθνή χώρο στην ταραχώδη αυτή χρονική περίοδο, μέσα από τις προξενικές εκθέσεις αλλά και από τις εφημερίδες και τις προκηρύξεις που λάμβανε με φροντίδα των υφισταμένων του.

Όπως σημειώνεται και στην εισηγητική έκθεση που προηγείται του κανονισμού για την οργάνωση της επτανησιακής εμπορικής ναυτιλίας, από αυτόν τον κλάδο της οικονομίας ανέμενε η ΕΠ να καλύψει τα σημαντικά δημοσιονομικά ελλείμματά της. Τα ελλείμματα αυτά τα προκαλούσαν μεταξύ άλλων ο ετήσιος φόρος που έπρεπε να καταβάλλει το κράτος στην Υψηλή Πύλη (25.000 γρόσια), οι δαπάνες για τη συντήρηση των ρωσικών στρατευμάτων – το κόστος συντήρησης των ρωσικών στρατιωτικών δυνάμεων το ανέλαβαν οι ίδιοι οι Ρώσοι από τα τέλη του 1805¹¹– και της κρατικής διοίκησης, το αυξημένο κόστος επισιτισμού του τοπικού πληθυσμού λόγω των προβλημάτων που προκαλούσαν τα πολεμικά γεγονότα στην ομαλή ροή του εμπορίου, αλλά και εγγενή προβλήματα των επτανησιακών οικονομιών τα

¹⁰ Μιχαήλ Λάσκαρι (εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια), *Αυτοβιογραφία Ιωάννου Καποδίστρια*, εκδόσεις Γαλαξίας, Αθήνα, 1971.

¹¹ Κούκκου, *Ιστορία των Επτανήσων*, σελ. 146.

οποία οι αρχές του Ιόνιου κράτους προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν με διάφορα μέτρα. Τα οικονομικά ζητήματα ήταν ούτως ή άλλως ένας από τους τομείς με τους οποίους ασχολήθηκε ο ΙΚ, κατ' ανάγκην, λόγω της θέσης του, επανερχόμενος έτσι σε ζητήματα που τον είχαν απασχολήσει το 1802 όταν συμμετείχε στη γερυσιαστική επιτροπή που μελέτησε τα προβλήματα της Κεφαλονιάς και της Ζακύνθου.

Τη θέση του γραμματέα της επικρατείας την κράτησε ο ΙΚ μέχρι τα τέλη Μαΐου 1806 οπότε αντικαταστάθηκε από τον Σπυρίδωνα Μπατάλια. Ως λόγος της αντικατάστασης προβάλλεται η τοποθέτηση του ΙΚ με θέσπισμα της Γερουσίας στη θέση του επιτετραμμένου της ΕΠ στην Πετρούπολη. Η μετακίνηση αυτή ματαιώθηκε μετά την αντίδραση του Πληρεξουσίου. Επιπλέον, ο ΙΚ ακριβώς τον Μάιο του 1806 δέχθηκε πρόταση από τον ΓΜ να συμμετάσχει σε δεκαμελή επιτροπή που θα εξέταζε ενδεχόμενες αναθεωρήσεις στο σύνταγμα του 1803¹². Παρά τις διαρκείς παρεμβάσεις του ΓΜ στη λειτουργία του κράτους και στις επιλογές των στελεχών της διοίκησης της ΕΠ, κατά παράβαση όσων όριζε το σύνταγμα του 1803 ο ΓΜ θεωρούσε ότι ένα νέο σύνταγμα προσαρμοσμένο στους δικούς του όρους θα εξυπηρετούσε καλύτερα εκείνον και τα συμφέροντα που εξέφραζε. Ο ΙΚ συμμετείχε στη συντακτική επιτροπή, κατόπιν υπόδειξης του ΓΜ, με την ιδιότητα του γραμματέα και εισηγητή. Στις 10/22 Νοεμβρίου 1806 υπέβαλε στον ΓΜ τα αποτελέσματα της συντακτικής επιτροπής. Οι προτάσεις της επιτροπής δεν συμφωνούσαν με τις επιδιώξεις του Μοτσενίγου, οι οποίες και τελικά θα επικρατούσαν στην οριστική μορφή που θα λάμβανε το νέο σύνταγμα. Η κρίσιμότερη μεταβολή που επέφερε το νέο σύνταγμα αφορούσε την αναγνώριση της νομιμότητας των ρωσικών επεμβάσεων διά του τσαρικού πληρεξουσίου στην εσωτερική λειτουργία του κράτους¹³, καθώς το πενταμελές όργανο της Γερουσίας που είχε την εκτελεστική εξουσία ήταν υπόλογο όχι μόνο στο έθνος αλλά και στην προστάτιδα δύναμη, τη Ρωσία.

Το σύνταγμα ψηφίστηκε από το νομοθετικό σώμα στις 15/28 Δεκεμβρίου 1806. Αν και έχουν καταγραφεί οι αντιρρήσεις του ΙΚ για τη μορφή που τελικά έλαβε μετά από τις παρεμβάσεις

¹² Το γεγονός αυτό χρονολογείται κατά άλλους τον Μάιο του 1805. Κούκκου, *Ιστορία των Επανάσεων*, σελ. 149.

¹³ Εδώ, έχει υποστηριχθεί, ότι έγκειται ο λόγος της μη επικύρωσης από τη Ρωσία των προγενέστερων συνταγμάτων, καθώς δεν αναγνώριζαν το δικαίωμα παρέμβασης της προστάτιδας δύναμης. Κούκκου, *Ιστορία των Επανάσεων*, σελ. 150–151.

του Μοτσενίγου¹⁴, ο ΙΚ όχι μόνο δεν επέμεινε στην άποψή του αλλά επιχειρηματολόγησε υπέρ της ψήφισής του υποστηρίζοντας μεταξύ των άλλων ότι τα συντάγματα του 1800 και του 1803 τα είχε εγκρίνει μόνο η Οθωμανική αυτοκρατορία και ότι εκείνο του 1806 ήταν το μοναδικό που θα μπορούσε να λάβει την έγκριση της Ρωσίας. Έπεισε τέλος τη Γερουσία να αποστείλει ευχαριστήρια επιστολή προς τον τσάρο Αλέξανδρο Α΄ για τις φροντίδες του για την ευημερία των νησιών και να αποφασίσει την ανέγερση προτομής που θα τοποθετείτο στην αίθουσα των συνεδριάσεων του οργάνου.

Άμεση συνέπεια της ψήφισης του συντάγματος του 1806 ήταν η συμπερίληψη της ΕΠ μεταξύ των εχθρών της Γαλλίας ως έδαφος ουσιαστικά ρωσικό. Ως συνέπεια αυτής της εξέλιξης, η ΕΠ στις 5/17 Ιουνίου 1807 ήρε την ουδετερότητά της και τάχθηκε και επίσημα στο πλευρό της Ρωσίας. Ταυτόχρονα βρισκόταν σε εξέλιξη η στρατιωτική επιχείρηση του Αλή Πασά εναντίον της Λευκάδας¹⁵.

Ένα από τα πεδία της δημόσιας διοίκησης που απασχόλησαν τον Καποδίστρια ήταν η εκπαίδευση. Η εκπαίδευση, σε συνδυασμό με την ενίσχυση του ορθόδοξου και ελληνικού χαρακτήρα του περιλαμβάνονταν στους κεντρικούς στόχους του νέου κράτους και των δυνάμεων που είχαν συντελέσει στην ίδρυσή του, όπως προκύπτει από τις θεσμικές κατακτήσεις των νησιών, τα Συντάγματα¹⁶. Η πρώτη σαφής αναφορά στην ανάγκη ίδρυσης δημόσιου σχολείου έγινε στο σύνταγμα του 1801 (άρθρο 30), που ψηφίστηκε κατόπιν πίεσης και δεν έγινε δεκτό από τις εγγυήτριες δυνάμεις. Το σχολείο αυτό θα λειτουργούσε

¹⁴ Σύμφωνα με τον Βροκίνη, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, σελ. 8–9, η ψήφιση του συντάγματος του 1806 προέκυψε ως πίεση των ολιγαρχικών που είχαν δυσανεχθεί από το φιλελεύθερο σύνταγμα του 1803. Ο ΙΚ δεν συμφωνούσε με τις διατάξεις του και μόνο λόγω θέσης συμμετείχε στις διαδικασίες για την ψήφισή του. Αμέσως μετά παραιτήθηκε από τη θέση του «αρχιγραμματέως» και από την Εφορεία των Δημοσίων Σχολείων, προτείνοντας ως αντικαταστάτη του τον Μάρτιο του 1807 τον Εμμανουήλ Θεοτόκη. Για τις αντιρρήσεις του Καποδίστρια στις παρεμβάσεις του Μοτσενίγου βλ. επίσης σε Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 188–189 και σε Demetrio Arlioti, *Vita di Giovanni Conte Capodistria*, Κέρκυρα 1859, σελ. 12, που συνδέει την παραίτηση του ΙΚ από τη θέση του γραμματέα και με την άρνηση του ΓΜ να επιτρέψει τη μετακίνησή του στην Πετρούπολη ως επιτετραμμένου της ΕΠ.

¹⁵ Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, σελ. 79–80.

¹⁶ Το πρώτο θέσπισμα της ιονικής Γερουσίας για την ίδρυση δημόσιων σχολείων χρονολογείται στις 7/19 Νοεμβρίου 1799. Ελήφθη από την προσωρινή κυβέρνηση των Ρωσοτούρκων με πρωτοβουλία του Ουσακώφ και προέβλεπε την ίδρυση Γυμνασίου και κατώτερων σχολείων. Οι πολιτικές εξελίξεις που ακολούθησαν δεν επέτρεψαν ωστόσο την υλοποίησή του. Νίκος Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα κατά τη διάρκεια της Βρετανικής Προστασίας (1816–1864)*, Αθήνα 2002, σελ. 60.

στην πόλη και θα δεχόταν το ¼ των μαθητών του από την πόλη και τα υπόλοιπα ¾ από την ύπαιθρο¹⁷. Το πλέον φιλελεύθερο από τα συντάγματα, εκείνο του 1803, περιείχε ωστόσο προβλέψεις για όλα τα συναφή ζητήματα. Πέρα από τη διάκριση των εξουσιών, την εισαγωγή του κοινοβουλευτισμού και την κατοχύρωση ατομικών και συλλογικών ελευθεριών, για πρώτη φορά αναγνωρίστηκε η ελληνικότητα του «επτανησιακού έθνους» (*nazione settinsulare*) και η ανάγκη προστασίας της μέσα από την κατοχύρωση των συστατικών της στοιχείων, της γλώσσας και της θρησκείας.

Το τέταρτο άρθρο του συντάγματος του 1803 καθιστούσε το ορθόδοξο χριστιανικό δόγμα ως την «κυριεύουσα θρησκεία της επικρατείας», αφήνοντας στο καθολικό δόγμα τη δεύτερη θέση. Διασφάλιζε ωστόσο τα θρησκευτικά προνόμια των Εβραίων, καθώς προβλεπόταν ανοχή για όλα τα θρησκευόμενα¹⁸.

Δεύτερη καινοτομία του συντάγματος του 1803 ήταν η ανάδειξη της ελληνικής ως επίσημης γλώσσας της διοίκησης και ως «μέσου επικοινωνίας των ενεργών πολιτών». Σε αυτήν θα έπρεπε να γράφονται στο εξής οι νόμοι. Επιπλέον τα άρθρα 198 και 212 του συντάγματος όριζαν ότι από το 1810 και μετά δεν θα προσλαμβανόταν κανένας δημόσιος υπάλληλος αν δεν γνώριζε να μιλάει και να γράφει καλά την ελληνική γλώσσα, και ότι από το 1820 αυτή θα ήταν η μοναδική σε χρήση γλώσσα στην επικράτεια¹⁹.

Τη δυσκολία τουλάχιστον της πλειονότητας των δημοσίων υπαλλήλων να ομιλούν και να γράφουν την ελληνική σε επίπεδο ανώτερο μιας μηχανικής χρήσης μπορεί κανείς να την υποθέσει από τη δεδομένη αδυναμία πραγματοποίησης σπουδών σε αυτή τη γλώσσα, και να τη διαπιστώσει διαβάζοντας τα εξαιρετικά ανορθόγραφα κείμενα ακόμη και σημειώντων στελεχών της επτανησιακής διοίκησης, όπως ο τσαρικός πληρεξούσιος Γ. Μοτσενίγος. Για να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα σε ένα κράτος που συνταγματικά πλέον αναγνώριζε την ελληνικότητα των κατοίκων του, με εισήγηση του γραμματέα της επικρατείας Ι. Καποδίστρια, η Γερουσία στις 14/26 Ιουνίου 1803 αποφάσισε να ιδρύσει ειδικό σχολείο για τους υπαλλήλους, δόκιμους και υπηρετούντες, στο οποίο θα μπορούσαν να φοιτήσουν και

¹⁷ *Le tre costituzioni (1800, 1803, 1817) delle Sette Isole Ionie*, Κέρκυρα 1849, σελ. 25.

¹⁸ *Le tre costituzioni*, σελ. 41.

¹⁹ *Le tre costituzioni*, σελ. 77–78.

«όλοι εκείνοι οι νέοι, οι οποίοι εμπνέονται υπό της επιθυμίας της μαθήσεως»²⁰.

Παράλληλα τέθηκαν οι βάσεις για τη θεμελίωση της δημόσιας εκπαίδευσης με έμφαση στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας. Καθοριστικός υπήρξε ο ρόλος του συντάγματος του 1803 που προέβλεπε τη διαμόρφωση του θεσμικού υποβάθρου για την οργάνωση ενιαίας στοιχειώδους εκπαίδευσης²¹. Εφαρμόζοντας τους όρους του, η ιονική Γερουσία στις 30 Ιανουαρίου 1804 θέσπισε την ίδρυση σχολείων σε όλα τα νησιά, καθόρισε τις γνώσεις που θα έπρεπε να λαμβάνουν οι μαθητές και οργάνωσε σχολεία εκμάθησης στοιχείων γραφής, ανάγνωσης και αριθμητικής τόσο στις πόλεις όσο και στην ύπαιθρο. Για τη χρηματοδότησή τους, πέρα από τα έσοδα του κρατικού προϋπολογισμού και την είσπραξη συγκεκριμένων φορολογικών προσόδων, αξιοποιήθηκαν τα διδάγματα της επαναστατικής περιόδου: αποφασίστηκε με άλλα λόγια αφενός η διάλυση μονών και η ενοικίαση των εισοδημάτων τους, και αφετέρου η επιβολή ειδικού φόρου στις μονές που δεν θα διαλύονταν, ανάλογου με τα έσοδα καθεμιάς από αυτές²².

Θέσπισμα της Γερουσίας στις 8/20 Σεπτεμβρίου 1804 προέβλεπε τη δημιουργία δεύτερης βαθμίδας εκπαίδευσης με την ίδρυση «Εθνικού Γυμνασίου» στην Κέρκυρα, πρωτεύουσα του κράτους, για τη στέγαση του οποίου επρόκειτο να προκηρυχθεί διαγωνισμός²³. Όλα αυτά τα θεσπίσματα δεν συνεπάγονταν την αυτόματη υλοποίηση όσων αποφασίζονταν. Για παράδειγμα το σχολείο για τους δημοσίους υπαλλήλους, για το οποίο υπήρχε ψήφισμα από το 1803, στα μέσα Ιουνίου του 1805 δεν είχε ακόμη ιδρυθεί. Χρειάστηκε να ληφθεί νέα απόφαση της Γερουσίας στις 15/27 Ιουνίου 1805. Έτσι η λειτουργία του ξεκίνησε επίσημα στις 8 Νοεμβρίου του ίδιου έτους στην πρώην καθολική μονή της Παναγίας της Τενέδου

²⁰ Ελένη Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, Αθήνα 1972, σελ. 5–6· Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 63–64. Μετάφραση της εισήγησης του Καποδίστρια στην ελληνική βλ. σε Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η παιδεία*, σελ. 155–156.

²¹ Άρθρο 198: *Nell'anno 1801 vi ha nella Repubblica uniformità di leggi e di regolamenti d'istruzione elementare. Le tre costituzioni*, σελ. 77.

²² Χιώτης, *Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων*, τ. Γ', σελ. 853–854· Γεράσιμος Μαυρογιάννης, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων*, τ. Β', Εν Αθήναις 1884, σελ. 122–123 και σημ. 1· Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 4–5. Πρβλ. Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, σελ. 67.

²³ Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 66.

στην Κέρκυρα²⁴, με πρώτο έφορο τον Ι. Καποδίστρια²⁵.

Τα μαθήματα στο «προσωρινό σχολείο» της Τενέδου ήταν διαρθρωμένα σε δύο κύκλους. Στον πρώτο διδάσκονταν Ηθική και Φιλοσοφία με δάσκαλο το Γ. Στ. Παγανό, Μαθηματικά από τον Κ. Πελεγρίνη (Πελεγκρίνι), Ελληνικά από τον Χρ. Περραιβό, Ελληνική Φιλολογία από τον Α. Ιδρωμένο και Καλλιγραφία από τον Α.Σ. Πάκμορ. Στον δεύτερο κύκλο διδάσκονταν Φιλοσοφία και Μεταφυσική από τον Γ. Στ. Παγανό, Μαθηματικά από τον Κ. Πελεγρίνη (Πελεγκρίνι), Ελληνικά για προχωρημένους από τον Α. Ιδρωμένο, Ελληνικά για αρχαίους από τον Χρ. Περραιβό, Φιλολογία από τον Α. Μουστοξύδη, Καλλιγραφία και Σχέδιο από τον Α.Σ. Πάκμορ²⁶.

Παράλληλα με τη λειτουργία των σχολείων, στις 22 Ιανουαρίου/2 Φεβρουαρίου 1806 δημοσιεύθηκε από το Τμήμα Εσωτερικών της Επτανήσου Πολιτείας κανονισμός δεκαέξι άρθρων για τη δημόσια εκπαίδευση. Ο κανονισμός αυτός είναι αποκαλυπτικός των νέων αντιλήψεων για την παιδεία και τον ρόλο του κράτους, καθώς δίνει ουσιαστικό περιεχόμενο στην έννοια της δημόσιας εκπαίδευσης, καθορίζοντας με σαφήνεια ότι η παροχή της προς όλους τους Επτανήσιους, στοιχειώδης και προκαταρκτική, αποτελεί υποχρέωση της Πολιτείας. Περιγράφει επίσης αναλυτικά το πρόγραμμα σπουδών, τους φορείς της εκπαίδευσης, αναθέτοντας ρόλο στα ενοριακά σχολεία για τη στοιχειώδη εκπαίδευση και στα προκαταρκτικά για την αντίστοιχη βαθμίδα, τον τρόπο πρόσληψης και αμοιβής των

²⁴ Η Παναγία της Τενέδου χτίστηκε από μέλη του Φραγκισκανικού τάγματος, τους *Τηρητές του Κανονισμού (Osservanti)*. Ιδρύθηκε το 1663 με διάταγμα του γενικού προνοητή και εξεταστή (pronveditore generale ed inquisitore delle isole) Francesco Mocenigo. Η παράδοση θέλει να πήρε την ονομασία της από τη μεταφορά της εικόνας της Παναγίας της Τενέδου στην Κέρκυρα από έναν καθολικό μοναχό. Τον Απρίλιο του 1798 οι Γάλλοι Δημοκρατικοί δήμευσαν το μεγαλύτερο μέρος των εσόδων της Λατινικής Αρχιεπισκοπής, του καθολικού κλήρου και των Μονών του Αγίου Φραγκίσκου, της Αγίας Ιουστίνης και της Παναγίας της Τενέδου. Gerassimos D. Pagratis, «Tracce della presenza francescana a Levante: La chiesa e il convento di San Francesco di Corfù», *Il Santo* XXX/1 (2000), σελ. 99–119.

²⁵ Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 67· Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 7–8, που αναφέρει ως ημερομηνία του θεσπίσματος τη 17^η Ιουνίου. Για τα γεγονότα που σημάδεψαν την έναρξη των εργασιών της σχολής και τον λόγο που εκφώνησε ο Α. Ιδρωμένος βλ. Ιωάννης Ρωμανός, «Ανδρέας Ι. Ιδρωμένος», *Πανδώρα* ΚΑ' (15 Φεβρουαρίου 1871), σελ. 505–506.

²⁶ Νίκος Κουρκουμέλης, «Η παιδεία, η πνευματική ζωή και η καλλιτεχνική δραστηριότητα», *Η Επτανήσος Πολιτεία, Τα Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας (1 Ιουνίου 2000)*, σελ. 39· Του ίδιου, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 68–69.

διδασκόντων κ.ά.²⁷.

Στη σχολή της Τενέδου φιλοξενήθηκε από τα χρόνια των Γάλλων η κεντρική δημόσια βιβλιοθήκη, η λειτουργία της οποίας ανανεώθηκε. Εκεί συγκεντρώθηκαν βιβλία από δημευμένες μονές της Κέρκυρας. Έφτασαν επίσης δωρεές από τον Γ. Μοτσενίγο, τον Α. Καλογερά και Έλληνες της διασποράς με πιο αξιοσημείωτη περίπτωση εκείνη του Μιχαήλ Ζωσιμά, προξένου της Επτανήσου Πολιτείας στο Λιβόρνο. Πρόκειται ακριβώς για τη βιβλιοθήκη που θα αποτελούσε τον πυρήνα της μετέπειτα βιβλιοθήκης της Ιόνιας Ακαδημίας²⁸. Παράλληλα, οι αρχές αποφάσισαν την ίδρυση κεντρικών βιβλιοθηκών στις πρωτεύουσες όλων των νησιών.

Σε μια άλλη δημευμένη καθολική μονή, του Αγίου Φραγκίσκου των Φραγκισκανών Κοινοβιακών, επίσης στη Σπηλιά της Κέρκυρας, λειτούργησε από τα χρόνια των Γάλλων Δημοκρατικών το «εθνικό τυπογραφείο» (*stamperia nazionale*), το οποίο στα χρόνια της Επτανήσου Πολιτείας ανατέθηκε με δεκαετή εργολαβία στον Διονύση Σαραντόπουλο. Εκεί τυπώθηκαν, πέρα από τα έντυπα της κυβέρνησης και τους νόμους, τα επαναστατικά φυλλάδια του Ρήγα («Θούριος» και «Πατριωτικός Ύμνος») και του Χρ. Περραιβού («Ύμνος στο Βοναπάρτη»). Από το ίδιο τυπογραφείο εκδόθηκαν επίσης όλοι οι γνωστοί νόμοι του κράτους, όπως ο «Κανονισμός για την οργάνωση της εμπορικής ναυτιλίας», οι «Διδασκαλίες στρατιωτικάς» (1804), η «Διάταξις Εκκλησιαστική» (1805), καθώς επίσης εφημερίδες και περιοδικά, όπως η *Gazzetta Urbana*, *Monitore Settinsulare*, *Mercurio Letterario* κ.ά.²⁹.

Στις πολιτικές επιλογές της ΕΠ που σχετίζονταν με την ανάπτυξη παιδείας και πολιτιστικής ζωής με εθνικό-ελληνικό προσανατολισμό καθοριστικός υπήρξε ο ρόλος του Καποδίστρια και του Μοτσενίγου. Τα δύο αυτά πρόσωπα που εκπροσωπούσαν από το 1803 τους ισχυρότερους μοχλούς επιβολής της ρωσικής πολιτικής στα νησιά του Ιονίου, στα θέματα παιδείας απέδιδαν μεγάλη σημασία. Θεωρούσαν την εκπαίδευση ως προϋπόθεση για την πολιτιστική αναβάθμιση και την πολιτική διαπαιδαγώγηση των Επτανησίων, για να είναι σε θέση σε ένα επόμενο στάδιο να ενισχύσουν την ελληνική υπόθεση. Εξάλλου, ένα δημόσια οργανωμένο εκπαιδευτικό σύστημα στα νησιά θα μπορούσε να υποστηρίξει τους δύο

²⁷ Κουρκουμέλης, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 69–74.

²⁸ Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη, «Η Βιβλιοθήκη Guilford στην Κέρκυρα (1824–1830)», *Ο Ερανιστής* 20 (1995), σελ. 97–162.

²⁹ Κουρκουμέλης, «Η παιδεία, η πνευματική ζωή και η καλλιτεχνική δραστηριότητα», σελ. 39–40. Του ίδιου, *Η εκπαίδευση στην Κέρκυρα*, σελ. 45 σημ. 12.

βασικούς πόλους της εθνικής ταυτότητας των Ιονίων, τη γλώσσα και τη θρησκεία. Ήταν λοιπόν απόλυτη προτεραιότητα να οργανωθεί η δημόσια παιδεία με τον τρόπο της Γαλλικής Επανάστασης, δηλαδή ως δημόσιο αγαθό, αλλά με πνεύμα ελληνορθόδοξο, που θα έδινε έμφαση «στην ηθική, χριστιανική και εθνική αγωγή»³⁰ και θα λειτουργούσε ως ανάχωμα σε ενδεχόμενες επαναστατικές εκτροπές, που στα μάτια των αντιπαθούντων αυτές τις ιδέες, των λεγόμενων «αντιφιλοσόφων», ταυτιζόταν με τον κίνδυνο αφελληνισμού ή εκλατινισμού των Ιονίων και κατ'επέκταση των Ελλήνων.

Η σύντομη ιστορία αυτών των σχολείων συνοδεύτηκε από πολλές απογοητεύσεις, καθώς αποτέλεσε πρωτόγνωρη εμπειρία για όλους τους εμπλεκόμενους. Μαρτυρείται πως για πολύ καιρό οι πόρτες των σχολείων κατά τις ώρες διδασκαλίας ήταν κλειστές και ότι κανείς δεν βρισκόταν στις αίθουσες. Υπεύθυνοι για αυτές τις δυσλειτουργίες θεωρούνταν τόσο οι δασκάλοι όσο και οι γονείς των μαθητών που έδειχναν απρόθυμοι να στέλνουν τα παιδιά τους σε αυτά, «μυκτηρίζοντας», όπως σημειώνει ο Γ. Μαυρογιάννης, «τους περί τα γράμματα και τας επιστήμας ασχολουμένους, εάν μη παρείχον ούτοι ψηλαφητόν τι και υλικόν κέρδος». Την ίδια στιγμή οι προϊστάμενοι της διοίκησης δεν διευκόλυναν όσους υπαλλήλους τους επιθυμούσαν να φοιτήσουν. Παρ' όλ' αυτά συνέχισαν να λαμβάνονται αποφάσεις για τη στελέχωση και τον εξοπλισμό αυτών των σχολείων. Με ψήφισμα της 15^{ης} Ιουνίου 1806 η παρακολούθηση έγινε υποχρεωτική τόσο για τους δόκιμους όσο και για τους εν ενεργεία δημοσίους υπαλλήλους. Επιπλέον προβλέφθηκε η ευθύνη των γονέων για την επιμελή παρακολούθηση των σπουδών των τέκνων τους³¹.

Ως προς τον αριθμό των μαθητών που σπούδασαν στα σχολεία της Τενέδου η μοναδική μαρτυρία που διαθέτουμε οφείλεται στον Ι. Καποδίστρια που στις 12 Φεβρουαρίου 1807 ενημέρωνε το τμήμα εσωτερικών της Διοίκησης ότι στις πέντε τάξεις του σχολείου παρακολουθούσαν εκατόν είκοσι μαθητές³². Οι μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπισε η σχολή της Τενέδου, παρόλο που λειτουργούσε στην πρωτεύουσα της Επτανήσου Πολιτείας και είχε ως έφορο ένα από τα ισχυρότερα στελέχη της κρατικής μηχανής, σε συνδυασμό με

³⁰ Στον Ιωάννη Καποδίστρια οφείλεται μεταξύ των άλλων η πρωτοβουλία για τη δημοσίευση του έργου *Γενική Κατήχησις*, Κέρκυρα 1806, που αποτελούσε μια *Ορθόδοξη Κατήχηση* μεταφρασμένη στην ελληνική γλώσσα από τον Γ. Καρούσο για χρήση των μαθητών και άλλων. Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 13–14.

³¹ Μαυρογιάννης, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων*, τ. Β', σελ. 124–126. Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 9–11.

³² Κούκκου, *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία 1803–1822*, σελ. 13. Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, σελ. 67–70.

την έλλειψη τεκμηριωμένων πληροφοριών για τη λειτουργία σχολείων στοιχειώδους εκπαίδευσης στα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου Πελάγους, θα μπορούσε να υποδηλώνει ότι οι αποφάσεις για τα υπόλοιπα σχολεία έμειναν εξ ολοκλήρου ή σε μεγάλο βαθμό απραγματοποίητες³³.

Η τελευταία μεγάλη στιγμή του ΙΚ στην ΕΠ ήταν ο συντονιστικός ρόλος που του ανατέθηκε στην οργάνωση της άμυνας της Λευκάδας. Με την ιδιότητα του έκτακτου πληρεξουσίου (commissario straordinario) της ΕΠ (από τις 22/5/1807) ο ΙΚ συνεργάστηκε με Επτανησίους και Ρώσους στρατιώτες και με ανθρώπους του πολέμου προερχόμενους από το Σούλι, τον Μοριά και άλλες περιοχές της οθωμανικής επικράτειας σε έναν κοινό αντιοθωμανικό αγώνα. Στη Λευκάδα ήλθε για πρώτη φορά σε επαφή και συνεργασία με τον Θεόδωρο Κολοκοτρώνη, τον Κίτσο Μπότσαρη, τον Καραϊσκό, τον Βαρνακιώτη, τον Κατσαντώνη, τον Σκυλοδήμο, τον Κουμπάρη, τον μητροπολίτη Ναυπάκτου και Άρτας Ιγνάτιο κ.ά. Εκεί έδειξε αξιοθαύμαστες οργανωτικές ικανότητες και απέκτησε εμπειρία στην καθοδήγηση και τον συντονισμό λαού και στρατιωτικών δυνάμεων με ποικίλο πολιτισμικό ή και γλωσσικό υπόβαθρο. Στα στρατιωτικά ζητήματα είχε άλλωστε αποκτήσει μια κάποια πείρα με τη συμμετοχή του στην οργάνωση των στρατιωτικών δυνάμεων της ΕΠ. Εκείνο που αγνοούσε ο ΙΚ και οι συνδαιτυμόνες του, στο περίφημο ομηρικό γεύμα στο Μαγεμένο της Λευκάδας στις 20 Ιουλίου του 1807, ήταν ότι τις προηγούμενες μέρες, στις 7 Ιουλίου 1807, ο τσάρος Αλέξανδρος Α΄ είχε παραχωρήσει τα Επτάνησα και το Κάταρο στον Ναπολέοντα Βοναπάρτη σαν να επρόκειτο για προσωπική του περιουσία³⁴. Εντούτοις, η συνάντηση της Λευκάδας και συνολικά το πείραμα που σηματοδοτούσε η Επτάνησος Πολιτεία δεν θα έμεναν αναξιοποίητα. Η ταυτόχρονη παρουσία στη Λευκάδα Επτανησίων, Ελλήνων οπλαρχηγών από τις οθωμανικές επικράτειες και Ρώσων στρατιωτικών αξιολογείται στην ιστοριογραφία ως μια συνάντηση με προεκτάσεις καθώς οδήγησε στη διαμόρφωση ενός κώδικα επικοινωνίας και συνεργασίας ανάμεσα σε «κόσμους» αρκετά διαφορετικούς που επρόκειτο να συγκροτήσουν τις δυνάμεις εκείνες που θα συνεργάζονταν αργότερα στον

³³ Για τον ρόλο του ΙΚ στην οργάνωση της εκπαίδευσης στην ΕΠ βλ. επίσης σε Ελένη Κούκκου, *Ιωάννης Καποδίστριας. Ο άνθρωπος, ο διπλωμάτης 1800–1823*, Αθήνα 1990⁶, σελ. 22–24.

³⁴ Το περιεχόμενο της συνθήκης του Τίσιπ το πληροφορήθηκε ο ΙΚ από σημείωμα του ηγεμόνα της ΕΠ που συντάχθηκε στις 30 Ιουλίου 1807. Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 210.

αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας³⁵. Ειδικά για τον ΙΚ η εμπειρία στο Μαγεμένο υπέδειξε τρόπους ένταξης της επανησιακής ταυτότητας στον διευρυμένο ελληνορθόδοξο κόσμο. Χάρη στους Σουλιώτες, τους κλέφτες και τους αρματολούς που πολεμούσαν για την Επτάνησο Πολιτεία, άρχισε ο ΙΚ να βλέπει τον ρόλο του ιονικού κρατιδίου εντός ενός ευρύτερου πολιτικού και πολιτιστικού πλαισίου, πράγμα που δεν τον άφηνε αδιάφορο.

Μετά την κατάλυση της Επτανήσου Πολιτείας και την ενσωμάτωσή της στη Γαλλική Αυτοκρατορία ο ΙΚ επέστρεψε στην Κέρκυρα και στα ιατρικά του καθήκοντα³⁶. Το 1808 συμμετείχε στην ίδρυση και λειτουργία της Ιονικής Ακαδημίας από Επτανήσιους και Γάλλους αξιωματικούς με σκοπό την ανάπτυξη των γραμμάτων και των τεχνών, αλλά και της γεωργίας, της βιομηχανίας, του εμπορίου και γενικά του δημόσιου πλούτου. Ο Καποδίστριας συνεισέφερε στη λειτουργία της Ακαδημίας με ομιλίες για την Ιατρική, τη Χειρουργική και τη Φαρμακολογία στα Επτάνησα. Με τη γαλλική διοίκηση των Επτανήσων η συνεργασία του περιορίστηκε στην υποβολή, κατόπιν πρόσκλησης, υπομνήματος για τις εμπορικές σχέσεις των νησιών με τις οθωμανικές επικράτειες. Υπέβαλε επιπλέον άλλο υπόμνημα για τη διοικητική οργάνωση των νησιών. Αρνήθηκε ωστόσο την πρόταση του Ναπολέοντα να συμμετάσχει ως «ακροατής» στο συμβούλιο της επικρατείας, «οδηγούμενος από τας του πατρός συμβουλάς».

Είχε άλλωστε και ο ίδιος εγγράφως υποσχεθεί στον Μοτσενίγο, που αναχώρησε με τα ρωσικά στρατεύματα, ότι «προυτίμησα.. να μείνω εν τη πατρίδι μου, διαβεβαιώσας όμως αυτούς ότι ουδέποτε θα συγκατελεγόμην εις τα τάξεις των θεραπόντων του Βοναπάρτου και ότι μόνον εις τον αληθνήν προστάτην των Ελλήνων, τον αυτοκράτορα Αλέξανδρον, ήθελον αφιερώσει την ζωήν μου ολόκληρον, εάν η ταπεινή αύτη προσφορά ηδύνατο να είναι αρεστή εις την Αυτού Αυτοκρατορικήν Μεγαλειότητα»³⁷.

Οι ειδικές σχέσεις που είχε σφυρηλατήσει με εκπροσώπους της Ρωσίας στους προηγούμενους χρόνους, κυρίως με τον Γ. Μοτσενίγο, η ιδεολογική συνάφεια με τις κυρίαρχες τάσεις στη ρωσική πολιτική ελίτ, προφανώς και η αντίθεσή του στις ιδέες της Γαλλικής Επανάστασης και στην εφαρμογή τους, σε συνδυασμό με την πίστη του στην ισχύ

³⁵ Βροκίνης, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, σελ. 9–10 Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτάνησος Πολιτεία*, σελ. 92–94.

³⁶ Βροκίνης, *Σύντομος αφήγησις του βίου του Ιωάννου Καποδιστρίου*, σελ. 9.

³⁷ Λάσκαρι, *Αυτοβιογραφία Ιωάννου Καποδιστρία*, σελ. 26· Χρήστος Λούκος, *Ιωάννης Καποδίστριας*, Τα Νέα. Ιστορική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 2009, σελ. 17.

της Ρωσικής αυτοκρατορίας και στην ικανότητά της να προσφέρει νέες προοπτικές στα Επτάνησα και προσωπικά στον ίδιο, εξηγούν αυτή την άρνηση. Οι εξελίξεις δεν θα αργούσαν άλλωστε να επιβεβαιώσουν το ορθό αυτής της απόφασης. Ίσως και το αναπόφευκτο της επιλογής με δεδομένο ότι ο ΙΚ ήταν ήδη από τον Μάρτιο του 1804 μέλος επί τιμή του κολλεγιακού συμβουλίου του τσάρου, μια ανταμοιβή για τις υπηρεσίες που είχε μέχρι τότε προσφέρει «διά την κοινή ευημερίαν κατά την ανακήρυξιν της Δημοκρατίας». Η ιδιότητα αυτή, αν και τιμητική, θα συνιστούσε κάποιου είδους δέσμευση ως προς τις μελλοντικές επιλογές του σε σχέση με τα ρωσικά συμφέροντα.

Όπως σχολιάζει ο Γρ. Δαφνής, ο Ιωάννης Καποδίστριας «ήξερε να περιμένει και αυτή η αρετή ήταν γνώρισμα δημόσιου άνδρα. Και ήξερε ακόμα να κρατάει τις υποσχέσεις του»³⁸. Πράγματι, στις 15/27 Μαΐου 1808 ο κόμης Νικόλαος Πέτροβιτς Ρουμιάντσεφ, υπουργός εξωτερικών της Ρωσίας, με εντολή του τσάρου τον προσκάλεσε στην Πετρούπολη να αναλάβει καθήκοντα κρατικού συμβούλου και του απένειμε τον τίτλο του ιππότη του τάγματος της Αγίας Άννας 2ας τάξης.

Ο ΙΚ έφτασε στην Πετρούπολη στις 16/28 Ιανουαρίου 1809 μετά από ένα μακρύ ταξίδι πέντε μηνών. Εκεί θα ξεκινούσε ένα άλλο ταξίδι που θα κατέληγε το 1815 μέσα από δρόμους απρόβλεπτους και τραχείς, τους οποίους διένυσε με επιτυχία, στον διορισμό του ως δεύτερου γραμματέα εξωτερικών υποθέσεων της Ρωσικής αυτοκρατορίας.

Ι. Ένα κεντρικό ερώτημα με βάση όσα προηγήθηκαν είναι λοιπόν το εξής: Σε ποιον βαθμό και με ποιον τρόπο επηρέασαν τα πρώτα χρόνια του ΙΚ και κυρίως η θητεία του στην ΕΠ τη μετέπειτα πολιτική σταδιοδρομία του; Η παρακολούθηση και μόνο της πορείας του στο ιονικό κρατίδιο, όπως εκτέθηκε παραπάνω, θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μια απάντηση.

Γράφει χαρακτηριστικά ο Ερμάννος Λούντζης στη γνωστή μελέτη του για την Επτάνησο Πολιτεία, σε μετάφραση της Αβιγαΐλ Λούντζη Νικοκάβουρα, εγγονής του: «Η Επτανησιακή κυβέρνηση διαδοχικά, του εμπιστεύθηκε υπουργήματα μεγάλης σπουδαιότητας. Του χρησίμευσε όπως είπε ο ίδιος, σαν δημοτικό σχολείο που τον παρασκεύασε για να ανεβή αργότερα με την ικανότητά του και τις γνώσεις του στο ύψιστο εκείνο σημείο που κατέστησε διάσημο το όνομά του»³⁹.

Στην Επτάνησο Πολιτεία αναδείχθηκε λοιπόν σε πολιτικό άνδρα και απέκτησε εμπειρίες

³⁸ Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 213.

³⁹ Ερμάννος Λούντζης, *Επτάνησος πολιτεία*, μτφρ. Αβιγαΐλ Λούντζη Νικοκάβουρα, Κέρκυρα 1968.

πολύτιμες για τη συνέχεια σε όλα σχεδόν τα πεδία της δημόσιας διοίκησης, στην προετοιμασία νόμων και συνταγμάτων, στη διεύθυνση σημαντικών επιτροπών, στον συντονισμό λαού και στρατού (στη Λευκάδα), στις εξωτερικές υποθέσεις και στην οργάνωση προξενικού και διπλωματικού σώματος, στον σχεδιασμό δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος με ελληνορθόδοξο προσανατολισμό κ.ά.

Σε όλες τις παραπάνω δραστηριότητες ο ΙΚ επέδειξε αρετές που χαρακτηρίζουν τις ποιότητες ενός καλού πολιτικού: το πνεύμα του συμβιβασμού και το μείλιχιο ύφος, η απόκτηση φήμης από την άσκηση επαγγέλματος, την αφιλοχρηματία, την ευγένεια και την υπομονή με την οποία αντιμετώπιζε όλα τα ζητήματα, η επιτυχής διαχείριση κρίσεων μέσα από διαρκείς συνομιλίες με τους βασικούς παράγοντες, η ομαλή συνεργασία με ειδικούς άλλων κλάδων για την προετοιμασία νομοθετικού έργου, η επιλογή κατάλληλων συνεργατών και ο συντονισμός ανθρώπων που ανήκαν σε διαφορετικά κοινωνικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα, η επιμελής ενασχόληση με την προετοιμασία και εφαρμογή των νόμων (εμπορική ναυτιλία, προξενεία, εκπαίδευση) και η αυστηρότητα στην τήρησή τους όπου αυτό ήταν αναγκαίο (απόλυση προξένων, σύλληψη όσων απειλούσαν την κοινωνική ειρήνη), η διαρκής ενημέρωση για τις σύγχρονες τάσεις σε όλα τα πεδία της κοινωνικής και οικονομικής ζωής και τις πολιτικές εξελίξεις κ.ά.

Ένα από τα κλειδιά που διευκόλυνε το έργο του στο ιονικό κράτος ήταν ασφαλώς η καλή σχέση του με τον πληρεξούσιο του Ρώσου αυτοκράτορα Γεώργιο Μοτσενίγο. Ο Ζακύνθιος αριστοκράτης, πρόσωπο αμφιλεγόμενο, χωρίς μεγάλα αποθέματα υπομονής και με συμπεριφορές αυταρχικές, ήταν κατανοητό ότι θα συνεργαζόταν με όσους θα ανέχονταν τον τρόπο σκέψης και συμπεριφοράς του και θα στήριζαν τα συμφέροντα που εκείνος εκπροσωπούσε με τον τρόπο που τα εκπροσωπούσε. Ο ΙΚ φάνηκε πως μπορούσε να ανταποκριθεί σε αυτές τις προϋποθέσεις ώστε να εξελιχθεί στο πλέον ευνοημένο πρόσωπο και σε βασικό στήριγμα του τσαρικού πληρεξουσίου. Όλα σχεδόν τα κυβερνητικά αξιώματα που κατέλαβε προέκυψαν είτε από διορισμό είτε από επιλογή από ολιγοπρόσωπα σώματα αριστοκρατών καθ' υπόδειξη του Μοτσενίγου.

II. Αρκούσε ωστόσο η καλή σχέση του Καποδίστρια με τον Μοτσενίγο για να έχει αυτή την πορεία στην ΕΠ; Πώς και πόσο προετοιμασμένος μπορεί να ήταν ένας νεαρός αριστοκράτης γεννημένος στην Κέρκυρα του 1776, χωρίς μεγάλες, όπως φαίνεται, οικονομικές δυνατότητες, ώστε να διαμορφώσει ιδεολογίες που θα του επέτρεπαν να σταθεί στο πλάι του τσαρικού πληρεξουσίου και, αξιοποιώντας τις ευκαιρίες που θα του παρουσιάζονταν, να μπορέσει να χτίσει μια πολιτική σταδιοδρομία τα όρια της οποίας είναι και σήμερα ακόμη άπιαστα για Έλληνα γεννημένο σε ελληνική επικράτεια;

Εδώ χρειάζεται να προσεγγίσουμε το οικογενειακό και κοινωνικό περιβάλλον εντός του οποίου διαμορφώθηκε ο ΙΚ και σφυρηλατήθηκαν οι ιδέες του.

Το πρόσωπο κλειδί για τον ΙΚ στους εδώ μελετώμενους χρόνους αλλά και γενικώς ήταν χωρίς αμφιβολία ο πατέρας του. Ο Αντωνομαρίας υπήρξε σημαντικός νομικός της εποχής του, ένας από τους 36 δικηγόρους της Κέρκυρας το 1781, με σπουδές στο πανεπιστήμιο της Πάδοβας στον κλάδο των *legisti*. Διακρινόταν από χαρακτηριστικά που τον φέρνουν κοντά στον κλασικό τύπο του πατέρα-πατριάρχη, πρότυπο ενδεχομένως και για τον Ιωάννη με τον οποίον είναι σαφές από τη μεταξύ τους αλληλογραφία ότι διατηρούσαν εντελώς ξεχωριστή σχέση.

Ο ΙΚ έλαβε την πρώτη μόρφωση στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα ιδιωτικά και από δυτικούς κληρικούς στο φραγκισκανικό μοναστήρι της Αγίας Ιουστίνης. Είχε την ευκαιρία να διαπιστώσει από κοντά τη διάδοση των γαλλικών ιδεών στη Βενετία όπου αφίχθη το φθινόπωρο του 1794, πιθανότατα για να τελειοποιήσει τα λατινικά του. Ένα έτος αργότερα ξεκίνησε τις σπουδές του στην Πάδοβα στον κλάδο των *artisti*, όπως πολλοί Επτανήσιοι με παρόμοιο κοινωνικό προφίλ. Στη βιβλιογραφία, άνιση ούτως ή άλλως και ως προς την τεκμηρίωση, είναι κάπως ασαφές το περιεχόμενο και η διάρκεια των σπουδών του. Δύο, τρία ή τέσσερα χρόνια; Ιατρική αλλά και πολιτικές επιστήμες και οικονομικά, φιλοσοφία και νομικά ή απλώς Ιατρική και ελεύθερη μελέτη των άλλων αντικειμένων ή απλώς παρακολούθηση των μαθημάτων;

Σύμφωνα με τους πλέον αξιόπιστους βιογράφους του, ο ΙΚ σπούδασε χειρουργική Ιατρική για δύο ακριβώς έτη και έλαβε το πτυχίο του –αναφέρεται ως διδακτορικό δίπλωμα– κατόπιν προφορικής εξέτασης στην οποία υπεβλήθη στις 10 Ιουνίου του 1797, σε μια περίοδο εξαιρετικά πλούσια σε πολιτικά γεγονότα. Κατόπιν, επέστρεψε στην Κέρκυρα⁴⁰. Το πτυχίο του φαίνεται πως ήταν από εκείνα που προβλέπονταν για τους υπηκόους, δηλαδή δεν απαιτούσαν παρακολούθηση παρά μόνο τελική προφορική εξέταση ενώπιον επιτροπής καθηγητών (*collegio veneto*), διαρκούσαν ένα ή δύο έτη αντί τεσσάρων⁴¹ και πιθανότατα επέτρεπαν την άσκηση επαγγέλματος μόνο στις κτήσεις και όχι στην πρωτεύουσα του βενετικού κράτους. Με τους όρους αυτούς εξηγείται η ταυτόχρονη με τις σπουδές του μελέτη της πολιτικής επιστήμης, των οικονομικών ή της φιλοσοφίας, προφανώς σε επίπεδο προσωπικής μελέτης στην πλούσια προσωπική του βιβλιοθήκη ή και σε άλλες, καθώς και οι μαρτυρίες για τη διαμονή του στη Βενετία και όχι στην Πάδοβα κατά τη διάρκεια των σπουδών του, στο σπίτι του εμπόρου Α. Νικολαΐδη⁴².

⁴⁰ Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 87–89

⁴¹ Τετραετές πτυχίο έλαβαν μεταξύ 1784 και 1797 τριάντα πέντε Επτανήσιοι. Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 88.

⁴² Δαφνής, *Ιωάννης Καποδίστριας*, σελ. 87, 622. Βλ. επίσης Λουκάτος, *Ο Ιωάννης Καποδίστριας και η Επτανήσος Πολιτεία*, σελ. 28. Για τις σπουδές στην Πάδοβα και τη διαφοροποίησή τους ανάλογα με τη διάρκεια των σπουδών βλ. σε Παναγιώτα Τζιβάρα, «Πανεπιστημιακά διπλώματα, προνόμια και «επαγγελματικά δικαιώματα» Βενετών υπηκόων. Η περίπτωση δύο Κερκυραίων δοτόρων (18^{ος}

Η Βενετία υπήρξε ένα σημαντικό σχολείο για τον ΙΚ πριν από την Επτάνησο Πολιτεία, θεματική που δεν έχει μελετηθεί ακόμη όσο θα έπρεπε. Εκεί και στην Πάδοβα έκανε τις πρώτες του γνωριμίες με τον ελληνικό κόσμο, με πρόσωπα που προέρχονταν από περιοχές υπό τους Βενετούς, τους Οθωμανούς, τους Ρώσους ή τους Αυστριακούς. Οι γνωριμίες αυτές θα τον βοηθούσαν να αποκτήσει μια ματιά περισσότερο ενοποιητική για τον Ελληνισμό. Εκεί θα ήλθε σε επαφή με τις ιδέες του Διαφωτισμού στη βενετική, τη μετριοπαθή εκδοχή τους, που του προσέδωσαν έναν σχετικά φιλελεύθερο χαρακτήρα στη σκέψη του.

Αν και υπάρχουν αντιφατικές πλευρές στην κοσμοθεωρία του ΙΚ, αντιφατικές είναι και πολλές από τις εκδηλώσεις του Διαφωτισμού, κάποιες από τις οποίες δείχνουν προοδευτικές ενώ άλλες συντηρητικές. Όλες αυτές οι εξελίξεις επέτρεψαν σε έναν προοδευτικό αριστοκράτη να αναπροσαρμόσει το ιδεολογικό πλέγμα εντός του οποίου εκινούντο παραδοσιακά τα πρόσωπα της κοινωνικής του τάξης. Αποδεχόμενος «τη μη αναστρεψιμότητα των αλλαγών που είχε επιφέρει η Γαλλική Επανάσταση» και την πολιτική πραγματικότητα που είχε αρχίσει να αναδύεται, προσχώρησε στους κύκλους των αριστοκρατών που θεωρούσαν τη συνταγματική κατοχύρωση του πολιτεύματος ως την ιδανική για τα δεδομένα της εποχής εξέλιξη. Η στήριξη του ΙΚ στη λεγόμενη συνταγματική ευγένεια και κατόπιν ο ενεργητικός ρόλος του στο σύνταγμα του 1803 απηχούν τον ρεαλισμό και την αποδοχή ενός σχετικά έντιμου συμβιβασμού ανάμεσα στην κληρονομική αριστοκρατία και τους ισχυρούς αστούς, που θα επέτρεπε στους πρώτους να διατηρήσουν την πολιτική κυριαρχία, με τίμημα ορισμένες παραχωρήσεις, και να προβάλουν ταυτόχρονα την ένταξή τους στις φιλελεύθερες ιδέες.

Πώς θα μπορούσαμε, λοιπόν, με βάση τα παραπάνω να χαρακτηρίσουμε τον πρώιμο πολιτικό Καποδίστρια; Προοδευτικό ή συντηρητικό, επαναστάτη πολιτικό ή υπερσυγκεντρωτικό; Προσδιορισμοί όπως αυτοί χρειάζεται να εξετάζονται συγχρονικά στο τοπικό κοινωνικό και πολιτικό τους πλαίσιο και στην αλληλουχία των συναφών γεγονότων ώστε να μπορέσει να κατανοηθεί κάθε επιλογή.

Συντηρητικός λόγω κοινωνικής θέσης, προοδευτικός αριστοκράτης λόγω προσχώρησης στη μετριοπαθή, τη βενετική εκδοχή του Διαφωτισμού, αλλά και ανοιχτός στο νέο, συμβιβαστικός και συναινετικός σε παραχωρήσεις σε άλλες κοινωνικές ομάδες, απέκτησε στην Επτάνησο

αι.)», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 16 (2015), σελ. 239–258. Της ίδιας, «I Greci, sudditi Veneti del Levante, e la laurea patavina. Un privilegio oppure uno schermo?», *Atti del VII Convegno Internazionale: Venezia e il suo Stato da Mar. Venezia 14–16 Febbraio 2019*, Ρώμη 2020, σελ. 134–145. Σύμφωνα με την εκδοχή του C. D. Woodhouse, *Capodistria. The Founder of Greek Independence*, Λονδίνο 1973, σελ. 9, ο Καποδίστριας παρακολούθησε στην Πάδοβα μαθήματα Φιλοσοφίας που εμπεριείχαν στοιχεία νομικής, πολιτικής επιστήμης και οικονομικών χωρίς ωστόσο να έχει τεκμηριωθεί η παρουσία του Καποδίστρια στην Πάδοβα παρά μόνο κατά την προφορική εξέταση για τη λήψη του πτυχίου του.

Πολιτεία τη γνώση, με τρόπο ιδιαίτερα ενεργό, για το πώς συγκροτείται ένα σύγχρονο κράτος με συνταγματική κατοχύρωση, πώς δομείται και στελεχώνεται η διοίκησή του, πώς εξασφαλίζεται η ισορροπία ανάμεσα στις ηγετικές ομάδες και τα ανερχόμενα κοινωνικά στρώματα, πώς οργανώνεται η προξενική του εκπροσώπηση, πώς καλλιεργείται η αυτοσυνειδησία στη βάση μιας γλώσσας και μιας θρησκείας, πώς καλλιεργείται ή διαμορφώνεται σε κατεύθυνση εθνική η τοπική πολιτιστική ταυτότητα κ.ο.κ.

Όλα αυτά στην εποχή τους υπήρξαν βήματα επαναστατικά για την πορεία των τόπων όπου έδρασε ο ΙΚ, συγκριτικά με την προγενέστερη κατάσταση αλλά και τις επόμενες πολιτικές συνθήκες που βίωσαν τα νησιά μέχρι την ενσωμάτωσή τους στο ελληνικό κράτος.

Σήμερα, διακόσια χρόνια από το ξέσπασμα της πρώτης εθνικής επανάστασης στην Ευρώπη που συνέβη με τη συμμετοχή του λαού και πέτυχε τον στόχο της, δηλ. τη δημιουργία αστικού δημοκρατικού κράτους, και 190 χρόνια από τη δολοφονία του ανθρώπου που ανέλαβε να το οργανώσει, η χρονική απόσταση από τα γεγονότα και η μεγάλη ιστοριογραφική παραγωγή παρέχουν τη δυνατότητα θέασης της Ιστορίας από ποικίλες οπτικές γωνίες. Επιτρέπουν αναπόφευκτα και την ένταξη όλων των υπό εξέταση φαινομένων και προσώπων στον διεθνή περίγυρό τους και την αντιπαραβολή τους με τις σύγχρονες εξελίξεις. Χάρη στον πλούτο των πρωτογενών και δευτερογενών πηγών αναδεικνύονται μορφές που, όπως ο ΙΚ, είχαν την ικανότητα να συλλαμβάνουν την πραγματικότητα με οξυδέρκεια, να παρατηρούν τις κοινωνίες που εξελίσσονταν με διαφορετικό τρόπο από τους άλλους και να χτίζουν οικοδομήματα με μεγάλη αντοχή στον χρόνο, επεξεργαζόμενοι νέες θεωρίες, νέες ιδεολογίες αλλά και δομικά υλικά μέχρι τότε αναξιοποίητα.

Γεράσιμος Παγκράτης

Ιστορικός

Καθηγητής Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ηλ-ταχ.: gpagratis@ill.uoa.gr

**Ἡμεῖς ἐδῶ διασκεδάζομεν à merveille ...
Ὅψεις του γλωσσικού ζητήματος και σάτιρα (1800–1850)**

Παντελής Βουτουρής
(προσκεκλημένος ομιλητής)

α. Στα χρόνια του Αγώνα

«Ἐὰν τὸ νὰ μακρύνεταί τις ἀπὸ τὴν κοινὴν τοῦ λέγειν συνήθειαν τόσον, ὥστε νὰ γίνεται ἀσαφὴς εἰς τὴν διάνοιαν, καὶ παράξενος ὁλότελα εἰς τὴν ἀκοήν, ἦναι τυραννικόν, τὸ νὰ χυδαῖζῃ πάλιν τόσον, ὥστε νὰ γίνεται ἀηδὴς εἰς ἐκείνους ὅσοι ἔλαβον ἀνατροφὴν, μὲ φαίνεται δημαγωγικόν».¹ Με αὐτὸ τον αφορισμὸ αποσαφηνίζει ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς, τὴ στάση τοῦ ἀπέναντι στὶς δύο διαμορφωμένες ἤδη στὶς ἀρχές τοῦ 19οῦ αἰῶνα γλωσσικὲς τάσεις: τὸν *τυραννικόν* ἀρχαϊσμὸ καὶ τὸν *δημαγωγικόν* δημοτικισμό, ἐνῶ – συγχρόνως – οριοθετεῖ, ἀνάμεσα στὰ δύο ἄκρα, τὴ δική του πρόταση γιὰ τὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Αὐτὴ ἡ συνδιαλλακτικὴ θεωρία, μέση οδὸς ὅπως ἐπεκράτησε νὰ λέγεται, παραπέμπει συστηματικὰ στὴν *ἀρχαίαν* ερεῖδεται ὁμως εἰς τὴ *νέαν*. Ὁ Κοραΐς σκιαγραφεῖ ἐδῶ μιὰ στρατηγικὴ λελογισμένης καὶ βαθμιαίας διόρθωσης τῆς «χυδαίας» γλώσσας, ὥστε «να ἀνακτήσουμε ἐκεῖνο ποῦ ἐχάσαμε, χωρὶς νὰ χάσουμε ἐκεῖνο ποῦ κατέχουμε».² «Γράφε μετὰ προσοχῆς καὶ μελέτης: ἐκρίζωσον ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τὰ ζιζάνια τῆς χυδαιότητος, ὅχι ὅμως ὅλα πάραυτα μετὰ τὴν δίκησαν, ἀλλὰ μετὰ τὴν χεῖρα καὶ κατὰ μικρὸν ἔν ὀπίσω τοῦ ἄλλου· σπεῖρε εἰς αὐτὴν τὰ

¹ Αἰ. Κοραΐς, «Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀλέξανδρον Βασιλείου», *Ἡλιοδῶρου Αἰθιοπικά*, Παρίσι 1804, σ. α'–πη': ξη'–ξθ'. Πρόκειται γιὰ κείμενο με ξεχωριστὴ σημασία (στο ὁποῖο παρεμπιπτόντως μεταξύ ἄλλων ἐπινοεῖται καὶ ἡ λέξη *μυθιστορία* προκειμένου νὰ ἀποδοθεῖ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ γραπτοῦ λόγου το ὁποῖο οἱ Γάλλοι, Γερμανοὶ καὶ Βέλγοι ὀνομάζουν *roman*, οἱ Ἰταλοὶ *romanzo*, οἱ Ἰσπανοὶ *romancero* καὶ οἱ Ἀγγλοὶ *romance*) γιὰ δύο τουλάχιστον λόγους: ἀφενὸς γιὰτὶ με αὐτὸ ὁ Κοραΐς ἐγκαινιάζει τὴ σειρά τῶν Προλεγόμενων καὶ τῶν «Αὐτοσχέδιων στοχασμῶν» στὶς φιλογηγικὲς ἐκδόσεις τοῦ, καὶ αφετέρου γιὰτὶ γιὰ πρώτη φορὰ ἐπεξηγεῖ τὴ θεωρία τοῦ, ἡ ὁποία ἀποβλέπει στὴ «διόρθωση» τῆς κοινῆς ἐλληνικῆς γλώσσας. Τὰ βασικὰ σημεῖα αὐτῆς τῆς θεωρίας, ὅπως ἀναπτύσσεται στο συγκεκριμένο ἐπιστολικὸ κείμενο, εἶναι τὰ ἐξῆς: α. ἡ «ἀπόκτησις» τῆς (ἀρχαίας) Ἑλληνικῆς γλώσσας συνδέεται με τὴν ἀναγέννηση τοῦ γένους: «[...] ἀναγκαία εἰς τὸ νὰ ἐπιταχύνῃ τὴν ἀρχομένην τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους ἀναγέννησιν». β. Ἡ ωφέλιμη –ωστόσο– «γυμνασία» τῆς «παλαιάς» γλώσσας δὲν δικαιολογεῖ τὴν «ἐπικρατήσασα ἕως τῶρα κακὴ καὶ διεστραμμένη συνήθεια νὰ καταφρονῶμεν τὴν νέαν, τὴν ὁποῖαν μόνον εἶναι δυνατὸν νὰ φέρομεν εἰς τελειότητα». γ. Ὁφείλομε –επομένως– «νὰ καλλύνωμεν καὶ νὰ διορθώνωμεν ὅσον εἶναι δυνατὸν τὴν Γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν ἐθλάσαμεν μετὰ τὸ γάλα, καὶ εἰς μόνον τὴν ὁποῖαν ἐσυνειθίσσαμεν νὰ ἐξηγώμεν ὅ,τι συλλογιζόμεθα»: «Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀλέξανδρον Βασιλείου», ὁ.π., σ. ν'–νδ', νστ' ἀντιστοιχῶς.

² Ἡ διατύπωση ἀνήκει στὸν Κ. Θ. Δημαρά, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός*, Ἀθήνα, Ἑρμῆς ⁷1998 [¹1977], σελ. 338.

Ἑλληνικά σπέρματα , ἀλλὰ καὶ αὐτὰ μὲ τὴν χεῖρα, καὶ ὄχι μὲ τὸν σάκκον».³

Μοιραία, ἐξαίτιας αὐτῶν ακριβῶς των θέσεων, ο Κοραῆς θα βρεθεῖ ἀντιμέτωπος καὶ θα δεχτεῖ τα διασταυρούμενα πυρὰ καὶ των δύο ἀκρων. «Ἡ διακωμώδηση», γράφει ο Κ. Θ. Δημαράς, «ἡ ἐριστική ἀντίκρουση, ἡ προσωπική ἐπίθεση, ὅλα τα ὅπλα θα χρησιμοποιηθοῦν ἐναντίον του νέου ἀντιπάλου [...] τα πολεμικά φυλλάδια, ἀνώνυμα πολὺ συχνά, βίαια, προσωπικά, υβριστικά, συκοφαντικά, διαδέχονται ἀκατάπαυστα τὸ ἓνα τὸ ἄλλο».⁴ Βρισκόμαστε, μὲ ἄλλα λόγια, στὸ πεδίο που ὀρίζει ἡ σάτιρα· ἡ «ὀπλισμένη αἰχμὴ» του κωμικοῦ, σύμφωνα μὲ τὴν διατύπωση του Γιάννη Δάλλα.⁵ Καὶ μέσα σε αὐτὸ τὸ πλαίσιο, τὸ σκηνικὸ ἐνὸς πολέμου ὅπου ὁ ἓνας ἐπιδιώκει νὰ γελοιοποιήσει καὶ νὰ ἐκθέσει τὸν ἄλλο, κυκλοφοροῦν στὰ 1813 τὰ *Κορακιστικά ἢ διόρθωσις τῆς Ρωμαϊκῆς Γλώσσας* του Ἰακωβάκη Ρίζου Νερουλοῦ.⁶ «κωμωδία εἰς τρεῖς πράξαις διαιρεμένη», ἡ δράση τῆς ὁποίας τοποθετεῖται σε μίαν φανταστικὴ πόλιν. «Ἡ Σκηνή» – ἀναφέρεται στὸ ἐναρκτήριο σημεῖωμα του συγγραφέα – «ὑποθέτεται εἰς τὸ σπῆτι τοῦ Σωτηρίου εἰς τὴν Κλαδοῦπολιν, νέαν πόλιν, εἰς τὴν ὁποίαν ὀμιλεῖται ἡ νέα Κορακιστικοελληνικὴ γλῶσσα». Στὸ συγκεκριμένο σημεῖωμα παρουσιάζονται καὶ τὰ πρόσωπα τῆς κωμωδίας: «Σωτήριος, ὀνομαζόμενος προτοῦ χυδαῖκὰ Σωτήρις. Αὐγουστος, ὀνομαζόμενος προτοῦ χυδαῖκὰ Αὐγουστής. Ἐλενίσκη, θυγατέρα τοῦ Σωτηρίου ὀνομαζομένη χυδαῖκὰ Ἐλέγκω. Ἀπλοχερίσκη, δουλεύτρα τῆς Ἐλέγκως χυδαῖκὰ Ἀπλοχερίτζα. Μύκης, δοῦλος τοῦ Σωτηρίου χυδαῖκὰ Μικές. Ἰωαννίσκος, νέος Κωνσταντινουπολῖτης, ἐραστὴς τῆς Ἐλέγκως χυδαῖκὰ Γιάγκος. Ξένοι, ἀπὸ διαφορὰς χώραις τῆς Γραικίας, Γιαννιώταις, Χιώταις, Μυτιληνιοὶ καὶ Κυπριώταις».

Ἡ τοποθέτηση τῆς δράσης σε ἓναν φανταστικὸ τόπο δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως πρωτότυπη ἐφεύρεση· πρόκειται, ἀντιθέτως, γιὰ κοινὸν τόπο τῆς λογοτεχνίας ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ὡς

³ «Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀλέξανδρον Βασιλείου», ὁ.π., σελ. σ´.

⁴ Κ. Θ. Δημαράς, ὁ.π., σελ. 321–322.

⁵ Γ. Δάλλας, «Κώστας Βάρναλης», στὸν τ. *Σάτιρα καὶ πολιτικὴ στὴ νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα, Ἐταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Γενικῆς Παιδείας 1979, σελ. 207–249 : 208. Γιὰ τὴν διάκριση ἀνάμεσα στὴ *σάτιρα* καὶ στὸ *κωμικὸ* ἀπὸ τὸν Μ. Η. Abrams, βλ. Κατερίνα Κωστήου, *Εἰσαγωγή στὴν ποιητικὴ τῆς ἀνατροπῆς. Εἰρωνεία, Σάτιρα, Παρωδία, Χιούμορ*, Αθήνα, Νεφέλη ²2005, σελ. 37 κ.ε.

⁶ *Κορακιστικά ἢ Διόρθωσις τῆς Ρωμαϊκῆς Γλώσσας. Κωμωδία εἰς τρεῖς Πράξαις διαιρειμένη*, Κωνσταντινουπόλη 1813, ²Λειψία 1816. Γιὰ τὶς ἐκδόσεις του ἔργου βλ. Βάλτερ Πούχνερ, *Ἡ γλωσσικὴ σάτιρα στὴν ἐλληνικὴ κωμωδία τοῦ 19οῦ αἰῶνα. Γλωσσοκεντρικὲς στρατηγικὲς τοῦ γέλιου ἀπὸ τὰ «Κορακιστικά» ὡς τὸν Καραγκιόζη*, Αθήνα, Πατάκης 2001, σελ. 38-39. Ὁ τίτλος τῆς κωμωδίας ὑπονοοῦσε βεβαίως τὴ γλῶσσα (κορα–κ–ιστικά) καὶ ὁ εἰρωνικὸς διαζευκτικὸς ὑπότιτλος τὴ μέθοδο του Κοραῆ, ἡ ὁποία ὅπως εἶδαμε ἀποσκοποῦσε στὴ διόρθωση τῆς κοινῆς.

σήμερα. Από αυτή τη σκοπιά (των διακειμενικών δηλαδή σχέσεων) θα ήταν ενδεχομένως χρήσιμη η συγκριτική ανάγνωση των *Κορακιστικών* με ένα άλλο κείμενο του νεοελληνικού διαφωτισμού, τον «Ανώνυμο του 1789»⁷ σατιρικό λιβελογράφημα για την ακρίβεια, το οποίο ξεκινά με μian ειρωνική αντίθεση ανάμεσα στον τίτλο του πρώτου μέρους, «Άληθης Ίστορία», και στην αρκτική του πρόταση: «Εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς ἀνυτάρκτου, εἰς τὴν πόλιν ὀνομαζομένην νοῦλλαν».⁸ Πέρα από την ὅποια αναλογία θα μπορούσε να ἔχει η «Κλαδοῦπολις» με την πόλη «νοῦλλαν»⁹ επισημαίνω και τα εξής: στην προλογική «Εἰδήσιν»

⁷ Η πρόταση για συγκριτική ανάγνωση των δύο κειμένων απαιτεί, προκειμένου να αποφευχθούν βιαστικά συμπεράσματα, διεξοδική γλωσσική ανάλυση και αντιβολή λέξεων, φράσεων και ρητορικών τρόπων· εργασία που προφανώς δεν μπορεί να γίνει στο πλαίσιο αυτής της ανακοίνωσης. Διακινδυνεύω ωστόσο εδώ την υπόθεση ότι ο ανώνυμος συγγραφέας του 1789, εκτός από τη молδαβική, γνώριζε μάλλον και την κυπριακή διάλεκτο, χωρίς αυτό να συνεπάγεται κατ' ανάγκην ότι είναι Κύπριος. Στην περίπτωση πάντως που ἴσχυε αυτό το ενδεχόμενο, ότι ο «Ανώνυμος του 1789» γράφτηκε από Κύπριο συγγραφέα, τότε ο κύκλος των πιθανών συντακτών του θα ἔκλεινε ασφυκτικά· στην πραγματικότητα, με βάση τις σημερινές γνώσεις μας, θα περιοριζόταν σε έναν: τον λόγιο σύντροφο του Ρήγα Ιωάννη Καρατζά. Σταχυολογώ από τον *Ανώνυμο του 1789* ορισμένους ενδεικτικούς γλωσσικούς τύπους στους οποίους βασίζεται η υπόθεση ότι ο ανώνυμος συγγραφέας του 1789 είναι πιθανόν να γνώριζε την κυπριακή διάλεκτο (χωρίς να παραβλέπεται το γεγονός ότι η κυπριακή παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά κυρίως με τα δωδεκανησιακά και τα μικρασιατικά ιδιώματα): (α) τα διπλά σύμφωνα σε λέξεις ὅπως γέννος, βρώμμα. Εξυπακούεται βεβαίως ότι τα διπλά σύμφωνα απαντούν και σε άλλα ιδιώματα, ενώ μπορεί να οφείλονται και στο γεγονός ότι συγκεκριμένες λέξεις στις οποίες απαντούν αποτελούν δάνεια: νοῦλλα < nulla, ποῦλλα (= πέος) < pullus / (β) πολλά αντί πολύ: «πολλά σφυκτά» / (γ) στουπώνω < λατ. stupra ή stupa (Στέφ. Κουμανούδης, *Λεξικόν Λατινο-Ελληνικόν*), μεσν στουπίν· στην κυπριακή στουππώνω = φράζω σφραγίζω. Το ρήμα στουπώνω με τη σημασία του φράζω χρησιμοποιείται εκτός της κυπριακής και σε άλλα ιδιώματα / (δ) πουτομετρία (πουτο[-]μετρία) < ιταλ. putto· στην κυπριακή πούττος = μουνί: Κ. Γ. Γιαγκουλλής, *Θησαυρός κυπριακής διαλέκτου. Ερμηνευτικός και ετυμολογικός. Από τον 13ο αι. μέχρι σήμερα*, Λευκωσία 2002 / (ε) ζάβαλη < τουρκ. zavalli: Ν. Π. Ανδριώτη, *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη ³1990· στην κυπριακή ζάβαλλι: Γιαγκουλλής, και μεσν. κυπριακή: Χ. Π. Συμεωνίδης, *Ιστορία της κυπριακής διαλέκτου*, Λευκωσία, Κέντρο Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου 2006, σελ. 150 / (στ) απίδησε, στην κυπριακή αππηδῶ: μεσν. κυπριακή, στα Χρονικά του Μαχαιρά (Συμεωνίδης, σελ. 338) και του Βουστρώνιου (κριτική έκδοση Γ. Κεχαγιόγλου, Λευκωσία 1997 [Γλωσσάρι]) / (ζ) ἔγκωνας, στην κυπριακή ἄγγωνας = εγγονός.

⁸ «Ανώνυμος του 1789», «προσωρινή» δημοσίευση και φωτομηχανική ανατύπωση από τον Κ. Θ. Δημαρά, στο Επίμετρο του βιβλίου του *Νεοελληνικός διαφωτισμός*, ὁ.π., σ. 411–460: 419.

⁹ Ο Θ. Γραμματάς, «Γλωσσική και ιδεολογική αντιπαράθεση κοραϊσμού και φαναριωτισμού μέσα από τα Κορακιστικά του Ιακωβάκη Ρίζου Νερουλού», *Πρακτικά Συνεδρίου «Κοραΐς και Χίος*», τ. Α', Αθήνα 1984, σελ. 133, ισχυρίζεται ότι η «Κλαδοῦπολη» αντιστοιχεί στη «Λογικούπολη» (Vernunftstadt) απ' ὅπου ο Κοραΐς με το ψευδώνυμο G. Narrenhasser απαντά στον Ν. Δούκα· ισχυρισμός που αμφισβητείται από τον Β. Πούχνερ, ο οποίος υποστηρίζει με τη σειρά του ότι η «Κλαδοῦπολη» αποτελεί σαφή αναφορά στη «Νεφελοκοκκυγία» του Αριστοφάνη: *Η γλωσσική σάπια [...]*, ὁ.π., σελ. 57.

του «Ανωνύμου του 1789» σημειώνεται ότι «Αὐτὸ τὸ σύνθεμα δὲν ἐσυγγράφη μὲ σκοπὸν εἰς τὸ νὰ ἰδῇ τὸ φῶς, παρὰ διὰ διατριβὴν μερικῶν φίλων· μὰ ἕνας αὐτῶν ἐυρίσκωντας εὐλογον νὰ τὸ Κοινολογήσῃ χωρὶς τὴν εἴησιν τοῦ συγγράψαντος τὸ δίδει εἰς τὸ κοινόν...». Το 1815, τρία χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν κυκλοφορία τῶν *Κορακιστικῶν* ὁ Νερουλός, θορυβημένος ἴσως καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν ἀπήχηση τῆς ἀντικοραϊκῆς κωμωδίας του, σπεύδει νὰ μετριάσῃ τὶς ἐντυπώσεις ποὺ προκλήθηκαν στὸν κύκλο τοῦ *Λόγιου Ερμή* αἰτιολογώντας τὸ συγγραφικὸ ἐγχείρημά του ὡς ἐξῆς (μὲ διατύπωση πανομοιότυπη μὲ τὴ διατύπωση τοῦ «Ανωνύμου τοῦ 1789»): «ἡ κωμωδία ἐκείνη δὲν ἐσυγγράφη ἐπὶ σκοπῷ νὰ ἐκδοθῇ ἢ νὰ βλάβῃ τὴν ὑπόληψιν τοῦ σοφοῦ Κοραῖ, ἀλλ' ἐπλάσθη ὡς ἄθυρμα πρὸς διάχυσιν ἰδιαιτέρων τινῶν φίλων μου [...] ἐτυπώθη δὲ ὡς τοιοῦτον χωρὶς τὴν εἴησίν μου».¹⁰

Ἡ λεξιλογικὴ ευρηματικότητα τοῦ Νερουλοῦ, ἡ (παρ)ετυμολογία πολλῶν λέξεων καὶ συγχρόνως οἱ σχολαστικὲς υποσελίδιες ἐπεξηγήσεις μὲ διεξοδικὰ ἐπιστημονικοφανή σχόλια μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσουμε τὰ *Κορακιστικά* ὡς μιὰ πρότυπη *γλωσσολογικὴ κωμωδία*.¹¹ Αἰξίζει ἐπίσης νὰ σημειωθεῖ ὅτι χρησιμοποιοῦνται ἐδῶ γιὰ πρώτη φορὰ σε θεατρικὸ, ἢ γενικότερα λογοτεχνικὸ κείμενο, τοπικὲς διαλέκτοι καὶ ἰδιώματα ὡς πηγὴ παρεξηγήσεων καὶ ἀσυνεννοησίας. Συγκεκριμένα στὴ δευτέρη καὶ στὴν τρίτη σκηνὴ τῆς δευτέρας πράξης ἐμφανίζονται στὴν Κλαδοῦπολη προκειμένου νὰ διδάχουν τὴ νέα «κορακιστικὴ» ἀπὸ τὸν

¹⁰ Ἐπιστολὴ τοῦ Ι. Ρ. Νερουλοῦ στὸν Ἀλέξ. Βασιλείου, 17.2.1815, *Ελληνικὸς Τηλέγραφος* 1815. Δανεῖζομαι τὸ συγκεκριμένο παράθεμα ἀπὸ τὸν Ε.μ. Ι. Μοσχονά, *Ἡ δημοτικιστικὴ ἀντίθεση στὴν κοραϊκὴ "μέση οδὸ"*, Ἀθήνα, Ὀδυσσεύς 1981, σελ. νᾶ'. Τὴν ἐπιστολὴ παραθέτει ἐπίσης ὁ Β. Πούχνερ, *Ἡ γλωσσικὴ σάτιρα* [...], ὁ.π., σελ. 31.

¹¹ Στὴν ἐναρκτήρια σκηνή, γιὰ νὰ ἀναφέρω ἕνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα, ὁ Σωτήριος ἀποδεικνύει μὲ ἀλχημιστικούς συλλογισμούς ὅτι οἱ λέξεις *σοῦρδισις*, *γκερίζι* καὶ *κενέφι*, οἱ ὁποῖες φαίνονται τουρκικὲς, εἶναι στὴν πραγματικότητά διεφθαρμένες καὶ χυδαῖσμένες ἐλληνικότερες λέξεις: «ἡ σοῦρδισις ἐχυδαῖσθη ἀπὸ τὴν λέξιν σορδισμός, τὴν σημαίνουσαν, τὸ μὴ καθαρῶς διαλέγεσθαι καὶ ἑλληνίζειν, καὶ μεταφορικῶς λέγεται καὶ εἰς τὴν διάρροϊαν, ἢ ὁποία δὲν εἶναι ἄλλο παρὰ τὸν βαρβαρισμὸν καὶ σολοικισμὸν τῆς κοιλίας. καὶ καθὼς λέγομεν τὴν φλυαρίαν λογοδιάρροϊαν, οὕτω καὶ τὴν κοιλιακὴν διάρροϊαν ἀντιστρόφως ὀνομάζομεν κοιλοσορδισμόν· τὸ «γκερίζι, εἶναι ἐλληνικώτατον· διεφθάρη ἀπὸ τὴν λέξιν Ἑκρυσείον, σημαίνουσαν τὸν διὰ τοῦ ὁποίου ἐκρέουσιν αἱ κοπρίαι τόπον» καὶ «τὸ κενέφι, λέξις νομιζομένη Τουρκικὴ καὶ σημαίνουσα τὸν ἀπόπατον [...] ἑλληνικὴ εἶναι διότι, ἐπειδὴ καὶ ὁ ἀπόπατος εἶναι τόπος κενὸς φωτός». *Κορακιστικά*, σελ. 2–4. Ἡ πλέον ἀληθοφανὴς ἀπὸ τὶς συγκεκριμένες παρετυμολογίες ἀφορᾷ στὴ λέξη «σορδισμός», ἡ ὁποία ἀπαντᾷ στὸ λεξικὸ τοῦ Ησυχίου Ἀλεξανδρέως μὲ τὴν ἴδια σημασίαν καὶ διατύπωση τὴν ὁποία τῆς ἀποδίδει στὰ *Κορακιστικά* ὁ Νερουλός: «τὸ μὴ καθαρῶς διαλέγεσθαι, ἥτοι ἑλληνίζειν». Ἡ λέξη διατηρεῖται μέχρι σήμερον στὰ Δωδεκάνησα (*σοῦρδισι*) καὶ στὴν Κύπρον (*σοῦρτα*).

Σωτήριο και τον Αύγουστο¹² διάφοροι ξένοι: Μυτιληνιοί, Γιαννιώτες, Χιώτες και Κυπριώτες (είχαν πληροφορηθεί ότι μαθαίνοντας την κορακιστική γλώσσα συγχρόνως θα τους τάζαν και θα τους πλήρωναν). Αφού άκουσε τον σκοπό της επίσκεψής τους, ο Σωτήριος έδωσε εντολή, πριν αρχίσει η εκμάθηση, πρώτα «να φυλάξωσι Τεσσαρακοστήν»· εννοούσε σαράντα μέρες καραντίνα κατά τη διάρκεια των οποίων θα έπαιρναν καθημερινά, ως καθάρσιον (γελιοποίηση της διδασκαλίας του Κοραή για καθαρισμό της βαρβαρικής γλώσσας) ένα φύλλο του *Λόγιου Ερμή*. Παραθέτω ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα:

ΚΥΠΡΙΩΤΑΙΣ

Μεῖς εἴμαστε τζιπρικώταις. εἴχαμεν ἓνα περιβόλιν μετὰ τὸ νίκιν, τρακόσι' ἀργιᾶλια τὸ εἴχαμεν πακτωμένον, τζ' ἤρθασιν οἱ Ἀγαρηνοί, τζαῖ σύρασι τὴν πουμπούρα τους, τζαῖ ράστ' ἀπάνου μας, τζαῖ μᾶς διαγουμίσασιν τὸ ἔχειν μας, τὸ σιτάριν μας, τὸ παμπάκιν μας, τζαῖ μᾶς εξεγυμνώσασιν, τζαῖ μᾶς ἐκάμασιν περιπάτιν. τζ' ἐμεῖς οἱ δύστυχοι γενήκαμεν ζήτουλες, τζ' ἐπηγέναμεν 'ς τὸ κονάκιν πότε τῶν Κυπτέων, πότε τοῦ Πάφου [εννοεῖ στις μητροπόλεις Κιτίου και Πάφου αντιστοίχως], τζαῖ μᾶς ξονειδίζασιν οἱ ἅγιοι, τζαῖ μᾶς ἐσπρώχνασιν, τζαῖ μᾶς ἐλέγασιν σκυλὶν τζαῖ γαιδοῦριν. τζ' εὐρεθήκασιν μερικοί, τζαῖ μᾶς εἶπασιν νὰ ἔρθουμε ἐδῶ, ὅπου πληρώνωσιν γιὰ νὰ προκόψουσιν τοὺς ἀνθρώπους. τζ' ἐμεῖς ἤρθαμεν ἐδῶ, ἂν θέλετε νὰ μᾶς πληρώνεται, νὰ μάθουμεν ἀπὸ σᾶς, ὅ,τι θέλ' ἡ ὀρεξίς σας.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ πρὸς τὸν ὑπηρέτην

Ἔπαραι τούτους ὅλους νὰ φυλάξωσι Τεσσαρακοστήν.

ΓΙΑΝΝΙΩΤΑΙΣ

Μὲρ τί μᾶς κραίνεις;

ΧΙΩΤΑΙΣ

Ἰνδα διάοντρο στέλλεις μας νὰ καμουνένναι νήστεια;

ΚΥΠΡΙΩΤΑΙΣ

Τὸ στομάχιν μας γένηκ' ἀπὸ τὴν πείναν σὰν πέταυρον, τζαῖ τοῦτος στέλνει μας νὰ νηστεψώμεν.

ΜΥΤΙΛΗΝΙΟΙ

Ἀφεντέλη, ἡ σαρακοστή πέρασε. τί τὴν φέρνεις ὀξοπίσσου; νὰ μὴν ἔχασες τὰ πασκάλια σου;

¹² Ο Βάλτερ Πούχνερ ταυτίζει σε διάφορα σημεία του βιβλίου του, *Η γλωσσική σάτιρα* [...], τον Σωτήριο με τον Κοραή και τον Αύγουστο με τον Αλέξ. Βασιλείου.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ

Δὲν εἶπον εἰς σᾶς νὰ νηστεύσητε, ἀμμή νὰ σᾶς ἐπάρωσιν εἰς τὴν ὁποίαν ὀνομάζουσιν οἱ χυδαῖοι Καραντίναν, Τεσσαρακοστήν. ἔπαρε τούτους λοιπόν, καὶ δίδε εἰς αὐτοὺς τεσσαράκοντα ἡμέρας ὡς ἂν καθάρσιον, ἢ ὡς ἂν ἐμετικὸν ἀπὸ ἔν φύλλον ἡτρίου λογίου Ἑρμοῦ. καὶ ἀποῦ καθαρισθῇν θέλωσι, τότε φέρε τούτους ὧδε εἰς ἐμέ.

ΧΙΩΤΑΙΣ

Ἐμμεῖς σκορδοῦλλα ἔν ἔχουμένναι, ποῦ νὰ μᾶς χαρβαλώσσης 'ς τὴν καραντίναν.

ΚΥΠΡΙΩΤΑΙΣ

Ἐδῶ μοιάντζει τρώγουσιν τὰ γράμματα, τζιὰ τὰ παραγιομίντζουσιν τὰ φύλλα τῶν βιβλίων μὲ κριάσιν λιανιστόν, καὶ καταπίνουσίν τα.

ΓΙΑΝΝΙΩΤΑΙΣ

Μὲρ παιδιὰ σαράντα μέραις νὰ τρώγωμεν οὔλο φύλα. πό, πό, πὸ μὴ νᾶμασταν γίδια! τί τόπος σκλίτικος εἶναι τοῦτος π' ἀναθεμάτον!

ΧΙΩΤΑΙΣ

Ἐλάστενναι, πάμεναι. φθάνει σας ἡ μωρολογία. παθαμέν την πλιό.¹³

Ο διάλογος ανάμεσα στον Σωτήριο και τους «ξένους» (Μυτιληνιούς, Γιαννιώτες, Χιώτες και Κυπριώτες) και οι κωμικές καταστάσεις που δημιουργούνται από τις παρεξηγήσεις, την ασυνεννοησία και τις συνεχόμενες αναφορές σε φαγητά, προοιωνίζεται τον διάλογο ανάμεσα στον Λογιώτατο και τους προερχόμενους από διάφορες περιοχές διαλεκτόφωνους (Ανατολίτη, Πελοποννήσιο, Χιώτες, Κρητικό, Αλβανό, Κύπριο και Επτανήσιο) στη *Βαβυλωνία* του Δημήτριου Κ. Βυζάντιου, η οποία πρωτοεκδόθηκε το 1836:

¹³ *Κορακιστικά ἢ Διόρθωσις τῆς Ρωμαϊκῆς Γλώσσας. Κωμωδία εἰς τρεῖς Πράξεις διαιρημένη, Δεύτερον μετατυπωθεῖσα χάριν τῶν φιλοκάλων, 1835, σελ. 17–19.* Η χρήση της Κυπριακής στα *Κορακιστικά* βασίζεται στη γνώση εκ μέρους του Νερουλού ορισμένων μόνο γενικῶν κανόνων σχετικὰ με τὴ φωνητική, τὴ μορφολογία καὶ τὴ σύνταξη τῆς διαλέκτου, ὅπως ἡ ἐγκλιση τοῦ τόνου στο ρῆμα ὅταν συνοδεύεται ἀπὸ ἀντωνυμία ἡ ὁποία ἐπέχει θέση ἀντικειμένου (*καταπίνουσίν τα*)· ἡ ρηματικὴ κατάληξη *-σιν* (ἐκάμασιν, *ἐσπρώχνασιν, προκόφουσιν*)· ἡ τροπὴ τοῦ ηχηροῦ συμφώνου *μπ* σὲ ἀήχο *π* (*παμπάκιν, πουμππούρα*)· ἡ ουράνωση (τσιτακισμός) τῶν συμφώνων *κ* καὶ *τ*· τὸ τελικὸ *ν* καὶ τὰ διπλά σύμφωνα. Ὡστόσο ἡ γνώση αὐτὴ εἶναι ἐπιφανειακὴ, ὅπως εὐκόλα μπορεῖ νὰ διαπιστώσει κανεὶς ἀπὸ τὴ χρῆση εἴτε ἀδόκιμων εἴτε ἀνύπαρκτων στὴν κυπριακὴ διάλεκτο γλωσσικῶν τύπων καὶ λέξεων, ὅπως *τζιπρικώταις, ἀργιάλια* (ἀντὶ *ριάλια*), *κριάσιν* (ἀντὶ *κριάς* = κρέας), *παραγιομίντζουσιν, μοιάντζει, Κυττέων* (ἀντὶ *Κιτ[ί]έων*), διπλά σύμφωνα σὲ λέξεις ὅπου δὲν παρατηρεῖται τὸ φαινόμενο τοῦ διπλασιασμοῦ (*Πάφφου, κρασσίν, φροῦττα*), παράλειψη τῆς ουράνωσης (*καὶ, παμπάκιν, κονάκιν*). Ὁ Πούχνερ πάντως (*Ἡ γλωσσικὴ σάτιρα* [...], ὁ.π. 218 κ.ε.) ἀναλύει γλωσσολογικὰ τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα τῶν *Κορακιστικῶν* (τῶν τεσσάρων διαλεκτικῶν ομάδων) καὶ συμπεραίνει ὅτι ὁ λόγος τῶν Κυπριωτῶν «εἶναι πολὺ ἐπιτυχημένος καὶ ἐντυπωσιακός, γιὰτὶ ἔχει μεγαλύτερη υφολογικὴ συνοχὴ ἀπὸ τοὺς ἄλλους».

ΛΟΓΙΩΤΑΤΟΣ – (Αναγινώσκει.) Σοῦπαν ἀπὸ κολοκύνθια, βραστὸν βούδιον, ἐντράδαν, κιοφτέδας, δολμάδας. (Ἀφίνει τὸν κατάλογον.) Ταῦτα τουρκιστὶ ἐγεγράφατο, ἅπερ δὴ καὶ ἱλιγγιᾶ με ἀναγινώσκοντα. (Πρὸς τὸν Κύπριον.) Ἀνάγνωθι οὖν σύ, Κύπριε.

ΚΥΠΡΙΟΣ – (Αναγινώσκει.) Πουρέκκιν, κεπάππιν, καταΐφφιν, ψωμμίν, κρασσίν, τυρίν, ψάριν ψηττό, ψάριν βραστό, φροῦττα, καὶ ποκλαβάτιν.

ΑΝΑΤΟΛΙΤΗΣ – Ἄδαμ! μπακλαβὰ πές το, μπρέ! (Πρὸς τὸν Ξενοδόχον.) Ἄμὲ νικὸ μου παστουρμὰ;

[...]

ΚΥΠΡΙΟΣ – (Πρὸς τὸν Ξενοδόχον.) Φέρε κι ἐμένα ἀπ' ἐκεῖνο τό, πῶς τὸ λέσιν...

ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ – Ἴντα λέσιν θέτενε κι ἐσεῖς πάλι;

ΚΥΠΡΙΟΣ – Τὸ χαλλοῦμιν.

ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ – Ἴντ' ἂν τοῦτο τὸ χαλλοῦμιν πάλι; πρώτη βολὰ τ' ἀκούγω, νὰ χαρῶ τὸν πάη μου.

ΚΥΠΡΙΟΣ – Τὸ χαλλοῦμιν εἴν' τυρίν, ποῦ τρώσιν το.¹⁴

β. Οι πρώτες δεκαετίες μετά την ίδρυση του ελληνικού κράτους

Τα κωμικο-σατιρικά κείμενα στα οποία έγινε λόγος ως αυτό το σημείο κατοπτρίζουν όψεις της γλωσσικής πραγματικότητας στα χρόνια περίπου της Ελληνικής Επανάστασης. Εάν η έμφαση σε αυτά τα κείμενα δίνεται στη σύγχυση που συνεπάγεται η γλωσσική πολυμορφία (διάλεκτοι και ιδιώματα, λογιωτατισμοί, απόπειρες καθαρισμού και διόρθωσης της κοινής), στα μέσα περίπου του 19ου αιώνα φαίνεται να δημιουργούνται πολύ διαφορετικά δεδομένα. Το σημαντικότερο από αυτά είναι η θεσμική νομιμοποίηση της καθαρεύουσας στο ελληνικό βασίλειο, όπως συνάγεται από την επικράτησή της στην εκπαίδευση, στον επιστημονικό και στον επίσημο γενικά δημόσιο πολιτικό και δημοσιογραφικό λόγο. Η καθαρεύουσα κυριαρχεί επίσης στη ρομαντική ποίηση και μυθιστορία της αθηναϊκής ρομαντικής σχολής, αντίθετα με την προσήλωση των επτανήσιων ποιητών στη δημοτική γλώσσα.¹⁵

¹⁴ Δ. Κ. Βυζάντιος, *Η Βαβυλωνία ή η κατά τόπους διαφθορά της ελληνικής γλώσσας*, Αθήνα ¹1836, ²1840. Τα παραθέματα από την έκδοση Δ. Κ. Βυζάντιος, *Η Βαβυλωνία, α' και β' έκδοση*, επιμ. Σπύρος Ευαγγελάτος, Αθήνα, Ερμής (Ν.Ε.Β.) 1972, [β' έκδ.] σελ. 9 και 11.

¹⁵ Την αντίθεση ανάμεσα στους Αθηναίους και στους Επτανήσιους, τη «γλωττική διφυΐα ήτις εισηγάγε καὶ εἰσάγει τὸ ἀνομοιόμορφον εἰς τὴν ἐθνικὴν μας ποιήσιν», επιχειρεῖ να ερμηνεύσει στα 1860 ο Σπυρίδων Ζαμπέλιος εντάσσοντας αφενός την «ἐπὶ ἀρχαΐσμων» φιλοτιμία των Αθηναίων σε μίαν ολιγαρχική *Σχολαστική παράδοση* η οποία «διέρχεται τὸν μεσαιῶνα παράγουσα τὸν κακόζηλον

Ο συνήθως αδέξιος εμβολιασμός της προφορικής γλώσσας με μεμονωμένες λέξεις της καθαρεύουσας (τρόπος κοινωνικής διαφοροποίησης εκ μέρους μιας υπό διαμόρφωσιν αστικής τάξης) θα δώσει νέα ερεθίσματα στην κωμωδία και στη σάτιρα της εποχής. Το ίδιο ακριβώς συμβαίνει και με τον *πιθηκισμό*, την επιδεικτική δηλαδή μίμηση δυτικότροπων συμπεριφορών και ιδίως την παρεμβολή στην προφορική γλώσσα πολλών ξενισμών (γαλλικών κυρίως λέξεων) αλλά και επείσακτων νεολογισμών και όρων οι οποίοι σηματοδοτούν τα νέα ευρωπαϊκά ήθη. Η εισαγωγή, για παράδειγμα, από την Ευρώπη των πρώτων πιάνων και άλλων μουσικών οργάνων συντείνει στη διαμόρφωση ενός καινοφανούς υβριδικού γλωσσικού κώδικα στον οποίο συνυπάρχουν ετερόκλητες λέξεις όπως *κονσέρτο*, *πιάνο*, *πιανοκρούστρια*, *κλειδοκύμβαλον*, *κλειδόχορδον*, *πολύχορδον*, *τρομπόνι* και *βαρυσάλπιγγα*· το ίδιο συμβαίνει και με λέξεις που σχετίζονται με την ενδυμασία (*μπούστο*, *εμβάδες*, *χειρόφτια*, *γαλέντσες*) ή τον αναγκαίο καλλωπισμό πριν τους χορούς και τις εσπερίδες (*ψιμμύθια*, *κοκκινάδια*, *σουλουμάδες*).

Όλες αυτές οι κοινωνιογλωσσικές διαφοροποιήσεις οι οποίες θα αποτελέσουν ανεξάντλητη πηγή για την κωμωδία και τη σάτιρα του 19ου αιώνα σχετίζονται αιτιακά με τη θεαματική ανάπτυξη της Αθήνας και την εγκατάσταση σε αυτήν πολυάριθμων ξένων. Ο πληθυσμός της Αθήνας από μόλις 4.000 το 1831 ξεπερνά τις 26.000 το 1840 και τις 43.000 το 1870.¹⁶ Και όπως είναι φυσικό, ο τρόπος ζωής μοιραία προσαρμόζεται και στις ανάγκες των Βαυαρών, των αριστοκρατών (ανάμεσά τους και οι δύο κυρίες οι οποίες θα πρωταγωνιστήσουν μερικά χρόνια αργότερα στις αθηναϊκές μυθιστορίες του Πολύβιου Δημητρακόπουλου, η Αγγλίδα Τζέην Ελίζαμπεθ Ντίγκμπι και η περίφημη Δούκισσα της Πλακεντίας) και των άλλων ξένων (διπλωματών και μελών αρχαιολογικών αποστολών), των Φαναριωτών και των ομογενών από διάφορες περιοχές που συρρέουν στην πρωτεύουσα. Έτσι, στις μυθιστορίες της εποχής κατοπτρίζεται η συντελούμενη μεταβολή και ο *πιθηκισμός* των ευρωπαϊκών τρόπων από μια κοινωνική κατηγορία η οποία ψωνίζει από τα πρώτα καταστήματα νεωτερισμών της

βυζαντινόν άπτικισμὸν» και αφετέρου τον δημοτικισμό των Επτανησίων σε μια *Ποιητική παράδοση*, «ἀπόρροια εὐρωπαϊκῆς ἐξεγέρσεως» καὶ «λαϊκῆς συμμετοχῆς». Με την ίδρυση του κράτους, σύμφωνα πάντα με τον Ζαμπέλιο, εισβάλλει στην Ελλάδα από τη Γερμανία η αρχαιολατρία και ενισχύει τον λογιοτατισμό, με αποτέλεσμα την καταδίκη και προγραφή της δημοτικής γλώσσας. Το διασκεδαστικό στην προκειμένη περίπτωση, αλλά και δείγμα συγχρόνως της απόλυτης κυριαρχίας της καθαρεύουσας στον επιστημονικό και κριτικό δημόσιο λόγο, είναι ότι το συγκεκριμένο υποστηρικτικό στη δημοτική κείμενο του Ζαμπέλιου γράφεται σε μία γλώσσα η οποία ρέπει προς τον αρχαϊσμό. Βλ. σχετικά Σπ. Ζαμπέλιος, «Ο κ. Ίούλιος Τυπάλδος», *Πανδώρα*, τ. 10 (15 Ιανουαρίου 1860) σελ. 457–470.

¹⁶ Βλ. σχετικά Άλκης Αγγέλου, «Το ρομάντσο του νεοελληνικού μυθιστορήματος», Εισαγωγή στον *Πολυπαθή* του Γρ. Παλαιολόγου, Αθήνα, Ερμής (Ν.Ε.Β.) 1980, σελ. 58.

Ερμού και της Αιόλου, ντύνεται σύμφωνα με την ευρωπαϊκή μόδα, επιδίδεται στην εκμάθηση της γαλλικής και εισάγει άμαξες, οικοσκευές, έπιπλα, θερμάστρες και κλειδοκύμβαλα. Σε ένα ληστρικό μυθιστόρημα του 1853, για να αναφέρω κάποια χαρακτηριστικά παραδείγματα, ο συγγραφέας-αφηγητής περιγράφει ένα δωμάτιο σε μια «καλλίκτιστον οικίαν» της πρωτεύουσας ως εξής: «τὸ ἐσπέρας ἦσαν ἅπαντες συνηγμένοι [...] ἐντὸς τῆς αἰθούσης ἦν ἐθέρμαινε ἡ πηλίνη λευκὴ θερμάστρα. Ἡ Ἰουλίᾳ ἐκάθητο παίζουσα εἰς τὸ πολύχορδον τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ Κουρέως τῆς Συβιλίας».¹⁷ Μια εικοσαετία αργότερα, και ο Ἄγγελος Βλάχος σε ένα διήγημά του περιγράφει τις προετοιμασίες για τη διοργάνωση μιας εσπερίδας σε ένα αρχοντικό σπίτι, ο ιδιοκτήτης του οποίου είχε παρακαλέσει έναν στρατιωτικό φίλο του να τον προμηθεύσει, προς τέρψιν των προσκεκλημένων του, «ἐν φλάουτον, ἐν κλαρινέτον και ἐν τρομπόνι, ἦτοι ἓνα πλαγίαυλον, ἓνα Ὀξύαυλον καὶ μίαν βαρυσάλπιγγα».¹⁸

Θα κλείσω αυτή την ελλειπτική κατ' ανάγκην περιδιάβαση σε κωμικά και σατιρικά κείμενα της πρώτης πεντηκονταετίας του αιώνα με μια συνοπτική αναφορά σε δύο μυθιστορήματα της δεκαετίας 1840–1850, τα οποία εστιάζουν στην πολύχρωμη ανθρωπογεωγραφία της Αθήνας, σατιρίζουν τα νέα αστικά ήθη, και αποτυπώνουν τις αλλαγές που συντελούνται στην προφορική γλώσσα. Βρισκόμαστε στις απαρχές της αστικής ηθογραφίας, δηλαδή στην προκειμένη περίπτωση της *αθηναιογραφίας*, η οποία θα φτάσει στην κορύφωσή της την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα, όταν οι ηθογράφοι αλλάζουν το σκηνικό και μεταφέρουν τη δράση από την ύπαιθρο στην πολυάνθρωπη και πολύβουη πρωτεύουσα.¹⁹ Ας δούμε πώς περιγράφεται ο καθιερωμένος βασιλικός χορός στα νεότευκτα ανάκτορα, ο οποίος

¹⁷ Πάνος Ηλιόπουλος, *Η αιματωμένη λίμνη*, Αθήνα 1853, σελ. 45. Πάντως, η πρώτη θερμάστρα φαίνεται να εισάγεται μια εικοσαετία νωρίτερα από τη χρονολογία έκδοσης του ληστρικού μυθιστορήματος του Ηλιόπουλου· μάλιστα, η εγκατάστασή της, μόλις το 1832, στο σπίτι ενός γερμανού κατοίκου των Αθηνών θεωρήθηκε θαύμα και προκάλεσε τη συρροή πλήθους επισκεπτών. Βλ. σχετικά Ουίλλιαμ Μίλλερ, *Τα πρώτα έτη των νεωτέρων Αθηνών*, Αθήνα, Ελευθερουδάκης 1926, σελ. 12.

¹⁸ Ἄγγελος Βλάχος, «Η εσπερίς του κυρίου Σουσαμάκη», *Αθηναϊκό Ημερολόγιον* (Δ. Κορομηλά), έτους 1875, και στον τόμο Ἄγγελος Βλάχος, *Διηγήματα*, επιμ. Π. Βουτουρής, Αθήνα, Νεφέλη, 1997, σελ. 178.

¹⁹ Στη διάρκεια της εικοσαετίας 1880–1900 επιδίδονται στην αθηναιογραφία οι Ἄγγελος Βλάχος (είχε αρχίσει να δημοσιεύει αθηναϊκά διηγήματα από το 1860), Μιχαήλ Μητσάκης, Γρ. Ξενόπουλος, Π. Νιρβάνας, Αλ. Παπαδιαμάντης, Ν. Σπανδωνής, Ι. Κονδυλάκης, Εμμανουήλ Λυκούδης, Γεράσιμος Βώκος, Γιάννης Καμπύσης, Εμμανουήλ Ροΐδης, Αρ. Π. Κουρτίδης, Αρσινόη Παπαδοπούλου κ.ά. Βλ. σχετικά το κεφάλαιο «Η αγροτική και η αστική ηθογραφία» από το βιβλίο μου *Ως εις καθρέπτην... προτάσεις και υποθέσεις για την ελληνική πεζογραφία του 19ου αι*, Αθήνα, Νεφέλη 1995, σελ. 221 κ.ε.

φαίνεται ότι αποτελούσε σημείο αναφοράς των κοσμικών Αθηναίων στα μέσα του 19ου αιώνα. «Χορός» είναι και ο τίτλος ενός κεφαλαίου στο πρώτο χρονολογικά από τα δύο μυθιστορήματα, τον *Ζωγράφο* του Γρηγορίου Παλαιολόγου, απ' όπου το παρακάτω παράθεμα:

Αἱ προσκλήσεις γίνονται πρὸ 5 ἢ 6 ἡμερῶν, κατὰ τὰς ὁποίας αἱ κυρίαι περιέρχονται τὰ ἐργαστήρια τῶν συρμολογικῶν ἐνδυμάτων καὶ καλλωπισμάτων [...] Ἡ ράπτρια, ὁ κουρεὺς, ὁ ἐμβαδοποιὸς ἐμβαίνουν καὶ ἐβγαίνουν ἀλληλοδιαδόχως. Τέσσαρες λαμπάδες καίουν περὶ τὸν καθρέπτην, ἄντικρυ τοῦ ὁποίου κάθηται ἡ θεὰ τοῦ χοροῦ, κοσμίζουσα τὴν κεφαλὴν της, αὐξάνουσα τὴν κόμην της, χρωματίζουσα τὰς ὄψεις της, παχύνουσα τὰ μέλη της [...] Ἀλλ' ἐξαίφνης τὸ φόρεμα εἶναι κοντόν, τὰ μανίκια σφίγγουν, τὸ μπουῦστο σακκουλιάζει, αἱ ἐμβάδες δὲν χωροῦν, τὰ χειρόφτια σπάνουν. Τί σκάσις! [...] Μεταξὺ αὐτῶν τῶν δυσαρεσκειῶν, ἀρχίζει μιὰ καλὴ βροχὴ, καὶ τὸ δυσαρεστότερον, ἄμαξα δὲν εὐρίσκεται [...] Ἀποφασίζουν λοιπὸν μ' ὅλην τὴν βροχὴν καὶ λάσπην νὰ ὑπάγουν, φοροῦσαι γαλέντσες, ἢ τὰ ὑποδήματα τοῦ ἀνδρός των. Ἀλλὰ μόλις πλησιάζουν, καὶ ἐξαίφνης ὄχημα, διαβαῖνον μὲ βίαν, τὰς καταλασπώνει. Ἡ συμφορὰ αὕτη τὰς ἀναγκάζει νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν οἰκίαν μὲ τόσῃν λύπῃν, ὅσῃν ἤθελον αισθανθῇ διὰ τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός των, εἰς τὸν ὁποῖον ἀποδίδουν τὴν αἰτίαν ὅλης αὐτῆς τῆς δυστυχίας [...] Ὅσαι ἐδυνήθισαν νὰ φθάσουν εἰς τὸν χορὸν μὲ μικρὰς μόνον κηλίδας, ἀφοῦ ἀλλάξουν κάλτζας καὶ παπούτζια εἰς τὴν σκάλαν, διορθώνουν ὀλίγον τὰ ζουλούφια των, τὰ ὁποῖα ἐξεζούγρωσεν ὁ ἄνεμος, καὶ ἐμβαίνουν τέλος εἰς τὴν σάλαν.²⁰

Το ἴδιο θέμα του βασιλικοῦ χοροῦ απαντᾶ και στο δεύτερο μυθιστόρημα, το ὁποῖο ὅπως και το προηγούμενο, σατιρίζει τα σύγχρονα ἤθη εστιάζοντας στον «πιθηκισμό»· φέρει ἐξάλλου το μυθιστόρημα αὐτὸ τον εὐγλωττο τίτλο *Ὁ πίθηκος Ξουθ ἢ τὰ ἤθη τοῦ αἰῶνος* και γράφεται ἀπὸ τον Ιάκωβο Πιτζιπίο στα 1848.²¹ Εἰδὼ λοιπὸν ἡ ωραία Σουλτανίτζα, «ἡ Ἀσπασία αὕτη

²⁰ Γρ. Παλαιολόγος, *Ὁ ζωγράφος*, Αθήνα, Νεφέλη 1989 [Α' ἐκδ. Κωνσταντινούπολη, 1842Σ, σελ. 158–160.

²¹ Ιάκ. Πιτζιπίος, *Ὁ πίθηκος Ξουθ ἢ τὰ ἤθη τοῦ αἰῶνος*, επιμ. Νάσος Βαγενάς, Αθήνα, Νεφέλη 1995. Α' δημ. *Ἀποθήκη ὠφελίμων καὶ τερπνῶν γνώσεων*, τ. Β' (1848). Πρόκειται γιὰ ἡμιτελές μυθιστόρημα το ὁποῖο ἀφηγείται τις περιπέτειες τοῦ γνωστοῦ στοὺς Ἕλληνες Γιάκομπ Σάλομον Μπαρτόλντι, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκδώσει ἓνα βιβλίο με τις ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις τοῦ ἀπὸ τὴν Ελλάδα, με ἀποτέλεσμα νὰ προκαλέσει τὴν ὀργή τοῦ Κοραΐ. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ ἀπατεώνας –δήθεν περιηγητής– ὕστερα ἀπὸ τὴν πτώχευσή τοῦ ζεῖ γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα στὴν ἔρημο, μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, και μεταμορφώνεται σε πίθηκο, γιὰ νὰ καταλήξει ἐν τέλει (ὡς πίθηκος Ξουθ) στὴν Αθήνα, υπηρέτης τοῦ μωροφιλόδοξοῦ Καλλίστρατοῦ Ευγενίδη το σπῆτι τοῦ ὁποῖοῦ βρισκόταν στὴν πλατεία Συντάγματος, πλησίον τῶν Ανακτόρων. Ἰδοὺ πῶς συστήνει τὸν τελευταῖο ὁ ἀφηγητής: «Ὁ Κώλιας λοιπὸν τοῦ

τῶν Ἀθηνῶν τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος», αφού σκλάβωσε με τα θέλητρά της πολλούς πολιτικούς και κατήντησε με την επιρροή που ασκούσε σε αυτούς «ἡ στρόφιγξ τῆς ἑλληνικῆς διπλωματίας», κατόρθωσε επιτέλους να ἐξασφαλίσει και την πολυπόθητη πρόσκληση για τον χορό: «ἡ δὲ Αὐλή, ὑπέικουσα εἰς τὴν ἀκαταμάχητον φορὰν τοῦ πολιτικοῦ τούτου συρμοῦ, ἐκοῦσα ἄκουσα συγκατέταξε τὴν ὡραίαν Σουλτανίτζαν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐκλεκτῶν δεσποινῶν, αἵτινες προσεκαλοῦντο εἰς τοὺς ἐν τοῖς ἀνακτόροις χορούς».²²

Σε ὅ,τι αφορά ἐιδικότερα στο ζήτημα της γλώσσας, συνεχίζεται και σε αυτά τα μυθιστορικά κείμενα, στο πλαίσιο μιας στρατηγικῆς πρόκλησης γέλιου, η παράδοση της χρήσης διαλέκτων και ιδιωμάτων από επαρχιώτες οι οποίοι ἐρχονται να εργαστούν στην Αθήνα (ο κωμικός τύπος του χιώτη υπηρέτη απαντά για παράδειγμα σε πολλά συναφή κείμενα του 19ου αιώνα), με μία ωστόσο διαφορά: η υπό διαμόρφωσιν αστική τάξη, για την οποία ἐγινε λόγος, μεταχειρίζεται ἓνα συνονθύλευμα αφενὸς τύπων της επίσημης καθαρεύουσας (η καθαρεύουσα, ὅπως αναφέρθηκε ἤδη, λειτουργεῖ ως ἐνδειξη κοινωνικῆς και ταξικῆς διάκρισης) και αφετέρου ξένων λέξεων κυρίως γαλλικῶν και νεολογισμῶν οι οποίοι καταδεικνύουν τον συγχρονισμό του ἐκάστοτε ομιλητῆ με την ευρωπαϊκὴ μόδα. Αντὶ ἐπιλόγου ας δοῦμε, χωρίς ἄλλα σχόλια, πρῶτα ἀπὸ τον *Πίθηκο Ξουθ* ἓναν χαρακτηριστικὸ διάλογο ἀνάμεσα στην Σουλτανίτζα και τη χιώτισσα θεραπαινίδα της και, ἐν συνεχείᾳ, ἀπὸ τον *Ζωγράφο* ἀποσπάσματα ἀπὸ τον ἀπολαυστικὸ παραληρηματικὸ μονόλογο της «αρτιχηρεύσας» Σεβαστής:

Α. θεραπαινίδα – Σουλτανίτζα (*Πίθηκος Ξουθ*):

- Κιάράτσα! ἡ μαδὸνα μου μ' ἔστειλε νὰ δῶ ἂν ἐξυπνήσετενε κι ἂ θέτενε νὰ σᾶς χτενίσω.
- Σὲ εἶπα, Πλουμοῦ, νὰ μὴ μεταχειρίζεσαί ποτε, καὶ μάλιστα ὅταν ὁμιλῆς πρὸς ἐμέ, τὸ βαρβαρικὸν τοῦτο ἐπίθετον *κυράτσα*. *Κυράτσες* εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν λέγουν τὰς Ψωμαθιανὰς· σὲ εἶπα νὰ μὲ λέγῃς *κυρίαν*.
- Ἔλα, Χριστὲ καὶ Παναγιά! ἐγὼ σᾶς εἶπα ψωματάρᾳ; ποῦ πίνω νερὸ στ' ὄνομά σας!
- Δὲν σὲ εἶπα τοῦτο! ἀλλὰ σὲ εἶπα ὅ,τι καὶ ἄλλοτε, δηλαδὴ νὰ μάθῃς νὰ ὁμιλῇς ὀρθῶς.

ἀγωγιάτου Τραπεζούντιου κατὰ τὴν ἐν τῇ πεφωτισμένῃ Εὐρώπῃ περιήγησιν αὐτοῦ, ἐνόμισεν κατάλληλον νὰ μεταβάλῃ ἐπὶ τὸ εὐγενέστερον τὸ μὲν Κώλιας εἰς τὸ Καλλίστρατος τὸ δὲ Γιάννης εἰς τὸ Εὐγενίδης τὸ δὲ ἀγωγιάτου εἰς τὸ ἀγωνιστοῦ, καὶ τὸ Τραπεζούντιος εἰς τὸ Τραπεζίτης· καὶ οὕτως ἐσφυρηλάτησε θαυμασίως τὸ ὡραῖον αὐτοῦ ὄνομα Καλλίστρατος, Εὐγενίδης, Ἀγωνιστῆς καὶ Τραπεζίτης». (σελ. 92) Ἐν τέλει ὁ Καλλίστρατος φαίνεται νὰ μοιάζει με πῖθηκο περισσότερο ἀπὸ τον πῖθηκο υπηρέτη του.

²² Ιάκ. Πιτζιπίος, *Ὁ πῖθηκος Ξουθ ἢ τὰ ῥῆθι τοῦ αἰῶνος*, σελ. 119–121.

- Ἐγὼ πάντα τὰ λέγω ὀρτὰ καὶ κοφτὰ· μὰ ἔ ξέρω νὰ τὰ πῶ περὶ διὰ γραμμάτου, ἐν τὸ ζάρανε στὴ Χιὸ νὰ πηγαίνουν στοὺ σκολειό.
- Καλὰ λέγουσιν ὅτι ὄλαι αἱ Χῖται εἴσθε ἀνόητοι.
- Ὅγεσκε δὲ νὰ σᾶς χαρῶ! [...] Νὰ δῆτεν ἐστὸν τόπο μου στὴ Χιὸ, τῆς κοπελοῦδες, σὰ βγαίνουνε φαντίνες, θὰ χάσετε τὸ νοῦ σας! [...]
- Καὶ ψιμμουθίζονται ὡς μορμολύκεια.
- Τί κκε;
- Δηλαδὴ ἀλείφονται σουλουμᾶν καὶ κοκκινάδι, ὥστε προξενοῦσιν ἀηδίαν!²³

Β. Σεβαστή, ἀπευθυνόμενη στον ἐξάδελφό της (Ο ζωγράφος)

ὄθεν ἐπὶ τέλους ἀπεφάσισα νὰ συζευχθῶ τὸν Κύριον Μελανομυστακίδην, ὁ ὁποῖος τρεῖς φορὰς ἔπτεσε νὰ πνιγῇ ἐξ αἰτίας μου. – Πῶς τὸν ὀνομάσατε; – Μελανομυστακίδην· θὰ εἶπῃ υἱὸς τοῦ Μαυρομυστακῆ, καὶ μετεφράσθη ἀπὸ τὸ τουρκικὸν καραμπουγιουκλῆς· οὕτως ὀνομάζετο ὁ μακαρίτης εἰς τὴν πατρίδα του τὰς Κυδωνίας. Εἶχε προκοπὴν πολλήν [...] Ἐγὼ ὅμως κατὰ χρέος τὸν ἠγάπων, καὶ τὸν ἐλυπήθην πολὺ, ὅταν ἀπέθανεν· *ὕγειαν ἔχεις ἐλαφριά*ν (ἀντὶ τοῦ γαῖαν ἔχεις ἐλαφράν) [...] Δὲν ταιριάζει διόλου εἰς ἐξάδελφον Συμβούλου τῆς Ἐπικρατείας νὰ καταγίνεται μὲ *ἄροτρας καὶ βοός*. Ὅταν γίνεται τις πίτυρον τὸν τρώγουν οἱ χοῖροι, καθὼς λέγει ἡ μαμά μου. Ἐλπίζω ὅτι ἡ εὐγενεία σου θὰ ἔμβης πλέον εἰς τὰ πολιτικὰ καὶ θὰ σ' ἔχωμεν εἰς τὴν Πρωτεύουσαν. Ἡμεῖς ἐδῶ διασκεδάζομεν à merveille (θαυμάσια) χοροὶ εἰς τὴν αὐλήν, κονσέρτα, δηλαδὴ ἁρμονίαι εἰς τὰς πρεσβείας, κωμωδία εἰς τὸ παλάτι, συναναστροφὰ ἐκλεκταί, μετ' ὀλίγον θέατρον, ζωὴ θαυμασία! [...] Ἐγὼ ἔμαθα πρόπέρῃς τὰ Γαλλικὰ καὶ τὰ Ἰταλικά. Τί ὥραϊαι γλῶσσαι καὶ ἡμεροὶ! καθὼς καὶ τὰ ἔθνη των. Ὡς καὶ τὰ ρήματά των ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ *aimer* καὶ *amare*, ἐν ᾧ τὸ ἐδικὸν μας τύπτω, τύπτεις, τύπτει ἀγριεῦει τὸν ἄνθρωπον.²⁴

Παντελής Βουτουρή

Καθηγητὴς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Τμήμα Βυζαντινῶν καὶ Νεοελληνικῶν Σπουδῶν

Ηλ-ταχ.: voutouris.pantelis@ucy.ac.cy

²³ Ὁ.π., σελ. 122–123.

²⁴ Γρ. Παλαιολόγος, *Ο ζωγράφος*, ὁ.π., σελ. 85–88.

ΕΝΟΤΗΤΑ 1

Γλωσσολογικές-οντολογικές αρχές της Ορολογίας

1 Η διαλεκτική/λαϊκή ορολογία στη σύγχρονη ελληνική: μια θεωρητική προσέγγιση

Ασημάκης Φλιάτουρας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο επίπεδο των ειδικών επιστημονικών/τεχνικών λεξιλογίων, η επίσημη λόγια ορολογία έχει ως ανταγωνιστή τη διαλεκτική/λαϊκή. Η διαλεκτική ορολογία αφορά τη γεωγραφική και η λαϊκή την κοινωνική/υφολογική ποικιλία. Η ανταγωνιστική σύνδεσή τους καθορίζεται από το ορολογικό συνεχές ως υπώνυμο του λεξιλογικού συνεχούς λογιότητας με εξέχοντα σημεία τη λόγια και τη μη λόγια ζώνη και κέντρο τη νόρμα της γλώσσας. Η διαλεκτική/λαϊκή ορολογία έχει πολύ διαφορετικά χρηστικά, σημασιολογικά, λεξι(κο)λογικά, δομικά και ετυμολογικά χαρακτηριστικά από τη λόγια, αλλά, παρόλο που η αξία της είναι σημαντική, δεν εμφανίζει ακόμα την ανάλογη ερευνητική δυναμική.

The dialectal/folk terminology in Modern Greek: a theoretical approach

Asimakis Fliatouras

ABSTRACT

At the level of specialized scientific/technical vocabularies, official terminology competes with the dialectal/folk one. The dialectal terminology concerns the geographical variety and the folk terminology the social/stylistic one. Their competitive connection is defined by the terminological continuum as a subcategory of the continuum of learnedness, with the learned and the non-learned zone being its prominent points and the norm of the language being an in-between zone. The dialectal/folk terminology has very different register, semantic, lexical, structural and etymological characteristics in comparison with the learned one. However, despite its significance, it has not yet been attributed the appropriate research potential.

1 Σκοπός της εργασίας

Η έννοια της ορολογίας συνδέεται πρωτοτυπικά με τα ειδικά λεξιλόγια της επιστημονικής και τεχνικής ορολογίας, τα οποία συνήθως είναι λόγιας προέλευσης και εν γένει χρηστικά εξειδικευμένα στον επίσημο επιστημονικό και τεχνικό λόγο (βλ. μεταξύ άλλων για την ελληνική Ξυδόπουλος, 2007). Σε κάποιες μελέτες, όμως, ερευνώνται και είδη ορολογίας διαλεκτικής/λαϊκής προέλευσης, χωρίς αυτό να ανταποκρίνεται σε ένα θεωρητικό πλαίσιο. Η παρούσα εργασία έχει ως στόχο να φωτίσει περισσότερο ολιστικά και θεωρητικά τα ειδικά/τεχνικά διαλεκτικά και λαϊκά λεξιλόγια. Ως μεθοδολογικό εργαλείο θα χρησιμοποιήσουμε το συνεχές λογιότητας των Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρα (2019). Με βάση το πλαίσιο αυτό, θα παρουσιάσουμε παραδείγματα από διάφορα ειδικά

λεξιλόγια (επιστημονικά, επαγγελματικά κτλ.), όπως της ιατρικής, της φυσικής, της χημείας κτλ., σε γεωγραφικές/κοινωνικές διαλέκτους/ιδιώματα (κρητική, ποντιακή, αργκό κτλ.). Παράλληλα, θα παρουσιάσουμε συνοπτικά τις διαφορές ανάμεσα στη λόγια και τη μη λόγια ορολογία ως προς την ετυμολογία, τη χρηστικότητα/λειτουργικότητα, την κατονομαστικότητα κτλ. και θα αναδείξουμε την πολλαπλή αξία της διαλεκτικής/λαϊκής ορολογίας.

2 Το λόγιο και μη λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική

Σύμφωνα με τους Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρα (2019), ως λόγιο επίπεδο ορίζεται η πρωτοτυπικά περιφερειακή και πραγματολογικά/ κοινωνιογλωσσολογικά προσδιοριζόμενη χρηστική ποικιλία της σύγχρονης κοινής νεοελληνικής ως αποτέλεσμα της μετα-διμορφικής σύζευξης της δημοτικής με κάποια στοιχεία της λόγιας παράδοσης και της καθαρεύουσας, η οποία αφορά όλα τα δομικά επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης (φωνολογία, μορφολογία, σημασιολογία, σύνταξη, πραγματολογία) και το λεξιλόγιο και καθορίζεται με βάση δύο συνδυαστικά κριτήρια: (α) το διαχρονικό ως αναγκαία αλλά όχι επαρκής συνθήκη, που συγχρονικά ερμηνεύεται ως απόκλιση (κατά βάση γραμματική και λεξηματική) και απολιθωματικότητα, δηλαδή μαρκάρισμα αρχαιοπρέπειας, και (β) πρωτίστως και πρωτοτυπικά το χρηστικό, δηλαδή εκπροσώπηση στο υψηλό/τυπικό επίπεδο, σε συγκεκριμένα κειμενικά είδη, κατά βάση επίσημο και γραπτού λόγου και με συγκεκριμένη προθετικότητα (ένδειξη αρχαιομάθειας, γόητρο/κύρος, επιδειξιμανία κτλ.). Επομένως, το λόγιο στοιχείο είναι το *επίσημο αρχαιοπρεπές*.

Σύμφωνα με τις ίδιες έρευνες, η λόγια ποικιλία καθορίζεται με βάση ένα συνεχές λογιότητας ως υπώνυμο του συνεχούς της επισημότητας/τυπικότητας (υψηλό, χαμηλό), τους δύο πόλους του οποίου καταλαμβάνουν το [+λόγιο] και το [-λόγιο] και την ενδιάμεση θέση η νόρμα ως η ουδέτερη αμαρκάριστη ζώνη μεταξύ τους, λ.χ. *οίκος* (λόγιο), *σπίτι* (νόρμα), *τσαρδί/κονάκι* (μη λόγιο). Λόγω της ρευστής και περιπτωσιολογικής λειτουργίας και της ανάπτυξης σχέσεων συμπληρωματικής/επικαλυπτικής κατανομής, το συνεχές λογιότητας δεν είναι στατικό αλλά ευρυζωνικό, δηλαδή καθορίζεται από δύο ζώνες, τη λόγια και τη μη λόγια, οι οποίες συναντιούνται στη νόρμα. Αυτό σημαίνει ότι κάθε λόγιο στοιχείο έχει μια πρωτοτυπική τοποθέτηση αλλά ο βαθμός λογιότητας εξαρτάται κάθε φορά από τη χρήση (περιστάσεις επικοινωνίας, συγκεκριμένο κτλ.), τον βαθμό ανταγωνιστικότητας με τη μη λόγια ποικιλία και το κοινωνιογλωσσικό προφίλ του χρήστη (βλ. και Φλιάτουρας & Καμπάκη-Βουγιουκλή, 2019). Υπό αυτήν την έννοια είναι δυνατό, όπως βλέπουμε και στα παραδείγματα του Πίνακα 1: (α) η λόγια/μη λόγια ποικιλία να μην είναι αναγκαστικά τριμερής αλλά *πολυμερής* (περίπτωση α), όταν παρατηρείται έντονη ποικιλία, *ελλειπτική*, όταν, ελλείψει περιφερειακών ανταγωνιστών, ένα λόγιο ή μη λόγιο εκπροσωπεί ως αποκλειστικό

Πίνακας 1: Ανταγωνιστική λόγια/μη λόγια ποικιλία

	Λόγιο	Νόρμα	Μη λόγιο (λαϊκό)
(α)	ποιμήν, ποιμένας	βοσκός	τσο(μ)πάνης, τσο(μ)πάνος, τσέλιγκας
(β)	μηνός	μήνα	μήνα
(γ)		πιπιερίς Φλωρίνης	
(δ)	ασθενούς	ασθενούς/ασθενή	ασθενή
(ε)	η ψήφος	η ψήφος	ο ψήφος
		ο ψήφος	
(στ)	παντ-άνασσα	παντ-ο-γνώστης	παντ-έρμος

Σχήμα 1: Ορολογικό συνεχές

Λόγια ορολογία νόρμα διαλεκτική/λαϊκή ορολογία

51

Ταυτόχρονα, προτείνουμε να υιοθετηθεί ο αναφορικά πληρέστερος και τεκμηριωμένος όρος *διαλεκτική/λαϊκή ορολογία*, ο οποίος αποτυπώνει τη χρήση των ειδικών/τεχνικών όρων στο πλαίσιο της γεωγραφικής και κοινωνικής ποικιλίας αντίστοιχα (βλ. ενδεικτικά Mushtaque et al., 1991). Συγκεκριμένα, ο όρος *διαλεκτική ορολογία* σχετίζεται περισσότερο με το διατοπικό κριτήριο και αφορά τη χρήση σε συγκεκριμένη γεωγραφική διάλεκτο ή ιδίωμα, ενώ ο όρος *λαϊκή ορολογία* σχετίζεται περισσότερο με το κοινωνικό και υφολογικό κριτήριο, δηλαδή με την παραγωγή και διάχυση ενός όρου στα χαμηλότερα λεξιλόγια (λ.χ. αργκό, γλώσσα των νέων κτλ.) και χρηστικά επίπεδα. Επειδή, όμως, συχνά η διάκριση αυτή είναι ρευστή και/ή επικαλυπτική, προτείνουμε να θεωρηθεί ως μία ενιαία συνδυαστική κατηγορία. Σημειώνουμε ότι προτιμούμε τον όρο *λαϊκή ορολογία* έναντι του όρου *δημώδης ορολογία* που εντοπίζουμε συχνά στη σχετική βιβλιογραφία, παρά την -εσφαλμένα- αρνητική της συνδήλωση. Και αυτό, διότι ο όρος *δημώδης* ιστορικά αναφέρεται περισσότερο στη δημοτική, ειδικά κατά τις εποχές της κοινωνικής διγλωσσίας, ενώ ο όρος *λαϊκός* έχει πιο σαφή κοινωνιογλωσσολογικό προσδιορισμό και κυρίως καταδεικνύει περισσότερο ότι η οροδοσία δεν είναι προϊόν μιας επίσημης ρύθμισης και κανονικοποίησης/τυποποίησης από έναν ειδικό φορέα, όπως συμβαίνει επί το πλείστον στην επίσημη/λόγια ορολογία, αλλά το αυθόρμητο παράγωγο των απλών χρηστών.

Τέλος, προτείνουμε να ενταχθούν στη διαλεκτική/λαϊκή ορολογία δύο διαφορετικές κατηγορίες: (α) Η *πρωτογενής* ως περισσότερο πρωτοτυπική, στην οποία εμπεριέχονται οι *αυτόνομοι όροι* με παραπληρωματική κατασήμανση που λόγω οντολογικής διαφοράς κατονομάζουν νέες έννοιες και ως εκ τούτου είτε δεν έχουν λεξικό ανταγωνιστή (μονολεκτικό ή πολυλεκτικό) στη νόρμα και/ή στο λόγιο επίπεδο είτε ο ανταγωνιστής υποκαθίσταται από υπερωνυμικό όρο ή περίφραση, λ.χ. *χε(ι)ρόβολο* «δέσμη από στάχια», *ψίδι* «κομμάτι δέρματος που αποτελεί το επάνω και μπροστινό μέρος υποδήματος», *χαμάδα* «ώριμος καρπός και κυρίως ελιά που πέφτει από το δέντρο», *στηθούρι* «οι σάρκες που καλύπτουν το στέρνο σφαγμένου πουλερικού», *κυπρί* «μπρούτζινο κουδούνι σε σχήμα κόλουρου κώνου, το οποίο κρεμούν στο λαιμό μεγάλων ζώων (προβάτων, κατσικιών κτλ.)», και (β) Η *δευτερογενής* ως λιγότερο πρωτοτυπική, όπου εντάσσεται η *ορολογική ποικιλία* με συμπληρωματική κατασήμανση, δηλαδή η διαφορετική δυνατότητα κατονομασίας μιας έννοιας. Η ορολογική ποικιλία μπορεί να είναι κατά αύξουσα κλίμακα διαφοροποίησης *υπωνυμική*, όταν αφορά μορφοφωνολογική ποικιλία υπαγμένη σε λέξημα της νόρμας, λ.χ. *μανάλι* (=μανουάλι), ή *λεξηματική*, όταν εκπροσωπείται με αυτόνομο λέξημα, λ.χ. *γομάρι* (=όνος/γάιδαρος), *ραβάνι/ρεβάνι* (=πλαγιostroχισμός). Στην υπωνυμική ορολογική ποικιλία ο διαλεκτικός/λαϊκός όρος μπορεί να έχει διαφορετική φωνολογική μορφή, λ.χ. *σύφ'λη* (=σύφιλη), γένος, λ.χ. *αφάλι* (=ομφαλός/αφαλός), ή κλίση, λ.χ. *μοτόρι* (=κινητήρας/μοτέρ)

κτλ. Στην παρούσα εργασία θα ασχοληθούμε κυρίως με την πρωτογενή και τη λεξηματική δευτερογενή ορολογία, καθώς αυτές είναι πιο αδιαφανείς και πρωτοτυπικές κατηγορίες και αφορούν περισσότερο τη λεξικολογική παρά τη θεωρητική (φωνολογική, μορφολογική κτλ.) γλωσσολογική ανάλυση.

4 Ταξινόμηση των πεδίων στο ορολογικό συνεχές

Με βάση το θεωρητικό πλαίσιο στην ενότητα 3, παραθέτουμε στον πίνακα 2 την ταξινόμηση της διαλεκτικής/λαϊκής ορολογίας σε σημασιολογικά/θεματικά επιστημονικά (υπο)πεδία με βάση το ορολογικό συνεχές που προτάθηκε στη δεύτερη ενότητα. Το ενδεικτικό και δειγματοληπτικό από ένα ευρύτερο διαθέσιμο αρχείο υλικό προέρχεται από τα γενικά ερμηνευτικά λεξικά (ΛΚΝ, *Λεξικό Μπαμπινιώτη*, *Χρηστικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών*), τα ειδικά λεξικά κοινωνικών ποικιλιών (Ζάχος, 1992· Κατσίκης & Σπυρόπουλος, 1999· Πετρόπουλος, 1993), το *Ιστορικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών* στην ηλεκτρονικά διαθέσιμη μορφή του (<http://www.academyofathens.gr/el/research/centers/greekdialects>), την προσωπική έρευνα στο διαδίκτυο και τη βιβλιογραφία (Βαγιακάκος, 1973, 1975· Γεννάδιος, 1959· Δετοράκης, 2002· Kahane, 1998· Κανελλόπουλος, 1890· Καραντζή, 2013· Κατσογιάννου κ.ά., 2019· Κωνσταντίνου, 2003· Λεονταρίδου & Θεοφανέλλης, 2019· Μαμούγκα, 2020· Μαρκαντωνάτου κ.ά., 2019· Mladenova, 1998· Μπακιρτζής, 1884· Οικονομίδης, 2015· Παπαγγέλου, 1991· Παπαπαναγιώτου, 2016· Πλατάκης, 1981· Σεγδίτσα, 1967· Σοφίου, 2013· Στεφανίδης, 1941-4· Σωτηροπούλου, 2013· Φραγκάκι, 1969). Σημειώνουμε επίσης ότι όλες οι σημασίες και οι ετυμολογίες στην παρούσα εργασία προέρχονται από το ΛΚΝ:

Πίνακας 2: Παραδείγματα λόγιας και μη λόγιας ορολογίας

	λόγια ορολογία	νόρμα	διαλεκτική/λαϊκή ορολογία
Αλιεία	πλέγμα	δίχτυ	πλεμάτι
Ανατομία	γάμπα	γάμπα	άντζα
	σιαγόνα	σαγόνι	τσαούλι
Αργυροχρυσοχοΐα	περιδέραιο	κολιέ	γιορντάνι
	κολλυβιστής	αργυραμοιβός	σαράφης
Αρχιτεκτονική/Οικοδομική	ιχθυοτροφείο	ιχθυοτροφείο	διβάρι, βιβάρι, γιβάρι
	τρούλος	τρούλος	κουμπές
	(διχαλωτός) πάσσαλος	φούρκα	τσάταλο
Αστρονομία	Πλειάδες	πούλια	άστρι, εξάστρα
Βιολογία	μηρυκασμός	αναμάσημα	αναμάσημα
	απογαλακτισμός	απογαλάκτισμα	απόκομμα

Γεωλογία/Γεωγραφία	υδατοφράκτης	τεχνητό φράγμα	αμπολή, νεροδεσιά
	βραχώδης ακτή	βραχώδης ακτή	ράχτα
	Στερεά Ελλάς	Στερεά Ελλάδα	Ρούμελη
	σύρτη	(θαλάσσιος) αμμόλοφος	πάγκος
Γεωργία	παραφυάδα	παρακλάδι	παραβλάσταρο
Εκκλησιαστική	εξόδιος	κηδεία	ξόδι
Ζωολογία	οχεία	ζευγάρωμα	βάτεμα
	λαμπυρίδα, αναλαμπίδα, Lampyris noctiluca	πυγολαμπίδα	κωλοφωτιά
	Phalacrocorax carbo	κορμοράνος	φαλακροκόρακας
Ιατρική	Malaria	ελονοσία	μαλάρια
	ακροχορδόνες	μυρμηγκιές	μυρμηγκιές
	Syphilis	σύφιλη	μαλαφράντζα
	δυσουρία	δυσουρία	φιάγκο
	ερυσίπελας, Erysipelas	ανεμοπύρωμα	ριζίμπιλα, ρουσοπίλα, αγαθό
	αιμορροΐδες	αιμορροΐδες	ζωχάδες
	αλωπεκία	τριχοφάγος	κασίδα
Κοινωνιολογία	λαός	λαός	πόπολο
Κτηνιατρική	διστομίαση	κλαπάτσα/ χλαπάτσα	κλαπάτσα/ χλαπάτσα
Κυνηγετική	πλεκτάνη	παγίδα, ενέδρα	βρόχι, καπάντζα, χωσιά
Λαογραφία	κακανθρώπισμα παρωρίτης	καλικάντζαρος	παγανό(ς), καλιοντζής, καρκάτζαρος, σιφώτης, καλιτσάγκαρος, κωλοβελόνης, κατσικάς, τσιλικρωτό, χρυσάφεντης
Λογοτεχνία	(έμμετρος) γρίφος	(έμμετρο) αίνιγμα	παραμάντεμα
Μαγειρική	ξεροψημένο φύλλο	κόθρος	κόθρος
	τηγανίτα	τηγανίτα	λαλαγγίτα
Μηχανική	κινητήρας	μοτέρ	μοτόρι
Μουσική	πλαγίαυλος	φλάουτο	παγιαύλι
Ναυτική	επιφράκτης	επιφράκτης	παγιόλο
	πολύσπαστο	πολύσπαστο	παλάγκο
Νομική	εξ ημισείας	εξ ημισείας	μισιακό
Μετεωρολογία	αεροδίνη	ανεμοστρόβιλος	(ανεμο)ρούφουλας
Οικονομία/Εμπόριο	συναλλαγή	συναλλαγή	αλισβερίσι
	κεφάλαιο	κεφάλαιο	καπιτάλι

	απόθεμα	απόθεμα	σερμαγιά
Οινοποιία	στεμφυλόπνευμα	τσίπουρο, ρακί	σούμα
Όροι συγγένειας	υστερότοκος	βενιαμίν	αποσπόρι
Ορυκτολογία	υποκύανος φυλλίτης του κατώτερου Τριαδικού	μπλαβόπετρα, μπλαβοχάρακο, ψαροχάρακο	μπλαβόπετρα, μπλαβοχάρακο, ψαροχάρακο
Πολιτική	κράτος	κράτος	δοβλέτι
Σκεύος/Όργανο	πτερνιστήρας	σπιρούνι	φτερνιστήρι
	ιπποσκευή	σαγή	χάμουρα
Στρατιωτική	αφοδευτήριο	τουαλέτα	καλλιόπη
Τυροκομία	οξύγαλα	ξινόγαλο	αριάνι, αίράνι
Υφαντουργία	νήμα (αργαλειού)	νήμα (αργαλειού)	διασίδι
Φυσική	ηλεκτρική εκκένωση	κεραυνός	αστραπόβολο
	πλημμυρίδα	παλίρροια	φουσκοκεριά
	άμπωτη	άμπωτη	φυροκεριά
Φυτολογία	ηδύοσμος	δυόσμος	(α)βάρσαμος, βάλαμο
	δίκαμος	δίχταμο	έρωντας, στομαχοβότανο
	παπαρούνα μήκων η ροιάς	παπαρούνα	κουτσουνάδα
	Cistus cretica/ladanopherum	(α)λαδανιά, (α)λάδανο	αγκίσσαρος, κιστάρι, κίσαθρος, ατζίκαρος, λουβιδιά, λουβδικιά, κίσ(θ)αρον, ξισταριά, λεούτι, κουνούκλα
	Pyrus pyraeaster, απιδέα η αμυδαλοφόρος	αγριαχλαδιά	γκορτσιά, αγριαπιδιά
	μορέα, Morus	μουριά	σ(υ)καμινιά
	οπουντία ινδική συκή, Opuntia ficus-indica	αγριοσυκιά, φραγκοσυκιά	ορνιός
Χαλκουργία	Cu, Cuprum	χαλκός	μπακίρι
Χημεία	τήξη	λιώσιμο	αναλίσωμα
Ψυχολογία	φρενοβλάβεια	τρέλα, παραφροσύνη	πελελάδα

5 Χαρακτηριστικά και αξία της διαλεκτικής/λαϊκής ορολογίας

Η διαλεκτική/λαϊκή ορολογία έχει κάποια χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από τη λόγια ορολογία είτε ιδιαίτερα είτε σε μεγαλύτερο βαθμό ισχύος, τα οποία μπορεί να συλλειτουργούν μεταξύ τους. Αυτό σημαίνει ότι οι διαλεκτικοί/λαϊκοί όροι δεν είναι πάντα συνώνυμοι με τους ανταγωνιστές τους αλλά μπορεί να διαφέρουν λόγω -συχνά λεπτών-

υφολογικών και/ή χρηστικών αποχρώσεων. Ακολουθεί στον πίνακα 3 η συνοπτική ταξινόμηση και καταγραφή των βασικών χαρακτηριστικών της διαλεκτικής/λαϊκής ορολογίας με βάση το Φλιάτουρας (υπό προετοιμασία), όπου μπορείτε να βρείτε περισσότερες πληροφορίες και παραδείγματα αλλά και σχετική βιβλιογραφία:

Πίνακας 3: χαρακτηριστικά της διαλεκτικής/λαϊκής ορολογίας

	λόγια ορολογίας	διαλεκτική/λαϊκή ορολογία
Δομικά	απουσία διαλεκτικών χαρακτηριστικών	παρουσία διαλεκτικών χαρακτηριστικών
	περισσότερα πολυλεκτικά σύνθετα	κυρίως μονολεκτικές λέξεις και κατασκευασμένες (συνήθως σύνθετες)
	έλλειψη ποικιλίας, μεγαλύτερη κανονικοποίηση, κανόνες κατασκευής	ελεύθερη ποικιλία (υπερτοπική ή διατοπική), αυθόρμητη παραγωγή
Ετυμολογικά	νεολατινικές λέξεις, μερικά δάνεια (μεταφραστικά, σημασιολογικά, διεθνισμοί) από δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες και διαφανείς κληρονομημένες λέξεις	ολικά δάνεια και αντιδάνεια κυρίως από την τουρκική, την ιταλοβενετική και τις βαλκανικές γλώσσες, συνήθως αδιαφανείς κληρονομημένες λέξεις
	οι ανταγωνιστές μπορεί να είναι αποτέλεσμα εσωτερικού μεταφραστικού δανεισμού ή να συνυπάρχει ο τύπος στα δύο είδη ορολογίας με διαφορά στη χρήση, λ.χ. <i>όρνιθα</i>	
	δύσκολη η παρετυμολογία	επιρρεπής στην παρετυμολογία
Σημασιοπραγματολογικά	πολυσημία, παράλληλη χρήση σε διάφορα επιστημονικά πεδία και ουδέτερη σημασιοδότηση	μονοσημία, κατηγοριακή αυτονομία και εξειδικευμένη σημασιοδότηση με ειδικές συνδηλώσεις, λ.χ. βελτίωση/επιδείνωση, στένωση/διεύρυνση, αξιολογική/σκωπτική και εκφραστική/υφολογική/λογοτεχνική λειτουργία, ευρύτερος δείκτης κοινωνικής ταυτότητας
	μικρότερος βαθμός περιγραφικής και διαφανούς σημασίας	μεγαλύτερος βαθμός πληροφορητικότητας (δηλωτικότητα, διαφάνεια, σαφήνεια) λόγω συνδηλώσεων και συχνά περιγραφικής και μετωνυμικής σημασίας με βάση χαρακτηριστικά, λ.χ. χρώμα, σχήμα, λειτουργία, γεύση
	επιστημονική εκκίνηση	γνωσιακή εκκίνηση (εγκυκλοπαιδικό φορτίο, πολιτιστικό/λαογραφικό περίβλημα κτλ.)
Λεξι(κο)λογικά	κάλυψη κενών στο λεξιλόγιο (λ.χ. είδη αιγοπροβάτων), λειτουργικός αλλά και διακριτικός ανταγωνισμός λόγω μη απόλυτης συνωνυμίας	

	ορολογικά πεδία επιρρεπή στην ανάπτυξη λόγιας ή διαλεκτικής/λαϊκής ορολογίας (λ.χ. πρωτογενείς κατηγορίες οικονομίας, όπως κτηνοτροφία, εμπόριο κτλ. στη διαλεκτική/λαϊκή)	
	κυρίως δανείζεται από τη νόρμα	κυρίως δανείζει στη νόρμα με αλλαγή σημασίας και/ή παγίωση σε φράσεις (λ.χ. <i>σαΐνι</i> «γεράκι»)
	υψηλή παραγωγικότητα/νεολογικότητα, εισαγωγή πεδίων	περισσότερη απώλεια πεδίων και όρων
Χρηστικά/Μεταγλωσσικά	ρύθμιση/τυποποίηση από επίσημους φορείς, παγίωση	λαϊκή δημιουργία και ευκολία στην αλλαγή
	κύρος, επιστημονικό/ακαδημαϊκό περίβλημα	μαρκαρισμένη, στιγματισμένη και επιρρεπής στη συρρίκνωση και τον περιορισμό στη χρήση, μουσειακός/φολκλορικός χαρακτήρας
	υψηλή ερευνητική ενασχόληση, ευκολία εντοπισμού	αθησαύριστη, χαμηλή ερευνητικότητα

6 Συμπεράσματα

Η παρούσα εργασία επιχείρησε αφενός να φωτίσει και να αναβαθμίσει την αξία της μη λόγιας ορολογίας, για την οποία προτείνεται ο όρος διαλεκτική/λαϊκή ορολογία, και αφετέρου να προτείνει ένα νέο θεωρητικό πλαίσιο έρευνας της ορολογίας στο πλαίσιο συσχετισμού της ανταγωνιστικής γεωγραφικής και κοινωνικής ποικιλίας με τη χρήση ενός προτεινόμενου ορολογικού λεξιλογικού συνεχούς ως υπώνυμου του συνεχούς λογιότητας των Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας (2019). Παράλληλα, έδειξε συνοπτικά τα διαφορετικά χαρακτηριστικά διαλεκτικής/λαϊκής και λόγιας ορολογίας σε επίπεδο δομικό, ετυμολογικό, σημασιοπραγματολογικό, λεξι(κο)λογικό και χρηστικό/μεταγλωσσικό. Με αυτόν τον τρόπο εξισώνεται η λόγια με τη μη λόγια ορολογία, μειώνεται ο στιγματισμός της μη λόγιας ορολογίας και διανοίγεται το πεδίο της ορολογικής έρευνας στις διάφορες γεωγραφικές και κοινωνικές διαλέκτους σε επίπεδο μελετών περίπτωσης αλλά και στη λεξικογραφία. Σημαντικό προς αυτήν την κατεύθυνση θα ήταν ένα συνολικό αντιπαραβολικό λεξικό όρων με βάση το συγκεκριμένο ορολογικό συνεχές, το οποίο είναι στα άμεσα σχέδια του συγγραφέα.

*Ευχαριστώ θερμά την Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, τη Μ. Κατσογιάννου και τον Π. Γ. Κριμπά για την ανάγνωση του κειμένου και τις παρατηρήσεις τους.

Βιβλιογραφία

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. και Φλιάτουρας, Α. (2019). Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη κοινή νέα ελληνική: συγχρονικές και διαχρονικές τάσεις. Στο: Α. Φλιάτουρας και Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (επιμ.), *Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική: θεωρία, ιστορία, εφαρμογή*, Αθήνα: Πατάκης.

- Βαγιακάκος, Δ. (1973). Συμβολή εις την μελέτην της δημώδους νομικής ορολογίας. *Ξένιον Π. Ζέπου Γ΄*, σ. 519–570.
- Βαγιακάκος, Δ. Β. (1975). Μοναχικός βίος και γλώσσα (σχεδιάσμα). *Ανατύπωση από τον ΜΑ΄ τόμο της Επετηρίδας της Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*. Αθήνα, σ. 243–258.
- Γεννάδιος, Γ.Π. (1959). *Λεξικόν Φυτολογικόν, τόμ. Α΄–Β΄* (Β΄ έκδοση). Αθήνα: Εκδοτικός οίκος Μόσχου Χρ. Γκιούρδα.
- Δετοράκης, Θ. (2002). Αμπελουργική και οινολογική ορολογία στα νοταριακά έγγραφα της Βενετοκρατίας. *Πρακτικά Συμποσίου «Οίνος παλαιός ηδύποτος, το κρητικό κρασί από τα προϊστορικά ως τα νεότερα χρόνια»*. Ηράκλειο, σ. 237–247.
- Ζάχος-Παπαζαχαρίου, Ε. (1992). *Το λεξικό της πιάτσας*. Αθήνα: Κάκτος.
- Kahane, H. (1998). *Venetian relics on the Greek island of Cephalonia. The domain of wind and weather. A Festschrift for Sol Saporta*. Seattle, σ. 213–230.
- Κανελλόπουλος, Η.Φ. (1890). *Ονοματολόγιον ιστιοφόρων* (Επιμέλεια-Πρόλογος-Ευρετήριο Α. Ι. Τζαμτζής, 1987). Εκδόσεις Ναυτικού Μουσείου Αιγαίου.
- Καραντζή, Χ. (2013). Ποίηση και λεξικογραφία: τα 561 λήμματα του Λεξικού Καβάφη. Στο: *9ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/Conferences/>.
- Κατσίκης, Ι. και Σπυρόπουλος, Δ. (1999). *Το αλφαβητάρι της γλώσσας των νέων*. Αθήνα: Δίαυλος.
- Κατσογιάννου, Μ., Κυπριανού, Χ. και Πούλη, Μ. (2019). Το τυροκομικόν: ένα λεξικό για τα Κυπριακά γαλακτοκομικά προϊόντα. Στο: *12ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/Conferences/>.
- Κωνσταντίνου, Κ. (2003). Η κυπριακή ορολογία για το αυτοκίνητο σε σύγκριση με αυτήν της Κοινής Νέας Ελληνικής. Στο: *4ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/Conferences/>.
- Λεονταρίδου, Ν. και Θεοφανέλλης, Τ. (2019). Ιδιόλεκτος του διαδικτύου (computer slang): ερμηνεία και παιδαγωγική αξιοποίηση. Στο: *12ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: <http://www.eleto.gr/download/Conferences/>.
- Μαμούγκα, Σ. (2020). *Θρακιώτ'κα μαϊρέματα*. Κομοτηνή: ΣΚΑΣ/ΔΠΘ.
- Μαρκαντωνάτου, Σ., Βακαλοπούλου, Α., Μίνος, Π., Τοράκη, Κ. και Παυλίδης, Γ. (2019). *Θησαυρός γαστρονομίας της Μακεδονίας και της Θράκης*. Στο: *12ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/Conferences/>.
- Mladenova, O. (1998). *Grapes and wine in the Balkans. An ethnolinguistic study*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Μπακιρτζής, Χ. (1884). *Βυζαντινά τσουκαλολάγηνα. Συμβολή στη μελέτη ονομασιών σχημάτων και χρήσεων πυρίμαχων μαγειρικών σκευών μεταφορικών και αποθηκευτικών δοχείων*. Θεσσαλονίκη.
- Μπαμπινιώτης, Γ. ⁴2015. *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Mushtaque, A., Chowdhury, R. and Kabir, Z.N. 1991. Folk terminology for diarrhea in rural Bangladesh. *Reviews of infectious diseases*, V. 13, Issue supplement 4.

Ντάγκας, (2019). Το επίθημα -άβος στα βόρεια ιδιώματα. Στο: A. Ralli, B. Joseph, P. Barka and S. Bompolas (eds), *Proceedings of the 8th International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*, Gjirokastrë, σ. 203–217.

Ξυδόπουλος, Γ. (2007). *Λεξικολογία*. Αθήνα: Πατάκης.

Οικονομίδης, Α. (2015). Οι ποδοσφαιρικοί όροι στην ελληνική γλώσσα και η αποτύπωσή τους σε ένα αγγλοελληνικό λεξικό ποδοσφαιρικών όρων. Στο: 10ο «Συνέδριο Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Αθήνα. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/Conferences/>.

Παπαγγέλου, Ρ. (1991). *Η γλώσσα των караβιών: αγγλοελληνικό-ελληνοαγγλικό-ελληνοελληνικό ναυτικό λεξικό με υπομνηματισμένα σχέδια*. Αθήνα: Ωκεανίδα.

Παπαπαναγιώτου, Χ. (2016). *Η μορφολογική ανάλυση του λεξιλογίου της γλώσσας του ποδοσφαίρου*. Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Πατρών: Τμήμα Φιλολογίας.

Παππάς, Κ. (2021). *Η διαλεκτική ορολογία στην κρητική διάλεκτο. Μια πρώτη προσέγγιση*. Μεταπτυχιακή εργασία. Πάτρα: ΕΑΠ.

Πετρόπουλος, Η. (1993). *Καλιαρντά*. Αθήνα: Νεφέλη.

Πλατάκης, Ε. (1981). Δημώδη ονόματα ορυκτών και πετρωμάτων της Κρήτης. *Κρητολογία* σ. 12–13, 113–162.

Σεγδίτσα, Π.Ε. (1967). *Οι κοινοί ναυτικοί μας όροι και οι ρωμανικάί γλώσσαι*. Αθήνα: Ίδρυμα Ευγενίδου, Βιβλιοθήκη του Ναυτικού

Σοφίου, Σ. (2013). Η ιδιόλεκτος των ευελπίδων: καταγραφή – αποκωδικοποίηση – αξιοποίηση. Στο: 9ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Αθήνα. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/Conferences/>.

Στεφανίδης, Μ.Κ. (1941–1944). *Ορολογικά δημώδη, Α–Β*, Αθήνα.

Σωτηροπούλου, Ε. (2013). Όροι της κρητικής διαλέκτου για αχρήματες συναλλαγές. Στο: 9ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Αθήνα. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/Conferences/>.

Φλιάτουρας, Α. (Υπό προετοιμασία). Διαφορές λόγιας και διαλεκτικής/λαϊκής ορολογίας. Στο: Ζ. Γαβριηλίδου, Μ. Μητσιακή και Α. Φλιάτουρας (επιμ.), *Τιμητικός τόμος για την Πηνελόπη-Καμπάκη Βουγιουκλή* (ηλεκτρονικό).

Φλιάτουρας, Α. και Καμπάκη-Βουγιουκλή, Π. (2019). Η ανάλυση του βαθμού λογιότητας στη σύγχρονη Κοινή Νεοελληνική με βάση το μεθοδολογικό εργαλείο της ράβδου V&V. Στο: Α. Φλιάτουρας & Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (επιμ.), *Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική: θεωρία, ιστορία, εφαρμογή*, Αθήνα: Πατάκης.

Φραγκάκι, Ε.Κ. (1969). *Συμβολή εις την δημώδη ορολογία των φυτών. Φυτά της Κρήτης αυτοφυή, εγκλιματισμένα, φαρμακευτικά, βαφικά, καλλωπιστικά, εδώδιμα*. Αθήνα.

Ασημάκης Φλιάτουρας

Επίκουρος Καθηγητής Ιστορικής Γλωσσολογίας

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ηλ-ταχ.: afliatouras@yahoo.com

2 Ο αναλογικός κανόνας στη δευτερογενή δημιουργία όρων: Μια πρόταση εννοιολογικής επέκτασης

Γεώργιος Φλώρος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο αναλογικός κανόνας στη δευτερογενή δημιουργία όρων προβλέπει τον σχηματισμό όρων σε μια γλώσσα-στόχο στη βάση του μηχανισμού σχηματισμού του αντίστοιχου πρωτότυπου όρου, και συμπληρώνει κατάλληλα τη λίστα των Αρχών Σχηματισμού Όρων στις οποίες συστήνεται να ανταποκρίνεται ένας νεόορος, όπως η λίστα αυτή παρουσιάζεται στην ελληνική προσαρμογή ΕΛΟΤ 402 του προτύπου ISO 704. Ωστόσο, ο αναλογικός κανόνας αποτελεί σύσταση και όχι απαραίτητη προϋπόθεση. Πράγματι, πρόκειται για μηχανισμό που δεν μπορεί απαραίτητα να τύχει εφαρμογής σε κάθε περίπτωση δευτερογενούς δημιουργίας όρων. Στην παρούσα ανακοίνωση πραγματοποιείται μια κριτική ανάλυση του αναλογικού κανόνα, η οποία οδηγεί στην πρόταση ο αναλογικός κανόνας να προσανατολιστεί όχι μόνο στις διαδικασίες σχηματισμού του πρωτότυπου όρου, αλλά και στις διαδικασίες σχηματισμού ανάλογων όρων από το ίδιο σύστημα εννοιών στον οποίο προορίζεται να ενταχθεί ο νεόορος. Μια τέτοια εννοιολογική επέκταση φαίνεται να διαθέτει αρκετά οφέλη, τόσο σε θεωρητικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο.

The analogue rule in secondary term formation: A proposal for a conceptual expansion

Georgios Floros

ABSTRACT

The analogue rule in secondary term formation stipulates the formation of terms in a target language on the basis of the formation mechanism applied for the corresponding original term, and it appropriately complements the list of term formation principles that are recommended for neoterms (see the list of principles in the Greek adaptation ΕΛΟΤ 402:2006 of ISO 704). Nevertheless, the analogue rule is presented there as a recommendation only, and not as a necessary precondition; indeed, it is a mechanism that cannot be applied by and large in all cases of secondary term formation. This paper attempts a critical analysis of the analogue rule and proposes that the analogue rule be oriented not only to the formation methods of the original term, but also to the formation methods of relevant terms from the same concept system of the receiving (target) language, into which the neoterm is intended to integrate. This conceptual expansion is seen as quite beneficial for many reasons, both at a theoretical and at a practical level.

0 Εισαγωγή

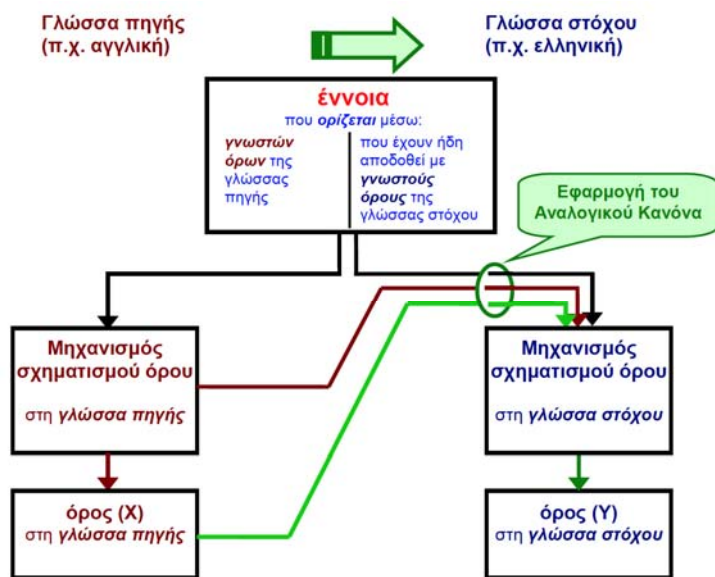
Στη δευτερογενή δημιουργία όρων είναι διάχυτη η επιθυμία και η προσπάθεια οι όροι που δημιουργούνται σε διάφορες γλώσσες να εμφανίζουν μεταξύ τους όχι μόνο εννοιολογική, αλλά και γλωσσική αντιστοιχία. Η εννοιολογική αντιστοιχία είναι, θα λέγαμε, εξασφαλισμένη, εφόσον ο ορισμός υπάρχει ήδη και ισχύει τόσο για τη γλώσσα-πηγή όσο και για τη γλώσσα-στόχο. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον στοιχείο είναι η επιθυμία να υπάρχει και αντιστοιχία κατασήμενσης, δηλαδή να δημιουργούνται όροι που μορφικά να ομοιάζουν κατά το δυνατόν με τους πρωτότυπους. Πρακτικά, τούτο σημαίνει ότι στα Ελληνικά, η κυρίαρχη τάση στη δευτερογενή δημιουργία όρων είναι να υπάρχει αντιστρεψιμότητα¹ στους νεοόρους, να διατηρείται δηλαδή μια κατά το δυνατόν εγγύτερη προς το πρωτότυπο μορφική αντιστοιχία, η οποία να επιτρέπει εύκολα να οδηγηθούμε πίσω στη λεξική μορφή του πρωτότυπου όρου. Η τακτική αυτή γίνεται σαφής τόσο μέσω των αρχών σχηματισμού όρων που διατυπώθηκαν από τον Μπαμπινιώτη (1993 και 1995, βλ. *μεταφρασιμότητα*), όσο και από τους μακροκανόνες (α) *έλεγχος του ορισμού* και (γ) *έλεγχος των γλωσσικών μηχανισμών παραγωγής*, που προτείνει ο Ξυδόπουλος (2002).

Μεθοδολογικά, η παραπάνω κυρίαρχη τακτική μετουσιώθηκε το 1997 από τον Βαλεοντή σε μια ακόμα αρχή της δευτερογενούς ονοματοδοσίας, η οποία ονομάστηκε **αναλογικός κανόνας**, στην Αγγλική **analogue rule** (βλ. Βαλεοντής, 1997 και 2004, Valeontis and Mantzari, 2006, αλλά και ΕΛΟΤ, 2006). Ο αναλογικός κανόνας (εφεξής ΑΚ) αποτυπώνει μια απλή, ωστόσο ιδιαίτερα χρήσιμη ιδέα, αλλά και ένα σκεπτικό που αποσκοπεί στην αποφυγή μεθοδολογικού χάους. Σύμφωνα με τον Βαλεοντή (1997), σε μια διαδικασία δευτερογενούς δημιουργίας όρου, «**πρώτη επιλογή** του ονοματοθέτη πρέπει να είναι: η **εφαρμογή** μηχανισμού σχηματισμού **ανάλογου** προς τον μηχανισμό σχηματισμού του όρου της **γλώσσας πηγής**»² (βλ. Σχήμα 1). Ο ΑΚ προτείνεται να εφαρμόζεται παράλληλα προς τις υπόλοιπες αρχές σχηματισμού όρων, χωρίς να επιβάλλεται. Ως προς τα οφέλη της εφαρμογής του ΑΚ αναφέρεται (βλ. ΕΛΟΤ 402) πως έτσι εξασφαλίζεται (α) η αξιοποίηση της εργασίας στη γλώσσα-πηγή, εργασία που δεν πρέπει να αγνοηθεί, (β) ο περιορισμός της αυθαιρεσίας στην επιλογή μηχανισμών σχηματισμού όρων άσχετων ή ασύμβατων προς τους μηχανισμούς σχηματισμού όρων για τις άλλες έννοιες του ίδιου συστήματος εννοιών

¹ Με τον όρο *αντιστρεψιμότητα* αποδίδεται εδώ ο αγγλικός όρος **reversibility**. Για την ίδια περίπτωση ο Μπαμπινιώτης (1993) χρησιμοποιεί τον όρο *μεταφρασιμότητα* (translatability), διότι την αντιλαμβάνεται όχι ως ικανότητα να μεταφραστεί κάτι, αλλά ως μορφική αντιστοιχία ενός νεολογισμού προς τον πρωτότυπο όρο, έτσι ώστε με αντίστροφη μετάφραση να οδηγήει εύκολα στον πρωτότυπο όρο (βλ. και Floros and Grammenidis, 2012).

² Ο τονισμός με **εντονότυπα** περιέχεται στο πρωτότυπο.

όπου εντάσσεται η νέα έννοια, και (γ) η ελαχιστοποίηση πιθανών προβλημάτων από μελλοντικές τροποποιήσεις ή αναθεωρήσεις.

Σχήμα 1 – Σχηματική απεικόνιση του ΑΚ (Βαλεοντής, 2004).

Ο ΑΚ έχει σαφώς ιδεολογικές διαστάσεις. Πέρα, όμως, από την ιδεολογική πτυχή του θέματος, αξίζει να συζητηθούν πιο αναλυτικά τα παραπάνω αναφερόμενα οφέλη της εφαρμογής του ΑΚ. Τα ερωτήματα που προκύπτουν είναι τα εξής: Ως προς το σημείο (α), γιατί πρέπει να αξιοποιηθεί και να μην αγνοηθεί η εργασία που προηγήθηκε στη γλώσσα-πηγή; Ως προς το σημείο (β), αν μέσω του ΑΚ περιορίζεται η αυθαιρεσία στην επιλογή μηχανισμών για τους άλλους όρους του ίδιου συστήματος εννοιών στη γλώσσα-στόχο, τι συμβαίνει όταν ήδη υπάρχουν άλλοι τυποποιημένοι όροι στο οικείο σύστημα εννοιών της γλώσσας-στόχου; Και τέλος, ως προς το σημείο (γ), με ποιο τρόπο ελαχιστοποιούνται τα προβλήματα από μελλοντική αναθεώρηση αν υπάρχει αδυναμία εφαρμογής του ΑΚ, ή αν αποδειχτεί ότι η εφαρμογή του ΑΚ οδήγησε σε αδιαφανή ή ακατάλληλο νεοόρο; Στις ενότητες που ακολουθούν θα συζητηθούν τα παραπάνω ερωτήματα και θα καταβληθεί προσπάθεια να προταθούν αντίστοιχες βελτιώσεις.

1 Οφέλη και περιορισμοί του Αναλογικού Κανόνα

Η εφαρμογή του ΑΚ έχει δώσει πολυάριθμα, μορφολογικά μεν πρωτόγνωρα, αλλά επιτυχή ως προς τη διαφάνεια και την αποδοχή τους (τυποποίηση) παραδείγματα δευτερογενούς σχηματισμού όρων (βλ. Βαλεοντής, 2004). Κλασικά, πλέον, παραδείγματα είναι το σύμμειγμα **δυσφίο** (από το **δυσ**αδικό + **ψηφίο**, κατ' αναλογία του αγγλικού **bit** < **b**inary + **di**git), ή το **πλινθίο** (οροποίηση κατά το αγγλικό **chip**). Ωστόσο, τα μορφοσυντακτικά και σημασιολογικά όρια των γλωσσών είναι πολύ διαφορετικά, με αποτέλεσμα σε πολλές περιπτώσεις είτε να μην είναι καθόλου εφικτή η εφαρμογή του ΑΚ, είτε να είναι εφικτή μόνο η μερική εφαρμογή. Για παράδειγμα, στον νεόρο **ηλεκτρομειότυπο** (για την αντικατάσταση του δανείου **φας**) είναι φανερό ότι δεν είναι καν δυνατή η εφαρμογή αναλογίας προς τον αγγλικό όρο **fax** (**f**ac**s**imile), ενώ π.χ. ο όρος **δωρισμικό** (< **δωρεάν** + **λογισμικό**, για το αγγλικό **freeware**) προκύπτει μεν ως σύμπληξη, όπως και ο πρωτότυπος όρος, ωστόσο το πρώτο συνθετικό του είναι σε συντετμημένη μορφή, και όχι ολόκληρο, όπως στο πρωτότυπο. Παρατηρούμε, πάντως, ότι ο όρος **δωρισμικό** βρίσκεται σε πλήρη αναλογία σχηματισμού προς τους όρους **λογισμικό** (software) και **υλισμικό** (hardware), που ανήκουν στο ίδιο σύστημα εννοιών στα Ελληνικά.

Ασχέτως από τον βαθμό εφαρμογής του ΑΚ, αξίζει όντως να μην αγνοηθεί η ορολογική εργασία πρωτογενούς σχηματισμού του όρου, μόνο και μόνο διότι η εξέτασή της και η απόπειρα μίμησής της ουσιαστικά αποτελούν σχεδόν φυσιολογική αντίδραση σε κάθε προσπάθεια μετάφρασης. Πάντα όταν προσπαθούμε να μεταφράσουμε έναν όρο ή ακόμα και μια λέξη του καθημερινού λεξιλογίου, η πρώτη, διαισθητική ενέργεια είναι να μιμηθούμε τη σημασία και τη δομή της λέξης (ιδίως όταν πρόκειται για σύνθετη λέξη). Τούτο γίνεται ιδιαίτερα εμφανές σε όσους/ες δεν είναι μεταφραστές/ριες, καθώς και σε αρχάριους/ες φοιτητές και φοιτήτριες της μετάφρασης, που συστηματικά καταφεύγουν πρωτίστως στη σημασιολογική και δομική αντιστοιχία, αντί σε λειτουργική ισοδυναμία, καθώς πιστεύουν πως έτσι μόνο θα μεταφράσουν «πιστά» το πρωτότυπο. Μόνο αφού προχωρήσει η μεταφραστική εκπαίδευση αντιλαμβάνονται ότι άλλες φορές μας εξυπηρετεί και μας καλύπτει πλήρως η σημασιολογική ή/και δομική αντιστοιχία, ενώ άλλες φορές απαιτούνται μετατοπίσεις και αλλαγές, και μάλιστα κάποιες φορές εκτεταμένες. Οπότε, η απάντηση στο σημείο (α) είναι ότι η αναγνώριση της εργασίας που προηγήθηκε στη γλώσσα-πηγή είναι πολύτιμη όχι απαραίτητα διότι θα λύσει απευθείας το ορολογικό πρόβλημα, αλλά γιατί αποτελεί τη βάση μιας σχεδόν φυσικής διεργασίας ανάλυσης, σύγκρισης, αντιστοίχισης και απόδοσης που επιτελείται σε κάθε απόπειρα μεταφοράς νοημάτων ήδη διατυπωμένων σε άλλη γλώσσα.

Τούτο μας οδηγεί στο σημείο (γ) των ερωτημάτων γύρω από τα οφέλη του ΑΚ. Το βασικό επιχείρημα εδώ είναι πως η εφαρμογή του ΑΚ ελαχιστοποιεί την ανάγκη μελλοντικής αναθεώρησης. Παρόλο που όντως φαίνεται να εξασφαλίζεται μια κάποια σταθερότητα με αυτόν τον τρόπο, τούτο δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο. Όπως δεν μπορεί να θεωρηθεί δεδομένο και το αντίθετο. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα επιτυχημένων όρων που, αν και δεν προέκυψαν με εφαρμογή ΑΚ, είναι πλέον τυποποιημένοι και εμφανίζουν υψηλό βαθμό σταθερότητας στην κατασήμανσή τους. Ο ΑΚ αποτελεί, λοιπόν, μια κατάλληλη αφετηρία για τον σχηματισμό όρων με λογικό και θεμελιωμένο τρόπο, δεν αποτελεί όμως εγγύηση για την αποφυγή μελλοντικών αναθεωρήσεων ή σοβαρού προβληματισμού για τη διαφάνεια και τη γλωσσική καταλληλότητά τους. Μερικά παραδείγματα από ένα άρθρο που πραγματεύεται τις πολιτικές προεκτάσεις της μετάφρασης των νόμων της νεοσύστατης Κυπριακής Δημοκρατίας από τα Αγγλικά προς τα Ελληνικά (Floros, 2014) καταδεικνύουν ότι η εφαρμογή του ΑΚ όχι μόνο δεν ελαχιστοποιεί την ανάγκη αναθεώρησης, αλλά θα μπορούσε να αποτελέσει την ίδια την αιτία για αναθεώρηση. Ενδεικτικά, ο αγγλικός όρος **without prejudice** έχει μεταφραστεί στην κυπριακή νομική γλώσσα ως **άνευ βλάβης**, με εμφανέστατη την αρχή που πρεσβεύει ο ΑΚ, ενώ ο όρος της ελληνικής νομικής γλώσσας είναι **με την επιφύλαξη**. Ομοίως, ο αγγλικός όρος **compellable witness** μεταφράστηκε στην κυπριακή νομοθεσία ως **εξαναγκάσιμος μάρτυς**, και πάλι με εμφανέστατη την αρχή του ΑΚ, ενώ ο όρος της ελληνικής νομικής γλώσσας είναι **μάρτυρας που υποχρεώνεται (από το Δικαστήριο)**. Αν και είναι σαφές πως οι όροι είναι πλέον τυποποιημένοι και μάλλον δεν τίθεται καν θέμα αναθεώρησης, είναι επίσης σαφές πως οι παραπάνω κυπριακοί όροι προκαλούν τουλάχιστον προβληματισμό σχετικά με τη διαφάνεια και την καταλληλότητά τους, παρά το γεγονός ότι, έστω και υποσυνείδητα, προέκυψαν εμφανώς με μηχανισμό πλήρως ανάλογο του πρωτοτύπου. Τούτο, πάντως, πιθανόν να σχετίζεται με τις διαφορές ανάμεσα στην ορολογία των φυσικών επιστημών ή της τεχνολογίας και στην ορολογία των ανθρωπιστικών επιστημών.

Ως προς το σημείο (β) των ερωτημάτων γύρω από τα οφέλη της εφαρμογής του ΑΚ, ο ΑΚ περιορίζει όντως την αυθαιρεσία στην επιλογή μηχανισμών σχηματισμού για άλλους όρους του ίδιου συστήματος εννοιών στη γλώσσα-στόχο, ωστόσο μόνο στην περίπτωση *μελλοντικής* δημιουργίας όρων. Πέρα, όμως, από τον όποιο περιορισμό, το σημείο αυτό έχει τη δυναμική να αποτελέσει μια πολύ καρποφόρα ιδέα. Ουσιαστικά, η άποψη που προωθείται είναι να εφαρμόζεται ένας ενιαίος μηχανισμός σχηματισμού όρων για τους όρους που ανήκουν στο ίδιο σύστημα εννοιών, έτσι ώστε να αποφεύγεται η μεθοδολογική αυθαιρεσία και να προκύπτει μια τρόπον τινά «ορολογική αρμονία» εντός ενός εκάστου συστήματος εννοιών. Μια τέτοια «ορολογική αρμονία» συνάδει αφενός με την αρχή της

συνέπειας (consistency) που διατυπώνεται ως μία από τις πέντε βασικές αρχές δημιουργίας όρων στα πρότυπα ISO 704 και ΕΛΟΤ 402, αφετέρου με τον μακροκανόνα (γ) έλεγχος των γλωσσικών μηχανισμών παραγωγής που προτείνει και ο Ξυδόπουλος (2002) για τη δευτερογενή δημιουργία όρων, έναν μακροκανόνα που αναφέρεται στους μορφολογικούς και άλλους γλωσσικούς κανόνες της γλώσσας-στόχου και αποσκοπεί στην εξασφάλιση αποδεκτότητας (acceptability) και μεταφρασιμότητας (translatability) του υπό δημιουργία όρου (βλ. και Μπαμπινιώτη, 1993). Αν ο σκοπός είναι η ενιαία μεθοδολογία σχηματισμού όρων, αξίζει να αναρωτηθούμε αν ο μηχανισμός που εφαρμόστηκε για τη δημιουργία των ήδη υπάρχοντων όρων μπορεί ή πρέπει να επηρεάσει την επιλογή μηχανισμού για τους μελλοντικούς όρους.

2 Πρόταση εννοιολογικής επέκτασης του Αναλογικού Κανόνα

Στο διδακτικό περιβάλλον της δευτερογενούς δημιουργίας όρων, όπου οι φοιτητές/τριες βρίσκονται σε εντελώς αρχικό στάδιο επιστημονικής εξοικείωσης με το φαινόμενο της νεολογίας, η ανάγκη για διαφανείς διαδικασίες που περιορίζουν κατά το δυνατόν την αυθαιρεσία, δηλαδή η ανάγκη για μια σταθερή βάση εκκίνησης προς τον σκοπό της δημιουργίας νεοόρου, γίνεται ιδιαίτερα έντονη και αισθητή. Στο μάθημα *ΑΓΓ 570 Δευτερογενής Δημιουργία Όρων στα Ελληνικά (ENG 570 Secondary Term Formation in Greek)*, το οποίο προσφέρθηκε ως επιλεγόμενο μάθημα στο Τμήμα Αγγλικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου το εαρινό εξάμηνο 2021, 11 φοιτητές και φοιτήτριες με μητρική γλώσσα τα Ελληνικά συμμετείχαν σε θεωρητικές διαλέξεις περί μηχανισμών πρωτογενούς και δευτερογενούς δημιουργίας όρων (πρώτο μισό του εξαμήνου), καθώς και σε πρακτική εξάσκηση στη δευτερογενή δημιουργία όρων, όπου οι ίδιοι/ες παρουσίασαν τις προτάσεις τους για τη δημιουργία ή/και την τυποποίηση ελληνικών όρων για αγγλικούς όρους της επιλογής τους (δεύτερο μισό του εξαμήνου). Μεταξύ άλλων, στις παρουσιάσεις τους κλήθηκαν να διευκρινίσουν αν και κατά πόσο ήταν δυνατή η εφαρμογή του ΑΚ στις προτάσεις που υπέβαλαν. Άσχετα με τη δυνατότητα εφαρμογής του ΑΚ, ήταν κοινή η διαπίστωση ότι ο ΑΚ προσέφερε ένα πολύτιμο σημείο εκκίνησης για τη μεθοδολογία, και εκτιμήθηκε ιδιαίτερα το γεγονός ότι η ύπαρξη της αρχής του ΑΚ περιόριζε την αυθαιρεσία στην επιλογή μηχανισμού δημιουργίας, ενώ έθετε το βάρος στη μεθοδολογική/μορφική ομοιότητα των όρων στη γλώσσα-πηγή και τη γλώσσα-στόχο, και όχι απαραίτητα στη σημασιολογική ομοιότητα, όπως αυτή προβλέπεται από τη μεταφραστική τεχνική του έκτυπου (calque), στην οποία οι αρχάριοι τείνουν να καταφεύγουν με ιδιαίτερη προθυμία.

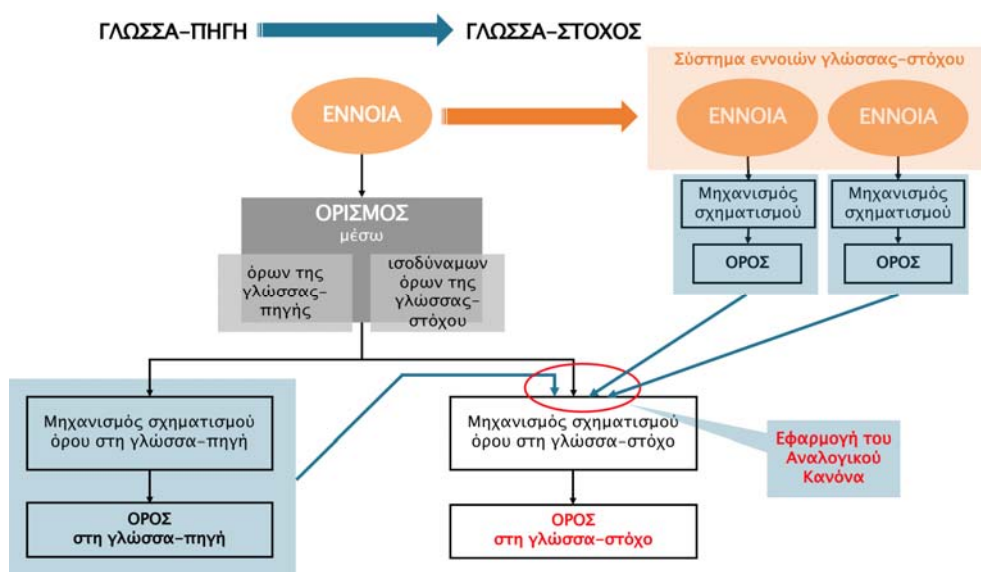
Την ίδια στιγμή, ωστόσο, διαπιστώθηκε ότι σε πολλές από τις περιπτώσεις όπου δεν κατέστη τελικά καθόλου εφικτή η εφαρμογή του ΑΚ, κατέστη δυνατή μια άλλη αναλογία του

υπό δημιουργία ή τυποποίηση όρου. Πιο συγκεκριμένα, παρατηρήθηκε ότι πολλές φορές βοήθησε σημαντικά η εφαρμογή μηχανισμού δημιουργίας όρου ανάλογου όχι ως προς τον πρωτότυπο όρο, αλλά ως προς άλλους, ήδη υπάρχοντες και τυποποιημένους όρους από το ίδιο σύστημα εννοιών στη γλώσσα-στόχο (πρβ. την «ορολογική αρμονία» πιο πάνω, όπως και το παράδειγμα του όρου *δωρισμικό*). Επειδή είναι δύσκολο να παρουσιαστούν όλα τα παραδείγματα που προέκυψαν από εργασίες φοιτητών/τριών, θα επικεντρωθούμε σε δύο μόνο, τα οποία συζητήθηκαν στο πρώτο μέρος του εξαμήνου και προέρχονται από την τρέχουσα επικαιρότητα της πανδημίας COVID-19. Ο πρώτος όρος είναι ο αγγλικός όρος **elbow bump**, ενώ ο δεύτερος είναι ο αγγλικός όρος **fist bump**, και οι δύο από το θεματικό πεδίο <Είδη χαιρετισμών>. Για τον μεν πρώτο όρο έχει ευρέως προταθεί ως πλέον δόκιμος ο νεοόρος **αγκωναψία** στα Ελληνικά (βλ. ΕΛΕΤΟ, 2021 και Κατσογιάννου και Στεφανίδου, 2020). Ο όρος *αγκωναψία*, παρότι σημασιολογικά πολύ κοντινός στον πρωτότυπο, δεν προκύπτει πλήρως από εφαρμογή του ΑΚ, αφού είναι μονολεκτικός σύμπλοκος όρος (αντί πολυλεκτικός σύμπλοκος όρος), και το δεύτερο συνθετικό του δεν προέκυψε από μετατροπή (conversion), όπως το δεύτερο συνθετικό του πρωτότυπου όρου. Ωστόσο, παρατηρούμε ότι ο ελληνικός νεοόρος εμφανίζει πλήρη μορφική αναλογία και αναλογία σχηματισμού προς τον όρο *χειραψία*, που ανήκει στο ίδιο σύστημα εννοιών. Όσο για τον δεύτερο όρο, επελέγη ως δόκιμος όρος στα Ελληνικά ο όρος **γρονθαψία**, ο οποίος, κατά την περίοδο διεξαγωγής του μαθήματος, ανευρέθηκε σε ένα μόνο αποτέλεσμα ηλεκτρονικής αναζήτησης (βλ. Βικιλεξικό, https://el.wiktionary.org/wiki/fist_bump). Μεθοδολογικά, για τον όρο αυτό ισχύει ό,τι και στην περίπτωση του όρου *αγκωναψία*. Ωστόσο, είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον το ότι ο όρος *γρονθαψία* υποστηρίχθηκε από τη συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών/τριών όχι εξαιτίας του ότι βρέθηκε σε ηλεκτρονικό λεξικό, αλλά, κατά δήλωσή τους, επειδή ταιριάζει «πιο αρμονικά» με τους όρους *χειραψία* και *αγκωναψία*. Τούτο αποδεικνύει ότι η αναλογία προς τους άλλους όρους του ίδιου θεματικού πεδίου κρίθηκε επίσης σημαντική και προτιμητέα, έστω και σαν δεύτερη επιλογή.

Συνάγουμε, λοιπόν, ότι ο περιορισμός της αυθαιρεσίας και η «ορολογική αρμονία» που προσφέρει ο ΑΚ είναι στοιχεία που εκτιμώνται σε μεγάλο βαθμό από τους φοιτητές/τριες. Ωστόσο, γίνεται παράλληλα σαφές ότι στις περιπτώσεις αδυναμίας εφαρμογής του ΑΚ, η δεύτερη, σχεδόν διαισθητική επιλογή των αρχάριων ονοματοθετών είναι να στραφούν στους υπάρχοντες όρους της γλώσσας-στόχου. Τούτο συμβαίνει μάλλον διότι έτσι διατηρείται τόσο ο περιορισμός της αυθαιρεσίας όσο και η «ορολογική αρμονία» εντός ενός εκάστοτε συστήματος εννοιών στη γλώσσα-στόχο, δύο στοιχεία στα οποία ο ΑΚ ούτως ή άλλως αποσκοπεί. Αυτή είναι και η κυρίαρχη αφορμή για να επιχειρήσουμε εδώ μια εννοιολογική επέκταση του ΑΚ, έτσι ώστε ο ΑΚ να προσανατολιστεί όχι μόνο στις διαδικασίες

σχηματισμού του πρωτότυπου όρου, αλλά και στις διαδικασίες σχηματισμού ανάλογων όρων από το ίδιο πεδίο στον οποίο προορίζεται να ενταχθεί ο υπό δημιουργία ή υπό τυποποίηση νεοόρος στη γλώσσα και τον πολιτισμό υποδοχής. Με άλλα λόγια, προτείνεται μια επέκταση της έννοιας της «αναλογίας» με τρόπον ώστε να αναφέρεται όχι μόνο στην πηγή, αλλά και στον στόχο, καθώς μια τέτοια επέκταση θα πολλαπλασιάσει τις δυνατότητες που προσφέρει ο ΑΚ στη δευτερογενή δημιουργία όρων. Μια τέτοιου είδους επέκταση συνάδει όχι μόνο με το γενικό γλωσσικό αισθητήριο που συχνά λαμβάνεται υπόψη σε περιπτώσεις δευτερογενούς δημιουργίας όρων, αλλά και με την αρχή της συνέπειας (consistency), όπως αυτή περιγράφεται στο πρότυπο ΕΛΟΤ 402.

Πρακτικά, η εννοιολογική επέκταση αφορά τα χαρακτηριστικά του ΑΚ. Αν υποθέσουμε ότι η έννοια του ΑΚ (ως έχει σήμερα) αποτελείται από μια σειρά ουσιωδών και επουσιωδών χαρακτηριστικών ως προς το βάθος (intension) της, η λεξιλογική ανάλυση του πρωτότυπου όρου και η αναγνώριση του μηχανισμού σχηματισμού του αποτελούν ουσιώδη χαρακτηριστικά, όπως επίσης και η **προτεραιοποίηση** και η **απόπειρα** εφαρμογής μηχανισμού σχηματισμού όρου της γλώσσας-στόχου ανάλογου με αυτόν που εφαρμόστηκε για τον πρωτότυπο όρο, άσχετα με το εάν ο μηχανισμός αυτός θα καταστεί δυνατόν να εφαρμοστεί εν τέλει (αναγκαιότητα της εφαρμογής). Στο σημείο αυτό προτείνεται να εισέλθει ένα νέο ουσιώδες χαρακτηριστικό στην έννοια του ΑΚ: Αν η απόπειρα εφαρμογής μηχανισμού δημιουργίας όρου ανάλογου προς τον μηχανισμό που εφαρμόστηκε στον πρωτότυπο όρο αποβεί άκαρπη για οποιονδήποτε λόγο, **η προσπάθεια θα πρέπει να στραφεί στο σύστημα εννοιών της γλώσσας-στόχου** (στο οποίο θα ενταχθεί ο υπό δημιουργία όρος) και στις έννοιες που ήδη αυτό περιέχει, να γίνει λεξιλογική ανάλυση των όρων που περιέχονται στο σύστημα αυτό και αναγνώριση του μηχανισμού σχηματισμού τους, να εξεταστεί η πιθανότητα υιοθέτησης μηχανισμού σχηματισμού ανάλογου με αυτούς που εφαρμόστηκαν για τους άλλους όρους του συστήματος αυτού, και να γίνει απόπειρα εφαρμογής τους και στην περίπτωση του υπό δημιουργία όρου. Τούτο, βέβαια, και πάλι θα συμβεί χωρίς καμία εγγύηση ότι θα είναι τελικά εφικτή η εφαρμογή. Ωστόσο, ήδη θα έχουν επεκταθεί οι δυνατότητες του ΑΚ σε σημαντικό βαθμό, πριν την (απευκταία) εγκατάλειψή του. Σχηματικά, η προτεινόμενη εννοιολογική επέκταση του ΑΚ συνοψίζεται στο Σχήμα 2. Η βασική διαφορά με το Σχήμα 1 έγκειται στην πρόσθεση του συστήματος εννοιών της γλώσσας-στόχου, αλλά και στα βέλη που οδηγούν στο σημείο εφαρμογής του ΑΚ (κόκκινος κύκλος), όπου φαίνεται ότι η εφαρμογή μπορεί να πηγάζει τόσο από τον όρο (και τον μηχανισμό δημιουργίας του) στη γλώσσα-πηγή, όσο και από όρους (και τον μηχανισμό δημιουργίας τους) στη γλώσσα-στόχο, οι οποίοι συναπαρτίζουν το σύστημα εννοιών στο οποίο πρόκειται να ενταχθεί ο υπό δημιουργία όρος.

Σχήμα 2 – Σχηματική απεικόνιση της πρότασης εννοιολογικής επέκτασης του ΑΚ.

3 Συμπεράσματα

Ο ορισμός του ΑΚ μπορεί να προσαρμοστεί ως ακολούθως: *Κατά τον σχηματισμό ενός όρου σε μια γλώσσα (γλώσσα-στόχο) για την ονοματοδότηση μιας νέας έννοιας που έχει ονοματοδοτηθεί πρωτογενώς σε μια άλλη γλώσσα (γλώσσα-πηγή), πρώτες επιλογές του ονοματοθέτη πρέπει να είναι η διερεύνηση εφαρμογής μηχανισμού σχηματισμού ανάλογου προς τον μηχανισμό σχηματισμού του όρου της γλώσσας πηγής, και αν αυτή καταστεί αδύνατη, η διερεύνηση εφαρμογής μηχανισμού σχηματισμού ανάλογου προς τον μηχανισμό σχηματισμού άλλων όρων από το ίδιο σύστημα εννοιών στο οποίο πρόκειται να ενταχθεί ο υπό δημιουργία όρος.* Η εννοιολογική επέκταση του ΑΚ διασφαλίζει ότι, στην περίπτωση που αποβεί άκαρπη η εφαρμογή του μηχανισμού δημιουργίας του πρωτότυπου όρου στη δημιουργία ενός νεόρου στη γλώσσα-στόχο, θα υπάρχει ακόμα μια δυνατότητα να αποφευχθεί η αυθαιρεσία στην επιλογή μηχανισμού δημιουργίας, αλλά και να διατηρηθεί η «ορολογική αρμονία», αν όχι ως προς τον πρωτότυπο όρο, τουλάχιστον ως προς τους όρους με τους οποίους ο υπό δημιουργία όρος πρόκειται να συνυπάρξει και να συν-λειτουργήσει στη γλώσσα-στόχο. Η ορολογική πρακτική έχει ήδη αρκετά παραδείγματα όπου νεοόροι δημιουργήθηκαν κατ' αναλογία άλλων όρων του ίδιου πεδίου, παρά κατ' αναλογία των αντίστοιχων πρωτότυπων όρων, ενώ διαφαίνεται ότι η παραπάνω εννοιολογική επέκταση θα συνεισφέρει και στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Βαλεοντής, Κ. (1997). Ο «Αναλογικός Κανόνας» στην υπηρεσία της σύγχρονης ελληνικής ορολογίας. Στο: *1ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 30 Οκτωβρίου–1 Νοεμβρίου 1997. [πρόσβαση 24 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/BooksAndArticles/AnalogueRuleOfNaming-Ed1 GR.pdf>

Βαλεοντής, Κ. (2004). Ο «Αναλογικός Κανόνας» χρήσιμο ορολογικό εργαλείο στη διαγλωσσική μεταφορά γνώσης. Στο: *2η Σύνοδος Κορυφής για την Ορολογία*, Βαρκελώνη, 26–27 Νοεμβρίου 2004. [πρόσβαση 24 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/BooksAndArticles/AnalogueRuleOfNaming-Ed2 GR EAFT.pdf>

ΕΛΕΤΟ (Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας) (2021). *Αγγλοελληνικό και ελληνοαγγλικό γλωσσάριο όρων της πανδημίας COVID-19*, Έκδοση 10 (1223 λήμματα). Αθήνα: ΕΛΕΤΟ. [πρόσβαση 24 Ιουλίου 2021] Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/Bodies/COVID-19 ELETO-Glossaries.pdf>

ΕΛΟΤ (2006) ΕΛΟΤ 402:2006. *Ορολογική εργασία—Αρχές και μέθοδοι* (2η έκδοση).

Κατσογιάννου, Μ. και Στεφανίδου, Ζ. (2020). *COVID-19: το λεξικό*. Αθήνα: Kanvadia Crew Publications. [πρόσβαση 24 Ιουλίου 2021] Διαθέσιμο από: <https://covid19.algolyis.com/glossary?country=CY&locale=en>

Μπαμπινιώτης, Γ. (1993). Η γλωσσική πλευρά των επιστημονικών όρων. *Βήμα*, 20/06/1993.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1995). Επιστημονική μεταγλώσσα: Οι επιστημονικοί όροι στα Ελληνικά. Στο: Μπαμπινιώτης, Γ. (επιμ.), *Η γλώσσα ως αξία: Το παράδειγμα της Ελληνικής*, σ. 31–46. Αθήνα: Gutenberg.

Ξυδόπουλος, Γ. (2002). Προβλήματα απόδοσης των γλωσσολογικών όρων από την Αγγλική στην Ελληνική. Στο: *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 22, σ. 495–506. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο.

Floros, G. and Grammenidis, S. (2012). Secondary term formation in Greek: Theoretical and methodological considerations. In Cabré, T. et al. (eds), *Terminology* 18(1) *Special issue: Neology in Specialized Communication*, pp. 86–104.

Floros, G. (2014) Legal translation in a postcolonial setting: The political implications of translating Cypriot legislation into Greek. *The Translator* 20(2) *Special issue: Law in Translation*, pp. 411–429. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/13556509.2014.938947>

Valeontis, Kostas & Mantzari, Eleni (2006). The linguistic dimension of terminology: Principles and methods of term formation. In: 1st Athens International Conference on Translation and Interpretation: *Translation: Between Art and Social Science*, 13-14 October 2006, [πρόσβαση 24 Ιουλίου 2021] Διαθέσιμο από: <http://www.eleto.gr/download/BooksAndArticles/HAU-Conference2006-ValeontisMantzari EN.pdf>

Γεώργιος Φλώρος

Αναπληρωτής Καθηγητής Μεταφραστικών Σπουδών
Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Αγγλικών Σπουδών
Ηλ-ταχ.: gfloros@ucy.ac.cy

3 Σύστημα εννοιών και όροι των γλωσσικών ποικιλιών κατά ISO

Κώστας Βαλεοντής

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το υπό ανάπτυξη διεθνές τυποποιητικό έγγραφο ISO/TR 21636 (Τεχνική Έκθεση του ISO) οριοθετεί και ορίζει διαγλωσσικά τις βασικές έννοιες του πεδίου (Γλωσσικές ποικιλίες). Είναι προϊόν της ομάδας ISO/TC37/SC2/WG1 «*Language varieties*». Την ανάπτυξη του εγγράφου αυτού παρακολουθεί η επιτροπή ΕΛΟΤ/ΤΕ21 «Ορολογία – Γλωσσικοί πόροι», που λειτουργεί με τη γραμματειακή υποστήριξη του ΤΕΕ.

Στην παρούσα εργασία, μελετώνται οι ορισμοί των εννοιών που δίνει η ISO/TR και εξετάζονται οι μεταξύ των εννοιών σχέσεις, οι οποίες ανήκουν και στους τρεις τύπους σχέσεων που δέχεται η (Ορολογία): *ειδογονικές σχέσεις* (generic relations), *μεριστικές σχέσεις* (partitive relations) και *συσχετικές σχέσεις* (associative relations).

Ορίζονται: η *ανθρώπινη γλώσσα* ως μέσο επικοινωνίας όλων των ανθρώπων, οι *ξεχωριστές γλώσσες* ως σύνολα όλων των *ιδιολέκτων* όλων των *ομιλητών* τους και η *γλωσσική ποικιλιότητα* με τις *διαστάσεις* της ως *σύνολα εξωτερικών κριτηρίων* με βάση τα οποία διακρίνονται οι *γλωσσικές ποικιλίες* όντας υποσύνολα κάθε ξεχωριστής γλώσσας. Τοποθετούνται όλες οι οριζόμενες έννοιες σε ενιαίο *σύστημα εννοιών*, το οποίο περιλαμβάνει και τα τρία είδη σχέσεων· πρόκειται, δηλαδή, για *μεικτό σύστημα εννοιών*.

Όλοι οι αγγλικοί όροι ισοδυναμούνται με προτεινόμενους αντίστοιχους ελληνικούς όρους, που περιλαμβάνονται στο ελληνοαγγλικό γλωσσάριο του Παραρτήματος.

Concept system and terms for language varieties according to ISO

Kostas Valeontis

ABSTRACT

The international normative document ISO/TR 21636 (ISO Technical Report), which is under development by the working group ISO/TC37/SC2/WG1 *Language varieties*, delimits and defines the basic concepts of the domain (Language varieties). The work of the international WG is attended by the Greek National Committee ELOT/TE21, the Greek mirror committee to ISO/TC 37 which is supported by the Technical Chamber of Greece.

In this paper, the concept definitions given by this ISO/TR are studied and the existing concept relations are examined, the latter belonging to all three relation types used in terminology: *generic relations*, *partitive relations* and *associative relations*.

Concepts defined: the *human language* as a means of communication among all humans; *individual languages* as supersets comprising all *idiolects* of their *speakers*, and *linguistic variation* with its dimensions as sets of *external criteria* according which different *language varieties* are identified as subsets of each individual language.

All concepts defined are placed in a unique concept system, which includes all three concept relations being a mixed concept system.

Greek equivalent terms proposed for all English terms of the TR are comprised in the Greek–English Glossary of the Annex.

0 Εισαγωγή

Η υπό έκδοση Τεχνική Έκθεση ISO/TR 21636:2021, η οποία στο εξής θα αναφέρεται ως «ISO/TR», προβλέπεται να καλύψει την τυποποιητική ανάγκη να είναι δυνατή η αναφορά όχι μόνο σε μία ή περισσότερες διάκριτες *ξεχωριστές γλώσσες*, αλλά και σε μία ή περισσότερες διάκριτες *γλωσσικές ποικιλίες*. Χρειάστηκε, λοιπόν, να αναγνωριστούν και να οριστούν επακριβώς, στο πλαίσιο της διεθνούς τυποποίησης, οι διάφορες διαστάσεις της *γλωσσικής ποικιλότητας* και οι βάσει αυτών διάφορες *γλωσσικές ποικιλίες*.

Σύμφωνα με την ISO/TR, στους δυνητικούς ενδιαφερόμενους τομείς, και επομένως δυνητικούς τομείς χρήσης της, περιλαμβάνονται οι τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας, οι βιβλιοθήκες, τα ΜΜΕ, οι διαδικτυακές κοινότητες, η τεκμηρίωση, η αρχαιονομία, η γλωσσολογική έρευνα (ιδιαίτερα η έρευνα στην κοινωνιογλωσσολογία, στην εθνογλωσσολογία) και η κοινωνιολογία)⁶⁹ κ.ά.

Το περιορισμένο του χώρου και του χρόνου δεν επιτρέπει εδώ να παρατεθούν οι ορισμοί των 58 βασικών εννοιών του θεματικού πεδίου «Γλωσσικές ποικιλίες» που ορίζονται στην Τεχνική Έκθεση, θα αναδειχτούν όμως τα ουσιώδη χαρακτηριστικά και οι σχέσεις αυτών των εννοιών μεταξύ τους, ύστερα από ανάλυση των επιμέρους *συστημάτων εννοιών* τα οποία συναπαρτίζουν το συνολικό *σύστημα εννοιών*. Οι περιγραφές των εννοιών, άμεσες ή έμμεσες, θα είναι σύντομες και περιεκτικές, ενώ οι χρησιμοποιούμενοι ελληνικοί όροι είναι σύμφωνοι με την ορολογία που έχει υιοθετήσει η Τεχνική Επιτροπή ΕΛΟΤ/ΤΕ21 (ΕΛΕΤΟ, 2018) ή – προκειμένου για νέες έννοιες – βασίζονται στην ορολογία αυτή⁷⁰. Στον Πίνακα του

⁶⁹ Το θέμα της παρούσας εργασίας αφορά τη διαγλωσσική έποψη της *γλωσσικής ποικιλότητας* όπως την «βλέπει» η ISO/TR. Στον ελληνικό χώρο, εκδόθηκαν πολύ πρόσφατα δυο σημαντικά έργα με τον τίτλο *Γλωσσική ποικιλία*: ένας τόμος αφιερωμένος στην Αγγελική Ράλλη (Αρχάκης, Κουτσούκος, Ξυδόπουλος και Παπαζαχαρίου, 2019) και μια μονογραφία (Τσίγκου, 2020).

⁷⁰ Εύληπτες συνοπτικές περιγραφές των βασικών εννοιών της Ορολογίας δίνονται στο «62 Βασικά γνώσματα Ορολογίας» (Βαλεοντής, 2018).

Παραρτήματος περιλαμβάνονται όλοι αυτοί οι ελληνικοί όροι με τους ισοδύναμους αγγλικούς όρους της ISO/TR.

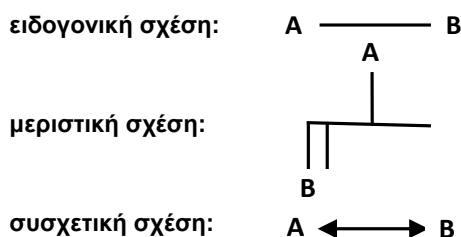
Όλοι οι όροι της ISO/TR – και της Ορολογίας γενικότερα – που χρησιμοποιούνται στην παρούσα εργασία παριστάνονται *πλαγιογραφημένοι* ενώ οι *έννοιες* παριστάνονται με τον *όρο*, τον *ορισμό* ή την περιγραφή τους κλεισμένα μέσα σε απλά εισαγωγικά (' ').

1 Σύνοψη των σχέσεων εννοιών

Στον τομέα <Ορολογία> διακρίνονται τρεις τύποι σχέσεων μεταξύ των *εννοιών*, δύο ιεραρχικές σχέσεις (*ειδογονική σχέση*, *μεριστική σχέση*) και μία μη ιεραρχική (*συσχετική σχέση*).

- Στην *ειδογονική σχέση*:
Η έννοια A είναι *γένια έννοια* ή *γένος*, ενώ η έννοια B – που έχει όλα τα χαρακτηριστικά της A και επιπλέον ένα ή περισσότερα διακριτικά χαρακτηριστικά – είναι *είδια έννοια* ή *είδος* της A.
- Στη *μεριστική σχέση*:
Η έννοια A είναι *ολομερής έννοια* ή *όλον*, ενώ η έννοια B – που μαζί με άλλες έννοιες συναπαρτίζουν την A – είναι *επιμερής έννοια* ή *μέρος* της A.
- Στη *συσχετική σχέση*:
Η έννοια A και η έννοια B έχουν θεματική σύνδεση/σχέση, η οποία όμως δεν είναι *ειδογονική* ούτε *μεριστική*.

Συμβολισμοί των σχέσεων εννοιών στα εννοιοδιαγράμματα

2 Τι είναι η ανθρώπινη γλώσσα και τι οι ξεχωριστές γλώσσες;

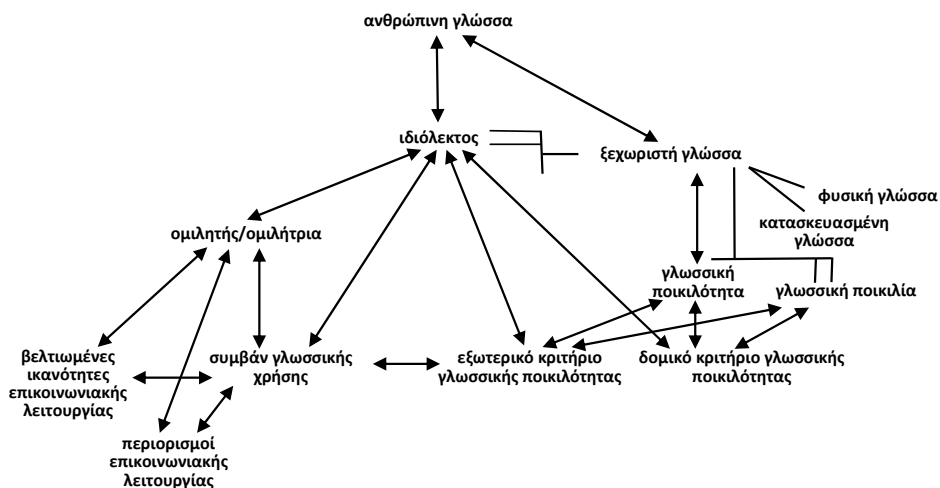
Με τον όρο *ανθρώπινη γλώσσα* αποδίδεται η *έννοια* ‘μέσο επικοινωνίας μεταξύ ανθρώπων που χαρακτηρίζεται από συστηματική χρήση ήχων, χρωοοπτικών νοημάτων/νευμάτων (κινήσεων ή χειρονομιών), χαρακτήρων ή άλλων γραπτών συμβόλων ή σημαδιών που μπορούν να συνδυαστούν για να εκφράσουν ή μεταδώσουν κάποια σημασία ή κάποιο μήνυμα’.

Ας φανταστούμε ένα ‘σύνολο εκφράσεων *ανθρώπινης γλώσσας* που χρησιμοποιείται από συγκεκριμένο πρόσωπο, σε δεδομένο χρόνο, σε δεδομένο τύπο επικοινωνιακής *κατάστασης*

και σε δεδομένο μέσο'. Το σύνολο αυτό είναι μια *ιδιόλεκτος*, το συγκεκριμένο πρόσωπο είναι ο *ομιλητής* ή η *ομιλήτρια* που χρησιμοποιεί την *ιδιόλεκτο* αυτή, ενώ το επικοινωνιακό συμβάν είναι ένα *συμβάν γλωσσικής χρήσης*. Στο σύνολο αυτό περιλαμβάνονται και οι περιπτώσεις *ομιλητή* ή *ομιλήτριας* με *βελτιωμένες ικανότητες επικοινωνιακής λειτουργίας* ή και με *περιορισμούς επικοινωνιακής λειτουργίας*.

Το 'μέγιστο σύνολο *ιδιολέκτων* οι οποίες χρησιμοποιούνται από διάφορους/-ες *ομιλητές/ομιλήτριες* που επικοινωνούν μεταξύ τους και αλληλοκατανοούνται' ορίζει μια *ξεχωριστή γλώσσα* που μπορεί να είναι *φυσική γλώσσα* – η οποία μιλήθηκε ή μιλιέται από μια γλωσσική κοινότητα – (π.χ. αρχαία ελληνικά, λατινικά, νέα ελληνικά, αγγλικά κτλ.) ή *κατασκευασμένη γλώσσα*, με κανόνες ρητά διατυπωμένους και καθιερωμένους πριν από τη χρήση της (π.χ. Esperanto).

Σε καθεμιά *ξεχωριστή γλώσσα* υπάρχουν ποικίλα υποσύνολα που ορίζονται βάσει κάποιων κριτηρίων. Η ύπαρξη αυτών των υποσυνόλων είναι η *γλωσσική ποικιλότητα*: διακρίνονται δε δύο κατηγορίες κριτηρίων: τα *εξωτερικά κριτήρια γλωσσικής ποικιλότητας* και τα *δομικά κριτήρια γλωσσικής ποικιλότητας* (τα πρώτα δεν βασίζονται σε γλωσσικά γνωρίσματα των ιδιολέκτων, σε αντίθεση με τα δεύτερα). Κάθε ένα από τα υποσύνολα αυτά είναι και μια *γλωσσική ποικιλία*.

Σχήμα 1

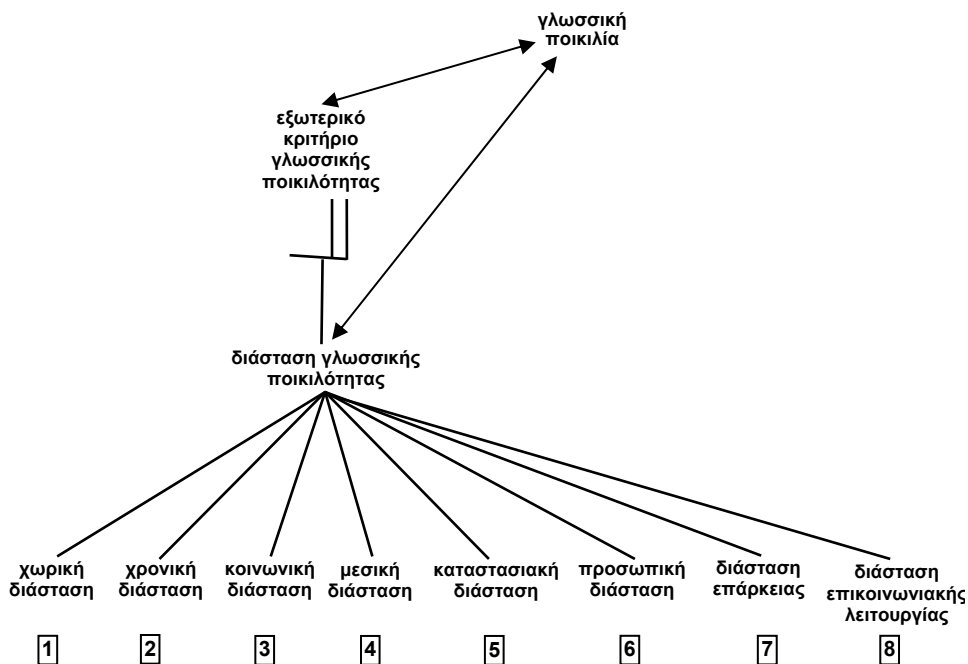
Στο Σχήμα 1 απεικονίζονται οι έννοιες που προαναφέρθηκαν μέσω των όρων τους και οι σχέσεις μεταξύ των εννοιών αυτών. Ωστε: μια *ξεχωριστή γλώσσα* είναι *ολομερής έννοια* (ένα όλον) που απαρτίζεται από *επιμερείς έννοιες* (μέρη) αφενός από όλες τις *ιδιολέκτους* και

αφετέρου από όλες τις γλωσσικές ποικιλίες. Ταυτόχρονα, όμως, είναι και γένια έννοια (γένος) που διακρίνεται σε δύο είδεις έννοιες (είδη): τη φυσική γλώσσα και την κατασκευασμένη γλώσσα.

3 Οι διαστάσεις γλωσσικής ποικιλότητας ως κριτήρια υποδιαίρεσης μιας ξεχωριστής γλώσσας στις γλωσσικές ποικιλίες της

Κάθε διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας αποτελείται από ένα ή περισσότερα ομοειδή εξωτερικά κριτήρια γλωσσικής ποικιλότητας. Η ISO/TR διακρίνει τις ακόλουθες 8 διαστάσεις γλωσσικής ποικιλότητας:

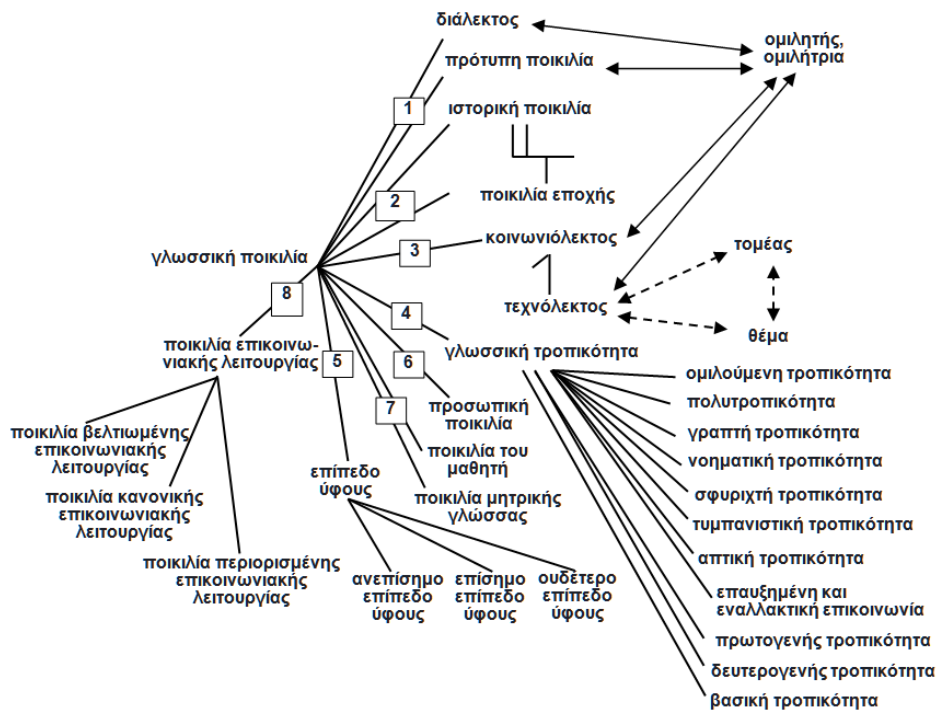
- 1 Χωρική διάσταση (ποικίλες γεωγραφικές θέσεις και περιοχές)
- 2 Χρονική διάσταση (ποικίλες χρονικές περίοδοι)
- 3 Κοινωνική διάσταση (ποικίλες κοινωνικές ομάδες)
- 4 Μεσική διάσταση (ποικίλα μέσα επικοινωνίας)
- 5 Καταστασιακή διάσταση (ποικίλες επικοινωνιακές καταστάσεις)
- 6 Προσωπική διάσταση (ποικίλα προσωπικά χαρακτηριστικά των ομιλητών/-τριών)
- 7 Διάσταση επάρκειας (ποικίλοι βαθμοί επάρκειας των ομιλητών/-τριών)
- 8 Διάσταση επικοινωνιακής λειτουργίας (ποικίλες δυνατότητες επικοινωνιακής λειτουργίας των ομιλητών/-τριών)

Σχήμα 2

Στο Σχήμα 2 απεικονίζεται το εννοιοδιάγραμμα του συστήματος εννοιών που περιλαμβάνει όλες τις έννοιες που προαναφέρθηκαν.

4 Τα είδη γλωσσικής ποικιλίας που ορίζονται στην ISO/TR με βάση τις διαστάσεις γλωσσικής ποικιλότητας

Σχήμα 3

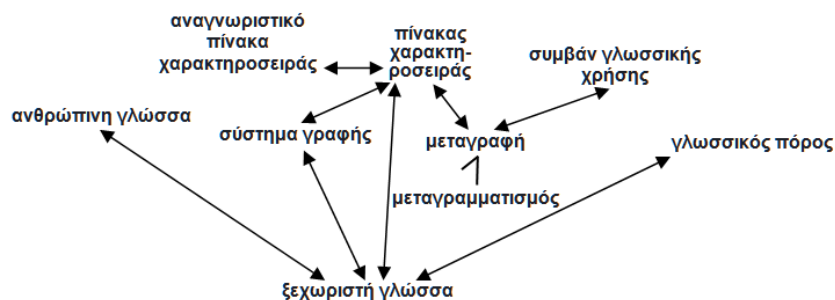
Στο Σχήμα 3 απεικονίζονται όλα τα είδη γλωσσικής ποικιλίας που προκύπτουν με κριτήρια υποδιαίρεσης από τις 8 διαστάσεις γλωσσικής ποικιλότητας που προαναφέρθηκαν:

- η *πρότυπη ποικιλία* και η *διάλεκτος* (διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας 1),
- η *ιστορική ποικιλία* και η *ποικιλία εποχής* (διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας 2), που έχουν μεταξύ τους μεριστική σχέση,
- η *κοινωνιόλεκτος* (διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας 3) και, ως είδος της, η *τεχνόλεκτος* (προκειμένου για 'κοινότητα που έχει ειδική γνώση ενός τομέα ή θέματος'),
- η *γλωσσική τροπικότητα* (διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας 4) με τα πολλά είδη της:

ομιλούμενη τροπικότητα, πολυτροπικότητα (ταυτόχρονα, ομιλία, χειρονομίες, εκφράσεις προσώπου κ.ά.), *γραπτή τροπικότητα, νοηματική τροπικότητα, σφυριχτή τροπικότητα,*

τυμπανιστική τροπικότητα, απτική τροπικότητα, επαυξημένη και εναλλακτική επικοινωνία, καθώς και πρωτογενή και δευτερογενή τροπικότητα, αλλά και βασική τροπικότητα (από την οποία μπορούν να παραχθούν οι άλλες),

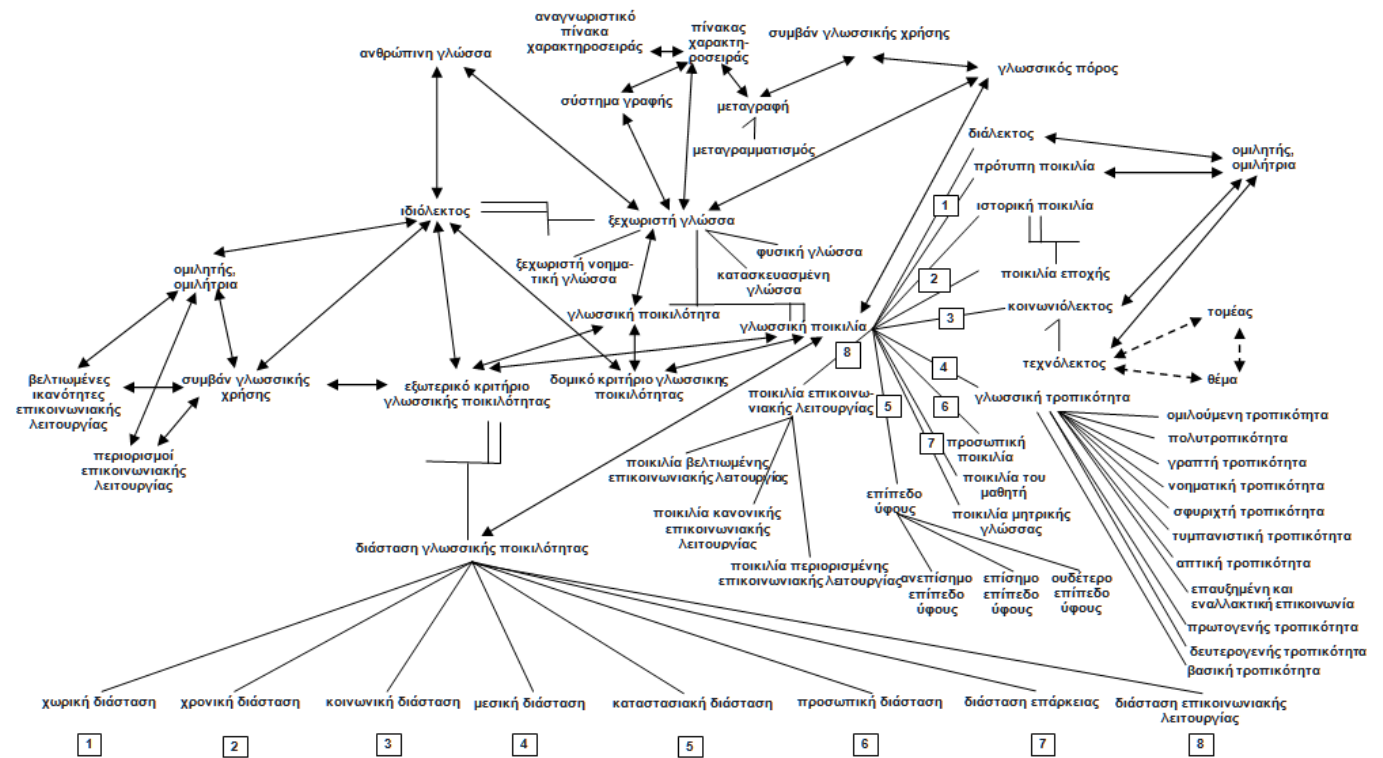
- το *επίπεδο ύφους*⁷¹ (διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας 5) με τρία βασικά είδη του: *επίσημο επίπεδο ύφους*, *ανεπίσημο επίπεδο ύφους* και *ουδέτερο επίπεδο ύφους*,
- η *προσωπική ποικιλία* (διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας 6),
- η *ποικιλία του μαθητή* και η *ποικιλία μητρικής γλώσσας* (διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας 7) και
- η *ποικιλία επικοινωνιακής λειτουργίας* (διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας 8) με τρία είδη της: *ποικιλία βελτιωμένης επικοινωνιακής λειτουργίας*, *ποικιλία κανονικής επικοινωνιακής λειτουργίας* και *ποικιλία περιορισμένης επικοινωνιακής λειτουργίας*.

Σχήμα 4

Το συνολικό σύστημα εννοιών της ISO/TR συμπληρώνεται με τις έννοιες του εννοιολογικού σχήματος του Σχήματος 4, που αφορούν την τεκμηρίωση γλωσσικών πόρων. Κάθε ξεχωριστή γλώσσα, στη γραπτή τροπικότητά της, γράφεται με ένα σύστημα γραφής με συγκεκριμένο πίνακα χαρακτηρισειράς, ενώ σε ένα γραπτό κείμενό της ή σε ένα συμβάν γλωσσικής χρήσης της μπορεί να γίνει μεταγραφή ('παράσταση σε γραπτή μορφή διαφορετική από εκείνη της αρχικής παράστασης'), η οποία, όταν είναι 'πλήρως αντιστρέπτει', είναι μεταγραμματισμός.

⁷¹ Από τους διάφορους ισοδύναμους ελληνικούς όρους που αποδίδουν την έννοια 'language register': επίπεδο ύφους, επίπεδο χρήσης, χρηστικό επίπεδο, επίπεδο λόγου κ.ά που απαριθμούνται στο (Τσίγκου, 2020) εδώ χρησιμοποιούμε τον όρο *επίπεδο ύφους*, που έχει υιοθετηθεί και από την επιτροπή ΕΛΟΤ/ΤΕ21, ενώ η ίδια η Μ. Τσίγκου, στη μονογραφία της, χρησιμοποιεί τον όρο *επίπεδο χρήσης*. Σημειώνεται ότι η ΕΛΟΤ/ΤΕ21, αυτόν τον καιρό, επεξεργάζεται, ως Πρότυπο ΕΛΟΤ, την ελληνική απόδοση της Τεχνικής Έκθεσης ISO/TR 20694:2018 *A typology of language registers*, στην οποία περιλαμβάνονται πολλά είδη *επιπέδου ύφους* πέραν των τριών που αναφέρονται εδώ.

Σχήμα 5

Στο Σχήμα 5 απεικονίζεται το εννοιοδιάγραμμα του συνολικού συστήματος εννοιών που αποτελεί σύνθεση των εννοιοδιαγραμμάτων των σχημάτων 1, 2, 3 και 4. Στο εννοιοδιάγραμμα αυτό έχει προστεθεί, ως είδος ξεχωριστής γλώσσας, η ξεχωριστή νοηματική γλώσσα ως 'ξεχωριστή γλώσσα της οποίας βασική τροπικότητα είναι η νοηματική τροπικότητα'¹.

5 Συνοψιση

Συνοψίζοντας, στην παρούσα εργασία μελετήθηκαν οι σχέσεις εννοιών οι οποίες συνδέουν τις έννοιες που έχουν οριστεί στην υπό έκδοση Τεχνική Έκθεση ISO/TR 21636 *Identification and description of language varieties* και βάσει των οποίων δομούνται τέσσερα επιμέρους συστήματα εννοιών και το συνιστάμενο συνολικό σύστημα εννοιών. Δόθηκαν τα επιμέρους εννοιοδιαγράμματα και το συνολικό εννοιοδιάγραμμα και προτάθηκαν ισοδύναμοι ελληνικοί όροι προς τους αγγλικούς όρους της ISO/TR σύμφωνα με την ορολογία της Ορολογίας που έχει τυποποιήσει και καθιερώσει η επιτροπή ΕΛΟΤ/ΤΕ21, η οποία παρακολουθεί την ανάπτυξη της Τεχνικής Έκθεσης του ISO και σύντομα θα κληθεί να την ψηφίσει ως ελληνική εθνική τεχνική επιτροπή τυποποίησης. Όλες οι ισοδυναμίες ελληνικών-αγγλικών όρων περιλαμβάνονται στο ελληνοαγγλικό γλωσσάριο του Παραρτήματος.

Βιβλιογραφία

Αρχάκης, Α., Κουτσούκος, Ν., Ξυδόπουλος, Γ. και Παπαζαχαρίου, Δ. (Επιμ. 2019). *Γλωσσική Ποικιλία – Μελέτες αφιερωμένες στην Αγγλική Ράλλη*. Αθήνα: Κάπα Εκδοτική

Βαλεοντής, Κ. (2018). 62 Βασικά γνώσματα Ορολογίας (Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/ELETO-TE21-EDO_Conference/Gnosmata_Orologias_2018-11-08_V01.pdf)

ΕΛΕΤΟ (2018). *Γενικοί και ειδικοί όροι του τομέα της Ορολογίας* (Έκδοση 6) (Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Bodies/TE21-TerminologyTerms_GR.pdf)

ΕΛΟΤ 561-1:2006 *Ορολογική εργασία – Λεξιλόγιο – Μέρος 1: Θεωρία και εφαρμογή*

ΕΛΟΤ 402:2010 *Ορολογική εργασία – Αρχές και μέθοδοι*

Τσίγκου, Μ. (2020). *Γλωσσική Ποικιλία – Ορισμός και διαστάσεις*, Αθήνα, Εκδόσεις Δίαυλος.

ISO 704:2009 *Terminology work – Principles and methods*

ISO 1087:2019 *Terminology work and terminology science – Vocabulary*

ISO/TR 20694:2018 *A typology of language registers*

ISO/TR 21636:2021 (Rev. 3.1) *Identification and description of language varieties*.

¹ της οποίας ο αυστηρός ορισμός είναι: 'οπτικο-χωρική γλωσσική τροπικότητα που χρησιμοποιεί συνδυασμό σχημάτων των χεριών, προσανατολισμό της παλάμης και κίνηση του χεριού, του βραχίονα, του στόματος, του κεφαλιού ή του σώματος καθώς και έκφραση του προσώπου'.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ελληνοαγγλικό γλωσσάριο των όρων της Τεχνικής Έκθεσης ISO/TR 21636 (με αλφαβητική σειρά)

αναγνωριστικό πίνακα χαρακτηροσειράς	script identifier
ανεπίσημο επίπεδο ύφους, άτυπο επίπεδο ύφους	informal register, informal language register
ανθρώπινη γλώσσα	human language
απτική τροπικότητα	haptic modality, haptic language modality, tactile modality, tactile language modality
βασική τροπικότητα	basic modality, basic language modality
γλωσσική ποικιλία	language variety
γλωσσική ποικιλότητα	linguistic variation, language variation
γλωσσική τροπικότητα	language modality
γλωσσικός πόρος	language resource, LR
γραπτή τροπικότητα	written modality, written language modality
δευτερογενής τροπικότητα	secondary modality, secondary language modality
διάλεκτος	dialect
διάσταση γλωσσικής ποικιλότητας	dimension of linguistic variation
διάσταση επάρκειας	proficiency dimension
διάσταση επικοινωνιακής λειτουργίας	communicative functioning dimension
δομικό κριτήριο γλωσσικής ποικιλότητας	structural criterion for linguistic variation
εξωτερικό κριτήριο γλωσσικής ποικιλότητας	external criterion for linguistic variation
επαυξημένη και εναλλακτική επικοινωνία	augmentative and alternative communication, AAC
επίπεδο ύφους	language register
επίσημο επίπεδο ύφους, τυπικό επίπεδο ύφους	formal register, formal language register
ιδιόλεκτος	idiolect
ικανότητες βελτιωμένης επικοινωνιακής λειτουργίας	enhanced communicative functioning abilities
ιστορική ποικιλία, ιστορική περίοδος (μιας γλώσσας)	historical language period, language period, historical period (of a language)
κατασκευασμένη γλώσσα	constructed language
καταστασιακή διάσταση, διάσταση επικοινωνιακής κατάστασης	situation dimension
κοινωνική διάσταση, διάσταση κοινωνικής ομάδας	social group dimension
κοινωνιόλεκτος	sociolect
μεσική διάσταση, διάσταση του μέσου	medium dimension
μεταγραμμатισμός	transliteration
μεταγραφή	transcription
νοηματική τροπικότητα	signed modality, signed language modality

ξεχωριστή γλώσσα, ξεχωριστή ανθρώπινη γλώσσα	individual language, individual human language
ξεχωριστή νοηματική γλώσσα	individual sign language
ομιλητής/ομιλήτρια	speaker
ομιλούμενη τροπικότητα	spoken modality, spoken language modality
ουδέτερο επίπεδο ύφους	neutral register, neutral language register
περιορισμοί επικοινωνιακής λειτουργίας	communicative functioning constraints
πίνακας χαρακτηροσειράς	script
ποικιλία (του) μαθητή	learner variety
ποικιλία βελτιωμένης επικοινωνιακής λειτουργίας	enhanced communicative functioning variety
ποικιλία επικοινωνιακής λειτουργίας	communicative functioning variety
ποικιλία εποχής, εποχική ποικιλία, εποχή (μιας) γλώσσας	language epoch, epoch of a language
ποικιλία κανονικής επικοινωνιακής λειτουργίας	regular communicative functioning variety
ποικιλία μητρικής γλώσσας	native proficiency variety
ποικιλία περιορισμένης επικοινωνιακής λειτουργίας	constrained communicative functioning variety
πολυτροπικότητα, πολυτροπική τροπικότητα	multimodal modality, multimodal language modality
προσωπική διάσταση, διάσταση ξεχωριστού ομιλητή	person dimension, individual speaker dimension
προσωπική ποικιλία	personal variety
πρότυπη ποικιλία, κοινή ποικιλία	standard variety
πρωτογενής τροπικότητα	primary modality, primary language modality
συμβάν γλωσσικής χρήσης	event of language use, language use event
σύστημα γραφής	writing system
σφυριχτή τροπικότητα	whistled modality, whistled language modality
τεχνόλεκτος	technolect
τυμπανιστική τροπικότητα	drummed modality, drummed language modality
φυσική γλώσσα	natural language
χρονική διάσταση	time dimension
χωρική διάσταση	space dimension

Κώστας Βαλεοντής

Φυσικός-Ηλεκτρονικός

Υπεύθυνος Ομάδων Ορολογίας

Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ)

Ηλ-ταχ.: valeonti@otenet.gr

ΕΝΟΤΗΤΑ 2

**Ορολογία συγκεκριμένων θεματικών πεδίων –
Λεξικογραφικές και ορογραφικές μελέτες**

4 Το επιστημονικό επίθημα -όλ(η) στην οργανική χημεία: Αλκοόλες

Κωνσταντίνος Τσιαρτσιάνης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ¹

Σκοπός της εργασίας είναι η περιγραφή και ανάλυση του επιστημονικού επιθήματος -όλ(η) που εμφανίζεται στη Νέα Ελληνική (ΝΕ) στην ορολογία της Οργανικής Χημείας και κατασκευάζει όρους που δηλώνουν αλκοόλη, π.χ. *επτανόλη*. Στην εισαγωγή περιγράφεται εν συντομία ο ρόλος των αλκοολών, καθώς και οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκε το corpus της έρευνας. Ακολουθεί η περιγραφή και ανάλυση του επιθήματος με βάση το θεωρητικό μοντέλο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας (Corbin, 1987, εφαρμογή στην ελληνική από την Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1992). Για την ονοματολογία των όρων, έχουμε δύο συστήματα που διαφέρουν μεταξύ τους και σημασιολογικά: α) τα ταξινομικά ονόματα που υποδεικνύουν τη χημική δομή της βάσης, π.χ. *μεθανόλη* και β) τα κοινά/εμπειρικά, η βάση των οποίων συνήθως δηλώνει κάποιες ιδιότητες του κατασκευασμένου όρου (χρώμα, οσμή κτλ.), π.χ. *γλυκερόλη*, ή την πηγή στην οποία εντοπίζεται ο όρος αυτός, π.χ. *σησαμόλη*. Οι όροι που δηλώνουν αλκοόλες εισήχθησαν στην ελληνική ως άμεσα δάνεια, π.χ. *προπανόλη* < propanol, μεταφραστικά ή δάνεια αναγνώρισης, π.χ. *επτανόλη* < heptanol < ΑΕ *έπτά*. Τέλος, το επίθημα -όλ(η) είναι δάνειο από το διεθνούς χρήσης επίθημα -ol που κατασκευάστηκε από το τέρμα της λέξης alcohol. Η σημασιολογική οδηγία του έγκειται στη δήλωση της ύπαρξης υδροξυλίου σε μια οργανική ένωση, κάτι που αποδεικνύεται και από την πρώτη χρήση του επιθήματος στην πρώτη και πιο απλή αλκοόλη, την αιθανόλη.

The scientific suffix -όλ(η) in organic chemistry: Alcohols

Konstantinos Tsiartsianis

ABSTRACT

This study aims at describing and analyzing the scientific suffix -όλ(η) in modern Greek which applies to a noun and denotes an alcohol in the terminology of Organic Chemistry. The introduction provides information about the role of alcohols and presents the sources of the research corpus. Then, the suffix is analyzed on the basis of the theoretical model of Construction Morphology (Corbin 1987, introduced into Modern Greek by Anastasiadis-Symeonidis 1992). Regarding nomenclature, there are two distinctive systems (that also differ from each other semantically): a) the *taxonomic* names that indicate

¹ Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την καθηγήτριά μου κ. Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη για την πολύτιμη βοήθειά της. Επίσης, τον κ. Costas Nikiforidis, Associate Professor of Biobased Chemistry and Technology, Wageningen University, The Netherlands, και την κ. Ελευθερία Ιωάννου, απόφοιτο του τμήματος Βιολογικών Εφαρμογών & Τεχνολογιών, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, για την πολύτιμη και πολυεπίπεδη βοήθειά τους στον συναρπαστικό χώρο της οργανικής χημείας. Τέλος, την κ. Μαρία Μπρούμα, βιβλιοθηκονόμο στη Βιβλιοθήκη του Τμήματος Χημείας, ΑΠΘ, για τη συμβολή στην αναζήτηση σχετικής βιβλιογραφίας.

the chemical structure of the base, e.g., μεθανόλη 'methanol' and b) the *common* or *trivial* names, the basis of which usually indicates some properties of the constructed term (color, odor, etc.), e.g., γλυκερόλη 'glycerol', or the source in which this term is found, e.g., *σησαμόλη* 'sesamol'. The terms in Greek are loans from English or French –either direct, e.g., προπανόλη < *propanol*, or indirect loans (loan translation or recognition e.g., επτανόλη < *heptanol* < ΑΕ επτά 'seven'. Finally, the suffix -όλη(η) is a loan suffix from the international suffix -ol, which was extracted from the word *alcohol*, and its semantic instruction lies in the declaration of the existence of hydroxyl in an organic compound.

0 Εισαγωγή

Οι αλκοόλες είναι οργανικές ενώσεις (χημικές ενώσεις που περιέχουν άνθρακα) με κύρια χαρακτηριστική ομάδα το υδροξύλιο (OH). Ανάλογα με τον τρόπο παρασκευής τους διακρίνονται σε πρωτοταγείς, δευτεροταγείς και τριτοταγείς. Όταν το OH συνδέεται με αρωματικό δακτύλιο έχουμε αρωματικές αλκοόλες που ονομάζονται φαινόλες, από την απλούστερη αρωματική αλκοόλη, τη φαινόλη.

Οι αλκοόλες έχουν συστηματικές ονομασίες σύμφωνα με τη Διεθνή Ένωση Καθαρής και Εφαρμοσμένης Χημείας (IUPAC), αλλά και κάποιες κοινές/εμπειρικές. Λόγω του πλήθους των αλκοολών η ονομασία κατά IUPAC γίνεται συχνά σε πραγματικό χρόνο, με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν στη βιβλιογραφία συγκεντρωτικοί κατάλογοι με τις ονομασίες αυτές. Αντίστοιχοι κατάλογοι δεν υπάρχουν ούτε για τις κοινές ονομασίες.

Έτσι, οι 80 περίπου κατασκευασμένοι όροι με το επίθημα -όλη(η) που αποτελούν το corpus της έρευνας συγκεντρώθηκαν από: βιβλία & πανεπιστημιακά συγγράμματα, λεξικά χημικών όρων, διαδικτυακές πηγές. Για τις ετυμολογικές παρατηρήσεις αντλήθηκαν πληροφορίες από λεξικά (ετυμολογικά, χημικών όρων) και το διαδίκτυο.

Θεωρούμε ότι η ανάγκη για κατονομασία αυτών των ενώσεων με ειδικό επίθημα, εν προκειμένω με το επίθημα -όλη(η), προέκυψε από τη χαρακτηριστική χημική τους δομή, δηλαδή την ένωση ενός ατόμου άνθρακα με υδροξύλιο.

1 Ανάλυση του επιστημονικού επιθήματος -όλη(η)

Για την περιγραφή και ερμηνεία των όρων που δηλώνουν αλκοόλες καθώς και του επιθήματος -όλη(η) επιλέγεται το θεωρητικό πλαίσιο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας

(Corbin, 1987) και συγκεκριμένα η εφαρμογή του στην ελληνική (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1992).

1.1 Το -όλη(η) σε συστηματικές ονομασίες IUPAC αλκοολών

Η συστηματική ονοματολογία αντιμετωπίζει τις αλκοόλες ως παράγωγα των αλκανίων. Συνεπώς, η κατάληξη -ιο (που υποδεικνύει υδρογονάνθρακα) των αλκανίων, αντικαθίσταται από το -όλη(η), π.χ. *μεθάνιο* → *μεθανόλη*. Για την ανάλυση αυτών των ονομάτων και ελλείψει άλλου δόκιμου όρου γίνεται δεκτός ο όρος *ταξινομικά*, καθώς «ορίζονται με κριτήριο μια χημική δομή που εμφανίζεται στη βάση» (Αποστολοπούλου, 2017). Τα κριτήρια είναι τα εξής:

1) ο αριθμός ατόμων του άνθρακα (στο εξής C) στο μόριο της ένωσης: Με τα *μεθ-*, *αιθ-*, *προπ-*, *βουτ-*, *πεντ-*, *εξ-*, *επτ-*, *οκτ-*, *ενν-*, *δεκ-*, να δηλώνουν αντίστοιχα τα άτομα του C από το 1 έως το 10². Έτσι έχουμε: *μεθανόλη*, *αιθανόλη*, *προπανόλη*, *βουτανόλη*, *πεντανόλη*, *εξανόλη* κ.ο.κ.

2) το είδος του δεσμού: απλός, διπλός, τριπλός, που δηλώνεται με τα μορφήματα -αν, -εν, -ιν αντίστοιχα, π.χ. *βουτ-αν-όλη* (απλός δεσμός), *βουτ-εν-όλη* (διπλός), *βουτ-ιν-όλη* (τριπλός).³

Όπως φαίνεται, κατά την κατασκευή του όρου το Ουσιαστικό Βάση (Οβ) μετέχει χωρίς τη συμμετοχή του επιθήματος, το οποίο για τον λόγο αυτό τοποθετούμε σε παρένθεση, π.χ. *αιθάν(ιο)* → *αιθανόλη*, *βουτάν(ιο)* → *βουτανόλη*, *εξάν(ιο)* → *εξανόλη* κ.ο.κ.

Εξετάζοντας τη σημασιολογική κατηγορία στην οποία ανήκει το Οβ, διαπιστώνουμε ότι αυτό δηλώνει την οργανική ένωση με την οποία αντιδρά το υδροξύλιο (για την παρασκευή των αλκοολών το OH αντιδρά με χημικές ενώσεις όπως *μεθάνιο*, *προπάνιο*, *βουτάνιο* κ.ο.κ.) ή επιμέρους πληροφορίες για την αλκοόλη, όπως ο αριθμός του μορίου του άνθρακα που συνδέεται με το OH (π.χ. *2-εξανόλη*, το OH βρίσκεται στον 2^ο άνθρακα), η ονομασία του υποκαταστάτη της ένωσης και η θέση του (π.χ. *3-προπυλο* = θέση 3 & τρεις C), ο αριθμός των υδροξυλικών ομάδων (π.χ. οι *διόλες* έχουν δύο ομάδες), η δομή της ένωσης (π.χ.

² Τα *μεθ-*, *αιθ-*, *προπ-*, *βουτ-* αποκόπηκαν από τα θέματα των ελληνικών αποδόσεων των όρων *methanol*, *ethanol*, *propanol*, *butanol*, αλκοόλες που αντίστοιχα έχουν 1, 2, 3 και 4 άτομα C στο μόριό τους και έτσι, στο πλαίσιο της διεθνούς ονοματολογίας της χημείας επιλέχθηκαν να δηλώνουν τους αριθμούς 1 έως 4.

³ Τα -αν, -εν, -ιν αποτελούν αποδόσεις των μορφημάτων -an, -en, -in που συναντάμε σε IUPAC ονομασίες (π.χ. *methanol*, *ethanol*, *butanol*) και δηλώνουν απλό, διπλό και τριπλό δεσμό C αντίστοιχα.

κυκλο- όταν είναι κυκλική), κ.ά.

Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις το Οβ μπορεί να είναι:

1) ένα ουσιαστικό αποτελούμενο συχνά και από δύο συνθετικά (το οποίο και δηλώνει κάποιο αλκάνιο), π.χ. *μεθυλοπροπάνιο* → *μεθυλοπροπανόλη*.

2) Ένα μονολεκτικό πολυσύνθετο⁴ που μπορεί να αποτελείται από: α) ένα αριθμητικό και ένα ουσιαστικό, π.χ. *3-εξάν(ιο)* → *3-εξανόλη*, β) εναλλαγές αριθμητικών με θέματα ουσιαστικών που συνδέονται μεταξύ τους με το συνδετικό φωνήεν -ο-, π.χ. *4-αιθυλο-3-μεθυλο-2-επτανιο* → *4-αιθυλο-3-μεθυλο-2-επτανόλη*⁵ (οι αριθμοί προφέρονται κανονικά, π.χ. «τρία εξανόλη»).

Επομένως, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι οι όροι που δηλώνουν αλκοόλη ανήκουν στη γραμματική κατηγορία του ουσιαστικού και κατασκευάζονται με την εφαρμογή του επιθήματος -όλ(η) σε βάση ουσιαστικό, σύμφωνα με τον Κανόνα Κατασκευής Όρων (ΚΚΟ):

$[[X]_o (-όλ(η))_{\text{Επθ}}]_o$, όπου X αποτελεί το ουσιαστικό βάση (Οβ), Ο = ουσιαστικό και Επθ = επίθημα.

1.2 Το -όλ(η) σε συστηματικές ονομασίες φαινολών

Η συστηματική ονοματολογία αντιμετωπίζει τις φαινόλες ως βενζόλια που έχουν υποκαταστάτη το υδροξύλιο. Ο όρος φαινόλη είναι εμπειρικός, ωστόσο χρησιμοποιείται στις IUPAC ονομασίες των παραπάνω ενώσεων ως τελευταίο συνθετικό (-φαινόλη) στις περιπτώσεις που στην ένωση υπάρχει και άλλος υποκαταστάτης πέραν του υδροξυλίου.

Όπως συμβαίνει και στις αλκοόλες, πρόκειται για ταξινομικά ονόματα που δηλώνουν αφενός τη θέση του δευτέρου υποκαταστάτη (σε ποιο από τα συνολικά έξι μόρια του άνθρακα είναι αυτός συνδεδεμένος) και αφετέρου το όνομά του. Έτσι, όταν π.χ. ο 2ος υποκαταστάτης είναι το χλώριο που βρίσκεται στον 4ο άνθρακα και ο 1ος υποκαταστάτης το OH, έχουμε την *4-χλωρο-φαινόλη*.

Και σε αυτήν την περίπτωση, η βάση είναι ένας σύνθετος όρος που αποτελείται από ένα ουσιαστικό (που μετέχει με το θέμα του και προσδιορίζεται από αριθμητικό) και το ουσιαστικό *φαινόλη*. Τα δύο ουσιαστικά συνδέονται με το συνθετικό φωνήεν -ο-. Όπως και στο 1.1, θεωρούμε κι εδώ ότι έχουμε βάση ουσιαστικό. Όσον αφορά το -φαινόλη, αυτό στη

⁴ Ο Τριανταφυλλίδης (1941, § 401) αναφέρεται σε πολυσύνθετες λέξεις.

⁵ Οι κατασκευές αυτές είναι χαρακτηριστικές της ορολογίας της χημείας.

NE αναλύεται ως μόρφημα *φαιν-* (με τη σημασία του 'γίνομαι ορατός') και επίθημα *-όλ(η)* και αποτελεί δάνειο αναγνώρισης από την γαλλική (< rhénoi < rhéne + oi < AE *φαίνω*)⁶. Επομένως, ο ΚΚΟ έχει ως εξής:

$$[[X]_{\alpha\phi} [[X]_{\alpha'} \text{ συνθ.} [\text{φαινόλη}]]]_{\beta'} \text{ συνθ.}]_{\alpha}$$

1.3 Το *-όλ(η)* σε κοινές ονομασίες αλκοολών και φαινόλων

Στις κοινές ονομασίες έχουμε όρους δύο ειδών:

1) ονοματικούς τύπους στους οποίους εφαρμόζεται το επίθημα *-όλ(η)* και σχηματίζουν όρους αλκοολών ή φαινόλων, π.χ. *σησαμόλη* (φαινόλη με Οβ το *σησάμ(ι)*).

2) πολυλεκτικά σύνθετα του τύπου επίθετο και ουσιαστικό. Το ουσιαστικό είναι πάντα το *αλκοόλη* και το επίθετο μια κατασκευασμένη λέξη με το επίθημα *-ικός(ς)* που είτε δηλώνει το είδος της αλκοόλης (*αλλυλική αλκοόλη*) είτε αποτελεί απόδοση στη ΝΕ της πρώτης λέξης ενός πολυλεκτικού όρου IUPAC (*αιθυλική αλκοόλη* < ethyl alcohol). Σε αυτή την περίπτωση η βάση είναι πολυλεκτική σύνθετη μονάδα και με την εφαρμογή του επιθήματος έχουμε αλλαγή στην γραμματική κατηγορία του γένους (από ουδέτερο σε θηλυκό), π.χ. *αιθυλικό αλκοόλ* → *αιθυλική αλκοόλη*.

Από τα παραπάνω, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι και στις κοινές ονομασίες ισχύει ο ΚΚΟ που ισχύει και στις συστηματικές: $[[X]_{\alpha} (-\acute{o}\lambda(\eta))_{\text{Επθ.}}]_{\alpha}$

Εξετάζοντας τώρα τη σημασιολογική κατηγορία στην οποία ανήκει το Οβ, διαπιστώνουμε ότι αυτό μπορεί να δηλώνει: α) την πηγή στην οποία απαντά μια αλκοόλη ή φαινόλη, π.χ. *σησαμόλη* (στους σπόρους του σουσαμιού), *ροδινόλη* (στο ρόδο), β) ιδιότητες της ένωσης σχετιζόμενες με αντιληπτικές αισθήσεις του ανθρώπου όπως η όραση (χρώμα), η γεύση και η όσφρηση, π.χ. *κίτρονελόλη* (έχει το χρώμα του κίτρου), *γλυκερόλη* (είναι πιο γλυκιά από την αιθανόλη), *γερανιόλη* (από το γεράνι, λόγω του αρώματός της), και γ) ξεχωριστές ιδιότητες, π.χ. *πινακόλη* (σχηματίζει τραπεζοειδείς κρυστάλλους σαν πίνακες όταν ενώνεται με νερό). Παρατηρούμε δηλαδή ότι, σε αντίθεση με τις ονομασίες IUPAC, η βάση εδώ αναφέρεται μόνο σε χαρακτηριστικά της παράγωγης ένωσης.

1.4 Στερόλες

Στο corpus της έρευνας εντάξαμε και τις στερόλες, καθώς αποτελούν (στεροειδείς) αλκοόλες (διαθέτουν κι αυτές υδροξυλομάδα). Οι στερόλες είναι ευρέως γνωστές με τις κοινές τους

⁶ Το συγκεκριμένο όνομα δόθηκε στη φαινόλη επειδή αυτή έχει την ιδιότητα να κρυσταλλώνεται σε λαμπρούς κρυστάλλους.

ονομασίες⁷. Από αυτές, οι περισσότερες έχουν β' συνθετικό τη λέξη *στερόλη*, π.χ. *χοληστερόλη*, *β-σιτοστερόλη*, *καμπεστερόλη*, *στιγμαστερόλη*, *φουκοστερόλη*, *κυκλοαρτενόλη*, *δεϋδροσιτοστερόλη*, *λουπεόλη*, *α-αμιρενόλη*, και *εργοστερόλη*. Αρκετά από τα α' συνθετικά των συγκεκριμένων ονομασιών απαντούν ελεύθερα στη ΝΕ (*χολή*, *σίτος*, *έργο*, *κύκλος*, *στίγμα*), ανήκουν στην κατηγορία του ουσιαστικού και στην κατασκευασμένη λέξη δηλώνουν την πηγή (ή μέρος ή ουσία της) στην οποία συναντάμε την εκάστοτε στερόλη. Επομένως, ο ΚΚΟ έχει ως εξής: [X]ο α' συνθ. [στερόλη]β' συνθ.]ο⁸

Ο όρος *στερόλη* (και το β' συνθετικό *-στερόλη*) αποτελεί δάνειο αναγνώρισης (*στερόλη* < sterol < ΑΕ *στερεός*) από το κατά IUPAC sterol (< steroid + ol) και αναλύεται ως εξής: μόρφημα *στερ* + επίθημα *-όλη*). Το μόρφημα *στερ-* φέρει τη σημασία του *στερεός* (καθότι στεροειδής ένωση).

1.5 Συμπέρασμα

Από όλα τα παραπάνω προκύπτει ότι το *-όλη* είναι επιστημονικό επίθημα της οργανικής χημείας που χρησιμεύει στο να κατασκευάζει από βάση ουσιαστικό όρους που ανήκουν στη γραμματική κατηγορία του ουσιαστικού και δηλώνουν αλκοόλη.

2 Προέλευση των όρων που δηλώνουν αλκοόλη

2.1 Συστηματικές ονομασίες

Οι ονομασίες IUPAC είναι δάνειες στο σύνολό τους (αποτελούν λόγιο δανεισμό), καθώς βασίζονται σε ένα διεθνές σύστημα ονοματολογίας και διακρίνονται σε:

A. Άμεσα δάνεια

Το Οβ δεν απαντά ως ανεξάρτητο όνομα στην ελληνική, παρά μόνο σε δανειζόμενους όρους, π.χ. *προπανόλη* (< propanol), *βουτανόλη* (< butanol) κ.ά. Επειδή ανήκουν στη λόγια ζώνη της ΝΕ, τα δάνεια αυτά συμμορφώνονται μορφολογικά.

B. Μερικά μεταφραστικά δάνεια

Κατά το δανεισμό του όρου έχουμε μετάφραση ενός μέρους του, π.χ. *προπανοδιόλη* (< propan-2-ol), με απόδοση του αριθμητικού στην ελληνική (και όχι για παράδειγμα ως two της αγγλικής).

⁷ Οι συστηματικές τους ονομασίες φέρουν πάντα το επίθημα *-όλη*, αλλά δεν είναι καθόλου εύχρηστες π.χ. η *β-σιτοστερόλη* κατά IUPAC αποδίδεται ως 17-(5-Ethyl-6-methylheptan-2-yl)-10,13-dimethyl-2,3,4,7,8,9,11,12,14,15,16,17-dodecahydro-1H-cyclopenta[a]phenanthren-3-ol.

⁸ Για τις ονομασίες χωρίς το μόρφημα *στερ-* ισχύει ο ΚΚΟ των αλκοολών (βλ. 1.3).

Γ. Δάνεια από (μερική) αναγνώριση

Ένα μέρος του όρου είναι αντιληπτό ως ελληνική λέξη ή κομμάτι αυτής, π.χ. *εξανόλη* < hexanol < ΑΕ *ἕξ*, *επτανόλη* < heptanol < ΑΕ *ἑπτά*, *αιθανόλη* < ethanol < ΑΕ *αἶθήρ*.

Δ. Μεικτοί σύνθετοι τύποι

Δεϋδροσιτοστερόλη (= αφυδροσιτοστερόλη) < dehydrositosterol

2.2 Κοινές ονομασίες

Η Οργανική Χημεία θεμελιώθηκε εκτός Ελλάδος, οπότε και οι κοινές ονομασίες των αλκοολών εισήχθησαν στην ελληνική ως δάνεια. Από αυτά, ελάχιστα μπορούν να αναλυθούν σε βάση και επίθημα, καθώς οι περισσότερες βάσεις δεν απαντούν ανεξάρτητες στη ΝΕ. Εξαίρεση αποτελούν όροι όπως π.χ. *γερανιόλη* (Οβ *γεράν(ι)*), *σησαμόλη* (Οβ *σησάμ(ι)*), *μεντόλη* (Οβ *μέντ(α)*).

Α. Άμεσα δάνεια

Ινοσιτόλη (< inositol), *γοσυπόλη* (< gossypol < λατ. gossypium 'βαμβάκι'), *καρβακρόλη* (< carvacrol < λατ. carvum 'κύμινο'), *λιναλοόλη* (< linalool < μsn λατ. lingum aloes 'ξύλο αλόης'), *φαλκαρινόλη* (< faltarinol < μsn λατ. falx 'δρεπάνι'), *κιτρονελόλη* (< citronellol < ν. λατ. citronella 'κίτρο'), *φαρνεσόλη* (< farnesol < ιταλ. farnese 'είδος ακακίας'), *καμπεστερόλη* (< campesterol), *αλλυλική αλκοόλη* (< allyl alcohol), *αιθυλική αλκοόλη* (< ethyl alcohol) κ.ά.

Β. Δάνεια από αναγνώριση

γερανιόλη (< ΑΕ *γεράνιον*), *γλυκερόλη* (< glycerol < ΑΕ *γλεῦκος* με προσαρμογή στο ΑΕ *γλυκύς*), *σησαμόλη* (< *σησάμι*), *γλυκόλη* (< ΑΕ *γλεῦκος* με προσαρμογή στο ΑΕ *γλυκύς*), *μεντόλη/μενθόλη* (< ΑΕ *μίνθη* 'μέντα'), *ροδινόλη* (< rhodinol < ΑΕ *ρόδον*), *πινακόλη* (< pinacol < ΑΕ *πίναξ*), *β-σιτοστερόλη* < β-sitosterol < ΑΕ *σίτος*, *εργοστερόλη* < ergosterol < ΑΕ *ἔργον*, *κυκλοαρτενόλη* < cycloartenol < ΑΕ *κύκλον*, *χοληστερόλη* < cholesterol < ΑΕ *χολή*, *στιγμαστερόλη* < stigmasterol < ΑΕ *σίγμα*. Εδώ εντάσσονται και όροι που δηλώνουν γενικές υποκατηγορίες αλκοολών, όπως *τοκοφερόλη* (< tocopherol < ΑΕ *τόκος* + *φέρω*), *διόλη* (< diol < ΑΕ *δύο*), *φαινόλη* (< ΑΕ *φαίνω*).

3 Προέλευση του επιστημονικού επιθήματος -όλη(η)

Το επίθημα -όλη(η), που χρησιμοποιείται για την κατασκευή όρων χημείας που δηλώνουν αλκοόλες, συνιστά δάνειο επίθημα στην ΝΕ από τη διεθνή επιστημονική ορολογία. Συγκεκριμένα, προέρχεται από το επίθημα -ol, το οποίο κατασκευάστηκε επίσημα το 1892

στο *Conference on Chemical Nomenclature* που διεξήχθη στη Γενεύη⁹, εκεί όπου ο όρος *ethyl alcohol* που έως τότε δήλωνε την *αιθυλική αλκοόλη*, μετατράπηκε σε *ethanol* 'αιθανόλη' με την ακόλουθη διαδικασία: το -ol αποσπάστηκε από τη λέξη *alcohol* και εφαρμόστηκε στη λέξη *ethane* 'αιθάνιο' (πρβ. 1.1).

Έκτοτε, οι όροι που δηλώνουν αλκοόλες κατασκευάζονται με την εφαρμογή του συγκεκριμένου επιθήματος. Όσον αφορά την προέλευση του *alcohol*, το οποίο αποδόθηκε ως *αλκοόλ* στην ελληνική, κατά το *ΛΚΝ* έχουμε: < γαλλ. *alcool* < μsn λατ. *alkohol* (στη σημερ. σημ.) < αραβ. *al-kuhl* 'το τριμμένο αντιμόνιο, το απεσταγμένο υγρό'. Από την αραβική εισήχθη στη λατινική με το φαινόμενο της αρθρικής επανανάλυσης και συγκεκριμένα με την πλήρη απαρθρωποίηση, κατά την οποία οι ομιλητές της δανειζόμενης γλώσσας αντιλήφθηκαν το οριστικό άρθρο *al* ως κομμάτι της λέξης με αποτέλεσμα το *kuhl* να επανερμηνευτεί ως *alkuhl* (Τζιτζιλής, 2018).

4 Σημασιολογική οδηγία του επιθήματος -όλη(η)

Το επίθημα -όλη(η) κατασκευάζει όρους οι οποίοι δηλώνουν αλκοόλες. Το χαρακτηριστικό των αλκοολών είναι ότι (τουλάχιστον) ένα από τα μόρια άνθρακά τους συνδέεται με υδροξύλιο. Επομένως, η σημασιολογική οδηγία του επιθήματος είναι ακριβώς αυτή: η ύπαρξη υδροξυλίου σε μια οργανική ένωση, κάτι που την καθιστά αλκοόλη.

Ωστόσο, κατά την αναζήτηση για τη δημιουργία του *corpus* της έρευνας, συναντήσαμε αφενός τις οργανικές ενώσεις με την ονομασία «θειόλες» που δεν έχουν OH, αφετέρου εμπειρικές ονομασίες με το τέρμα -όλη, οι οποίες όμως δεν ανήκουν στην κατηγορία των αλκοολών.

1) Θειόλες: Οι θειόλες θεωρούνται τα θειούχα ανάλογα των αλκοολών (το θείο παίρνει τη θέση του οξυγόνου της υδροξυλομάδας). Έχουν το ίδιο σύστημα ονοματοδοσίας με τις αλκοόλες, με τη διαφορά ότι πριν από το επίθημα -όλη(η) προστίθεται το μόρφημα *θει-* για να δηλώσει την ύπαρξη του θείου. Η χρήση του επιθήματος -όλη(η) εδώ είναι καταχρηστική και γίνεται καθαρά για πρακτικούς λόγους (λόγω των μεγάλων ομοιοτήτων που παρουσιάζουν οι δύο κατηγορίες ενώσεων), αφού από σημασιολογική άποψη δεν σημαίνει 'αλκοόλη'.

2) Εμπειρικές ονομασίες με το τέρμα -όλη που δεν αποτελούν αλκοόλες:

α) *ανηθόλη*, *ανισόλη*, *ασκαριδόλη*, *εστραγκόλη*, *βερατρόλη*: δάνεια από τα *anethole*, *anisole*,

⁹ Armstrong, H.E. (1892), 'The International Conference on Chemical Nomenclature', *Journal of Analytical and Applied Chemistry*, 6, p. 398.

ascaridole, veratrole και estragole αντίστοιχα. Διαπιστώνουμε ότι έχουν τέρμα -ole και όχι -ol. Επιπλέον, στις συστηματικές τους ονομασίες τους ότι έχουν τέρμα -ene. Τέλος, στην χημική τους δομή δεν διαθέτουν υδροξύλιο. Επομένως, δεν πρόκειται για το επίθημα -όλ(η) των αλκοολών, αλλά για προσαρμογή του επιθήματος -ole (< λατ. oleum 'έλαιο') στην ΝΕ σε -ολ(η).

β) *ευκαλυπτόλη* < eucalyptol: Έχει τέρμα -ol, αλλά εμφανίζεται (σπανιότερα) και με -ole. Η IUPAC της έχει το -ene. Δεν είναι αλκοόλη και δεν διαθέτει υδροξύλιο. Με βάση και το σημασιολογικό κομμάτι (αποτελεί συστατικό ελαίου) καταλήγουμε κι εδώ στο επίθ -ole.

γ) *βομβυκόλη* < bombykol. Είναι φερομόνη, ωστόσο η δομή της περιέχει υδροξύλιο και η IUPAC ονομασία της είναι σε -ol. Είναι εμφανές ότι εδώ έχει εφαρμοστεί το επίθημα -όλ(η) των αλκοολών, κάτι που ενισχύει το γεγονός ότι το -όλ(η) σχετίζεται άμεσα με την ύπαρξη του υδροξυλίου¹⁰.

5 Επίλογος

Το επιστημονικό επίθημα -όλ(η) εφαρμόζεται σε βάσεις που ανήκουν στην κατηγορία του ουσιαστικού και κατασκευάζει ουσιαστικά που δηλώνουν αλκοόλες. Διακρίνονται δύο συστήματα ονοματολογίας που διαφέρουν μεταξύ τους και σημασιολογικά: α) τα ταξινομικά ονόματα που υποδεικνύουν τη χημική δομή της βάσης και β) τα κοινά/εμπειρικά, η βάση των οποίων συνήθως δηλώνει κάποιες ιδιότητες του κατασκευασμένου όρου (χρώμα, οσμή κτλ.) ή την πηγή στην οποία εντοπίζεται αυτός. Για να κατασκευάσει ουσιαστικά που δηλώνουν στερόλες, το επίθημα -όλ(η) κατά κανόνα συνδυάζεται με το μόρφημα *στερ-*, ενώ σε συνδυασμό με το μόρφημα *φαιν-* κατασκευάζει φαινόλες. Οι όροι που δηλώνουν αλκοόλες αποτελούν εξ ολοκλήρου προϊόν δανεισμού, κυρίως άμεσου, και συγκεκριμένα εξωτερικού λόγιου δανεισμού. Τέλος, το -όλ(η) είναι δάνειο από το επίθημα -ol της διεθνούς επιστημονικής ορολογίας, το οποίο αποσπάστηκε από το τέρμα της λέξης alcohol.

Βιβλιογραφία

Ακρίβος, Π. και Θεσσαλονικέως, Ε. (1995). Χημικοί όροι με ονομασία ελληνικής προέλευσης. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

¹⁰ Το ότι το -όλ(η) εφαρμόζεται και σε ενώσεις πέραν των αλκοολών (όπως οι φερομόνες) δεν θα πρέπει να προκαλεί κανενός είδους σύγχυση στην έρευνά μας. Το ποια ακριβώς θα είναι η βασική κατηγορία στην οποία θα ενταχθούν οι εκάστοτε οργανικές ενώσεις είναι θέμα της επιστήμης της Χημείας, η οποία επιλέγει να κατηγοριοποιήσει βάσει δικών της κριτηρίων, τα οποία προφανώς και δεν εμπίπτουν -αλλά ούτε και αντίκεινται- στη γλωσσολογική έρευνα.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1992). Η νεοελληνική παραγωγή κατά το μοντέλο της D. Corbin. Στο: *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα-Πρακτικά της 13ης συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.*, Θεσσαλονίκη, 7-9 Μαΐου 1992.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1997). Γλωσσικές διαδικασίες κατά τη δημιουργία των όρων. Στο: *1^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 30, 31 Οκτωβρίου και 1η Νοεμβρίου 1997. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/1st%20Conference/1st_04_77-87_Anastasiadi-SymeonidiAnna.pdf

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (2013). -ώμα: ένα προβληματικό τέρμα στη νέα ελληνική. Στο: *9^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 7-9 Νοεμβρίου 2013. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/9th%20Conference/Papers-and-speakers/9th_02-15-08_Anastasiadou-SymeonidouAnna_Paper_V05.pdf.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. και Φλιάτουρας Α. (2015). Το επίθημα -άση στη βιοχημεία. Στο: *10^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 12-14 Νοεμβρίου 2015. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/10th%20Conference/Papers-and-speakers/10th_03-08-12_Anastasiadi-SymeonidiAnna_Fliatouras_Paper_V03.pdf

Αποστολοπούλου, Ε. (2017). Το επιστημονικό επίθημα -όζ(η) στην ορολογία της βιοχημείας. Στο: *11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 9-11 Νοεμβρίου 2017. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/11th%20Conference/Papers-and-speakers/11th_03-03-04_ApostolopoulouEirini_Paper_V05.pdf

Ηλεκτρονικό Λεξικό Χημείας. Αθήνα: ΕΚΠΑ. Διαθέσιμο από: <http://webapps.chem.uoa.gr/e-dictionary/login.php>

Βάρβογλης, Α. (2014). Ετυμολογικό Λεξικό Χημικών Όρων. Στο: *1^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ονοματολογίας & Ορολογίας της Χημείας*, ΕΕΧ. Αθήνα, 22 Φεβρουαρίου 2014. Διαθέσιμο από: <http://www.chem.uoa.gr/?p=6979&lang=el>

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (1998). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.

Παναγιωτοπούλου Ε. (2013). Μελέτη των οργανοπηκτών φυτικών ελαίων με φυτοστερόλη και γ-ορυζανόλη: εφαρμογή σε προϊόντα κρέατος. Αδημοσίευτη Μεταπτυχιακή εργασία, Γεωπονική Σχολή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη. Διαθέσιμο από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/131788?ln=el>

Σπηλιόπουλος, Ι., Βάκρος, Ι. και Ξαπλαντέρη, Μ., (2015). Χημεία. [ηλεκτρ. βιβλ.]. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο από: <http://hdl.handle.net/11419/917>

Τζίτζιλης, Χ. (2018). Διαχρονική Και Διατοπική Εξέταση Της Αρθρικής Επανάναυσης Στην Ελληνική. Στο: *39^η Ετήσια Συνάντηση του Τομέα Γλωσσολογίας του Τμήματος Φιλολογίας Α.Π.Θ.* Θεσσαλονίκη, 19-21 Απριλίου, 2018. [πρόσβαση 2019]. Διαθέσιμο από: http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_39_907_930.pdf

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1941) (*Νεοελληνική γραμματική της δημοτικής*, ΟΕΔΒ, Ανατύπωση από το Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών / Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη, 2002, § 401)

Χαραλαμπίκης, Χρ. (επιμ.) (2014). *Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Corbin, D. (1987). *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique* (2 vol.). Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

McMurry, J. (1996). *Organic Chemistry*. 4th edn. Pacific Grove: Brooks/Cole Pub. Co.

McMurry, J. (2017). Οργανική Χημεία. 2^η ελλ. εκδ. (μτφ. Βάρβογλης Α., Ορφανόπουλος Μ., Σμόνου Ι., Στρατάκης Μ.). Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Vollhardt, P. and Neil, S. (2012). Οργανική Χημεία, vol.1. (μτφρ. Μαλαμίδου Ε., Ρόδιος Ν., Σπυρούδης Σπ.). Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οίκος Αδελφών Κυριακίδη.

Διαδικτυακές πηγές:

<https://www.merriam-webster.com>

<https://www.etymonline.com>

<https://en.wikipedia.org>

Τσιαρτσιάνης Κωνσταντίνος

Μεταπτυχιακός φοιτητής Γλωσσολογίας Α.Π.Θ.

Ηλ-ταχ.: ktsarts@hotmail.com

5 Λογιότητα και Αρχαικότητα στη γλώσσα των τραπεζικών συμβάσεων

Κωνσταντίνα Α. Βαδάση, Κατερίνα Θ. Φραντζή

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η λογιότητα στη νεοελληνική, που άλλοτε συνδέεται και άλλοτε όχι με την αρχαικότητα (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Φλιάτουρας 2018: 33–35), δυσχεραίνει πολλές φορές την ύπαρξη αυστηρών ορίων ανάμεσα σε παλαιότερα και νεότερα γλωσσικά συστήματα, επιτρέποντας έτσι την ύπαρξη φάσματος από το λόγιο στο δημώδες, μέσα στο οποίο (μετα)κινούνται οι ποικιλίες της γλώσσας. Η νομική γλώσσα φαίνεται να εμφανίζει το λόγιο στοιχείο σε μεγαλύτερο βαθμό από άλλες γλωσσικές ποικιλίες, με άλλοτε περισσότερους και άλλοτε λιγότερους αρχαϊσμούς. Η μεταγραφή της γλώσσας των νομικών κειμένων από την καθαρεύουσα στη δημοτική, που υπήρξε το ζητούμενο από τις αρχές ακόμα του περασμένου αιώνα, παρά το εύρος των διαφωνιών (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη 1977: 15, Κατσιμαλή και Παναρέτου, 1999: 171, Μαθιός 1983: 166–168, Σιαμκούρης 1983 κ.ά.), οδήγησε στην ανάγκη θεσμικής παρέμβασης για την ομαλοποίηση της διαδικασίας. Το αντικείμενο της μελέτης αυτής είναι η διερεύνηση σχετικά με την εναρμόνιση, από τους συντάκτες νομικών κειμένων, με τους ρυθμιστικούς καταλόγους γλωσσικών στοιχείων που προτάθηκαν κατά καιρούς από τους/τις ειδικούς (Χρηστίδης 1963, Μάνεσης 1999, Φόρης 1977 & 1988, Σταυράκης 2010, Αρμόδια Επιτροπή 1986 κ.ά.). Έτσι, στην παρούσα μελέτη, εφαρμόζεται και διερευνάται το θέμα στο σώμα κειμένων των τραπεζικών συμβάσεων BanCo (Βαδάση & Φραντζή 2017). Από τα αποτελέσματα της επεξεργασίας φαίνεται ότι η νομική γλώσσα αναπτύσσει τη δική της ταυτότητα χωρίς την ακριβή εναρμόνιση με τις προτάσεις των ειδικών για τη μεταγραφή της. Εξάγονται, έτσι, ενδιαφέροντα γλωσσικά φαινόμενα σχετικά με τη χρήση των χαρακτηριστικών της συνθετικής καθαρεύουσας έναντι της αναλυτικής δημοτικής, όπως, για παράδειγμα, οι μετοχές όλων των χρόνων, η αρχαϊκή κλίση, η χρήση ουσιαστικών αντί ρημάτων κ.ά. Η νέα αυτή πληροφορία οδηγεί στην ανάγκη ένταξης των παρατηρούμενων μορφολογικών ποικιλιών στα σχετικά λεξικά. Για το σκοπό αυτό, επιλέγεται το μορφολογικό λεξικό της ελληνικής έκδοσης του συστήματος ανάλυσης κειμένων UNITEX, το οποίο, στο πλαίσιο προγραμματισμένης εργασίας, θα ενημερώνεται με τα εξαγόμενα γλωσσικά φαινόμενα.

Erudition and archaicity in the language of bank contracts

Constantina A. Vadasi, Katerina T. Frantzi

ABSTRACT

Erudition in Modern Greek, which is sometimes associated with archaicity and sometimes not (Anastasiadi – Symeonidi & Fliatouras 2018: 33–35), often hinders the existence of strict boundaries between older and newer language systems, thus allowing the existence of a range from scholarly to colloquial language, within which the linguistic varieties ‘move’. The legal language appears to display the scholarly element to a greater degree than other language varieties, with various amounts of archaisms in it. The transcription of the language of legal texts from “katharevousa” (scholarly language) to demotic (vernacular language), which was a challenge ever since the beginning of the previous century, despite the range of disagreements (Anastasiadi-Symeonidi 1977: 15, Katsimali & Panaretou

1999: 171, Matthias 1983: 166–168, Siamkouris 1983 etc.), led to the need for institutional intervention for the normalization of the procedure. The object of this study is to investigate whether the writers of legal texts conform to the regulatory lists of linguistic elements suggested at times by specialists (Christidis 1963, Manesis 1999, Foris 1977 & 1988, Stavrakis 2010, Competent Committee 1986 etc.). Therefore, in the present study, this issue is being applied and investigated in the linguistic corpus of bank contracts BanCo (Vadasi & Frantzi 2017). The results of processing show that the legal language is developing its own identity, without strictly conforming to the specialists' suggestions regarding its transcription. Thus we can deduce interesting linguistic phenomena concerning the use of the characteristics of synthetic "katharevousa" (scholarly language) versus analytic demotic (vernacular language), such as, for instance, participles in all tenses, archaic conjugation, use of nouns instead of verbs etc. This new information leads to the need for integrating the observed morphological varieties to the corresponding dictionaries. To achieve that, the morphological dictionary of the Greek edition of the text analysis system UNITEX is selected, which, in the context of programmed work, will be updated with the deduced linguistic phenomena.

0 Εισαγωγή: Ορίζοντας το λόγιο, τον αρχαϊσμό, την καθαρεύουσα, τη δημοτική και τη νεοελληνική

Η βιβλιογραφία που αφορά το πέρασμα της νομικής γλώσσας από την καθαρεύουσα στη δημοτική/νεοελληνική εμφανίζει μια σειρά από όρους, οι ορισμοί των οποίων κρίνουμε ορθότερα να δοθούν εξ αρχής προκειμένου να μην προκύψουν νοηματικές συγχύσεις. Πρόκειται για τους όρους: αρχαϊσμός/αρχαϊκό στοιχείο, λόγιο στοιχείο, δημοτική, νεοελληνική γλώσσα και καθαρεύουσα. Ο όρος δημοτική (γλώσσα) χρησιμοποιείται πολλές φορές αντί του όρου νεοελληνική (γλώσσα). Αν και πρόκειται για διαφορετικούς όρους, απαντούν πολλές φορές στη βιβλιογραφία ως συνώνυμοι. Έχουν όμως διαφορές που κρίνουμε σκόπιμο να υπογραμμιστούν.

Ορίζοντας την καθαρεύουσα γνωρίζουμε πως είναι ένα τεχνητό γλωσσικό σύστημα που τυπικά έληξε το 1976. Σύμφωνα με την Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1977: 12–13) είναι λάθος να πιστεύουμε ότι η καθαρεύουσα έχει ενιαία μορφή, διότι οι βαθμίδες εξαρχαϊσμού της είναι πάρα πολλές. Ο κοινός δημοτικός τύπος *αν/εάν δεν μπορώ* αντιστοιχεί σε ποικιλία τύπων της καθαρεύουσας, όπως *αν/εάν δεν ημπορώ*, *αν/εάν δεν δύναμαι*, *εάν μην δύναμαι*, *εάν μην δύνωμαι*. Έτσι, στις χαμηλές βαθμίδες εξαρχαϊσμού ανήκουν οι τύποι της μεικτής, της απλής καθαρεύουσας, το σημαντικότερο μειονέκτημα των οποίων είναι ότι δεν έχουν γραμματική βάση, επειδή είναι ανομοιογενείς, έχουν υπερβολική ποικιλία στο τυπικό και τους λείπει η ενότητα.

Από την άλλη πλευρά, η δημοτική στην Ιστορική Γραμματική του Μ.Τριανταφυλλίδη (1938, σ. 50) διακρίνεται σε τρία βασικά στάδια: α. στον πρώτο δημοτικισμό (18ος—19ος αι.) της εποχής της Τουρκοκρατίας, όπου ζητείται από τους εκπροσώπους της να καλλιεργηθεί η ήδη διαμορφωμένη ζωντανή γλώσσα και να εφαρμοστεί σε όλους τους τομείς (παιδεία, λογοτεχνία, επιστήμη)· β. στην ορμητική εποχή του δημοτικισμού (1901–1917), με κύριο εκπρόσωπο τον Ψυχάρη, ο οποίος στις προτάσεις του χαρακτηριζόταν από ακρότητες σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα, υπερβολές τις οποίες προσπάθησε να καθαρίσει ο Εκπαιδευτικός Όμιλος, ο οποίος πρότεινε ένα πιο συντηρητικό, αλλά συνεπές σύστημα της δημοτικής, έχοντας ως βάση τη λογοτεχνική κοινή και γ. στην εποχή του κρατικού δημοτικισμού (1917 έως σήμερα) κατά την οποία η δημοτική καθιερώνεται γενικά στην εκπαίδευση και γίνεται δεκτή από την κοινωνία.

Βασικό χαρακτηριστικό της δημοτικής είναι η διφυΐα που διακατέχει όλα τα επίπεδα λόγου (στη Φωνητική: *φερούγα* αλλά *πέρυγα*, τη Μορφολογία: *η βρύση* - *οι βρύσες*, αλλά *η δύναμη*-*οι δυνάμεις*, τη Σύνταξη: γίνονται δεκτές κάποιες δομές: *εν μέρει*, μετοχή παθητικού ενεστώτα (*αρνούμενος*), στο Λεξιλόγιο: *τζάκι* αλλά και *εστία*, ανάλογα με το ύφος). Στο σημείο αυτό εδράζεται και η μεγάλη παρεξήγηση περί δημοτικής, σύμφωνα με την οποία η δημοτική ταυτίζεται με το χυδαίο και το οικείο, τα οποία δεν είναι τίποτε άλλο παρά δύο από τα πολλά υφολογικά επίπεδα της δημοτικής (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1977, σ. 13–135). Σύμφωνα με το ΛΚΝ, η δημοτική γλώσσα ορίζεται ως η μορφή της νεοελληνικής κοινής γλώσσας, όπως διαμορφώθηκε ιδίως τα τελευταία εκατόν πενήντα χρόνια από τον προφορικό λόγο του Νεοέλληνα και όπως καλλιεργήθηκε στη λογοτεχνία.

Η Γιαννουλοπούλου (2001, σ. 160) υπογραμμίζει ότι συχνά στη βιβλιογραφία υπάρχει η άποψη ότι η κοινή νέα ελληνική αποτελεί προϊόν αλληλεπίδρασης της δημοτικής και της καθαρεύουσας, τη «μέση λύση» που επικράτησε ανάμεσα σε δύο ακραίες εκδοχές για το ποια πρέπει να είναι η επίσημη μορφή της νέας ελληνικής. Θεωρεί την παραπάνω άποψη αστήριχτη, γιατί πιστεύει πως δεν είναι συγκρίσιμα και αλληλεπιδρώντα δύο ανόμοια πράγματα: αφενός υπάρχει μια φυσική γλώσσα, η δημοτική, που αποτελεί εξέλιξη της μεσαιωνικής ελληνικής, και αφετέρου μια γλώσσα που δεν μιλήθηκε ποτέ, όπως ήταν η καθαρεύουσα. Επιπλέον, για να στηριχτεί αυτή η άποψη, επιλέγονται λόγιες επιρροές που παρατηρούνται κυρίως στο λεξιλόγιο ή στη μορφολογία των ονομάτων και των ρημάτων και δεν εντάσσονται αυτές στα γενικά χαρακτηριστικά του συστήματος της νέας ελληνικής. Δέχεται πως η νέα ελληνική, όπως κάθε φυσική γλώσσα, δέχτηκε επιρροές τόσο από ξένες γλώσσες όσο και από την καθαρεύουσα, που για χρόνια κυριάρχησε σε πολλούς χώρους,

όπως στην εκπαίδευση, τη διοίκηση και την επιστήμη· ωστόσο μπόρεσε να ενσωματώσει τις επιρροές αυτές ανάλογα με τις ανάγκες της, διατηρώντας και διαφοροποιώντας όσα στοιχεία της είναι απαραίτητα.

Με άλλα λόγια, τόσο οι διαπιστώσεις περί καθαρεύουσας ότι δεν είναι μία και έχει ποικιλία στο τυπικό της, όσο και οι διαπιστώσεις περί δημοτικής σύμφωνα με τις οποίες η δημοτική έχει πολλά υφολογικά επίπεδα, αλλά και η παρείσφρηση στοιχείων της καθαρεύουσας σε πολλά γλωσσικά επίπεδα της δημοτικής μάς οδηγούν στο συμπέρασμα πως η λογιότητα που διαθέτει η νεοελληνική στον βαθμό που τη διαθέτει δεν ταυτίζεται πάντοτε με τους αρχαϊσμούς που είναι απολιθωμένα στοιχεία/τύποι, που υιοθέτησε/κληρονόμησε από παλαιότερες μορφές της γλώσσας και που επιβιώνουν σε αυτές (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Φλιάτουρας 2018 σ. 23)¹. Το λόγιο στοιχείο δεν είναι πάντοτε αρχαϊκό, το αρχαϊκό όμως στοιχείο σε νεότερες μορφές γλώσσας είναι λόγιο. Τη διάκριση ανάμεσα στις δύο αυτές περιπτώσεις την απαντούμε και στη βιβλιογραφία. Η Παναρέτου (2009) διαθέτει ξεχωριστά κεφάλαια για το λόγιο (σ. 100–102) και το αρχαϊκό στοιχείο (σ. 116–117) στον νομικό λόγο.

Τέλος, πρέπει να τονιστεί πως η διαδικασία της μεταγραφής απ' τη μία μορφή γλώσσας (καθαρεύουσα) στην άλλη (δημοτική) απασχόλησε πολλούς από αυτούς που εμπλέκονται σε αυτήν για το πώς θα ονομαστεί, σχετίζεται με το αν η δημοτική θεωρείται ξεχωριστή γλώσσα ή όχι (Παναρέτου και Κατσιμαλή 1999: 171) και γι' αυτό στη βιβλιογραφία απαντούν οι όροι *μεταγραφή*, *μεταφορά*, *μετεγγραφή*, *μετάφραση* ή *μεταγλώττιση* με την ίδια σημασία. Εμείς συμβατικά επιλέγουμε τον όρο *μεταγραφή*.

1 Επισκόπηση βιβλιογραφίας

Η βιβλιογραφία που αφορά τη μεταγραφή της ελληνικής νομικής γλώσσας από την καθαρεύουσα στη δημοτική είναι αρκετά πλούσια και αναλύει τα ζητήματα που προέκυψαν από πολλές πλευρές και μπορεί να διαβαστεί με διάφορους τρόπους, ανάλογα με το τι θέλει κανείς να εξετάσει. Μπορεί, για παράδειγμα, να εξετάσει το θέμα ιστορικά τόσο όσον αφορά τις πρώτες ιδιωτικές πρωτοβουλίες για το εγχείρημα της μεταγραφής όσο και τις πιο θεσμικές (*terminus postquem* ορίζεται το 1976). Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες μελέτες, όπως: Χρησιτίδης (1963 και 1984), Ματθίας (1978), Γιαννόπουλος (1984). Επιπλέον, η ίδια η βιβλιογραφία θα μπορούσε να διαιρεθεί σε αυτήν που αφορά: α. το κάθε στάδιο και το κάθε είδος νομικού κειμένου χωριστά, όπως Σύνταγμα, Κώδικες, συμβολαιογραφική ή

¹ Ο όρος *λόγιο (στοιχείο)* στην εργασία μας αντιστοιχεί σε αυτό που οι Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Φλιάτουρας (2018) ονομάζουν *υψηλό/τυπικό επίπεδο*, ενώ ο όρος *αρχαϊκό* σε αυτό που ονομάζουν *λόγιο*. Ακολουθούμε δηλαδή τη σημασιολογική διαφορά της Παναρέτου (2009).

δικαστηριακή πράξη κ.λπ.: βλ. Μάνεσης (1986), Χρηστίδης (1963 και 1984), Ρώτης (1988) β. τη νομική γλώσσα εν γένει. Ενδεικτικά αναφέρουμε: Μάνεσης (1999), Φόρης (1988) κ.ά.

Παρ' όλ' αυτά, ο διαχωρισμός αυτός φαίνεται να μην έχει στεγανά, αφού ένα άρθρο, που σύμφωνα με τη δεύτερη κατηγοριοποίηση αφορά συγκεκριμένο είδος νομικού κειμένου, μπορεί να περιέχει στοιχεία που αφορούν τη νομική γλώσσα εν γένει και αντιστρόφως.

2 Ιστορικά Στοιχεία: η πορεία από την καθαρεύουσα προς τη δημοτική-ΝΕ

Ο Παπαθανασόπουλος (1980, σ. 15) κάνοντας έρευνα σε μία εκτενή βιβλιογραφία για την ιστορία του Δημοτικισμού στη νομική πράξη παραθέτει εξ αρχής τη ρήση του Δημοσθένη² «...δεῖν τὸν ὀρθῶς ἔχοντα νόμον καὶ συνοίσειν μέλλοντα τῷ πλήθει πρῶτον μὲν ἀπλῶς καὶ πᾶσι γνωρίμῳς γεγράφθαι, καὶ μὴ τῷ μὲν εἶναι ταυτὶ περὶ αὐτοῦ νομίζειν, τῷ δὲ ταυτί...» θέλοντας να μεταφέρει τη φιλοσοφία ότι οι νόμοι ανήκουν στον λαό και ως εκ τούτου θα πρέπει να είναι κατανοητοί πρωτίστως από αυτόν, κάτι που ασπάστηκαν κι άλλοι μελετητές και το χρησιμοποίησαν ως επιχείρημα για να μεταγραφούν οι νόμοι στη γλώσσα του λαού.

Με βάση την ιστορία γνωρίζουμε ότι ως το 1900 υπήρξαν πολλοί από αυτούς που έγραψαν υπέρ της λαϊκής γλώσσας στα νομικά κείμενα, κυρίως Έλληνες της Διασποράς, όπως ο Ρήγας Φεραίος που συνέταξε το γνωστό Σύνταγμα. Περνώντας στον 20ό αιώνα γνωρίζουμε επίσης ότι ήδη το 1901 συντάχθηκε (αλλά δε δημοσιεύθηκε) η πρώτη δικαστική απόφαση στη γλώσσα του λαού από τον πρωτοδίκη Βόλου, Ξεν. Στελλάκη. Ωστόσο, η δημοσίευση της απόφασης εμποδίστηκε στο δικαστήριο, όπως και πολλές άλλες παρόμοιες πρωτοβουλίες που υπήρξαν στη συνέχεια. Ακολούθησαν πολλές ιδιωτικές πρωτοβουλίες για να φτάσουμε στις πιο θεσμικές μετά τη Γλωσσικοεμπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1976 και κατά την οποία συστήνεται η Αρμόδια Επιτροπή από υψηλά ιστάμενους νομικούς, φιλόλογους και γλωσσολόγους. Μαζί με αυτήν την επιτροπή συστήνονται και άλλες μικρότερες και ειδικότερες, ανάλογα με το είδος νομικού κειμένου. Από τη συγκεκριμένη επιτροπή εκδίδεται ένας κατάλογος γλωσσικών κανόνων σύμφωνα με τον οποίο πρέπει αφενός να μεταγραφούν όλα τα νομικά κείμενα και αφετέρου να γράφουν στο εξής οι νομικοί συντάκτες τη νομική γλώσσα³.

² «...πρέπει ο ὀρθῶς ἔχων νόμος καὶ μέλλων νὰ ωφελήσῃ τὴν πόλιν νὰ περιέχῃ διατάξεις ἀπλὰς καὶ κατανοητὰς ἀπὸ ὅλους, καὶ νὰ μὴ ἔχῃ ὁ μὲν εἰς ταύτην τὴν γνώμην περὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ ἄλλος ἄλλην» ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ, ΚΑΤΑ ΤΙΜΟΚΡΑΤΟΥΣ, ΔΗΜ 24.68–71: Γνωρίσματα του καλού νόμου, μετάφρ. Κ.Θ. Αραπόπουλου (1961): Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα https://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/tools/corpora/anthology/content.html?t=83&m=2

³ Λεπτομέρειες για την ιστορία της μεταγραφής σε εκτενέστατο άρθρο (υπό έκδοση).

3 Γλωσσικές προτάσεις – Κανόνες Αρμόδιας Επιτροπής και εφαρμογή

Στην έρευνά μας συγκεντρώσαμε τους κανόνες (φωνητικής, μορφολογίας, σύνταξης και λεξιλογίου) της Αρμόδιας Επιτροπής, αλλά και τις προσωπικές εισηγήσεις/παρατηρήσεις ερευνητών που είτε ανήκαν είτε όχι σε αυτήν ή στα παραρτήματά της και ελέγξαμε κατά πόσο εφαρμόζονται σε νομικά κείμενα των τελευταίων χρόνων, αφού φτιάξαμε ένα ΣΚ (BanCo) που αποτελείται από κείμενα νομικής φύσης και συγκεκριμένα από τραπεζικές συμβάσεις.

Από τους 25 συνολικά κανόνες που αφορούν τη μορφολογία, επιλέξαμε να παρουσιάσουμε τα αποτελέσματα της σύγκρισης μέσα από ένα δείγμα μόλις 5 κανόνων και να παρουσιάσουμε τον τρόπο με τον οποίο χειριστήκαμε προβλήματα που προέκυψαν κατά τη δημιουργία του ηλεκτρονικού μορφολογικού λεξικού του Unitex.

Ονόματα

-Ουσιαστικά

- Θηλυκά

-Τα προπαροξύτονα θηλυκά δεν κατεβάζουν τον τόνο στην παραλήγουσα στη γενική ενικού:

η αλήθεια: της αλήθειας και όχι της αληθείας

Στο BanCo ο καταβιβασμός τόνου υπάρχει, αλλά όχι με συνέπεια:

π.χ. *διενέργειας* (201) – *διενεργείας* (5)
οικογένειας (28) – *οικογενείας* (10)

Αυτό που παρατηρείται είναι ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι τύποι για την ίδια πτώση (γενική ενικού) μπορεί να εμφανίζουν σχεδόν ίση κατανομή: πχ *ασφάλειας* (471) – *ασφαλείας* (466). Ο τύπος που παρουσιάζει καταβιβασμό τόνου (λόγιος) εμφανίζεται συνήθως σε συμφράσεις: π.χ. *απόθεμα ασφαλείας, προσωπικό ασφαλείας, λόγοι ασφαλείας, στοιχεία ασφαλείας*. Ωστόσο υπάρχουν περιπτώσεις όπου ο λόγιος τύπος που αφορά μία σύμφραση εμφανίζεται και χωρίς καταβιβασμό τόνου, γεγονός που δείχνει προσπάθεια/τάση απολογιοποίησης: πχ η κατανομή για τη γενική ενικού της λέξης *Επικράτεια* είναι:

Επικράτειας (45) – *Επικρατείας* (118)

από τις οποίες οι 117 απαντούν στη σύμφραση *Συμβούλιο της Επικρατείας*. Παρ' όλ' αυτά απαντά και η σύμφραση *Συμβούλιο Επικράτειας*, αλλά μόνο δύο (2) φορές. Αντιστρόφως, στο παράδειγμα της γενικής ενικού της λέξης *άδεια* βλέπουμε την εξής κατανομή: *άδειας* (937) – *αδείας* (67) με τον τελευταίο τύπο να απαντά κυρίως σε συμφράσεις: *αριθμός αδείας*. Παρόμοια είναι η περίπτωση της λέξης *ακρίβεια* (χωρίς συνίζηση): *ακρίβειας* (10) – *ακριβείας* (4). Η σύμφραση *βαθμός ακριβείας* ίσως έχει να κάνει με τον συνιζημένο και τον ασυνιζητο

τύπο, η τονική διαφορά των οποίων συνεπάγεται και σημασιολογική. Ωστόσο, ο λόγιος τύπος απαντά και σε μη συμφράσεις, όπως στη φράση *τέλος αδείας*. Από την άλλη πλευρά, το παράδειγμα της λέξης *επιφάνεια* στο BanCo δίνει την εξής κατανομή: *επιφάνειας* (30) – *επιφανείας* (7) με παρουσία του λόγιου τύπου κυρίως στην έκφραση *δικαιώματα επιφανείας*. Όμως τη σύμφραση *οικονομική επιφάνεια* τη συναντάμε στη γενική ενικού και ως *οικονομικής επιφανείας* (1), αλλά και ως *οικονομικής επιφάνειας* (16). Αξιόλογη είναι και η κατανομή της γενικής ενικού στο όνομα *βοήθεια*: *βοήθειας* (28) – *βοηθείας* (1). Στη σύμφραση *οδική βοήθεια* που είναι κατεξοχήν λόγια έχουμε μόνο τον τύπο *οδικής βοήθειας* και όχι *βοηθείας*. Τέλος, σε περιπτώσεις όπως *ωφέλειας* (44) – *ωφελείας* (16) απαντάμε σε μία σύμφραση σχεδόν ίδια κατανομή: *κοινής ωφέλειας* (26) – *κοινής ωφελείας* (15)

-Επίθετα

- Θηλυκά επίθετα σε –ος δεν υπάρχουν: *η έγγαμη* και όχι *η έγγαμος*, *η ομόρρυθμη* και όχι *η ομόρρυθμος*

Σε αυτόν τον κανόνα δε φαίνεται να υπάρχει πλήρης εναρμόνιση των συντακτών των συμβάσεων με τις οδηγίες, καθώς τα θηλυκά επίθετα σε –ος που αποτελούν κληρονομιά από τα αρχαία τριγενή και δικατάληκτα, δείχνουν να είναι αρκετά λειτουργικά στη νομική γλώσσα. Έτσι για παράδειγμα βρίσκουμε:

- η ανάδοχος [επιχείρηση]* (16) αλλά όχι *η ανάδοχη* (0)
- η ανώνυμος [εταιρεία]* (16) αλλά και *η ανώνυμη* (559)
- η διάδοχος [εταιρεία]* (3) αλλά όχι *η διάδοχη* (0)
- η δικαιούχος [τράπεζα]* (2) αλλά όχι *η δικαιούχα* (0)
- η δικάσιμος [μέρα]* και όχι *η δικάσιμη* (0)

Επίσης απαντούν τα: *η εμπράγματος ασφάλεια*, *η εμπρόθεσμος καταβολή*, *η ενέγγυος πίστωση*, *η έννομος σχέση*, *η εντολοδόχος εταιρεία* (ως ουσιαστικό), *η πιστούχος εταιρεία*, *η προνομιούχος απαίτηση*, *η τοκοφόρος χρονική περίοδος* αλλά και *η τοκοφόρα* (7).

Όπως προκύπτει από τις γραμματικές η ΚΝΕ επισήμως δεν έχει επίθετα τριγενή και δικατάληκτα σε –ος, –ος, –ο, που αποτελούν κληρονομιά από την αρχαία ελληνική. Ωστόσο στη νομική γλώσσα παρά τις οδηγίες προς εναρμόνιση των κειμένων της φαίνεται να είναι αρκετά λειτουργικά κι αυτό γιατί θεωρούνται πιο κατάλληλα στο επίσημο ύφος της. Η Γραμματική του Χατζησαββίδη (2009, § 3.2), ειδικά για τα τριγενή και δικατάληκτα επίθετα σε –ούχος –ούχο θεωρεί πως σχηματίζουν αποκλειστικά θηλυκό σε –α χωρίς κάποια παρατήρηση που να εξαιρεί τη συγκεκριμένη κατηγορία λόγω ύφους. Παρατηρεί μόνο πως ορισμένα επίθετα διατηρούν το θηλυκό σε –ος λόγω στερεοτυπικών εκφράσεων (π.χ. *ειδοποιός διαφορά*). Το ΑΚΝ δίνει κατάληξη στο θηλυκό σε –α. Παρ'όλ'αυτά, η κατάληξη του

θηλυκού σε -ούχα δεν απαντάει πουθενά μέσα στο BanCo, διότι θεωρείται ακραιφνώς λαϊκή.

Ρήματα

- Ο Παθητικός Αόριστος σε -θην, -θης, -θη κ.λπ. γίνεται σε -θήκα, -θήκες, -θήκε κ.λπ. ή -τηκα, -τηκες, -τηκε κ.λπ.

κλητεύθηκε και όχι εκλητεύθη
υποχρεώθηκε και όχι υπεχρεώθη
αναπτύχθηκε και όχι ανεπτύχθη

- Αύξηση

-Η Συλλαβική Αύξηση διατηρείται μόνο όταν τονίζεται. Το ίδιο ισχύει και στα σύνθετα:

συνέταξε αλλά συντάξαμε και όχι συνετάξαμε
υπέγραψαν αλλά υπογράψαμε και όχι υπεγράψαμε

-Η Χρονική Αύξηση δεν υπάρχει πλέον με τροπή του βραχύχρονου σε μακρόχρονο φωνήεν:

όφειλε και όχι ώφειλε
άλλαξε και όχι ήλλαξε
ορισμένος και όχι ωρισμένος

Η τροπή του $\alpha > \eta$ διατηρείται όπου η κατάργησή της θα εμφανιζόταν ως βεβιασμένη:

ενήγαγε
επήγαγε
προσήγαγε

Τους δύο αυτούς κανόνες τους συνεξετάζουμε, γιατί σε μεγάλο βαθμό σχετίζονται.

Το BanCo συγκεντρώνει αρκετούς τύπους ΑΕ Παθητικού Αορίστου. Μπορεί η χρήση τους να είναι αρκετά περιορισμένη, ωστόσο ο νομικός συντάκτης δε φαίνεται να έχει απαλλαγεί εντελώς από τη χρήση τους. Έτσι έχουμε:

αναμείχθησαν (1) – αναμείχθηκαν (4), αντελήφθη (4) – αντιλήφθηκε (0), αντικατεστάθη (3) – αντικαταστάθηκε (2431), απεδέχθη (2) – αποδέχτηκε (20), απεδόθη (4) – αποδόθηκε (6), αποκτήθησαν (1) – αποκτήθηκαν (42), διεξήχθη (4) – διεξάχθηκε (0), εδόθη (3) – δόθηκε (34), εκυρώθη (1) – κυρώθηκε (208), εκωδικοποιήθη (1) – κωδικοποιήθηκε (3), ελήφθη (5) – λήφθηκε (30), εξεδόθη (5) – εκδόθηκε (81), εξετέθη (5) – εκτέθηκε (0), επανεισήχθη (1) – επανεισάχθηκε (0). Συναντάμε επίσης τους τύπους: επελήφθη, ετροποποιήθη, ήρθη, καταλογίσθησαν, παρελήφθη, παρεσχέθη, περιελήφθη, προσελήφθη, προσετέθη, συνεπληρώθη, συνεστήθη, συνετάχθη, συνήφθη, υπεβλήθη, υπήχθη κ.ά.

Άρα, το θέμα της αύξησης στα ρήματα σχετίζεται με το θέμα των καταλήξεων. Ενδιαφέρει δηλαδή αν αυτές είναι αρχαϊκές ή νεοελληνικές. Κατά την έρευνά μας σε ρηματικούς τύπους στο BanCo ανακαλύψαμε ότι η ύπαρξη αρχαϊκής κατάληξης δε σημαίνει και συνέπεια στην παρουσία αύξησης. Έτσι, ενώ βρίσκουμε οριστική έγκλιση παρελθοντικών χρόνων λείπει η

συλλαβική αύξηση ή αντιστρόφως υπάρχουν τύποι που φέρουν νεοελληνικές καταλήξεις και έχουν συλλαβική ή ακόμη και χρονική αύξηση μη τονούμενη (βλ. ενδεικτικά: *ανηγέρθησαν, αντικατεστάθη, απεδέχθη, απεδόθη, απεκτήθησαν, απηλλάγη, διεγράφησαν, διεκόπησαν, διετάχθη, εβλάβη, εδηλώθησαν, εδόθη, εδρεύην, εθίγη, εισήχθησαν, εκυρώθη* κ.ά.). Εν ολίγοις, απαντά το φαινόμενο της μίξης κωδίκων (code-mixing). Πρόκειται για μικτούς τύπους, οι οποίοι ακολουθούν μία ενδιάμεση δομή μεταξύ νεοελληνικής και καθαρεύουσας (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014, σ. 51). Έτσι έχουμε κατάληξη αρχαιοελληνική χωρίς τη χρήση της αύξησης, η οποία σύμφωνα με την κλασική ΑΕ έμπαινε στο ρήμα ανεξάρτητα με το αν ήταν τονούμενη (I), αλλά και αντιστρόφως, βρίσκουμε τύπους με νεοελληνική κατάληξη και εσωτερική ή εξωτερική αύξηση (είτε χρονική είτε συλλαβική) μη τονούμενη (II):

(I) *αποκτήθησαν, αποκτώντο, αποτελείτο, αφαιρέθησαν, διατέθησαν, εκδίδοντο, εξαγόραζον, επιχειρείτο, κυκλοφορούντο, οριοθετείτο, οφείλετο, παραχωρούντο, συνομολογούντο, υποχρεούντο, φορολογείτο, χρησιμοποιείτο*

(II) *απωλέσουν, διετέθηκαν, διετύπωσαν, παρέσχαμε*

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τύπος *καταρτισθσάμενος*, ο οποίος δε φαίνεται να ανήκει σε κανέναν χρόνο σύμφωνα με τη γραμματική της ΑΕ. Μάλλον αποτελεί ατυχή σχηματισμό του συντάκτη για μετοχή παθητικού ή μέσου αορίστου καταλήγοντας σε συμφυρμό του *καταρτισθείς* και του *καταρτισάμενος*.

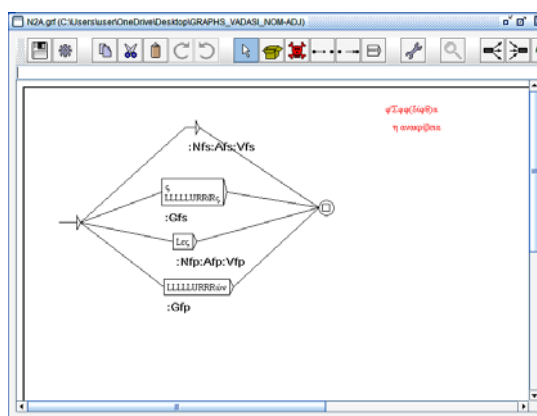
Τέλος, όσον αφορά τη διατύπωση του κανόνα στο θέμα της διατήρησης της χρονικής αύξησης (η-) βρίσκουμε ότι είναι προβληματική: «*Η τροπή του α > η διατηρείται όπου η κατάργησή της θα εμφανιζόταν ως βεβιασμένη*». Ο όρος «βεβιασμένη» είναι καθαρά υποκειμενικός.

- Εάν κάποιο ρήμα δεν ταιριάζει με καταλήξεις πιο νεοελληνικές, τότε αντικαθίσταται από:
 - ενεργητική διατύπωση
 - Παρακείμενο ή Υπερσυντέλικο
 - περίφραση:
 - θα είχαν παραιτηθεί* όχι *θα παραιτούνταν*
 - θα το χρησιμοποιούσαν* και όχι *θα χρησιμοποιούνταν*
 - πήρε προαγωγή* και όχι *προάχθηκε*

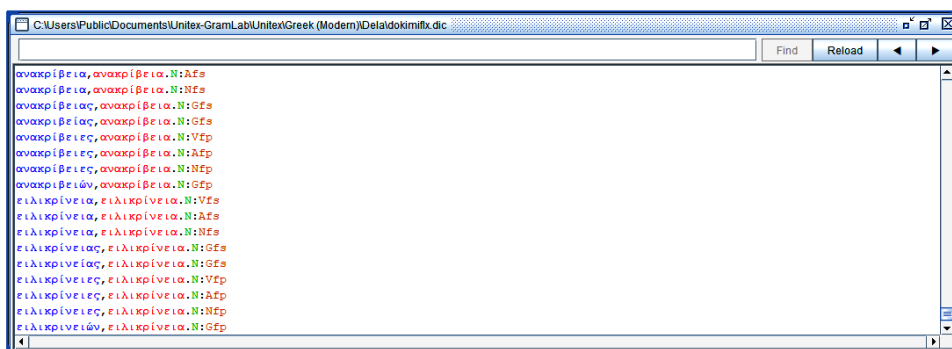
Πρόκειται για έναν κανόνα πολύ γενικά διατυπωμένο, ο οποίος αφήνει περιθώρια ελεύθερης επιλογής στην έκφραση/διατύπωση του συντάκτη. Δεν καθορίζεται το ακριβές κριτήριο που καθιστά το ρήμα λιγότερο ή περισσότερο νεοελληνικό. Δεν εξηγείται επίσης για ποιον λόγο τύποι, όπως *παραιτούνταν* ή *χρησιμοποιούνταν*, δεν είναι αποδεκτοί.

4 Το μορφολογικό λεξικό της ελληνικής έκδοσης του Unitex

Επειδή στόχος μας είναι η μορφολογική περιγραφή των λημμάτων της ειδικής γλώσσας των τραπεζικών συμβάσεων, ώστε να μπορούν τα προϊόντα της έρευνάς μας να εμπλουτίσουν την ελληνική έκδοση του προγράμματος ανάλυσης κειμένων Unitex⁴ και να αναγνωρίζονται αντίστοιχοι κατά τη μορφολογία τύποι με τη σειρά τους από αυτό, φροντίσαμε στους γράφους (Εικόνα 1) που αποτελούν τα μοντέλα κλιτικών παραδειγμάτων (Εικόνα 2) να προσθέσουμε και τύπους που αφορούν πιο αρχαϊκές μορφές. Η δουλειά αυτή έγινε μόνο στους γράφους που αφορούν τα ονόματα (Ουσιαστικά και Επίθετα) με κωδικό N και A αντίστοιχα. Όσον αφορά τα ρήματα δεν έγινε κάποια κωδικοποίηση, εφόσον η εργασία μας που αφορά το ηλεκτρονικό λεξικό περιορίζεται μόνο στη μορφολογία των ονομάτων και ορισμένων παγιωμένων εμπρόθετων φράσεων.

Εικόνα 1

Εικόνα 2

⁴ Βλ: <http://unitexgramlab.org/> και <http://infolingu.univ-mlv.fr/>

5 Συμπεράσματα

Το θέμα της μεταγραφής από το ένα σύστημα στο άλλο φαίνεται πως εγείρει πολλά ζητήματα που αφορούν τα όρια των συστημάτων, τα περιθώρια διπλοτυπίας, καθώς και το αιώνιο ερώτημα της επιστήμης της γλωσσολογίας, εάν η γλώσσα περιορίζεται, ρυθμίζεται και κανονικοποιείται και σε ποιον βαθμό. Οι Κατσιμαλή και Παναρέτου (1999, σ. 173) στην έρευνά τους σχετικά με τη μεταγραφή του Συντάγματος από την καθαρεύουσα στη δημοτική διαπίστωσαν πως σε όλες τις περιπτώσεις της συνθετικής καθαρεύουσας υπάρχει αντικατάσταση ενός λεξικού στοιχείου από περισσότερα και πως πρόκειται για μία διαδικασία η οποία είναι διαχρονική και κατά την οποία μετράει κανείς ταυτόχρονα στοιχεία που ανήκουν και στις δύο δομές. Αυτό είναι φυσιολογικό σε περιόδους μετάβασης από ένα σύστημα σε άλλο. Υπάρχουν όμως περιπτώσεις στις οποίες παρατηρείται ότι η διπλοτυπία σε θέματα έκφρασης δε συμβαίνει μόνο σε μεταβατικές περιόδους για λόγους όπως είναι η συνήθεια, η άγνοια νέου συστήματος, η προκατάληψη, το αίσθημα κύρους κ.ά.

Σαράντα πέντε (45) χρόνια μετά τη γλωσσοεκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τη μεταγραφή των νομικών κειμένων στη δημοτική, το θέμα των αρχαϊσμών δείχνει να μην ξεπεράστηκε με τους τρόπους που ορίστηκαν εξ αρχής. Η νομική γλώσσα φαίνεται πως χάραξε τη δική της πορεία παρά τους περιορισμούς, τις απαγορεύσεις, τις συστάσεις και τις γενικότερες προτάσεις. Αυτό που δείχνει να απασχόλησε τελικά τις επιτροπές καθώς έθεταν τους κανόνες ήταν ο βαθμός της δημοτικής γλώσσας, αλλά και των περιπτώσεων όπου θα επιτρεπόταν η καθαρεύουσα να κρατήσει ορισμένα στοιχεία της. Πρακτικά λοιπόν μιλάμε για ένα φάσμα το οποίο ορίζεται από το δίπολο μεταξύ δημοτικής και καθαρεύουσας. Πολλές ειδικές γλώσσες –και όχι μόνο– σχοινοβατούν ανάμεσα σε αυτό το δίπολο με αποτέλεσμα να μη μιλάμε για μία δημοτική νομική γλώσσα, αλλά μία νεοελληνική νομική γλώσσα χωρίς αυτό να σημαίνει πως πρόκειται για διγλωσσία. Άλλωστε, το λόγιο στοιχείο, όπως ορίζεται από τους Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Φλιάτουρα (2018, σ. 25) είναι κάτι το υποκειμενικό ανά ομιλητή, καθώς και περιπτωσιολογικό ανά τεμάχιο, αλλά και ανά παράγωγο τεμαχίου, εξαρτημένο από κοινωνιογλωσσολογικούς και εν μέρει ψυχολογολογικούς παράγοντες, όπως από τον βαθμό αρχαιομάθειας και γλωσσομάθειας, τον βαθμό επίδειξης γοήτρου ή τη γλωσσική παράδοση.

Βιβλιογραφία

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. και Φλιάτουρας, Α. (2018). Το λόγιο επίπεδο της σύγχρονης Νέας Ελληνικής: Συγχρονικές και διαχρονικές τάσεις. Στο Α. Φλιάτουρας, Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (επιμ.), *Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική: Θεωρία, ιστορία, εφαρμογή*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη, σ. 15–56.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. (1977). Η νεοελληνική στη διοίκηση. Στο: *Προβλήματα*

μεταγλωττισμού στη νεοελληνική γλώσσα. Σειρά ομιλιών. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Σχολή Μωραΐτη, σ. 9–25 και σ. 161–187.

Αρμόδια Επιτροπή. (1986). Πώς θα καθιερωθεί η δημοτική γλώσσα στα νομικά κείμενα. Συμπεράσματα Αρμόδιας Επιτροπής. *Νομικό Βήμα* 34, σ. 988–992.

Βαδάση, Κ. και Φραντζή, Κ. (2017). BanCo: Το Ελληνικό Σώμα Κειμένων Τραπεζικών Συμβάσεων. *Πρακτικά του 4ου Συνεδρίου Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία. 11ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*. 9–11 Νοεμβρίου 2017, σ. 255–264. Αθήνα: ΕΛΕΤΟ.

Βαλεοντής, Κ.Ε. και Κριμπάς, Π.Γ. (2014). *Νομική γλώσσα, νομική ορολογία: Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομικής Βιβλιοθήκη/Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας.

Γιαννόπουλος Κ. (1984). Η δημοτική γλώσσα και το Μονοτονικό σύστημα στη δικαστηριακή και τη συμβολαιογραφική πράξη (Συμβολή στην ερμηνεία της διάταξης του άρθρου 38 του ν.1406/1983). *Νομικό Βήμα* 32, σ. 209–232.

Γιαννουλοπούλου, Γ. (2001). Η Νέα Ελληνική μετά τη διγλωσσία. Στο: *Εγκυκλοπαιδικός Οδηγός για τη γλώσσα*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, σ. 160–164 Διαθέσιμο στο: http://www.komvos.edu.gr/glwsa/odigos/thema_d3/d_3_thema.htm

Κατσιμαλή, Γ. και Παναρέτου Ε. (1999). Η μεταφορά του Συντάγματος στη Δημοτική. Παρατηρήσεις στο ύψος και τη γλώσσα. Στο: Τομέας Γλωσσολογίας (εκδ.): *Συνέδριο για την Ελληνική Γλώσσα. Αθήνα 29 Νοεμβρίου–1 Δεκεμβρίου 1976–1996. Είκοσι Χρόνια από την Καθιέρωση της Νεοελληνικής (Δημοτικής) ως Επίσημης Γλώσσας*. Αθήνα: Τομέας Γλωσσολογίας, σ. 171–181.

Μάνεσης, Α. (1999). *Η νεοελληνική γλώσσα στη νομική επιστήμη*. Αθήνα: Προσκήνιο.

Μάνεσης, Α., (1989). Επίμετρο. Το Σύνταγμα στη δημοτική γλώσσα, σε: του ίδιου, *Η συνταγματική αναθεώρηση του 1986* σ. 98 επ. (και σε *Δίκαιο και Πολιτική* τ. σ. 13–14 σ. 69 επ.).

Μαθιάς, Σ. (1983). Η μεταγλώττιση των κωδίκων. *Ελληνική Δικαιοσύνη* 24, σ. 165–168.

Μαθιάς, Σ. (1978). Γλωσσική νομιμότητα. *Νομικό Βήμα* 26, 985–986 και στο: Εμμ. Βοϊκλής / Κ. Γιαννόπουλος / Στ. Μαθιάς / Γ. Παπαδημητρίου / Γ. Ρήγος (επιμ.). *Η δημοτική στη νομική πράξη*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ. 135–140.

Παναρέτου, Ε. (2009). *Νομικός Λόγος. Γλώσσα και Δομή των νόμων*. Αθήνα: Παπαζήση

Παπαθανασόπουλος, Θ. (1980). Νομικός Δημοτικισμός, Ιστορικό διάγραμμα, Κριτική ανασκόπηση βιβλιογραφίας 80 ετών, *Πειραική Νομολογία*, τ. Β', 15–32 και στο: Εμμ. Βοϊκλής / Κ. Γιαννόπουλος / Στ. Μαθιάς / Γ. Παπαδημητρίου / Γ. Ρήγος (επιμ.). *Η δημοτική στη νομική πράξη*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ. 177–189.

Ρώτης, Β. (1988¹). Το χρονικό της μεταγλώττισης του Συντάγματος. Οι νομικές και τεχνικές δυσχέρειές της. *Δίκαιο και Πολιτική* σ. 13–14, σ. 103–124.

Σιαμκούρης, Γ. (1983). Η μεταγλώττιση των κωδίκων (ο αντίλογος). *Ελληνική Δικαιοσύνη* σ. 24, σ. 168–171.

Σταυράκης, Α. (2010). *Νεοελληνική νομική γλώσσα και ορολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1938). *Νεοελληνική Γραμματική. Ιστορική Εισαγωγή*. Αθήνα.

Φόρης, Β. (1977). Νομικά και δημοτική. Αφορμές από μια σημαντική συνέντευξη. Στο Εμμ. Βοϊκλής / Κ. Γιαννόπουλος / Στ. Μαθιάς / Γ. Παπαδημητρίου / Γ. Ρήγος (επιμ.). *Η δημοτική στη νομική πράξη*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλας, σ. 215–226.

Φόρης, Β. (1988). Σύνταξη ρηματική και σύνταξη ονοματική στα νομικά κείμενα (τα αφηρημένα ουσιαστικά). *Επιστημονική Επετηρίδα Αρμενόπουλου*, σ. 171–182.

Χατζησαββίδης, Σ. και Χατζησαββίδου, Α. (2009). *Γραμματική νέας ελληνικής γλώσσας* (Α΄, Β΄, Γ΄ Γυμνασίου). Αθήνα: ΟΕΔΒ & Ελληνικά Γράμματα.

Χρηστίδης, Χ. (1963). *Ο Αστικός Κώδικας και το Γλωσσικό Ζήτημα. Εισαγωγικό σημείωμα*. (Ανάτυπο). Αθήνα.

Χρηστίδης, Χ. (1984). *Δημοτική και Νομικά. Πρόλογοι στις μεταγλωττίσεις νομικών κειμένων. Τρεις ομιλίες. Επίμετρο*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών-Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη.

Κωνσταντίνα Βαδάση

Υποψήφια Διδάκτορας

Εργαστήριο Πληροφορικής, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ηλ-ταχ.: vadasicon@gmail.com

Κατερίνα Θ. Φραντζή

Καθηγήτρια

Εργαστήριο Πληροφορικής, Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ηλ-ταχ.: frantzi@rhodes.aegean.gr

6 Σχεδιασμός και κατάρτιση γερμανοαγγλοελληνικού γλωσσαρίου ορολογίας περί λειτουργικής μετάφρασης

Χρήστος Γιαννούτσος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου γερμανοαγγλοελληνικού γλωσσαρίου ορολογίας περί λειτουργικής μετάφρασης, τηρώντας τους κανόνες δημιουργίας γλωσσαρίου ορολογίας και τις αρχές σχηματισμού ορολογίας, όπως έχουν διατυπωθεί από την ΕΛΕΤΟ και τον ΕΛΟΤ. Οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν οι όροι είναι τα πρωτότυπα βιβλία και οι πρωτότυπες δημοσιεύσεις των κυριότερων εκφραστών του λειτουργισμού, Katharina Reiß (1971, 1976, 1984), Justa Holz-Mänttari (1984, 1985), Hans J. Vermeer (1984, 1985, 1986), Franz Röchhacker (1994, 1995) και Christiane Nord (1989, 1990, 1991/2005, 1992, 1993, 1997, 2001) στη γερμανική και την αγγλική γλώσσα, καθώς και τα πρωτότυπα βιβλία και οι πρωτότυπες δημοσιεύσεις του Παναγιώτη Ι. Κελάνδρια (2007, 2016), του Σίμου Γραμμενίδη (2009) και της Αναστασίας Παριανού (2010), όπως και οι μεταφράσεις από την αγγλική προς την ελληνική γλώσσα των βιβλίων του Jeremy Munday (2001/2002) και της Christiane Nord (1997/2014). Ευελπιστούμε πως το παρόν γλωσσάρι θα αποτελέσει αφορμή για καταγραφή και άλλων όρων πάνω στο θεματικό πεδίο της μετάφρασης.

Designing and compiling a German-English-Greek glossary of functional translation terminology

Christos Yannoutsos

ABSTRACT

The purpose of this paper is the design of a complete German-English-Greek glossary of functional translation terminology, following the glossary rules and the principles of terminology, as formulated by ELETOT and ELOT. The sources of the terms are the original books and publications of the main representatives of functionalism, Katharina Reiß (1971, 1976, 1984), Justa Holz-Mänttari (1984, 1985), Hans J. Vermeer (1984, 1985, 1986), Franz Röchhacker (1994, 1995) and Christiane Nord (1989, 1990, 1991/2005, 1992, 1993, 1997, 2001) written in the German and the English language, as well as the original books and publications of Panayiotis I. Kelandrias (2007, 2016), Simos Grammenidis (2009) and Anastasia Parianou (2010) written in the Greek language, as well as the English to Greek translations of the books of Jeremy Munday (2001/2002) and Christiane Nord (1997/2014). We hope that this glossary will be an occasion for recording other terms on the subject field of translation.

0 Εισαγωγή

Ο λειτουργισμός αποτελεί θεωρητική προσέγγιση της μεταφρασσιολογίας, η οποία ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ελληνικής γλώσσας και της διδασκαλίας της ελληνικής

μετάφρασης, καθώς δίνει στον μεταφραστή τη δυνατότητα να επιλέξει τη στρατηγική του ανάλογα με τον στόχο της μετάφρασης. Η επιρροή του λειτουργισμού στην Ελλάδα την τελευταία εικοσαετία είναι εμφανής, με τους Γραμμενίδη (2009), Παριανού (2010), Βηδενμάιερ (2011), Λουπάκη (2013), Seel (2015), Κελάνδρια (2016) και Κριμπά (2017) να τάσσονται άμεσα ή έμμεσα υπέρ της λειτουργικής προσέγγισης στη μετάφραση.

Οπότε, συμπεραίνουμε ότι «[...] η λειτουργική προσέγγιση, η οποία παρουσιάστηκε για πρώτη φορά στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία πριν από περίπου 20 χρόνια, έχει πλέον επίσης εδραιωθεί και η επιρροή της έκτοτε είναι εμφανής» (Λάμπρου, 2017, σ. 9). Επιπλέον, ο Kelandrias (2008, p. 95 στο Σαχίνης, 2009, σ. 2) πρεσβεύει ότι η λειτουργική προσέγγιση ανταποκρίνεται στις ανάγκες και της ελληνικής γλώσσας και της διδασκαλίας της ελληνικής μετάφρασης, καθώς και ότι αυτή δίνει στο μεταφραστή τη δυνατότητα να επιλέξει τη στρατηγική του ανάλογα με τον στόχο της μετάφρασης.

Μελετώντας την ελληνόφωνη βιβλιογραφία, παρατηρούμε την πρώτη απόπειρα δημιουργίας γλωσσαρίου ορολογίας περί λειτουργικής μετάφρασης από τους Σίμο Π. Γραμμενίδη και Δέσποινα Δ. Λάμπρου στη μετάφραση από την αγγλική προς την ελληνική γλώσσα του βιβλίου της Christiane Nord (1997/2014). Το γλωσσάρι που δημιούργησαν αφορά βασικές έννοιες του λειτουργισμού και τις αποδόσεις τους στην αγγλική, τη γαλλική, τη γερμανική και την ελληνική γλώσσα. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου γερμανοαγγλοελληνικού γλωσσαρίου ορολογίας περί λειτουργικής μετάφρασης, τηρώντας τους κανόνες δημιουργίας γλωσσαρίου ορολογίας και τις αρχές σχηματισμού ορολογίας, όπως έχουν διατυπωθεί από την ΕΛΕΤΟ και τον ΕΛΟΤ.

Οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν οι όροι είναι τα πρωτότυπα βιβλία και οι πρωτότυπες δημοσιεύσεις των κυριότερων εκφραστών του λειτουργισμού, Katharina Reiß, Justa Holz-Mänttari, Hans J. Vermeer, Franz Röchhacker και Christiane Nord στη γερμανική και την αγγλική γλώσσα, καθώς και τα πρωτότυπα βιβλία και οι πρωτότυπες δημοσιεύσεις του Παναγιώτη Ι. Κελάνδρια, του Σίμου Γραμμενίδη και της Αναστασίας Παριανού, όπως και οι μεταφράσεις από την αγγλική προς την ελληνική γλώσσα των βιβλίων του Jeremy Munday και της Christiane Nord. Προτού αναλύσουμε τους κανόνες δημιουργίας ενός γλωσσαρίου ορολογίας, θα αναφερθούμε στις διεθνώς τυποποιημένες διαγλωσσικές αρχές σχηματισμού όρων στο πεδίο της μεταφρασσιολογίας και έπειτα θα αναφερθούμε στη διαδικασία δημιουργίας του γλωσσαρίου, φέροντας ως παράδειγμα την απόδοση του γερμανικού όρου *Übersetzungsauftrag* στην αγγλική και στην ελληνική γλώσσα.

1 Οι διεθνώς τυποποιημένες διαγλωσσικές «αρχές σχηματισμού όρων» (κατά ISO) στο πεδίο της μεταφρασσιολογίας

Σύμφωνα με το Πρότυπο ΕΛΟΤ 402 (στο Κεραμίδης, 2015, σ. 44) οι αρχές σχηματισμού ορολογίας έχουν διαγλωσσικό χαρακτήρα και εφαρμόζονται για τη δημιουργία νέων όρων, καθώς επίσης και για την επιλογή του καταλληλότερου τύπου μεταξύ δύο ή περισσότερων συνώνυμων λημμάτων. Οι αρχές σχηματισμού ορολογίας είναι οι εξής επτά (Κεραμίδης, 2015, σ. 45–47):

- 1) Διαφάνεια (transparency): Η μορφολογία του όρου θα πρέπει να αποκαλύπτει, ως ένα βαθμό, την έννοια στην οποία αντιστοιχεί.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ	ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΑΝΕΙΑΣ
κείμενο πηγής	ΚΠ ¹

- 2) Συνέπεια (consistency): Κάθε νέος όρος θα πρέπει να εντάσσεται στο προϋπάρχον σύστημα όρων του θεματικού πεδίου στο οποίο ανήκει και να είναι συνεπής ως προς αυτό.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑΣ	ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΠΕΙΑΣ
πακέτο μεταφραστικών οδηγιών	πακέτο οδηγιών ²

- 3) Γλωσσική καταλληλότητα (linguistic appropriateness): Οι προτεινόμενοι όροι θα πρέπει να συμφωνούν με οικεία και καθιερωμένα σημασιολογικά σχήματα στη γλώσσα όπου χρησιμοποιούνται.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΤΗΤΑΣ	ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΚΑΤΑΛΛΗΛΟΤΗΤΑΣ
κείμενο πηγής, κείμενο αφετηρίας	πρωτότυπο (έργο, κείμενο)

¹ Το αρκτικόλεξο ΚΠ στον ελληνικό στρατό σημαίνει “Κεντρική Πύλη”. Πηγή: Επίσημο στρατιωτικό λεξικό. http://www.ellinikos-stratos.com/leksiko_1.asp?bk=kp (18.7.2021).

² *Übersetzungsauftrag* (Nord, 1997: 30). Ο όρος *πακέτο οδηγιών* (Nord 2014: 302) δεν αποτελεί όρος του θεματικού πεδίου της μετάφρασης, διότι δεν έχει αποδοθεί το α’ συνθετικό του γερμανικού λήμματος, ήτοι το *Übersetzungs-*.

- 4) Γλωσσική οικονομία (linguistic economy): Οι όροι θα πρέπει να είναι σύντομοι και περιεκτικοί. Οι γλωσσικοί μηχανισμοί που χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία σύντομων όρων είναι η μονολέκτηση (με τη μέθοδο της παραγωγής και της σύνθεσης) και η συνεκδοχική επέκταση.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
μετάφρασμα	μεταφρασμένο κείμενο

- 5) Παραγωγικότητα και συνθετικότητα (derivability and compoundability): Οι προτεινόμενοι όροι θα πρέπει να επιλέγονται με βάση τη δυνατότητα περαιτέρω παραγωγής και σύνθεσης για τη δημιουργία παράγωγων όρων – σύμφωνα με τις δυνατότητες της εκάστοτε γλώσσας.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
δίγλωσσος	ο ομιλών δύο ή περισσότερες γλώσσες

- 6) Γλωσσική ορθότητα (linguistic correctness): Οι σχηματισμοί όρων θα πρέπει να συμφωνούν με τα μορφολογικά, συντακτικά και φωνολογικά πρότυπα της εκάστοτε γλώσσας.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΟΡΘΟΤΗΤΑΣ	ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΙΚΗΣ ΟΡΘΟΤΗΤΑΣ
μεταφρασιολογία ³	μεταφρασεολογία ⁴

³ Στο Λεξικό του Γ. Μπαμπινιώτη (1998: σ. 1925) αναφέρεται ότι: «φρασεολογία ή φρασιολογία; Ορθότερο θα ήταν το φρασιολογία, αφού τα σύνθετα από ουσιαστικά σε -ση (-σις) σχηματίζονται από το θέμα της ονομαστικής φράσι-(ς) και όχι της γενικής φράσε-(ως)· πβ. φυσιολογία, κινησιολογία, γνωσιολογία κ.τ.ό. Η λ. **φρασεολογία** αποκλίνει και σημασιολογικά, αφού ούτε λόγος ή επιστήμη περί φράσεων είναι (όπως τα αισχρολογία, γενεαλογία, θεολογία, αστρολογία κ.λπ.) ούτε συλλογή φράσεων (στρατολογία, φορολογία κ.τ.ό.), αλλά περιληπτικό όνομα, το οποίο δηλώνει τις φράσεις που χρησιμοποιεί κανείς όταν εκφράζεται (ειδησεογραφία)» (η επισήμανση δική μας).

⁴ Ενώ κατά τη δεκαετία του 1990 οι μονογραφίες που δημοσιεύτηκαν πάνω στη Θεωρία και τη Διδακτική της Μετάφρασης έκαναν εκτενή χρήση του όρου “μεταφρασιολογία” (Κουτσιβίτης, 1994, σ. 66, Κεντρωτής, 1996, σ. 16, Μπατσαλιά & Σελλά-Μάζη., 1994, σ. 42), από τις αρχές του 21ου αιώνα και μετά διαπιστώνεται προτίμηση στον όρο “μεταφρασεολογία” και στα παράγωγα “μεταφρασεολόγος” και “μεταφρασεολογικός” (Μπατσαλιά, 2001, σ. 11, Munday, 2002, σ. 24, Γραμμενίδης, 2009, σ. 11, Κριμπάς, 2005, Βλαχόπουλος, 2010, σ. 14, Τσίγκου, 2011, σ. 16, Βηδενμάιερ, 2011, σ. 11, Nord, 2014, σ. 12, Amman, 2014, Βλαχόπουλος, 2014, σ. 10, Κριμπάς, 2017, σ. 34) έναντι του όρου “μεταφρασιολογία” και των παραγώγων “μεταφρασιολόγος” και “μεταφρασιολογικός” (Κελάνδριας, 2007, σ. 13, Πολίτης, 2012, σ. 14, Παπαβασιλείου, 2015, Κελάνδριας, 2016, σ. 38). Επιπλέον, παρατηρείται ότι ο Κριμπάς (2017, σ. 11) αναφέρει και τους δύο όρους (μεταφρασεολογία, μεταφρασιολογία), ενώ το Πρότυπο ΕΛΟΤ 1447/ ISO 12616 φέρει τον τίτλο «Μεταφρασεοστρεφής Ορογραφία». Βλ. επίσης «Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας» [Πηγή: <http://hs4ts.gr/index.php/el/> (18.7.2021)].

- 7) Γλωσσική εντοπιότητα (preference for native language): Θα πρέπει να δίνεται προτεραιότητα στην γλώσσα του τόπου όπου πρόκειται να χρησιμοποιηθεί ο όρος, έναντι ενός άμεσου δανείου.

ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΝΤΟΠΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΣΥΜΦΩΝΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΕΝΤΟΠΙΟΤΗΤΑΣ
λειτουργισμός	φανκτιοναλισμός ⁵ (Funktionalismus)

2 Christiane Nord: Οι μεταφραστικές οδηγίες και ο ρόλος τους

Σύμφωνα με τη Nord (2001, σ. 60 στο Κελάνδριας, 2016, σ. 145–146)

οι μεταφραστικές οδηγίες αφορούν το σύνολο των κατευθυντήριων γραμμών που δίδονται στον μεταφραστή από το πρόσωπο που ζήτησε τη μετάφραση του ΚΑ και περιλαμβάνουν κατευθυντήριες γραμμές περί (α) των κειμενικών λειτουργιών του ΚΥ, (β) των χρηστών ή/και των δεκτών του ΚΥ, (γ) του προσδοκώμενου χρόνου και τόπου κυκλοφορίας του ΚΥ, (δ) του μέσου με το οποίο θα μεταδοθεί το μήνυμα του ΚΥ, (ε) του κινήτρου για τη δημιουργία του ΚΥ.

Όσον αφορά τον ρόλο των μεταφραστικών οδηγιών, «πρόκειται για έναν σημαντικό παράγοντα της μεταφραστικής διαδικασίας διότι βοηθάει τον μεταφραστή κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων που έχουν να κάνουν, μεταξύ άλλων, με τη διαχείριση της ορολογίας» (Κελάνδριας, 2007, σ. 35). Η έννοια των μεταφραστικών οδηγιών κατέχει περίοπτη θέση και στην προσανατολισμένη στη μετάφραση κειμενική ανάλυση της Nord (2001, σ. 59–66). Συγκεκριμένα, η Nord (2001, σ. 62) αναφέρει σαφώς ότι:

[η] προτεραιότητα του σκοπού του ΚΥ δεν σημαίνει ότι αγνοείται το ΚΑ. Το ΚΑ παρέχει τις πληροφορίες που συνιστούν το σημείο έναρξης για την παροχή πληροφοριών από το ΚΥ. Η ανάλυση του ΚΑ λειτουργεί ως οδηγός για τη μεταφραστική διαδικασία εφόσον παρέχει τη βάση για λήψη αποφάσεων σχετικά με (α) την εφικτότητα της ανατεθείσας μετάφρασης, (β) ποιες μονάδες του ΚΑ έχουν σχέση με μια λειτουργική μετάφραση και (γ) ποια μεταφραστική στρατηγική θα συντελέσει ώστε το ΚΥ να πληροί τις προαπαιτήσεις των μεταφραστικών οδηγιών.

(Κελάνδριας, 2016, σ. 146)

Σε αυτό το σημείο είναι απαραίτητο να διευκρινίσουμε το μεταφραστικό πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε. Η γερμανική λέξη *Übersetzungsauftrag* έχει λάβει πολλαπλές αποδόσεις

⁵ Βλ. Παπλωματά (2011: 262-263)

στην αγγλική γλώσσα. Συγκεκριμένα, στα αγγλικά μεταφράζεται κυριολεκτικά είτε ως *translation commission* (μεταφραστική εντολή⁶) από τον Hans J. Vermeer (1989, pp. 173–187) είτε ως *translation assignment* (μεταφραστική ανάθεση⁷) από τους Franz Pöchhacker (1995, p. 34) και Paul Kussmaul (1993, p. 7 κ.έ.). Η Nord (1991, p. 8) εισάγει έναν τρίτο όρο, τον όρο *translating instructions* (μεταφραστικές οδηγίες⁸). Ωστόσο, σε μελέτη της, η Janet Fraser (1995, p. 73) χρησιμοποιεί τον όρο *translation brief* (πακέτο οδηγιών⁹). Οπότε στην αγγλική γλώσσα έχουμε τις εξής αποδόσεις:

Αγγλικά:

1. **translation commission** (Vermeer, 1989, pp. 173–187)
2. **translation assignment** (Pöchhacker, 1995, p. 34· Kussmaul, 1995, p. 7 κ.έ.)
3. **translating instructions** (Nord, 1991, p. 8)
4. **translation brief** (Fraser, 1995, p. 73)

Για την ελληνική απόδοση του όρου *Übersetzungsauftrag* θα χρησιμοποιήσουμε τον όρο *πακέτο μεταφραστικών οδηγιών*, «όπου αυτός κρίνεται ως ο πλέον κατάλληλος» (Nord 2014, p. 77). Συγκεκριμένα, ο όρος *πακέτο μεταφραστικών οδηγιών* χρησιμοποιείται από τους Σίμο Π. Γραμμενίδη και Δέσποινα Δ. Λάμπρου στη μετάφραση προς την ελληνική γλώσσα του βιβλίου της Nord (1997) με τίτλο *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained* (*Η Μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα: Εισαγωγή στις Λειτουργικές Προσεγγίσεις*). Επίσης ο Κελάνδριος (2007, σ. 33, 2016, σ. 145) προτιμά να χρησιμοποιεί τον όρο *μεταφραστικές οδηγίες*, όρος που προέρχεται από τον όρο *translating instructions* που εισάγει η Nord, «για λόγους ομοιομορφίας και αποφυγής σύγχυσης» (Κελάνδριος, 2007, σ. 33, σημ. 15). Οπότε, στην ελληνική γλώσσα έχουμε τις εξής αποδόσεις του γερμανικού όρου *Übersetzungsauftrag*:

Ελληνικά:

1. **μεταφραστικές οδηγίες** (Κελάνδριος, 2007, σ. 33, 2016, σ. 145)
2. **πακέτο μεταφραστικών οδηγιών** (Nord, 2014, σ. 77)

Στην παρούσα εργασία θα προτιμήσουμε και εμείς τον όρο *μεταφραστικές οδηγίες*, διότι αποτελεί απόδοση του αγγλικού όρου *translating instructions* που εισάγει η Nord, ενώ η ίδια είναι που εισήγαγε και τον γερμανικό όρο *Übersetzungsauftrag*.

⁶ Βλ. Nord (2014: 76)

⁷ Βλ. Nord (2014: 76)

⁸ Βλ. Κελάνδριος (2007, σ. 33)

⁹ Βλ. Κελάνδριος (2007, σ. 33)

3 Κανόνες δημιουργίας γλωσσαρίου

Κανόνες λεξικογραφίας¹⁰:

Κανόνας 1: Όλοι οι όροι γράφονται με όλα τα γράμματά τους πεζά, εκτός αν υπάρχει ειδικός λόγος κάποια από αυτά να είναι κεφαλαία (στην γερμανική γλώσσα όλα τα ουσιαστικά έχουν το αρχικό τους γράμμα κεφαλαίο).

Κανόνας 2: Το {γερμανο}¹¹αγγλοελληνικό λεξιλόγιο ταξινομείται με βάση τη γερμανική γλώσσα και το ελληνοαγγλο(γερμανικό)¹² με βάση την ελληνική.

Κανόνας 3: Τα ουσιαστικά καταχωρούνται στην ονομαστική ενικού, εκτός αν ο όρος απαντάται μόνο σε ονομαστική πληθυντικού.

Κανόνας 4: Τα επίθετα καταχωρούνται στην ονομαστική αρσενικού ίδιου με το ουσιαστικό αριθμού.

Κανόνας 5: Σε σύνθετους όρους από επίθετο και ουσιαστικό η ταξινόμηση γίνεται με βάση το ουσιαστικό, ακολουθεί κόμμα, και έπεται το επίθετο (εκτός όπου το κέντρο βάρους του όρου είναι μάλλον στο επίθετο).

Κανόνας 6: Η άνω τελεία χωρίζει διαφορετικές αποδόσεις του ίδιου όρου (συνώνυμα), αφού το κόμμα είναι δεσμευμένο όπως στον Κανόνα 5¹³.

Κανόνας 7: Οι όροι να αναγράφονται χωρίς εισαγωγικά.

Κανόνας 8: Οι όροι να αναγράφονται χωρίς συνδετικές παύλες. Να μην γίνεται σύγχυση μεταξύ ενωτικού (-) και παύλας (–). Το ενωτικό ενώνει δύο λέξεις και τις κάνει μία, ενώ η παύλα χωρίζει¹⁴.

Στην περίπτωση μας, βέβαια, δε δημιουργούμε λεξικό, όπως έκανε ο Δημολιάτης με την ομάδα του, αλλά ένα **γλωσσάρι ορολογίας**¹⁵. Στην επόμενη ενότητα θα μελετήσουμε τις θεμελιώδεις έννοιες της ορολογίας και θα καταλήξουμε στα βασικά θέματα που έπρεπε να

¹⁰ Για τα αξιώματα και τους κανόνες λεξικογραφίας βλ. Δημολιάτης κ.ά. (2015, σ. 237)

¹¹ Η προσθήκη δική μας.

¹² Η προσθήκη δική μας.

¹³ Στο «Γλωσσάρι Όρων» της Nord (2014), οι Γραμμενίδης και Λάμπρου χωρίζουν τις διαφορετικές αποδόσεις του ίδιου όρου (βλ. αναφορική λειτουργία, σελ. 296) στη γερμανική γλώσσα με κόμμα αντί για άνω τελεία. Αυτό αποτελεί παραβίαση του κανόνα.

¹⁴ Βλ. ΕΛΟΤ 402 [Πηγή: https://sales.elot.gr/announcement/SEP-ELOT402_V33.pdf (18.7.2021)].

¹⁵ Όπως αναφέρει και ο Βαλεοντής, Πρόεδρος της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ), σε προσωπική συνομιλία μαζί μου: «Το γλωσσάρι που θα συντάξετε δεν θα έχει χαρακτήρα γενικού λεξικού. Θα είναι ένα γλωσσάρι ορολογίας. Οι έννοιες και οι μέθοδοι της Λεξικογραφίας δεν ταυτίζονται όλες με εκείνες της Ορολογίας» (Προσωπική συνομιλία με τον Κώστα Βαλεοντή στις 17 Δεκεμβρίου 2019).

λάβουμε υπόψη μας για τη δημιουργία του Γλωσσαριού Ορολογίας περί Λειτουργικής Μετάφρασης.

Έξι βασικά θέματα, τα οποία μας επεσήμανε ο Βαλεοντής στη συνομιλία μας¹⁶ ότι πρέπει να λάβουμε υπόψη όταν σχεδιάζουμε και καταρτίζουμε γλωσσάρι ορολογίας, είναι τα εξής:

1. Κάθε λήμμα του γλωσσαριού θα αφορά μία και μόνο έννοια (κάτι που δεν συμβαίνει στην Λεξικογραφία).
2. Οι όροι δεν μεταφράζονται, αλλά ισοδυναμούνται, δηλαδή, σε κάθε λήμμα, αναζητείται ο όρος ή οι όροι της γλώσσας στόχου που είναι ισοδύναμοι με τον όρο της γλώσσας πηγής και χρησιμοποιούνται από τους ειδικούς του πεδίου.
3. Σε κάθε γλώσσα μπορεί να υπάρχουν συνώνυμοι όροι. Τα συνώνυμα όμως στην Ορολογία είναι ταυτόσημα· πράγμα που δεν συμβαίνει στη λεξικογραφία, όπου λέγονται συνώνυμα και τα οιονεί συνώνυμα¹⁷.
4. Αν για κάποια έννοια δεν υπάρχει όρος στη γλώσσα στόχο, ο σχηματισμός ισοδύναμου όρου πρέπει να γίνει από τους ειδικούς του πεδίου ή πρέπει να επικυρωθεί από αυτούς (η δευτερογενής οροδοσία είναι αρμοδιότητα των ειδικών της γλώσσας στόχου).
5. Σε κάθε λήμμα, οι όροι γράφονται με πεζά γράμματα και μόνο αν επιβάλλεται (π.χ. κύριο όνομα, αρκτικόλεξο κτλ.) περιέχουν και κεφαλαίο ή κεφαλαία.
6. Οι ορισμοί δεν αρχίζουν με κεφαλαίο και δεν τελειώνουν σε τελεία, διότι δεν είναι πλήρεις προτάσεις.

Ας δούμε την εφαρμογή όλων των προαναφερθέντων στον όρο **Übersetzungsauftrag**. Προς τήρηση όλων των κανόνων έχουμε το εξής αποτέλεσμα:

DE: Übersetzungsauftrag (Nord, 1997:30)

EN: translation commission (Vermeer, 1989, pp. 173–187) [μεταφραστική εντολή, (Nord, 2014, σ. 76)]· **translation assignment** (Pöchhacker, 1995, p. 34, Kußmaul, 1993, p. 7 κ.έ.)

¹⁶ Προσωπική συνομιλία με τον Κώστα Βαλεοντή στις 17 Δεκεμβρίου 2019

¹⁷ Ορισμοί από το Πρότυπο ΕΛΟΤ 402:2010: «3.4.19 **συνωνυμία**: σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων **όρων** (3.4.3) ή **ονομάτων** (3.4.2), σε δεδομένη γλώσσα, που παριστάνουν την ίδια **έννοια** (3.2.2) ΣΗΜΕΙΩΣΗ 1 Η σχέση της συνωνυμίας υπάρχει, για παράδειγμα, ανάμεσα στους όρους (3.4.3) δευτέριο και βαρύ υδρογόνο. ΣΗΜΕΙΩΣΗ 2 **Όροι** (3.4.3) που είναι εναλλάξιμοι σε όλα τα **συγκείμενα** (3.6.10) λέγονται **συνώνυμοι όροι** ή **συνώνυμα**, ενώ αν μόνο σε κάποια συγκείμενα είναι εναλλάξιμοι λέγονται **οιονεί συνώνυμοι όροι** ή **οιονεί συνώνυμα**. Για παράδειγμα οι όροι κυλικείο και καφενείο και οι όροι ακόντιο και δόρυ».

[μεταφραστική ανάθεση, (Nord, 2014, σ. 76)]· **translating instructions** (Nord, 1991, p. 8)
[μεταφραστικές οδηγίες (Κελάνδριας, 2007, σ. 33)]· **translation brief** (Fraser, 1995, p. 73)
[πακέτο οδηγιών (Κελάνδριας, 2007, σ. 33)]

EL: μεταφραστικές οδηγίες (Κελάνδριας, 2007, σ. 33, 2016, σ. 145)· **πακέτο μεταφραστικών οδηγιών** (Nord, 2014, σ. 77)

Ορισμός: το σύνολο των πληροφοριών που θα δώσει ο πελάτης όσο το δυνατόν περισσότερο σχετικά με τον στόχο, περιγράφοντας αναλυτικά τους παραλήπτες, τον χώρο, τον χρόνο, την περίσταση και το μέσο της επιδιωκόμενης επικοινωνίας καθώς και τη λειτουργία που προτίθεται να έχει το κείμενο (Nord, 2014, σ. 76)

4 Συμπέρασμα

Στην παρούσα εργασία συμπεραίνουμε πως, όπως και σε άλλα θεματικά πεδία (π.χ. δίκαιο, οικονομικές, πολιτικές επιστήμες κ.λπ.), έτσι και στο θεματικό πεδίο της μεταφρασιολογίας υπάρχουν πολλαπλές αποδόσεις στην ορολογία. Σε κάθε περίπτωση, χρησιμοποιούμε τον όρο που είναι «λειτουργικός», που εξυπηρετεί δηλαδή τον εκάστοτε σκοπό εντός ενός ορισμένου κειμενικού πλαισίου. Ευελπιστούμε πως η παρούσα εργασία θα αποτελέσει αφορμή για καταγραφή και άλλων όρων πάνω στο θεματικό πεδίο της μετάφρασης, καθώς και για τον σχεδιασμό και την κατάρτιση και άλλων γλωσσαρίων πάνω σε αυτή τη θεματική.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση βιβλιογραφία

- Fraser, J. (1996). "The Translator Investigated." *The Translator* 2(1). pp. 65–79.
- Holz-Mänttari, J. (1984). *Translatorisches Handeln. Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedekatemia.
- Holz-Mänttari, J. & Vermeer, H. J. (1985). "Entwurf für einen Studiengang Translorik und einen Promotionsstudiengang Translatologie". In: *Kääntäjä-Översättaren* 3. pp. 4–6.
- Kelandrias, P. (2008). "Towards a functional translation strategy for minor languages: the case of Greek". In: *Forum* 6 (1). pp. 75–104.
- Kussmaul, P. (1995). *Training the Translator*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies. Theories and Applications*. London & New York: Routledge.
- Nord, C. (1989). "Loyalität statt Treue". In: *Lebende Sprachen* 34(3). pp. 100–105.
- Nord, C. (1990). *Übersetzen lernen – leicht gemacht. Kurs zur Einführung in das*

professionelle Übersetzen Spanisch-Deutsch. Heidelberg: Institut für Übersetzen und Dolmetschen.

Nord, C. (1991/2005). *Text Analysis in Translation. Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis*. Amsterdam: Rodopi.

Nord, C. (1992). "Text Analysis in Translator Training". In: C. Dollerup & A. Loddegaard (Eds.). *Teaching Translation and Interpreting. Training, talent and Experience*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co. pp. 209–223.

Nord, C. (1993). *Einführung in das funktionale Übersetzen. Am Beispiel von Titeln und Überschriften*. Tübingen: Francke (UTB 1734).

Nord, C. (1997). *Translating as a Purposeful Activity. Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St Jerome Publishing.

Nord, C. (2001). *Lernziel: Professionelles Übersetzen Spanisch-Deutsch. Ein Einführungskurs in 15 Lektionen*. Wilhelmsfeld: Egert.

Pöschhacker, F. (1994). *Simultandolmetschen als komplexes Handeln*. Tübingen: Narr.

Pöschhacker, F. (1995). "Simultaneous Interpreting: A Functionalist perspective". In: *Hermes, Journal of Linguistics* 14. pp. 31–53.

Reiß, K. (1971). *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Hueber.

Reiß, K. (1976). *Texttyp und Übersetzungsmethode. Der operative Text*. Kronberg/Ts: Scriptor Verlag. (3. Auflage 1993. Heidelberg: Groos).

Reiß, K. & Vermeer, H. J. (1984). *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Niemeyer: Tübingen.

Vermeer, H. J. (1986). *Voraussetzungen für eine Translationstheorie: Einige Kapitel Kultur- und Sprachtheorie*. Heidelberg: Vermeer.

Vermeer, H. J. (1989). "Skopos and commission in translational action". In: A. Chesterman (Ed.). *Readings in Translation*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab. pp. 173–187.

Ελληνόφωνη βιβλιογραφία

Amman, M. (2014). *Βασικές Αρχές της Μεταφρασεολογίας. Ένα εγχειρίδιο για επίδοξους μεταφραστές & διερμηνείς* (μτφρ. Ανθή Βηδενμάιερ, Δέσποινα Δ. Λάμπρου). Αθήνα: Δίαυλος.

Munday, J. (2002). *Μεταφραστικές σπουδές. Θεωρίες και εφαρμογές* (μτφρ. Άγγελος Φιλιππάτος). Αθήνα: Μεταίχμιο.

Nord, C. (2014). *Η Μετάφραση ως στοχευμένη δραστηριότητα. Εισαγωγή στις λειτουργικές προσεγγίσεις* (μτφρ. Σίμος Π. Γραμμενίδης, Δέσποινα Δ. Λάμπρου). Αθήνα: Δίαυλος.

Seel, O. (2015). *Εισαγωγή στη γενική μετάφραση*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. [πρόσβαση 31 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <http://hdl.handle.net/11419/2568>.

Βαλεοντής, Κ. (2019). Προσωπική επικοινωνία (Μήνυμα μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου προς Χρήστο Γιαννούτσο, 17 Δεκεμβρίου 2019).

Βηδενμάιερ, Α. (2011). *Το παζλ της μετάφρασης*. Θεσσαλονίκη: Ένεκεν.

Βλαχόπουλος, Σ. (2010). *Μετάφραση και δημιουργικότητα: Ένα οδοιπορικό μεταξύ*

γνωστικής και εφαρμοσμένης μεταφρασεολογίας. Αθήνα: Κλειδάριθμος.

Βλαχόπουλος, Σ. (2014). *Πολυγλωσσία στο δίκαιο: Μετάφραση νομικών κειμένων και δικαστηριακή διερμηνεία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Γραμμενίδης, Σ. Π. (2009). *Μεταφράζοντας τον Κόσμο του Άλλου: Θεωρητικοί προβληματισμοί-Λειτουργικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Δίαυλος.

Δημολιάτης, Ι., Γαλάνης, Π., Γελαστοπούλου, Ε., Ευαγγέλου, Β., Καντζανού, Μ., Λάγιου, Α., Νένα, Ε., Ντζάνη, Ε., Παναγιωτόπουλος, Τ., Ραχιώτης, Γ., Σμυρνάκης, Ε., Χάιδις, Α. (2015). *Λεξικό όρων υγιεινής και επιδημιολογίας*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. [πρόσβαση 31 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/2667>.

Κελάνδριας, Π. Ι. (2007). *Η Μετάφραση των Οικονομικών Κειμένων: Μια λειτουργική προσέγγιση*. Αθήνα: Δίαυλος.

Κελάνδριας, Π. Ι. (2016). *Λειτουργική Διδακτική της Μετάφρασης*. Αθήνα: Δίαυλος.

Κεντρωτής, Γ. (1996). *Θεωρία και Πράξη της Μετάφρασης*. Αθήνα: Δίαυλος.

Κεραμίδας, Σ.Γ. (2015). *Ζητήματα Ορολογίας στην Τεχνική Μετάφραση*. Αθήνα: Δίαυλος.

Κουτσιβίτης, Β. (1994). *Θεωρία της Μετάφρασης*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.

Κριμπάς, Π.Γ. (2005). *Συμβολή στη Μεταφρασεολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Κριμπάς, Π. Γ. (2017). *Εισαγωγή στη Θεωρία της Μετάφρασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Λάμπρου, Δ. Δ. (2017). Προσεγγίσεις διδακτικής της μετάφρασης στην εγχώρια βιβλιογραφία». Στο: 6η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, Θεσσαλονίκη, 25-27 Μαΐου 2017. [πρόσβαση 31 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: http://echo.frl.auth.gr/6th_trad_congress/images/praktika/lamprou.pdf

Λουπάκη, Ε. (2013). Η θέση της ορολογίας στο μάθημα της Μετάφρασης Γενικών Κειμένων. Στο: 9ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 7–9 Νοεμβρίου 2013. [πρόσβαση 31 Ιουλίου 2021]. 146–156. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/9th%20Conference/Papers-and-speakers/9th_10-24-29_LoupakiElpida_Paper_V03.pdf.

Μπαμπινιώτης, Γ. Δ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε.

Μπατσαλιά, Φ. και Σελλά-Μάζη, Ε. (1994). *Γλωσσολογική προσέγγιση στη θεωρία και τη διδακτική της μετάφρασης*. Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Μπατσαλιά, Φ. (2001). *Περί Μεταφράσεως: Σύγχρονες Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Κατάρτι.

Παπαβασιλείου, Π. (2015). *Μεταφρασιολογία & Γνωστικές Επιστήμες: Μια διαλεκτική σχέση*. Αθήνα: Δίαυλος.

Παπλωματά, Κ. (2011). *Η αυτονομία της καλλιτεχνικής σύνθεσης: Το δίδαγμα του μοντερνισμού*. Διδακτορική διατριβή. Διαθέσιμο στο: <http://hs.phs.uoa.gr/images/diatrives/53.pdf> > (22.2.2020).

Παριανού, Α. (2010). Διδακτική της ειδικής μετάφρασης: λειτουργική προσέγγιση και περιφερειακές γλώσσες. Στο: Ε. Λάμπρου & Γ. Φλώρος (Επιμ.). *Η Διδακτική της μετάφρασης στον ελληνόφωνο χώρο: Σύγχρονες τάσεις και προοπτικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. 95–114.

Πολίτης, Μ. (2012). *Ζητήματα γνωσιακής προσέγγισης της διδακτικής της μετάφρασης*. Αθήνα: Ανατολικός.

Σαχίνης, Μ. (2009). *Η διδακτική της μετάφρασης στον ελληνόφωνο χώρο: ευθυγραμμίζοντας τις ανάγκες των φοιτητών με τις ανάγκες της αγοράς εργασίας*. Στο: «2^η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, Θεσσαλονίκη, 7-9 Μαΐου 2009. [πρόσβαση 31 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.frl.auth.gr/sites/metafrasi/PDF/sahinis.pdf>.

Τσίγκου, Μ. Α.Μ. (2011). *Γλωσσολογία & Μετάφραση: Προσεγγίζοντας τη Μεταφραστική Μονάδα – Εφαρμογή στο ζεύγος Γαλλικής-Ελληνικής*. Αθήνα: Δίαυλος.

Διαδικτυακές πηγές

ΕΛΟΤ 402:2009. *Ορολογική εργασία - Αρχές και μέθοδοι*. [πρόσβαση 31 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: https://sales.elot.gr/announcement/SEP-ELOT402_V33.pdf.

Ιστοσελίδα της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφρασεολογίας. [πρόσβαση 31 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <http://hs4ts.gr/index.php/el/>.

Χρήστος Γιαννούτσος

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας (ΤΞΓΜΔ)

Ηλ-ταχ.: giachr1997@gmail.com

7 Ο όρος Μηχανική στις διάφορες εκφάνσεις του

Επαμεινώνδας Σιδηρόπουλος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο παρών συγγραφέας έχει ήδη παρουσιάσει σε προηγούμενα Συνέδρια της ΕΛΕΤΟ εργασίες με αντικείμενο τις χρήσεις και καταχρήσεις του όρου Μηχανική, πάντα μέσα στα πλαίσια των γνωστικών πεδίων που καλλιεργεί η κοινότητα των μηχανικών. Στην παρούσα εργασία διαπιστώνεται ότι η χρήση του εν λόγω όρου έχει κατά πολύ υπερβεί τα όρια αρμοδιότητας των μηχανικών και έχει επεκταθεί σε ευρύτατο φάσμα τόσο θετικών, όσο και θεωρητικών ή ανθρωπιστικών επιστημών. Σε όλες τις περιπτώσεις διατηρούνται τα προβλήματα που υπάρχουν με την απόδοση του όρου engineering σε αντιπαράθεση με τον όρο mechanics.

Κατ' αρχήν εξετάζεται η απόδοση σημασιών στη λέξη «μηχανική» σε λεξικά της Νεοελληνικής και αντίστοιχα στη λέξη "mechanics" σε λεξικά της Αγγλικής. Στη συνέχεια γίνεται ανασκόπηση της χρήσης των όρων "mechanics" και "engineering" σε ένα φάσμα επιστημών που περιλαμβάνει κλάδους που τείνουν να καθιερωθούν στα ελληνικά ως Περιβαλλοντική Μηχανική, Γενετική Μηχανική, Εμβιομηχανική, Χρηματοοικονομική Μηχανική, Κοινωνική Μηχανική, Εθνοτική Μηχανική. Παρατηρείται και σχολιάζεται η συγχώνευση στον όρο Μηχανική δύο διαφορετικών εννοιών (Mechanics και Engineering), με αποτέλεσμα την αμφίσημη ονομασία διακριτών επιστημονικών περιοχών. Πρόκειται για ένα ενδιαφέρον φαινόμενο μεταφοράς από ένα πρωταρχικό γνωστικό πεδίο σε πλειάδα άλλων με ταυτόχρονη διατήρηση της αρχικής παθογένειας.

Η μεταφορά του διδύμου mechanics – engineering σε νέα επί μέρους αντικείμενα αντανακλά την αλληλεπίδραση των επιστημών και επιβεβαιώνει την ενότητα της επιστήμης με την συντρέχουσα μεταφορά ενιαίας ορολογίας. Εντείνεται συνεπώς η ανάγκη για προσαρμογή της ελληνικής ορολογίας στο πρόβλημα της απόδοσης ειδικά του όρου engineering. Ο γράφων έχει προτείνει τον όρο Μηχανευτική. Στην παρούσα εργασία παρουσιάζεται η άποψη ότι η καταλληλότητα του τελευταίου αυτού όρου αναδεικνύεται εμφαντικότερα για τα πεδία των ανθρωπιστικών και βιολογικών επιστημών και συνεπώς προτείνεται η ενιαία υιοθέτησή του για όλα τα σχετικά επιστημονικά πεδία.

The term Mechanics through its various manifestations

Epameinondas Sidiropoulos

ABSTRACT

The author of this paper has already presented in previous ELET Conference articles on the uses and misuses of the term Mechanics, always within the framework of the subjects cultivated by the community of the engineers. In the present article it is demonstrated that the use of the term has by far gone beyond the boundaries of the engineering field and has extended to a wide spectrum of sciences and humanities. In all cases, the problems pertaining to rendering of the term engineering are preserved.

Initially the assignment of meanings to the word μηχανική is examined in Modern Greek dictionaries and, correspondingly, to the word mechanics in English dictionaries. Then, a review is presented of the

use of the terms “mechanics” and “engineering” in a spectrum of fields that tend to be established in Greek as Environmental Mechanics, Genetic Mechanics, Biomechanics, Financial Mechanics, Social Mechanics, Ethnic Mechanics. The merger into the term mechanics of two different concepts is commented upon, noting the resulting ambiguous naming of distinct scientific fields. It appears as an interesting phenomenon of pathogeny transfer from one original field to a multitude of other areas.

The transfer of the mechanics – engineering dipole to new particular fields reflects the mutual interaction of sciences and corroborates the unity of science through concurrent unified terminology transfer. Therefore, the need is even stronger for an adjustment of the Greek terminology in relation to the rendering of the term Engineering. The present author has already proposed the term Μηχανευτική. The present article presents the view that the fitness of this latter term is demonstrated more emphatically in the fields of the humanities and the biological sciences and, therefore, proposes its uniform adoption in all pertinent fields.

0 Εισαγωγή

Οι όροι Mechanics και Engineering αντιπροσωπεύουν θεμελιώδεις έννοιες θεωρητικών και εφαρμοσμένων επιστημών, σχετιζόμενων με τη Φυσική, αλλά περισσότερο ίσως με γνωστικά πεδία των επιστημών του μηχανικού. Είναι όμως αξιοσημείωτο, ότι με την πρόοδο των επιστημών της Πληροφορικής και της Βιολογίας, οι δύο εν λόγω έννοιες επεκτείνουν την εφαρμογή τους σε ευρύ φάσμα πεδίων, αναδεικνύοντας με αυτό τον τρόπο πτυχές της ενότητας των επιστημών. Ο γράφων έχει προτείνει τον όρο Μηχανευτική για την απόδοση του Engineering (Σιδηρόπουλος, 2015, 2016, 2017). Το παρόν άρθρο προβάλλει την καταλληλότητα του εν λόγω όρου για ενιαία υιοθέτηση σε όλα τα σχετικά πεδία.

Η επόμενη ενότητα εξετάζει τις διάφορες σημασίες που αποδίδονται από λεξικά της Ελληνικής γλώσσας στη λέξη «μηχανική» και αντίστοιχα τις σημασίες που αποδίδονται στη λέξη “mechanics” από λεξικά της Αγγλικής. Στη συνέχεια εξετάζονται οι όροι Μηχανική και Μηχανευτική σε σχέση με διάφορα επιστημονικά πεδία. Τελικά παρουσιάζεται ενιαία οντολογική αναπαράσταση, η οποία αποτελεί τη βάση για την καθολική υιοθέτηση του όρου Μηχανευτική.

1 Το λήμμα Μηχανική στα διάφορα λεξικά

Η απόδοση σημασιών στη λέξη «μηχανική» παρουσιάζει με την πάροδο του χρόνου μια προοδευτική επαύξηση στα λεξικά της ελληνικής γλώσσας. Πιο συγκεκριμένα, αν ξεκινήσουμε με το λεξικό των **Liddell και Scott**, το πλησιέστερο λήμμα είναι ο «**μηχανικός**», ως επίθετο, μέσα στα παράγωγα του οποίου αναφέρονται τα «**μηχανικά**», ως «**η επιστήμη της μηχανικής, περί ης ο Αριστοτέλης έγραψε πραγματείαν**».

Στο **Λεξικό Δημητράκου**, πάλι κάτω από το λήμμα «μηχανικός», αναφέρεται το θηλυκό «μηχανική», ως ουσιαστικοποιημένο επίθετο με την ερμηνεία: «**η επιστήμη η μελετώσα την κίνησιν των εν τη φύσει απαντώντων σωμάτων, τα αίτια και τους νόμους αυτής**».

Στο **Λεξικό Μπαμπινιώτη** (Β' έκδοση, 2005), η μηχανική αποτελεί πλέον αυτοτελές λήμμα ως «ο κλάδος (της Φυσικής) που έχει ως αντικείμενο τη μελέτη της κίνησης και της ισορροπίας των φυσικών σωμάτων υπό την επίδραση των δυνάμεων που ασκούνται επάνω τους. Επί πλέον εξετάζει τα αίτια και τους νόμους που διέπουν την κίνηση ή την ισορροπία αυτή».

Στο λεξικό του «**Παπύρου**» και πάλι Μηχανική είναι ο κλάδος της Φυσικής, ο οποίος έχει ως «αντικείμενο τη μελέτη της κίνησης και της ισορροπίας των φυσικών σωμάτων υπό την επίδραση των δυνάμεων που ασκούνται επάνω τους, καθώς και τα αίτια και τους νόμους που διέπουν την κίνηση αυτή». Στο πλαίσιο, όμως, του ίδιου λήμματος αναφέρεται η φράση «**επιστήμη μηχανικού**» ως «το σύνολο των μεθόδων και των τρόπων εφαρμογής της επιστήμης και των επιτευγμάτων της με σκοπό την άριστη επεξεργασία των φυσικών πόρων προς όφελος του ανθρώπου».

Τέλος, στο **Χρηστικό Λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών**, στο λήμμα «μηχανική», εκτός από τον «κλάδο (της Φυσικής) που μελετά την κίνηση και την ισορροπία των σωμάτων, όταν ασκούνται σε αυτά εξωτερικές δυνάμεις», παρατίθεται ως δεύτερη σημασία σχετιζόμενη με το πεδίο της Τεχνολογίας, ο «**εφαρμοσμένος κλάδος των θετικών επιστημών που έχει ως στόχο τη βελτίωση της ποιότητας ζωής του ανθρώπου μέσω κατασκευών, μηχανισμών και λύσεων**».

Τα λεξικά αποτυπώνουν τις εκάστοτε επικρατούσες σημασίες. Έτσι, παρατηρείται ότι αρχικά στη λέξη «μηχανική» δεν αφιερώνεται καν ιδιαίτερο λήμμα, αλλά η λέξη εμφανίζεται μέσω παραγώγων άλλου λήμματος. Προοδευτικά όμως αποκτά την αυτοδυναμία ενός ουσιαστικού, πάντα με τη σημασία ενός κλάδου της Φυσικής. Μεσολαβεί η «επιστήμη του μηχανικού» και τελικά η Μηχανική καταλήγει να δηλώνει και την τεχνολογική της προέκταση. Αποκτά μια δεύτερη σημασία που απηχεί μια τεχνική και επαγγελματική διάσταση και απλά αντιστοιχεί στον αγγλικό όρο Engineering.

Το γεγονός αυτό αντιπροσωπεύει μια σχετικά πρόσφατη εξέλιξη, η οποία δυστυχώς οδηγεί σε αμφισημία που δυσχεραίνει τον επιστημονικό λόγο, όπως ο συγγραφέας του παρόντος άρθρου έχει υποστηρίξει σε προηγούμενες δημοσιεύσεις.

Θα ήταν όμως ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε μια ανάλογη πορεία στα Αγγλικά λεξικά. Αν ανατρέξουμε στο λεξικό του **Johnson** (Samuel Johnson, A Dictionary of the English Language, 6^η έκδοση, 1778), θα συναντήσουμε το λήμμα **Mechanicks** με την εξής σημασία:

“Dr Wallis defines “mechanicks” to be the geometry of motion, a mathematical science, which shows the effects of powers, or moving forces, so far as they are applied to engines, and demonstrates the laws of motion”

Το λεξικό **Merriam Webster**, στην έκδοση του 1865, αποδίδει την εξής βασική σημασία στο λήμμα **Mechanics**: **«That science or branch of applied mathematics, which treats of the action of forces on bodies»**, με σχετικό παράδειγμα χρήσης την έκφραση **“applied mechanics”** που ερμηνεύεται ως **“the principles of abstract mechanics applied to human art; also the practical application of the laws of matter and motion to the construction of machines; mechanical construction or labor”**.

Το **ίδιο λεξικό** στην αναθεωρημένη έκδοση του 1979, αποδίδει τις εξής σημασίες στο λήμμα **Mechanics**.

1.The branch of physics that deals with motion and the phenomena of the action of forces on bodies.

2.Theoretical and practical knowledge of the design, construction, operation, and care of machinery.

3.The mechanical aspect; technical part; as, the mechanics of writing.

Σχετικά με την τρίτη σημασία, το λεξικό **Longman**, στη διαδικτυακή έκδοσή του (<https://www.ldoceonline.com/dictionary/the-mechanics-of-doing-something>), είναι ακόμα πιο διαφωτιστικό: **the mechanics of (doing) something: the way something works or is done**, με χαρακτηριστικό παράδειγμα **the mechanics of cooking**.

Παρατηρείται και εδώ η εξ αρχής απόδοση της καθαρά επιστημονικής σημασίας της μηχανικής ως κλάδου της φυσικής ή των εφαρμοσμένων μαθηματικών και βαθμιαία η προσθήκη δεύτερης σημασίας πρακτικού περιεχομένου, η οποία όμως περιορίζεται σε εφαρμογή επί των μηχανών.

Η ενδιαφέρουσα όμως διαφοροποίηση έγκειται στην εισαγωγή μιας σημαντικής μεταφοράς που περιέχεται στην τρίτη παραπάνω σημασία: **Mechanics** σημαίνει και το σύνολο των μηχανισμών οι οποίοι συνιστούν μια διεργασία, η οποία μπορεί να αναφέρεται σε ποικίλα πεδία πράξεων ή δραστηριοτήτων. Εκτός από το **Longman**, πλειάδα παραδειγμάτων παρατίθενται στο λήμμα **mechanics** του λεξικού **Oxford English and Spanish Dictionary**: <https://www.lexico.com/definition/mechanics>

Η μεταφορά αυτή δεν απαντάται στην ελληνική γλώσσα, τουλάχιστον στο εύρος που παρουσιάζεται στην αγγλική. Η παραπάνω φράση **“the mechanics of writing”** απλά θα αποδοθεί ως «οι μηχανισμοί του γραψίματος ή της γραφής». Έχει όμως υπεισέλθει σε

σημαντικό βαθμό στον επιστημονικό λόγο. Παραδείγματα:

(α) «Βασική Βιο-Μηχανική της Ανθρώπινης Κίνησης», τίτλος μονογραφίας με συγγραφείς Hamill J. και Knutzen K. M., κατά μετάφραση Κ. Μπούντολου με τίτλο πρωτοτύπου “Biomechanical basis of human movement”.

(β) Μηχανική της αναπνοής (<http://respi-gam.net/NODE/3668>), από τον ιστότοπο Θεματολόγιο Πνευμονολογίας.

(γ) Μηχανική κυττάρων και ιστών. Τίτλος μαθήματος στο Τμήμα Μηχανολόγων Μηχανικών του Πανεπιστημίου Κύπρου: https://www.ucy.ac.cy/mme/documents/data/mmk/Curriculum/courses_description_greek/%CE%9C%CE%9C%CE%9A_436.pdf.

(δ) Παρουσίαση με θέμα «Μηχανική εγκεφάλου», Δ. Φωτιάδης, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.
<https://slideplayer.gr/slide/13895033/>

Όλα τα παραπάνω παραδείγματα οριακά μόνο καλύπτονται από τις σημασίες που αποδίδονται από τα ελληνικά λεξικά στη λέξη Μηχανική, διότι υπερβαίνουν τον στενό ορισμό της μηχανικής ως μελέτης κίνησης και ισορροπίας υπό την επίδραση δυνάμεων και από την άλλη πλευρά δεν εμπεριέχουν την τεχνολογική – παρεμβατική διάσταση της δεύτερης σημασίας του Χρηστικού Λεξικού. Ειδικότερα, το τελευταίο παράδειγμα σαφέστερα υπερβαίνει τα χαρακτηριστικά της κλασικής ή της εφαρμοσμένης μηχανικής και η «μηχανική εγκεφάλου» συνίσταται σε γενικότερη μελέτη μηχανισμών, πλησιέστερα στο πνεύμα της τελευταίας σημασίας της λέξης mechanics κατά τα αγγλικά λεξικά.

Η σημασία αυτή της μηχανικής ως μελέτης γενικότερων μηχανισμών, σε ελληνική πλέον εκδοχή, μπορεί να διαδραματίσει κομβικό ρόλο στην άρση της αμφισημίας που παρατηρείται στη χρήση του όρου Μηχανική.

2 Οι όροι Μηχανική και Μηχανευτική σε διάφορα πεδία

(α) Χημεία

Ο γράφων έχει ήδη αναφερθεί στη δυστυχώς καθιερωμένη μετάφραση του **Chemical Engineering** ως **Χημική Μηχανική**. Ας επαναληφθεί και από αυτή τη θέση η σύντομη περιγραφή του αντικειμένου που δίνει το διδακτικό σύγγραμμα Introduction to Chemical Engineering των Kenneth A. Solen και John N. Harb, Wiley, 2011: «Η **Χημική Μηχανευτική** συνδυάζει δημιουργικά τις τρεις βασικές φυσικές επιστήμες – Χημεία, Φυσική και Βιολογία – μαζί με τα Μαθηματικά για την αντιμετώπιση των παγκοσμίων αναγκών με τη δημιουργία νέας τεχνολογίας και με την επίλυση προβλημάτων της υπάρχουσας τεχνολογίας». Είναι προφανές και πάλι ότι πρόκειται περί Μηχανευτικής και όχι Μηχανικής. Το αντίστοιχο ερώτημα αν υπάρχει Χημική Μηχανική ή όχι λαμβάνει ευθεία απάντηση από το σύγγραμμα

“Physical-Chemical Mechanics of Disperse Systems and Materials” των Eugene Shchukin και Andrei Zelenev, CRC Press, 2016.

(β) Οικολογία

Σύμφωνα με την περιγραφή που δίνεται από το περιοδικό *Ecological Engineering*, κατά μετάφραση του γράφοντα, «η **Οικολογική Μηχανευτική** έχει οριστεί ως ο σχεδιασμός οικοσυστημάτων για την αμοιβαία ωφέλεια των ανθρώπων και της φύσης». Η περιγραφή συνεχίζεται με αναφορά σε σχεδιασμό, παρακολούθηση ή αποκατάσταση οικοσυστημάτων (<https://www.journals.elsevier.com/ecological-engineering>).

Από την άλλη πλευρά, η **Οικολογική Μηχανική** είναι ένας συγγενής αλλά διαφορετικός κλάδος, ο οποίος εξετάζει τις αλληλεπιδράσεις φυτών, ζώων και περιβάλλοντος και τις προκύπτουσες συνθήκες κάτω από τις οποίες τα διάφορα είδη επιβιώνουν και αναπαράγονται (Mark Denny, *Ecological Mechanics: Principles of Life's Physical Interactions*, Princeton University Press, 2015), υπό το φως και με τη μεθοδολογία της Φυσικής και της Μηχανικής. Προκύπτει συνεπώς και εδώ η ανάγκη για διάκριση Μηχανικής από Μηχανευτική.

(γ) Βιο-μηχανική

Δύο άλλοι συγγενείς, αλλά σαφώς διακριτοί κλάδοι είναι αυτοί που επιγράφονται στην αγγλική ορολογία **Biomechanics** και **Bioengineering**. Δυστυχώς και οι δύο μεταφράζονται ως **Εμβιομηχανική**. Τούτο καταδεικνύεται εύκολα από τα προγράμματα σπουδών δύο Ελληνικών Πολυτεχνείων.

(i) Από το πρόγραμμα σπουδών του ΕΜΠ:

«Η **Εμβιομηχανική** είναι η επιστήμη που σκοπό έχει να αναπαραστήσει με μηχανικά μοντέλα τους έμβιους οργανισμούς. Η αναπαράσταση αυτή μπορεί να σχετίζεται με την λειτουργία ενός κυττάρου, ενός ιστού ή και ολόκληρου του οργανισμού. Για τον λόγο αυτό είναι κρίσιμο για την εμβιομηχανική να μελετά τη μορφολογία και τις λειτουργίες των βιολογικών υλικών και στη συνέχεια να μετρά τις μηχανικές τους ιδιότητες και να τα αναπαριστά με μηχανικά μοντέλα».

(ii) Από το πρόγραμμα σπουδών του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης:

«Η **Εμβιομηχανική** ορίζεται ως η επιστήμη δια της οποίας εφαρμόζοντας αρχές και μεθόδους της μηχανικής, της φυσικής, της χημείας, των μαθηματικών καθώς και της τεχνολογίας στην βιολογία και την ιατρική, οι επιστήμονες προσπαθούν να ερμηνεύσουν αλλά και να βελτιώσουν, ποιοτικά και ποσοτικά, την συμπεριφορά των έμβιων οργανισμών».

Το (i) είναι Biomechanics και το (ii) Bioengineering.

Χαρακτηριστικά αντίστοιχα συγγράμματα της διεθνούς βιβλιογραφίας δίνονται στις βιβλιογραφικές αναφορές (Özkaya, Leger, Goldsheyder and Nordin, 2017· Pavlovic, 2015).

(δ) Γενετική

Ο όρος **Genetic Engineering** μεταφράζεται ως **Γενετική Μηχανική**, πλην όμως στο έγκριτο σύγγραμμα *An Introduction to Genetic Engineering* του D.S.T. Nicholl, third edition, Cambridge University Press, 2008, η βασική περιγραφή του εν λόγω όρου περιλαμβάνει, κατά μετάφραση του γράφοντα, «χειραγώγηση γονιδίων, κλωνοποίηση γονιδίων, τεχνολογία ανασυνδυασμού DNA, γενετική τροποποίηση, πράγματα υπεραρκετά για να επιβεβαιώσουν ότι πρόκειται για **Γενετική Μηχανευτική**.

Υπάρχει όμως Γενετική Μηχανική στο πεδίο της Βιολογίας;

Η απάντηση δίνεται από το βιβλίο *Symmetrical Analysis Techniques for Genetic Systems and Bioinformatics*, των Sergey Petoukhov & Matthew He, Medical Information Science Reference, 2010, ως εξής, κατά μετάφραση και υπογραμμίσεις του γράφοντα:

«υπάρχει μια ξεχωριστή μηχανική των εμβιογενετικών συστημάτων... Μπορεί να ονομασθεί **γενετική μηχανική**, εξαιτίας της σχέσης της με τον γενετικό κώδικα. Η σύγχρονη **εμβιομηχανική** είναι το σύνολο των εφαρμογών της κλασικής μηχανικής για την προσομοίωση κάποιων ιδιοτήτων της ζώσας ύλης. Κατά τη γνώμη μας, μια τέτοια παραδοσιακή εμβιομηχανική δεν είναι επαρκής για πολλά βιολογικά φαινόμενα και θα αντικατασταθεί σε πολλά σημεία από μία **γενετική μηχανική** στο μέλλον».

(ε) Πληροφορική

Η **Πληροφορική Μηχανική** ή Μηχανική της Πληροφορίας (**Information Mechanics**):

Εξετάζει την πληροφορία ως οντότητα συμπληρωματική της εντροπίας (Kiyam Lin & SongLing Lin, 2017, Information Mechanics, arXiv.org>physics>arXiv:1605.01673, Cornell University).

Η **Πληροφορική Μηχανευτική** ή Μηχανευτική της Πληροφορίας (**Information Engineering**) <https://www.ie.cuhk.edu.hk/departement/overview.shtml>.

σύμφωνα με την περιγραφή του Τμήματος Πληροφορικής Μηχανευτικής του Πανεπιστημίου του Χονγκ Κονγκ, έχει ως αντικείμενο τη δημιουργία, επικοινωνία, αποθήκευση και διαχείριση της πληροφορίας στα πλαίσια ρεαλιστικών εφαρμογών. Η Πληροφορική Μηχανευτική περιλαμβάνει περιοχές της επιστήμης των υπολογιστών, όπως μηχανική μάθηση (machine learning), μηχανευτική λογισμικού (software engineering), κυβερνοασφάλεια (cyber security), δίκτυα υπολογιστών (computer networks), υπολογιστική νέφους (και όχι υπολογιστικό νέφος, cloud computing).

(στ) Χρηματοοικονομική

Από το «Ευρετήριο Οικονομικών Όρων»:

<https://euretiro.com/xrimatooikonomiki-mixaniki-financial-engineering/>

«Χρηματοοικονομική μηχανική είναι ο κλάδος της οικονομικής επιστήμης που ασχολείται με τον σχεδιασμό, την ανάπτυξη και την υλοποίηση νέων χρηματοοικονομικών εργαλείων και διαδικασιών και τη διατύπωση καινοτόμων λύσεων σε χρηματοοικονομικά προβλήματα».

Ανάλογες περιγραφές δίνονται στις ιστοσελίδες του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών και του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης.

Προφανώς πρόκειται για **Χρηματοοικονομική Μηχανευτική** και όχι Χρηματοοικονομική Μηχανική.

Ένα γνωστό σύγγραμμα – διδακτικό βιβλίο Χρηματοοικονομικής Μηχανευτικής είναι το εξής: Principles of Financial Engineering, του Salih Neftci, Academic Press, 2008. Θα παρατηρήσουμε ότι ο όρος Mechanics εμφανίζεται πολλαπλώς στα διάφορα κεφάλαια του βιβλίου, όπως π.χ. “Mechanics of Deals”, “Mechanics of Swapping”, “Mechanics of Options”, “Mechanics of financial markets” κλπ. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει το μεταφραστικό πρόβλημα που προκύπτει, αν το Financial Engineering αποδοθεί ως Χρηματοοικονομική Μηχανική, όπως συνηθίζεται. Θα πρέπει να υπάρξει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στο Engineering του τίτλου και στις διάφορες εμφανίσεις του όρου mechanics μέσα στο κείμενο. Δημιουργείται σύγχυση και ένα πιθανό, αλλά αμφιλεγόμενο καταφύγιο του υποθετικού μεταφραστή θα ήταν η απόδοση «μηχανισμοί» στη θέση του όρου mechanics. Συνεπώς, το Engineering θα πρέπει να μεταφραστεί ως Μηχανευτική για λόγους συνέπειας και ακριβολογίας.

Από την άλλη πλευρά, ο όρος μηχανική με την έννοια του παραδοσιακού κλάδου της Φυσικής έχει υπεισέλθει προ πολλού στο χρηματοοικονομικό πεδίο, μέσω εφαρμογής εννοιών της Στατιστικής Μηχανικής και της Φυσικής για την κατανόηση των μηχανισμών που διέπουν τις χρηματοοικονομικές αγορές. Σχετικό σύγγραμμα: **The Statistical Mechanics of Financial Markets** του J. Velt, Springer, 2005. Μια πρωιμότερη όμως εισαγωγή εννοιών Μηχανικής και Θερμοδυναμικής στην Οικονομική Επιστήμη περιέχεται στο εμβληματικό σύγγραμμα The Entropy Law and the Economic Process του Nicholas Georgescu-Roegen, Harvard University Press, 1971.

Στο χρηματοοικονομικό πεδίο ανήκει και η **Νομισματική Μηχανική** με την ορθή έννοια της κατανόησης και ανάλυσης νομισματικών συστημάτων, όπως περιγράφεται στο Working Paper No. 799 του Levy Economics Institute, Bard College, May 2014, του Éric Tymoigne, με τίτλο “Monetary Mechanics: A Financial View”. Ας σημειωθεί εδώ ότι επίσημη μετάφραση

στα Ελληνικά του ίδιου ινστιτούτου είναι «Νομισματική Μηχανική: Μια χρηματοοικονομική άποψη».

(ζ) Κοινωνικές Επιστήμες

Στη δημοσίευση [2] του γράφοντα γίνεται ήδη αναφορά στον όρο **Κοινωνική Μηχανική**, ο οποίος αποτελεί ατυχή μετάφραση του όρου **Social Engineering**. Από τις σημασίες που αποδίδονται στον όρο από το Λεξικό της Οξφόρδης στην ηλεκτρονική του έκδοση, συνάγεται ότι πρόκειται σαφέστατα για **Κοινωνική Μηχανευτική**, δεδομένου ότι κεντρικές ιδέες είναι η διαχείριση, η χειραγώγηση και ο επεμβατισμός. Επί πλέον η αρνητικές υποδηλώσεις με τις οποίες έχει χρεωθεί ο όρος Μηχανευτική, εδώ όχι μόνο υπάρχουν, αλλά και κυριαρχούν. Μπορεί στο προκείμενο να προστεθεί και το βιβλίο του Christofer Hadnagy *Social Engineering* που φέρει τον αρκετά εύγλωττο υπότιτλο *The Science of Human Hacking*.

Μια ενδιαφέρουσα, αν και έμμεση, περιγραφή πρακτικών κοινωνικής μηχανευτικής δίνεται από τον Eric Hobsbawm στον πρόλογο του βιβλίου *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, 1983 με επιμέλεια του ίδιου και του Terence Ranger. Εκεί ο Hobsbawm περιγράφει μηχανισμούς εφευρισκόμενων ή πλασματικών παραδόσεων για σκοπούς επηρεασμού του πληθυσμού.

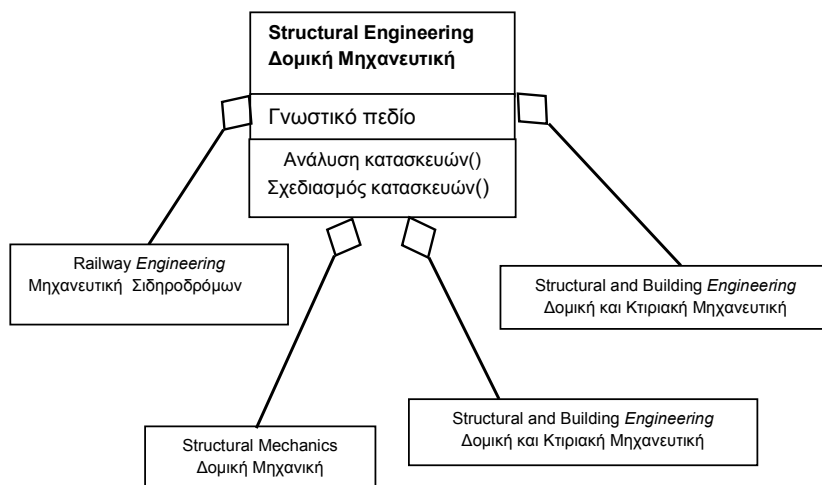
Το επαναλαμβανόμενο ερώτημα αν υπάρχει Κοινωνική Μηχανική βρίσκει μια μερική απάντηση στο βιβλίο **Social Physics** του Alex Pentland (Penguin Books, 2014): «Η Κοινωνική Φυσική είναι μια ποσοτική κοινωνική επιστήμη που περιγράφει αξιόπιστες μαθηματικές διασυνδέσεις μεταξύ της ροής πληροφορίας και ιδέας από τη μία και ανθρώπινης συμπεριφοράς από την άλλη πλευρά».

Η **Κοινωνική Φυσική** αξιοποιεί τη συλλογή μεγάλου πλήθους δεδομένων κοινωνικής επικοινωνίας και μεθόδους μηχανικής μάθησης και Επιστήμης Δεδομένων, προκειμένου να κατασκευάσει μοντέλα ανθρώπινης συμπεριφοράς.

Η πρόσφατη ανάπτυξη της **Επιστήμης των Δεδομένων (Data Science)** έχει εισαγάγει και τον όρο **Data Engineering**, οποίος πάλι θα είναι ατυχές αν μεταφραστεί ως **Μηχανική Δεδομένων** και όχι **Μηχανευτική Δεδομένων**. Στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών ανήκει και η λεγόμενη «**Εθνοτική Μηχανική**», καταχρηστική μετάφραση, σύμφωνα με τα προεκτεθέντα, του όρου *Ethnic Engineering*, ο οποίος έχει αναφερθεί από τον γράφοντα (Πανεπιστήμιο Μαριούπολης). Πρόκειται για σκόπιμη κα σχεδιασμένη πολιτική για αλλοίωση της εθνοτικής σύνθεσης ενός πληθυσμού. Προφανώς ο όρος «**Εθνοτική Μηχανευτική**» είναι όχι απλώς ορθότερος, αλλά και σαφώς προσφυέστερος.

3 Οντολογική τοποθέτηση του θέματος

Έχει γίνει ήδη αποδεκτό ότι η οντολογία αποτελεί τη βάση για την ορολογία. Για μια πρόδρομη οντολογική αναπαράσταση, παρουσιάζεται παρακάτω διάγραμμα για τη Δομική Μηχανική, κατά το πρότυπο της UML (Unified Modeling Language).

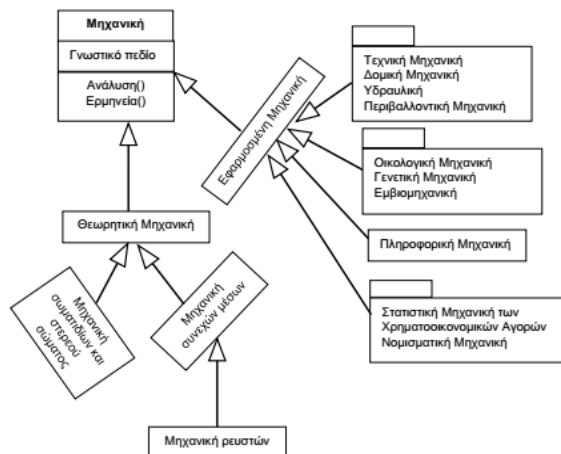
Σχήμα 1. Διάγραμμα κλάσεων (class diagram) για τη Δομική Μηχανευτική

Στο διάγραμμα του Σχ. 1, η Δομική Μηχανευτική αντιμετωπίζεται ως γνωστικό πεδίο που χαρακτηρίζεται από τις λειτουργίες της ανάλυσης και του σχεδιασμού. Μερικά από τα συστατικά στοιχεία του πεδίου αυτού είναι τα εικονιζόμενα, όπως αναφέρονται στο πρόγραμμα σπουδών του Πολυτεχνείου Delft της Ολλανδίας. Αν ο όρος Structural Engineering μεταφραστεί ως Δομική Μηχανική, όπως συνηθίζεται, τότε υπάρχει πρόβλημα στην αναπαράσταση της γνώσης του εν λόγω πεδίου, όπως αυτή απεικονίζεται και συνοψίζεται μέσω της UML (Ενοποιημένη Προτυποποιητική Γλώσσα): Το σύνολο θα έχει το ίδιο όνομα με ένα από τα μέρη του. Το πρόβλημα αυτό δεν υφίσταται με τους αντίστοιχους αγγλικούς όρους. Αν τοποθετηθεί ο όρος Μηχανευτική σε όλες τις θέσεις που υπάρχει ο όρος Engineering, λύνεται το πρόβλημα. Παραμένει ο όρος Δομική Μηχανική, ως συστατικό της Δομικής Μηχανευτικής.

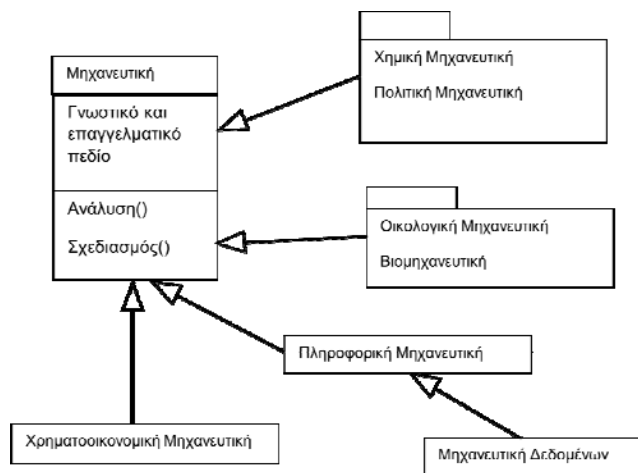
Η UML αποτελεί μια πρώτη προσέγγιση για την κατάρτιση και διαμόρφωση οντολογιών και την εν τέλει εισαγωγή της γνώσης στον σημασιολογικό ιστό. Τα επόμενα βήματα περιλαμβάνουν αναπαράσταση της γνώσης μέσω της γλώσσας OWL, η οποία θεωρείται ως το κατάλληλο μέσο για την είσοδο στον σημασιολογικό ιστό. Στο συγκεκριμένο παράδειγμα, η εισαγωγή του όρου Μηχανευτική δεν αποβλέπει απλά στην εξυπηρέτηση ενός τεχνικού προβλήματος, αλλά, όπως έχει ήδη εκτεθεί διά μακρών, ο εν λόγω όρος είναι συμβατός με την οντολογία των εμπλεκόμενων αντικειμένων και προέρχεται από το λεξικολογικό απόθεμα της ελληνικής γλώσσας.

Η ορολογία ερείδεται επί της οντολογίας (οντοορολογία, βλ. Roche, 2012). Επομένως, η

ορθή απόδοση του όρου Engineering θα πρέπει να συμβαδίζει και με μια ορθή οντολογική τοποθέτηση και αναπαράσταση των γνωστικών πεδίων, στα οποία ο όρος αυτός έχει κυρίαρχη θέση. Σε διεθνές επίπεδο οι όροι Mechanics και Engineering έχουν διεισδύσει σε πλειάδα επιστημονικών και τεχνολογικών πεδίων, όπως ήδη εκτέθηκε στην προηγουμένη ενότητα. Πολλά από αυτά τα πεδία, φαινομενικά τουλάχιστον, δεν έχουν στενή σχέση. Παρέχουν όμως οι όροι αυτοί συνδετικούς κρίκους, οι οποίοι φωτίζουν πλευρές της ενότητας των επιστημών και συνεπώς οι όροι Mechanics και Engineering μπορούν να συμβάλουν στη διαμόρφωση οντολογιών που να καλύπτουν κατά τρόπο ενιαίο ευρύ φάσμα επιστημών και αντικειμένων.

Σχήμα 2. Διάγραμμα UML για τη Μηχανική

Σχήμα 3. Διαγραμμα UML για τη Μηχανευτική

Σύμφωνα με τις τοποθετήσεις της 2^{ης} ενότητας, παρουσιάζονται παρακάτω δύο οντολογικά διαγράμματα, σύμφωνα και πάλι με το πρότυπο UML. Το διάγραμμα του Σχήματος 2 αφορά την Μηχανική και περιλαμβάνει εκτός από τους παραδοσιακούς επιστημονικούς κλάδους, πεδία που εμπεριέχουν τη διευρυμένη έννοια της Μηχανικής ως κεντρικό οντολογικό χαρακτηριστικό. Το ίδιο ισχύει και για το Σχήμα 3, αλλά για τη Μηχανευτική. Με τον τρόπο αυτό προτείνεται μια συνοπτική απεικόνιση, η οποία μπορεί να άρει τις υπάρχουσες αμφισημίες και να εξυπηρετήσει τυποποιήσεις που θα απαιτήσει ο σημασιολογικός ιστός.

4 Συμπέρασμα

Στην ελληνική ορολογία είναι, για τους λόγους αυτούς, απαραίτητος ο διαχωρισμός Μηχανικής και Μηχανευτικής. Εκτός από το καθαρά οντολογικό θέμα, αναδεικνύεται στο σημείο αυτό η διαφορετική λεξιλογική αντιμετώπιση που προσφέρεται από την Ελληνική γλώσσα. Η Μηχανική και η Μηχανευτική έχουν κοινή ρίζα, η οποία παραπέμπει στη συγγένεια και στην ιστορική αλληλεξάρτηση των δύο εννοιών. Το δίδυμο μηχανικής – μηχανευτικής εκτείνεται σε μεγάλο φάσμα θεωρητικών και εφαρμοσμένων επιστημών, έχει πλέον υπερβεί την αρμοδιότητα των μηχανικών και τίθεται ως ένα γενικό και θεμελιώδες θέμα ελληνικής ορολογίας.

Βιβλιογραφία

Σιδηρόπουλος, Ε. (2015). Η απόδοση στην Ελληνική γλώσσα του όρου Engineering. Πρακτικά 10^{ου} Συνεδρίου ΕΛΕΤΟ «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Αθήνα, 12–14 Νοεμβρίου 2015, σ. 179–192.

Σιδηρόπουλος, Ε. (2016). Η διείσδυση του όρου «Μηχανική» στις ανθρωπιστικές επιστήμες. Στο: *Πρακτικά εξ αποστάσεως διεθνούς ημερίδας «Ορολογία και Μετάφραση»*, Κρατικό Πανεπιστήμιο Μαριούπολης, 22 Απριλίου 2016, σ. 108–117.

Σιδηρόπουλος, Ε. (2017). Η καταχρηστική κυριαρχία του όρου Μηχανική. Στο: *Πρακτικά 11^{ου} Συνεδρίου ΕΛΕΤΟ «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, Αθήνα, 9–11 Νοεμβρίου 2017, σ. 210–221.

Denny, M. (2015). *Ecological Mechanics: Principles of Life's Physical Interactions*. Princeton University Press.

Georgescu-Roegen, N. (1971). *The Entropy Law and the Economic Process*. Harvard University Press.

Hadnagy, C. *Social Engineering: The Science of Human Hacking*. Wiley.

Hamil, J., Knutzen, K. and Derrick, T. (2015). *Biomechanical Basis of Human Movement*. Wolters Kluwer Health.

Hamil, J., Knutzen, K. (2007). *ΒΑΣΙΚΗ ΒΙΟ-ΜΗΧΑΝΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ*. Μετάφρ. Κ.Δ. ΜΠΟΥΝΤΟΛΟΣ. ΙΑΤΡΙΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ Χ. ΠΑΣΧΑΛΙΔΗΣ.

- Hobsbawm, E. and Ranger, T. (eds) (1983). *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press.
- Lin, K. and Lin, S. (2017). Information Mechanics. Cornell University. Διαθέσιμο από: [arXiv.org>physics>arXiv:1605.01673](https://arxiv.org/physics/arXiv:1605.01673).
- Neftci, S. (2008). *Principles of Financial Engineering*. Academic Press.
- Nicholl, D.S.T. (2008). *An Introduction to Genetic Engineering* (third edition). Cambridge University Press.
- Özkaya, N., Leger, D., Goldsheyder, D. and, Nordin, M. (2017). *Fundamentals of Biomechanics*. Springer.
- Pavlovic, M. (2015). *Bioengineering: A conceptual approach*. Springer, 2015.
- Pentland, A. (2014). *Social Physics: How social networks can make us smarter*. Penguin Books.
- Petoukhov, S. and He, M. (2010). *Symmetrical Analysis Techniques for Genetic Systems and Bioinformatics*. Medical Information Science Reference.
- Roche, C. (2012). Ontotermology: How to unify terminology and ontology into a single paradigm. *Eighth international conference on Language Resources and Evaluation*, Istanbul (Turkey), 21–27 May 2012, pp. 2626–2630.
- Shchukin, E. and Zelenev, A. (2016). *Physical-Chemical Mechanics of Disperse Systems and Materials*. CRC Press.
- Solen, K. A. and Harb, J. N. (2011). *Introduction to Chemical Engineering*. Wiley.
- Tymoigne, E. (2014). Monetary mechanics: A financial view, Working Paper, No. 799, Levy Economics Institute of Bard College, Annandale-on-Hudson. Διαθέσιμο από: <https://www.econstor.eu/handle/10419/110023>.
- Velt, J. (2005). *The Statistical Mechanics of Financial Markets*. Springer.

Επαμεινώνδας Σιδηρόπουλος

Ομότιμος καθηγητής Πολυτεχνικής Σχολής ΑΠΘ
 Ηλ-ταχ.: nontas@topo.auth.gr

8 Το επιστημονικό επίθημα *-ίν(η)* στην ονοματολογία των πρωτεϊνικών αμινοξέων

Αηδόνα Λαυκαρίδου, Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ¹

Το επιστημονικό επίθημα *-ίν(η)* χρησιμεύει στη Βιοχημεία για την κατασκευή όρων που αναφέρονται στα πρωτεϊνικά αμινοξέα του οργανισμού: *λευκίνη*. Περιγράφονται ο ρόλος και η δράση των πρωτεϊνικών αμινοξέων στον οργανισμό, καθώς και τα εργαλεία άντλησης του υλικού μας. Ακολουθεί η ετυμολόγηση των όρων, που εισάγονται στη νέα ελληνική (ΝΕ) ως δάνεια, και επιχειρείται η ανάλυση του επιθήματος σύμφωνα με το θεωρητικό πλαίσιο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας της D. Corbin (1987, 1991, και χφφ.). Το επίθημα *-ίν(η)* χρησιμεύει στο να κατασκευάζει τους όρους για την ονομασία δεκαεπτά από τα είκοσι πρωτεϊνικά αμινοξέα εφαρμοζόμενο σε βάση είτε ουσιαστικό (Οβ): *κύστις* → *κυστεΐνη*, είτε επίθετο (Εβ): *λευκός* → *λευκίνη*. Με βάση τη σημασία τους τα Οβ είτε δηλώνουν το μέρος όπου για πρώτη φορά απομονώθηκε το εκάστοτε αμινοξύ: *γλουτένη* → *γλουταμίνη*, είτε δηλώνουν, όπως και το Εβ, ένα βασικό χαρακτηριστικό στη δομή ή δράση του ίδιου του πρωτεϊνικού αμινοξέος: *γλυκός* → *γλυκίνη*. Το επίθημα *-ίν(η)* ανάγεται ετυμολογικά στο λατινικό επίθημα *-ina*. Κατά την ενσωμάτωσή του στη ΝΕ ορολογία δεν παρατηρείται το φαινόμενο της επανανάλυσης.

The scientific suffix *-in(i)* in the nomenclature of proteinogenic amino acids

Aidona Lafkaridou, Anna Anastasiadis-Symeonidis

ABSTRACT

This study aims at analyzing the scientific suffix *-in(i)* in modern Greek (MG) which denotes proteinogenic amino acids in the terminology of Biochemistry, e.g. *λευκίνη* 'leucine'. Firstly, we describe the role and actions that the amino acids play in the human organism, as well as the tools used to draw this material. Next, we explain the etymology behind the particular terms which are introduced in MG as loans. Then, we attempt the systematic analysis of the suffix *-in(i)*, according to D. Corbin's theoretical framework of Construction Morphology (1987; 1991; and manuscript). Results show that the suffix *-in(i)* is used to construct the terms for the names of seventeen amino acids out of twenty, applied either to a noun base (Nb), e.g. *cysteine* ← Nb *kistis* 'cyst', or to an adjective base (Ab), e.g. *leucine* ← Ab *leykos* 'white'. Depending on their meaning, the Nb belong in two categories: either they state the place where the amino acid was isolated for the first time (e.g. *glutamini* ← Nb *gluteni* 'gluten'), or they express as the Ab a basic characteristic in the structure or action of the amino acid, e.g. *glycini* ← Nb *glykis* 'sweet'. The suffix *-in(i)* is etymologically derived from the Latin suffix *-ina*. During its integration in the Greek terminology the phenomenon of reanalysis does not apply.

¹ Ευχαριστούμε θερμά την κ. Ραφαηλίδου Μαρία, γενική ιατρό στο ΓΝΣ Χανίων, για όλες τις θεωρητικές γνώσεις και τις παρατηρήσεις της επί του συγκεκριμένου τομέα της Βιοχημείας, αλλά και για το πλούσιο υλικό που μας παρείχε ώστε να δημιουργηθεί η παρούσα εργασία.

0 Εισαγωγή

Το επιστημονικό επίθημα *-ίν(η)* έχει ευρεία χρήση στη δάνεια ορολογία στην επιστήμη της Χημείας και Βιοχημείας, ως επί το πλείστον για τη δήλωση χημικής ή φαρμακευτικής ουσίας (ΛΚΝ, 1998). Από το σύνολο των επιστημονικών όρων όπου το επίθημα εντοπίζεται, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν είκοσι όροι της Βιοχημείας, οι οποίοι (με εξαίρεση τριών εξ αυτών), κατασκευάζονται με το επιστημονικό επίθημα *-ίν(η)* και αναφέρονται στα πρωτεϊνικά αμινοξέα. Για την ανάλυσή τους θα αξιοποιηθεί το θεωρητικό πλαίσιο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας της Danielle Corbin (1987, 1991 και χφφ.). Η μελέτη είναι συγχρονική αλλά παράλληλα περιλαμβάνει στοιχεία διαχρονίας, αφού αξιοποιούνται πληροφορίες από την ετυμολογία των ονομασιών ώστε να διευκολυνθεί η ομαδοποίησή τους και η σφαιρική ανάλυσή τους.

Οι είκοσι όροι που δηλώνουν πρωτεϊνικά αμινοξέα προέρχονται από το βιβλίο Biochemistry (2001) των J. Berg, J. Tymoczko & L. Stryer, μεταφρασμένο στα ελληνικά (2006) με τον τίτλο *Βιοχημεία*. Επίσης αξιοποιήθηκαν το ηλεκτρονικό λεξικό χημείας του ΕΚΠΑ (www.chem.uoa.gr/vocabulary) και το Oxford Dictionary of Biochemistry and Molecular Biology – Oxford (www.oxfordreference.com/view). Επιπλέον αντλήθηκαν ετυμολογικές πληροφορίες από τα λεξικά του Rey (1992), το ΛΚΝ (1998) και το *Ετυμολογικό Λεξικό Χημικών Όρων* του Βάρβογλη (2014).

1 Τα πρωτεϊνικά αμινοξέα και η ονοματολογία τους

Τα αμινοξέα (aminoacids) είναι οργανικές ενώσεις με γενικό τύπο: $RCH(NH_2)COOH$. Όπως παρατηρείται και από τον τύπο τους, τα αμινοξέα στο μόριό τους αποτελούνται από μία αμινομάδα ($-NH_2$), η οποία αιτιολογεί το α' συνθετικό της ονομασίας τους (*αμινο-*), από μία καρβοξυλομάδα ($-COOH$), η οποία αιτιολογεί το β' συνθετικό της ονομασίας τους (*-οξέα*), αλλά και από ένα αλκύλιο R. Το τμήμα R είναι μοναδικό και αλλάζει σε κάθε μόριο αμινοξέος, διαφοροποιώντας το σύνολο των αμινοξέων μεταξύ τους. Στη φύση υπάρχουν περίπου διακόσια αμινοξέα, μόλις όμως τα είκοσι εξ αυτών έχουν γίνει αντικείμενο συστηματικής μελέτης της Βιοχημείας και θα αποτελέσουν το πεδίο γλωσσολογικής διερεύνησης της παρούσας εργασίας. Πρόκειται για τα είκοσι πρωτεϊνογόνα ή πρωτεϊνογενετικά ή απλώς πρωτεϊνικά αμινοξέα (proteinogenetic aminoacids).

Τα συγκεκριμένα αμινοξέα, όπως υποδεικνύει και η ονομασία τους, αποτελούν δομικό λίθο για τη σύνθεση των πρωτεϊνών. Δεν είναι τυχαίο που τα πρωτεϊνικά αμινοξέα έχουν συχνά παρομοιαστεί στη βιβλιογραφία με τα γράμματα της αλφαβήτου: μόλις είκοσι αμινοξέα δομούν πλήθος πρωτεϊνών, όπως ακριβώς είκοσι τέσσερα γράμματα δημιουργούν πλήθος λέξεων.

Ακολουθούν τα ονόματα των είκοσι πρωτεϊνικών αμινοξέων με αλφαβητική σειρά. Πρώτα αναγράφεται ο ελληνικός όρος, ακολουθεί ο αγγλικός όρος, η διεθνής συντομογραφία του αμινοξέος, η ονομασία του κατά τους συστηματικούς κανόνες της IUPAC² (<https://iupac.org>) και, τέλος, ετυμολογικές πληροφορίες, χωρίς η απόπειρα αυτή να μας αποπροσανατολίζει από τον βασικό μας στόχο, που είναι η ανάλυση του επιστημονικού επιθήματος *-ίν(η)* σε επίπεδο συγχρονίας. Καθώς όλοι οι όροι αποτελούν δάνεια, καταγράφεται ο δανειζόμενος τύπος αλλά και η γλώσσα προέλευσης.

1. *Αλανίνη* – Alanine, (Ala, A) ή 2-αμινοπροπανικό οξύ. Η ονομασία *αλανίνη* (< γερμ. Alanin) αποτελεί τον ανώμαλο τύπο του γερμ. όρου *aldehyd* (= αλδεΐδη). Κατά τη χημική αντίδραση Strecker (<https://en.wikipedia.org>) η αλδεΐδη αιθανάλη συμπυκνώνεται με κυανούχα και αμμωνία και δίνει, μέσω υδρόλυσης, το αμινοξύ αλανίνη, που λαμβάνει στην ονομασία του από μία εκ των δρωσών ουσιών στη χημική αντίδραση παραγωγής του.

2. *Αργινίνη* – Arginine, (Arg, R) ή 2-αμινο-5-(αμινομεθυλαμινο)πεντατοϊκό οξύ. Η ονομασία *αργινίνη* (< γερμ. Arginin) ανάγεται στο αρχαιοελληνικό (ΑΕ) επίθ. *ἀργινόεις* 'λευκός, γυαλιστερός', επειδή η παρουσία νιτρικού άλατος προσδίδει όψη γυαλιστερή.

3. *Ασπαργ(γ)ίνη* – Asparagine, (Asn, N) ή 2-αμινο-3-καρβαμιδοπροπανοϊκό οξύ. Οι ονομασίες *ασπαργ(γ)ίνη* και *ασπαργ(γ)ινικό/ασπαρτικό οξύ*, (< γαλλ. - αγγλ. asparagine) ανάγονται στο λατ. ουσ. *asparagus* (< [+λόγιο] *ἀσπάραγος*)³, καθώς το συγκεκριμένο πρωτεϊνικό αμινοξύ απομονώθηκε για πρώτη φορά το 1806 σε χυμό σπαραγγιού.

4. *Ασπαργ(γ)ινικό οξύ* ή *Ασπαρτικό οξύ* – Aspartic acid, (Asp, D) ή 2-αμινοβουτανοϊκό οξύ.

5. *Βαλίνη* – Valine, (Val, V) ή 2-αμινο-3-μεθυλοβουτανικό οξύ. Η ονομασία *βαλίνη* (< γερμ. Valin) ανάγεται στο λατ. ουσ. *valeriana* 'βαλεριάνα', καθώς το συγκεκριμένο πρωτεϊνικό αμινοξύ απομονώθηκε για πρώτη φορά στο βαλερι(αν)ικό οξύ.

6. *Γλουταμίνη* – Glutamine, (Gln, Q) ή 2-αμινο-4-καρβαμουλοβουτανοϊκό οξύ. Οι ονομασίες *γλουταμίνη* και *γλουταμ(ιν)ικό οξύ* (< αγγλ. - γαλλ. glutamine) προέρχονται από τον όρο *γλουτένη* (< λατ. *gluten* 'κόλλα'), καθώς το συγκεκριμένο πρωτεϊνικό αμινοξύ απομονώθηκε για πρώτη φορά το 1866 στη γλουτένη σίτου.

² IUPAC (International Union of Pure and Applied Chemistry): Παγκόσμιας εμβέλειας οργανισμός με κύριο στόχο την πρόοδο της επιστήμης της Χημείας. Μεταξύ άλλων, η IUPAC έχει ορίσει συγκεκριμένους κανόνες ορολογίας ονοματολογίας για το σύνολο των χημικών ενώσεων, οι οποίοι χρησιμοποιούνται και είναι αποδεκτοί διεθνώς.

³ NE [-λόγιο] *σπαράγγι*.

7. *Γλουταμινικό ή Γλουταμικό οξύ* – Glutamic acid, (Glu, E) ή 2-αμινοπεντανοϊκό οξύ.
8. *Γλυκίνη* – Glycine, (Gly, G) ή 2-αμιναιθανικό οξύ. Η ονομασία *γλυκίνη* (< αγγλ. - γαλλ. glycine) ανάγεται στο ΑΕ επίθ. *γλυκός*, και προέκυψε λόγω της ιδιότητας της γλυκιάς γεύσης του συγκεκριμένου πρωτεϊνικού αμινοξέος.
9. *Θρεονίνη* – Threonine, (Thr, T) ή 2-αμινο-3-υδροξυβουτανοϊκό οξύ. Η ονομασία *θρεονίνη* (< γαλλ. thréonine) ανάγεται στον γαλλ. όρο thréose 'θρεόζη', είδος μονοσακχαρίτη που, λόγω της ομοιότητάς του με τη θρεονίνη ως προς τη δομή, χρησιμοποιήθηκε ως βάση στην ονομασία του συγκεκριμένου πρωτεϊνικού αμινοξέος.
10. *Θρυπτοφάνη/Τρυπτοφάνη* – Tryptophan, (Trp, W) ή 2-αμινο-3-(ινδολ-3-υλ)προπανοϊκό οξύ. Η ονομασία *θρυπτοφάνη* (< αγγλ. tryptophane) συνιστά σύνθετο όρο, με α' συνθετικό που ανάγεται στο ΑΕ ρ. *θρύπτω* και με β' συνθετικό που ανάγεται στο ΑΕ ρ. *φαίνω*. Πρόκειται για το αμινοξύ που παρουσιάζεται (*φαίνει*) κατά τη θρύψη (*θρύπτω*) πρωτεϊνών.
11. *Ισολευκίνη* – Isoleucine, (Ile, I) ή 2-αμινο-3-μεθυλοπεντανικό οξύ. Μονολεκτικό σύνθετο από τα στοιχεία *ισομερές*+*λευκίνη* (βλ. 14).
12. *Ιστιδίνη* – Histidine, (His, H) ή 2-αμινο-3-(1H-ιμιδαζολ-4-υλ)προπανικό οξύ. Η ονομασία *ιστιδίνη* (< γερμ. Histidin, γαλλ. - αγγλ. histidine) ανάγεται στο ΑΕ ουσ. *ίστος*, και προέκυψε από τον όρο *ισταμίνη*, χημικό προϊόν που παράγεται από τη χημική αντίδραση στην οποία η ιστιδίνη λειτουργεί ως χημικό δρών.
13. *Κυστεΐνη* – Cysteine, (Cys, C) ή 2-αμινο-3-σουλφυδρυλοπροπανοϊκό οξύ. Η ονομασία *κυστεΐνη* (< γαλλ. cystéine) ανάγεται στο ΑΕ ουσ. *κύστις*, και προέκυψε από την ονομασία του χημικού προϊόντος κυστίνη, που για πρώτη φορά απομονώθηκε σε πέτρες νεφρών (bladder kystis), και παράγεται από τη χημική αντίδραση στην οποία η κυστεΐνη λειτουργεί ως χημικό δρών.
14. *Λευκίνη* – Leucine, (Leu, L) ή 2-αμινο-4-μεθυλοπεντανικό οξύ. Οι ονομασίες *λευκίνη* (< γαλλ. leucine) και *ισολευκίνη* ανάγονται στο ΑΕ επίθ. *λευκός*, και προέκυψαν επειδή τα συγκεκριμένα πρωτεϊνικά αμινοξέα έχουν τη μορφή κρυσταλλικού στερεού με έντονο λευκό χρώμα.
15. *Λυσίνη* – Lysine, (Lys, K) ή 2,6-διαμινοεξανοϊκό οξύ. Η ονομασία *λυσίνη* (< γαλλ. - αγγλ. lysine) ανάγεται στο ΑΕ ουσ. *λύσις* 'καταστροφή' και προέκυψε από τη δράση του αμινοξέος, καθώς η λυσίνη συμμετέχει ως καταλύτης στο ενεργό κέντρο πολλών ενζύμων.
16. *Μεθειονίνη* – Methionine, (Met, M) ή 2-αμινο-4-(μεθυλοθειο)βουτανικό οξύ. Η ονομασία *μεθειονίνη* (< αγγλ. methionine) προκύπτει με βάση τα δομικά συστατικά της χημικής του ένωσης και προέρχεται από ένα μονολεκτικό σύνθετο με α' συνθετικό το *μεθ(ύλιο)* (το μεθύλιο είναι το αλκύλιο R που παρουσιάζει η μεθειονίνη στον χημικό τύπο της) και με β' συνθετικό το *θείο*.
17. *Προλίνη* – Proline, (Pro, P) ή πυρρολιδινο-2-καρβοξυλικό οξύ. Η ονομασία *προλίνη* (< γαλλ. proline) (συγκεκριμένος τύπος του όρου *πυρρολιδίνη*) πήρε την ονομασία της από το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στη δομή του μορίου της (δημιουργείται πυρρολιδινικός δακτύλιος).
18. *Σερίνη* – Serine, (Ser, S) ή 2-αμινο-3-υδροξυπροπανοϊκό οξύ. Η ονομασία *σερίνη* (< γαλλ. sérine) ανάγεται στο λατ. ουσ. sericum 'μετάξι' < ΑΕ *σηρικόν*, καθώς το συγκεκριμένο πρωτεϊνικό αμινοξύ απομονώθηκε για πρώτη φορά στην πρωτεΐνη του μεταξιού.
19. *Τυροσίνη* – Tyrosine, (Tyr, Y) ή 2-αμινο-3-(4-υδροξυφαινυλο)προπανοϊκό οξύ. Η ονομασία *τυροσίνη* (< γαλλ. - αγγλ. tyrosine) ανάγεται στο ΑΕ ουσ. *τυρός*, επειδή η τυροσίνη αποτελεί ένα από τα βασικότερα δρώντα στη χημική αντίδραση της αποκαρβοξυλίωσης, με

χημικό προϊόν την τυραμίνη, ουσία που για πρώτη φορά απομονώθηκε σε μικροποσότητα τυριού.

20. *Φαινυλαλανίνη* – Phenylalanine, (Phe, F) ή 2-αμινο-3-φαινυλοπροπανικό οξύ. Η ονομασία *φαινυλαλανίνη* (< αγγλ. phenylalanine, γαλλ. phénylalanine) προέρχεται από ένα μονολεκτικό σύνθετο με α' συνθετικό το *φαινυλ*- (καθώς παρουσιάζει μία φαινυλική ομάδα έξι ατόμων άνθρακα που σχηματίζουν κυκλικό δακτύλιο) και με β' συνθετικό το *αλανίνη*, επειδή η φαινυλαλανίνη μοιάζει με αλανίνη, η οποία όμως έχει ένα φαινυλικό δακτύλιο στο μόριό της.

Κατά την IUPAC προβλέπονται δύο τρόποι κατονομασίας των χημικών ενώσεων: α) οι συστηματικές ονομασίες με ονόματα που προκύπτουν με βάση την ύπαρξη συγκεκριμένων, συστηματικών κανόνων κατονομασίας, π.χ. *2-αμινοβουτανοδικό οξύ*, και β) οι εμπειρικές ονομασίες με βάση τα κοινά, εμπειρικά ονόματα των χημικών ενώσεων, π.χ. *ασπαργ(γ)ινικό οξύ* ή *ασπαρτικό οξύ* (Γκιμήσης, 2014), με τις οποίες θα ασχοληθούμε. Όσον αφορά την ονοματολογία των πρωτεϊνικών αμινοξέων, οι εμπειρικές ονομασίες προτιμώνται έναντι των συστηματικών, επειδή είναι σαφώς συντομότερες, αλλά και πιο πρακτικές στην εκφώνηση και τη χρήση τους.

2 Ετυμολογική ανάλυση

Τα πρωτεϊνικά αμινοξέα κάνουν την εμφάνισή τους στον χώρο της Βιοχημείας στις αρχές του 19ου αιώνα. Το πρώτο αμινοξύ που απομονώθηκε είναι η ασπαργ(γ)ίνη. Η εμφάνισή της συντελείται το 1806 από τους Γάλλους χημικούς Louis-Nicolas Vauquelin και Pierre Jean Robiquet, οι οποίοι τυχαία άφησαν χυμό σπαραγγιού, με αποτέλεσμα να ανακαλύψουν το αμινοξύ που ονομάστηκε asparagine. Ο όρος κατασκευάστηκε με την εφαρμογή του επιθήματος -ine στο ουσιαστικό-βάση (Οβ) asparagus (Anfinsen, Edsall, Richards, 1972: 99). Από τότε, όλα τα νέα αμινοξέα (με εξαίρεση τριών) κατασκευάζονται με την εφαρμογή του -ine σε ουσιαστικό ή επίθετο βάση.

Καθώς η ανάπτυξη της *Βιοχημείας* και η απομόνωση των πρωτεϊνικών αμινοξέων συντελείται για πρώτη φορά εκτός Ελλάδας, είναι αναμενόμενο και οι αντίστοιχες ονομασίες τους να αποτελούν δάνεια για την ελληνική. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για δάνεια τα οποία εισάγονται στη ΝΕ από τη γερμανική, τη γαλλική ή την αγγλική γλώσσα είτε ως άμεσα δάνεια είτε ως δάνεια από αναγνώριση (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1997), πάντοτε συμμορφωμένα μορφολογικά (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1994: 187 κ.εξ.), επειδή ανήκουν στη λόγια ζώνη (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη και Φλιάτουρας, 2019: 26). Παραδείγματα άμεσων δανείων: *αλανίνη* (< γερμ. Alanin), *βαλίνη* (< γερμ. Valin), *γλουταμίνη* (< αγγλ. - γαλλ. glutamine < gluten), *προλίνη* (< γαλλ. proline), *φαινυλαλανίνη* (< αγγλ. phenylalanine, γαλλ. phénylalanine). Παραδείγματα δανείων από αναγνώριση: *αργινίνη* (< γερμ. Arginin < AE < *άργινόεις*), *ασπαργ(γ)ίνη* (< γαλλ. - αγγλ. asparagine < λατ. asparagus < AE *άσπάραγος*),

γλυκίνη (< αγγλ. - γαλλ. glycine < ΑΕ γλυκύς), ιστοδίνη (< γερμ. Histidin, γαλλ. - αγγλ. histidine < ΑΕ ἱστός), κυστεΐνη (< γαλλ. cystéine < ΑΕ κύστις), λευκίνη (< γαλλ. leucine < ΑΕ λευκός), λυσίνη (< γαλλ. - αγγλ. lysine < ΑΕ λύσις), τυροσίνη (< γαλλ. - αγγλ. tyrosine < ΑΕ τυρός).

Παρατηρείται η συστηματική παρουσία του επιστημονικού επιθήματος -ίν(η) στους δεκαεπτά από τους είκοσι όρους, με τρεις εξαιρέσεις: *ασπαραγ(γ)ινικό/ ασπαρτικό οξύ*, *γλουταμινικό/ γλουταμικό οξύ* και *θρυπτοφάνη/τρυπτοφάνη*. Πώς αιτιολογείται η διαφορετική μορφολογία τους; Ο όρος *θρυπτοφάνη/τρυπτοφάνη* δεν εμπεριέχει το επίθημα -ίν(η), γιατί εισάγεται στη ΝΕ ως δάνειο από αναγνώριση και διατηρεί στη ΝΕ τη δάνεια μορφή. Συχνά η μη ομογενοποίηση των όρων συμβαίνει όταν οι ερευνητές βρίσκονται στην αρχή της σχετικής ανακάλυψης.⁴ Όσον αφορά τις ονομασίες *ασπαραγ(γ)ινικό/ ασπαρτικό οξύ* και *γλουταμ(ιν)ικό οξύ*, η απουσία του -ίν(η) οφείλεται στην ιδιαιτερότητα της εσωτερικής δομής αυτών των πρωτεϊνικών αμινοξέων: στο μόριό τους παρουσιάζουν πλευρικές αλυσίδες που είναι όξινες (έναντι των υπολοίπων που έχουν βασικές ή αρωματικές πλευρικές αλυσίδες) (Βάρβογλης, 2005) και με τον τρόπο αυτό διαφοροποιούνται και γλωσσικά από τα υπόλοιπα πρωτεϊνικά αμινοξέα.

Τέλος, το επίθημα -ίν(η) κατά το ΛΚΝ (1998) προέρχεται από το νεολατινικό μετονοματικό επίθημα -inus, -ina, -inum που κατασκευάζει ουσιαστικοποιημένους όρους στη μορφή του θηλυκού -ina, που δηλώνουν φαρμακευτικά ιδιοσκευάσματα, χημικές ενώσεις και τεχνητές ουσίες και σπανιότερα φυσικές ή χημικές ουσίες. Κατά το δανεισμό των όρων που δηλώνουν πρωτεϊνικό αμινοξύ, το επίθημα αποδόθηκε στα ελληνικά ως -ίν(η). Η αλλαγή του τελικού -a σε -η (-ina > -ίνη) έγινε για να μοιάζουν οι όροι με ΑΕ όρους, καθώς υπήρχαν αντίστοιχα, λ.χ. λατ. sardina – ΑΕ *σαρδίνη*.⁵ Κατά την άποψή μας το θηλυκό γένος οφείλεται στο ότι οι λ. *ουσία* στην ελληνική και *substantia* στη λατινική είναι θηλυκού γένους. Παρατηρούμε ότι, παρά το γεγονός ότι στη μορφολογική ανάλυση των δάνειων επιστημονικών όρων ο τεμαχισμός των λέξεων πολλές φορές παρουσιάζει διάφορα φαινόμενα (όπως αυτό της επανανάληψης), εδώ δε συμβαίνει κάτι τέτοιο. Στο επίθημα -ίν(η), συντελείται αναγνωριστική διαδικασία δανεισμού (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1997) και τεμαχισμός του επιθήματος σύμφωνα με τον τρόπο που κατασκευάστηκε ο όρος ήδη στη

⁴ Η L-Τρυπτοφάνη ανακαλύφθηκε από τους χημικούς F. Hopkins και S. Cole το 1901.

⁵ Στη ΝΕ οι τύποι σε -ίνη καταλαμβάνουν τη [+λόγια] ζώνη, ενώ οι τύποι σε -ίνα τη [-λόγια] ζώνη, π.χ. *βαζερίνη-βαζερίνα*, *βενζίνη-βενζίνα*, *ζελατίνη-ζελατίνα* (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1994: 85).

γλώσσα δανεισμού. Το επίθημα, δηλαδή, διατηρείται ως έχει, δίχως να παρουσιάζεται οποιαδήποτε μεταβολή των ορίων του.

3 Συγχρονική ανάλυση του επιστημονικού επιθήματος *-ίν(η)*

Κύριο εργαλείο ανάλυσης αποτελεί το θεωρητικό πλαίσιο της Κατασκευαστικής Μορφολογίας της Danielle Corbin (1987, 1991, χφφ.). Το *-ίν(η)* εντοπίζεται συστηματικά στα ονόματα δεκαεπτά εκ των είκοσι πρωτεϊνικών αμινοξέων και συνεπώς αποτελεί επιστημονικό επίθημα για την κατασκευή όρων που δηλώνουν πρωτεϊνικά αμινοξέα. Η κανονικότητα αυτή, που εντοπίζεται τόσο σε επίπεδο μορφής όσο και σημασίας, αφορά α) το επίθημα *-ίν(η)*, β) τα ονόματα-βάσεις στα οποία εφαρμόζεται αλλά και γ) τους επιθηματοποιημένους όρους που κατασκευάζει. Πιο συγκεκριμένα σε επίπεδο μορφής το *-ίν(η)* είναι πάντοτε τονισμένο στην παραλήγουσα και συνταιριάζεται με το κλιτικό *-η*, το οποίο δεν μετέχει στους ΚΚΟ και γι' αυτό σημειώνεται σε παρένθεση,⁶ οι βάσεις είναι ουσιαστικά ή επίθετα και οι επιθηματοποιημένοι όροι είναι ουσιαστικά θηλυκά. Σε επίπεδο σημασίας υπάρχει σημασιολογική και πραγματολογική συμβατότητα (Anastassiadis-Symeonidis, 2016) ανάμεσα στους τρεις παράγοντες, που κινούνται στον χώρο της ορολογίας της χημείας και αποτελούν στοιχεία της λόγιας ζώνης: *ασπάραγος/*σπαράγγι+ίν(η)/*-ίνα → ασπαράγγινη/ *σπαραγγίνη*. Οι επιθηματοποιημένοι όροι αποτελούν προϊόντα του Κανόνα Κατασκευής Όρων (ΚΚΟ): $[[X]_{O/E} (-ίν(η))_{επθ.}]_O$ όπου X αποτελεί το ουσιαστικό/επίθετο-βάση (Οβ/Εβ), O = ουσιαστικό, E = επίθετο και επθ = επίθημα.⁷ Παραδείγματα με Οβ: *κυστεΐνη, λυσίνη, τυροσίνη*, με Εβ: *αργινίνη, γλυκίνη, λευκίνη*.

Από μορφολογική άποψη το Οβ ή το Εβ μπορεί να είναι απλό: *γλυκ(ύς)*⁸ → *γλυκίνη*, παράγωγο: *θρεόζ(η)*⁹ → *θρεονίνη*, αλλά και μονολεκτικό σύνθετο: *μεθ(ύλιο) + θείον → μεθειονίνη*. Επίσης, το Οβ ή το Εβ, αν είναι ήδη επιθηματοποιημένα, μπορεί να μετέχουν στην κατασκευή του όρου με εφαρμογή της διαδικασίας της απλολογίας (Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, 1992), δηλαδή στη συγκεκριμένη περίπτωση με αποβολή του επιθήματός τους:

⁶ Σπάνια το Οβ μπορεί να μετέχει δίχως την αποβολή του κλιτικού μορφήματος, επειδή ο όρος κατασκευάστηκε για πρώτη φορά σε ξένη γλώσσα: *τυρός → τυροσίνη*.

⁷ Ενοποιήσαμε τον ΚΚΟ, επειδή οι σημασιολογικές αποχρώσεις του επιθηματοποιημένου όρου επιτελούνται τόσο από το Οβ όσο και από το Εβ. Επίσης θα μπορούσε να υποστηριχτεί η άποψη για ενοποίηση της γραμματικής κατηγορίας της βάσης, δηλ. ότι βάση είναι μόνο ουσιαστικό, αν θεωρήσουμε ότι το επίθετο μετέχει ουσιαστικοποιημένο.

⁸ Το Οβ και το Εβ μετέχουν χωρίς το κλιτικό, το οποίο σημειώνεται σε παρένθεση.

⁹ Για το επιστημονικό επίθημα *-όζ(η)* βλ. Αποστολοπούλου (2017).

θρε(όζη) → θρεονίνη, βαλ(εριάνα) → βαλίνη. Ακόμη στον όρο *πυρρολιδίνη*, το Οβ παρουσιάζει στο θέμα του το φωνολογικό φαινόμενο της συγκοπής: *πυρρολιδίνη* → *προλίνη*.

Από σημασιολογική άποψη το Οβ αναφέρεται είτε στον φυτικό οργανισμό (ή σε τμήμα του) όπου συντελέστηκε για πρώτη φορά η απομόνωση του εν λόγω πρωτεϊνικού αμινοξέος: *ασπαραγγίνη* (Οβ *ασπάραγ(ος)*), *γλουταμίνη* (Οβ *γλουτέν(η)*), είτε στο μέρος όπου για πρώτη φορά απομονώθηκε όχι το ίδιο το αμινοξύ αλλά ένα χημικό προϊόν του, το οποίο προέκυψε μέσω συγκεκριμένης χημικής αντίδρασης στην οποία το εν λόγω πρωτεϊνικό αμινοξύ λειτούργησε ως χημικό δρών: *ιστιδίνη* (Οβ *ίστ(ός)*), *κυστεΐνη* (Οβ *κύστ(ις)*), *τυροσίνη* (Οβ *τυρ(ός)*). Τέλος, το Οβ ή το Εβ δηλώνει ένα βασικό χαρακτηριστικό του ίδιου του πρωτεϊνικού αμινοξέος, είτε ως προς τη μορφή του, είτε ως προς την εσωτερική του δομή και τα συστατικά της, είτε ως προς κάποια δράση του: *αργινίνη* (Εβ *αργιν(όεις)*), *γλυκίνη* (Εβ *γλυκ(ύς)*), *λευκίνη* (Εβ *λευκ(ός)*), *λυσίνη* (Οβ *λύσ(ις)*) (βλ. και Rey, 1992: 1007).

4 Επίλογος

Είναι χρήσιμο, ιδιαίτερα όταν η υπό εξέταση ορολογία είναι κατά κύριο λόγο εμπειρική (όπως εδώ), να προηγείται μία τομή στη διαχρονία, ώστε να αναδειχθούν εναργέστερα τα στοιχεία που θα οδηγήσουν σε μια σφαιρική συγχρονική ανάλυση.

Το επιστημονικό επίθημα *-ίν(η)* χρησιμοποιείται συστηματικά στον χώρο της Βιοχημείας για την κατασκευή όρων που δηλώνουν πρωτεϊνικά αμινοξέα. Επιλέγει ως βάση είτε ουσιαστικά (Οβ) είτε επίθετα (Εβ), κατασκευάζοντας ουσιαστικά θηλυκού γένους που παρουσιάζουν μορφολογική, σημασιολογική και πραγματολογική συστηματικότητα: Το επίθημα *-ίν(η)* παρουσιάζεται πάντοτε τονιζόμενο στην παραλήγουσα και έχει ως κλιτικό μόρφημα το *-η*. Τα Οβ είτε δηλώνουν το σημείο όπου για πρώτη φορά απομονώθηκε το συγκεκριμένο αμινοξύ, είτε δηλώνουν μαζί με τα Εβ ένα βασικό χαρακτηριστικό του ίδιου του πρωτεϊνικού αμινοξέος, και όλα ανήκουν στη [+λόγια] ζώνη.

Οι τρεις περιφερειακοί όροι που δεν παρουσιάζουν το επιστημονικό επίθημα *-ίνη*, δεν εντάσσονται στον ίδιο παραδειγματικό άξονα για λόγους είτε γλωσσικούς (*θρυπτοφάνη/τρυπτοφάνη*), είτε για λόγους που σχετίζονται με την εσωτερική δομή του ίδιου του πρωτεϊνικού αμινοξέος (*ασπαραγ(γ)ινικό οξύ* ή *ασπαρτικό οξύ* και *γλουταμ(ιν)ικό οξύ*).

Το επίθημα *-ίν(η)* εμφανίζεται σε δάνειους όρους της Βιοχημείας από ευρωπαϊκές γλώσσες (άμεσα δάνεια και δάνεια από αναγνώριση) και ανάγεται ετυμολογικά στο λατινικό επίθημα *-ina*, που κατασκευάζει μετονοματικά επίθετα, το οποίο προέρχεται από τον θηλυκό τύπο του λατινικού επιθήματος *-inus*, *-ina*, *-inum*, που επίσης κατασκευάζει μετονοματικά επίθετα.

Κατά την ενσωμάτωσή του στη ΝΕ ορολογία δεν παρατηρείται το φαινόμενο της επανανάλυσης, όπως σε πλήθος άλλων επιστημονικών επιθημάτων.

Βιβλιογραφία

Anastasiadis-Symeonidis, A. (2016). Suffixation and the expression of time and space in modern Greek. *Lingue e Linguaggio* XV.1., pp. 59—84.

Anfinsen C.B., Edsall J. and Richards, F.M. (1972). *Advances in Protein Chemistry*. Νέα Υόρκη: Academic Press, p. 99.

Berg, J., Tymoczko, J. and Stryer, L. (2006). *Βιοχημεία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.

Cammack, R., Atwood, T., Campbell, P., Parish, H. Smith, A., Vella, Frank and Stirling, J.(eds.) (2006) *Oxford Dictionary of Biochemistry and Molecular Biology*. Oxford University Press. Διαθέσιμο (συνοπτική μορφή) από: <https://www.oxfordreference.com/OxfordDictionaryofBiochemistryandMolecularBiology> – Oxford (www.oxfordreference.com/view).

Corbin, D. (1987). *Morphologie dérivationnelle et structuration du lexique*, Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1987/1991.

Corbin, D. (1991). Introduction - La formation des mots : structures et interprétations. *Lexique* 10, pp. 7—30.

Corbin, D. (1999). (χφφ) *Le lexique construit*.

International Union of Pure and Applied Chemistry (IUPAC). Διαθέσιμο από: <https://iupac.org>

Rey, A. (1992) *Dictionnaire historique de la langue française*, Paris, Dictionnaires Le Robert, 2 τόμοι.

Wikipedia. Διαθέσιμο από: <https://en.wikipedia.org>

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. (1992). Η νεοελληνική παραγωγή κατά το μοντέλο της D. Corbin. Στο: *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα-Πρακτικά της 13ης ετήσιας συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ., 7-9 Μαΐου 1992*, Θεσσαλονίκη, σ. 505—526.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. (1994). Ο νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής. Θεσσαλονίκη.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. (1997). Γλωσσικές διαδικασίες κατά τη δημιουργία όρων. Στο: *Ελληνική γλώσσα και ορολογία-Πρακτικά του Α΄ συνεδρίου ελληνικής ορολογίας*, Αθήνα, σσ. 77—87.

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Ά. και Φλιάτουρας, Α. (2019). Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη κοινή νέα ελληνική: συγχρονικές και διαχρονικές τάσεις. Στο: Α. Φλιάτουρας και Ά. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (επιμ.), *Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη νέα ελληνική: θεωρία, ιστορία, εφαρμογή*, Αθήνα: Πατάκης, σσ. 15-56.

Αποστολοπούλου, Ει. (2017). Το επιστημονικό επίθημα -όζ(η) στην ορολογία της βιοχημείας. Στο: *11^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα Και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 9—11 Νοεμβρίου. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/11th%20Conference/Papers-and-speakers/11th_03-03-04_ApostolopoulouEirini_Paper_V05.pdf.

Βάρβογλης, Α. (2005). *Επίτομη Οργανική Χημεία*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζήτη.

Βάρβογλης, Α. (2014). *Ετυμολογικό Λεξικό Χημικών Όρων, Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ονοματολογίας & Ορολογίας της Χημείας*, Αθήνα. Διαθέσιμο από: <http://www.chem.uoa.gr/?p=6979&lang=el>.

Γκιμήσης, Α. (2014). Ονοματολογία στην Οργανική Χημεία. Στο *Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ονοματολογίας & Ορολογίας της Χημείας*, Αθήνα.

Ηλεκτρονικό Λεξικό Χημείας. ΕΚΠΑ. Διαθέσιμο από: www.chem.uoa.gr/vocabulary

Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (ΛΚΝ). (1998). Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ.

Λαυκαρίδου Αηδόνα

Μεταπτυχιακή φοιτήτρια

Θεωρητικής και Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας, Α.Π.Θ.

Ηλ-ταχ.: aidonalt@lit.auth.gr

Άννα Αναστασιάδη- Συμεωνίδη

Ομότιμη καθηγήτρια Α.Π.Θ.

Ηλ-ταχ.: ansym@lit.auth.gr

9 Η νομική και η οικονομική ορολογία δικαιοπραξιών στην Κέρκυρα κατά τον Ύστερο Μεσαίωνα και τους Νεότερους Χρόνους

Φωτεινή Καρλάφτη-Μουρατίδη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εισήγηση βασίζεται σε μελέτη που περιλαμβάνει αναζήτηση, εντοπισμό, αποδελτίωση, ανάλυση και επεξεργασία των νομικών και των οικονομικών όρων δικαιοπραξιών Κερκυραίων συμβολαιογράφων, οι οποίες αφορούν: συμβάσεις εργασίας, συμβάσεις έργου, συστάσεις εταιρειών, αστικές και αγροτικές μισθώσεις, αγοραπωλησίες, δάνεια, συστάσεις υποθήκης, διακανονισμούς χρεών, εξοφλητικές πράξεις, πληρεξούσια, προικώα συμβόλαια, διαθήκες, κληροδοτήματα, καταπιστεύματα κ.ά. (15ος – 19ος αι.). Η νομική και η οικονομική ορολογία της υπό εξέταση περιόδου εμφανίζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, λαμβανομένων υπόψη των πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών συνθηκών στα Ιόνια Νησιά κατά την ίδια περίοδο. Στην εν λόγω εισήγηση, θα αναδειχθούν οι επικρατούσες λεξιλογικές επιλογές στον χώρο του δικαίου και της οικονομίας, οι οποίες προέρχονται αφενός από το κυρίαρχο λατινογενές δικαιοκτικό λεξιλόγιο και αφετέρου από τη λόγια ελληνική παράδοση, ενώ θα επιχειρηθούν ταυτοποιήσεις με τη σύγχρονη νομική και οικονομική ορολογία. Μεταξύ δε άλλων, θα επιχειρηθούν ετυμολογικές προσεγγίσεις, εννοιολογικές διαφοροποιήσεις, μορφολογικές εξελίξεις και παγιώσεις.

The legal and economic terminology of notarial acts in Corfu during the Late Middle Ages and Modern Times

Foteini Karlafti-Mouratidi

ABSTRACT

The paper is based on a study that includes search, identification, indexing, analysis and processing of legal and financial terms of notarial acts of Corfu notaries, which concern: employment contracts, work contracts, company creations, civil and agricultural leases, purchase and sale, loans, mortgage, debt settlements, repayment deeds, powers of attorney, endowment contracts, wills, bequests, trusts, etc. (15th–19th centuries). The legal and economic terminology of the period under consideration is of particular interest, given the political, social, economic and cultural conditions in the Ionian Islands during the same period. In this paper, the prevailing lexical choices in the field of law and economics will be highlighted, which derive from the dominant Latin legal vocabulary on the one hand and from the ancient Greek tradition on the other hand, while identifications with contemporary legal and economic terminology will be attempted. Etymological approaches, conceptual differentiations, morphological changes and codification, inter alia, will be attempted.

0 Εισαγωγή

Η έρευνα για τον εντοπισμό νομικών και οικονομικών όρων σε συμβολαιογραφικές πράξεις Κερκυραίων *νοταρίων* παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εφόσον πρόκειται για όρους του λατινογενούς δικαίου λεξιλογίου αφενός και της λόγιας ελληνικής γλώσσας αφετέρου, ως απόρροια της μακραίωνης βενετικής κυριαρχίας στο νησί (1386–1797), στο πλαίσιο της ισχύος και της εφαρμογής των κανόνων του γραπτού και του εθιμικού δικαίου, για τους οποίους η Βενετία, ως κατεχοχήν εμπορική και γενικότερα οικονομική δύναμη της εποχής, ελάμβανε ιδιαίτερη μέριμνα για την ίδια και την επικράτειά της. Πράγματι, οι δικαιοπραξίες που καταρτίζονται από συμβολαιογράφους στην Κέρκυρα, κατά την υπό εξέταση περίοδο, αναδεικνύουν το ισχύον καθεστώς δικαίου στις οικονομικές συνδιαλλαγές, στις επαγγελματικές και γενικότερα τις εργασιακές συμφωνίες, αλλά και στις διευθετήσεις ποικίλων άλλων υποθέσεων των συμβαλλομένων. Ο συμβολαιογράφος (*ο νοτάριος*) είναι από τους σημαντικότερους φορείς δικαίου, είναι αυτός που γνωρίζει εις βάθος, και σε διαχρονικό επίπεδο, τις βασικές αρχές δικαίου, καθώς και το πλέγμα των ενοχικών σχέσεων (*obligationes*) των συμβαλλομένων, υιοθετώντας βεβαίως τις σχετικές τροποποιήσεις που επιβάλλονται από την εκάστοτε κρατική εξουσία και το ισχύον εθιμικό δίκαιο. Όπως δε έχουμε αναφέρει και αλλού, αυτή η ευρεία κλίμακα δικαιοπραγιών συναντάται κατεχοχήν στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα των αστών συμβολαιογράφων της Κέρκυρας¹, σε διαφοροποίηση με τους συμβολαιογράφους της υπαίθρου, όπου οι κατηγορίες των δικαιοπραγιών είναι αρκετά περιορισμένες. Σε αυτό το πλαίσιο, θεωρείται σκόπιμη η ανάλυση και η κωδικοποίηση του νομοτυπικού των δικαιοπραγιών, το οποίο περιλαμβάνει τα ουσιώδη στοιχεία (*essentialia negotii*): το αντικείμενο της δικαιοπραξίας (λ.χ. το έργο και την αξία του, το πράγμα και το τίμημά του), τα φυσικά στοιχεία, τους δηλωτικούς όρους (*naturalia negotii*): ευθύνες, ελαττώματα κ.ά. και τα συμπληρωματικά στοιχεία (*accidentalialia negotii*): αρραβώνα, ποινική ρήτρα, προθεσμία, διαλυτικές και αναβλητικές αιρέσεις, επιπλέον ρήτρες.

1 Instrumentum

Στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα της εξεταζόμενης περιόδου είναι ευρύτατη η χρήση του όρου *ινστρουμέντο*, *ηνστρουμέντο*, *ινστρομέντο*, για να δηλώσει το συμβολαιογραφικό έγγραφο, και σε δικαιοπραξίες στη βενετική γλώσσα: *publica scriptura di conventione et notarial instrumeto* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2012, σ. 45). Η λέξη είναι λατινογενής:

¹ Για τη χρήση της ελληνικής γλώσσας στα συμβολαιογραφικά έγγραφα της Κρήτης (13^{ος}-15^{ος} αι.), βλ. Γάσπαρης, 1994, σ. 144–145.

instrumentum, από το ρήμα *instruo* (κατασκευάζω, καταρτίζω, διδάσκω, διατάσσω), (Κουμανούδης, 1972, σ. 423), ενώ ο Boerio παραθέτει και το αντίστοιχο ρήμα: *istromentār* (Boerio, 1867, σ. 356), το οποίο όμως δεν υιοθετήθηκε από τους κερκυραίους συμβολαιογράφους. Ο όρος *instrumentum*, ο οποίος υπάρχει και στη σύγχρονη γαλλική νομική ορολογία, αφορά την ίδια τη συμβολαιογραφική πράξη, είναι ο συστατικός της τύπος, σε αντιδιαστολή με τον όρο *negotium*, δηλαδή το περιεχόμενο της πράξης, και ο οποίος περιλαμβάνει τη δήλωση της βουλήσεως των συμβαλλομένων². Το *negotium*, το οποίο καταγραφόμενο με ελληνικούς χαρακτήρες (*νεγότζιο*, *νεγκότζιο*), χρησιμοποιείται ενίοτε από τους κερκυραίους συμβολαιογράφους, ως γνωστόν, μορφολογικά προσαρμοσμένο υπάρχει σε αρκετές γλώσσες για να δηλώσει το εμπόριο, την εμπορική πράξη, τις οικονομικές συναλλαγές, τη διαπραγμάτευση κ.ά. (*négoce*, *négociation*, *negocio*, *negoziiazione*, *negociación*, *negociation* κ.λπ.), ενώ είναι αξιοσημείωτη και η ετυμολογία αυτού του όρου: *nec/negare otium*, κυριολεκτικώς κατά τον Μεσαίωνα: να αρνείται κανείς την απραξία, τησχόλη, να εργάζεται, να μοχθεί, δηλαδή το *negotium* ως συνώνυμο του *labor*, και κατά τους νεότερους χρόνους: να αναπτύσσει εμπορική δραστηριότητα.

Οι συμβαλλόμενοι εμφανίζονται ελευθέρως ενώπιον του συμβολαιογράφου, προκειμένου να δηλώνουν τη βούλησή τους και δεσμεύονται για την καλόπιστη εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους, με το συνηθέστατο σχετικό ρήμα: *ομπλιγάρονται*, εκ του βενετικού: *obligār* (Boerio, 1867, σ. 446), ιταλ. *obligare*: *ob* (επί, προς)+*ligo* (δέω, δένω), ρήμα γραφόμενο με ελληνικούς χαρακτήρες και προσαρμοσμένο στο κλιτικό σύστημα της ελληνικής, όπως ισχύει και για άλλους όρους. Το αντίστοιχο ουσιαστικό: *obligatio* είναι ακριβώς η ενοχή στην ελληνική νομική ορολογία (*obligatio est juris vinculum*). Σε ορισμένες δε κατηγορίες δικαιοπραγιών, όπως στις εμπορικές εταιρείες, οι συμβαλλόμενοι δεσμεύονται αλληλεγγύως και εις ολόκληρον: *ομού και ινσόλιδουμ*, ή σε βενετικό κείμενο: *simul et insolidum* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 56), δηλαδή ο λατινικός νομικός όρος *in solidum*.

Η συμβολαιογραφική πράξη κλείνει με την τυπική πρόταση που αφορά την ισχύ και την εκτελεστότητά της. Για παράδειγμα, σε πράξη του έτους 1473: *Και ούτως εσυμφώνησαν του κρατούν και στέργουν το παρόν έγγραφον στέρεον και απαρασάλευτον* (Κονιδάρης και Ροδολάκης, 1996, σ. 178) και παρομοίως τον 17^ο αιώνα: *κρατείν στέρεον και βέβαιον και απαρασάλευτον* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2012, σ. 58) και αναλυτικότερα: *Το παρόν ινστρουμέντο να έχει δύναμη και βιγόρ ως απόφαση θεληματική, βάνοντας μόνον το δεκρέτο*

² <https://www.droit.fr/definition/2166-instrumentum/> (από το Dictionnaire juridique)
<https://www.droit.fr/definition/2224-negotium/> (από το Dictionnaire juridique)

από το εκλαμπρότατο ρεγγιμέντο, ενώ παρομοίως στην ιταλική: *et il presente s'intendi come sentenza volontaria interponendo (il) decreto della Giustizia et di mandarlo in esecuzione* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 44). Παρατηρώντας τα τελευταία παραδείγματα, διαπιστώνουμε τη συνύπαρξη λατινογενών και ελληνικών όρων. Ο ιταλικός όρος *vigore* (λατ. *vigor* και μεταγενέστερα γαλ. *vigueur*, αγγλ. *vigour*) δηλώνει τη νομική ισχύ της συμβολαιογραφικής πράξης, αποδιδόμενος με ελληνικούς χαρακτήρες (*βιγόρ*), με τη μετατροπή, ωστόσο, του κλειστού συμφώνου (-γκ) με το αντίστοιχό του τριβόμενο (-γ). Παρόμοια μετατροπή παρατηρείται και στον λατινογενή επίσης όρο *δεκρέτο*: επιλογή του τριβόμενου συμφώνου -δ αντί του κλειστού συμφώνου -ντ (*decreto*), πιθανόν στο πλαίσιο προσπάθειας εν μέρει εξελληνισμού της λέξης. Ενδιαφέρουσα και η τελευταία φράση (*εκλαμπρότατο ρεγγιμέντο*), για την οποία επισημαίνουμε ότι στα συμβολαιογραφικά κερκυραϊκά κατάστιχα, η τοπική βενετική διοίκηση (*Reggimento*), η οποία, μεταξύ άλλων, είχε και δικαστικές αρμοδιότητες, δηλώνεται σχεδόν πάντοτε με ελληνικούς χαρακτήρες, χωρίς να μεταφράζεται στην ελληνική. Ενίοτε, τέλος, η εκτελεστότητα και το αμετάκλητο της συμβολαιογραφικής πράξης δηλώνεται με τους νομικούς λατινικούς όρους *de jure* (εκ του νόμου) και *de facto* (στην πράξη)³, με ελληνικούς χαρακτήρες: *δε γιούρε*, *δε φάκτο* *ιναπελάμπιλε* (ιταλ. *inappellabile*, για πράξη αμετάκλητη, οριστική, η οποία δεν εφεσιβάλλεται).

2 Μεταβίβαση κυριότητας

Στις δικαιοπραξίες που αφορούν μεταβίβαση κυριότητας, κατεξοχήν δηλαδή στις συμβάσεις αγοραπωλησιών, επισημαίνουμε εκτενείς τυπικές φράσεις, προκειμένου να συμπεριληφθεί το σύνολο των δικαιωμάτων του νέου κυρίου: *έδωσεν προς αυτόν και προς τους κληρονόμους και διαδόχους αυτού άδειαν απλήν και γενικήν ελευθερίαν του ποιούν εις αυτά ως θέλουν και βούλονται, πωλείν, δωρείσθαι, ανταλλάττουν, ψυχοδοτούν, προίξιν διδόναι, ληγάτοις παραπέμπει και τα εξής* (Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Ροδολάκης και Καραμππούλα, 1997, σ. 195) και μεταγενέστερα: *εις παντοίαν αυτού εξουσία και κυριότητα...και μετά πασών των νόμων, προνομίων, αγωγών, ακτιζίων και δικαιωμάτων αυτού* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 54). Στο πλαίσιο διασάφησης της κατηγορίας της δικαιοπραξίας εκ μέρους του συμβολαιογράφου, συνηθέστατα σε μεταγενέστερες περιόδους, δηλώνεται με σαφήνεια ότι πρόκειται για τυπική πράξη πώλησης: *εις πούλησιν καθαράν*, ή στην ιταλική: *in pura e semplice vendita* (σε πώληση μικρού κοριτσιού, τουρκοπούλας) (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 64), προκειμένου να αποκλεισθεί το ενδεχόμενο ένταξης της πράξης σε άλλες

³ <https://www.dictionnaire-juridique.com/definition/de-facto-de-jure.php> (από το Dictionnaire juridique)

κατηγορίες, όπως τα χρεωστικά ομόλογα, οι συμβάσεις επικαρπίας, αντίληψης κ.ά. Αναφερόμενοι στις αγοραπωλησίες, μία ιδιαίτερος ενδιαφέρουσα κατηγορία χαρακτηρισμού συμβάσεων πώλησης, που συναντάται στην Κέρκυρα, αλλά και σε άλλα νησιά, αφορά τις συμβάσεις προαγοράς αγροτικών προϊόντων, δηλαδή προϊόντων που δεν υφίστανται κατά τη σύναψη της σχετικής σύμβασης (*emptio rei speratae*), αλλά θα παραχθούν μεταγενέστερα, κατά την ερχόμενη εσοδεία. Οι συνάψεις τέτοιων συμβάσεων εξυπηρετούσαν και τους δύο συμβαλλομένους: ο πωλητής-αγρότης ελάμβανε ένα χρηματικό ποσό για τη διαβίωσή του, ενωρίτερα της αναμενόμενης συγκομιδής, ενώ ο αγοραστής εξασφάλιζε την αγορά των επιθυμητών ποσοτήτων αγροτικών προϊόντων και μάλιστα σε (πολύ) καλές τιμές. Στα συμβολαιογραφικά κερκυραϊκά κατάστιχα, αυτές οι προαγορές δηλώνονται ως *προστύχια*⁴, όρος μη βέβαιης ετυμολογίας, προερχόμενος πιθανότατα από τις λέξεις *προ* και *στοίχος*, αυτός που προκαταχωρείται σε οικονομικό κατάλογο, ή και ταυτιζόμενος με το μεσαιωνικό *προστίχι* (Χυτήρης, 1992, σ. 158). Η διαμόρφωση αυτής της κατηγορίας συμβάσεων θεωρούμε ότι οφείλεται στο γεγονός ότι οι συμβάσεις *προστυχίων* δεν είναι αμιγείς συμβάσεις αγοραπωλησιών, αλλά εμπεριέχουν και στοιχεία των δανειστικών συμβάσεων, εφόσον η μη εκπλήρωση των παροχών της αρχικής σύμβασης μετέβαλλε τη σχέση των συμβαλλομένων: από αγοραστή-πωλητή σε δανειστή-οφειλέτη. Σχετικά με τον όρο, επισημαίνουμε, ωστόσο, ότι σε συμβολαιογραφικές πράξεις των αρχών του 16^{ου} αιώνα, για μια τέτοια συναλλαγή υιοθετείται το ρήμα *προαγοράζω* (Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη κ.ά., 1997, σ. 90).

3 Εργασιακές σχέσεις

Βασικό χαρακτηριστικό της εξαρτημένης εργασίας, ως γνωστόν (Τριάντος, 2013, σ. 196) και σε διαχρονικό επίπεδο, αποτελεί η δέσμευση του εργαζόμενου να εκτελεί την ανατεθείσα εργασία συνήθως σε προκαθορισμένο χώρο και με ημερήσια ή μηνιαία αμοιβή, καθώς και η υποχρέωση του εργοδότη να καταβάλλει αυτήν την αμοιβή (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 52). Ωστόσο, στις συμβάσεις εργασίας της υπό εξέταση περιόδου, στο συμβολαιογραφικό έγγραφο καταγράφονται συμφράσεις, οι οποίες παραπέμπουν στις απαρχές της δήλωσης των σχέσεων εξάρτησης, ήδη από τη ρωμαϊκή περίοδο, μεταξύ *patronum* και *clientem*. Ο πρώτος παρέχει ασφάλεια και εργασία στον δεύτερο, ο οποίος, ως ανταπόδοση, είναι υπάκουος και αφοσιωμένος στον πάτρωνά του, σχέση εξάρτησης, η οποία φυσικά εξακολουθεί να υφίσταται και μεταγενέστερα μεταξύ φεουδάρχη και δουλοπάροικου. Και σε αυτή την κατηγορία των δικαιопραξιών, στις συμβάσεις εξαρτημένης εργασίας, το

⁴ Για μία εκτενή δικογραφία επί του θέματος, βλ. Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2014.

νομοτυπικό είναι χαρακτηριστικό και δηλωτικό του συνδυασμού και του συγκερασμού του λατινογενούς νομικού λεξιλογίου με τις ελληνικές λέξεις της λόγιας και της δημοτικής ελληνικής. Έτσι, ο εργαζόμενος υποχρεούται να είναι *υποτασσόμενος και ομπεδιέντες...καλά και πιστά, με πάσα πάστρα και δίχως κανένα λάθος* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 71). ή αλλού: *με εκείνην την οπεδιέν(τ)ζα και ταπεινότητα και φιδελτά που έχουν οι καλοί δουλευτάδες των αυτών νοικοκυραίων* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 86). Υποταγή λοιπόν και ταπεινότητα στην ελληνική και την ιταλική απόδοση (*υποτασσόμενος, ομπεδιέντες, ομπεδιέντζα*) και έντονος ο υποχρεωτικός και ο εξαναγκαστικός χαρακτήρας κατά την εφαρμογή της αρχής της καλής πίστης (*πιστά, φιδελτά*), αρχή η οποία καλύπτει σχεδόν ολόκληρο το φάσμα των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων και των δύο συμβαλλομένων. Προκειμένου δε οι ανειλημμένες ενοχές, κυρίως του εργαζόμενου, να καταστούν απολύτως σαφείς, ο συμβολαιογράφος συχνά προσδίδει (υπερβολική) έμφαση (*καλά και πιστά, με πάσα πάστρα και δίχως κανένα λάθος*). Σχετικά με τον πρώτο εμπρόθετο, σημειώνουμε ότι η λέξη *πάστρα* είναι *μεσαιωνική ελληνική: σπάστρα*, με ανομοίωση τού σ-, από την αρχαία ελληνική *σπάρτον* (σπείρω) (Μπαμπινιώτης, 1998, σ. 1366). Κατά τη βυζαντινή περίοδο, οι χωρικοί έφτιαχναν πρόχειρα σάρωθρα από σπάρτα, από όπου και το ρήμα *σπαρτεύω*⁵. Βεβαίως, εδώ, η εν λόγω λέξη έχει κατεξοχήν τη μεταφορική της σημασία, δηλαδή της συνέπειας, της επιμέλειας και της εντιμότητας. Η σαφήνεια που προσεγγίζει τον πλεονασμό εντοπίζεται και σε άλλες τυπικές φράσεις συναφών δικαιοπραξιών: των ναυτικών εταιρειών, όπου οι συμμετέχοντες υποχρεούνται να εργάζονται *καλά και πιστά, άοκνα, δίχως τινός δόλου και ατυχίας, αξεσυνέριστα και ασκαντάλιστα* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 35): ικανότητα, συνέπεια, ευπείθεια, καλή πίστη, μόχθος, εντιμότητα, ειλικρίνεια, μη παραβατική συμπεριφορά. Το προτελευταίο επίρρημα από το ρήμα της ελληνιστικής κοινής *συνερίζω* (συν έρις): *ερίζω ομού* (Liddell and Scott, 1907, τ. 4, σ. 228), και μπορεί να αποδοθεί ως *ειλικρινά*, ενώ σχετικά με το τελευταίο επίρρημα, σημειώνουμε ότι η λέξη *σκάνδαλο* σημαίνει *παγίς ή βρόχος στηθείς υπό εχθρού* (Liddell and Scott, 1907, τ. 4, σ. 68), αλλά και αδίκημα (ινδοευρωπαϊκή ρίζα: *skand-*, λατινική: *scando*: ανεβαίνω) (Κουμανούδης, 1972, σ. 833).

4 Societas

Μία από τις σημαντικότερες κατηγορίες δικαιοπραξιών που αφορούν οικονομικές δραστηριότητες είναι οι ιδρυτικές πράξεις εμπορικών εταιρειών, οι οποίες, για την υπό εξέταση περίοδο συνηθέστατα καλούνται *συντροφίες* (compagnie). Η λέξη έχει επιβιώσει

⁵ <https://lexikolefkadas.gr/pastra-i> (από το Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος)

στην εποχή μας ως συντομογραφία επί της εταιρικής επωνυμίας, για να δηλώσει τους υπόλοιπους εταίρους: και *Σία*. Επρόκειτο για εταιρείες διάρκειας συνήθως ορισμένων ετών, για την πραγματοποίηση προκαθορισμένου εμπορικού σκοπού. Ο συμβολαιογράφος δηλώνει ρητώς την κατηγορία της πράξης: *εποίησαν συντροφίαν*, καθώς και τον σκοπό της: την επένδυση κεφαλαίου. Οι κατηγορίες των εταιρειών είναι ποικίλες, αλλά οι περισσότερες αφορούν αμιγώς εμπορικές πράξεις και το χρησιμοποιούμενο λεξιλόγιο τουλάχιστον μέχρι τον 16^ο αιώνα είναι λόγιο ελληνικό. Πράγματι, σε πράξη του έτους 1473, οι συμμετέχοντες αναλαμβάνουν να *πωλούν τα κρασιά εις την Χώραν λιανικώς και χονδρικώς* (Κονιδάρης και Ροδολάκης, 1996, σ. 167). Οι όροι που χρησιμοποιούνται, με βεβαιότητα από τον 15^ο αιώνα και εξής, είναι εξελληνισμένοι λατινογενείς, ειδικότερα του βενετικού ιδιώματος, αλλά βεβαίως και ελληνικοί: να *τραφηγάρουν*: *trafegàr* (Boerio, 1867, σ. 443). Σύμβαση του έτους 1473: *έχουν, κρατούν, τραφιγάρουν και πραγματεύονται* (Κονιδάρης και Ροδολάκης, 1996, σ. 170) (και στη σύγχρονη ιταλική: *trafficare*) και μεταγενέστερα για την ίδια έννοια: *ινβεστήρουν*: *investir* (Boerio, 1867, σ. 352). Για το καταβλητέο ή το καταβληθέν κεφάλαιο παρομοίως χρησιμοποιείται ο λατινογενής όρος: *καβιδάλ* (*capitale*) (Ντόκος και Μελέντη, 1996–1997, σ. 106) αλλά και ο ελληνικός όρος *βλησίδι*. Οι εταίροι λοιπόν δεσμεύονται να επενδύσουν τα κεφάλαια προς μέγιστο δυνατό εταιρικό όφελος και με βάση την αρχή της καλής πίστης, βασικά χαρακτηριστικά της οποίας αποτελούν η ευθύτητα και η εντιμότητα: *εις καλόν καλύτερον, έχοντας την αλήθειαν εν μέσω αυτών, με φόβον Θεού και της ψυχής τους*. Οι εταίροι, στη συνέχεια, (στην προαναφερθείσα πράξη του έτους 1473) *οφείλουν να παραδίδουν την πράσιν...και αποπωλώντας...όσα έβγουν να ποιούν λογαριασμόν καθολικόν καθάριον, να εβγάνουσι το κεφάλαιον ως άνωθεν* (Κονιδάρης και Ροδολάκης, 1996, σ. 167–168). Ακολούθως, στους εταίρους κατανέμεται το *εναποληφθέν διάφορο* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 28), δηλαδή το εταιρικό κέρδος, στο βενετικό ιδίωμα: *interesse* (Boerio, 1867, σ. 349) και στην εξελληνισμένη μορφή (στον πληθυντικό): *ιντερέ(σ)σα, ηντερέσσα* (και με την έννοια του συμφέροντος ή ενδιαφέροντος, και στη σύγχρονη κερκυραϊκή διάλεκτο). Επισημαίνουμε, για ακόμη μία φορά, τη διαφοροποίηση που παρατηρείται από τους πρώτους αιώνες της βενετικής περιόδου στους επόμενους, όσον αφορά την υιοθέτηση ελληνικών όρων, της λόγιας ή της δημοτικής, ή λατινογενών όρων για την απόδοση των ίδιων εννοιών. Το *κεφάλαιον*, όπως ειπώθηκε, αντικαθίσταται από το *καβιδάλ*, ενώ η *πράσις* (πώληση), από το ρήμα της αρχαίας ελληνικής *πιπράσκω* (Liddell and Scott, 1907, τ. 3, σ. 668), από την *πώλησιν* ή συχνότερα από την *πούλησιν*, κατά τον 17^ο αιώνα (όπως και όλοι οι τύποι του οικείου ρήματος): χρήση της συλλαβής *που-* της δημοτικής, αντί *πω-*, αλλά διατήρηση του κλιτικού συστήματος της λόγιας ελληνικής *-σιν*, αντί *-ση* της καθομιλουμένης. Σχετικά μάλιστα με το τελευταίο, τονίζουμε την υψηλή

συχνότητα της επιλογής του κλιτικού συστήματος, καθώς και των αντίστοιχων προθέσεων, συνδέσμων και επιρρημάτων της λόγιας ελληνικής εκ μέρους του συμβολαιογράφου σε όλες τις κατηγορίες των δικαιопπραξιών (λ.χ. *άνευ τινός εναντιότητος, έως την τελείαν ευχαρίστησιν*).

5 Σεμνότητα και ελευθερία

Άξιος αναφοράς είναι ο βαθμός γυναικείας συμμετοχής σε δικαιопπραξίες. Συνήθως κόρες ή σύζυγοι δεν εμφανίζονται ως συμβαλλόμενες, αλλά τις δικές τους δικαιопπρακτικές υποθέσεις, ως υπεξούσιες, αναλαμβάνουν αντιστοίχως οι πατέρες ή οι σύζυγοι, ακόμη και όταν πρόκειται για προικώα περιουσιακά στοιχεία (*γυναικί ονόματι*) (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 161). Καθίστανται αυτεξούσιες, για τις δικές τους υποθέσεις ή τις υποθέσεις των τέκνων τους, κατεξοχήν μόνον όταν ο πατέρας ή ο σύζυγος έχουν αποβιώσει ή όταν είναι αδύνατη η συμμετοχή αυτών εξαιτίας σοβαρής ασθένειας ή ταξιδιού. Η δικαιопπρακτική ικανότητα τότε δηλώνεται σαφώς από τον συμβολαιογράφο: ως *κυβερνήτρα* των τέκνων της (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 171). Στις νοταριακές πράξεις συνηθέστατα δεν καταγράφονται ρητώς επικρατούσες αντιλήψεις περί ηθικής και κοινωνικής θέσης. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, η καταγραφή, σε σύμβαση εργασίας, που αφορά μητέρα ως *σεμνή χήρα ελεύθερη* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018α, σ. 257) παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Η σεμνότητα υπήρξε διαχρονικώς μία από τις βασικότερες απαιτητές γυναικείες αρετές, ενώ η κατάσταση της χηρείας αιτιολογεί το αυτεξούσιο του δικαιопπρακτείν και παρέχει την ελευθερία δήλωσης της γυναικείας βουλήσεως, ελευθερία η οποία είναι σε ισχύ υπό την προϋπόθεση μη σύναψης δεύτερου γάμου, δηλαδή υπό την αίρεση χηρείας.

6 Εγγυήσεις, *venditio bonorum*

Η ιδιαιτερότητα του κερκυραϊκού συμβολαιογραφικού λεξιλογίου αναδεικνύεται και στους όρους που αφορούν τις εγγυήσεις και τις εμπράγματες ασφάλειες. Όπως έχει ήδη ειπωθεί, και σε αυτό το πεδίο, παρατηρείται διαφοροποίηση κατά τη διάρκεια της βενετικής περιόδου, με αύξουσα τη χρήση των λέξεων του βενετικού ιδιώματος από τον 17^ο αιώνα και εξής. Βεβαίως, σημειώνουμε ότι, κατά την προηγούμενη περίοδο, συνήθως δεν καταγράφονται εκτενώς συναφείς εξασφαλιστικοί όροι, κατεξοχήν στα κατάστιχα των συμβολαιογράφων της υπαίθρου, αλλά υιοθετείται μία σύντομη σχετική αναφορά, όπως λ.χ. σε πράξη του έτους 1504: *Υπεσχέθη και του διαυθεντίζειν αυτά από παντός ανθρωπίνου σώματος*. (Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη κ.ά., 1997, σ. 97). Επισημαίνουμε τον λόγιο ρηματικό τύπο (*υπεσχέθη*) και τον ονοματικό τύπο του ρήματος (*του διαυθεντίζειν*), καθώς και τη σύνταξη της λόγιας ελληνικής. Το τελευταίο ρήμα από τη λέξη της αρχαίας ελληνικής: *αυθέντης*: *αυτοέντης* (αυτός+έντης): *ο πράττων τι ιδίαις χερσί*, αλλά και ο απόλυτος κύριος, ο δεσπότης (Liddell and Scott, 1907, τ.

1, σ. 436). Μεταγενέστερα, οι αναφορές σε εγγυήσεις αυξάνονται, καθώς και οι συναφείς λατινογενείς όροι: για πλέον καουτζιόν τίθεται *πιέτζος* και *αρχαιοπλερωτής* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 149) και στο βενετικό ιδίωμα: *intrapieggio et principal pagador* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 57): *πιετζαρία* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 45), *πιέτζος*, εκ του βενετικού ιδιώματος: *piezaria*, *piezo* αντιστοίχως (εγγύηση, εγγυητής) και *καουτζιόν* εκ του: *cautàr*, *cauzionàr* (εγγυώμαι) (Boerio, 1867, σ. 149). Συνηθέστατα για τα περί ων ο λόγος αγαθά πραγματοποιείται σύσταση ενεχύρου ή υποθήκης: *ομπλιγάδα* και *υποτεκάδα*, το δεύτερο εκ του βενετικού: *impotèca*, *ipoteca*, *impotecar*, *impotegar* (Boerio, 1867, σ. 331), δάνειο φυσικά από την ελληνική (υποθήκη), ενώ συνήθης είναι και η ρήτρα γενικής υποθήκης (*venditio bonorum*) (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 28), δηλαδή επί του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων του εγγυητή ή του οφειλέτη: *εις δεσμόν των παντοίων του αγαθών και σωματικών*, και στην ιταλική: *con li suoi beni et lui personalmente* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 63) *έως την τελείαν αποπλερωμήν*, και στο βενετικό κείμενο: *alla pontual sodisfatione* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 57).

7 Κυρώσεις

Συμπληρωματικά των προαναφερθέντων, στις συμβολαιογραφικές πράξεις καταγράφονται ρήτρες διασφάλισης των δικαιωμάτων αποζημίωσης εξαιτίας πλημμελούς εκπλήρωσης των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων. Τίκεται δηλαδή ενοχή προς αποζημίωση, ενώ αναφέρεται ρητώς ότι ο μη συνεπής συμβαλλόμενος δεν δικαιούται να εγείρει οποιαδήποτε αξίωση: *καμιανής λογής πρετενσιόν* (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 32): βεν. *pretensìon* (Boerio, 1867, σ. 534). Η ακόλουθη πρόταση, από πράξη του έτους 1670, είναι τυπική (εννοείται με διαφορετικούς, ανά πράξη, συμβαλλομένους) στην πλειονότητα αρκετών κατηγοριών δικαιοπραξιών: *μην ποιώντας και ατεντέροντας ως άνωθεν οι αυτοί σύντροφοι και караβοκύρης να πίπτουν εις πάσα δάνα και ηντερέσα*, (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 36): η δεύτερη μετοχή εκ του βενετικού *atender* (ιταλ. *attendere*) (Boerio, 1867, σ. 49), το οποίο, *inter alias*, σημαίνει: τηρώ την υπόσχεση, εκπληρώ την υποχρέωση. Το ρήμα της πρότασης είναι λόγιο και εδώ σημαίνει εμπίπτω, υπόκειμαι, ενώ ο τελευταίος εμπρόθετος, ο οποίος είναι συνηθέστατος στα συμβολαιογραφικά κατάστιχα, περιέχει την ελληνική λέξη *πάσα*, λανθασμένου όμως γραμματικού γένους (αντί *πάντα*) και τις βενετικές λέξεις: *δάνα* και *ηντερέσα*, για τη δεύτερη εκ των οποίων έχουμε ήδη αναφερθεί, ενώ η πρώτη, εκ του: *danno* (Boerio, 1867, σ. 218), λατ. *damnum*, δηλώνει τη ζημία, τη φθορά ή τη βλάβη.

Ένα ακόμη πολύ καλό παράδειγμα της προαναφερθείσας συνύπαρξης βενετικών και ελληνικών όρων αποτελεί το επόμενο, από δικαιοπραξία του έτους 1617, δυνάμει της οποίας, στο ενδεχόμενο το πωλούμενο εμπόρευμα να βρεθεί *βλαμμένο ή σκάρσο*, ο

πωλητής θα καλύψει τη ζημία (*ρεφάρει σε πάσα μανκαμέντο*) (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 59). Επί των γλωσσικών επιλογών, παρατηρούμε ότι στη διάζευξη η μετοχή είναι του ελληνικού ρήματος *βλάπτω* (δηλαδή εδώ σημαίνει: *αλλοιωμένο*), ενώ το επίθετο είναι ιταλικό: *scarso*, εκ του *excarpsus*⁶ της όψιμης λατινικής (ex carpere, αόρ. carpsi: κόβω, αρπάζω, διαιρώ κερματίζω, φθείρω) (Κουμανούδης, 1972, σ. 106), και σημαίνει ανεπαρκής, λιγότερος της προκαθορισμένης ποσότητας. Στην επόμενη πρόταση, εκ των τριών λέξεων οι δύο είναι ιταλικές, στο βενετικό ιδίωμα: *refàr l dani* (αποζημιώνω, αποκαθιστώ τη ζημία) (Boerio, 1867, σ. 561) και *mancamento* (έλλειμμα, έλλειψη), εκ του *mancàr* (Boerio, 1867, σ. 391), ενώ η μόνη ελληνική (*πάσα*), όπως παραπάνω, είναι λανθασμένου γραμματικού γένους. (Boerio, 1867, σ. 116). Τέλος, για το ενδεχόμενο της μη έγκαιρης εκπλήρωσης της ενοχής, σε ορισμένες πράξεις, στο πλαίσιο του εξαναγκαστικού χαρακτήρα της δικαιοπραξίας, καταγράφεται η δυνατότητα προσφυγής σε ένδικα μέσα: *astringer* (σφίγγω, εξαναγκάζω, υποχρεώνω) (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2013, σ. 57), *φόρτζες της δικαιοσύνης* (ιταλ. *forza*, δύναμη, ισχύς) (Καρλάφτη-Μουρατίδη, 2018β, σ. 45), ενώ, ενίοτε, αναφέρεται και η δυνατότητα προσφυγής στο ένδικο μέσο της έφεσης κατά απόφασης πρωτοβάθμιου δικαστηρίου: *απελασιό, μπελαντζιόν: apelaziòn* (Boerio, 1867, σ. 38, όπου και οι αντίστοιχες κατηγορίες του όρου).

8 Επιλογικά

Η έρευνα και η επεξεργασία συμβολαιογραφικού υλικού, και από γλωσσολογικής απόψεως, κομίζει αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία, στο πλαίσιο της διασάφησης και της εμβάθυνσης επί δικαϊκών και οικονομικών δεδομένων της εκάστοτε εξεταζόμενης περιόδου. Τα απαιτούμενα προσόντα και οι γνώσεις, γενικώς δηλαδή η επαγγελματική επάρκεια του συμβολαιογράφου περιλαμβάνει, ως είναι αναμενόμενο, και την ικανότητά του να γνωρίζει και να επιλέγει τους κατάλληλους νομικούς όρους, κατά την κατάρτιση των δικαιοπραξιών, ικανότητα ή μάλλον δεινότητα όταν πρόκειται για επιλογή όρων μεταξύ διαφορετικών γλωσσών, με απώτερο στόχο την κατοχύρωση και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των συμβαλλομένων και το σαφή προσδιορισμό των υποχρεώσεών τους, μέσω της εφαρμογής των αρχών της ισότητας, της νομιμότητας, της συμβατικής ελευθερίας και της καλής πίστης.

⁶ <https://www.treccani.it/vocabolario/ricerca/scarso/> (Από το Treccani—La cultura Italiana—Vocabolario).

Βιβλιογραφικές αναφορές

Γάσπαρης, Χ. (1994). Η γλώσσα της βενετικής γραφειοκρατίας. Η αντιπαράθεση λατινικής και ελληνικής γλώσσας στη μεσαιωνική Κρήτη (13ος–15ος αι.), *Σύμμεικτα* 9, σ. 141–156. Αθήνα: Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών.

Καρλάφτη-Μουρατίδη, Φ. (2012). Δικαιοπραξίες εμπορικών εταιρειών (συντροφιών) στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα. *Dictio* 5 (Επιστημονική Επετηρίς Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας), σ. 11–63. Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Καρλάφτη-Μουρατίδη, Φ. (2013). Το δικαϊκό καθεστώς των αγοραπωλησιών στα Ιόνια Νησιά κατά τη βενετική περίοδο. *Dictio* 6 (Επιστημονική Επετηρίς Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας), σ. 11–68. Κέρκυρα: Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

Καρλάφτη-Μουρατίδη, Φ. (2014). Η δίκη των προστυχίων: Νικολός Θεοτόκης, Καρουσάδες, 17ος αιώνας. Στο: *Πρακτικά του Θ' Πανιονίου Συνεδρίου* (Παξοί, 26–30 Μαΐου 2010), τ. Α', σ. 163–195. Παξοί: Εταιρεία Παξινών Μελετών.

Καρλάφτη-Μουρατίδη, Φ. (2018α). Εργασιακές και εμπορικές δραστηριότητες Κρητών στην Κέρκυρα τον 17ο αιώνα. Στο: *Πεπραγμένα ΙΑ' Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου* (Ρέθυμνο, 21–27 Οκτωβρίου 2011), τ. Β1' Τμήμα Βυζαντινών και Μέσων Χρόνων/Ιστορία, σ. 251-276. Ρέθυμνο: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης.

Καρλάφτη-Μουρατίδη, Φ. (2018β). *Οικονομία και Δίκαιο στην Κέρκυρα κατά τη βενετική περίοδο. Θεσσαλονίκη*: Εκδόσεις Βάνιας.

Κονιδάρης, Ι. και Ροδολάκης, Γ. (1996). Οι πράξεις του νοταρίου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472–1473). *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, τ.32, σ. 139–205.

Κουμανούδης, Στ. (1972). *Λεξικόν Λατινοελληνικόν, το μεν πρώτον συνταχθέν και εκδοθέν υπό του εκ Βρέμης της Γερμανίας Ερρίκου Ουλερίχου*. Αθήναι: Εκδόσεις Γρηγόρη.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1998). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.

Ντόκος, Κ. και Μελέντη, Μ. (1996–1997). Το ξένο λεξιλόγιο στις ελληνικές πηγές της βενετοκρατίας. Γλωσσάριο μεταγλωττισμένων ιταλικών όρων που περιέχονται σε δημοσιευμένες νοταριακές πράξεις των Ιόνιων Νησιών. *Εώα και Εσπέρια*, τ.3, σ. 83–148.

Παπαρρήγα-Αρτεμιάδη, Λ., Ροδολάκης, Γ. και Καραμπούλα, Δ. (1997). Οι πράξεις του νοταρίου Καρουσάδων Κέρκυρας πρωτοπαπά Φιλίππου Κατωϊμέρη (1503–1507). *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου*, τ.33, σ. 9–436.

Τριάντος, Ν. (2013). *Αστικό Δίκαιο*. Επιτομή, πρόλογος: Χιωτέλλης, Α. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Χυτήρης, Γ. (1992²). *Κερκυραϊκό γλωσσάρι, ακατάγραφες και δίσημες λέξεις. Επίμετρο: γραμματικά στοιχεία του γλωσσικού ιδιώματος της Κέρκυρας*. Κέρκυρα: Εταιρεία Κερκυραϊκών Σπουδών.

Boerio, G. (1867). *Dizionario del dialetto veneziano*. Βενετία: Reale Tipografia di Giovanni Cecchini.

Liddell, H.G. και Scott, R. (1907). *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας* (μτφρ.: Ξ. Μόσχος). Αθήναι: Εκδοτικός Οίκος Ι. Σιδέρης.

Ιστοτόποι – Λεξικά

Καββαδάς, Ν., & Σκλαβενίτη, Χ. Λεξικό του Λευκαδίτικου Γλωσσικού Ιδιώματος—Λεξικό Λευκάδας [πρόσβαση: 15 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <https://lexikolefkadas.gr/>.

Droit.fr - Le Portail du Droit. *Dictionnaire juridique, définitions*. [πρόσβαση: 10 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.droit.fr/definition/>.

Treccani—La cultura Italiana—*Vocabolario*. [πρόσβαση: 20 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.treccani.it/vocabolario/>.

Φωτεινή Καρλάφτη-Μουρατίδη

Διδάσκουσα Ιονίου Πανεπιστημίου, Μέλος Ε.ΔΙ.Π.

Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας

Ιονίου Πανεπιστημίου

Ηλ.-ταχ.: fkarlafti@ionio.gr

10 Λεξικογραφικά και νομικά ζητήματα που ανακύπτουν κατά τη σύνταξη δίγλωσσων λεξικών νομικής ορολογίας

Μιχάλης Πολίτης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Έχοντας υπόψη την κείμενη νομοθεσία που προστατεύει τα δικαιώματα του δημιουργού και τα συγγενικά δικαιώματα, προβήκαμε σε συγκριτική προσέγγιση δύο σύγχρονων γαλλοελληνικών λεξικών νομικών όρων (*Γαλλο-ελληνικό και ελληνο-γαλλικό λεξικό νομικών όρων* των Εκδόσεων της Νομικής Βιβλιοθήκης και το *Γαλλοελληνικό λεξικό νομικών όρων και εκφράσεων* του Πέτρου Μάλιακα), με σκοπό να διερευνήσουμε αν στην προκειμένη περίπτωση τίθεται ζήτημα λογοκλοπής. Από τη μελέτη της σχετικής νομοθεσίας προέκυψε ότι ένα λεξικό προστατεύεται βάσει του δικαιώματος του δημιουργού, αλλά η παρεχόμενη προστασία περιορίζεται στη δομή του λεξικού και δεν εκτείνεται στο περιεχόμενό της, το οποίο προστατεύεται μόνο εφόσον καταδεικνύεται ουσιώδης ποιοτική ή ποσοτική επένδυση. Από τη συγκριτική ανάλυση των δύο λεξικών δεν προέκυψαν στοιχεία που να τεκμηριώνουν ουσιαστική παραβίαση των διατάξεων της κείμενης νομοθεσίας, καθώς υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές σε επίπεδο στόχευσης και σχεδιασμού τους, παρότι οι συντάκτες τους άντλησαν υλικό λίγο πολύ από τις ίδιες πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές.

Lexicographical and legal issues that arise when compiling bilingual dictionaries of legal terminology

Michel Politis

ABSTRACT

Taking into account the current legislation that protects copyright and related rights, we proceeded to a comparative approach of two modern French-Greek legal terms dictionaries (French-Greek and Greek-French legal terms dictionary of the Publications of the Law Library, and the French-Greek dictionary of legal terms and expressions of Petros Maliakas), in order to investigate whether in this case there is a question of plagiarism. The study of the relevant legislation showed that a dictionary is protected under copyright, but the protection provided is limited to the structure of the dictionary and does not extend to its content, which is protected only if a substantial qualitative or quantitative investment is demonstrated. The comparative analysis of the two dictionaries did not reveal any evidence of a substantial violation of the provisions of the current legislation, as there are significant differences at their level of targeting and design, although their authors drew material from more or less the same primary and secondary sources.

0 Εισαγωγή

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας μας προτιθέμεθα να προβούμε σε συγκριτική προσέγγιση δύο σύγχρονων γαλλοελληνικών λεξικών νομικών όρων (*Γαλλο-ελληνικό και ελληνο-γαλλικό λεξικό νομικών όρων* των Εκδόσεων της Νομικής Βιβλιοθήκης και το *Γαλλοελληνικό λεξικό νομικών όρων και εκφράσεων* του Πέτρου Μάλιακα), με σκοπό να αναδείξουμε ότι παρά τις όποιες καταρχήν ομοιότητές τους ως προς το περιεχόμενό τους, αυτές δεν συνιστούν απαραίτητα προσβολή πνευματικών ή συγγενικών δικαιωμάτων των παραγωγών τους, ακόμη κι αν υπάρχουν αναπόφευκτα μεταξύ τους αρκετές ομοιότητες. Για να στηρίξουμε τη θέση μας προτιθέμεθα να προβούμε διαδοχικώς σε συνοπτική παρουσίαση του νομικού πλαισίου που διέπει τη δημιουργία βάσεων δεδομένων και δη λεξικών, ζητημάτων που άπτονται του λεξικογραφικού σχεδιασμού των υπό εξέταση λεξικών, του τρόπου με τον οποίο έγινε η επιλογή των λημμάτων τους και, τέλος, μέσω συγκριτικής ανάλυσης της εσωτερικής δομής των λημμάτων, θα αναδείξουμε ότι υπάρχουν ουσιώδεις διαφορές, οι οποίες οφείλονται στις διαφορετικές στρατηγικές προσεγγίσεις των συντακτών.

1 Το νομικό πλαίσιο

Όπως αναφέρει και η Μαρία Κανελλοπούλου-Μπότη το 2004, το νομικό πλαίσιο που διέπει την προστασία των λεξικών είναι αυτό που διέπει την προστασία των πάσης φύσεως βάσεων δεδομένων. Βασικό κείμενο αναφοράς αποτελεί η οδηγία 96/9/ΕΟΚ, σύμφωνα με την οποία «ως βάση δεδομένων νοείται η συλλογή έργων, δεδομένων ή άλλων ανεξάρτητων στοιχείων, διευθετημένων κατά συστηματικό ή μεθοδικό τρόπο και ατομικώς προσιτών με ηλεκτρονικά μέσα ή κατ' άλλον τρόπο». Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι, ενώ σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας οι βάσεις δεδομένων, λόγω της επιλογής ή της διευθέτησης του περιεχομένου τους, αποτελούν πνευματικά δημιουργήματα τα οποία προστατεύονται ως τέτοια βάσει του δικαιώματος του δημιουργού, η παρεχόμενη προστασία περιορίζεται στην ίδια τη βάση και δεν εκτείνεται στο περιεχόμενό της.

Επομένως, στην περίπτωση λεξικού νομικών όρων ο δημιουργός του διαθέτει δικαιώματα δημιουργού μόνο επί της δομής του λεξικού κι όχι επί των όρων και των συμφράσεων που θα επιλέξει, καθώς το υλικό αυτό είναι λίγο πολύ δεδομένο κι εντοπίζεται σε δημόσια έγγραφα επί των οποίων ουδείς έχει δικαίωμα να διεκδικήσει πνευματικά δικαιώματα.

Θα μπορούσε να τεθεί ζήτημα προστασίας συγγενικών δικαιωμάτων βάσει του άρθρου 7 της ανωτέρω οδηγίας, το οποίο προβλέπει δικαίωμα προστασίας ειδικής φύσης («συγγενικό δικαίωμα») σε περίπτωση που η απόκτηση, ο έλεγχος ή η παρουσίαση του περιεχομένου της βάσης καταδεικνύουν ουσιώδη ποιοτική ή ποσοτική επένδυση. Η παραγωγή ενός

λεξικού αποτελεί αναμφισβήτητα «επένδυση», καθώς απαιτεί διάθεση αρκετού χρόνου και χρήματος. Πώς όμως μπορεί να θεωρηθεί «ουσιώδης» από ποιοτική ή ποσοτική άποψη η επένδυση αυτή, να αποκτήσει δικαίωμα ειδικής προστασίας και κατά συνέπεια να τίθενται σημαντικοί περιορισμοί στην έκδοση ενός νέου, βελτιωμένου ή πιο λειτουργικού λεξικού από τρίτον; Η απάντηση δεν είναι αυτονόητη. Τι είναι αυτό που θα μας επιτρέψει να χαρακτηρίσουμε τη δημιουργία ενός λεξικού νομικών όρων «ουσιώδη ποσοτική ή ποιοτική επένδυση»; Τι σημαίνει «ποσοτική επένδυση» και μάλιστα «ουσιώδης»; Ποιο είναι το όριο πάνω από το οποίο θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι έχει γίνει «ουσιώδης» ποσοτική επένδυση, αν λάβουμε υπόψη ότι ένα λεξικό δεν παράγεται εκ του μηδενός; Θυμίζουμε ότι στην περίπτωση λεξικού νομικών όρων ο λεξικογράφος καταχωρίζει παγιωμένους όρους και σε περίπτωση δόγματος λεξικού παγιωμένες αποφάσεις, υλικό το οποίο εντοπίζει σε άλλα λεξικά, βάσεις ορολογίας καθώς και σε παράλληλα ή/και συγκρίσιμα κείμενα. Κάτι ανάλογο ισχύει για την έννοια της «ουσιώδους ποιοτικής επένδυσης». Τι σημαίνει «ποιοτική επένδυση» και μάλιστα «ουσιώδης», όταν γνωρίζουμε ότι υπάρχουν κι άλλα ομοειδή λεξικά ή βάσεις ορολογίας; Με βάση ποια ποιοτικά κριτήρια θα γίνει η όποια αξιολόγηση και μάλιστα δύο ή περισσότερων ομοειδών (νομικών) λεξικών; Μπορεί ένα δικαστήριο να αξιολογήσει ομοειδή λεξικά και να αποφανθεί, με βάση ποιοτικά κριτήρια, ποιο ή ποια από όλα αποτελούν απότοκο «ουσιώδους ποιοτικής επένδυσης»;

Με βάση τα ανωτέρω, είναι πολύ δύσκολο να τεκμηριωθεί η πραγματοποίηση «ουσιώδους» ποιοτικής ή ποσοτικής επένδυσης κι επομένως η μόνη επιστημονικά έγκυρη κρίση μπορεί να προκύψει από την αντιπαραβολή απτών στοιχείων της δομής τους.

2 Ζητήματα λεξικογραφικού σχεδιασμού των υπό εξέταση λεξικών

Από τη συγκριτική μελέτη των δύο λεξικών μπορούμε να συνάγουμε ότι το επιστημονικό προφίλ και η επαγγελματική σταδιοδρομία των συντακτών των δύο λεξικών πρέπει να έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στον σχεδιασμό της σύνταξής τους και κατά συνέπεια στο τελικό αποτέλεσμα. Ο σχεδιασμός του λεξικού του Πέτρου Μάλιακα (Π.Μ.) φαίνεται να είναι απότοκος της μακράς ενασχόλησής του με τη διδασκαλία της νομικής μετάφρασης στο Centre Européen de Formation à la Traduction Professionnelle (CEFTP) του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, ενώ ο σχεδιασμός της συντακτικής ομάδας του λεξικού της Νομικής Βιβλιοθήκης (Ν.Β.) φαίνεται να είναι απότοκος των νομικών σπουδών των μελών της και της ενασχόλησής τους με νομικά επαγγέλματα.

Από τη δομή και το περιεχόμενο του λεξικού του μπορούμε να συνάγουμε ότι ο Π. Μ. πρέπει να είχε θέσει ως στόχο τη δημιουργία ενός λεξικού, το οποίο θα απευθύνεται κατά κύριο λόγο, αλλά όχι αποκλειστικά, σε χρήστες που θα είχαν λίγο-πολύ τις γνώσεις, τις δεξιότητες

αλλά και τις προσδοκίες των σπουδαστών του CEFTP, ήτοι ενήλικες, πιθανώς αποφοίτους του Γαλλικού Ινστιτούτου, που είχαν θέσει ως στόχο να γίνουν επαγγελματίες μεταφραστές. Έτσι εξηγείται κατά τη γνώμη μας η συστηματική παρουσία ορισμών και λοιπών σημασιολογικών και πραγματολογικών πληροφοριών στο λεξικό του, κάτι το οποίο κατά κανόνα λείπει από το λεξικό της N.B..

Αντιθέτως, από τη δομή του λεξικού της N.B. μπορούμε να συνάγουμε ότι οι συντάκτες του θεωρούν δεδομένο ότι οι χρήστες του λεξικού έχουν επαρκείς γνώσεις γαλλικού και ελληνικού δικαίου κι ότι έχουν εξοικείωση με τη χρήση γαλλικών νομικών πηγών, καθώς παραπέμπουν συστηματικά στους τριάντα τρεις γαλλικούς κώδικες νομοθεσίας (κάτι το οποίο σπανίως πράττει ο Π. Μ.). Δηλαδή, το κοινό προς το οποίο απευθύνονται είναι κατά κύριο λόγο γαλλομαθείς νομικοί, οι οποίοι, στο πλαίσιο της εργασίας τους, έχουν ανάγκη από ένα διγλωσσο βοήθημα για να καλύψουν τα όποια κενά τους στο επίπεδο της ειδικής ορολογίας και φρασεολογίας.

Η συναγωγή των όποιων συμπερασμάτων σχετικών με τον σχεδιασμό και τη μεθοδολογία που υιοθέτησαν οι δημιουργοί των δύο λεξικών προέκυψαν αποκλειστικά από την αναλυτική και συγκριτική μελέτη της δομής τους κι όχι από ειδική αναφορά τους σε προλογικό σημείωμα στη μεθοδολογία που υιοθέτησαν, όπως συμβαίνει σε άλλα λεξικά (γενικά¹ ή νομικά²), κάτι το οποίο θα μας πρόσφερε τη δυνατότητα να κινηθούμε με μεγαλύτερη ασφάλεια στη διαδικασία σύγκρισης των δύο λεξικών.

Λόγω της φύσης των δύο λεξικών, οι συντάκτες τους πρέπει να άντλησαν υλικό λίγο-πολύ από τις ίδιες πηγές, καθώς οι πηγές του δικαίου στα δύο δικαιικά συστήματα είναι δεδομένες. Επίσης, η απόδοση αυτών των όρων στην άλλη γλώσσα είναι λίγο-πολύ παγιωμένη, λόγω της μακρόχρονης σχέσης των δύο λαών και της παραγωγής πλήθους νομικών μεταφράσεων από τη μία στην άλλη γλώσσα. Στη διεθνή βιβλιογραφία του Συγκριτικού Δικαίου, της Ορολογίας και της Μεταφρασιολογίας επισημαίνεται, μάλιστα, ότι είναι σκόπιμη η χρήση των δόκιμων αποδόσεων της ειδικής ορολογίας για να αποφεύγεται το φαινόμενο της πολυτυπίας/πολυμορφίας των όρων. Στην περίπτωση, μάλιστα, της Νομικής Επιστήμης συνιστάται η υιοθέτηση μίας και μόνο απόδοσης για κάθε ξένο όρο, καθώς έτσι εξασφαλίζεται η μονοσημία των όρων και αποφεύγεται η παραγωγή συνωνύμων επιδεκτικών πολλαπλών και διαφορετικών ερμηνειών ανάλογα με τον χρόνο, τον τόπο και το

¹ Ενδεικτικά, στο *Petit Robert* και στο *Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη.

² Ενδεικτικά, στο *Vocabulaire juridique* του Henri Capitant και στο *Vocabulaire juridique* του Gérard Cornu.

συγκείμενο εντός του οποίου συναντώνται. Μ' αυτόν τον τρόπο διασφαλίζεται η αρχή της ασφάλειας δικαίου. Επομένως, η λεκτική σύμπτωση των αποδόσεων της νομικής ορολογίας αποτελεί όχι μόνο κάτι το αναπόφευκτο, αλλά και το επιβεβλημένο. Συνεπώς, η όποια σύμπτωση στην επιλογή των όρων και των αποδόσεών τους στα δύο λεξικά δεν είναι τυχαία, ούτε μπορεί να υποστηριχθεί βάσιμα ότι αποτελούν προϊόν λογοκλοπής. Αντιθέτως, η επιλογή τους και οι αποδόσεις τους επιβάλλονται από τη φύση του επιστημονικού πεδίου από το οποίο αντλούν το προς επεξεργασία υλικό τους.

Έχοντας υπόψη τα ανωτέρω, μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι συντάκτες των δύο λεξικών χρησιμοποίησαν τα συντάγματα³ των δύο χωρών, την κωδικοποιημένη νομοθεσία⁴, κείμενα νομολογίας, κείμενα δικονομικού και θεωρητικού χαρακτήρα⁵, καθώς και δημοσιευμένες μεταφράσεις κειμένων που ανήκουν στις ανωτέρω υποπεριπτώσεις. Μπορούμε επομένως να υποθέσουμε ότι οι συντάκτες των δύο λεξικών συμβουλευτήκαν τις διάφορες μεταφράσεις στη γαλλική γλώσσα του ελληνικού Αστικού Κώδικα⁶, μεταφράσεις νόμων ή κωδικοποίησής τους⁷ κ.ά.

3 Επιλογή των λημμάτων – Συγκρότηση λημματολογίου

Η συγκρότηση του λημματολογίου ενός λεξικού αποτελεί κρίσιμη απόφαση της συντακτικής ομάδας διαρκούντος του σχεδιασμού του έργου, καθώς αυτή η ομάδα καλείται να ορίσει τα κριτήρια βάσει των οποίων θα γίνει η επιλογή των λημμάτων. Ένα σημαντικό ζήτημα το

³ Σε ορισμένες περιπτώσεις ο μελετητής των δύο λεξικών διαπιστώνει ότι έχει γίνει χρήση παλαιότερων συνταγματικών κειμένων. Ενδεικτικά, και τα δύο λεξικά συμπεριλαμβάνουν τον όρο «*décree-loi*» (νομοθετικό διάταγμα), όρος ο οποίος εμφανίζεται, όπως επισημαίνει ο Πέτρος Μάλιακας, στα Συντάγματα της 3^{ης} και της 4^{ης} Γαλλικής Δημοκρατίας και ο οποίος στο Σύνταγμα της 5^{ης} Δημοκρατίας έχει αντικατασταθεί από τον όρο «*ordonnance*».

⁴ Οι συντάκτες του λεξικού της Ν.Β., όπως προκύπτει και από τη μελέτη του έργου τους, χρησιμοποίησαν συστηματικά τους κώδικες της γαλλικής νομοθεσίας και παραπέμπουν σ' αυτούς, κάτι το οποίο δεν πράττει το ίδιο συστηματικά ο Π.Μ. Στο σημείο αυτό οφείλουμε να επισημάνουμε ότι στα δίγλωσσα λεξικά νομικών όρων δεν συνηθίζεται η παραπομπή σε συγκεκριμένα άρθρα της κείμενης νομοθεσίας, όπως συμβαίνει ενίοτε στα μονόγλωσσα εγκυκλοπαιδικά λεξικά νομικών όρων (π.χ. στο *Vocabulaire juridique* του *Gérard Cornu*).

⁵ Ενίοτε χρησιμοποιούν όρους που ανήκουν σε συγγενή επιστημονικά πεδία. Ενδεικτικά, γίνεται συχνή χρήση όρων της Πολιτειολογίας (π.χ. ο όρος «*régime semi-présidentiel*», ο οποίος εισήχθη στην ορολογία της Πολιτικής Επιστήμης από τον Maurice Duverger, στην προσπάθειά του να ταξινομήσει το πολίτευμα της 5^{ης} Γαλλικής Δημοκρατίας και όσα είχαν εμπνευστεί απ' αυτό).

⁶ Ενδεικτικά: *Code civil hellénique, traduction de l'Institut hellénique de droit international et étranger*, par Pierre Manopoulos, note introductive du Professeur P. Vallindas (Collection de l'Institut français d'Athènes, Série juridique), Athènes, 1956, 411 p.

⁷ Όπως τη μετάφραση στη γαλλική γλώσσα του Καθηγητή Δημήτρη Γκόφα του ελληνικού νόμου περί ανωνύμων εταιριών (Εκδόσεις Σάκκουλα, 1992).

οποίο υποθέτουμε ότι απασχόλησε τους συντάκτες των δύο λεξικών ήταν αυτό της επιλογής τους με βάση το κατά πόσο ανήκουν στη νομική γλώσσα ή όχι⁸. Από την ανάλυση του λεμματολογίου προκύπτει ότι οι συντάκτες των δύο λεξικών δεν περιορίστηκαν σε λήμματα που ανήκουν αποκλειστικά στη γλώσσα του δικαίου (ενδεικτικά: *adjudication, adjudicataire, cadastre* κ.ά.), αλλά και σε όρους που συναντώνται και στην κοινή γλώσσα, εντασσόμενοι, όμως, στον νομικό λόγο αποκτούν νομικό σημασιολογικό περιεχόμενο.

Επισημαίνουμε ότι στο λεξικό της Ν.Β. υπάρχουν λήμματα, τα οποία δεν υπάρχουν στο λεξικό του Π.Μ., τα οποία δύνανται να αποκτήσουν νομικό σημασιολογικό περιεχόμενο, όπως: *allonger, amasser, bénévolé, bibliothèque, bief, corriger, culture, cure, exégèse, serrer* κ.ά.. Επίσης, στο λεξικό του Π.Μ. υπάρχουν λήμματα τα οποία δεν υπάρχουν στο λεξικό της Ν.Β. τα οποία υπό όρους αποκτούν νομικό σημασιολογικό περιεχόμενο, όπως: *plage (horaire fixe, horaire mobile), plancher* (κατώτατο όριο), *pluriannuel, pluriel, surabondant, sur quoi*, κ.ά. Τέλος, οι συντάκτες των δύο λεξικών έχουν ενσωματώσει όρους που ανήκουν στην Πολιτική Επιστήμη, οι οποίοι συναντώνται σε νομικά κείμενα όπως: *bicaméral, bicaméralisme, bicéphalisme, bipartisme, démocratie, démocratique, pluralisme, plurinominal, présidentielisme, républicain, technocrate, technocratie* κ.ά.

Από τα προλογικά σημειώματα, την επιλογή του λεμματολογίου και από την παράθεση ειδικών σημασιών όρων και εκφράσεων προκύπτει ότι και τα δύο λεξικά βασίζονται κατά

⁸ Όπως προκύπτει από τη διεθνή βιβλιογραφία, η διάκριση μεταξύ νομικής και κοινής γλώσσας δεν είναι πάντοτε εύκολη. Ενδεικτικά:

Ο Henri de Capitant, στον Πρόλόγο του *Vocabulaire Juridique* (1936), θέτει το ζήτημα της δυσκολίας διάκρισης μεταξύ της κοινής γλώσσας και της γλώσσας του Δικαίου. Εστιάζοντας στο λεξιλόγιο των νομικών κειμένων, δηλώνει ότι ενώ δεν υπάρχει αμφιβολία για τον νομικό χαρακτήρα των όρων που χαρακτηρίζουν νομικούς θεσμούς, έννοιες και κατηγορίες, δεν ισχύει το ίδιο για άλλες περιπτώσεις λέξεων.

Ο Gérard Cornu (*Vocabulaire juridique*, Association Henri Capitant, Paris, Presses Universitaires de France, 1987), ο οποίος θέτει επίσης το ζήτημα των κριτηρίων βάσει των οποίων γίνεται η διάκριση μεταξύ των νομικών όρων και των λέξεων του γενικού λεξιλογίου, δηλώνει ότι η τυπική ύπαρξη μιας λέξης σε ένα νομικό κείμενο (νόμο, δικαστική απόφαση κ.ά.) δεν είναι ούτε απαραίτητη ούτε επαρκής για τον χαρακτηρισμό μιας λέξης ως νομικού όρου. Αυτό που είναι σημαντικό είναι αυτό που προσδιορίζεται με τη χρήση κάθε λέξης.

Ο Βασίλης Κουτσιβίτης στη διδακτορική του διατριβή (Université Paris III, 1988), στην οποία αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο για να παρουσιάσει τη νομική γλώσσα, επισημαίνει στην υποενότητα « *Langue juridique et langue courante* » ότι η διάκριση δεν είναι πάντοτε εύκολη καθώς ουσιαστικά πρόκειται για δύο σύνολα τα οποία διαθέτουν κάποια κοινά στοιχεία, ένα σημείο τομής και ίδια χαρακτηριστικά. Αυτές οι ιδιαιτερότητες της νομικής γλώσσας αφορούν στη σημασιολογική οργάνωση, τις μορφοσυντακτικές και τις υφολογικές επιλογές. Επισημαίνει μάλιστα ότι η ύπαρξη κοινών στοιχείων (π.χ. όρων με διαφορετική σημασία ανάλογα με το εάν προσδιορίζουν νομική έννοια ή όχι) δημιουργούν παρεμβολές οι οποίες παράγουν καταστάσεις ατελούς επικοινωνίας.

κύριο λόγο στη γαλλική και την ελληνική έννομη τάξη. Σπανίζει επίσης η παράθεση όρων/σημασιών από άλλα δικαιοικά συστήματα και όταν γίνεται, συνήθως γίνεται με έμμεσο τρόπο. Και στα δύο λεξικά συναντάμε ορολογία του αγγλοσαξωνικού δικαίου, αλλά απουσιάζουν βασικοί όροι από την ελβετική, τη βελγική και την καναδική πραγματικότητα.

Στην περίπτωση των ακρωνυμίων διαπιστώνουμε δύο διαφορετικές προσεγγίσεις όσον αφορά στο κατά πόσο πρέπει να αποτελούν διακριτά ή όχι λήμματα. Ο Π.Μ. έχει την τάση να αναδεικνύει την παρουσία τους στη γαλλική νομική γλώσσα, παραθέτοντάς τα αφ' ενός ως διακριτά λήμματα, αφ' ετέρου στο τέλος του λεξικού με τη μορφή παραρτήματος. Οι συντάκτες του λεξικού της Ν.Β., αντιθέτως, αποφεύγουν την επιλογή των ακρωνυμίων ως διακριτών λημμάτων, παρά το ότι η σύγχρονη γαλλική γλώσσα έχει την τάση να ονοματοποιεί ορισμένα ακρωνύμια, προσαρμόζοντας ανάλογα τη γραφή τους (π.χ. Οπυ). Όποτε τα εμφανίζουν ως διακριτά λήμματα, είτε παραπέμπουν σε άλλο λήμμα (σε μία από τις λέξεις από τις οποίες αποτελείται το ακρωνύμιο, είτε (σπανίως) παραθέτουν τις λέξεις από τις οποίες αποτελείται και από τη μετάφρασή του (βλ. CAF: συντομογραφία της ρήτρας «κόστος, ασφάλεια, ναύλος»: coût, assurance, fret).

Εάν πάρουμε ενδεικτικά το ακρωνύμιο « R.I.B. », θα διαπιστώσουμε ότι υφίσταται και στα δύο λεξικά: Στο λεξικό του Π.Μ. υφίσταται ως διακριτό λήμμα, συνοδεύεται από ορισμό και σχόλιο ότι δεν υπάρχει αντίστοιχο ακρωνύμιο στην ελληνική τραπεζική πρακτική. Ορθό εν μέρει, καθώς στην Ελλάδα χρησιμοποιείται (όπως και στη Γαλλία, πλέον) σύστημα ταυτοποίησης τραπεζικού λογαριασμού με βάση το IBAN και το BIC. Αντιθέτως, στο λεξικό της Ν.Β. δεν υπάρχει ως διακριτό λήμμα, αλλά στο λήμμα « relevé » και αποδίδεται ως «αντίγραφο στοιχείων τραπεζικού λογαριασμού».

Από αυτό το παράδειγμα μπορούμε να αντιληφθούμε ότι η προσέγγιση των δύο λεξικών διαφέρει σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο στη στρατηγική επιλογή της θέσης των ακρωνυμίων στο σώμα του λεξικού, αλλά και στον τρόπο που παρατίθενται οι λοιπές πληροφορίες και επεξηγήσεις.

4 Συγκριτική ανάλυση της εσωτερικής δομής των λημμάτων

Έχοντας υπόψη τους περιορισμούς που αναφέραμε ανωτέρω στη σύνταξη ενός δίγλωσσου νομικού λεξικού, η ουσιαστική διαφοροποίηση μεταξύ δύο δίγλωσσων νομικών λεξικών μπορεί να προκύψει από τον τρόπο με τον οποίο γίνεται η παρουσίαση του σχετικού υλικού.

4.1 Γραμματικές παρατηρήσεις

Ακριβώς μετά την κεφαλή του λήμματος, οι συντάκτες των δύο λεξικών παραθέτουν, όπως συνηθίζεται, πλέον, σε τέτοιου είδους λεξικά γραμματικές παρατηρήσεις. Παρ' όλα αυτά, τα

δύο λεξικά διαφέρουν μεταξύ τους καθώς ο μεν Π.Μ. χρησιμοποιεί γαλλικές συντομογραφίες (όπως αυτές του Petit Robert), ενώ η συντακτική ομάδα του λεξικού της Ν.Β. χρησιμοποιεί ελληνικές συντομογραφίες. Σημαντική επίσης διαφορά μεταξύ των δύο λεξικών είναι ότι οι συντάκτες του λεξικού της Ν.Β. στην περίπτωση των ρημάτων προσφέρουν πληροφορίες σχετικές με τη σύνταξη (εάν είναι μεταβατικά ή αμετάβατα), κάτι το οποίο δεν πράττει ο Π.Μ.

4.2 Πληροφορίες σημασιολογικής/πραγματολογικής φύσης

Με τον τίτλο «πληροφορίες σημασιολογικής/πραγματολογικής φύσης» νοούμε το σύνολο των πληροφοριών οι οποίες διευκολύνουν τον χρήστη του λεξικού να αναγνωρίσει τον κλάδο της Νομικής Επιστήμης στον οποίο εντοπίζεται ένας όρος ή μια έκφραση, καθώς και λοιπές πληροφορίες σημασιολογικού και πραγματολογικού περιεχομένου. Αυτές οι πληροφορίες είναι λίαν χρήσιμες στην περίπτωση της νομικής μετάφρασης, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις το φαινόμενο της πολυσημίας είναι ιδιαίτερος έντονο, όπως στις περιπτώσεις των όρων *acte*, *action*, *droit*, *mandat*, *référé*, *règlement* κ.ά.

Μελετώντας τα δύο λεξικά διαπιστώνουμε ότι ακολουθούν ως προς αυτό το σημείο δύο διαφορετικές προσεγγίσεις. Ο Π.Μ., επειδή, όπως αναφέραμε ανωτέρω, απευθύνεται σε ένα κοινό που δεν έχει απαραίτητα νομική κατάρτιση κι επειδή προσδίδει στο λεξικό του και παιδαγωγική διάσταση, παραθέτει πιο συστηματικά πληροφορίες για τον κλάδο του δικαίου στον οποίο εντοπίζεται ο όρος ή η έκφραση, καθώς, όποτε το κρίνει σκόπιμο, ορισμό ή άλλες πληροφορίες χρήσιμες για τον χρήστη. Οι πληροφορίες αυτές δίνονται πάντα στη γαλλική γλώσσα, καθώς θεωρεί ότι οι χρήστες του λεξικού του γνωρίζουν πολύ καλά αυτή τη γλώσσα. Αντιθέτως, οι συντάκτες του λεξικού της Ν.Β. σπανίως παραθέτουν ορισμό ή συναφείς πληροφορίες, αλλά παραπέμπουν πιο συστηματικά στον κώδικα στον οποίο εντόπισαν τον όρο ή την έκφραση. Αυτή η επιλογή, οφείλεται κατά τη γνώμη μας στο γεγονός ότι οι συντάκτες του λεξικού θεωρούσαν ότι το αναγνωστικό τους κοινό θα αποτελείται κατά κύριο λόγο από νομικούς, δηλαδή από άτομα τα οποία είναι εξοικειωμένα στη χρήση κωδίκων και γενικότερα κειμένων νομοθεσίας και νομολογίας. Η παραπομπή στην πηγή, κάτι το οποίο δεν πράττει ο Π.Μ., αποτελεί στοιχείο το οποίο τεκμηριώνει ότι οι συντάκτες του λεξικού της Ν.Β. προέβησαν επίσης σε συστηματική αποδελτίωση και εξαγωγή της σχετικής ορολογίας και φρασσεολογίας.

4.3 Αποδόσεις

Όπως επισημάναμε ανωτέρω, η απόδοση σε μια άλλη γλώσσα της νομικής ορολογίας και της φρασσεολογίας διέπεται από πολλούς περιορισμούς, οφειλόμενους στην ίδια τη φύση της Νομικής Επιστήμης. Ως εκ τούτου, η ύπαρξη κοινών αποδόσεων σε δίγλωσσα νομικά λεξικά

είναι επομένως αναπόφευκτη. Παρ' όλα αυτά στα δύο λεξικά υπάρχουν ενίοτε σημαντικές διαφορές στις αποδόσεις και στον τρόπο παρουσίασης των όποιων αποδόσεων.

Στο λεξικό της N.B. ακολουθείται η επιλογή της παράθεσης των δυνατών αποδόσεων ενός όρου⁹, όπως συμβαίνει σε πολλά δίγλωσσα νομικά (και όχι μόνο) λεξικά και στη συνέχεια ακολουθούν σύνθετοι όροι και εκφράσεις στα γαλλικά, ακολουθούμενες από την απόδοσή τους στα ελληνικά. Αντιθέτως, ο Π.Μ. αποφεύγει κατά κανόνα την πρακτική της παράθεσης των δυνατών αποδόσεων. Μετά την κεφαλή του λήμματος, τις γραμματικές παρατηρήσεις, τις σημασιολογικές πληροφορίες (κλάδος του δικαίου, ορισμός και λοιπές πληροφορίες) ακολουθούν οι αποδόσεις στα ελληνικά, οι οποίες, ενίοτε, συνοδεύονται από λοιπές πληροφορίες στα ελληνικά. Για παράδειγμα, στο λήμμα «*suspension*» οι συντάκτες του λεξικού της N.B. παραθέτουν τρεις δυνατές αποδόσεις: αναβολή, αναστολή, διακοπή (γαλλAK 2230, 2234 επ.), παύση (δημοσίου υπαλλήλου), συνοδευόμενες από 27 σύνθετους όρους και εκφράσεις με τις αποδόσεις τους. Ο Π.Μ., αντιθέτως, παραθέτει δύο ερμηνεύματα στα γαλλικά, στη συνέχεια αποδόσεις στα ελληνικά συνοδευόμενες από σημασιολογικές και πραγματολογικές πληροφορίες και τέλος 26 σύνθετους όρους και εκφράσεις που συνοδεύονται από αποδόσεις στα ελληνικά και ενίοτε από σημασιολογικές και πραγματολογικές πληροφορίες. Παρότι ο αριθμός των όρων και των εκφράσεων που παραθέτουν τα δύο λεξικά είναι περίπου ο ίδιος, δεν συμπίπτουν αναγκαστικά. Έτσι, στο λεξικό της N.B. λήμμα «*suspension*», υπάρχουν οι ακόλουθες συμφράσεις, οι οποίες δεν υπάρχουν στο λεξικό του Π.Μ.: *suspension du droit de vote*, *suspension des cotations*, *suspension d'un délai*, *suspension d'un fonctionnaire*, *ordonnance de suspension*. Επίσης, σε ορισμένες περιπτώσεις, διαφέρουν και οι αποδόσεις (π.χ. *suspension des armes* : NB = εκχειρία, ΠΜ = ανακωχή όπλων). Από τη μελέτη των παρατιθέμενων αποδόσεων προκύπτει ότι οι συντάκτες των δύο λεξικών ακολούθησαν για τη δόμηση των λημμάτων τους διαφορετικό πρότυπο, το οποίο τήρησαν σε μεγάλο βαθμό.

5 Συμπεράσματα

Από τη συγκριτική μελέτη των δύο λεξικών προκύπτει ότι πρόκειται για δύο λίαν αξιόλογα λεξικά τα οποία άντλησαν ορολογία και εκφράσεις από τις ίδιες λίγο-πολύ πηγές. Παρ' όλα αυτά, από μεθοδολογική άποψη, πρόκειται ουσιαστικά για δύο διαφορετικά λεξικά, καθώς οι συντάκτες των δύο λεξικών υιοθετούν δύο διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, οι

⁹ Από την παράθεση των αποδόσεων δεν προκύπτουν ξεκάθαρα τα κριτήρια βάσει των οποίων έγινε η επιλογή της σειράς των αποδόσεων (συχνότητα χρήσης τους σε νομικά κείμενα, από τη γενική σημασία σε ειδικότερες, κλάδος του δικαίου στον οποίο εντοπίζονται ή βάσει άλλου κριτηρίου).

οποίες αποτελούν απότοκο του διαφορετικού επιστημονικού προφίλ τους και της διαφορετικής επαγγελματικής σταδιοδρομίας τους. Ο μεν Π.Μ. προσδίδει στο λεξικό του παιδαγωγικό χαρακτήρα, καθώς απευθύνεται κυρίως σε εκπαιδευόμενους μεταφραστές νομικών κειμένων, κάτι το οποίο δεν ισχύει στην περίπτωση του λεξικού της Ν.Β., το οποίο απευθύνεται κυρίως σε νομικούς και νομικούς μεταφραστές. Η διαφορετική προσέγγιση αποτυπώνεται στην επιλογή των λημμάτων (της κεφαλής κάθε λήμματος, των σύνθετων όρων και της ειδικής φρασσεολογίας) και στην εσωτερική δομή των λημμάτων. Κατά συνέπεια, δεν τίθεται ζήτημα προσβολής δικαιωμάτων δημιουργού κατά το άρθρο 3 της οδηγίας 96/9/ΕΟΚ. Επίσης, κατά τη γνώμη μας, δεν τίθεται ζήτημα προσβολής συγγενικών δικαιωμάτων κατά το άρθρο 7 της ίδιας οδηγίας, για τους λόγους που αναπτύξαμε ανωτέρω.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Cornu G., (1987). *Vocabulaire juridique*, Association Henri Capitant, Paris : Presses Universitaires de France.

Koutsivitis V. (1988), *La traduction juridique. Étude d'un cas : la traduction des textes législatifs des communautés européennes, et en particulier à partir du français vers le grec*. Thèse de doctorat en Linguistique, soutenue en 1988 à l'Université Paris III en partenariat avec l'ESIT, Paris.

Manopoulos P. (1956). *Code civil hellénique, traduction de l'Institut hellénique de droit international et étranger*. Collection de l'Institut français d'Athènes, Série juridique), Athènes : Institut français d'Athènes.

Κανελλοπούλου-Μπότη Μ. (2004). *Νομική προστασία βάσεων δεδομένων*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Μιχάλης Πολίτης

Αναπληρωτής Καθηγητής

Διευθυντής του Εργαστηρίου Νομικής, Οικονομικής, Πολιτικής

και Τεχνικής Μετάφρασης του Ιονίου Πανεπιστημίου

Ηλ-ταχ.: michel.politis@gmail.com

11 Θησαυρός για την τεκμηρίωση των ελληνικών λαογραφικών εκθεμάτων στο πλαίσιο του σημασιολογικού ιστού

Βασιλική Μουτζούρη, Στέλλα Μαρκαντωνάτου, Κατερίνα Τοράκη,
Παναγιώτης Μίνος, Άννα Βακαλοπούλου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ¹

Τα λαογραφικά μουσεία συμβάλλουν στη συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας του παρόντος ως τόποι εναπόθεσης της κοινωνικής και συλλογικής μνήμης. Έχουν υπάρξει συστηματικές προσπάθειες για την ανάπτυξη λεξιλογίων/θησαυρών για τα λαογραφικά μουσεία, όπως ο Art and Architecture Thesaurus (AAT) και το, μικρής κάλυψης, ιεραρχικό λεξιλόγιο «Τρισδιάστατα Αντικείμενα-Έργα Τέχνης» του ΕΚΤ. Ένας ευρείας κάλυψης θησαυρός είναι αναγκαίος για τη συστηματική τεκμηρίωση των ελληνικών λαογραφικών εκθεμάτων και την ακριβή ή μετά από εναρμόνιση σύνδεσή τους με διεθνείς θησαυρούς (π.χ. AAT) και αποθετήρια (π.χ. Europeana) μέσω του σημασιολογικού ιστού. Ο πόρος που αναπτύξαμε περιλαμβάνει υλικό που συλλέχθηκε την τελευταία δεκαπενταετία από τις ιστοσελίδες τριών μουσείων: Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας, Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης, Κοργιαλένιο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο. Περιέχει έως τώρα 269 έννοιες από το σημασιολογικό πεδίο των αντικειμένων οικιακής και επαγγελματικής χρήσης, ταξινομημένες σε πολυϊεραρχικό σύστημα βάσει κληρονομικότητας. Για κάθε έννοια παρέχεται μια βασική περιγραφή, σε ποιο μουσείο εντοπίζονται στιγμιότυπα της έννοιας, η χρήση τους, το υλικό κατασκευής και άλλες σχετικές πληροφορίες, καθώς και φωτογραφίες όπου ήταν δυνατόν. Η ιεράρχηση των εννοιών στον ελληνικό θησαυρό ακολούθησε την αντίστοιχη του θησαυρού AAT, με τον οποίο συνδέθηκε στο πλαίσιο δημιουργίας συνδεδεμένων δεδομένων. Εδώ παρουσιάζουμε τα ερωτήματα που ανέδειξε η προσπάθεια αυτή καθώς και τις απαντήσεις που υιοθετήσαμε. Οι δυσκολίες αφορούν την επιλογή κατάλληλης ορολογίας, την τεκμηρίωση των κοινών στα τρία μουσεία αντικειμένων, τη δυσκολία δόμησης και επιλογής φασετών ιεράρχησης των εννοιών, την απόδοσή τους στην αγγλική και την εναρμόνιση με τον AAT, ενώ επίσης προτείνεται η δυνατότητα προσθήκης νέων ιεραρχιών για την ελληνική εφαρμογή.

¹ Η έρευνα αυτή διεξήχθη στο πλαίσιο του Υποέργου 2 «Τεχνολογίες Ανάλυσης Περιεχομένου στον Πολιτισμό» της πράξης «Υπολογιστικές Επιστήμες και Τεχνολογίες Δεδομένων, Περιεχομένου και Αλληλεπίδρασης» (Δράση Ε.Κ. “Αθηνά”- MIS 5002437), ΕΣΠΑ 2014-2020, ΕΠΑνΕΚ (συγχρηματοδότηση Ελλάδα-Ευρωπαϊκή Ένωση).

Thesaurus for the documentation of Greek folklore exhibits in the context of the semantic web

Vasiliki Moutzouri, Stella Markantonatou, Katerina Toraki,
Panagiotis Minos, Anna Vacalopoulou

ABSTRACT

Folklore museums contribute to the formation of the cultural identity of the present as places of showcasing both social and collective memory. There has been a systematic effort to develop vocabularies and thesauruses for folklore museums, such as the Art and Architecture Thesaurus and the National Documentation Centre's "3D Artefacts and Realia" hierarchical vocabulary. A wide-range thesaurus is necessary for the systematic documentation of Greek folklore exhibits and their exact or post-attunement connection with international treasures (e.g. AAT) and repositories (e.g. Europeana) via the semantic web. The developed resource includes material that was collected during the last fifteen years from the websites of: Museum of Cretan Ethnology, Folklore Museum of Kozani, Korgialenio Historical and Folklore Museum. It contains so far 269 concepts from the semantic field of household and professional objects, classified in a multi-hierarchical system based on heredity. For each concept, a basic description is provided, which is accompanied by instances of the concept in each museum, their use, the material used for their construction, as well as other relevant information and photos, where possible. The hierarchy of concepts in the Greek thesaurus follows the AAT thesaurus, with whom it was connected in the context of creating linked data. Here we present the questions raised by this effort as well as the adopted answers. The difficulties which arose concern the selection of appropriate terminology, the documentation of the object which are common to the three museums, the difficulty of constructing and selecting facets of hierarchy of concepts, their rendering in English and the final linking with the AAT, while we also choose the possibility of adding new hierarchies for the Greek application.

0 Εισαγωγή

Τα λαογραφικά μουσεία συμβάλλουν στη συγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας του παρόντος ως τόποι εναπόθεσης της κοινωνικής και συλλογικής μνήμης (Μπάδα, 2003). Η τεκμηρίωση και περιγραφή της λαϊκής κληρονομιάς παρουσιάζει δυσκολίες λόγω των μοναδικών χαρακτηριστικών των λαογραφικών πολιτισμικών στοιχείων, γεγονός που καθιστά σημαντική την τεκμηρίωση με τη βοήθεια των κατάλληλων μεταδεδομένων (Λουρδή, 2010).

Η παρούσα έρευνα ελπίζουμε να συμβάλει στη διαθεσιμότητα περιεκτικών και ευρείας κάλυψης ελληνικών θησαυρών για την υποστήριξη της τεκμηρίωσης του ελληνικού

λαογραφικού πολιτιστικού αποθέματος στο πλαίσιο των διασυνδεδεμένων δεδομένων (Berners-Lee, 2006· Bizer et al., 2011) και του παγκόσμιου ιστού.

1 Θησαυροί και ελληνικά λαογραφικά μουσεία

Οι θησαυροί είναι ελεγχόμενα λεξιλόγια, δηλαδή τυποποιημένα και οργανωμένα σχήματα λέξεων και (ονοματικών) πολυλεκτικών εκφράσεων με καθορισμένο πεδίο εφαρμογής.² Οργανώνονται ως αλφαβητικοί κατάλογοι όρων ή ως ταξινομίες με ιεραρχική δομή με βάση τη σχέση ευρύτερη-στενότερη έννοια (την οποία κατασημαίνει ο όρος). Περιλαμβάνουν πληθώρα πληροφοριών όπως προτιμώμενος όρος, συνώνυμα, σημασιολογικές σχέσεις, σχετικούς όρους, πεδίο εφαρμογής και σημειώσεις, εναλλακτικές γλώσσες κ.ά. Η χρήση τους στην τεκμηρίωση (πολιτιστικών) συλλογών διασφαλίζει τη συνοχή στην ευρετηρίαση, την προσθήκη ετικετών και την κατηγοριοποίηση, ενώ καθοδηγεί τον χρήστη στον εντοπισμό των επιθυμητών και κατάλληλων πληροφοριών (Hedden, 2008).

Παρά την πληθώρα των ιστοτόπων των ελληνικών λαογραφικών μουσείων, υπάρχει έλλειψη κατάλληλα οργανωμένων πληροφοριών για το διαδικτυακά διαθέσιμο πολιτιστικό απόθεμα. Κάθε μουσείο οργανώνει δικό του σύνολο όρων για να ονομάσει τα αντικείμενα, ενώ και η πυκνότητα της τεκμηρίωσης διαφέρει από μουσείο σε μουσείο. Με αυτόν τον τρόπο δεν διευκολύνεται η διαλειτουργικότητα και η ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ των διαφορετικών βάσεων δεδομένων. Καταδεικνύεται έτσι η ανάγκη ανάπτυξης θησαυρών για την τεκμηρίωση των μουσείων και ιδιαίτερα των λαογραφικών, στα οποία οι διαφορές είναι ακόμα μεγαλύτερες λόγω γεωγραφικών, γλωσσικών, πολιτισμικών κτλ. παραλλαγών.

Η παρούσα εργασία αποσκοπεί να συμβάλει στη δημιουργία ενός τέτοιου θησαυρού και στην ανάδειξη της ιδιαίτερης οργάνωσης των σημασιολογικών πεδίων που αφορούν τον ελληνικό πολιτισμό. Αξιοποιεί, ως αρχικό δείγμα, τις πληροφορίες από τρία λαογραφικά μουσεία από διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας: το Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας (ΜΚΕ), το Λαογραφικό Μουσείο Κοζάνης (ή αλλιώς Ιστορικό-Λαογραφικό & Φυσικής Ιστορίας Μουσείο Κοζάνης, ΛΜΚ) και το Κοργιαλένιο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο του Αργοστολίου (ΚΑΜ). Ο θησαυρός που παρουσιάζουμε φιλοξενείται σε ειδικό διαδικτυακό περιβάλλον για την ανάπτυξη θησαυρών συμβατών με το πρότυπο SKOS. Πιο συγκεκριμένα, οι χρήστες μπορούν να επιλέξουν τις κατηγορίες όρων (skos:note· prefLabel,

² Η δομή, τα χαρακτηριστικά και οι λειτουργίες των θησαυρών περιγράφονται στα Διεθνή Πρότυπα ISO 25964-1:2011 και ISO 25964-2:2013 (Information and documentation — Thesauri and interoperability with other vocabularies — Part 1: Thesauri for information retrieval και Part 2: Interoperability with other vocabularies).

altLabel, hiddenLabel), τις σημασιολογικές σχέσεις (skos:semanticRelation· broader, narrower, related κτλ.) και τέλος τις κατηγορίες σημειώσεων των οντοτήτων (skos:note· scopeNote, definition, example, editorialNote κτλ.), όλα κατ' αντιστοιχία με τους όρους του μοντέλου SKOS (Vacalopoulou et al., 2019).

2 Θησαυροί αναφοράς

Η τεκμηρίωση μιας ψηφιακής πολιτιστικής συλλογής βασίζεται στη χρήση ενός θησαυρού ή εν γένει ενός ελεγχόμενου λεξιλογίου, καθώς και ενός ιεραρχικού σχήματος κωδικοποίησης και ταξινόμησης όπως το εννοιολογικό μοντέλο αναφοράς CIDOC CRM³ (ISO 21127). Η τεκμηρίωση των εννοιών και των όρων οφείλει να είναι πολυγλωσσική και να διασφαλίζει την ορθή καταλογογράφηση, ώστε να πραγματοποιείται με αξιοπιστία η ανάκτηση της πληροφορίας από τις σχετικές βάσεις δεδομένων (Doerr, 2003) καθώς και να διευκολύνεται η διαλειτουργικότητα με άλλα αποθετήρια. Τέτοια προσπάθεια σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι το αποθετήριο πολιτιστικού ψηφιακού περιεχομένου Europeana.⁴

Παραδείγματα πολυγλωσσικών θησαυρών έχουμε ενδεικτικά από τις παρακάτω πηγές:

- Art and Architecture Thesaurus (AAT) του Ινστιτούτου Getty για υλικά αντικείμενα με πολιτισμική αξία.⁵
- CollectionsTrust στη Μεγάλη Βρετανία, με επιμέρους θησαυρούς όπως ο British Museum Object Names Thesaurus για τις συλλογές του Βρετανικού Μουσείου.⁶
- Canadian Heritage Information Network, με τα ελεγχόμενα λεξιλόγια των μουσείων του Καναδά.⁷
- Εθνογραφικός θησαυρός της Αμερικανικής Λαογραφικής Εταιρείας.⁸
- Ανθρωπολογικός θησαυρός του Αμερικανικού Μουσείου Φυσικής Ιστορίας.⁹
- Θησαυρός Ελληνικών Όρων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης.¹⁰

³ <http://www.cidoc-crm.org/>. Έχει εκδοθεί επίσης ως Διεθνές Πρότυπο ISO 21127 (ISO 21127:2014 Information and documentation — A reference ontology for the interchange of cultural heritage information).

⁴ <https://www.europeana.eu/>

⁵ <https://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/aat/about.html>

⁶ <https://collectionstrust.org.uk>

⁷ <https://www.canada.ca/en/heritage-information-network.html>

⁸ <https://americanfolkloresociety.org/resources/afs-ethnographic-thesaurus/>

⁹ <https://www.amnh.org/research/anthropology/collections/thesaurus>

¹⁰ <http://archive.ekt.gr/products/thesaurus/>

Ο Θησαυρός AAT, που λειτουργεί διεθνώς και ως πρότυπο για συστήματα τεκμηρίωσης μουσείων, περιλαμβάνει έννοιες και όρους που απαιτούνται για καταλογογράφηση, ανακάλυψη και ανάκτηση πληροφοριών σχετικά με την υλική πολιτιστική κληρονομιά (Harping, 2010· Soergel, 1995). Δεν περιλαμβάνει αρκετές έννοιες (και όρους) που είναι χαρακτηριστικές για την ελληνική λαογραφία και που αντικατοπτρίζουν την κοινωνική και ιστορική πραγματικότητα της εκάστοτε συλλογής. Τέτοιος είναι για παράδειγμα ο όρος «χαλκώματα», ο οποίος κατασημαίνει την έννοια «μαγειρικά σκεύη ή διακοσμητικά αντικείμενα από χαλκό ή ένα κράμα χαλκού».

Το Canadian Heritage Information Network που χρησιμοποιείται στον Καναδά (Bourcier and Dunn, 2015) βασίζεται σε φασέτες με δομημένες και ελεγχόμενες λίστες. Ο British Museum Object Names Thesaurus επίσης χρησιμοποιεί σύστημα ταξινόμησης και οργάνωσης σε φασέτες, όπως και ο Ανθρωπολογικός και ο Εθνογραφικός Θησαυρός.

Αξιόλογη προσπάθεια αποτελεί ο Θησαυρός Ελληνικών Όρων του Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ), στον οποίο βασίζεται το Ενιαίο Σύστημα Σημασιολογικών Λεξιλογίων και το έργο «Τρισδιάστατα Αντικείμενα και Έργα Τέχνης».¹¹ Ο θησαυρός είναι εναρμονισμένος με τον AAT. Η κάλυψη που παρέχει είναι μικρή, ενώ συχνά η τεκμηρίωση των εννοιών είναι ελλιπής και απρόβλεπτη (π.χ. ύπαρξη κεραμικών ειδών αλλά όχι μεταλλικών ή ξύλινων ειδών). Δεν περιέχονται βασικές κατηγορίες λαογραφικών εκθεμάτων (π.χ. «μαγειρικά σκεύη»), δεν είναι δομημένος σε φασέτες, και δεν χρησιμοποιεί πολλαπλή κληρονομικότητα, γεγονός που μειώνει τις δυνατότητες τεκμηρίωσης καθώς και ανάκτησης πληροφοριών (Vakalopoulou et al., 2019).

3 Χαρακτηριστικά των πηγών για την ανάπτυξη του θησαυρού

Οι διαφορές στις ταξινομήσεις που χρησιμοποιούν τα τρία λαογραφικά μουσεία (ενότητα 3.1), συνέβαλαν στην ανάγκη ενιαίας τεκμηρίωσης των εννοιών. Για τον λόγο αυτό, η ταξινόμηση που υιοθετήσαμε ακολουθεί τον θησαυρό AAT, όπως περιγράφεται στην ενότητα 3.2.

3.1 Χαρακτηριστικά της οργάνωσης του ορολογικού υλικού των τριών μουσείων

Τα τρία υπό εξέταση μουσεία έχουν αρκετά διαφορετική οργάνωση του υλικού τους:

Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας (ΜΚΕ). Το ΜΚΕ ταξινομεί τα εκθέματα στις ακόλουθες κατηγορίες: Διατροφή, Αρχιτεκτονική, Υφαντική, Χειροτεχνία – Παραγωγή – Εμπόριο,

¹¹ <https://www.semantics.gr/authorities/vocabularies/ekt-item-types/trisdiastata-antikeimena--erga--texnhs>

Μεταφορές, Ήθη και Έθιμα, Κοινωνική Οργάνωση. Η κατηγορία Κοινωνική Οργάνωση αποτελεί συμβολική έκθεση προς τιμήν του Γάλλου ανθρωπολόγου-εθνολόγου Henri Leroi-Gourhan και είναι διαχωρισμένη σε τρεις ενότητες που τιτλοφορούνται ακολουθώντας τα τρία κύρια του έργα (ο Άνθρωπος και η Ύλη, η Χειρονομία και ο Λόγος, Περιβάλλον και Τεχνικές) που συνοψίζουν την έρευνά του για τα βασικά βήματα του ανθρώπου προς τον πολιτισμό (Lenay, 2018).

Ιστορικό-Λαογραφικό & Φυσικής Ιστορίας Μουσείο Κοζάνης (ΛΜΚ). Το ΛΜΚ περιλαμβάνει εκθέματα ιστορίας, λαογραφίας και φυσικής ιστορίας. Η οργάνωση του μουσείου με βάση τα καταστήματα και δωμάτια ενός τυπικού παραδοσιακού σπιτιού της Κοζάνης οδηγεί στην ταξινόμηση των εκθεμάτων στις εξής κύριες κατηγορίες: Όπλα, Ενδυμασίες, Οικιακά Σκεύη, Κοσμήματα, Εργαλεία, Πήλινα, Εσωτερικός Διάκοσμος, Εκκλησιαστικά Σκεύη, Εικόνες Εκκλησίας, Κεντήματα, Χειρόγραφα – Έντυπα, Φωτογραφίες, Βιβλία. Υπάρχουν και επιμέρους κατηγορίες, όπως Ατομική Περιποίηση, Διατροφή, Ενδυμασία, Επαγγέλματα, Οικοσκευή κ.ά., και υποκατηγορίες σε κάθε μία από αυτές. Η ύπαρξη τόσων υποκατηγοριών δημιουργεί προβλήματα αστάθειας στην ταξινόμηση και την ανάκτηση λόγω εναλλακτικών ονομασιών για το ίδιο αντικείμενο, διαφοράς εύρους των κατηγοριών μεταξύ τους και κατηγοριών που καλύπτουν μοναδικά αντικείμενα χωρίς να ανταποκρίνονται σε ευρύτερα ταξινομικά σχήματα.

Κοργιαλένιο Ιστορικό και Λαογραφικό Μουσείο (ΚΙΛΜ). Το ΚΙΛΜ ταξινομεί τα εκθέματα σε τέσσερις κατηγορίες: Υλικό, Τόπος, Τέχνη, Χρήση και σε υποκατηγορίες (για παράδειγμα, στην κατηγορία «κεραμικά» βρίσκονται οι υποκατηγορίες «πήλινα» και «πορσελάνινα»).

Αν και τα ταξινομικά συστήματα των τριών μουσείων διαφέρουν μεταξύ τους, εντοπίστηκαν αλληλεπικαλυπτόμενες κατηγορίες. Τα ΜΚΕ και ΛΚΜ κατηγοριοποιούν τα αντικείμενα βάσει δραστηριοτήτων της ανθρώπινης ζωής, ακολουθώντας μια πιο σύγχρονου τύπου φιλοσοφία ταξινόμησης, ενώ το ΚΙΛΜ υιοθετεί παλαιότερου τύπου τεκμηρίωση με βάση το υλικό κατασκευής. Η ταξινόμηση ενός αντικειμένου (π.χ. «πιθάρι») ως στιγμιότυπο πολλών διακριτών εννοιών στα διάφορα μουσεία («δοχείο αποθήκευσης», «δοχείο μεταφοράς υγρών», «κεραμικό» κ.ά.) δυσχεραίνει αρκετά την αναζήτηση. Η ανάλυση του υλικού των τριών μουσείων επιβεβαιώνει την ανάγκη για κοινή και ευέλικτη ταξινόμηση ώστε η τεκμηρίωση, η ταξινόμηση και η προώθηση των αντικειμένων να είναι σύμφωνη με τις μεταβαλλόμενες ανάγκες των μουσείων. Για τον λόγο αυτό, επιλέχθηκε η ταξινόμηση με βάση τον ΑΑΤ, με συμπερίληψη των ήδη υπάρχουσών ταξινομήσεων των μουσείων.

3.2 Χαρακτηριστικά του AAT

Ο AAT χρησιμοποιεί πολλαπλή κληρονομικότητα και σχέσεις συσχέτισης και ισοδυναμίας και περιλαμβάνει τις εξής βασικές φασέτες: Συσχετισμένες Έννοιες (Associated Concepts), Φυσικά Χαρακτηριστικά (Physical Attributes), Στυλ και Περίοδοι (Style and Periods), Δράστες (Agents), Δραστηριότητες (Activities), Υλικά (Materials), Αντικείμενα (Objects), Ονόματα Επωνυμίας (Brand Names).

Στην εργασία μας, λόγω του περιορισμένου εύρους του διαθέσιμου λεξιλογίου, δημιουργήθηκαν δύο φασέτες: «Αντικείμενα» (AAT: Objects Facet) και «Υλικά» (AAT: Materials Facet). Στη φασέτα «Υλικά» καλύπτονται περιπτώσεις όπως τα «χαλκώματα» του ΚΙΛΜ, τα οποία δεν έχουν άμεση αντιστοίχιση με κάποια κατηγορία του AAT.

Στη φασέτα «Αντικείμενα», ο AAT διακρίνει τις εξής κατηγορίες: Ομάδες και Συστήματα Αντικειμένων (Object Groupings and Systems), Είδη Αντικειμένων (Object Genres), Εξαρτήματα (Components), Δομημένο Περιβάλλον (Built Environment), Επίπλωση και Εξοπλισμός (Furnishing and Equipment), Οπτική και Λεκτική Επικοινωνία (Visual and Verbal Communication). Τα περισσότερα από τα αντικείμενά μας ταξινομούνται στις κατηγορίες «Εξαρτήματα» και «Επίπλωση και Εξοπλισμός», όπου η τελευταία διακρίνεται περαιτέρω σε: Επίπλωση (Furnishings), Ενδύματα (Costumes), Εργαλεία και Εξοπλισμός (Tools and Equipment), Συσκευές Μέτρησης (Measuring Devices), Όπλα και Πυρομαχικά (Weapons and Ammunition), Δοχεία (Containers), Συσκευές ήχου (Sound Devices), Οχήματα Μεταφοράς (Transportation Vehicles) και Ψυχαγωγικά Τεχνουργήματα (Recreational Artifacts).

4 Θέματα εναρμόνισης του ελληνικού θησαυρού με τον AAT

Ο ελληνικός θησαυρός, όπως και ο AAT, έχει φασέτες, ιεραρχικές σχέσεις κληρονομικότητας, και τις εξής ιδιότητες: χρονική περίοδος (AAT: Historical Flag), προτιμώμενος όρος (AAT: prefLabel) και εναλλακτικοί όροι (AAT: altLabels), σχέσεις εννοιολογικού χαρακτήρα (με skos ετικέτες skos:relationships), ορισμός και περιγραφή (skos: notes), γλώσσα (AAT: language of the term), λόγιος / διαλεκτικός τύπος (AAT: vernacular), πηγή (AAT: source), μεταφράσεις (AAT: language status), εικόνες (AAT: images). Η Εικόνα 1 δείχνει μέρος από το περιεχόμενο της φασέτας «Αντικείμενα». Σε αγκύλες δίνεται ο αντίστοιχος όρος του AAT.

→	Αντικείμενα [Objects]
❖	Εξαρτήματα Αντικειμένων [Components]
❖	Επίπλωση και Εξοπλισμός [Furnishings and Equipment]
•	Δοχεία [Containers]
•	Επίπλωση [Furnishings]
•	Εργαλεία και Εξοπλισμός [Tools and Equipment]
❖	κατηγορίες αντικειμένων βάσει λειτουργίας [object genres by function]
❖	Οπτικά Έργα [Visual Works]
•	οπτικά έργα βάσει υλικού / τεχνικής [visual works by material or technique]
➤	αντικείμενα από διάφορα μέταλλα [metalwork (visual works)]
➤	γυάλινα αντικείμενα [glasswork]
➤	κεραμικά αντικείμενα [ceramic ware]
➤	ξύλινα αντικείμενα [woodwork]
➤	πέτρινα αντικείμενα [stone objects]
➤	σμάλτινα αντικείμενα [enamelware]

Εικ. 1. Τμήμα του περιεχομένου της φασέτας «Αντικείμενα»

Δυσκολίες όσον αφορά την εναρμόνιση του ελληνικού θησαυρού με τον AAT:

1. Ο AAT διαθέτει μία κατάλληλη ευρύτερη έννοια η οποία περικλείει την ελλείπουσα. Επιλέγεται η ευρύτερη έννοια στην οποία θα υπαγόταν ιεραρχικά η προς τεκμηρίωση έννοια, ενώ διατηρείται και η μετάφραση των εννοιών. Για παράδειγμα, η «μπουτάντζα» δεν έχει αντίστοιχη έννοια στον AAT. Στην περίπτωση αυτή επιλέγεται η ευρύτερη έννοια "jugs", η οποία περικλείει την έννοια «μπουτάντζα».
2. Οι μεταφράσεις που παρέχονται από τα μουσεία παραπλανούν. Για παράδειγμα, ο όρος «λαγίни» αποδίδεται ως "jug" από το μουσείο, όμως η κατασκευή του και η περιγραφή του AAT για παρόμοια αντικείμενα οδηγούν στην επιλογή του όρου "ewer / pitcher".

3. Δεν υπάρχει μια μοναδική κατάλληλη ευρύτερη έννοια αλλά πρέπει να αξιοποιηθεί η πολυϊεραρχική δομή του AAT, π.χ. «χαλκώματα» (Markantonatou, 2016). Ένα ζήτημα που προκύπτει είναι η ανάγκη δημιουργίας και νέων φασετών, πέρα από την εννοιολογική ιεράρχηση του AAT. Ενδεικτικά, στον ελληνικό θησαυρό ο «μαστραπάς» τεκμηριώνεται ως δοχείο κατανάλωσης, ως δοχείο πλυσίματος και ως «χάλκωμα». Επειδή στον AAT η έννοια «χαλκώματα» δεν υπάρχει, στον δικό μας θησαυρό επιτρέπουμε η έννοια «μαστραπάς» (που αντιστοιχεί στην έννοια “ραπνίκιν” του AAT) να έχει γονική έννοια και τα «χαλκώματα», επιλέγουμε δηλαδή τη δυνατότητα προσθήκης νέων ιεραρχιών για την ελληνική εφαρμογή.
4. Τα τρία μουσεία παρέχουν διαφορετικές μεταφράσεις για το ίδιο αντικείμενο, λόγω κυρίως ιδιωματικών διαφοροποιήσεων. Στις περιπτώσεις αυτές βασιζόμαστε στην περιγραφή ή/και την εικόνα του αντικειμένου ώστε να βρούμε την πιο κοντινή προς αυτό έννοια.
5. Όταν οι βάσεις των μουσείων ενίοτε περιγράφουν τα αντικείμενα με διαφορετικές σχέσεις κληρονομικότητας από αυτές του AAT, επιλέγεται η ιεραρχία του AAT και παρατίθεται και η ιεραρχία του μουσείου. Για παράδειγμα, το «λαδικό» στον AAT ακολουθεί την ιεραρχία “oil flask<flasks<bottles” ενώ στο ΜΚΕ είναι «λαδικό < δοχεία κατανάλωσης»). (Εικ. 2)

Τύπος	AAT Hierarchy 1	Τύπος	ιεραρχία μουσείου
Γλώσσα	English	Γλώσσα	Greek
Τιμή	flasks (bottles) <bottles by form>, bottles, vessels (containers)	Τιμή	δοχεία κατανάλωσης

Εικ. 2. Διαφορετικές σχέσεις κληρονομικότητας για την έννοια «λαδικό»

5 Συμπεράσματα και εφαρμογές

Ο θησαυρός που αναπτύξαμε περιέχει 269 έννοιες και περίπου 400 όρους από το πεδίο των λαογραφικών μουσείων. Θα διατεθεί ελεύθερα στο διαδίκτυο όταν αναπτυχθεί η κατάλληλη υποδομή. Μέχρι τότε οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να αναζητήσουν τις συγγραφείς του άρθρου.

Ελπίζουμε ότι ο θησαυρός αυτός θα συμβάλει στην κάλυψη των πραγματικών αναγκών τεκμηρίωσης των ελληνικών λαογραφικών μουσείων, στην προώθηση των ανοικτά διαθέσιμων διαδικτυακών πόρων, αλλά και γενικότερα στη καταγραφή της ιδιαιτερότητας του

λαϊκού μας πολιτισμού. Το πλεονέκτημα του πόρου είναι ότι προσφέρει τη δυνατότητα εντοπισμού αντικειμένων θεωρημένων από διάφορες επόψεις (χρήση, υλικό κτλ.), συμβάλλοντας έτσι στη δημιουργία εξατομικευμένων (personalized) ή ευπροσάρμοστων (adaptive) συστημάτων (Nisheva-Pavlova et al., 2014). Η εναρμόνιση του ελληνικού θησαυρού με τον AAT και η χρήση κοινών επιστημονικών κριτηρίων τον καθιστούν χρήσιμο για συμπληρωματική χρήση με άλλους θησαυρούς (όπως του ΕΚΤ), καθώς και για τεκμηρίωση πολιτισμικού υλικού και σύνδεση με βάσεις δεδομένων άλλων μουσείων.

Βιβλιογραφία

Berners-Lee, T. (2006). *Linked Data—Design Issues*. Διαθέσιμο στο: <http://www.w3.org/DesignIssues/LinkedData.html>.

Bizer, C., Heath, T., and Berners-Lee, T. (2011). Linked data: The story so far. Στο: *Semantic services, interoperability and web applications: emerging concepts*, pp. 205-227. IGI global.

Bourcier, P., and Dunn, H. (Eds.). (2015). *Nomenclature 4.0 for Museum Cataloging: Robert G. Chenhall's System for Classifying Cultural Objects*. Rowman and Littlefield.

Doerr, M. (2003). The CIDOC conceptual reference module: an ontological approach to semantic interoperability of metadata. *AI magazine*, 24(3), p. 75.

Harping, P. (2010). *Introduction to controlled vocabularies: Terminology for Art, Architecture, and Other Cultural Works*. Los Angeles: Getty Research Institute.

Hedden, H. (2008). Controlled vocabularies, thesauri, and taxonomies. *Indexer*, 26(1).

Lenay, C. (2018). Leroi-Gourhan: technical trends and human cognition. Στο: *French Philosophy of Technology*, pp. 209-226. Springer, Cham.

Markantonatou, S. (2016). Issues in linking English thesauri with Modern Greek controlled vocabularies of cultural heritage term. Στο: *VIII Terminology Summit, European Association for Terminology*, Luxembourg, November, 14-15.

Nisheva-Pavlova, M., Spyratos, N., and Stanchev, P. (2014). Museum Collections and the Semantic Web. Στο: *UNESCO Digital Presentation and Preservation of Cultural and Scientific Heritage Conference*, Sept. 18, Veliko Tarnovo, Bulgaria.

Soergel, D. (1995). The art and architecture thesaurus (AAT): A critical appraisal. *Visual Resources*, 10(4), pp. 369-400.

Vacalopoulou, A., Markantonatou, S., Toraki, K., and Minos, P. (2019). Open-Access Resource for the Management and Promotion of Greek Museums with Folk Exhibits. Στο: *Strategic Innovative Marketing and Tourism*, pp. 129-137. Springer, Cham.

Λουρδής, Ε. (2010). *Μεταδεδομένα διαχείρισης λαογραφικών συλλογών*. Διδακτορική Διατριβή, Ιόνιο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Αρχαιολογίας - Βιβλιοθηκονομίας.

Μπάδα, Κ. (2003). Πανεπιστημιακά μουσεία και συλλογές του λαϊκού πολιτισμού: Το παράδειγμα του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. *Εθνογραφικά*, 12–13, σ. 141–152.

Βασιλική Μουτζούρη

Υπολογιστική Γλωσσολόγος, ΙΕΛ/Ε.Κ. Αθηνά
Ηλ-ταχ.: vasiliki.moutzouri96@gmail.com

Στέλλα Μαρκαντωνάτου

Χημικός Μηχανικός, Υπολογιστική γλωσσολόγος, ΙΕΛ/Ε.Κ. Αθηνά
Ηλ-ταχ.: marks@athenarc.gr

Κατερίνα Τοράκη

Χημικός Μηχανικός, Βιβλιοθηκονόμος
Ηλ-ταχ.: loraki@tee.gr

Άννα Βακαλοπούλου

Λεξικογράφος, ΙΕΛ/Ε.Κ. Αθηνά
Ηλ-ταχ.: avacalop@ilsp.athena-innovation.gr

Παναγιώτης Μίνος

Μηχανικός Η/Υ Συστημάτων, ΙΕΛ/Ε.Κ. Αθηνά
Ηλ-ταχ.: pminos@gmail.com

12 Οι όροι πρόσφυγας, μετανάστης και λαθρομετανάστης στο Ηλεκτρονικό Σώμα Κειμένων Ερωτήσεων της Βουλής των Ελλήνων

Αφροδίτη Γιοβάνη, Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, Φώτης Φυτισλής, Γεώργιος Κ. Μικρός

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αυτό το άρθρο εξετάζει την έννοια και τη χρήση των όρων *πρόσφυγας*, *μετανάστης* και *λαθρομετανάστης* με αφετηρία το Ηλεκτρονικό Σώμα Κειμένων (ΗΣΚ) των Ερωτήσεων της Βουλής. Κατά την ανάλυσή του βασιστήκαμε σε εργαλεία Επεξεργασίας Φυσικής Γλώσσας (NLP) όπως το Sketch Engine, τα Voyant Tools, καθώς και μια σειρά από εξειδικευμένα εργαλεία εξόρυξης κειμενικής πληροφορίας, για να ανασύρουμε το λεξικό προφίλ για τα λήμματα *πρόσφυγας*, *μετανάστης* και *λαθρομετανάστης*. Απώτερος στόχος μας είναι να κατανοήσουμε τις γραμματικές σχέσεις και τα συγκεκριμένα λεξικά σύμπλοκα (collocations) για καθένα από αυτά τα λήμματα, καθώς και να παράσχουμε ενδείξεις για τη σημασιολογική τους προσωδία, τ.έ. την τάση τους να εμφανίζονται συστηματικά είτε με θετική είτε με αρνητική σημασία. Παράλληλα εξετάζουμε ανά κόμμα τη συναισθηματική πολικότητα χρησιμοποιώντας ένα μοντέλο αυτόματης ανάλυσης κειμενικού συναισθήματος. Τα πορίσματα της έρευνας επιβεβαιώνουν ότι η ιδεολογική πόλωση αντανακλάται στο σημασιολογικό φορτίο των υπό εξέταση όρων.

The terms *prósfygas*, *metanástīs* and *lathrometanástīs* in the E-Corpus of Hellenic Parliament questions

Afroditi Giovani, Panagiotis G. Krimpas, Fotis Fitsilis, Georgios K. Mikros

ABSTRACT

This paper examines the meaning and use of the terms *prósfygas* (refugee), *metanástīs* (immigrant) and *lathrometanástīs* (illegal immigrant), starting from the Electronic Text Corpus (ETC) of Parliamentary Questions. During its analysis we relied on Natural Language Processing (NLP) tools such as Sketch Engine, Voyant Tools, as well as a range of specialised text mining tools in order to retrieve the dictionary profile for *prósfygas*, *metanástīs* and *lathrometanástīs*. Our ultimate goal is to understand the grammatical relations and the specific word collocations for each of these entries, as well as to provide indications for their semantic prosody, i.e. their tendency to appear systematically with either positive or negative significance. At the same time, we examine emotional polarity by using a model of automatic textual emotion analysis. The findings of the research confirm that the ideological polarisation is reflected in the semantic load of the terms under consideration.

1 Γλωσσικοί πόροι: το ΗΣΚ της Βουλής

Ο κοινοβουλευτικός έλεγχος¹ που ασκείται στην Ελληνική Κυβέρνηση από τη Βουλή των Ελλήνων αποτελεί εν πολλοίς ένα επιστημονικά ανεξερευνητο πεδίο, το οποίο αρχίζει να μελετάται πιο συστηματικά τα τελευταία χρόνια (Fitsilis and Koryzis, 2016). Ανάμεσα στα μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου κυριαρχούν οι γραπτές ερωτήσεις, με ετήσια συχνότητα πάνω από 10.000 ερωτήσεις, γι' αυτό και η Ελληνική Ομάδα Οπτικής Αναγνώρισης Χαρακτήρων (αγγλ. Hellenic OCR Team) τις μελετά πρώτες.² Η συγκεκριμένη ομάδα χρησιμοποιεί καινοτόμες μεθόδους ανάκτησης και επεξεργασίας δεδομένων για τη δημιουργία και ανάλυση ενός πρωτότυπου Ηλεκτρονικού Σώματος Κειμένων (ΗΣΚ) γραπτών ερωτήσεων (Fitsilis and Mikros, 2021). Το ΗΣΚ της ΙΣΤ' κοινοβουλευτικής περιόδου ήταν το πρώτο που δημιουργήθηκε και μελετήθηκε, ασφαλώς λόγω και της σύντομης διάρκειας της περιόδου, η οποία περιλαμβάνει 4.499 έγκυρες ερωτήσεις που απαρτίζονται συνολικά από 1.668.605 λέξεις. Μια πρώτη ανάλυση (proof of concept) του εν λόγω σώματος κειμένου πιστοποίησε την καταλληλότητα της υποκείμενης μεθοδολογίας, καθώς και την υψηλή ποιότητά του για μελέτες συναφείς προς την παρούσα (Fitsilis, Saalfeld and Schwemmer, 2017). Η σχετική μεθοδολογία ονομάστηκε **ανασύσταση περιεχομένου**, διότι χρησιμοποιεί τεχνολογία Οπτικής Αναγνώρισης Χαρακτήρων (Optical Character Recognition – OCR) και προηγμένες τεχνικές επικύρωσης κειμενικών δεδομένων για την πλήρη ανασύσταση των πρωτότυπων γραπτών ερωτήσεων που, στην ιστοσελίδα της Βουλής, βρίσκονται σε μορφή εικόνων. Συνολικά υπολογίζεται ότι περίπου 2,3% (106 στοιχεία) από τα αρχικά 4.605 στοιχεία της ΙΣΤ' περιόδου περιέχουν ελλείψεις. Το τελικό (επικυρωμένο) ΗΣΚ περιέχει 4.499 στοιχεία, τ.έ. ίσα με τον αριθμό των έγκυρων κοινοβουλευτικών ερωτήσεων της εν λόγω περιόδου που χρησιμοποιήθηκε στην παρούσα μελέτη.

2 Μια ορολογική προσέγγιση των κειμένων των γραπτών ερωτήσεων

Πάγια επιδίωξη της ορολογίας είναι η μονωνυμία και η μονοσημία των όρων, όπως αποτυπώνεται σε διεθνή πρότυπα (ISO 704:2009, σ. 35, ISO 10241–2:2012, σ. 21) και σε απόψεις ερευνητών (Ruhl, 1989, pp. vi, xi, Béjoint 1990, pp. 19–22, 24, Fretheim 2001, pp. 83–84, Βαλεοντής και Κριμπάς, 2014, σ. 171), στο μέτρο του δυνατού, δεδομένης της σημασιολογικής μεταβλητότητας κάθε λέξης (ακόμα και των όρων) στο πλαίσιο της πραγματικής γλωσσικής χρήσης. Αυτό ισχύει ιδίως για τα **επιστημονικά** και τα **τεχνικά κείμενα**, των οποίων η γλώσσα τείνει προς μια εννοιολογική οικουμενικότητα – γι' αυτό π.χ. η έννοια που κατασημαίνει ο όρος **σπονδυλική στήλη** έχει διεθνώς τα ίδια διακριτικά

¹ <https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikos-Elenchos/Mesa-Koinovouleutikou-Elegxou>

² <https://hellenicOCRteam.gr>

χαρακτηριστικά. Αντίθετα, στα **θεσμικά** πεδία όπως το Δίκαιο, η Θρησκεία, η Πολιτική ή ο Στρατός (Βαλεοντής και Κριμπάς, 2014, σ. 21–27),³ οι έννοιες και οι μεταξύ τους σχέσεις εξαρτώνται συχνά από την ιστορικοπολιτισμική παράδοση κάθε έννομης τάξης ή θρησκευτικής κοινότητας, γι' αυτό και συχνά δεν είναι οικουμενικές. Η συνακόλουθη έλλειψη *διαγλωσσικής* συνωνυμίας έχει ιδιαίτερες συνέπειες σε τομείς όπως π.χ. η νομική μετάφραση (Cao 1997, Šarčević 1997, Alcaraz Varó and Hughes, 2002, Βαλεοντής και Κριμπάς, 2014, σ. 241–253). Αλλά και σε ενδογλωσσικό επίπεδο πολλά είδη νομικών κειμένων διακρίνονται από ένα είδος σκόπιμης, θα λέγαμε, αμφισημίας (ambiguity) και απροσδιοριστίας (indeterminacy) (Cao 1997, p. 19), ακριβώς επειδή επιδιώκουν να ανοίγονται σε περισσότερες ερμηνείες. Για παράδειγμα, όροι όπως **συναίνεση** ή **δικαιοπραξία** ορίζονται ευρέως από τον ίδιο τον νόμο – ώστε, σε συγκεκριμένες υποθέσεις ή κειμενικές χρήσεις χρειάζεται συχνά να διαπιστωθεί αν μια πράξη ή παράλειψη συνιστά πράγματι **συναίνεση** ή **δικαιοπραξία** – ενώ όροι όπως **χρησιδάνειο** ή **υπεξαίρεση** ορίζονται από τον νόμο στενά – ώστε η ταυτότητά τους να είναι άμεσα αναγνωρίσιμη σε οποιαδήποτε κείμενα ή υποθέσεις. Έτσι εξηγείται ότι οι νομικές έννοιες απαιτούν συχνά διασταλτική, συσταλτική ή τελεολογική – και όχι απλώς γραμματική – ερμηνεία εκ μέρους των αρμόδιων δικαστηρίων και/ή των θεωρητικών του δικαίου (Šarčević 1999, pp. 61–64, Poscher 2011). Η γλώσσα και η επικοινωνία, άλλωστε, είναι δυναμικά φαινόμενα, με αποτέλεσμα οι μεγάλες προσδοκίες για μονωνυμία και μονοσημία στις ειδικές γλώσσες να διαφεύδονται στην πράξη (Faber Benítez 2009, pp. 111–113εξ.), είτε ακούσια, είτε εκούσια. Κάθε επικοινωνιακή περίπτωση είναι διαφορετική, και οι γνώσεις, οι προσδοκίες και οι επιδιώξεις ενός ή περισσότερων συνομιλητών μπορεί να κάμπτουν την αντίσταση ενός όρου στην εννοιολογική αλλαγή. Η διαφορά κύρους ανάμεσα στον πομπό και τον λήπτη παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο σε τέτοιες εννοιολογικές και/ή ορολογικές μετατοπίσεις. Με άλλα λόγια, ακόμα και στις ειδικές γλώσσες η ανάδυση συνωνύμων είναι μια φυσική γλωσσική διαδικασία (Chromá 2006, pp. 738–740, Temmerman 2000, pp. 125–154, Gortych 2013, p. 179) από την οποία δύσκολα μπορεί να ξεφύγει ακόμα και ο πιο προτυποποιημένος όρος, ιδίως από τη στιγμή που θα διαβεί τα σύνορα των ειδικών κειμένων και θα αρχίσει να χρησιμοποιείται είτε από μη ειδικούς, είτε από ειδικούς μεν, αλλά στο πλαίσιο μη ειδικών ή μεικτών επικοινωνιακών περιστάσεων (γραπτών και – ιδίως – προφορικών).

Η ορολογία του Διεθνούς Δικαίου δεν αποτελεί εξαίρεση (Katz 2020, pp. 55–58), και αυτή

³ Για μια ενδιαφέρουσα εξερεύνηση της διαλεκτικής σχέσης μεταξύ Δικαίου και Θρησκείας βλ. Barzilai (2007).

την κατάσταση εκμεταλλεύονται συχνά άτομα, κράτη, πληθυσμοί ή άλλοι δρώντες του Διεθνούς Δικαίου για να επιδιώξουν συμφέροντα δικά τους ή συμμάχων τους, ακόμα και σε βάρος τρίτων κρατών, πληθυσμών ή άλλων δρώντων. Έτσι, οι όροι **μετανάστης**, **λαθρομετανάστης** (με το συνώνυμό του **παράνομος μετανάστης**) και **πρόσφυγας**, οι οποίοι μας απασχολούν σε τούτο το άρθρο, έχουν χρησιμοποιηθεί με τόσο διαφορετικούς τρόπους από θεσμούς, πολιτικούς, κοινωνιολόγους, διεθνολόγους και δημοσιογράφους. Πριν περάσουμε στη σχετική διερεύνηση, θα ανατρέξουμε στους ορισμούς των εννοιών που κατασημαίνουν οι όροι **μετανάστης** (από την έννοια και την πρόσληψη του οποίου εξαρτάται και το δεύτερο οροστοιχείο των μεταξύ τους συνώνυμων όρων **παράνομος μετανάστης** και **λαθρομετανάστης**) και **πρόσφυγας** κ.λπ. Σύμφωνα με την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες – Γραφείο Ελλάδας:

Πρόσφυγες είναι τα άτομα που αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τη χώρα καταγωγής τους ή συνήθους διαμονής τους (στην περίπτωση των ανιθαγενών), εξαιτίας δικαιολογημένου φόβου δίωξης, για λόγους που σχετίζονται με τις πολιτικές τους πεποιθήσεις, την εθνική ή φυλετική τους προέλευση, τη θρησκεία τους, ή με το ότι ανήκουν σε μια ιδιαίτερη κοινωνική ομάδα. Για τους παραπάνω λόγους, δικαιούνται άσυλο και διεθνή προστασία στη χώρα όπου καταφεύγουν. Στην ευρύτερη έννοια των δικαιούχων διεθνούς προστασίας, συμπεριλαμβάνονται και τα άτομα τα οποία, χωρίς τον παραπάνω φόβο δίωξης, κινδυνεύουν να υποστούν σοβαρή βλάβη, λόγω ένοπλων συρράξεων ή γενικευμένης βίας. Χαρακτηριστικό και των δυο περιπτώσεων είναι ότι οι πρόσφυγες δεν μπορούν να απολαύσουν προστασίας στη χώρα καταγωγής ή συνήθους διαμονής τους.⁴

Αφενός, ο παραπάνω ορισμός εξομοιώνει με τους **πρόσφυγες** και άτομα που κινδυνεύουν λόγω ένοπλων συρράξεων ή γενικευμένης βίας στη χώρα τους, αλλά δεν τα χαρακτηρίζει ρητά **πρόσφυγες**. Αφετέρου, η διατύπωση «δικαιούνται άσυλο και διεθνή προστασία στη χώρα όπου καταφεύγουν» αφήνει αναπάντητο το ερώτημα αν αυτή η χώρα είναι η **πρώτη** ασφαλής χώρα στην οποία καταφεύγει ένας **πρόσφυγας** ή αν μπορεί να είναι οποιαδήποτε χώρα, ακόμη κι αν ο (αρχικά) **πρόσφυγας** έχει διασχίσει περισσότερες από μία ασφαλείς χώρες πριν ζητήσει διεθνή προστασία.

Σύμφωνα με την ίδια πηγή:

Μετανάστες είναι τα άτομα που εγκαταλείπουν τη χώρα καταγωγής τους προσβλέποντας σε καλύτερες συνθήκες εργασίας και γενικά διαβίωσης, στις χώρες τελικού προορισμού τους. Αν και ολοένα περισσότερο σήμερα οι λόγοι του ξεριζωμού είναι αναγκαστικοί, παρά αποτέλεσμα «ελεύθερης επιλογής» (ιδιαίτερα σε περιπτώσεις φυσικών ή περιβαλλοντικών καταστροφών ή απόλυτης φτώχειας), οι μετανάστες έχουν καταρχήν τη δυνατότητα να επιστρέψουν στην πατρίδα τους όποτε το θελήσουν, σε αντίθεση με τους πρόσφυγες.

⁴ https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/10/2012_Migration_Asylum_GR.pdf (πρόσβαση 17-7-2021).

Άρα, με βάση την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες, τα κύρια διακριτικά χαρακτηριστικά της έννοιας **πρόσφυγας** σε σύγκριση με την έννοια **μετανάστης** είναι η δυνατότητα του δεύτερου να επιστρέψει στη χώρα του οποτεδήποτε, αλλά και – *ex silentio* – το γεγονός ότι ο δεύτερος δεν έχει δικαίωμα διεθνούς προστασίας (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν μπορεί να τύχει διεθνούς προστασίας κατά προαίρεση του κράτους υποδοχής). Από την άλλη πλευρά, αυτός ο ορισμός τείνει να εξομοιώνει εμμέσως τις δύο έννοιες, επισημαίνοντας την αναγκαστικότητα του ξεριζωμού. Αξίζει τώρα να συγκρίνουμε τους παραπάνω ορισμούς με τους αντίστοιχους που δίνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή – Ευρωπαϊκό Δίκτυο Μετανάστευσης (European Migration Network – EMN), σύμφωνα με τους οποίους οι όροι **πρόσφυγας** και **μετανάστης** έχουν αμφότεροι μία παγκόσμια και μία ενδοευρωπαϊκή έννοια και, συγκεκριμένα:

Στο παγκόσμιο πλαίσιο [ενν. πρόσφυγας είναι] είτε άτομο που, λόγω βάσιμου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικής άποψης ή συμμετοχής σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, βρίσκεται εκτός της χώρας της ιθαγένειάς του και δεν μπορεί ή, λόγω του σχετικού φόβου του, δεν θέλει να απευθυνθεί για προστασία στη χώρα αυτή, ή ανιθαγενής, ο οποίος, εκτός της χώρας της πρώην συνήθους διαμονής του, για τους ίδιους λόγους που προαναφέρθηκαν, δεν μπορεί ή, λόγω του σχετικού φόβου του, δεν θέλει να επιστρέψει σε αυτή.

Στο πλαίσιο της ΕΕ [ενν. πρόσφυγας είναι] είτε πολίτης τρίτης χώρας που, λόγω βάσιμου φόβου δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, πολιτικής άποψης ή συμμετοχής σε συγκεκριμένη κοινωνική ομάδα, βρίσκεται εκτός της χώρας της ιθαγένειάς του και μπορεί ή, λόγω του σχετικού φόβου του, δεν θέλει να απευθυνθεί για προστασία στη χώρα αυτή, ή ανιθαγενής, ο οποίος, εκτός της χώρας της πρώην συνήθους διαμονής του, για τους ίδιους λόγους που προαναφέρθηκαν, δεν μπορεί ή, λόγω του σχετικού φόβου του, δεν θέλει να επιστρέψει σε αυτή, και για την περίπτωση του οποίου δεν εφαρμόζεται το Άρθρο 12 (Αποκλεισμός) της Οδηγίας 2011/95/ΕΕ (Αναδιατυπωμένη Οδηγία περί Χαρακτηρισμού).⁵

Παρατηρούμε εδώ, λοιπόν, ότι Σύμφωνα με την ΕΕ η έννοια που κατασημαίνει ο όρος **πρόσφυγας**, είτε παγκοσμίως είτε εντός ΕΕ, δεν περιλαμβάνει άτομα *χωρίς* συγκεκριμένο φόβο δίωξης για ιδιότητες ή πεποιθήσεις τους, σε αντίθεση με τον ευρύτερο ορισμό που δίνει ο ΟΗΕ. Όσον αφορά την έννοια που κατασημαίνει ο όρος **μετανάστης**, αυτή ορίζεται ως εξής σύμφωνα με την ΕΕ:

Στο παγκόσμιο πλαίσιο [ενν. μετανάστης είναι] ένα πρόσωπο που βρίσκεται εκτός της επικράτειας του Κράτους του οποίου είναι υπήκοος ή πολίτης και έχει διαμείνει σε ξένη χώρα για περισσότερο από ένα έτος, ανεξαρτήτως αιτίας, εκούσιας ή ακούσιας, και μέσου, τακτικού ή έκτακτου, που χρησιμοποιήθηκε για τη μετανάστευση.

Στο πλαίσιο της ΕΕ/ΕΖΕΣ [ενν. μετανάστης είναι] ένα άτομο που είτε: (i) ορίζει τη συνήθη διαμονή

⁵ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/refugee_en (πρόσβαση 17-7-2021, μετάφραση: Π.Γ. Κριμπάς).

του στην επικράτεια ενός κράτους μέλους της ΕΕ/ΕΖΕΣ για μια περίοδο που διαρκεί, ή αναμένεται να διαρκέσει, τουλάχιστον 12 μήνες, ενώ προηγουμένως διέμενε κατά συνήθεια σε άλλο κράτος μέλος της ΕΕ/ΕΖΕΣ ή σε τρίτη χώρα· ή που (ii) αφού διέμενε προηγουμένως κατά συνήθεια στην επικράτεια του [ενν. εν λόγω] κράτους μέλους ΕΕ/ΕΖΕΣ, παύει να έχει τη συνήθη διαμονή του στο κράτος μέλος ΕΕ/ΕΖΕΣ για μια περίοδο που διαρκεί ή αναμένεται να διαρκέσει τουλάχιστον 12 μήνες.⁶

Σύμφωνα με την ΕΕ, ο παγκόσμιος ορισμός της έννοιας **μετανάστης** δεν διαφέρει ουσιαστικά από τον ορισμό του ΟΗΕ, ενώ εντός ΕΕ η έννοια **μετανάστης** είναι πολύ ευρύτερη τόσο από τον παγκόσμιο ορισμό της όσο και από εκείνον του ΟΗΕ, καθώς ορίζεται αποκλειστικά με βάση τοπικά και χρονικά κριτήρια, χωρίς αναφορά σε ποιοτικά κριτήρια, όπως λόγους ή τρόπο μετανάστευσης. Επίσης, η ίδια ιστοσελίδα αποσαφηνίζει: α) ότι η έννοια **μετανάστης** δεν έχει επίσημο, νομικό ορισμό, αλλά βασίζεται απλώς σε **συστάσεις** του ΟΗΕ, β) ότι, αν και οι τουρίστες και οι επαγγελματίες που ταξιδεύουν για μικρές περιόδους σε άλλη χώρα δεν θεωρούνται **μετανάστες** σύμφωνα με τον ΟΗΕ, οι εποχιακοί εργάτες – για λόγους που δεν αναφέρονται – χαρακτηρίζονται **μετανάστες** στην «κοινή χρήση» (προφανώς γλωσσική;), γ) ότι – όπως και στην περίπτωση του ορισμού της Ύπατης Αρμοστείας για τους Πρόσφυγες – βασικό διακριτικό χαρακτηριστικό της έννοιας μετανάστης είναι η ελεύθερη απόφαση μετανάστευσης και – *ex silentio* – επιστροφής, και δ) ότι όποιος μεταγκαταθίσταται από χώρα σε χώρα εντός ΕΕ/ΕΖΕΣ δεν θεωρείται **μετανάστης**, ανεξάρτητα από το τι ορίζουν οι εθνικές έννομες τάξεις. Όλα αυτά αρκούν για να εξηγηθεί η σύγχυση που έχει προκύψει σχετικά με το ποιος θεωρείται **μετανάστης** και πού, αλλά δεν αρκούν για να εξηγήσουν την επικρατούσα σύγχυση/ταύτιση μεταξύ των εννοιών **πρόσφυγας** και **μετανάστης** (Κωτούλας 2011 σ. 128–129). Στη σχετική σύγχυση έχει αναφερθεί ρητά και ο ΟΗΕ, επισημαίνοντας ότι αυτή μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις τόσο για τους **μετανάστες** όσο και για τους **πρόσφυγες** – χωρίς ωστόσο να αναφέρεται στις αρνητικές επιπτώσεις που μπορεί να έχει αυτή η εννοιολογική και ορολογική σύγχυση και για τα ίδια τα κράτη υποδοχής. Ο ΟΗΕ αναφέρει ότι «η επιλογή των λέξεων έχει όντως σημασία», αλλά κάποιες διατυπώσεις του, όπως η ακόλουθη, ίσως συμβάλλουν στη σύγχυση:

Μιλώντας για την **Ευρώπη** και τους ανθρώπους που φτάνουν τα τελευταία χρόνια δια μέσω θαλάσσης στην Ελλάδα, την Ιταλία και αλλού. Τι από τα δύο είναι; Πρόσφυγες ή μετανάστες; Στην πραγματικότητα, μπορεί να είναι και τα δύο. Η πλειονότητα των ανθρώπων που φτάνουν στην Ιταλία και ιδιαίτερα στην Ελλάδα προέρχονται από χώρες που μαστίζονται από πολέμους ή

⁶ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/migrant_en (πρόσβαση 17-7-2021, μετάφραση: Π.Γ. Κριμπάς).

που θεωρούνται ότι 'παράγουν' πρόσφυγες και οι οποίοι χρήζουν διεθνούς προστασίας. Παρ' όλα αυτά, ένα μικρότερο ποσοστό ανάμεσά τους είναι από άλλες χώρες, και για πολλούς απο αυτούς τους ανθρώπους, ο όρος 'μετανάστης' θα ήταν σωστός.⁷

Σύμφωνα με αυτή τη διατύπωση, **πρόσφυγας** ανακηρύσσεται οποιοσδήποτε προέρχεται από χώρες που μαστίζονται από πολέμους ή που θεωρούνται (από ποιους;) ότι «παράγουν» πρόσφυγες και οποίοι χρήζουν (γιατί;) διεθνούς προστασίας, δηλαδή ανεξάρτητα από το αν οι ίδιοι υφίστανται στη χώρα προέλευσης δίωξη για υποστασιακές ιδιότητες ή ιδέες τους. Επίσης, η διατύπωση μοιάζει να υποβαθμίζει το ποσοστό των **μεταναστών** στο πλαίσιο των συγκεκριμένων ροών, αναφέροντας (χωρίς παράθεση στατιστικών δεδομένων) ότι το ποσοστό όσων είναι «από άλλες χώρες» είναι «μικρότερο». Έτσι η διατύπωση διολισθαίνει σταθερά στο να ορίζει τον **πρόσφυγα** αποκλειστικά με βάση τη χώρα καταγωγής (καταγωγής υπό την έννοια της *ιθαγένειας*;) ή διαμονής του (*τελευταίας* διαμονής του;) και όχι με βάση τον κίνδυνο που διατρέχει αυτός αποδεδειγμένα σε δεδομένη χώρα τη δεδομένη στιγμή ή περίοδο. Συναφές είναι ότι, σύμφωνα με την ΕΕ, **αιτών άσυλο** θεωρείται, σε παγκόσμιο πλαίσιο, όποιος αναζητεί προστασία από δίωξη ή σοβαρή βλάβη σε χώρα άλλη από τη δική του και αναμένει απόφαση επί αιτήσεώς του για χορήγηση του καθεστώτος του **πρόσφυγα** βάσει των ισχυουσών διεθνών και εθνικών νομικών διαδικασιών, ενώ εντός της ΕΕ **αιτών άσυλο** είναι πολίτης τρίτης χώρας ή ανιθαγενής που υπέβαλε αίτηση προστασίας βάσει της Σύμβασης και του Πρωτοκόλλου της Γενεύης για τους Πρόσφυγες, σχετικά με τον οποίο εκκρεμεί τελεσίδικη απόφαση. Διευκρινίζει, ωστόσο, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ότι στα περισσότερα κράτη μέλη της ΕΕ ο όρος **αιτών άσυλο** είναι συνώνυμος του όρου **αιτών διεθνή προστασία** βάσει των Οδηγιών 2011/95/ΕΕ (Αναδιατυπωμένη Οδηγία περί Χαρακτηρισμού) και 2013/32/ΕΕ (Αναδιατυπωμένη Οδηγία περί Διαδικασιών Ασύλου), αν και ορισμένα κράτη μέλη όπως π.χ. η Ιρλανδία δεν έχουν υιοθετήσει την ενιαία διαδικασία και χρησιμοποιούν τον όρο **αιτών άσυλο** αποκλειστικά για όσους ζητούν προστασία στο πλαίσιο της προαναφερθείσας Σύμβασης της Γενεύης. Εκτός ΕΕ ο όρος **αιτών άσυλο** χρησιμοποιείται συχνότερα από τον όρο **αιτών διεθνή προστασία**.⁸

3 Μεθοδολογία της έρευνας

Η μεθοδολογική προσέγγιση της παρούσας έρευνας στηρίζεται στην Επεξεργασία Φυσικής Γλώσσας (Natural Language Processing – NLP) μέσω εργαλείων ανάλυσης Ηλεκτρονικών Σωμάτων Κειμένων (HSK, Corpus Linguistics) και εξόρυξης κειμενικής πληροφορίας (Text

⁷ <https://www.unhcr.org/gr/12771-prosfygas-i-metanastis.html> (πρόσβαση 17-7-2021, η εντονότυπη γραφή προϋπάρχει).

⁸ https://ec.europa.eu/home-affairs/what-we-do/networks/european_migration_network/glossary_search/asylum-seeker_en (πρόσβαση 17-7-2021, απόδοση/περίληψη: Π.Γ. Κριμπάς).

Mining). Για τον λόγο αυτόν χρησιμοποιούμε δύο από τις πιο εξελιγμένες πλατφόρμες υπολογιστικής ανάλυσης κειμένων: το Sketch Engine και τα Voyant Tools. Χρησιμοποιήσαμε παραπληρωματικά τα δύο εργαλεία με στόχο την πολυεπίπεδη ανάλυση τόσο της λεξικογραμματικής συμπεριφοράς των όρων σε επίπεδο γλωσσολογικής ανάλυσης, όσο και της ευρύτερης ποσοτικής κατανομής τους στο ΗΣΚ που εξετάζουμε. Για την καλύτερη αποτύπωση των ποσοτικών αποτελεσμάτων του ΗΣΚ των ερωτήσεων της Βουλής των Ελλήνων εκπονήσαμε κατ' αρχάς ένα υπόσωμα (subcorpus) (υποσύνολο του ΗΣΚ), αποτελούμενο από 270 ερωτήσεις που περιέχουν τους όρους που θέσαμε (**μετανάστης**, **λαθρομετανάστης** και **πρόσφυγας**), τ.έ. κρατήσαμε μόνο τις ερωτήσεις όπου αναφέρεται ρητά ένας τουλάχιστον από τους όρους που μας απασχολούν. Αυτό έγινε για να αποκτήσουν τις πραγματικές τους διαστάσεις τα ποσοστά και οι λεξικές αντιπροσωπεύσεις. Έπειτα πραγματοποιήσαμε νέο διαχωρισμό σε 7 υποσώματα ανά κόμμα (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος – ΚΚΕ, Ανεξάρτητοι Έλληνες – ΑΝΕΛ, Νέα Δημοκρατία – ΝΔ, Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα – ΠΑΣΟΚ, Το Ποτάμι – ΠΟΤΑΜΙ, Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς – ΣΥΡΙΖΑ και Λαϊκός Σύνδεσμος-Χρυσή Αυγή – ΧΑ), με σκοπό να μελετήσουμε τη σημασιολογική προσωδία των όρων που μας ενδιαφέρουν στον πολιτικό λόγο (political discourse). Στις υποενότητες που ακολουθούν παραθέτουμε τα αποτελέσματα της ανάλυσής μας ανά όρο.

3.1 Μετανάστης

Πανοραμικά, το λήμμα μετανάστης εμφανίζεται 506 φορές σε 175 ξεχωριστές ερωτήσεις στο ΗΣΚ⁹. Τα κόμματα που αναφέρθηκαν περισσότερο στον όρο είναι η ΧΑ με 50 ερωτήσεις και η ΝΔ με 49. Έπειτα ακολουθούν ΑΝΕΛ και ΚΚΕ με 25 ερωτήσεις έκαστο κόμμα και τέλος έχουμε 13 ερωτήσεις από το ΠΟΤΑΜΙ, 9 ερωτήσεις από τον ΣΥΡΙΖΑ και 4 ερωτήσεις από το ΠΑΣΟΚ. Φτιάχνοντας ένα λεξικογραμματικό πλαίσιο για το λήμμα **μετανάστης** παρατηρούμε ότι στο 63.43% των ευρημάτων (111 εμφανίσεις) το λήμμα **μετανάστης** συνοδεύεται από το λήμμα **παράνομος**. Με άλλα λόγια, το λεξικό σύμπλοκο **παράνομος μετανάστης** εμφανίζεται *sensu stricto* σχεδόν στα ⅔ του συνόλου των αναφορών στο μεταναστευτικό. Δεν είναι όμως όλοι οι μετανάστες **παράνομοι/παράτυποι**, ούτε αποκλειστικά **εισερχόμενοι**. Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι, όσον αφορά θέματα μετανάστευσης τη συγκεκριμένη κοινοβουλευτική περίοδο, οι βουλευτές εστιάζουν την προσοχή τους όχι στη μετανάστευση των Ελλήνων στο εξωτερικό¹⁰, αλλά στις λεγόμενες

⁹ Εξαιρέσαμε τις ερωτήσεις που επαναλαμβάνονται σε όλα τα επίπεδα, δηλαδή ερωτήσεις με ίδιο κείμενο από τον ίδιο βουλευτή προς τον ίδιο υπουργό, αλλά συμπεριλάβαμε πανομοιότυπες ερωτήσεις που αφορούσαν διαφορετικά πρόσωπα.

¹⁰ Αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι μόνο η ΧΑ, σε ερώτησή της, αναφέρεται στον εκπατρισμό των

μικτές μεταναστευτικές ροές προς την ελληνική επικράτεια, δηλαδή στις ροές όπου η διάκριση μεταξύ **μεταναστών** και **προσφύγων** δεν είναι, κατά την άποψη του ΟΗΕ, εφικτή.¹¹ Όπως είναι ευρέως γνωστό, μία από τις πιο προβληματικές πτυχές του μεταναστευτικού για τα κράτη πρώτης υποδοχής είναι η διάκριση των εισερχόμενων απόμων σε επίπεδα προστασίας σύμφωνα με διεθνή και ευρωπαϊκά κείμενα, όπως τη Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων. Ωστόσο, όπως αναφέρει η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες:

Κατά την άφιξή τους στο ελληνικό έδαφος, η διάκριση των δυο κατηγοριών δεν είναι άμεσα δυνατή. Τόσο οι πρόσφυγες, όσο και οι μετανάστες χρησιμοποιούν σήμερα τους ίδιους δρόμους διέλευσης και εισόδου, και συχνά καταφεύγουν στα ίδια «κυκλώματα» διακινητών προκειμένου να αποφύγουν τους αυξημένους ελέγχους στα σύνορα και να φτάσουν στη χώρα προορισμού τους (που, για τους περισσότερους, δεν είναι η Ελλάδα). Γι' αυτό γίνεται λόγος για «**μικτές μεταναστευτικές ροές**». Στη συντριπτική τους πλειοψηφία, στερούνται νομιμοποιητικών εγγράφων (π.χ. διαβατήριο, βίζα ή άλλα έγγραφα), γεγονός που κάνει ακόμα πιο δύσκολη την εξακρίβωση της ταυτότητάς τους, της χώρας καταγωγής ή της ανάγκης τους για διεθνή προστασία, όταν περνούν τα σύνορα. Μόνο εάν ζητήσουν άσυλο και ενταχθούν στη σχετική διαδικασία, και εφόσον το σύστημα ασύλου είναι δίκαιο και αποτελεσματικό, θα είναι δυνατό στο τέλος της διαδικασίας να εξακριβωθεί ποιοί είναι πραγματικά πρόσφυγες και ποιοί όχι. [...] Η προβληματική λειτουργία του συστήματος είχε (και έχει ακόμα) ως συνέπεια, πολλοί πρόσφυγες να μην καταφέρνουν ή να μη θέλουν να ζητήσουν άσυλο στην Ελλάδα (μη εμπιστευόμενοι τη σχετική διαδικασία και προσβλέποντας να φθάσουν σε άλλη χώρα της Ε.Ε. όπου υπάρχουν εγγυήσεις πως θα τους χορηγηθεί καθεστώς προστασίας εφόσον το δικαιούνται), ενώ αντίθετα αμιγώς οικονομικοί μετανάστες να προστρέχουν στη διαδικασία ως μόνο τρόπο για να νομιμοποιήσουν προσωρινά τη διαμονή τους στη χώρα (μέχρις ότου το αίτημά τους απορριφθεί, κάτι που μπορεί να διαρκέσει ακόμη και χρόνια). Ενδεικτικά, οι αιτήσεις ασύλου το 2011 ήταν 9.311. Από αυτές, το 24,80% υποβλήθηκαν από Πακιστανούς, το 12,04% από Γεωργιανούς, το 6,84% από Αφγανούς, το 6,61% από Μπαγκλαντεσιανούς, το 4,36% από Κινέζους και ακολουθούν υπήκοοι άλλων χωρών.¹²

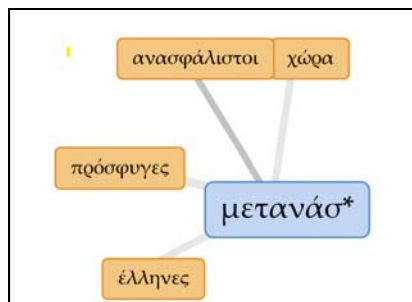
Λαμβάνοντας υπόψη αυτά τα στοιχεία, παρατηρούμε πώς αντικατοπτρίζεται η ανθρωπιστική αυτή κρίση στους ορισμούς που χρησιμοποιούνται από τους βουλευτές και ποιοι είναι οι κύριοι παράγοντες που επηρέασαν την προτίμηση του όρου **παράνομος μετανάστης** αντί των όρων **πρόσφυγας** και **λαθρομετανάστης**, όπως θα δούμε και παρακάτω. Οπτικοποιώντας τα λεξικά σύμπλοκα του όρου **μετανάστης**, παρατηρούμε ότι οι ισχυρότεροι δεσμοί συνεμφάνισης του όρου **μετανάστης** σχετίζονται αφενός με την ασφάλισή τους, αφετέρου με την Ελλάδα και τους κατοίκους της. Σημαντικό εύρημα είναι επίσης η παρουσία του όρου **πρόσφυγας** ως ενός από τα πιο συχνά λεξικά σύμπλοκα του όρου **μετανάστης**. Όπως θα γίνει εμφανές και στη συνέχεια, η συχνή συνεμφάνιση των δύο

νέων Ελλήνων.

¹¹ Βλ. κεφάλαιο 2.

¹² https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/10/2012_Migration_Asymylum_GR.pdf (πρόσβαση 17-7-2021, η εντονότερη γραφή προϋπήρχε).

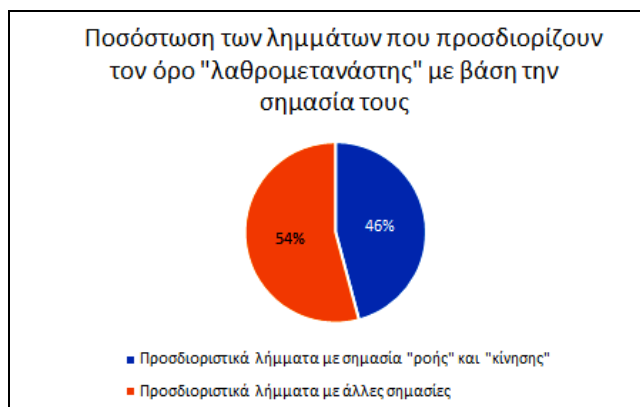
όρων διαμορφώνει μια άτυπη σχέση σημασιολογικής συνωνυμίας.

Διάγραμμα 1: Δίκτυο λεξικών συμπλόκων του όρου **μετανάσ*** υπολογισμένο σε παράθυρο 5 λέξεων στα δεξιά και αριστερά του όρου

3.2 Λαθρομετανάστης

Το λήμμα **λαθρομετανάστης** εμφανίζεται 164 φορές σε 51 ξεχωριστές ερωτήσεις στο ΗΣΚ. Το κόμμα που αναφέρθηκε περισσότερο στον όρο είναι η ΧΑ με 36 ερωτήσεις και έπειτα ακολουθούν οι ΑΝΕΛ με 11 ερωτήσεις και η ΝΔ με 4 ερωτήσεις. Στο επίπεδο του λεξικογραμματικού πλαισίου του λήμματος, ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η κατηγορία **προσδιορισμοί (modifiers)**, όπου παρατηρούμε ότι οι προσδιορισμοί με τις περισσότερες εμφανίσεις πριν από το λήμμα **λαθρομετανάστης** (14 τον αριθμό) απορρέουν νοηματικά είτε από την έννοια της **ροής** είτε από αυτή της **κίνησης**.

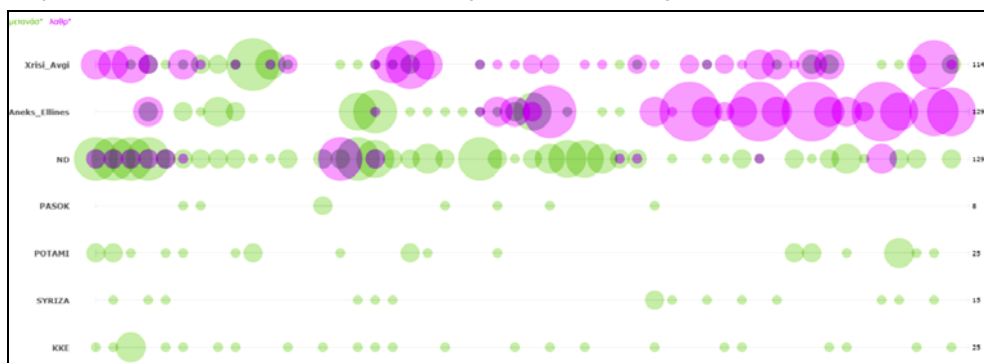
Διάγραμμα 2: Η κατανομή της ποσοστώσης των λημμάτων που προσδιορίζουν τον όρο **λαθρομετανάστης** με βάση τη σημασία τους

Συγκεκριμένα, από το σύνολο των ξεχωριστών προσδιορισμών (120 τον αριθμό), το λήμμα **ροή** έχει 13 εμφανίσεις και ακολουθούν τα: **εισροή** (6), **μεταφορά** (6), **διακίνηση** (6), **είσοδος** (6), **μετακίνηση** (5), **αποστολή** (5), **ορδή** (2), **άφιξη** (2), **έλευση** (1), **εισβολή** (1),

ρεύμα (1) και **κύμα** (1). Βλέπουμε λοιπόν ότι, εκ πρώτης όψεως, το λήμμα **ροή** αντιστοιχεί στο 11% των 120 προσδιορισμών, καθώς και ότι το σύνολο των υπόλοιπων λημμάτων που σχετίζονται νοηματικά με την κίνηση ανέρχεται στο 35%. Ενοποιώντας το κεντρικό μας λήμμα και την θεματική ομάδα που βρίσκεται γύρω του, βλέπουμε ότι μαζί αποτελούν το 46% επί των συνολικών προσδιορισμών. Άρα μία στις δύο αναφορές στο λαθρομεταναστευτικό αφορά την κίνηση πληθυσμών. Στη συγκεκριμένη κοινοβουλευτική περίοδο η ελληνική αντιπολίτευση βρίσκεται σε κατάσταση σοκ, παρατηρώντας το φαινόμενο της εισροής μεταναστών στη χώρα, και δεν υποβάλλει ερωτήσεις που να εμβαθύνουν σε ζητήματα πολιτικής και ανθρωπιστικής διαχείρισης του μεταναστευτικού. Από την πλευρά του, ο ΟΗΕ μάς εξηγεί πως:

Ο συνολικός αριθμός όσων βρίσκονται χωρίς νομιμοποιητικά έγγραφα σήμερα στην Ελλάδα και που συλλήβδην αποκαλούνται «**λαθρομετανάστες**», δεν είναι δυνατό να υπολογιστεί. Κάτι τέτοιο θα απαιτούσε μια σοβαρή και συντονισμένη προσπάθεια καταγραφής και ταυτοποίησης. Αυτό που πρέπει να τονιστεί είναι ότι δεν αποτελούν μια ενιαία κατηγορία. Μέσα στο σύνολο των όσων έχουν εισέλθει και διαμένουν **παράτυπα** στη χώρα, υπάρχουν τελείως ξεχωριστές και διακριτές ομάδες προσώπων, που κάθε μια έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά, διαφορετικές ανάγκες, διαφορετικά δικαιώματα και, συνεπώς, δημιουργούνται διαφορετικές προοπτικές ή υποχρεώσεις για την Ελλάδα αναφορικά με τη μεταχείρισή τους.¹³

Χρησιμοποιώντας τα Voyant Tools οπτικοποιήσαμε την κατανομή του όρου **λαθρομετανάστης** σε σύγκριση με τον όρο **μετανάστης** σε ένα διάγραμμα φυσαλίδων (bubble chart), το οποίο αποτυπώνει τη χρήση των όρων ανά κόμμα. Όσο συχνότερα χρησιμοποιούνται οι όροι, τόσο μεγαλύτερες είναι οι φυσαλίδες.

Διάγραμμα 3: Διάγραμμα φυσαλίδων (bubble chart) των όρων **μετανάστης** και **λαθρομετανάστης** ανά πολιτικό κόμμα

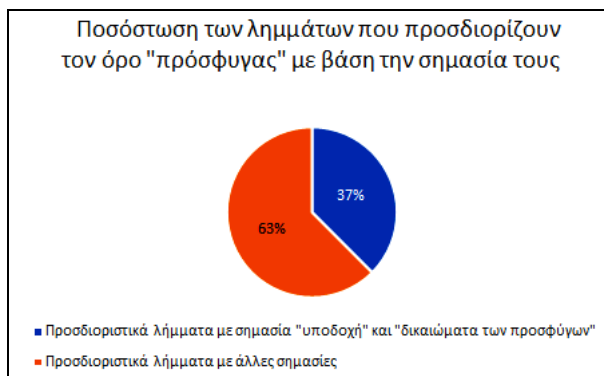
Όπως γίνεται φανερό, η κατανομή των δύο όρων αποκαλύπτει μια σαφή ιδεολογική διαφοροποίηση. Ο όρος **λαθρομετανάστης** χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά από τα

¹³ https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/10/2012_Migration_Asylum_GR.pdf (πρόσβαση 17-7-2021, η εντονότυπη γραφή προϋπήρχε.)

κόμματα της άκρας δεξιάς (ΧΑ και ΑΝΕΛ) και, σποραδικά, από τη ΝΔ, ενώ τα υπόλοιπα κόμματα δεν χρησιμοποιούν αυτόν τον όρο.

3.3 Πρόσφυγας

Διαφορετική είναι η εικόνα ως προς το λήμμα **πρόσφυγας**, το οποίο εμφανίζεται 171 φορές σε 44 ξεχωριστές ερωτήσεις στο ΗΣΚ. Τον όρο αναφέρει περισσότερο η ΝΔ με 18 ερωτήσεις και οι ΑΝΕΛ με 11 ερωτήσεις. Ακολουθούν το ΚΚΕ και η ΧΑ με 4 ερωτήσεις έκαστο κόμμα, το ΠΟΤΑΜΙ με 3 ερωτήσεις και, τέλος, το ΠΑΣΟΚ και ο ΣΥΡΙΖΑ με 2 ερωτήσεις έκαστο κόμμα. Η στήλη των προσδιορισμών¹⁴ στο αντίστοιχο λεξικογραμματικό πλαίσιο μαρτυρεί τη διαφορετική γλωσσική προσέγγιση της έννοιας του **πρόσφυγα** εκ μέρους των βουλευτών σε σχέση με εκείνη του **λαθρομετανάστη**: από τους 56 ξεχωριστούς προσδιορισμούς για το λήμμα **πρόσφυγας**, οι 21 αφορούν έννοιες που σχετίζονται με την υποδοχή και τα δικαιώματα των **προσφύγων**.

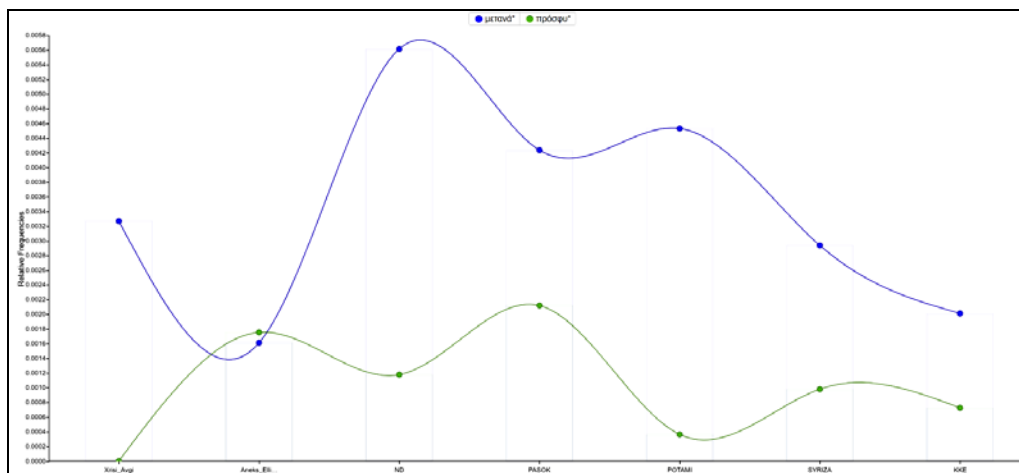
Διάγραμμα 4: Η κατανομή της ποσόστωσης των λημμάτων που προσδιορίζουν τον όρο **πρόσφυγας** με βάση τη σημασία τους

Συγκεκριμένα, η κατανομή των προσδιορισμών που παρατηρήθηκε είναι η ακόλουθη: **φιλοξενία** (5 εμφανίσεις), **μεταφορά** (2), **ταυτοποίηση** (1), **μετεγκατάσταση** (1), **ένταξη** (1), **ενσωμάτωση** (1), **εγγραφή** (1), **καταυλισμός** (1), **σίτιση** (1), **ταμείο** (1), **εγκατάσταση** (1), **διάσωση** (1), **παρακολούθηση** (1), **περίθαλψη** (1), **προστασία** (1), **δικαίωμα** (1). Οι 21 αυτές ομαδοποιημένες εμφανίσεις των εν λόγω προσδιορισμών στο ΗΣΚ αντιστοιχούν στο 37.5% των εμφανίσεων προσδιορισμών του λήμματος, ποσοστό αρκετά υψηλό, αν

¹⁴ Σημειώνουμε ότι, στην εν λόγω στήλη, το αποτέλεσμα με τις περισσότερες εμφανίσεις είναι το λήμμα **τηλεφώνημα** (10 εμφανίσεις), το οποίο αφορά συγκεκριμένο ερώτημα που τέθηκε ταυτόχρονα από τον Νικόλαο Νικολόπουλο προς τους υπουργούς Εσωτερικών & Διοικητικής Ανασυγκρότησης, Εθνικής Άμυνας, Εξωτερικών, Επικρατείας & Οικονομίας, και Υποδομών, Ναυτιλίας & Τουρισμού.

αναλογιστεί κανείς τη σημασιολογική τους συνάφεια. Άλλη στήλη που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι αυτή του **και/ή (and/or)**, όπου επαληθεύεται προηγούμενη παρατήρησή μας για τη χρήση των όρων **μετανάστας** και **πρόσφυγας**, καθώς από τα 64 δείγματα λημμάτων που εμφανίζονται ως σύμπλεγμα τα 59 (92%) αφορούν τους δύο εν λόγω όρους, όπως ακριβώς μαρτυρεί και η ΥΑ του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες.

Ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις προκύπτουν και από τη συγκριτική μελέτη των συχνοτήτων χρήσης των όρων **πρόσφυγας** και **μετανάστας** ανά κόμμα:

Διάγραμμα 5: Κατανομή της συχνότητας των όρων **μετανάστας** και **πρόσφυγας** ανά ερώτηση κόμματος

Στο παραπάνω διάγραμμα παρατηρούμε ότι γενικότερα οι ερωτήσεις όλων των κομμάτων στη Βουλή αναφέρουν τον όρο **μετανάστας** συχνότερα από τον όρο **πρόσφυγας** με μόνη εξαίρεση τις ερωτήσεις των ΑΝΕΛ. Χαρακτηριστικό είναι, μάλιστα, ότι η ΧΑ δεν χρησιμοποιεί τον όρο **πρόσφυγας**, αλλά μόνο τον όρο **μετανάστας**. Η ευρύτερη ποσοτική εικόνα είναι ότι οι συζητήσεις στη Βουλή των Ελλήνων περιστρέφονται γύρω από **μετανάστες** και **μεταναστευτικό πρόβλημα** και, όταν αναφέρονται στον όρο **πρόσφυγας**, οι βουλευτές καλούν σε απαντήσεις όσον αφορά την αναγνώριση των δικαιωμάτων των προσφύγων, η οποία – σύμφωνα με τον ΟΗΕ¹⁵ – απαιτεί άμεση και συντονισμένη ανταπόκριση τόσο σε εθνικό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

¹⁵ https://www.unhcr.org/gr/wp-content/uploads/sites/10/2017/10/2012_Migration_Asylum_GR.pdf (πρόσβαση 17-7-2021).

4 Αποτελέσματα και συμπεράσματα

Η έρευνά μας επιβεβαιώνει ακόμα μία φορά ότι ακόμα και όροι ειδικών θεματικών πεδίων όπως π.χ. το Διεθνές Δίκαιο μπορούν να εκλαμβάνονται διαφορετικά ανάλογα με τους χρήστες, με παράλληλη αλλοίωση της έννοιας που κατασχηματίζονται αρχικά, γεγονός που ενίοτε σχετίζεται με συναισθηματικές στάσεις απέναντι στην οικεία έννοια. Όσον αφορά τους όρους που εξετάσαμε εδώ, προκύπτει ότι ο όρος **μετανάστης** έχει έντονα αρνητική σημασιολογική προσωδία, καθώς και ότι οι όροι **μετανάστης** και **παράνομος μετανάστης** εμφανίζονται ως εναλλάξιμοι, με αποτέλεσμα πολίτες με νόμιμο δικαίωμα στη μετανάστευση όπως οι **πρόσφυγες** να επωμίζονται το σημασιολογικό φορτίο που σχετίζεται με παραβατικές διαστάσεις της μετανάστευσης, χάνοντας κοινωνική ορατότητα και, κατ' επέκταση, βιώνοντας στέρηση νόμιμων δικαιωμάτων, κατοχυρωμένων από διεθνείς συμφωνίες. Επίσης, η συχνή συνεμφάνιση των όρων **μετανάστης** και **πρόσφυγας** παρασύρει τη σχετικά ουδέτερη σημασιολογική προσωδία του όρου **πρόσφυγας** στην έντονα αρνητική του όρου **λαθρομετανάστης**. Όταν η συσχέτιση επαναλαμβάνεται συστηματικά, δημιουργείται και μια παγιωμένη σχέση μεταξύ δύο πληθυσμιακών ομάδων, οι οποίες, στην πραγματικότητα, διαφέρουν τόσο σε επίπεδο νομικής προστασίας, όσο και σε επίπεδο κοινωνικής αποδοχής. Όπως είδαμε στην περίπτωση του λήμματος **λαθρομετανάστης**, κατά τη συγκεκριμένη κοινοβουλευτική περίοδο η ελληνική πολιτική παρατηρεί με ιδιαίτερη ανησυχία την εισροή διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων στη χώρα και εμμένει να υπογραμμίζει ότι πρόκειται για μια κρίση δημοσιονομική.

Βιβλιογραφία

Βαλεοντής, Κ.Ε. και Κριμπάς Π.Γ. (2014). *Νομική γλώσσα, νομική ορολογία: θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη/ΕΛΕΤΟ.

Barzilai, G. (2007). *Law and Religion*. Aldershot/Burlington: Ashgate (= The International Library of Essays in Law and Society 1).

Béjoint, H. (1990). Monosemy and the dictionary. Στο T. Magay and J. Zigány (επιμ.), *BudaLEX '88 Proceedings: Papers from the EURALEX Third International Congress*. Budapest: Akadémiai Kiadó, pp. 13–26.

Faber Benítez, P. (2009). The Cognitive Shift in Terminology and Specialized Translation. *MonTI. Monografías de Traducción e Interpretación* 1, pp. 107–134.

<http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=265119728010>

Cao, D. (1997). *Translating Law*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters Ltd. (= Topics in Translation 33).

- Chromá, M. (2006). Synonymy and Polysemy in a Bilingual Law Dictionary. Στο: E. Conno, C. Marcilo, and C. Onesti (επιμ.), *Proceedings XII Euralex International Congress, Torino, Italia, September 6th-9th, 2006, Vol. II*. Torino/Alessandria: Edizioni dell'Orso, pp. 735–741.
- Fitsilis, F. and Koryzis D. (2016). Parliamentary control of Governmental actions on the interaction with European organs in the Hellenic Parliament and the National Assembly of Serbia. *Online Papers on Parliamentary Democracy V*. <https://www.pademia.eu/publications/online-papers-on-parliamentary-democracy/online-papers-on-parliamentary-democracy-v2016/>
- Fitsilis, F. and Mikros G. (2021). Development and Validation of a Corpus of Written Parliamentary Questions in the Hellenic Parliament. *Journal of Open Humanities Data* 7(18), 1–14. doi:10.5334/johd.45
- Fitsilis, F., Saalfeld, T. and Schwemmer C. (2017). Content Reconstruction of Parliamentary Questions: Combining Metadata with an OCR Process. Στο: *Proceedings in Scientific Conference 2017: The 5th International Virtual Conference on Advanced Scientific Results (June, 26. - 30. 2017)*. Zilina: EDIS, 107–112. doi: 10.6084/m9.figshare.14743044.v2.
- Fretheim, T. (2001). In defence of monosemy. Στο: E. Németh and K. Bibok (επιμ.), *Pragmatics and the flexibility of word meaning*. Amsterdam: Elsevier, pp. 79–115.
- Gortych-Michalak, K. (2013). Polisemia w przekładzie prawniczym grecko-polskim i polsko-greckim. *Comparative Legilinguistics* 13, pp. 175–183. doi:10.14746/cl.2013.13.11
- ISO 704:2009, Terminology work – Principles and methods.
- ISO 10241-2:2012, Terminological entries in standards – Part 2: Adoption of standardized terminological entries.
- Katz, J. (2020). The Application and Advancement of International Law: France's New Cybersecurity Policy. *Fordham Undergraduate Law Review* 2(5), pp. 46–59.
- Κριμπάς, Π.Γ. (2017). *Εισαγωγή στη θεωρία της μετάφρασης*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Κωτούλας, Ι.Ε. (2011). *Μετανάστευση και κυρίαρχη εθνική κουλτούρα: Θρησκεία, πολιτική, πολυπολιτισμικότητα*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Poscher, R. (2011). Ambiguity and Vagueness in Legal Interpretation. Στο: L. Solan and P. Tiersma (επιμ.), *Oxford Handbook on Language and Law*. Oxford: Oxford University Press.
- Ruhl, C. (1989). *On monosemy: A study in linguistic semantics*. Albany: State University of

New York Press.

Šarčević, S. (1997). *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.

Temmerman, R. (2000). *Towards new ways of terminology description: The sociocognitive approach*. Amsterdam/Philadelphia, PA: John Benjamins.

Αφροδίτη Γιοβάνη

Διδάκτορας

Τμήμα Κλασικής Φιλολογίας

Πανεπιστήμιο της La Laguna της Ισπανίας

Ηλ-ταχ.: afroditigiovani@gmail.com

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς

Αναπληρωτής Καθηγητής

Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ηλ-ταχ.: pkrimpas@bscc.duth.gr

Φώτης Φυτσίλης

Διδάκτωρ μηχανικός

προϊστάμενος Τμήματος Επιστημονικής Τεκμηρίωσης και Εποπτείας

Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής των Ελλήνων

Ηλ-ταχ.: fitsilisf@parliament.gr

Γεώργιος Κ. Μικρός

Καθηγητής

Τμήμα Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ηλ-ταχ.: gmikros@gmail.com

ΕΝΟΤΗΤΑ 3

Ορολογικοί πόροι

13 Σύνταξη γερμανοελληνικού λεξικού 0,5 εκ. όρων με κύρια πηγή την IATE

Σπύρος Δόικας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πολύγλωσση βάση δεδομένων της IATE, προϊόν συγχώνευσης προγενέστερων βάσεων άνευ τυπολογίας, πόσο μάλλον με κοινή τυπολογία, αποτελεί ένα ετερογενές σύμφυρμα όρων που απαιτεί εκτενή και δραστική επιμέλεια, τόσο σε επίπεδο μεμονωμένων γλωσσών, όσο και σε επίπεδο διαγλωσσικών ισοδυναμιών οι οποίες πολλές φορές πρέπει να επαναπροσδιοριστούν στις διγλωσσές αντιστοιχίσεις. Στην παρούσα εργασία περιγράφεται η εξαγωγή της βάσης και η δημιουργία ενός γερμανοελληνικού λεξικού έχοντας την εν λόγω βάση ως κύρια πηγή, καθώς και τα προβλήματα που αντιμετωπίστηκαν τόσο σε επίπεδο μεμονωμένης γλώσσας όσο και σε επίπεδο ισοδυναμιών. Μια γενική ταξινόμηση των προβλημάτων που εντοπίστηκαν:

1. Πολλοί γερμανικοί όροι εμφανίζονται με διφθόγγους αντί για umlaut (π.χ. «ae» αντί για «ä»)
2. Γερμανικοί όροι ουσιαστικά ταυτόσημοι όπου στη μία περίπτωση χρησιμοποιείται «ß» και στην άλλη «ss» με διαφορετικές αποδόσεις
3. Εσφαλμένη χρήση πεζοκεφαλαίων σε γερμανικούς όρους με αποτέλεσμα π.χ. ουσιαστικά να ξεκινάνε με πεζό και ρήματα ή επίθετα με κεφαλαίο
4. Αποδόσεις γερμανικών όρων με εσφαλμένο μέρος του λόγου στα ελληνικά
5. Αποδόσεις γερμανικών όρων με ελλιπή μεταφορά οροστοιχείων στα ελληνικά ή το αντίστροφο, δηλαδή υπομετάφραση ή υπερμετάφραση
6. Διαφορετικές αποδόσεις γερμανικών όρων που παρουσιάζουν πολυτυπία (συνηθέστερα διτυπία) όσον αφορά τη χρήση μίας λέξης ή δύο λέξεων με χρήση παύλας (Einzyliermotor / Einzyliender-Motor)
7. Επιμόλυνση της γερμανικής βάσης με πολυάριθμους αμετάφραστους όρους τρίτων γλωσσών όπως αγγλικούς και γαλλικούς
8. Χρήση συνεχόμενων κεφαλαίων (π.χ. για κύρια ονόματα, «CHARCOT Gelenk»)
9. Ανακριβείς (έως εντελώς άσχετες) αποδόσεις
10. Τυπογραφικά/Κατεστραμμένοι χαρακτήρες («angeschlagenes Äi»)
11. Συνώνυμα διαχωρισμένα με ασαφή τρόπο
12. Απουσία διακριτικών («Ölumpre»)
13. Κομμένες λέξεις («nführ oder Ausfuhr»)
14. Σχόλια που εμφανίζονται ως όροι

Για τη δημιουργία του λεξικού δημιουργήθηκε ένα σενάριο ενεργειών (script) το οποίο δημιουργεί ξεχωριστές στήλες για κάθε γλώσσα και ακρωνύμια γλώσσας και μετά την επιμέλεια ένα σενάριο ενεργειών που έκανε συγχώνευση των διπλότυπων όρων για το συγκεκριμένο γλωσσικό ζεύγος.

Όταν ολοκληρώθηκε η επιμέλεια έγινε εισαγωγή του λεξικού σε διαδικτυακή εφαρμογή ελεύθερης αναζήτησης.

An IATE-based German-Greek dictionary of 0.5 million terms

Spiros Doikas

ABSTRACT

The multilingual database of IATE, being the result of merging previous databases without a strict typology, is a heterogeneous combination of terms that requires extensive and drastic editing, both at the level of individual languages and at the level of interlingual equivalents that often need to be revised

for the creation of a bilingual dictionary. This paper describes the extraction of terms from the IATE .tbx file and the creation of a German-Greek dictionary with IATE as its main source, as well as the problems encountered both at the level of individual language processing and at the level of equivalence. The problems identified are classified as follows (the list is not exhaustive by any means):

1. Many German terms are spelled with diphthongs instead of umlaut (eg "ae" instead of "ä")
2. German terms which are almost identical where in one case "ß" is used and in the other "ss" with different meanings
3. Incorrect use of uppercase letters in German terms resulting in e.g. basically start with lowercase and verbs or adjectives with a capital
4. German terms with incorrect part of speech equivalents in Greek
5. German terms with incomplete transfer of term elements in Greek or vice versa, ie under-translation or over-translation
6. Different equivalents for German terms with variation in the usage of hyphen (Einzyliermotor / Einzylinder-Motor)
7. Contamination of the German dataset with numerous untranslated third language terms such as English and French
8. Use of all caps (i.e. for proper names, "CHARCOT Gelenk")
9. Incorrect or irrelevant equivalences
10. Typos and character corruption ("angeschlagenes Äi")
11. Synonyms with incorrect delimitation
12. Missing diacritics ('Olpumpe')
13. Cut-off words ("nfuhr oder Ausfuhr")
14. Comments appearing as terms

Two scripts were developed: a) a script which would place each language and language acronyms in different columns; and after the first stage of manual editing, b) a script that merged duplicate terms. A second editing stage followed and when it was completed the dictionary was imported into a database for online search.

0 Εισαγωγή

Εκτελώντας αναζητήσεις στον γλωσσικό συνδυασμό Γερμανικά → Ελληνικά στη βάση IATE, διαπιστώνει κανείς μια σειρά προβλημάτων που αφορούν 1) τους γερμανικούς όρους καθεαυτούς 2) τους ελληνικούς όρους καθεαυτούς 3) τις αντιστοιχίσεις Γερμανικά → Ελληνικά.

Όσον αφορά τους ελληνικούς όρους έχει γίνει εκτενής ανάλυση των προβλημάτων στην εργασία: «Ποιοτικός έλεγχος των ελληνικών αποδόσεων στην ορολογική βάση IATE»¹.

1 Προβλήματα σε γερμανικούς όρους και σε ισοδυναμίες με τα ελληνικά

Στην παρούσα εργασία το επίκεντρο είναι οι γερμανικοί όροι και τα προβλήματα ισοδυναμίας που προκύπτουν σε αντιστοιχίσεις με τα ελληνικά. Έγινε μια απόπειρα ταξινόμησης αυτών των προβλημάτων σε 14 κατηγορίες.

¹ 5η Συνάντηση Εργασίας Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων. Στα αγγλικά: *QA and optimization of the Greek entries in the IATE tbx export* - <https://www.translatum.gr/etexts/greek-iate-qa.htm>

1.1 Δίφθογγοι αντί για umlaut

Πολλοί γερμανικοί όροι στη βάση εμφανίζονται με διφθόγγους αντί για umlaut. Το αποτέλεσμα είναι να υπάρχουν πολλοί διπλότυποι όροι (με μόνη διαφορά την ύπαρξη διφθόγγου αντί για umlaut), οι οποίοι, αφού διορθωθούν θα πρέπει να συγχωνευτούν. Επομένως, έπρεπε να εντοπιστούν οι όροι που περιέχουν αυτούς τους συνδυασμούς και να γίνει αντικατάσταση σύμφωνα με τον παρακάτω πίνακα.

ae → ä	Ae → Ä	oe → ö
Oe → Ö	ue → ü	Ue → Ü

Βέβαια, αν γινόταν αντικατάσταση απλά των εν λόγω συνδυασμών χωρίς να γνωρίζουμε σε ποια λέξη γίνεται η αντικατάσταση ενδεχομένως θα είχαμε και δημιουργία πολλών ανύπαρκτων λέξεων.

Μερικά παραδείγματα εντολών εύρεσης/αντικατάστασης που χρησιμοποιήθηκαν:

Abfaelle → Abfälle	aeftigun → äftigun	aehrun → ährung
aeussere → äußere	ditaet → dität	Flaech → Fläche
fuer → für	Kuehl → Kühl	kuehler → kühler
kuenstlich → künstlich	maessig → mäßig	Rohrbuendel → Rohrbündel
saeure → säure	waerme → wärme	zusaetzlich → zusätzlich

Παραδείγματα με ζεύγη όρων:

Bandwoelbung	ταινία στρογγυλεμένη στο κέντρο
Bandwölbung	καμπυλότητα ζώνης ενέργειας
angemessene Verguetung	λογική αμοιβή
angemessene Vergütung	δικαία αμοιβή, εύλογος αμοιβή
Aufenthaltsverguetung	αποζημίωση διαμονής
Aufenthaltsvergütung	έξοδα διαμονής
Antriebsraeder	κινητήριοι τροχοί
Antriebsräder	τροχοί ώθησης
Andere Siedlungsabfaelle	andere Siedlungsabfälle
Buchstütze	βιβλιοστάτης
Buchstuetze	πλάγιο υποστήριγμα βιβλίων
Maigloeckchen	κομβολλαρία του Μαΐου, άνθεμις
Maiglöckchen	άγιος κρίνος, κρινάκι

1.2 Διτυπία «ß» και «ss»

Γερμανικοί όροι ουσιαστικά ταυτόσημοι (όπου στη μία περίπτωση χρησιμοποιείται «ß» και στην άλλη «ss») με διαφορετικές αποδόσεις:

Abschlußplatte	πλάκα κλεισίματος
Abschlussplatte	τελικό πτέταλο
Achselschweiß	υπερίδρωση μασχαλών, ιδρώτας μασχάλης
Achselschweiss	μασχαλιαία εφίδρωση, μασχαλιαία εφίδρωσις
positive Maßnahme	θετική διάκριση
positive Massnahme	θετική δράση
dauer-kurzschlussstrom	στατικό ρεύμα βραχυκύκλωσης
Dauerkurzschlußstrom	μόνιμο ρεύμα βραχυκύκλωσης
Mahlfeinheitsmeßgerät	μετρητής λεπτότητας άλεσης
Mahlfeinheit-Messgerät	καλίμπρα λεπτότητας, μετρητής λεπτότητας
Neutronenüberschuß	πλεόνασμα νετρονίων
Neutronenüberschuss	περίσσεια νετρονίων

1.3 Εσφαλμένη χρήση σε αρχικό κεφαλαίο ή πεζό γράμμα

Αρκετές φορές η χρήση των πεζοκεφαλαίων είναι εσφαλμένη με αποτέλεσμα π.χ. ουσιαστικά να ξεκινάνε με πεζό και ρήματα ή επίθετα με κεφαλαίο (εξαιρούνται φυσικά πολυλεκτικά ονόματα όπως «Amerikanische Kleine Maräne» τα οποία εμπίπτουν στον κανόνα² περί χρήσεως κεφαλαίων σε επίθετα που αποτελούν μέρος σύνθετου ονόματος). Π.χ.

Ουσιαστικά με πεζό:

arbeitspunkt	arbeitswerte von spannung und stromstaerke	ablation
abbrenn-laengenverlust	abdruueckversuch für nahtschweissungen	abfanggabel
angewandte seismik	seismische lagerstaettenforschung	praktische seismik
aliquot	abweichung von der Dicke	abweichung von der rechtwinkligkeit
allgemeine schweissbarkeit	anstossen → επίκληση	empfänger → δέκτης
erster finder	glycerin	glycerol
gluehofen (αντί για: Glühofen)	hängekompass	haupt-portier
heizflamme	heizkörper für sauerstoffdruckregler	herd

² 140) Adjektive und Partizipien, die Bestandteil eines geografischen Namens sind, werden großgeschrieben. Das gilt auch für inoffizielle Namen [...] 142) Die von geografischen Namen abgeleiteten Adjektive auf -isch schreibt man klein, außer wenn sie Teil eines Namens sind (<https://www.duden.de/sprachwissen/rechtschreibregeln/namen#D140>)

hilfssperre	höchst-kurzschlussleistung	imprägnierung mit kohlenensäure
löslichkeitsgrenze des azetylens	mastweiden	palettisieren → φόρτωση σε παλέτα
palettieren → φόρτωση σε παλέτα	preisfestsetzung → καθορισμό των τιμών	prüfung → δοκιμή αντοχής στη στρέβλωση
punktelektrode mit aussenkegel	punktschweißgerät mit stosselektrode	punktschweisseinrichtung mit kapazitiver speicherung
punktschweisseinrichtung mit kinetischer energiespeicherung	putzer → καθαριστής	reglerklappen-druckstift
rohrschleuse	zentralversorgungsanlage	verteilbatterie

Επίθετα με κεφαλαίο:

Algorithmische Sprache	Andere Siedlungsabfaelle	Genetische Ressourcen
Geographische Projektion	Geologischer Prozess	Geologische Katastrophe

Ρήματα με κεφαλαίο:

Entschlüsseln	αποκρυπτογραφώ
Dechiffrieren	αποκρυπτογραφώ
Entziffern	αποκρυπτογραφώ

1.4 Αποδόσεις με εσφαλμένο μέρος του λόγου

Αποδόσεις γερμανικών όρων με εσφαλμένο μέρος του λόγου στα ελληνικά (λόγω χρήσης των αγγλικών όρων ως αναφορά για την απόδοση). Για παράδειγμα:

Abschraegung Schraege → αντέρισμα, γωνιοτομή

Εν προκειμένω δεν στέκει το ρήμα, αν δούμε όμως και τα αγγλικά είναι και ρήμα και ουσιαστικό.

Ausblendung → σβήνω, φοντύ

Στο παραπάνω το ρήμα δεν αντιστοιχεί με τον γερμανικό όρο (θα έπρεπε να είναι «σβήσιμο») και το «φοντύ» είναι άσχετο.

ausblühen	εξάνθηση, εξάνθιση (αντί για: ανθίζω, εξανθώ)
ausdämpfen	αποστείρωση με ατμό
Avance	προσεγγίζω
chemorezeptiv	χημειούποδοχέας (αντί για: χημειούποδεκτικός)
fetotoxisch	ουσία τοξική για τα έμβρυα (αντί για: εμβρυοτοξικός)
Integrationsstufe	κατασκευάζω

1.5 Ελλιπής μεταφορά οροστοιχείων

Αποδόσεις γερμανικών όρων με ελλιπή μεταφορά οροστοιχείων στα ελληνικά ή το αντίστροφο, δηλαδή υπομετάφραση ή υπερμετάφραση (η οποία καθίσταται ακόμη πιο προβληματική αν γίνει αντιστροφή γλωσσικού ζεύγους):

1.5.1 Υπομετάφραση

Absorption in der Flamme	απορρόφηση (αντί για «απορρόφηση στη φλόγα»)
Änderung in einem Speicher	τροποποιώ
Basis der Zahlendarstellung	βάση (αντί για «βάση αρίθμησης»)
Besserstellung der defavorisierten Klassen	βελτίωση
Durchbiegung eines Isolators	βέλος
Energieabsorption	απορρόφηση
Erschöpfung durch hohe Arbeitsbelastung	υπερκόπωση
Funktionssicherheit	αξιοπιστία (αντί για: λειτουργική αξιοπιστία)
Geltendmachung der Ansprüche	αξίωση (αντί για: άσκηση αξίωσης)
Getriebeglied	στοιχείο
Haltbarkeit der Bananen	χρόνος συντήρησης σε ράφια (αντί για: χρόνος συντήρησης των μπανανών σε ράφια)
Ingenieurmodell	πρότυπο
Isolierkörper	σώμα
Kapitalbeschaffungskosten	έξοδα
kaskadierende Fehlermeldung	καταρράκτης (αντί για: καταρράκτης μηνυμάτων σφάλματος)
Kassenbestände	διαθέσιμα (αντί για: ταμειακά διαθέσιμα)
kinematisches Glied	στοιχείο
Kommissionsbeauftragter	εκπρόσωπος
Koppelung von Überspannungen	σύζευξη
Lagerbedingungen	όροι, συνθήκες
Löschung von Zertifikaten	διαγραφή
Löschung von Kyoto-Einheiten	ακύρωση
Luftkissenbalg	σάκος
magnetostriktiver Lautsprecher	πιεζομαγνητικό
natürliche Zuckerstoffe	γλυκαντικά
optische Übersichtweite	ανύψωση
optische Untersichtweite	βύθιση
Palette mit freier Einfahröffnung	παλέτα
Preisklasse	κατηγορία

radioaktive Zerfallskonstante	σταθερά
quadratische Bananenpflanzung	φύτευση σε τετράγωνα
Sägeblattdicke	πάχος
sägezahnförmiges Blech	άλμα
Sämischerbung der Häute und Felle	δέψη με λάδι
Scheinwerferbetätigungseinrichtung	χειριστήριο
Schürzenfinger	δάκτυλο (αντί για: δάκτυλο ποδιάς αερόστρωμνου)
Sicherung der Durchhaltefähigkeit	διατήρηση (αντί για: διατήρηση της βιωσιμότητας)
Sicherheitszertifikation	πιστοποίηση
Zertifikation des Systems	πιστοποίηση
Strahlungsempfänger	αποδέκτης (αντί για: αποδέκτης ακτινοβολίας)
Strahlungsexposition	έκθεση (αντί για: έκθεση ακτινοβολίας)
Strahlungs-Keule	λοβός, λωβός (αντί για: λοβός ακτινοβολίας)
Streustrahlausbreitung	διάχυση
theoretische Dauerfestigkeit für unendliche Wechsel-oder Schwellenzahl	θεωρητικό όριο κόπωσης
thermisch erzeugter Sprung	ράγισμα, χαραγή (αντί για: θερμικά επαγόμενο ράγισμα, θερμικά επαγόμενη χαραγή θερμικής αιτιολογίας, ράγισμα, χαραγή θερμικής αιτιολογίας)
unimodale Verteilung	μονοκόρυφη (αντί για: μονοκόρυφη κατανομή)
Vegetationsentwicklung	σειρά
Verzögerungsglied	κύκλωμα, μονάδα υστέρησης, στοιχείο
Waldbrandbekämpfung	κατάσβεσις
Waldbrandsektorleiter	αρχηγός τομέως
Waldbrandstreife gehen	περιπολώ
Wechselstrombelastung	φορτίο (αντί για: φορτίο εναλλασσόμενου ρεύματος)
Wechselstromrauschtoleranz	περιθώριο θορύβου
Wechselstromrauschen	θόρυβος
Wechselstromverbraucher	φορτίο
Wetterwarndienst	υπηρεσία προειδοποίησης
Windgeschwindigkeitsabminderungsfaktor	φαινόμενο επιβράδυνσης
Windungshöhe, Steigungshöhe, Steighöhe, Ganghöhe, Gewindesteigung	βήμα (αντί για: βήμα σπειρώματος βίδας, βήμα βίδας)
Winzergenossenschaft	συνεταιρισμός (αντί για: συνεταιρισμός αμπελοκαλλιεργητών)
(wirtschaftspolitische) Entscheidungsträger	Αρχή

Wohlbefinden des Tieres	ευζωία
Wohnkosten	έξοδα
Wohngebiet mit Verkehrsberuhigung	περιοχή κατοικιών με διευθετήσεις για τη μείωση
zeitlich beschränkte Wertänderung	αλλαγή τιμής
Zentralbankpräsident	διοικητής
Zentrum für Fremdenverkehrswerbung	προβολή
Zerstäubungsstrahl	ψεκασμός
zweiarmliger Leuchter	κηροπήγιο

1.5.2 Υπερμετάφραση

nicht arbeiten	δεν εργάζομαι κατά τη διάρκεια των αργιών
Saisonkraft	αλλοδαπός εποχιακός εργαζόμενος

1.6 Πολυτυπία σε όρους με παύλα ή χωρίς

Διαφορετικές αποδόσεις γερμανικών όρων που παρουσιάζουν πολυτυπία (συνηθέστερα διτυπία) όσον αφορά για παράδειγμα τη χρήση μίας λέξης ή δύο λέξεων με χρήση παύλας.

1.6.1 Διτυπία

Abspannisolator	μονωτήρας τανύσεως, μονωτήρας αγκύρωσης
Abspann-Isolator	μονωτικό εξάρτημα
Einzylindermotor	κινητήρας μονού εμβόλου
Einzylinder-Motor	μονοκύλινδρος κινητήρας
Emitter-Anschluss	ακροδέκτης εκπομπού
Emitteranschluss	αγωγός εκπομπού, ακροδέκτης εκπομπού, σύνδεση εκπομπού
Kontroll-Lampe	λυχνία ελέγχου
Kontrolllampe	λάμπα ελέγχου
Stand-by-Modus	κατάσταση αναμονής
Standby-Modus	κατάσταση ετοιμότητας
Lageplattform	σταθερή πλατφόρμα, σταθεροποιημένη τράπεζα
Lage-Plattform	πλατφόρμα συσκευών καθορισμού στάσης αεροσκάφους στην πτήση, πλατφόρμα συσκευών στάσης
Lambdacyhalothrin	λ-κυαλοθρίνη
Lambda-Cyhalothrin	λ-cyhalothrin
Marker-Enzym	ένζυμο σήμανσης
Markerenzym	ενζυματικός δείκτης
Massen-Streukoeffizient	μερικός μαζικός συντελεστής εξασθένησης
Massenstreukoeffizient	συντελεστής μαζικής διάχυσης
Top-Down-Prinzip	εκ των άνω προς τα κάτω

Topdown-Prinzip	μέθοδος από το γενικό στο ειδικό
Tussah-Seide	μετάξι tussor
Tussahseide	μετάξι tussah

1.6.2 Τριτυπία

Bareboat Charter	Bareboat charter	Bareboat-Charter
------------------	------------------	------------------

1.7 Αμετάφραστοι όροι

Επιμόλυνση της γερμανικής βάσης με πολυάριθμους αμετάφραστους όρους τρίτων γλωσσών όπως αγγλικούς και γαλλικούς (ακόμη και αν εξαιρέσουμε τις περιπτώσεις «γερμανοποιημένων» σε επίπεδο στίξης αγγλικών όρων) π.χ.:

1.7.1 Αγγλικά

ailanthus silk αντί για Ailanthus-Seide	Aided Recall	Airborne-Fluorosensor
base of paper	best fit (αντί για: beste Anpassung)	Belief Maintenance
blue annealing	blue baby	blue tongue
avoidance reaction	rub-off	beam search
cable railway	cable car	butcher's Pemphigus
bubble flow-meter	Bubble Chart	Bubble gum
bubble gum base	brittle diabetes	brick wall stop
Break-Even	Break-even-point	bond warrant
black tongue	Black Rot	bioengineering
bumbershoot	body packer	Braun-Harrison heat exchanger
bull trap	bulldog bond	bull spread
call for papers	callable swap	Call Tree
Call Graph	Call	Call-Admission-Control
captive public transport passenger	Carrier sense	Carried Interest
cash and carry	Cash Bar	cash flow statement
case-work	certificates of accrual on Treasury securities	come down
Compression chamber	compression casting	Concealment
cost of carry	country fund	Counts per minute
Counterpart	Count-down	Creation Unit
crystallinity	crystal malt	Customs User Fees
Customer-Margin	Counseling	bumped top
Carrying-Charges	cashmere low woolen	cashmere worsted coating
chiffon twist	debt capitalization	Debt-Equity-Swap

Claudication distance	cleared signal	Closed system
Closed respiratory gas system	Closed loop testing	Closed ecological system
cloud point	coast disease	cod bank
cod savings bank	Computer-listing (αντί για: Programmausdruck)	Conditional Fee Agreement
Conditional Order	confounding	Congenital keratosis with bullae
confusion Signal	Cone pump	Cortical activity
Cortico-hypothalamic imbalance	Evoked potential	exit bond
Exit region	Fair Value	fail-safe sein
Fail-Soft	FD&C blue 1	FD&C red 3
FD&C yellow 5	FD&C yellow 6	Feature-Group-A
Fed Wire	Feeder	Feed-back
feed-lot	floating gate	Floating Barrier
freight collect	French Backed Twill	French Back
French Cashmere	French Combing Wool	French Worsted Yarn
full platform station	Full package-Franchise	fittings
Follow-up-study	grinder's asthma	Herringbone
internal fixation	interzonal travel time	interworking
light rail transit	Light-Loading-Area	Light-Trapping
limit-up	Limit-Test	Limit-Price
Limit-Order	listed call	Listed Put
Local-Line-Switch	Local-Bridge	Local-Management-Interface
Local-Subscriber-Switch	management information	Management Information System
Management Port	Management-Audit	Least Cost Transportation Planning
Leather Cloth	National Safety Council	national occupational exposure limit
non-busy	non-leafing	non-normal control
non-persistent unslotted SCMA	non-receipt notification	non-receipt field
non-underwritten facilities	overnight rate	overnight position
painting the tape	paraffine native	pinched loop
Pineapple	pinhole	quasi-biennial-oscillation
point follower control	Precipitable water	Projected-Benefit-Obligation
remedial teaching	route indicator	route indicator
route kilometres	step-plate junction	time signal
time slot	Time Spread	Tumor Antigen (ενώ δεν υπάρχει η γερμανική εκδοχή: Tumorantigen)
working balances		

1.7.2 Γαλλικά

bruit d'airain	bruit de bois	bruit de caille
bruit de canon	bruit de chainon	bruit de clapotement
bruit de coin	bruit de craquement	bruit de cuir neuf
bruit de diable	bruit de drapeau	bruit de flot
bruit de flot ascitique	bruit de froissement	bruit de frôlement
bronchite silicotique	clou hémostatique	Dermatose figurée médio-thoracique Brocq
Eczème craquelé	Eczème canalisé	Erysipélateoïde staphylococcique erratique
grignons d'olives	Réaction cutanée	peu à peu
Poil	Poil crépe	Point de Venise
Point d'Argentan	Point d'Alençon	

1.7.3 Ιταλικά

carta speciale per filtri	carta speciale da filtro	giaconetta
---------------------------	--------------------------	------------

1.7.4 Ισπανικά

peste loca

1.7.5 Λατινικά

cavus	Decidua compacta	Decidua ectopica
Decidua graviditatis	Decidua hyperplastica tuberosa	Decidua marginalis
Decidua menstrualis	Decidua ovularis	Decidua polyposa
Decidua reflexa	Decidua sera	Decidua serotina
Decidua spongiosa	Decidua tuberosa et polyposa	Decidua uterina
Decidua vera	Deciduosus ectopica	Confusio mentalis
consecutio temporum		

1.7.5.1 Λατινικά με λάθος χρήση πεζού σε διώνυμο

ciconia abdimi	cichladusa guttata	circaetus cinereus
dendrocyna bicolor	dendropicos fuscescens	dioptrornis fischeri
emberiza flaviventris	emberiza tahapisi	eminia lepida
hoplopterus armatus		

1.8 Χρήση συνεχόμενων κεφαλαίων

ASCHER Venen	Aschoff-FRAENKEL-FAHR Knötchen	BOERNSTEIN Trias
bLINDSTICH	BRAVAIS-JACKSON Anfall	BIOERK-THORSON

CHARCOT Gelenk	CHARCOT Krankheit	CHARCOT Zonen
COSTELLO-DENT-Syndrom	CASSIDY-SCHOLTE	DEBRE MOLLARET
CLOUGH-RICHTER-Syndrom	VAN DER SCHEER 5-Tage-Fieber	KOEHLER MOUCHET-Syndrom
LAWRENCE Phänomen	MASUDA KITAHARA-Syndrom	MOTORBETRIEBENER meCHANISMUS
OISHAUSEN-Operation		

1.9 Ανακριβείς αποδόσεις

Atlantischer Schwertschwanz	καβούρι (αντί για: ξιφόσουρο, βασιλικός κάβουρας)
Aufbereiten von Daten	συντάσσω (αντί για: επεξεργασία δεδομένων)
Dauererdschluss	γείωση (αντί για: συνεχές σφάλμα γείωσης)
Einfuhr- und Vorratsstelle für landwirtschaftliche Erzeugnisse	Ηνωμένο Βασίλειο
einen Wechsel protestieren	διαμαρτύρηση (αντί για: προβαίνω σε διαμαρτύρηση συναλλαγματικής)
Einstellungspraktiken	πρακτικές (αντί για: πρακτικές προσλήψεων)
eisenfreies Streichen	ο όρος δεν αποδίδεται στα ελληνικά
Elektrokinese	ηλεκτρο-όσμωση, ηλεκτροώσμωση
Euterviertel	τέταρτο τμήμα (αντί για: τεταρτημόριο μαστού)
Heredoretinopathia congenitalis	όργανα του Herff
Ingenieurmodell	πρότυπο
Interzeption	υδατοσυγκράτηση υπό φυτοκαλύψεως
Mensch-Maschine-Kommunikationssprache	δρομολογώ, δρόμος
Oesophagoskop	στήλη-πρότυπο (αντί για: οισοφαγοσκόπιο)
nicht programmierbare Geräte	κουτές συσκευές
frei programmierbar	έξυπνο
optisches Koma	ασύμμετρον ελάττωμα
Passagierkilometer	χιλιομετρικός επιβάτης
pathologischer Prozess	μη δίκαιη διαδικασία
Pentasaccharid	πενταολοσίδιο (αντί για: πεντασακχαρίτης)
Phasen-Modulation	διευκρίνιση
Schweine-Campylobakteriose	καμπυλοβακτηρίωση των βοοειδών, καμπυλοβακτηριδίαση των βοοειδών (αντί για: ... των χοίρων)
Seelenachse	άξων της πυέλου (αντί για: ευθεία της κάννης, άξονας διαμετρήματος)
Submikrometer-Technik	ετεροσύνδεση (αντί για: υπομικρομετρική)

	τεχνολογία)
Tetra-Pak-Methode	μέθοδος Tetra BRIK
tiefgefrierkonservierter Samen	σφαιρίδιο
verschüttetes OEI	όξινες αλκυλικές λάσπες (αντί για: πετρελαιοκηλίδα)
Versicherungsbereich	τμήμα (αντί για: τομέας των ασφαλίσεων, κλάδος των ασφαλίσεων, ασφαλιστικός τομέας, ασφαλιστικός κλάδος)
visueller Referenzpunkt	οπτικό στοιχείο
Warteschaltung	προσκόληση [sic] (αντί για: κύκλωμα διατήρησης, κύκλωμα συγκράτησης, κύκλωμα παρεπιστάθμευσης, κύκλωμα ειδικής αναμονής)
Wasserkelch	ποτήρι νερού (αντί για: κρυπτοκορίνη)
Wirkungsprofil	έντυπος αξιολόγησης (αντί για: έντυπο αξιολόγησης)
Zollbeschau	επαλήθευση (αντί για: τελωνειακός έλεγχος, τελωνειακή επιθεώρηση)

1.10 Τυπογραφικά/Κατεστραμμένοι χαρακτήρες

angeschlagenes Äi (αντί για angeschlagenes Ei)	auf das Hören kann ein Anlassen oder Entspannen folgen
arztliche Untersuchung (αντί για ärztliche)	Einrichtung zur automatische n Registrierung von Verstoessen
Englischer Fuss (αντί για: Englischer)	fläche durchsch@nittliche Brandfläche
Beschwerde wegen Verstö@en gegen die Verordnung	HΦhlenkregler
Hilfslei@tung	Halsbehang i
hLmatisch hämatischer Minderwuchs	KeKllermeister
DavidoffZellen	in der Praxis ist zur Erstarrung eine zeitliche Verzμgerung oder eine Unterkühlung erforderlich
Infundibulum tubä uterinä	Infundibulum Fallopliä
konventionnelle Streckgrenze	naturreines Olivenμl extra
Preäkork	Verwaltungssekretär (αντί για: Verwaltungssekretär)
Ziegenbockflavour → γεόση λιπαρό οξέος	

1.11 Ασαφής οριοθέτηση συνωνύμων

großes oder Darmnetz → μείζον επιπλόο (αντί για: Darmnetz | großes Netz)

1.12 Απουσία διακριτικών

Olpumpe (αντί για: Ölpumpe)

1.13 Σχόλια που εμφανίζονται ως όροι

Private-Dial-Port|NT {USG} englische Bezeichnung im Deutschen üblich

1.14 Κομμένες λέξεις

nfuhr oder Ausfuhr zwischen den Mitgliedstaaten mittelbar beeinflussen → επηρεάζει άμεσα τις εισαγωγές ή τις εξαγωγές μεταξύ των κρατών μελών

2 Εισαγωγή σε βάση δεδομένων και αναζήτηση

Όταν ολοκληρώθηκε η επεξεργασία των όρων έγινε εισαγωγή στην ενότητα Γερμανικά > Ελληνικά³ του φόρουμ του Translatum. Παρακάτω ένα παράδειγμα αναζήτησης για τον όρο **Überwachung** (οι πρώτοι όροι από τους 200+ που εμφανίζονται). Πατώντας σε ένα από το κουμπιά στο επάνω μέρος ο χρήστης οδηγείται στα αποτελέσματα του αντίστοιχου ιστότοπου. Εν προκειμένω, τα κουμπιά **DE→EL** εκτελούν αναζήτηση σε **IATE** και **Linguee**.

Search for: überwachung	REVISE SEARCH
G "G" GT WR O W MS EN→EL EL→EN IATE: EN→EL EL→EN FR→EL EL→FR DE→EL EL→DE IT→EL EL→IT EL→ALL LING: EN→EL FR→EL DE→EL MG: EN→EL EL→EN TPΦ LSJ	
Pages: 1 2	RESULT SUMMARY
Überwachung	επιθεώρηση, επίβλεψη, επαγρύπνηση, επιστάση, επιτήρηση, παρακολούθηση, έλεγχος, έρευνα, εξέταση, μελέτη, μέτρα ελέγχου, υπηρεσία ελέγχου, ανακαίτιση, υποκλοπή, ένδειξη, συνεχής παρατήρηση, συνεχής επαγρύπνηση, συνεχής παρακολούθηση
Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz (RfLEttÜAÜG)	νομοθεσία για την ανάθεση του ελέγχου της επισήμανσης του βόειου κρέατος
Videoüberwachungsanlage	τηλεόραση κλειστού κυκλώματος, κλειστό κύκλωμα τηλεόρασης, τηλεοπτική παρακολούθηση, σύστημα επιτήρησης με βίντεο
Rufüberwachungssignal	σήμα ελέγχου, σήματα ελέγχου κλήσης
Überwachungsabkommen	συμφωνίες ελέγχου διασφαλίσεων
Überwachungsanlage	σύστημα ανιχνεύσεως, σύστημα επιτηρήσεως

Στύρος Δόικας

Ιδρυτής της ελληνικής πύλης για τη μετάφραση translatum.gr
και του βίκι lsj.gr για τα αρχαία ελληνικά
Ηλ-ταχ.: translatum@translatum.gr

³ <https://www.translatum.gr/forum/index.php?board=6.0>

14 Αποδελτίωση ειδικής ορολογίας στο πλαίσιο συνεργασίας TermCoord και Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας

Ζωή Προδρόμου, Σταύρος Τσάτσης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι συγκεκριμένες πτυχιακές εργασίες εκπονήθηκαν από την Προδρόμου Ζωή και τον Τσάτση Σταύρο, δύο πτυχιούχους της γαλλικής κατεύθυνσης του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου (ΤΞΓΜΔ) στην Κέρκυρα. Το πλαίσιο συνεργασίας μεταξύ της Μονάδας Συντονισμού Ορολογίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (TermCoord) με επικεφαλής τον Προϊστάμενο της Μονάδας Συντονισμού Ορολογίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, κ. Ροδόλφο Μασλία, και του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου αποτέλεσε το έναυσμα για την εκπόνηση των πτυχιικών μας εργασιών. Οι εργασίες συνίστανται στη δημιουργία ειδικών γαλλοελληνικών γλωσσαρίων, με όρους που προέρχονται από το φορολογικό δίκαιο της Γαλλικής Δημοκρατίας και την αποδελτίωσή τους. Κάθε πόνημα αποτελείται από είκοσι δελτία καταχώρησης όρων που προέρχονται από την προαναφερθείσα θεματολογία. Σκοπός μας κατά την έρευνά μας ήταν να βρούμε και να μελετήσουμε όρους που είτε χρειαζόνταν περαιτέρω ανάλυση, είτε απουσίαζαν από την ηλεκτρονική πλατφόρμα της βάσης δεδομένων ορολογίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης IATE (Interactive Terminology for Europe), προκειμένου να την εμπλουτίσουμε. Μέσα από τη συνεργασία μας τόσο με την IATE όσο και με τον καθηγητή Μιχάλη Πολίτη, καταφέραμε να αναδείξουμε τη συμβολή της αποδελτίωσης όρων και τη δημιουργία γλωσσαρίων στη βαθύτερη κατανόηση ενός επιστημονικού κειμένου, αποδίδοντας 40 γαλλικούς όρους στα ελληνικά.

Indexing of specific terminology in the framework of collaboration between TermCoord and the Department of Foreign Languages, Translation and Interpreting

Zoi Prodromou, Stavros Tsatsis

ABSTRACT

This project was implemented by Prodromou Zoi and Tsatsis Stavros, two senior students of the French section of the Department of Languages, Translation and Interpreting of the Ionian University (DFTLI), Corfu, Greece. The framework of cooperation between the Terminology Coordination Unit of the European Parliament (TermCoord) headed by the Head of the European Parliament's Terminology Coordination Unit, Mr. Rodolfo Maslias, and the Department of Foreign Languages, Translation and Interpreting of the Ionian University, provided the occasion for the elaboration of our dissertations. The dissertations consist in the creation of special French to Greek tax glossaries, with terms coming from the field of the Tax Law of the French Republic and their indexing. Each paper consists of twenty term entry sheets from the aforementioned topic. Our purpose during our research has been to find and study terms that either needed further analysis, or were absent from the online platform of the European Union terminology database IATE (Interactive Terminology for Europe), in order to enrich it. Through our

collaboration with both IATE and our professor Michael Politis we have managed to highlight the contribution of term indexing and the creation of glossaries in the deeper understanding of a scientific text and we have finally yielded 40 Greek new target terms.

0 Εισαγωγή

Τα γλωσσάρια της παρούσας εργασίας στηρίζονται στο γαλλικό Φορολογικό Δίκαιο. Στα μαθήματα της Οικονομικής-Νομικής-Πολιτικής μετάφρασης που προσφέρονται στο Τμήμα της, βασικός στόχος των καθηγητών της είναι να καλύψουν όσο το δυνατόν περισσότερες θεματικές μπορούν, αφού ο χρόνος είναι περιορισμένος. Φυσικό είναι, λοιπόν, να μην υπάρχει η δυνατότητα εστίασης σε έναν συγκεκριμένο κλάδο. Ως επακόλουθο, η πλειονότητα των φοιτητών έχει ελάχιστες ή ακόμα και μηδαμινές γνώσεις όσον αφορά το Φορολογικό Δίκαιο και συγκεκριμένα της Γαλλίας, στο οποίο στηρίζονται οι παρούσες εργασίες. Επιλέγοντας ένα τέτοιο θέμα, σκοπός μας εξ αρχής ήταν η περαιτέρω εξερεύνηση του κλάδου και της εξειδικευμένης ορολογίας που τον διέπει.

Θεωρήθηκε απαραίτητο, λοιπόν, πριν την έναρξη αναζήτησης όρων, η αναζήτηση πληροφοριών σε γαλλικές ιστοσελίδες σχετικά με το θέμα, πληροφορίες που θα εισάγουν στο θέμα κάθε αναγνώστη των εργασιών.

Το Φορολογικό Δίκαιο της Γαλλίας βασίζεται στον Γενικό Φορολογικό Κώδικα¹⁵⁷ (*Code général des impôts*), ο οποίος αποτελεί τη νομική βάση η οποία συγκεντρώνει διάφορες διατάξεις που αφορούν εισπράξεις φόρων. Η φορολογία φυσικών και νομικών προσώπων διέπεται από πολύ αυστηρούς νόμους που περιέχονται σε αυτόν τον κώδικα. Αποτελείται από ένα κύριο μέρος που συνοδεύεται από τέσσερα παραρτήματα: 1) Παράρτημα I για κανονισμούς δημόσιας διοίκησης, 2) Παράρτημα II για διατάγματα στο Συμβούλιο της Επικρατείας, 3) Παράρτημα III για απλά διατάγματα, 4) Παράρτημα IV για διατάξεις υπό μορφή παραγγελίας.

Οι πληροφορίες αυτές, αν και πολύπλοκες σε μία πρώτη ανάγνωση, υπήρξαν ιδιαίτερα βοηθητικές στην κατανόηση της δομής του γαλλικού συστήματος. Φυσικά, η έρευνα που πραγματοποιήσαμε πάνω στο θέμα ήταν εκτενέστερη.

¹⁵⁷ *Code général des impôts (annexe 1-4)*. Διαθέσιμο από:
https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006069577

1 Αναζήτηση – Επιλογή όρων

Η μεθοδολογία που ακολουθήσαμε για την εκπόνηση και ολοκλήρωση των εργασιών διαιρείται σε τρία στάδια. Το πρώτο αποτελεί η αναζήτηση και επιλογή των όρων. Για να γίνει, όμως, λόγος για αναζήτηση και επιλογή κατάλληλων όρων, αρχικά, συμβουλευτήκαμε το σύγγραμμα του Σ. Γ. Κεραμίδα, *Ζητήματα Ορολογίας στην Τεχνική Μετάφραση* (2015), ώστε να κατανοήσουμε πλήρως βασικές έννοιες και χαρακτηριστικά της ορολογίας που εμπεριέχουν τα οικονομικά κείμενα γενικότερα. Η προσέγγιση αυτή, αλλά και η περαιτέρω έρευνα που κάναμε στο διαδίκτυο μας βοήθησαν να καταλήξουμε, βασιζόμενοι πάντοτε σε αυτές, ότι «όρος» θεωρείται κάθε λέξη ή φράση που προσδιορίζει μια έννοια σε έναν συγκεκριμένο επιστημονικό χώρο. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε πως «η έννοια προϋπάρχει του όρου» (Μπαμπινιώτης, 1999, σ. 32), δηλαδή, ο όρος δημιουργήθηκε σε μεταγενέστερο στάδιο για να πλαισιώσει εκείνα τα στοιχεία που σχηματίζονται στον ανθρώπινο νου για την ουσία συγκεκριμένου πράγματος.

Έχοντας ως βάση τα παραπάνω στοιχεία, προχωρήσαμε στη διαδικασία αναζήτησης και επιλογής όρων, η οποία ήταν ιδιαίτερα χρονοβόρα λόγω του μεγάλου όγκου ορολογίας που περιείχαν τα κείμενα, αλλά άκρως απαραίτητη για την εκπόνηση των εργασιών. Παράλληλα, η πλειονότητα των όρων υπήρχε ήδη στην ΙΑΤΕ. Το γεγονός αυτό, παρόλο που δυσκόλεψε ακόμα περισσότερο την επιλογή, δείχνει πως το επίπεδο οργάνωσης της ΙΑΤΕ είναι υψηλό. Για τη διαδικασία αυτή, χρειάστηκε η μελέτη πολλών άρθρων του γαλλικού Φορολογικού Δικαίου στον Code général des impôts. Μάλιστα, μελετήθηκαν πολλά παραρτήματά του ώστε να καταλήξουμε σε σαράντα (είκοσι έκαστος) γαλλικούς όρους που είτε δεν απαντώνται στην ΙΑΤΕ, είτε χρήζουν περαιτέρω προσθήκης πληροφοριών. Συνεπώς, η επιλογή τους έγινε βάσει των ελλείψεων του συστήματος. Ο μεγάλος όγκος πληροφοριών καθυστέρησε την επιλογή των τελικών όρων επειδή σε πολλά σημεία χρειάστηκε περαιτέρω έρευνα για την ορθότερη κατανόηση του αρχικού κειμένου. Η έλλειψη εξοικείωσης με τέτοιου είδους κείμενα είναι προφανής καθώς στα μαθήματα του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών που μας προσφέρονται, η εξειδίκευση καλύπτει ένα μικρό πεδίο κάθε επιστήμης. Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα αποτελεί ο όρος «numéro SIRET (Système d'Identification du Répertoire des Etablissements)», που θα συζητηθεί παρακάτω. Αρκετές φορές, παρατηρούνται διαφορές μεταξύ του Γαλλικού και του Ελληνικού Φορολογικού Δικαίου και έτσι είναι φυσικό να συναντώνται αναντιστοιχίες. Η αναζήτηση, λοιπόν, συγκρίσιμων γαλλικών κειμένων που αναφέρονται εκτενέστερα στην έννοια του όρου ήταν η μοναδική λύση για να αποδώσω τον όρο όσο το δυνατόν πλησιέστερα στα ελληνικά δεδομένα.

2 Δελτίο καταχώρησης όρου

Σε δεύτερο στάδιο, η δημιουργία των δελτίων καταχώρησης όρων αποτέλεσε τον κορμό της ερευνητικής διαδικασίας. Για τη συμπλήρωση των δελτίων, βασική προϋπόθεση υπήρξε η έγκριση των όρων από τους επιβλέποντες καθηγητές. Στη συνέχεια, κάναμε τυχαίες αναζητήσεις οικονομικών όρων στη διαδικτυακή βάση IATE για να παρατηρήσουμε τη δομή των ήδη δημοσιευμένων δελτίων καταλήγοντας στο συμπέρασμα πως η δομή του δοθέντος δελτίου από τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Πολίτη είναι απλή και δομημένη με τέτοιο τρόπο, έτσι ώστε να καλύπτει όλα τα ζητούμενα που εμφανίζονται στα δελτία της IATE. Η όλη διαδικασία της καταχώρησης των όρων στα δελτία ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και χρήσιμη και μας βοήθησε στην ενασχόλησή μας με έναν καινούριο κόσμο, τον κόσμο της έρευνας και της Οικονομίας.

Όπως προαναφέρθηκε, η γλώσσα-πηγή ήταν τα γαλλικά. Έτσι, στο πεδίο «Term reference» των δελτίων, αναγράφεται ο όρος αυτούσιος, όπως συναντάται στο γαλλικό κείμενο. Αντίστοιχα, στο πεδίο «Target term», αναγράφεται ο ισοδύναμος όρος στα ελληνικά. Στην πλειονότητα των όρων, υπήρχε αντιστοιχία στη μεταφορά τους στα ελληνικά, χωρίς να χρειάζεται περαιτέρω έρευνα του συγκεκριμένου σημείου. Λίγες ήταν οι περιπτώσεις στις οποίες είτε δεν υπήρχε ακριβής απόδοση, είτε η απόδοση δεν ανταποκρινόταν στην ελληνική πραγματικότητα, γεγονός που απαιτούσε έρευνα σε περικείμενα ελληνικών πηγών, ώστε να εξακριβωθεί η ορθότερη απόδοση για τη σωστή λειτουργία του όρου στη γλώσσα-στόχο.

Ύστερα από την ολοκλήρωση του αρχικού σταδίου, αναζητούσαμε σε ηλεκτρονικά ή έντυπα λεξικά, ορισμούς που να εξηγούν όσο το δυνατόν πιο κατανοητά την έννοια του όρου στη γλώσσα πηγή. Σε πολλές περιπτώσεις που μας κάλυπτε ένας ορισμός, τον χρησιμοποιούσαμε αυτούσιο στο πεδίο «Definition Reference» του δελτίου. Υπήρξαν, όμως, φορές που συνδυάσαμε δύο ή και τρεις ορισμούς διαφορετικών λεξικών, ώστε να δημιουργήσουμε έναν κατάλληλο ορισμό. Στο πεδίο «Definition (in target language)» μπορεί να βρει κανείς τον ορισμό της λέξης στα ελληνικά, ο οποίος σε πολλές περιπτώσεις αποτελείται από την μετάφραση του γαλλικού. Για τους ορισμούς, τόσο στα γαλλικά όσο και στα ελληνικά, όταν προέρχονται αυτούσιοι από έγκυρη και έμπιστη πηγή, παρατίθεται ο σύνδεσμος αμέσως μετά τον ορισμό.

Στο πεδίο του «Context reference» υπάρχει το σημείο του άρθρου ή της παραγράφου του Φορολογικού Δικαίου από το οποίο αντλήθηκε ο όρος. Ορισμένοι όροι διαφοροποιούσαν τη σημασία τους ανάλογα με τα κειμενικά περιβάλλοντα. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο όρος «jouissance», ο οποίος αποδίδεται ως «απόλαυση». Μελετώντας, βέβαια, το

περικείμενο στο οποίο βρίσκεται, μπορεί να συνειδητοποιήσει κανείς πως η έννοιά του είναι η «απόλαυση ενός αγαθού» και όχι μια οποιαδήποτε «απόλαυση».

Στο πεδίο «Context» έχουμε συμπεριλάβει ένα περικείμενο στα ελληνικά, επιτρέποντας στον αναγνώστη να αντιληφθεί καλύτερα την έννοια αλλά και τη χρήση του όρου, αφού «κάθε όρος μπορεί να έχει μια σημασία μέσα σε ένα συγκεκριμένο κειμενικό περιβάλλον» (Κελάνδριας, 2007, σ. 66). Συνεπώς, η σωστή επιλογή του περικειμένου στα ελληνικά απαιτούσε ιδιαίτερη προσοχή. Ήταν απαραίτητο να συμπίπτει εννοιολογικά με αυτό στα γαλλικά αφού ένα λάθος περικείμενο θα μπορούσε να δώσει λανθασμένη σημασία στον όρο.

Τέλος, στον πίνακα αποδελτίωσης όρων υπήρχαν το «Definition Note» και το «Note on Term» τα οποία μας παρέχουν τη δυνατότητα σημειώσεων για το κάθε πεδίο αντίστοιχα. Για οποιαδήποτε λοιπά σχόλια υπήρχε το παράρτημα «Comments». Σε ορισμένους όρους κρίθηκε απαραίτητη η προσθήκη υποσημείωσης, ώστε να επεξηγηθεί εκτενέστερα κάποια επιπρόσθετη πληροφορία που αφορούσε τον όρο.

3 Προβλήματα στην αποδελτίωση όρων

Κατά τη διαδικασία αποδελτίωσης των όρων, παρατηρήθηκαν ορισμένα προβλήματα, κυρίως μεταφραστικά. Από τα βασικότερα υπήρξε η απόδοση κάποιων όρων από τα γαλλικά στα ελληνικά. Για να γίνουμε πιο κατανοητοί, θα παραθέσουμε μερικά παραδείγματα:

- i. Trésorier-payeur général → Γενικός Γραμματέας Δημοσίου Ταμείου (στη Γαλλία). Στο παραπάνω παράδειγμα, σημειώθηκε πρόβλημα κατά τη μεταφορά της έννοιας στα σημερινά ελληνικά δεδομένα. Μετά από αναζήτηση στο διαδίκτυο, μπορεί να γίνει κατανοητό πως από το 2017 και έπειτα, επιφορτισμένη για την είσπραξη των δημοσίων εσόδων του κράτους είναι η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων (ΑΑΔΕ), που αντικατέστησε τη Γενική Γραμματεία Δημοσίων Εσόδων. Επομένως, εάν μεταφερθεί η έννοια στην ελληνική πραγματικότητα, τον ρόλο του Γενικού Γραμματέα τον έχει πλέον ο Διοικητής της ΑΑΔΕ.
- ii. Taxation d'office → αυτεπάγγελτη αναζήτηση βεβαίωσης φορολογικής ενημερότητας. Η συγκεκριμένη έννοια δεν απαντάται στην ελληνική πραγματικότητα, αφού αναφέρεται σε μια διαδικασία που δεν υφίσταται στην Ελλάδα και γι' αυτό ο όρος αποδίδεται όσον το δυνατό πιο πιστά στα ελληνικά δεδομένα. Φυσικό επακόλουθο είναι το περικείμενο στην ελληνική γλώσσα να διαφέρει σε σχέση με το γαλλικό αφού αναφερόμαστε σε αναπροσαρμοσμένο όρο.
- iii. Redevance sanitaire: Ο όρος αποδίδεται στην ελληνική γλώσσα ως «υγειονομικό τέλος». Στον συγκεκριμένο όρο δυσκολευτήκαμε αρκετά όσον αφορά τον εντοπισμό

του ελληνικού ορισμού της έννοιας καθώς αυτή δεν χρησιμοποιείται με την ίδια συχνότητα στο αντίστοιχο φορολογικό δίκαιο. Έτσι, μεταφράσαμε τον γαλλικό ορισμό στα ελληνικά τον οποίο βρήκαμε στο ηλεκτρονικό λεξικό Larousse.

- iv. Remboursement forfaitaire: Ο όρος αυτός είχε εξαιρετικό ενδιαφέρον. Αρχικά, πληκτρολογώντας τον στη βάση δεδομένων της ΙΑΤΕ παρατηρήσαμε πως η πρώτη απόδοση η οποία εμφανίζεται είναι η «κατ' αποκοπήν απόδοση» για την οποία επίσης έλειπαν οι περαιτέρω επεξηγήσεις. Επιλέξαμε λοιπόν να διεξαγάγουμε μία έρευνα για να προσθέσουμε στην ΙΑΤΕ τον ορισμό της αλλά και κάποια σχόλια σχετικά με τον συγκεκριμένο όρο. Αφού μελετήσαμε αρκετές γαλλικές και ελληνικές πηγές θεωρήσαμε ορθότερο να αλλάξουμε την απόδοση του όρου και να την μετατρέψουμε σε «κατ' αποκοπήν επιστροφή». Κάναμε αυτή την επιλογή στηριζόμενοι στο γεγονός ότι ο όρος «remboursement» θα μπορούσε να αποδοθεί στα ελληνικά ως εξόφληση ή επιστροφή και όχι ως απόδοση όπως υπήρχε ήδη στην ΙΑΤΕ.
- v. Dépense litigieuse: Η απόδοση που επιλέξαμε για αυτόν τον όρο ήταν μετά από αρκετή έρευνα «επίδικη δαπάνη». Ο όρος αυτός έκρυβε μία δυσκολία καθώς σε πολλά κείμενα αποδίδεται και ως «δικαστικά έξοδα» και έτσι αντιμετωπίσαμε το πρόβλημα της ορολογικής αβεβαιότητας. Η ορολογική αβεβαιότητα μπορεί να είναι επίσης αποτέλεσμα της ορολογικής ασάφειας που συναντάται σε ορισμένα είδη κειμένων, όπου υπάρχει μια δυσκολία να καθοριστούν τα όρια της γλώσσας ενός συγκεκριμένου επιστημονικού πεδίου, με αποτέλεσμα την ύπαρξη δηλωτικής ασάφειας η οποία καθιστά τη μεταφορά της ορολογίας προβληματική (Κελάνδριας, 2009). Έπειτα από έρευνα λοιπόν σε αρκετά μονόγλωσσα λεξικά τόσο σε έντυπη όσο και σε ηλεκτρονική μορφή και μετά από συζήτηση με τους επιβλέποντες καθηγητές μας καταλήξαμε στο συμπέρασμα πως τα «δικαστικά έξοδα» δεν αποδίδουν επακριβώς την έννοια αυτού του όρου στα ελληνικά. Επιπλέον, δεν καταφέραμε να βρούμε σε καμία πηγή κάποιον ορισμό για την έννοια του ελληνικού όρου καθώς ο όγκος δεδομένων είναι πολύ μικρός και έτσι έχοντας καταλάβει πλήρως την σημασία του, συντάξαμε έναν ορισμό θεωρώντας πως αποδίδει επακριβώς την έννοιά του στην ελληνική γλώσσα.
- vi. Capital mobilier: Αυτός ο όρος ο οποίος αποδόθηκε εν τέλει ως «κινητή περιουσία» μας δημιούργησε δίλημμα καθώς σε πολλές περιπτώσεις αποδίδεται και ως «κινητό κεφάλαιο». Έπειτα από έρευνα σε αρκετές πηγές παρατηρήσαμε πως στα ελληνικά περιλαμβάνει ο όρος αυτός αποδίδεται συχνότερα ως «περιουσία» για να αποδώσει αυτή την έννοια.

Αντίστοιχα, η φράση «titulaire de charges et offices → λειτουργός της Δικαιοσύνης» θα ήταν αδύνατο να αποδοθεί κατά λέξη, καθώς ο θεσμός που περιγράφει η γαλλική φράση αποδίδεται διαφορετικά στο Ελληνικό Δίκαιο.

Υπήρξε, επίσης, μια περίπτωση στην οποία ήταν αδύνατη η αντιστοιχία του γαλλικού όρου

με κάποιον ελληνικό. Ύστερα από συζήτηση με τους επιβλέποντες καθηγητές, καταλήξαμε στη διατήρηση του όρου στα γαλλικά και την επεξήγησή του στα ελληνικά. Πρόκειται για το «numéro SIRET» (ή «αριθμός μητρώου SIRET»), που αποτελεί βασικό όρο στη σύσταση των γαλλικών εταιρειών, αφού συμβάλλει στην αναγνώρισή τους από το Γαλλικό Κράτος. Σε αυτή την περίπτωση, ήταν αδύνατη η εύρεση ενός ελληνικού περικειμένου στο οποίο να φαίνεται η χρήση του όρου, καθώς δεν απαντάται σε ελληνικά κείμενα. Ωστόσο, επιλέξαμε να μεταφράσουμε το γαλλικό περικείμενο στα ελληνικά δημιουργώντας, με αυτόν τον τρόπο, ένα λήμμα στο διαδίκτυο που θα μπορούσε να φανεί αποτελεσματικό σε μια μελλοντική αναζήτησή του.

4 Συμβολή της αποδελτίωσης στην κατανόηση των όρων

Η διαδικασία της αποδελτίωσης όρων μπορεί να φαντάζει εύκολη, με μια πρώτη ματιά, όμως στην ουσία της απαιτεί την «εξερεύνηση των δυνατοτήτων» του κάθε όρου και η συμβολή της στη βαθύτερη κατανόηση της έννοιας είναι υψίστης σημασίας. Σε πρωταρχικό στάδιο, κρίνεται απαραίτητη η μελέτη του κειμένου-πηγή με στόχο την πλήρη κατανόηση της χρήσης της ορολογίας που κάνει ο συντάκτης στο κείμενο. Στα αυστηρά, ωστόσο, οικονομικά κείμενα, στα οποία ανήκει και ο Γενικός Φορολογικός Κώδικας της Γαλλίας, «η ακρίβεια ενός όρου δηλώνει σαφώς το νόημά του» (Κελάνδριας, 2007, σ. 69) και ως επακόλουθο, «η γλώσσα που χρησιμοποιείται είναι καθαρά ειδική, τεχνική και αντικειμενική, χωρίς συναισθηματική φόρτιση» (Σελλά, 1994, σ. 176 στο Κελάνδριας, 2007, σ. 68). Από τα πλέον, ωστόσο, συνήθη προβλήματα που μπορεί να συναντήσει κανείς σε επιστημονικά κείμενα είναι η χρήση μακροπερίοδου λόγου και τα σύνθετα ακρωνύμια. Όσον αφορά τα τελευταία, στα άρθρα του Φορολογικού Κώδικα υπήρχε πληθώρα, γεγονός που μας ώθησε να επιλέξουμε ορισμένα από αυτά καθώς η ανάλυσή τους μέσω της αποδελτίωσης ήταν ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα.

Παράλληλα, μέσω της αποδελτίωσης, δίνεται η δυνατότητα στον μεταφραστή να δημιουργήσει γλωσσάρια ειδικών όρων που μπορούν φανούν χρήσιμα ως μεταφραστικές μνήμες για τη διευκόλυνση του δημιουργού τους σε μελλοντικές μεταφράσεις, εισάγοντάς τες σε μεταφραστικά εργαλεία (Computer-Assisted Translation tools). Η τεχνολογία της υποβοηθούμενης μετάφρασης χρησιμοποιείται από την για τη βελτίωση της αποδοτικότητας και της ακρίβειας των μεταφράσεων. Στη σημερινή αγορά εργασίας μπορεί κανείς να βρει πολλά τέτοιου είδους εργαλεία. Από τα πιο δημοφιλή αποτελούν τα παρακάτω: SDL Trados Studio, memoQ, OmegaT, Déjà Vu, MateCat. Είναι σημαντικό να καταστεί αντιληπτό ότι τα εργαλεία μετάφρασης δεν υποκαθιστούν, αλλά υποστηρίζουν τη μεταφραστική διεργασία.

Τα οφέλη, ωστόσο, είναι ποικίλα. Η διατήρηση μιας ενιαίας ορολογίας, ακόμη και σε

περιπτώσεις που η επακόλουθη μετάφραση έχει γίνει από άλλον μεταφραστή, η επιτάχυνση της μετάφρασης, καθώς τα τμήματα που έχουν μεταφραστεί στο παρελθόν δεν μεταφράζονται ξανά, και η διατήρηση ομοιογένειας στο κείμενο αποτελούν μερικά από αυτά. Επομένως, η αποδελτίωση όρων από επιστημονικά κείμενα και η δημιουργία γλωσσαρίων μπορεί να καταλήξει στη δημιουργία μιας ισχυρής βάσης δεδομένων που θα συμβάλει στην ταχύτερη μετάφραση διαφόρων κειμενικών ειδών.

Βιβλιογραφία

Κελάνδριας, Π. (2007). *Η μετάφραση των οικονομικών κειμένων*. Αθήνα: Εκδόσεις Δίαυλος.

Κελάνδριας, Π. (2009). *Η ορολογική ασάφεια των οικονομικών κειμένων ως μεταφραστικό πρόβλημα*. ΕΛΕΤΟ, 7ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Αθήνα, 22–24 Οκτωβρίου 2009.

Κεραμίδας, Σ. Γ. (2015). *Ζητήματα Ορολογίας στην Τεχνική Μετάφραση*. Αθήνα: Εκδόσεις Δίαυλος.

Μπαμπινιώτης, Γ. (1999). *Η γλώσσα ως αξία*. Αθήνα: Gutenberg.

Cornu, G. (2007). *Vocabulaire juridique*. Paris: Presses Universitaires de France

Fortsakis, T. Spirou, C. Gardounis, E. Kavvatha, M. Kiranoudi, F. Pappa, N. and Tsimaras, K. (2013). *Dictionnaire Juridique Français-Grec / Grec-Français - Λεξικό Νομικών Όρων Γαλλο-Ελληνικό / Ελληνο-Γαλλικό*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Le Robert. (2015). *Le Petit Robert Dictionnaire de la Langue Française*. Paris: Le Robert.

Δικτυακοί τόποι

Δικτυακός τόπος του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου. (Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθορίζει τις γενικές πολιτικές κατευθύνσεις και τις προτεραιότητες της ΕΕ, https://europa.eu/european-union/about-eu/institutions-bodies/european-council_el)

Ευρετήριο Οικονομικών Όρων. (Λεξικό οικονομικών όρων και ορισμών για διάφορες οικονομικές έννοιες στον τομέα των επενδύσεων, του χρηματιστηρίου, της μακροοικονομίας, της λογιστικής, του μάρκετινγκ κι άλλων οικονομικών πεδίων, <https://www.euretirio.com/>)

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι σημαντικό φόρουμ για τη διεξαγωγή πολιτικών συζητήσεων και τη λήψη πολιτικών αποφάσεων σε επίπεδο ΕΕ, <https://www.europarl.europa.eu/portal/el>)

IATE («Interactive Terminology for Europe» – Διαδραστική ορολογία για την Ευρώπη, iate.europa.eu/home)

Λογιστικός Ασφαλιστικός Φοροτεχνικός & Νομικός Σύμβουλος. (<https://www.e-forosimv.gr/>)

Οικονομική Ενημέρωση Taxheaven A.E. (Φορολογική-λογιστική πύλη ενημέρωσης, <https://www.taxheaven.gr/terms>)

BourseReflex.(Ηλεκτρονική πύλη χρηματοοικονομικών και οικονομικών πληροφοριών, <http://www.boursereflex.com/>)

Capital. (Ελληνικός ιστότοπος που πραγματεύεται οικονομικά ζητήματα, <https://www.capital.gr/>)

Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales. (Το CNRTL συγκεντρώνει, σε μια

ενιαία πύλη, ένα σύνολο μηχανογραφημένων γλωσσικών πόρων και εργαλείων επεξεργασίας γλωσσών) <https://www.cnrtl.fr>)

EUR-Lex. (Διαδικτυακή πύλη για πρόσβαση στο Δίκαιο της ΕΕ, <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>)

La direction générale des médias et des industries culturelles. (Αποτελεί μία από τις τρεις γενικές διευθύνσεις του γαλλικού Υπουργείου Πολιτισμού και Επικοινωνιών, <http://archive.dgmic.culture.gouv.fr/>)

Larousse. (Δωρεάν Ηλεκτρονική Εγκυκλοπαίδεια, www.larousse.fr)

LOCService.fr. (Το LocService επιτρέπει τη γρήγορη ενοικίαση καταλυμάτων χωρίς προμήθεια γραφείου, <https://www.locservice.fr/>)

Service-Public.fr. (Είναι ο επίσημος ιστότοπος της γαλλικής διοίκησης, η μοναδική ηλεκτρονική πύλη για διοικητικές πληροφορίες και πρόσβαση σε διαδικτυακές υπηρεσίες, <https://www.service-public.fr/>)

Ζωή Προδρόμου

Απόφοιτος ΤΞΓΜΔ, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Ηλ-ταχ.: zoiproddromou99@gmail.com

Σταύρος Τσάτσης

Απόφοιτος ΤΞΓΜΔ, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Ηλ-ταχ.: stavrostsatsis98@gmail.com

15 Αποδελτίωση ειδικών όρων ιατρικής για τον εμπλουτισμό της πολύγλωσσης βάσης ορολογίας IATE

Κωνσταντίνα Λένα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο πλαίσιο του εργαστηρίου μετάφρασης από τα ελληνικά στα γερμανικά και αντίστροφα συγκροτήθηκαν με τη βοήθεια του κ. Olaf Immanuel Seel ορισμένες ομάδες από τους φοιτητές της γερμανικής κατεύθυνσης του ΤΞΓΜΔ του Ιονίου Πανεπιστημίου, οι οποίες ασχολήθηκαν με τον εμπλουτισμό της βάσης δεδομένων ορολογίας IATE (Interactive Terminology for Europe, Διαδραστική ορολογία για την Ευρώπη) με αξιόπιστους όρους. Οι όροι αυτοί αφορούν το ζεύγος γλωσσών γερμανικά-ελληνικά και οι θεματικές ενότητες περιλαμβάνουν ζητήματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος, όπως για παράδειγμα το Brexit, την κρίση στην Κορέα, την ανισότητα ή την τρομοκρατία. Η δική μου ομάδα ασχολήθηκε με τη δωρεά οργάνων και συνολικά εισήχθησαν 76 όροι σε συνεργασία με το πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης, το οποίο μας παρείχε κάποιους από αυτούς τους όρους. Για κάθε όρο δόθηκε ένας ορισμός τόσο στα ελληνικά όσο και στα γερμανικά, ενώ ταυτόχρονα παρατέθηκαν και οι σύνδεσμοι για καθεμία από τις πηγές.

Indexing of specific medical terms for the enrichment of the multilingual IATE terminology base

Konstantina Lena

ABSTRACT

Within the framework of the translation workshop from Greek to German and vice versa, with the contribution of Mr. Olaf Immanuel Seel, groups of students of the German Section of the Department of Foreign Languages, Translation and Interpreting were formed, which were engaged with the enrichment of the IATE database (Interactive Terminology for Europe) with credible terms. These terms refer to the German-Greek language pair and the topics include issues of global interest, such as Brexit, the Korean crisis, inequality or terrorism. My team was involved in organ donation and a total of 76 terms were introduced in collaboration with the University of Heidelberg, which provided us with some of these terms. For each term a definition was given in both Greek and German, while at the same time the links for each of the sources were listed.

0 Εισαγωγή

Με αφορμή το μάθημα της Μετάφρασης από τα γερμανικά στα ελληνικά και αντίστροφα, που αποτελεί υποχρεωτικό μάθημα για τους φοιτητές του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου, δόθηκε στους φοιτητές της συγκεκριμένης κατεύθυνσης η δυνατότητα να συμμετάσχουν στον εμπλουτισμό της βάσης δεδομένων της ΙΑΤΕ. Ο εμπλουτισμός αυτός έγινε με βάση την εύρεση και την απόδοση των όρων από τα γερμανικά στα ελληνικά. Οι όροι αφορούσαν θέματα διαφόρων κοινωνικών περιεχομένων (τρομοκρατία, κρίση στην Κορέα, Brexit), το καθένα από τα οποία ανέλαβε καθεμία από τις ομάδες. Η δική μου ομάδα ασχολήθηκε με τη δωρεά οργάνων, ένα φλέγον ζήτημα που μας απασχόλησε τόσο κοινωνικά ως ενεργά μέλη της κοινωνίας όσο και επαγγελματικά ως μεταφραστές που επιθυμούμε να γνωρίσουμε και να κατανοήσουμε την ειδική ορολογία.

Όσον αφορά την κοινωνική φύση της διαδικασίας της δωρεάς οργάνων, αρκετοί υποστηρίζουν ότι πρόκειται για μία πράξη που υπερβαίνει τον ατομικισμό, συνδέοντας τους ανθρώπους με μία σχέση αμοιβαιότητας. Δεν πρόκειται για την προσφορά ενός κομματιού από την περιουσία μας, αλλά αφορά το μοίρασμα ενός μέρους από την υπόστασή μας. Η δωρεά οργάνων αποτελεί ένα αρκετά αμφιλεγόμενο ζήτημα και έχει προκαλέσει τόσο θαυμασμό όσο και έντονες αντιδράσεις από τις κοινωνίες των ανθρώπων ανά τον κόσμο.

Από επαγγελματικής άποψης η ενασχόληση με τους ειδικούς όρους του τομέα αυτού μας προσέφερε τη δυνατότητα να εμπλουτίσουμε τις ειδικές γνώσεις μας. Πιο συγκεκριμένα, στο Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου παρέχονται σφαιρικές γνώσεις γύρω από τη μετάφραση, αλλά δεν υπάρχει κάποιο μάθημα που να ειδικεύεται στην ορολογία. Η τελευταία αποτελεί σημαντικό μέρος και εργαλείο του επαγγέλματος ενός μεταφραστή και θεωρώ πως στον τομέα αυτόν το εν λόγω Τμήμα δεν είναι επαρκώς εξοικειωμένο. Η ευκαιρία που μας δόθηκε, λοιπόν, στο πλαίσιο της γερμανικής μετάφρασης για τον εμπλουτισμό της βάσης δεδομένων ΙΑΤΕ με όρους από τον κλάδο της δωρεάς οργάνων δεν ήταν μόνο αξιόλογη, αλλά και εξαιρετικά χρήσιμη για τη σταδιοδρομία μας.

1 Ερευνητική διαδικασία

Πριν ξεκινήσω με την ανάλυση της μεθοδολογίας μου, θα ήθελα να κάνω μια σύντομη αναφορά στην *«Επισκόπηση της ερευνητικής διεργασίας»*, από το ηλεκτρονικό βιβλίο *Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες υγείας* (Λαγουμιντζής, Βλαχόπουλος και Κουτσογιάννης, 2015). Η διεξαγωγή μιας ερευνητικής εργασίας ήταν κάτι καινούριο για μένα,

αφού οι εργασίες που απαιτούν ορισμένα μαθήματα του προπτυχιακού προγράμματος σπουδών μας περιορίζονται κυρίως σε μεταφράσεις. Μελετώντας το συγκεκριμένο απόσπασμα του βιβλίου, που στηρίζεται σε θεωρίες του John W Creswell, καθηγητή οικογενειακής ιατρικής και συν-διευθυντή του Προγράμματος Έρευνας Μεικτών Μεθόδων και Υποτροφιών στο Πανεπιστήμιο του Michigan, ο οποίος παραδίδει μαθήματα ερευνητικών μεθόδων τα τελευταία σαράντα χρόνια, καθώς και του Uwe Flick, ο οποίος είναι καθηγητής ποιοτικής έρευνας στην Κοινωνική Επιστήμη και Εκπαίδευση στο Ελεύθερο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου στη Γερμανία, κατάφερα να αντλήσω σημαντικές πληροφορίες ως προς τον τρόπο διεξαγωγής αλλά και διαχείρισης μιας έρευνας.

Αρχικά, η επιλογή του θέματος της ερευνητικής εργασίας μου έγινε με βασικό κριτήριο το ενδιαφέρον μου για τον κλάδο της ιατρικής μετάφρασης. Είναι σημαντικό, η ενασχόληση με το επιλεγόμενο θέμα να αποτελεί πηγή ευχαρίστησης και ικανοποίησης για τον ερευνητή και όχι να του προκαλεί πίεση και δυσαρέσκεια. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, καθώς το θέμα της εργασίας μου αποτελεί μέρος των μελλοντικών μου στόχων, θέλοντας να ασχοληθώ τόσο σε προσωπικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο με την τεχνική-ιατρική μετάφραση, η επιλογή της δημιουργίας ενός γλωσσαρίου θεωρώ πως έχει λειτουργήσει ως ένα κίνητρο αναζήτησης και συμπλήρωσης χρήσιμων γνώσεων. Ταυτόχρονα, με απασχόλησε η σημασία και ο σκοπός που θα εξυπηρετήσει μια τέτοιου είδους έρευνα, αλλά και η βιβλιογραφία που θα συμβουλευτώ.

Σε επόμενο στάδιο, απαραίτητη υπήρξε η δημιουργία μιας λίστας πραγμάτων, με τη μορφή διαγράμματος, η οποία περιλαμβάνει τη μελέτη του κλάδου της δωρεάς οργάνων, την αναζήτηση και επιλογή όρων βάσει των ελλείψεων της IATE και τη συμπλήρωση των δοθέντων δελτίων αποδελτίωσης, μετά από επιμέρους έρευνα για κάθε όρο.

2 Διαδικασία αναζήτησης όρων

Η διαδικασία αναζήτησης των ειδικών όρων για τον τομέα της δωρεάς οργάνων δεν υπήρξε ιδιαίτερα επίπονη. Η συνεργασία με το πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης μας παρείχε έναν ικανοποιητικό όγκο όρων, τους οποίους έπρεπε σε πρώτο στάδιο να αναζητήσουμε, με σκοπό να κατανοήσουμε το περιεχόμενό τους. Αν και πολλοί από τους όρους υπήρξαν αρκετά κατανοητοί, για τους υπόλοιπους ήταν απαραίτητο να ανατρέξουμε σε ειδικά λεξικά. Κατά τη διάρκεια της διαδικασίας παρατηρήσαμε ότι ορισμένοι από τους όρους είχαν ήδη αποδοθεί και χρησιμοποιούνταν ήδη από την IATE. Για αυτό έπρεπε να αναζητήσουμε εκ νέου όρους, πράγμα που έκανε τη διαδικασία αρκετά περίπλοκη. Κατά την αναζήτηση των όρων ζωικής σημασίας υπήρξε η βοήθεια που μας παρείχε το σύγγραμμα του Σ. Γ. Κεραμίδα (2015), *Ζητήματα Ορολογίας στην Τεχνική Μετάφραση*. Αυτό το σύγγραμμα

μας βοήθησε στην κατανόηση των βασικών εννοιών και της ορολογίας γενικότερα. Οι όροι «αποδίδουν τις έννοιες· τις παριστάνουν με απτά γλωσσικά στοιχεία (προφορικά ή γραπτά) για να τις μεταδώσουν» (Βαλεοντής, 2019).

Η αναζήτηση των νέων όρων ήταν ιδιαίτερα περίπλοκη, καθώς ως φοιτήτριες του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου δεν είμαστε εξοικειωμένες με την ιατρική ορολογία. Ο ιατρικός κλάδος είναι απαιτητικός και φυσικά χρήζει ειδικών γνώσεων. Οι όροι αντλήθηκαν κυρίως από παράλληλα κείμενα και πηγές, καθώς επίσης και από συγκεκριμένα ευρύτερων ιατρικών ζητημάτων. Κατά τη διάρκεια της αναζήτησης έπρεπε να εξασφαλίσουμε ότι τα κείμενα αυτά ήταν αξιόπιστα και ουσιώδη. Για τον λόγο αυτό, προσπαθήσαμε κάθε φορά να ελέγχουμε τους συγγραφείς των κειμένων και τη σχετικότητα τους γύρω από τα ιατρικά ζητήματα και κυρίως αυτό της δωρεάς οργάνων.

3 Δελτίο Καταχώρησης όρων

Στο στάδιο της δημιουργίας δελτίου καταχώρησης των όρων, πολύτιμη υπήρξε η βοήθεια του επιβλέποντα καθηγητή κ. Seel, καθώς μας παρείχε ένα σχετικό δείγμα για τη δομή του δελτίου. Το δελτίο δημιουργήθηκε μέσω του προγράμματος Microsoft Office Excel, ένα πρόγραμμα το οποίο δεν έχουμε χρησιμοποιήσει σε μέγιστο βαθμό κατά τη φοίτησή μας στο ΤΞΓΜΔ. Για τη δημιουργία του δελτίου χρειάστηκε να αναζητήσουμε αρκετές πληροφορίες σχετικά με τη λειτουργία του προγράμματος, γεγονός που μας βοήθησε στη βελτίωση των δεξιοτήτων μας για προγράμματα τέτοιου είδους.

Σύμφωνα με το δείγμα που μας δόθηκε, ήταν σημαντικό να αναφέρουμε στην αρχή τον κωδικό (IATE ID) του κάθε όρου στην IATE. Ο κωδικός αυτός αφορά τους γερμανικούς όρους και μπορούσε εύκολα να βρεθεί με την αναζήτηση του όρου στην IATE. Για τους όρους που αναζητήθηκαν εκ νέου και δεν υπήρχαν εξαρχής στη βάση δεδομένων IATE δεν υπήρχε κάποιος συγκεκριμένος κωδικός και σε αυτή την περίπτωση στο πεδίο IATE ID αναγραφόταν το «No ID». Στην περίπτωση που οι δύο όροι αποτελούσαν ο ένας συνώνυμο του άλλου, ή απόδοσή του σε άλλη γλώσσα, είχαν τον ίδιο κωδικό. Η εύρεση και καταγραφή του κωδικού αυτού, στην προκειμένη περίπτωση, καθιστούσε ευκολότερη τη μετέπειτα καταχώρηση των όρων που αποδελτιώσαμε στην πλατφόρμα της IATE. Τον κωδικό αυτό ακολούθησε, στο δελτίο που δημιουργήσαμε, η γλώσσα (DE, EL) του όρου. Στη συνέχεια προστέθηκε ο όρος (Term) και η πηγή (Term Reference) στην οποία αναφέρεται ο εκάστοτε όρος. Επόμενο στάδιο υπήρξε η τοποθέτηση, στο δελτίο, του ορισμού του όρου (Definition) και της πηγής του (Definition Reference). Οι ορισμοί αναζητήθηκαν σε ηλεκτρονικά και έντυπα λεξικά. Δόθηκε ιδιαίτερη προσοχή στην εύρεση ενός αντιπροσωπευτικού ορισμού, ενώ σε πολλές περιπτώσεις χρειάστηκε να διερευνηθεί η έννοια του γερμανικού όρου, λόγω

της έλλειψης ειδικών γνώσεων από πλευράς μας. Απαραίτητη ήταν η πλήρης κατανόηση της έννοιας του όρου προκειμένου να βρεθεί ο καταλληλότερος ορισμός. Οι πηγές από τις οποίες αντλήθηκαν οι ορισμοί ήταν αξιόλογες και η επιλογή τους συνοδευόταν πάντοτε από τη διασταύρωση της εγκυρότητας τους. Τα τελευταία πεδία του δελτίου που συγκροτήθηκε ήταν το «Context» και το «Context Reference». Στο πρώτο αναγράφεται το απόσπασμα στο οποίο υπάρχει ο όρος, ενώ στο δεύτερο η πηγή από την οποία αντλήθηκε ο όρος. Οι όροι ήταν αυστηρά ειδικοί και συνεπακόλουθα ήταν αδύνατο να ενταχθούν ή να τοποθετηθούν σε άλλο κειμενικό είδος. Σε αντίθεση με γενικότερους όρους, οι όροι με τους οποίους ασχοληθήκαμε ανήκουν αποκλειστικά στο ιατρικό περιβάλλον.

Η επιλογή του περιεχόμενου (Context) πραγματοποιήθηκε με ιδιαίτερη προσοχή, διότι έπρεπε να μην υπάρχει μεγάλη απόκλιση από αυτό του γερμανικού όρου. Ζωτικής σημασίας ήταν τα περιεχόμενα και των δύο γλωσσών να συμπίπτουν και να είναι κατανοητά στους αναγνώστες. Ένα εύστοχο περιεχόμενο βελτιώνει την αντίληψη του ενδιαφερόμενου για τον όρο και τον βοηθά έτσι ώστε να τον χρησιμοποιήσει ορθά. Από την άλλη πλευρά, ένα λανθασμένο περιεχόμενο ενδέχεται να προκαλέσει σύγχυση και να δυσκολέψει τον αναγνώστη.

4 Προβλήματα στην αποδελτίωση των όρων

Η αποδελτίωση των όρων προκάλεσε ορισμένα προβλήματα, τα οποία συζητήθηκαν εκτενώς με την υπόλοιπη ομάδα μου και τον υπεύθυνο καθηγητή του προγράμματος κ. Seel. Πιο συγκεκριμένα, μας προβληματίσε ιδιαιτέρως ο όρος «Organpräparat» για τον οποίο υπήρξε αδυναμία εύρεσης του ισοδύναμου ελληνικού όρου. Ο όρος αυτός αποδίδει ένα φαρμακευτικό προϊόν από ζωικά όργανα το οποίο δεν χρησιμοποιείται πλέον καθόλου στον χώρο της ιατρικής και των μεταμοσχεύσεων. Ήταν αρκετά δύσκολο να βρεθεί κάποια ιστοσελίδα, δίγλωσσο λεξικό ή άλλου είδους πηγή στην οποία ο όρος να απαντάται ταυτόχρονα στα γερμανικά και στα ελληνικά, ενώ από την άλλη ο ελληνικός όρος απαντάται μόνο οκτώ φορές στο διαδίκτυο. Έτσι, καταλήξαμε ότι η σωστότερη απόδοση του γερμανικού όρου θα ήταν η φράση «οποθεραπευτικό προϊόν». Το πρόβλημα αυτό το αντιμετωπίσαμε, αρχικά, αναζητώντας την απόδοση του όρου στα αγγλικά και διαπιστώνοντας ότι είναι «organotherapeutic product». Στη συνέχεια, προσπαθήσαμε να μεταφράσουμε αυτολεξεί τον όρο «organotherapeutic product», μιας και το πρώτο σκέλος του φαίνεται να είναι ετυμολογικά ελληνικό, ωστόσο η έλλειψη πηγών που περιείχαν τον ελληνικό όρο (δηλ. τον όρο «οργανοθεραπευτικό προϊόν») μας απέτρεψε από το να κατασταλάξουμε σε μια τέτοια απόδοση. Επιστρέφοντας, λοιπόν, στον αγγλικό όρο συνειδητοποιήσαμε χρησιμοποιώντας λεξικά όπως το Merriam-Webster ότι είναι συνώνυμος

με τον όρο «opotherapeutic product». Ακολουθώντας την ίδια διαδικασία που μόλις αναφέραμε, βρήκαμε ότι η απόδοση του όρου «Organpräparat» στα ελληνικά είναι, τελικά, «οποθεραπευτικό προϊόν» και την επαληθεύσαμε.

Ένας ακόμη όρος που μας απασχόλησε ήταν ο όρος «Transplantationsgesetz», τον οποίο αποδώσαμε ως «νόμο περί μεταμοσχεύσεων». Στην περίπτωση αυτή η δυσκολία έγκειται στο γεγονός ότι ο όρος είναι τόσο ιατρικός όσο και νομικός. Ένα μικρό εμπόδιο αποτέλεσε και το γεγονός ότι ο όρος είναι σύνθετος. Μπορεί στη γερμανική γλώσσα η χρήση σύνθετων όρων να είναι πάρα πολύ συχνή, στα ελληνικά, όμως, κάτι τέτοιο δεν ισχύει και αυτοί οι όροι αποδίδονται συνήθως με τρόπο περιφραστικό. Τέλος, όπως προέκυψε από αναζήτησή μας στο διαδίκτυο, υπάρχουν πολλοί όροι που θα μπορούσαν θεωρητικά να αποτελούν μετάφραση του Transplantationsgesetz, όπως είναι για παράδειγμα η «νομοθεσία μεταμοσχεύσεων», η «μεταμοσχευτική νομοθεσία» και το «δίκαιο των μεταμοσχεύσεων».

Για την επίλυση των προβλημάτων αυτών ακολουθήσαμε την εξής διαδικασία: Αρχικά, βρήκαμε τον ορισμό της έννοιας του όρου στα γερμανικά, ο οποίος ήταν ούτως ή άλλως απαραίτητος για το γλωσσάρι, αλλά βοήθησε και στην καλύτερη κατανόηση του όρου. Έπειτα, αναζητήσαμε στο διαδίκτυο όλες τις πιθανές αποδόσεις στα ελληνικά, μερικές από τις οποίες ανέφερα προηγουμένως. Τέλος, μέσα από αυτές επιλέξαμε τον όρο «νόμος περί μεταμοσχεύσεων», ο οποίος εμφανίζεται περισσότερες φορές συγκριτικά με τους άλλους, αλλά και σε πιο έμπιστες πηγές. Σημαντικό ρόλο στην επιλογή του έπαιξε ο εντοπισμός του στην νομική εφημερίδα curia.gr.

Ο τρίτος όρος που μας απασχόλησε ιδιαίτερα ήταν ο όρος «Eigentransplantat», του οποίου η απόδοση είναι «αυτογενές μόσχευμα». Η δυσκολία απόδοσης του όρου προέκυψε από το ότι δεν εντοπίστηκε κάποια ενδεδειγμένη απόδοσή του σε πηγές που αναζητήθηκαν. Οι πηγές στα γερμανικά δεν είχαν μεγάλο εύρος και συνεπακόλουθα οι πληροφορίες που μπορούσαμε να αντλήσουμε για τον όρο ήταν περιορισμένες. Επιπρόσθετα, ο όρος «Eigentransplantat» φάνηκε να εμφανίζει μεγάλη σχετικότητα με τον όρο «autogene Transplantation». Κατά συνέπεια, θεωρήσαμε απαραίτητη την εξεύρεση πιο εξεζητημένων σημασιολογικών διαφορών μεταξύ των δύο όρων, τόσο για την καλύτερη κατανόησή τους όσο και για τη στοχευμένη διάκριση που έπρεπε να γίνει στην απόδοσή τους στα ελληνικά.

Προκειμένου να επιλυθούν όλα τα παραπάνω, αρχικά μελετήσαμε όλες τις πηγές, αν και περιορισμένες, που σχετίζονταν με τον όρο «Eigentransplantat», και τις διαφοροποιήσαμε από εκείνες του όρου «autogene Transplantation». Έτσι, διαπιστώσαμε ότι ο όρος Eigentransplantat αντιστοιχεί στο «αυτογενές μόσχευμα», ενώ ο όρος autogene

Transplantation στην «αυτογενή μεταμόσχευση». Με άλλα λόγια, ότι ο πρώτος αναφέρεται στο αντικείμενο και ο δεύτερος στην πράξη. Τέλος, όπως προαναφέρθηκε, η δυσκολία απόδοσης του όρου Eigentransplantat ήταν αξιοσημείωτη. Για τον λόγο αυτό αποφασίσαμε να αποδώσουμε τον όρο πρώτα στα αγγλικά, οπότε προέκυψε η φράση «autologous graft», και στη συνέχεια να προβούμε στην ξεχωριστή απόδοση των αγγλικών λέξεων που την αποτελούν στα ελληνικά. Κατά αυτόν τον τρόπο, η απόδοση ήταν πιο αξιόπιστη και το αποτέλεσμα πιο ακριβές.

Παρά τις όποιες δυσκολίες που τυχόν συναντήσαμε, είτε αυτές σχετίζονταν με την εύρεση της σωστής απόδοσης του όρου στα ελληνικά, είτε με την εύρεση έγκυρων και αξιόπιστων πηγών, είτε με την εύρεση και σύνθεση αξιολόγων και πλήρων ορισμών, σε κάθε περίπτωση η όλη εμπειρία ήταν μοναδική.

Η αναζήτηση των ορισμών αποδείχθηκε μία περίπλοκη και χρονοβόρα διαδικασία, επειδή αρκετοί από τους γερμανικούς όρους δεν διέθεταν ήδη υπάρχοντες ορισμούς που να αναγράφονται στη βάση δεδομένων IATE. Η έρευνα έπρεπε να είναι προσεκτική και υπομονετική προκειμένου να βρεθεί ο καταλληλότερος ορισμός. Τόσο οι ελληνικές όσο και οι γερμανικές πηγές χαρακτηρίζονταν από αρκετές ελλείψεις και σημαντική ήταν η συμβολή της αγγλικής γλώσσας, μέσω της οποίας αποδώσαμε όρους από τα γερμανικά στα ελληνικά και συντάξαμε ορισμούς και στις δύο γλώσσες.

5 Αξιοπιστία πηγών

Ένα σημαντικό κομμάτι της έρευνας είναι η δυνατότητα σωστής επιλογής πηγών, ηλεκτρονικών ή έντυπων. Όσον αφορά τις ηλεκτρονικές πηγές, ο όγκος των οποίων είναι τεράστιος, σκοπός είναι η κριτική αξιολόγησή τους και η άντληση των αξιόπιστων πληροφοριών, καθώς το διαδίκτυο αποτελεί μια ανεξάντλητη πηγή πληροφοριών. Το βάρος πέφτει αποκλειστικά στον ερευνητή που θα πρέπει να ελέγξει την εγκυρότητα και την ακεραιότητα των λημμάτων που βρίσκει. Η αξιοπιστία τους κρίνεται υψίστης σημασίας για τη μεταφραστική διαδικασία.

Ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά βάσει των οποίων επέλεξα τις ηλεκτρονικές μου πηγές ήταν ο οργανισμός ή φορέας στον οποίο ανήκει ο ιστότοπος, η κατάρτιση της συγγραφικής ομάδας και η επισκεψιμότητά του. Βέβαια, όσο αξιόπιστη και αν θεωρείται μια πηγή, σε όλες τις περιπτώσεις διασταύρωνα το περιεχόμενό της και με άλλες πηγές ώστε να επιβεβαιωθεί η προτεινόμενη επιλογή (Κεραμίδας, 2015, σ. 193–194).

Όσον αφορά την αναζήτησή μου σε γερμανικές πηγές, στηρίχτηκα σε ηλεκτρονικά λεξικά όπως το Pons και το Duden, αλλά και σε έντυπα ελληνο-γερμανικά και γερμανο-ελληνικά λεξικά Ιατρικών όρων όπως το Griechisch-Deutsches und Deutsch-Griechisches Medizinisches Worterbuch (Καλαϊτζής, 2012). Επίσης, βρήκα πληροφορίες σε δικτυακούς τόπους όπως το Eur-lex. Οι πηγές μου αναγράφονται τόσο στα δελτία καταχώρησης όρων όσο και αναλυτικότερα στη βιβλιογραφία.

Βιβλιογραφία

Βαλεοντής, Κ. (2019) Βασικές έννοιες και αρχές της ορολογίας. Στο: *Ποιότητα ορολογικών εργασιών στη μετάφραση*, Συνάντηση εργασίας και εκπαίδευση επιμελητών Μεταφραστικού Έργου, ΕΣΥΠ/ΕΛΟΤ, Αθήνα, 18 Ιανουαρίου 2019. [πρόσβαση 18 Ιανουαρίου 2019]. Διαθέσιμο από: http://www.elot.gr/K-VALEONTIS-V03_ELOT-2019-01-18.pdf.

Καλαϊτζής, Χ., Α. (2012). Griechisch-Deutsches & Deutsch-Griechisches Medizinisches Wörterbuch. Εκδόσεις iWrite

Κεραμίδας, Σ.Γ. (2015). *Ζητήματα Ορολογίας στην Τεχνική Μετάφραση*. Αθήνα: Εκδόσεις Δίαυλος.

Λαγουμιντζής, Γ., Βλαχόπουλος, Γ. και Κουτσογιάννης, Κ. (2015). *Μεθοδολογία της έρευνας στις επιστήμες υγείας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5356>

Νούσκαλη, Μ.Δ. Το ισχύον νομικό πλαίσιο των μεταμοσχεύσεων και οι σχετικές αξιόποινες πράξεις. *Νομική Εφημερίδα:Curia.gr*. Διαθέσιμο από: <https://curia.gr/to-isxion-nomiko-plaisio-ton-metamosxfseon-kai-oi-sxetikes-aksiopoines-prakseis/>.

Beyer, K. A., Dimoulis, G., Karajannakis, D., Lamprou, D. (2008). *PONS Großwörterbuch Deutsch-Griechisch/ Griechisch-Deutsch*. Athens: Grivas Publications.

Häring, R and Zilch, H. (1997) *Chirurgie*. Walter de Gruyter GmbH & Co KG. Προβολή δείγματος από: [https://books.google.gr/books?id=Q0iHDwAAQBAJ&pg=PA238&dq=autogene+transplantation&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj3vtyQ7uTmAhV2wsQBHfAHBr4Q6AEITTAE#v=onepage&q=autogene%20transplantation&f=falsebuch Deutsch-Griechisch/ Griechisch-Deutsch](https://books.google.gr/books?id=Q0iHDwAAQBAJ&pg=PA238&dq=autogene+transplantation&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj3vtyQ7uTmAhV2wsQBHfAHBr4Q6AEITTAE#v=onepage&q=autogene%20transplantation&f=falsebuch%20Deutsch-Griechisch/ Griechisch-Deutsch).

Mansky, T., Nimptsch, U., Cools, A. and Hellerhoff, F. (2014). *G-IQI—German Inpatient Quality Indicators: Version 4.0. Band 4*. Berlin: Universitätsverlag der TU Berlin. Προβολή δείγματος από: https://books.google.gr/books?id=2AgOCQAAQBAJ&pg=SL2-PA200&dq=autotransplantat&hl=el&sa=X&ved=0ahUKEwj0_4m6s-PmAhUaGsAKHfptCAQQ6AEINzAB#v=onepage&q=autotransplantat&f=false.

Oduncu, F.S. (2003). *Transplantation: Organgewinnung und -allokation*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. Προβολή δείγματος από: https://books.google.gr/books?hl=el&lr=&id=UyM6vhfY5PkC&oi=fnd&pg=PA15&dq=transplantationen&ots=UqxvB5k-TN&sig=Ihr6D1Ls_my3cDt4t4UMN_zHagY&redir_esc=y#v=onepage&q=transplantationen&f=false

Pfitzmann, R., Neuhaus, P. and Hetzer, R., (2001). *Organtransplantation: Transplantation thorakaler und abdomineller Organe*. Berlin, Walter de Gruyter GmbH & Co. Προβολή δείγματος από: https://books.google.gr/books?id=QZgiAAAAQBAJ&pg=PA3&hl=el&source=gbs_toc_r&cad

=4#v=onepage&q&f=false.

Van Aken, H. (2001). *Intensivmedizin*. Stuttgart: Georg Thieme Verlag. Προβολή δείγματος από: https://books.google.gr/books?id=TCkIB2i1DssC&pg=PA1477&lpg=PA1477&dq=intensivmedizin+organtransplantation&source=bl&ots=bA5ICKkg51&sig=ACfU3U0zx7HDxOBoEXuqJi9pWO6aKHvd_g&hl=el&sa=X&ved=2ahUKEwi2yoPY56rhAhWM6aYKHdCwB40Q6AEwDHoECAcQAQ#v=onepage&q=intensivmedizin%20organtransplantation&f=false.

Διαδικτυακοί τόποι

Duden. Διαδικτυακό λεξικό. Διαθέσιμο από: <https://www.duden.de/>.

IATE (Interactive Terminology for Europe-Διαδραστική Ορολογία για την Ευρώπη). Διαθέσιμο από: <https://iate.europa.eu/home>.

Langenscheidt. Διαδικτυακό λεξικό. Διαθέσιμο από: <https://en.langenscheidt.com/>.

Merriam Webster Medical Dictionary. Ηλεκτρονικό Λεξικό Ιατρικών Όρων. Διαθέσιμο από: <https://www.merriam-webster.com/medical/>.

Springer Pflege. Διαδικτυακή πύλη εκπαίδευσης και πληροφόρησης για επαγγέλματα φροντίδας και υγείας. Διαθέσιμο από: <https://www.springerpflege.de/intensivstation/ausserklinische-intensivpflege/intensivstation-ueberwachung-therapie-und-pflege-/15286164>

Κωνσταντίνα Λένα

Φοιτήτρια Τμήματος Ξένων Γλωσσών,
Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιόνιου Πανεπιστημίου
Ηλ-ταχ.: b3.lena@gmail.com

16 Κτίζοντας ορολογικούς πόρους στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος: συν-δημιουργώντας ορολογική πολιτική

Άννα Μάστορα, Αγγελική Δημητρομανωλάκη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (ΕΒΕ) αποτελεί βασικό φορέα διαχείρισης ορολογίας, ενώ – λόγω του θεσμικού ρόλου και των αρμοδιοτήτων της – αποτελεί εξίσου σημαντικό παράγοντα και για την ανάπτυξη ορολογικών πόρων. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η παρούσα εργασία, η οποία εκπονήθηκε σε δύο φάσεις: σχεδιασμός υποδομής, υλοποίηση και δημιουργία συγκεκριμένου ορολογικού πόρου. Στην πιλοτική φάση αξιοποιήθηκε η υποδομή για τη δημιουργία γλωσσαρίου με όρους που χρησιμοποιούνται στις ψηφιακές υπηρεσίες της ΕΒΕ, ενώ ο απώτερος σκοπός είναι η ανάπτυξη ορολογικής πολιτικής στην ΕΒΕ με βάση την αρχή της συν-δημιουργίας.

Building terminological resources at the National Library of Greece: co-creating terminological policy

Anna Mastora, Angeliki Dimitromanolaki

ABSTRACT

The National Library of Greece (NLG) is a key body of terminology management, and, due to its institutional role and responsibilities, it is also an important factor in the development of terminological resources. This includes the present work, which is carried out in two phases: infrastructure planning, implementation and creation of a specific terminological resource. In the pilot phase, the infrastructure was used for the creation of a glossary for the NLG digital services, while the ultimate goal is the development of NLG's terminological policy based on the principle of co-creation.

0 Εισαγωγή

Οι βιβλιοθήκες, και πολύ περισσότερο οι εθνικές βιβλιοθήκες, οφείλουν να διαχειριστούν με συστηματικό τρόπο το σύνολο της ορολογίας που παράγεται ή διακινείται στο πλαίσιο όλων των εκφάνσεων λειτουργίας τους. Στην περίπτωση της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος (ΕΒΕ), αυτή η ανάγκη εντοπίζεται, μεταξύ άλλων, στη σύνταξη οδηγιών, κανονισμών και κειμένων δημοσιότητας, στην παραμετροποίηση εφαρμογών λογισμικού που χρησιμοποιούνται από το προσωπικό, στη σύνταξη διοικητικών εγγράφων, όπως οι αιτιολογικές εκθέσεις

και οι αναφορές πεπραγμένων, στις μεταφραστικές εργασίες, καθώς και σε επιστημονικές ή άλλου τύπου δημοσιεύσεις. Επιπλέον, οι ορολογικοί πόροι που δημιουργούνται μπορούν να χρησιμεύσουν ως οδηγοί προς νέο προσωπικό, ασκούμενους, καθώς και σε προσωπικό που εργάζεται στον φορέα μέσω διεθνών προγραμμάτων ανταλλαγής προσωπικού, π.χ. Erasmus+, με σκοπό την εξοικείωσή τους με το σύνολο των δραστηριοτήτων του φορέα. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται η παρούσα εργασία για την ανάπτυξη ορολογικών πόρων, η οποία έχει ως απώτερο σκοπό την ανάπτυξη ορολογικής πολιτικής στην ΕΒΕ με βάση την αρχή της συν-δημιουργίας. Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να διευκρινιστεί ότι η συγκεκριμένη ορολογική εργασία δεν αφορά την ανάπτυξη των ελεγχόμενων λεξιλογίων από την ΕΒΕ, δηλαδή καταλόγων καθιερωμένων αποδόσεων, που αξιοποιούνται για την αναζήτηση του υλικού.

1 Επισκόπηση πεδίου

Για την επίτευξη του απώτερου σκοπού της ορολογικής εργασίας, αλλά και των επιμέρους επιχειρησιακών στόχων της, βασικά εργαλεία αναφοράς αποτελούν τα υπάρχοντα σχετικά πρότυπα. Οι βασικές αρχές που ακολουθήθηκαν στην πιλοτική φάση, αλλά και οι βάσεις πάνω στις οποίες θα υλοποιηθεί η επέκταση της υποδομής, αποτυπώνονται στο πρότυπο ΕΛΟΤ 402 «Ορολογική εργασία – Αρχές και μέθοδοι» (ΕΛΟΤ 402:2010). Το πρότυπο έχει ως γενικό σκοπό να παράσχει ένα κοινό πλαίσιο θεώρησης και να εξηγήσει πώς θα πρέπει να πραγματώνεται η θεώρηση αυτή από τους οργανισμούς ή από τα άτομα που εμπλέκονται στην Ορολογία. Αξιοποιείται επίσης το Πρότυπο ΕΛΟΤ 562 «Ορολογική εργασία – Εναρμόνιση εννοιών και όρων» (ΕΛΟΤ 562:2011), καθώς, στο πλαίσιο ανάπτυξης ορολογικής πολιτικής στην ΕΒΕ, οι όροι προέρχονται από διαφορετικούς τομείς καθιστώντας υπαρκτές τις επικαλύψεις αλλά και την ανάγκη επιλογής λεκτικών κατασημάνσεων για εναρμονισμένες έννοιες σε διαφορετικές γλώσσες.

Βασικός οδηγός για την επίτευξη του απώτερου σκοπού της παρούσας ορολογικής εργασίας, δηλαδή την ανάπτυξη και υλοποίηση ορολογικής πολιτικής στην ΕΒΕ, είναι το πρότυπο ΕΛΟΤ 1443 «Ορολογικές πολιτικές – Ανάπτυξη και υλοποίηση» (ΕΛΟΤ 1443:2012), το οποίο παρέχει κατευθυντήριες οδηγίες και μεθοδολογία για ανάπτυξη και υλοποίηση ολοκληρωμένης πολιτικής για τον σχεδιασμό και τη διαχείριση της ορολογίας σε διαφορετικά πλαίσια εφαρμογής.

Εκτός από τα πρότυπα, αξιοποιήθηκε και προηγούμενη σχετική εργασία άλλων φορέων. Σε ό,τι αφορά την ορολογική πολιτική αποτέλεσαν οδηγό οι κατευθυντήριες οδηγίες της UNESCO για διαμόρφωση ορολογικής πολιτικής (UNESCO, 2005) και η πολιτική για την ανάπτυξη της εθνικής υποδομής ορολογίας της Σουηδίας (Nilsson, 2009). Για την ανάπτυξη

ορολογικών πόρων, λήφθηκαν υπόψη προηγούμενες υλοποιήσεις όπως το γλωσσάριο γεωπληροφορικής και γεωγραφικών πληροφοριακών συστημάτων (Χαλκιάς και Αναγνωστόπουλος, 2003), το γλωσσάριο για τη μετανάστευση και τις μεταναστευτικές πολιτικές των ΗΠΑ και της ΕΕ (Τζοτζαδίνη, 2015) αλλά και το γλωσσάριο για τη συντήρηση ξενοδοχειακής μονάδας (Τζοτζαδίνη και Πετράκης, 2019).

2 Ορολογικοί πόροι – Γλωσσάριο ΕΒΕ

Με δεδομένο ότι η ανάπτυξη ορολογικών πόρων εντάσσεται στο πλαίσιο της δημιουργίας ορολογικής πολιτικής στην ΕΒΕ, ορίστηκε αρχικά η μεθοδολογία της εργασίας (Pavel and Nolet, 2001) και ακολούθησε η φάση της υλοποίησης, όπως περιγράφεται παρακάτω.

Ξεκινώντας από τη μεθοδολογία που εφαρμόστηκε, είναι σαφές, εφόσον γίνεται λόγος για ορολογική εργασία, ότι πρόκειται για εννοιοκεντρική προσέγγιση (Βαλεοντής, 2017). Εξάλλου, μια τέτοια προσέγγιση εξυπηρετεί τις ανάγκες διαχείρισης ορολογίας της ΕΒΕ μέσω της δημιουργίας μίας επεκτάσιμης υποδομής για την ανάπτυξη ορολογικών πόρων. Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στη σαφή επισήμανση των σχέσεων μεταξύ των εννοιών, δηλαδή των ιεραρχικών και συσχετικών σχέσεων (Τοράκη, 2009, ΕΛΟΤ 402:2010), με στόχο να κτιστεί σταδιακά η εννοιακή δομή της υπό εξέταση ορολογίας.

Επιπρόσθετα, ακολουθώντας την Cabré, που υποστηρίζει ότι οι όροι για έναν ορολογικό πόρο συγκεντρώνονται από πραγματικά κείμενα των ειδικών μίας θεματικής περιοχής και δεν δημιουργούνται από τους ορολόγους, αφετηρία για τον σχεδιασμό της υποδομής ήταν πραγματικά κείμενα της ΕΒΕ. Σύμφωνα με την ίδια, οι ορογράφοι οφείλουν να καταγράφουν τους όρους που χρησιμοποιούν οι ειδικοί για να επικοινωνούν μεταξύ τους, ανεξάρτητα από το αν καθένας από αυτούς τους όρους είναι η πλέον κατάλληλη κατασήμανση της αντίστοιχης έννοιας ή όχι. Η καταγραφή πολλαπλών όρων ως κατασημάνσεων της ίδιας έννοιας είναι βασική αρχή της περιγραφικής ορολογίας (Cabré, 1999), που, σε αντίθεση με την κανονιστική – παραδοσιακή – προσέγγιση, όπως επισημαίνει η Temmerman (2000), εστιάζει στη σημασία της συμπερίληψης πολλαπλών όρων στην ορολογική εργασία, προκειμένου να αποτυπωθεί ο λόγος των ειδικών της θεματικής περιοχής καθώς και οι κοινωνικο-γνωστικές προεκτάσεις του.

Αφετηρία για τη συγκεκριμένη ορολογική εργασία υπήρξε η σύνταξη του Οδηγού Ψηφιακών Υπηρεσιών της ΕΒΕ (Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, 2021). Κατά την επιμέλεια του Οδηγού εντοπίστηκαν ζητήματα στη χρήση των όρων τα οποία κρίθηκε απαραίτητο να αντιμετωπιστούν. Σε πρώτο επίπεδο, αναγνωρίστηκε η ανάγκη δημιουργίας γλωσσαρίου για τις ψηφιακές υπηρεσίες της ΕΒΕ, το οποίο θα αποτελούσε συμπλήρωμα του Οδηγού

Ψηφιακών Υπηρεσιών. Ωστόσο, η πιο μεθοδική μελέτη των όρων που χρησιμοποιούνταν σε άλλες πηγές της EBE – π.χ. Ηλεκτρονικός Κατάλογος – καθώς και η προσπάθεια διερεύνησης των εννοιών των οποίων οι συγκεκριμένοι όροι λειτουργούσαν ως κατασημάνσεις, κατέδειξε το κενό που υπήρχε στην εφαρμογή των αρχών σχηματισμού όρων (ΕΛΟΤ 402:2010), τόσο σε ό,τι αφορά όρους που ήταν ήδη σε χρήση όσο και σχετικά με τη δημιουργία νέων όρων – π.χ. για νέες υπηρεσίες της EBE. Ως εκ τούτου, αναδείχθηκε η σημασία διαμόρφωσης ορολογικής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό, τέθηκε και ο στόχος της ορολογικής εργασίας, που δεν περιορίζεται στην ανάπτυξη γλωσσαρίου για τις ψηφιακές υπηρεσίες της EBE αλλά προκρίνει την ανάπτυξη μιας επεκτάσιμης υποδομής, που θα αναπαριστά το σύστημα εννοιών της EBE και θα λειτουργήσει ως βάση για την αποτελεσματική διαχείριση της ορολογίας και για τη δημιουργία νέων ορολογικών πόρων.

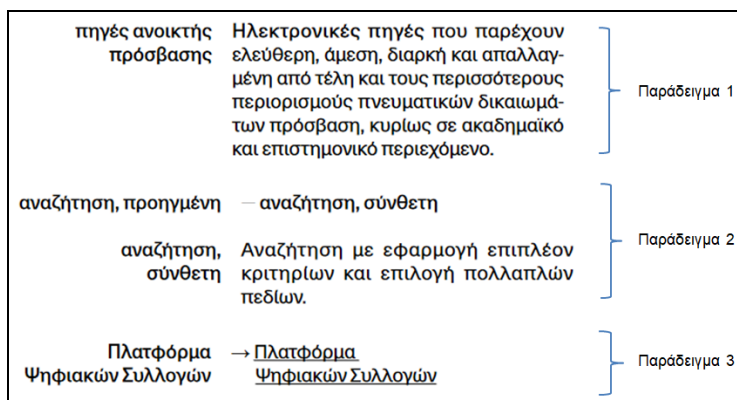
Στην πιλοτική φάση της υλοποίησης, αναπτύχθηκε η υποδομή και δημιουργήθηκε ο πρώτος ορολογικός πόρος: το Γλωσσάρι Ψηφιακών Υπηρεσιών της EBE. Αρχικά, συγκεντρώθηκαν σε ένα αρχείο excel οι όροι που υπήρχαν στο κείμενο του Οδηγού και καταγράφηκαν στο πεδίο Όρος. Παράλληλα, εξετάστηκαν οι όροι που χρησιμοποιούνται ως κατασημάνσεις των ίδιων εννοιών σε διαφορετικές πηγές της EBE και δημιουργήθηκαν τα αντίστοιχα πεδία: *Οδηγός Ψηφιακών Υπηρεσιών EBE, ιστότοπος EBE, Ηλεκτρονικός Κατάλογος, Υπηρεσία Ενιαίας Αναζήτησης*. Στα πεδία αυτά σημειώνεται για κάθε όρο η πηγή ή οι πηγές της EBE στις οποίες χρησιμοποιείται.

Στη συνέχεια, εξετάστηκαν οι έννοιες που δηλώνονται με αυτούς τους όρους, καθώς και οι τύποι των σχέσεων μεταξύ των εννοιών: α) Ιεραρχική σχέση: π.χ. τεκμήριο → ηλεκτρονικό τεκμήριο, β) Συσχετική σχέση: τεκμήριο – δανεισμός. Παράλληλα, εντοπίστηκαν περιπτώσεις μονοσημίας αλλά και πολλές περιπτώσεις συνωνυμίας (ΕΛΟΤ 402:2010): π.χ. σύνθετη αναζήτηση, προηγμένη αναζήτηση. Για να συνδεθούν οι όροι που αποτελούν κατασημάνσεις της ίδιας έννοιας, δημιουργήθηκε σχετικό πεδίο, μέσω του οποίου συνδέονται οι συνώνυμοι όροι (ΕΛΟΤ 562:2011). Μεταξύ των συνώνυμων όρων επιλέχθηκε – και επισημαίνεται στο συγκεκριμένο πεδίο – ο προτιμώμενος όρος (ΕΛΟΤ 1321:1993). Ως κριτήρια για την επιλογή του προτιμώμενου όρου ως κατασήμενσης μίας έννοιας αξιοποιήθηκαν υπάρχοντα πρότυπα, ορολογία που έχει καθιερωθεί από τους αρμόδιους φορείς ή άλλες αξιόπιστες πηγές όπως βάσεις όρων και θησαυροί επίσημων φορέων (π.χ. IATE), καθώς και οι αρχές σχηματισμού όρων (ΕΛΟΤ 402:2010). Τον σκοπό αυτό εξυπηρετεί το πεδίο *Πρότυπο*, όπου σημειώνεται το πρότυπο ή άλλη τεκμηρίωση, εφόσον υπάρχει, για τη χρήση κάθε όρου.

Διαπιστώθηκε, ωστόσο, ότι υπήρχαν και περιπτώσεις πολυσημίας όρων και συγκεκριμένα όροι που, ενώ στην ευρύτερη γλωσσική κοινότητα δηλώνουν γενικές έννοιες, στις πηγές της ΕΒΕ χρησιμοποιούνται ως κατασημάνσεις στενότερων ή ακόμα και ατομικών εννοιών (ΕΛΟΤ 402:2010). Την ανάγκη επισήμανσης αυτής της διαφοροποίησης, ως αποτύπωσης του λόγου των ειδικών (Temmerman, 2000), καλύπτει το πεδίο *Χρήση Όρου*. Παράδειγμα: Ερευνητική Βιβλιοθήκη.

Επιπλέον, προστέθηκαν τα πεδία *Όρος στα Αγγλικά*, *Πρότυπο για Αγγλικό Όρο*, *Όρος στα Γαλλικά*, *Πρότυπο για Γαλλικό Όρο*. Μέσω της εισαγωγής αυτών των πεδίων επιδιώκεται να αξιοποιηθεί η ορολογική εργασία που έχει γίνει από έγκριτους φορείς του εξωτερικού, με στόχο αρχικά την υιοθέτηση αντίστοιχων – ισοδύναμων – όρων στην ελληνική γλώσσα και έπειτα την υιοθέτηση κοινών κανόνων για την επιλογή ισοδύναμων όρων σε ξένες γλώσσες, σε περίπτωση που δεν υπάρχουν, για τις υπό εξέταση έννοιες – π.χ. για κάποια υπηρεσία της ΕΒΕ – σύμφωνα και με τις αρχές εναρμόνισης όρων (ΕΛΟΤ 562:2011).

Τέλος, στο πεδίο *Ορισμός* ορίζεται η έννοια με την οποία συνδέεται κάθε όρος. Για τις περιπτώσεις συνωνυμίας το πεδίο αυτό έχει τιμή μόνο στην περίπτωση του προτιμώμενου όρου. Για τους υπόλοιπους όρους, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, υπάρχει η σύνδεση με τον προτιμώμενο και, ως εκ τούτου, η σύνδεση με την οριζόμενη έννοια (Βαλεοντής, 2017). Η σύνταξη των ορισμών ακολουθεί τις σχετικές αρχές του ΕΛΟΤ (ΕΛΟΤ 402:2010). Πιο συγκεκριμένα, προτιμήθηκαν, όπου αυτό ήταν δυνατό, οι εντατικοί ορισμοί: π.χ. «*πηγές ανοικτής πρόσβασης: ηλεκτρονικές πηγές* που παρέχουν ελεύθερη, άμεση, διαρκή και απαλλαγμένη από τέλη και τους περισσότερους περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων πρόσβαση, κυρίως σε ακαδημαϊκό και επιστημονικό περιεχόμενο». Ωστόσο, λόγω της φύσης και του βαθμού εξειδίκευσης των υπό εξέταση εννοιών, υπήρχαν αρκετές περιπτώσεις που καθιστούσαν αναγκαίο τον εκτατικό ορισμό: π.χ. «*Γενική Συλλογή ΕΒΕ*: Συλλογή Βιβλίων, Συλλογή Περιοδικών, Συλλογή Εφημερίδων». Επιπλέον, για λόγους συμμόρφωσης με τα εθνικά και διεθνή πρότυπα, υιοθετήθηκαν ορισμοί που υπήρχαν ήδη σε πρότυπα, εφόσον ανταποκρίνονταν στην εννοιακή δομή της παρούσας ορολογικής εργασίας: π.χ. ευρετηρίαση – ΕΛΟΤ 1312. Στο κείμενο του ορισμού υπάρχει και η σύνδεση της οριζόμενης με τις σχετιζόμενες έννοιες, καθώς βασική επιδίωξη ήταν η αποτύπωση των ιεραρχικών και συσχετικών σχέσεων των εννοιών.

Εικόνα 1 Παραδείγματα λημμάτων Γλωσσαρίου Ψηφιακών Υπηρεσιών ΕΒΕ

Για τη δημιουργία του Γλωσσαρίου Ψηφιακών Υπηρεσιών, το οποίο σε πρώτη φάση ενσωματώνεται στον Οδηγό Ψηφιακών Υπηρεσιών, αξιοποιήθηκαν τα πεδία *Όρος* και *Ορισμός*. Στην τελική μορφή του Γλωσσαρίου, ο ορισμός περιλαμβάνει τις συνδέσεις μεταξύ των εννοιών και μάλιστα ως υπερσυνδέσμους που οδηγούν στον αντίστοιχο όρο (Εικόνα 1, παράδειγμα 1), καθώς και τη σύνδεση μεταξύ συνώνυμων όρων (Εικόνα 1, παράδειγμα 2). Επίσης, για τις ίδιες τις ψηφιακές υπηρεσίες της ΕΒΕ, δηλαδή για τις ατομικές έννοιες που παρουσιάζονται αναλυτικά στο κείμενο του Οδηγού Ψηφιακών Υπηρεσιών, υπάρχει η παραπομπή στην αντίστοιχη ενότητα του Οδηγού (Εικόνα 1, παράδειγμα 3). Τέλος, επισημαίνεται ότι, από τους 120 όρους που αρχικά συγκεντρώθηκαν, στο Γλωσσάρι εντάχθηκαν 70 όροι.

3 Ορολογική πολιτική ΕΒΕ – Αρχή της συν-δημιουργίας

Η ορολογική πολιτική, σύμφωνα με το πρότυπο ΕΛΟΤ 1443 «Ορολογικές πολιτικές – Ανάπτυξη και υλοποίηση» (ΕΛΟΤ 1443:2012), είναι η πολιτική που διατυπώνεται σε επίπεδο λήψης αποφάσεων σε μια γλώσσα, έναν θεματικό τομέα ή μια επαγγελματική κοινότητα, με σκοπό την ανάπτυξη ή τη ρύθμιση αναδυόμενων ή υφιστάμενων ορολογίων. Με βάση αυτό τον ορισμό, η ΕΒΕ ανέλαβε συστηματική δράση ορολογικού σχεδιασμού, ο οποίος, σύμφωνα με το πρότυπο, συντελεί στην ανάπτυξη ορολογικών πόρων προκειμένου να υποστηριχθούν η παράσταση της γνώσης ενός πεδίου (έννοιες) και η χρήση της εν λόγω παράστασης ώστε να διασφαλίζεται η επιτυχής και απρόσκοπτη επικοινωνία εντός και μεταξύ των τομέων.

Η εφαρμογή της αρχής της συν-δημιουργίας στο πλαίσιο της παρούσας ορολογικής εργασίας έγκειται στην ενεργό συμμετοχή των ειδικών στο έργο της ανάπτυξης των

ορολογίων. Τα κείμενα που λειτούργησαν ως πηγές άντλησης όρων κατά την πιλοτική φάση υλοποίησης είναι κείμενα που έχουν γραφτεί από ειδικούς του συγκεκριμένου θεματικού πεδίου και έχουν ως αποδέκτες είτε το προσωπικό της βιβλιοθήκης είτε τους χρήστες των υπηρεσιών της.

Επιπλέον, έχει ήδη ξεκινήσει η επόμενη φάση της ορολογικής εργασίας, δηλαδή η επέκταση της υποδομής ώστε να συμπεριλάβει ορολόγια διαφορετικών θεματικών πεδίων, τα οποία εντάσσονται στο φάσμα των δραστηριοτήτων της EBE (χειρόγραφα, αρχεία, περιοδικές εκδόσεις κ.λπ.). Σε αυτή τη φάση οι ειδικοί έχουν πολύ μεγαλύτερη συμμετοχή, αφού κλήθηκαν οι ίδιοι να αναγνωρίσουν τις έννοιες του αντικειμένου τους και να καταγράψουν τους όρους στην υπάρχουσα υποδομή συμπληρώνοντας τα σχετικά πεδία. Το έργο της ομάδας διαχείρισης ορολογίας ήταν αρχικά να εκπαιδεύσει τους ειδικούς και να τους παράσχει το κατάλληλο υποστηρικτικό υλικό και, μετά την ολοκλήρωση της εργασίας των ειδικών, να προχωρήσει στη διαχείριση των νέων ορολογίων.

Όπως επισημαίνεται και από τον Ramaswamy (2009), στο πλαίσιο εφαρμογής της αρχής της συν-δημιουργίας μεταβάλλεται η ίδια η φύση της δέσμευσης και της σχέσης μεταξύ της διοίκησης και των στελεχών του οργανισμού, και, κατ' επέκταση, μεταξύ του ίδιου του οργανισμού και οποιωνδήποτε άλλων εξωτερικών εμπλεκομένων. Επομένως, η ομάδα διαχείρισης ορολογίας και οι ειδικοί διαφορετικών θεματικών πεδίων μετέχουν από κοινού στον ορολογικό σχεδιασμό, συν-διαμορφώνοντας τους βασικούς άξονες της ορολογικής πολιτικής, καθιστώντας έτσι την EBE «φορέα συν-δημιουργίας».

4 Συζήτηση – Συμπεράσματα

Η σημασία ανάπτυξης και υλοποίησης ορολογικής πολιτικής έγκειται στην ανάγκη επίτευξης αποτελεσματικής επικοινωνίας, αφού ένας φορέας καλείται να αντιμετωπίσει ορολογικά τον πλούτο των αντικειμένων, υπηρεσιών, διαδικασιών, ρόλων και πληροφοριών που παράγει ή και παρέχει. Εντός αυτού του πλαισίου πραγματοποιείται η διαχείριση της ορολογίας και αντιμετωπίζονται σε μεγάλο βαθμό θέματα που δυσχεραίνουν την επικοινωνία, γεγονός καθοριστικό για την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και την ικανοποίηση του κοινού των βιβλιοθηκών, ειδικά ως προς τα συστήματα αναζήτησης δεδομένων και πληροφοριών. Στην περίπτωση εθνικών φορέων, όπως η EBE, αναδεικνύεται επιπλέον η ευθύνη απόδοσης και χρήσης όρων σε ένα πολύγλωσσο περιβάλλον καθώς και ο ρόλος τους εντός της κοινότητας ως προς την εφαρμογή προτύπων, ενώ παράλληλα προβάλλεται η ευαισθητοποίηση σε θέματα ορολογίας. Όπως επισημαίνει και ο Nilsson σε αντίστοιχη περίπτωση (Nilsson, 2009), μια ενδιαφέρουσα συνέπεια ήταν ότι κι άλλοι οργανισμοί εξέφρασαν το ενδιαφέρον να προσφέρουν υλικό, ενώ κάποιοι, ακριβώς λόγω της αυξημένης

ευαισθητοποίησης, αναθεώρησαν το δικό τους υλικό πριν από την ολοκλήρωση και παράδοσή του. Γενικότερη προσφορά από την εμπλοκή της ΕΒΕ σε θέματα διαχείρισης ορολογίας μπορεί να είναι και η συμβολή της στην ανάπτυξη σχετικών με την ορολογία δεξιοτήτων από επαγγελματίες πολλών κλάδων και επιστημονικών πεδίων.

Λαμβάνοντας υπόψη το εύρος των δραστηριοτήτων της ΕΒΕ καθώς και το πλήθος των ατόμων που εμπλέκονται σε αυτές, η εφαρμογή της αρχής της συν-δημιουργίας στην ανάπτυξη της ορολογικής πολιτικής θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και ως μεθοδολογικό ρίσκο για την επιτυχία του έργου. Ωστόσο, από τις προκαταρκτικές ακόμη συζητήσεις για την ανάληψη του έργου, διαφάνηκε η κοινή αντίληψη πως η συν-δημιουργία αποτελεί μια μακροπρόθεσμα επωφελή διαδικασία για τον φορέα και για το σύνολο της κοινότητας στην οποία απευθύνεται και, ως εκ τούτου, προκρίθηκε ως η βέλτιστη επιλογή για την υλοποίηση.

Οι προκλήσεις που χρειάστηκε να αντιμετωπιστούν κατά τη διάρκεια της ορολογικής εργασίας στο σύνολό της ήταν αρκετές και ουσιαστικές. Μια καθοριστική πρόκληση ήταν να εξασφαλιστεί η συμμετοχή και δέσμευση των στελεχών του φορέα ως προς την εκτέλεση της ορολογικής εργασίας. Τόσο το γεγονός ότι επρόκειτο για σχετικά μη οικεία διαδικασία, όσο και το ότι η εργασία αυτή προστέθηκε στις ήδη αυξημένες υποχρεώσεις των υπαλλήλων του φορέα, δημιούργησε από την αρχή προβληματισμό ως προς τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος. Όσον αφορά το πρώτο σκέλος, ως προς την εξοικείωση με το αντικείμενο, έγινε προσπάθεια να καλυφθεί με τη διοργάνωση δύο ομιλιών γύρω από θέματα ορολογίας και τυποποίησης, και με την παροχή εξατομικευμένων διευκρινίσεων σε σχετικά ερωτήματα, δηλαδή ενεργοποιήθηκε η διαδικασία ανατροφοδότησης. Όσον αφορά το δεύτερο σκέλος, τα στελέχη του φορέα το αντιμετώπισαν οργανώνοντας τις υποχρεώσεις τους με αποτελεσματικό τρόπο και φροντίζοντας να αφιερώνουν χρόνο και στη συγκεκριμένη εργασία. Η ανταπόκριση σε αυτή την προσπάθεια ήταν μεγάλη, ουσιαστική, συνεπής και, κυρίως, εθελοντική, επιτρέποντας έτσι μια αισιόδοξη στάση για τη συνέχιση του έργου.

Τέλος, σε ό,τι αφορά τους μελλοντικούς στόχους, προκρίνεται η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της πιλοτικής φάσης του έργου, δηλαδή της ορολογικής υποδομής και του Γλωσσαρίου Ψηφιακών Υπηρεσιών. Για τον σκοπό αυτό θα αξιοποιηθεί το πρότυπο ΕΛΟΤ 1445 «Αξιολόγηση ορολογικών πόρων – Γενικές έννοιες, αρχές και απαιτήσεις» (ΕΛΟΤ 1445:2014), το οποίο περιγράφει τις θεμελιώδεις έννοιες που σχετίζονται με την αποτελεσματική χρήση των ορολογικών δεδομένων και παρέχει τις γενικές αρχές και κατευθυντήριες οδηγίες για την αξιολόγηση της ορολογικής εργασίας. Παράλληλα, θα προχωρήσει, με την αξιοποίηση της αποκτηθείσας εμπειρίας και της ανατροφοδότησης που θα προκύψει από την αξιολόγηση, η επόμενη φάση υλοποίησης, δηλαδή η επέκταση της

υποδομής ώστε να συμπεριλάβει ορολόγια διαφορετικών θεματικών πεδίων. Έχουν ήδη εισαχθεί 388 νέοι όροι από τα τμήματα της ΕΒΕ, εκ των οποίων περισσότεροι από 10 είναι αλληλοεπικαλυπτόμενοι. Αφού πραγματοποιηθεί η διαχείριση των ορολογίων από την ομάδα έργου, θα ακολουθήσει η δημιουργία νέου/ων ορολογικού/ών πόρου/ων.

Βιβλιογραφία

- Cabré, M.T. (1999). *Terminology: theory, methods, and applications*. J. Benjamins Pub. Co.
- Nilsson, H. (2009). The realisation of a national term bank – how and why? Στο: *7th Conference "Greek Language and Terminology"*, ELETO, Athens, 22–24 October 2009.
- Pavel, S. and Nolet, D. (2001). *Handbook of Terminology*. Translation Bureau (Canada). Διαθέσιμο από: https://publications.gc.ca/collections/collection_2007/pwgsc-tpsgc/S53-28-2001E.pdf
- Ramaswamy, V. (2009). Leading the transformation to co-creation of value, *Strategy & Leadership*, 37(2), pp. 32–37. Διαθέσιμο από: <https://doi.org/10.1108/10878570910941208>.
- Temmerman, R. (2000). *Towards new ways of terminology description: the sociocognitive approach*. J. Benjamins Publishing Co.
- UNESCO (2005). Guidelines for terminology policies. Formulating and implementing terminology policy in language communities. Prepared by Infoterm. – Paris: UNESCO.
- Βαλεοντής, Κ. (2017). Στην Ορολογία δεν ορίζονται οι όροι, αλλά οι έννοιες. Στο: *11ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 9–11 Νοεμβρίου 2017.
- Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος (2021). *Οδηγός Ψηφιακών Υπηρεσιών ΕΒΕ* [αδημοσίευτο κείμενο].
- Πρότυπο ΕΛΟΤ 1321:1993, *Τεκμηρίωση – Κατευθυντήριες οδηγίες για τη συγκρότηση και ανάπτυξη μονόγλωσσων θησαυρών*.
- Πρότυπο ΕΛΟΤ 1443:2012, *Ορολογικές πολιτικές - Ανάπτυξη και υλοποίηση*.
- Πρότυπο ΕΛΟΤ 1445:2014, *Αξιολόγηση ορολογικών πόρων – Γενικές έννοιες, αρχές και απαιτήσεις*.
- Πρότυπο ΕΛΟΤ 402:2010, *Ορολογική εργασία – Αρχές και μέθοδοι*.
- Πρότυπο ΕΛΟΤ 562:2011, *Ορολογική εργασία – Εναρμόνιση εννοιών και όρων*.
- Τζοτζαδίνη, Α. (2015). Σχεδιασμός και κατάρτιση γλωσσαρίου για τη μετανάστευση και τις μεταναστευτικές πολιτικές των ΗΠΑ και της ΕΕ. Στο: *10ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 12–14 Νοεμβρίου 2015.
- Τζοτζαδίνη, Α. και Πετράκης, Γ. (2019). Γλωσσάριο όρων για το θεματικό πεδίο της συντήρησης μιας ξενοδοχειακής μονάδας. Στο: *12ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 7–9 Νοεμβρίου 2019.

Τοράκη, Κ. (2009). Από το θησαυρό στην αντίστοιχη οντολογία: μια απόπειρα προσέγγισης σε ένα ειδικό θεματικό πεδίο και τα ορολογικά ζητήματα που προκύπτουν. Στο: *7ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 22–24 Οκτωβρίου 2009.

Τοράκη, Κ. (2018). Ορολογικοί πόροι – Τυποποίηση ορολογίας – Ορολογική πολιτική. Στο: *Ημερίδα Ορολογίας, «Ορολογία και ορολογικοί πόροι – Οι απαιτήσεις για σύγχρονη ελληνική επιστημονική ορολογία και η ανάγκη ενεργοποίησης των ειδικών»*, ΕΛΕΤΟ–ΕΛΟΤ/ΤΕ21–ΕΔΟ, Αθήνα, 8 Νοεμβρίου 2018.

Χαλκιάς, Χ. και Αναγνωστόπουλος, Δ. (2003). Γλωσσάριο όρων γεωπληροφορικής και γεωγραφικών πληροφοριακών συστημάτων. Στο: *4ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία»*, ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 30–31 Οκτωβρίου & 1 Νοεμβρίου 2003.

Άννα Μάστορα

Βιβλιοθηκονόμος MSc/PhD, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος

Ηλ-ταχ.: amastora@nlq.gr

Αγγελική Δημητρομανωλάκη

Φιλολόγος MSc/MA, Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος

Ηλ-ταχ.: adimit@nlq.gr

17 Αντιπαραβολική μελέτη της ειδικής γλώσσας της Δημόσιας Διοίκησης στην Ελλάδα και τη Γαλλία

Αγγελική Χριστοπούλου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Εξετάζεται η ειδική γλώσσα και η ορολογία της Δημόσιας Διοίκησης στην Ελλάδα και στη Γαλλία, όπως αποτυπώνεται στα διοικητικά έγγραφα κατά τη χρονική περίοδο 2010–2018. Με βάση τη μεθοδολογία της Γλωσσολογίας των Σωμάτων Κειμένων, αντικείμενο της μελέτης γίνονται οι εγκύκλιες οδηγίες, οι υπουργικές αποφάσεις και τα γενικά έγγραφα που δημοσιεύτηκαν από τις αρμόδιες δημόσιες υπηρεσίες, της Ελλάδας και της Γαλλίας, από δύο θεματικά πεδία: i) της Οικονομίας και Φορολογίας και ii) της Εργασίας και Ασφάλισης. Σύμφωνα με τις αρχές της Συστημικής Λειτουργικής Γραμματικής, η συγκέντρωση, η στατιστική εξέταση, η ταξινόμηση και η ερμηνεία των γλωσσικών φαινομένων συμβάλλουν στην κατηγοριοποίηση και στην αναγνώριση του κοινωνικού πλαισίου της γλωσσικής εκφοράς. Τελικός στόχος της μελέτης είναι η αναζήτηση λύσεων στο έλλειμμα της τυποποίησης της ορολογίας στα έγγραφα της Δημόσιας Διοίκησης, η διατύπωση προτάσεων για την άρση των υφιστάμενων προβλημάτων και την εναρμόνιση της ορολογίας της διοίκησης με την ενωσιακή ορολογία.

The comparable study of the special language of the Public Administration in Greece and France

Angeliki Christopoulou

ABSTRACT

Object of this study is the Special Language and the terminology of the Public Administration in Greece and in France as examined on the basis of the administrative documents issued within the period 2010 - 2018. Following the Corpus Linguistics methodology, the textual content, which got examined, has been derived from the circular instructions, ministerial decrees and documents of general content, issued by the competent public authorities, in Greece and in France, related to the thematic field i) of Economy and Taxation and ii) of Labour and Social Security. According to the Systemic Functional Grammar, the compilation, statistical examination, classification and interpretation of the linguistic phenomena contribute to the categorization and recognition of the social context of the linguistic utterance. The study is aiming at proposing solutions to the lack of standardization of terminology for the public administration documents, at formulating proposals for the elimination of the existing problems and for the harmonisation with the Union terminology.

0 Εισαγωγή

Στο άρθρο 26 του Συντάγματος της Ελλάδας (ΦΕΚ 187/Α'/28.11.2019) γίνεται η διάκριση των εξουσιών, σύμφωνα με την οποία η εκτελεστική λειτουργία ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση, δηλαδή από τα όργανα της Δημόσιας Διοίκησης τα οποία αναλαμβάνουν την εκτέλεση των κανόνων δικαίου, στο πλαίσιο της αρχής της

νομιμότητας. Τόσο η Κυβέρνηση όσο και η Δημόσια Διοίκηση εκτός από την εκτέλεση των κανόνων δικαίου έχουν, επιπλέον, τη δυνατότητα να θέτουν κανόνες εκδίδοντας κανονιστικές πράξεις κατόπιν γενικής ή ειδικής νομοθετικής εξουσιοδότησης τυπικού νόμου (άρθρο 43, παρ. 2 του Συντάγματος). Η Δημόσια Διοίκηση ασκεί εκτελεστική εξουσία μέσω των διοικητικών πράξεων, σε έγγραφη γλώσσα (άρθρο 16 του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας). Η διοικητική πράξη αποσκοπεί στη βελτίωση του παραγόμενου κανόνα δικαίου, ώστε ο τελευταίος να μην είναι παράνομος (αρχή νομιμότητας, άρθρο 95 Σ), Υπενθυμίζεται ότι ελληνικό κράτος, δηλαδή ελληνική Διοίκηση υπάρχει από το 1830, ενώ ο Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας (ΚΔΔ) ισχύει από το 1999 (ν.2717/1999). Έως τότε, το Διοικητικό Δίκαιο, σε περιπτώσεις ασάφειας και αμφισημίας, ρυθμιζόταν από τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας (ΣτΕ). Από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1981 (και πολύ περισσότερο από την ένταξή της στην ευρωζώνη το 2001), είναι εκθετικά αυξανόμενη η επιρροή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο εθνικό διοικητικό δίκαιο. Πρόκειται για διαδικασία αμφίδρομη, η οποία κατασημαίνεται με τον όρο *εξευρωπαϊσμός του διοικητικού δικαίου* και περιλαμβάνει την «εναρμόνιση, [τη] μεταβολή, [την] ερμηνευτική αναθεώρηση ή ακόμα και [τη] διερεύνηση των κανόνων του εθνικού δικαίου σε πορεία σύγκλισης με το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης» (Ακριβοπούλου & Ανθόπουλος, 2015, σ. 22). Ακόμα και στη λειτουργία του Κράτους, την εποχή της νεωτερικότητας, είναι πολλά τα παραδείγματα που υποδεικνύουν ότι «οι δημοκρατικοί κανόνες εξακολουθούν να είναι προϊόν εισαγωγής» (Παντελής, 2020, σ. 322). Στην προκειμένη μελέτη επιχειρείται η σύγκριση της ειδικής γλώσσας δύο έννομων τάξεων, εκ των οποίων η μία είναι παρακλάδι της άλλης, καθώς οι εξελίξεις της πρώτης (της γαλλικής) προοιωνίζουν τις εξελίξεις της δεύτερης (της ελληνικής).

1 Δημόσια Διοίκηση και Γλώσσα

1.1 Ειδική γλώσσα και ορολογία

1.1.1 Βασικές έννοιες

Η παρούσα έρευνα ξεκινά με την παραδοχή της διάκρισης της γλώσσας στη *γενική γλώσσα* ή *γλώσσα για γενικούς σκοπούς* (Language for General Purposes, LGP) και στην *ειδική γλώσσα* ή *γλώσσα για ειδικούς σκοπούς* (Language for Special Purposes, LSP). Ως γενική γλώσσα νοείται το σύνολο της πρότυπης γλώσσας (standard language) που χρησιμοποιείται στην καθημερινή, απλή και μη εξειδικευμένη επικοινωνία. Αντίστοιχα, ως ειδική γλώσσα νοείται ο γλωσσικός κώδικας ή η υφολογική ποικιλία που χρησιμοποιείται σε ένα θεματικό πεδίο και χαρακτηρίζεται από τη χρήση είδων γλωσσικών μέσων έκφρασης (Βαλεοντής & Κριμπάς, 2014). Διακρίνεται από τη χρήση ενός εσωτερικού λεξιλογίου (ορολογία), τη χρήση

ιδιόμορφων συντακτικών δομών, τη χρήση εννοιών που δημιουργούν προβλήματα στη σύλληψη και στην κατανόηση. Το ερώτημα που έπεται της διάκρισης μεταξύ της ειδικής γλώσσας από τη γενική γλώσσα έχει να κάνει με τα όρια διαχωρισμού τους και με το αν τα γλωσσικά φαινόμενα που τις διαχωρίζουν είναι αρκετά για να διατηρήσουν αυτόν τον διαχωρισμό. Η Cabré παραθέτει τον Hoffmann (1979) και τους Picht & Draskau (1985), σύμφωνα με τους οποίους είναι απαραίτητη η αναδρομή στα εξωγλωσσικά στοιχεία και στα στοιχεία της επικοινωνιακής συνθήκης προκειμένου να οριστεί η εξειδίκευση της ειδικής γλώσσας (Cabré, 1998, σ. 119). Η σύγχρονη χρήση του όρου *ορολογία* παραπέμπει σε τρεις σημασίες της λέξης, συνεπώς σε τρεις διακρίσεις: α) δραστηριότητα, β) θεωρία, γ) λεξιλόγιο ενός συγκεκριμένου θεματικού πεδίου (Sager, 1990, Cabré, 1998).

1.1.2 Ειδική γλώσσα και ορολογία της Δημόσιας Διοίκησης

Η γλώσσα της Δημόσιας Διοίκησης στην Ελλάδα είναι η καθιερωμένη, πρότυπη γλώσσα, το οποίο, ακριβώς, ισχύει και για τη γλώσσα της Δημόσιας Διοίκησης στη Γαλλία (βλ. Anderson, 2006, σ. 14). Στην Ελλάδα, χρονικό ορόσημο για τη θεσμική γλώσσα ήταν η μεταφορά του κειμένου του Συντάγματος στη δημοτική γλώσσα, το 1986, με το Β' Ψήφισμα της ΣΤ' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων. Η γλώσσα της ελληνικής Δημόσιας Διοίκησης, υφολογικά, προσιδιάζει στη νομική γλώσσα, καθώς «υπάρχουν όροι και γλωσσικοί τύποι, κοινής αποδοχής, με λόγια προέλευση που συνεπάγονται λεξιλογικές, μορφολογικές, υφολογικές ή δομικές ιδιαιτερότητες της νομικής γλώσσας» (Μάνεσης, 1999, σ. 19). Στη Γαλλία, από την εποχή της Γαλλικής Επανάστασης η γλώσσα και η Δημόσια Διοίκηση έχουν αμφίδρομη σχέση: η προστασία και η προώθηση της πρότυπης γλώσσας επιτελείται με πολιτικά μέσα, με σκοπό τη διοικητική, κοινωνική και γλωσσική ενοποίηση (Offord, 1990, σ. 16). Στο άρθρο 2 του Συντάγματος της Γαλλικής Δημοκρατίας αναφέρεται ότι η γλώσσα της Δημοκρατίας είναι η γαλλική. Ιδιαίτερα ρυθμιστικός ως προς τη γλωσσική πολιτική έχει υπάρξει ο «νόμος Toubon» (1994) ο οποίος ορίζει τη χρήση της γαλλικής γλώσσας ως στοιχείο της κοινωνικής συνοχής (Rapport au Parlement sur l'emploi de la langue française, 2017). Στη Γαλλία, ο εμπλουτισμός και η τυποποίηση της γλώσσας διενεργείται από θεσμικούς φορείς, όπως είναι η Γενική Αντιπροσωπεία της Γαλλικής Γλώσσας και των Γλωσσών της Γαλλίας (DGLFLF), η Γαλλική Ακαδημία, καθώς και η Επιτροπή Εμπλουτισμού της Γαλλικής Γλώσσας (France Terme), υπαγόμενη στο Υπουργείο Πολιτισμού (βλ. Adamson, 2007) για αναλυτική παράθεση των θεσμικών γαλλικών φορέων που συντελούν στη διαχείριση, στη διάδοση και στην τυποποίηση της γαλλικής γλώσσας).

1.2 Διοικητικά έγγραφα

1.2.1 Ορισμός του διοικητικού εγγράφου

Κυρίαρχη θέση στη διοικητική λειτουργία κατέχει η γραπτή επικοινωνία τόσο στο εσωτερικό

της Δημόσιας Διοίκησης όσο και με το εξωτερικό περιβάλλον (πολίτες, ιδιωτικοί φορείς, κοινωνικοί εταίροι). Στο άρθρο 5 του ν.2690/1999 (ΦΕΚ 45/Α') «Κύρωση του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας και άλλες διατάξεις» δίνεται ο ορισμός του διοικητικού εγγράφου: «Ως διοικητικά έγγραφα νοούνται όσα συντάσσονται από τις δημόσιες υπηρεσίες, όπως εκθέσεις, μελέτες, πρακτικά, στατιστικά στοιχεία, εγκύκλιοι οδηγίες ή διαταγές, απαντήσεις της Διοίκησης, γνωμοδοτήσεις και αποφάσεις». Αντίστοιχα, ο ορισμός των γαλλικών διοικητικών εγγράφων εντοπίζεται στο άρθρο L300-2 του βιβλίου III του Κώδικα των σχέσεων μεταξύ του κοινού και της διοίκησης. Οι επαγγελματικές και κοινωνικές ομάδες κατά την άσκηση της επαγγελματικής τους δραστηριότητας παράγουν κείμενα τα οποία εύκολα αναγνωρίζονται από τα μέλη της ίδιας επαγγελματικής ή τεχνικής ομάδας, ενώ συμβαίνει να γίνονται κατανοητά και από τους μη ειδικούς. Ως επακόλουθο, σχηματίζονται κοινότητες λόγου, που χαρακτηρίζονται από τη χρήση ενός συγκεκριμένου κειμενικού είδους για την επικοινωνία τους, το οποίο χαρακτηρίζεται από σταθερότητα και τυποποίηση ως προς τη δομή του περιεχομένου και ως προς το λεξιλόγιο (Δίελλας & Πατρίκιος, 2019, σ. 17). Τα διοικητικά έγγραφα αποτελούν μια από αυτές τις κατηγορίες έκφρασης επαγγελματικής κοινότητας και είναι δυνατόν να μελετηθούν ως προς τη δομή, το λεξιλόγιο και το βαθμό τυποποίησης. Αποδέκτες των διοικητικών εγγράφων είναι: i) άλλες δημόσιες υπηρεσίες και νομικά πρόσωπα, ii) συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες, iii) το σύνολο των διοικούμενων, δηλαδή των πολιτών, στην επικράτεια της χώρας.

1.2.2 Είδη εγγράφων της Δημόσιας Διοίκησης

Οι νόμοι εφαρμόζονται, προσδιορίζονται, ερμηνεύονται και εξειδικεύονται στην εφαρμογή τους από τα έγγραφα της Δημόσιας Διοίκησης. Η διακίνηση της πληροφόρησης στη Δημόσια Διοίκηση γίνεται με διαφορετικά είδη εγγράφων. Στα διοικητικά έγγραφα της ελληνικής Διοίκησης συγκαταλέγονται: το ευρείας χρήσης έγγραφο, η εισήγηση, η απόφαση, η εγκύκλιος, η διαταγή, τα σημειώματα (υπηρεσιακά ή ενημερωτικά), οι γνωμοδοτήσεις, τα πρακτικά (Δίελλας & Πατρίκιος, 2019, σ. 8 κ.ε. & Οδηγός για την ορθή κατάρτιση και έκδοση εγγράφων, 2017, σσ. 14–20). Τα διοικητικά έγγραφα της γαλλικής Διοίκησης διακρίνονται αντίστοιχα σε: décret (διάταγμα), arrêté (απόφαση), circulaire (εγκύκλιος), rapport (αναφορά), dossier (ατομικός φάκελος), compte rendu (έκθεση), procès-verbal (πρακτικό), directive (οδηγία), instruction (εντολή), avis (γνωμοδότηση), décision (απόφαση) (Code des relations entre le public et l'administration, 2021). Το δικαίωμα της πρόσβασης στα έγγραφα της Διοίκησης που ρυθμίζουν τη ζωή και τη δραστηριότητα των πολιτών όρισε από τις αρχές της δεκαετίας του 2000 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο με την απόφαση αριθ. 354/83 (ΕΚ, Ευρατόμ). Στη Γαλλία, η διάθεση των διοικητικών εγγράφων στο διαδίκτυο (Légifrance, <https://www.legifrance.gouv.fr/>) νομοθετήθηκε το 2002, ενώ αντίστοιχα στην Ελλάδα τέθηκε

σε ισχύ, με τον ν.3861/2010, το «Πρόγραμμα Διαύγεια» (<https://diavgeia.gov.gr/>).

2 Αντικείμενο της έρευνας

Στη Γαλλία, όπως προαναφέρθηκε, υπάρχει μεγάλος αριθμός επίσημων, θεσμικών φορέων που εποπτεύουν και ρυθμίζουν τη χρήση της γλώσσας¹⁵⁸. Αντίθετα, στην Ελλάδα δεν υπάρχει επίσημος, θεσμοθετημένος, ενιαίος φορέας ή οργανισμός ή διοικητική υπηρεσία ή αρχή που να ορίζει, να ρυθμίζει, να ελέγχει τους κανόνες σύνταξης και χρήσης της γλώσσας των διοικητικών εγγράφων πριν από τη δημοσίευσή τους ή ακόμα και τη μετάφρασή τους, όπου απαιτείται. Στο Εγχειρίδιο Νομοπαρασκευαστικής Μεθοδολογίας της Γενικής Γραμματείας νομικών και κοινοβουλευτικών θεμάτων της Προεδρίας της Κυβέρνησης, στη νέα έκδοση του 2020, αναγνωρίζεται ότι «επικρατεί πανσπερμία νομοθετικών ρυθμίσεων που χαρακτηρίζεται από απόλυτη ανομοιογένεια, υφολογική και ουσιαστική, οι οποίες αποδεικνύονται ατελείς, με αποτέλεσμα να προτείνονται επανειλημμένες τροποποιήσεις. [...] Σε κάθε περίπτωση, η ανυπαρξία ενός αποτελεσματικού κεντρικού μηχανισμού αποφυγής της πολυνομίας και κακονομίας –η έλλειψη επιτελικού κράτους– οδηγεί σε κακή νομοθέτηση» (Εγχειρίδιο Νομοπαρασκευαστικής Μεθοδολογίας, 2020, σ. 4). Έχοντας εντοπίσει το κενό στη Δημόσια Διοίκηση και με γνώμονα την τήρηση της αρχής της νομιμότητας, από την οποία εξαρτάται η εγκυρότητα των διοικητικών πράξεων (άρθρο 95 Σ) αντικείμενο της έρευνας είναι: α) η εξαγωγή και μελέτη της ορολογίας και της ειδικής γλώσσας των εγγράφων της Δημόσιας Διοίκησης την περίοδο της δημοσιονομικής κρίσης (2010–2018), β) η εξέταση των λεξικογραφματικών και σημασιολογικών χαρακτηριστικών της ελληνικής και της γαλλικής γλώσσας της Δημόσιας Διοίκησης και η αντιπαραβολή τους και γ) η ανάλυση λόγου και η συσχέτιση με το καταστασιακό περιβάλλον μέσα στο οποίο αυτά τα κείμενα συντάχθηκαν και δημοσιεύτηκαν.

3 Μεθοδολογία της έρευνας

Για τη μελέτη της γλώσσας της Δημόσιας Διοίκησης εφαρμόστηκαν οι αρχές της Γλωσσολογίας Σωμάτων Κειμένων (ΓΣΚ) (βλ. ενδεικτικά: McEnery & Wilson, 1996, McEnery & Hardie, 2012, Tognini-Bonelli, 2001, Halliday, Teubert, Yallop & Cermakova, 2004) και ως εκ τούτου η καθοδηγούμενη από τα γλωσσικά δεδομένα προσέγγιση με στόχο τη συσχέτιση

¹⁵⁸ Académie française, Délégation Générale à la langue française et aux langues de France (DGLFLF), Commission générale de terminologie et de néologie, Conseil supérieur de la langue française, Haut Comité pour la défense et l'expansion de la langue française, Commission de l'enrichissement de la langue française, Conseil d'orientation de l'édition publique et de l'information administrative (COEPIA), Comité d'Orientation pour la Simplification du Langage Administratif (COSLA).

μεταξύ μορφής, συχνότητας και πραγματολογικών/επικοινωνιακών συνθηκών της επιτέλεσης. Ισχύ αξιώματος στη ΓΣΚ έχουν: 1) η αυθεντικότητα των δεδομένων (πρόκειται για δεδομένα σε πραγματικές συνθήκες επικοινωνίας), 2) η συστηματικότητα (τα συστηματικά δομικά στοιχεία της φυσικής γλώσσας είναι δυνατό να αξιολογηθούν μόνο μέσα στα κείμενα), 3) η έκταση (η διατύπωση περιγραφικής δήλωσης σε σχέση με τη λειτουργία της γλώσσας προϋποθέτει τον εντοπισμό πληθώρας εμφανίσεων ενός φαινομένου) (Σαριδάκης, 2016, σσ. 225–230). Στο πλαίσιο της εμπειρικής έρευνας, συγκεντρώθηκε ειδικό και συγκρίσιμο Σώμα Κειμένων (ΣΚ) ειδικά για την εκπόνηση της συγκεκριμένης μελέτης. Για τη συγκρότηση ενός ομοιογενούς ΣΚ εφαρμόστηκαν κριτήρια εξωτερικά (είδος, τρόπος εκφοράς, προέλευση, σκοπός του κειμένου) και κριτήρια εσωτερικά (θέμα, ύφος) με σκοπό να επιτευχθεί: ισορροπία, αντιπροσωπευτικότητα, ακρίβεια. Τα χαρακτηριστικά και τα κριτήρια συγκρότησης του ΣΚ συνοψίζονται ως εξής:

- Είναι ειδικό, καθώς διακρίνεται από ομοιογένεια ως προς τον τύπο των κειμένων που το συνθέτουν, το είδος, τη θεματολογία και το περιεχόμενό τους.
- Είναι στατικό και κλειστό (συγχρονικό ή βραχυχρόνιο), δηλ. συγκροτήθηκε σε/και για συγκεκριμένη χρονική περίοδο (από 2/1/2010 έως 31/12/2018).
- Περιλαμβάνει δεδομένα μόνο γραπτού λόγου: i) εγκυκλίου οδηγίες, ii) υπουργικές αποφάσεις, iii) γενικά έγγραφα.
- Είναι πλήρες, δηλ. περιλαμβάνει πλήρη κείμενα και όχι δειγματοληπτικά.
- Είναι δίγλωσσο, καθώς έχει συντεθεί από έγγραφα στην ελληνική και στη γαλλική γλώσσα.
- Είναι συγκρίσιμο, καθώς διέπεται από κοινή θεματολογία (Εργασία – Κοινωνική Ασφάλιση και Οικονομία – Φορολογία) και αντλήθηκε από αντίστοιχες πηγές προέλευσης (κείμενα δημοσιευμένα στη Διαύγεια και στο Légifrance).

3.1 Συγκέντρωση πρωτότυπου (ad hoc) Σώματος Κειμένων

Συγκεντρώθηκε συνολικό ΣΚ 680 διοικητικών εγγράφων στην ελληνική και τη γαλλική γλώσσα, συνολικού μεγέθους 4,2 εκατομμυρίων λέξεων. Σχηματίστηκαν 4 υποσώματα κειμένων, συγκρίσιμα ανά ζεύγη στις δύο γλώσσες για καθένα θεματικό πεδίο: GR_Emploi, GR_Finances, FR_Emploi, FR_Finances. Από την ελληνική γλώσσα συγκεντρώθηκαν 457 έγγραφα, 2,3 εκατομμυρίων λέξεων και από τη γαλλική γλώσσα 223 έγγραφα, μεγέθους 1.839.726 λέξεων. Στο ελληνικό ΣΚ συγκεντρώθηκε μεγαλύτερος αριθμός εγγράφων, δεδομένου ότι στην ελληνική Διοίκηση τα έγγραφα της περιόδου εκείνης ήταν πολλαπλάσια των εγγράφων που δημοσιεύονταν από τις γαλλικές δημόσιες υπηρεσίες. Ωστόσο, δεν παρατηρείται ίσης κλίμακας διαφορά στα λεξιλογικά δεδομένα, ούτε επηρεάζεται η ποσοτική ή η ποιοτική ανάλυση των δεδομένων.

3.2 Τεχνική επεξεργασία του κειμενικού υλικού

Κρίσιμο στάδιο μετά τη συγκρότηση ενός ΣΚ είναι ο καθαρισμός των αρχείων από περιττά,

μη λεκτικά στοιχεία και από κάθε είδους μορφοποίηση που παραποιεί τα κειμενικά δεδομένα. Τα περισσότερα λογισμικά επεξεργασίας ΣΚ απαιτούν τα κείμενα να είναι αποθηκευμένα σε μορφή .txt, με την κωδικοποίηση UTF-8. Η μετατροπή των αρχείων αποδείχτηκε χρονοβόρα εξαιτίας α) της αδυναμίας αναγνώρισης των ελληνικών χαρακτήρων (λέξεις αλλοιωμένες και μορφολογικά λάθος), β) της μη αναγνώρισης των λατινικών χαρακτήρων στα ελληνικά κείμενα, γ) των σαρωμένων εγγράφων ως φωτογραφίες ή των χειρόγραφων σημειώσεων πάνω σε αυτά. Το καθαρό, πλέον, κειμενικό υλικό αναρτήθηκε (ως τέσσερα υποσώματα) στην εφαρμογή του Sketch Engine. Ως ΣΚ αναφοράς (ΣΚ με το οποίο έγινε η σύγκριση των δικών μας ΣΚ), – για την ελληνική γλώσσα – επιλέχτηκε το Greek Web 2014 (μεγέθους σχεδόν 1,7 δισεκατομμυρίων λέξεων) και – για τη γαλλική γλώσσα – το French Web 2012 (με περιεχόμενο, περίπου, 10 δισεκατομμύρια λέξεις). Έγινε η εξαγωγή του καταλόγου των ουσιαστικών (wordlist – nouns) με σκοπό να εντοπιστούν οι λεξικές λέξεις ή λέξεις περιεχομένου και να αποκλειστούν οι λειτουργικές ή γραμματικές λέξεις. Λαμβάνοντας υπόψη τον κατάλογο των λέξεων-κλειδιών (keywords) εντοπίστηκαν με ημιαυτόματο τρόπο οι κομβικές λέξεις-κλειδιά (key keywords), δηλαδή τα ιδιαίτερα λεξιλογικά στοιχεία που διακρίνουν και αντιπροσωπεύουν την ειδική γλώσσα και την ορολογία των υπό εξέταση υποσωμάτων κειμένων. Εφαρμόστηκαν τα ίδια κριτήρια και στις δύο γλώσσες και στα 4 υποσώματα: α) συχνότητα εμφάνισης, β) αντιπροσωπευτικότητα εντός του θεματικού πεδίου. Ακολούθησε η ποσοτική και η ποιοτική ανάλυση των λεξιλογικών δεδομένων· διερευνήθηκε αφενός η συχνότητα εμφάνισης της λέξης (Frequency), αφετέρου η συναπτική ισχύς της λέξης (LogDice), η οποία συνιστά την ισχύ σύναψης σε υποψήφιος συμπαράθεσης και προκύπτει από έναν αλγόριθμο.

3.3 Ανάδειξη και εξέταση των λέξεων-κόμβων

Σε πρώτο στάδιο, από τα υποσώματα των δύο γλωσσών επιλέχτηκαν συνολικά 52 λέξεις-κόμβοι, οι οποίες κατανέμονται ως εξής:

GR_Emploi: [εργασία, ασφάλιση, απασχόληση, επίδομα, εισφορά, άνεργος, σύνταξη, εργαζόμενος, επιχείρηση, ανεργία],

GR_Finances: [δαπάνη, φόρος, χρέος, ανάπτυξη, ταμείο, προϋπολογισμός, επένδυση, φορολογία, πληρωμή, έσοδα].

FR_Emploi: [travail, sécurité & assurance, emploi, allocation, cotisation & contribution, retraite & pension, salarié, entreprise, chômage],

FR_Finances: [dépense, impôt, dette, développement, Caisse & Fonds, budget, investissement, imposition & taxation, paiement & versement, revenu & recette].

Τρεις από τις 52 είναι κοινές λέξεις-κόμβοι που εντοπίζονται στις δύο γλώσσες και στα δύο υποσώματα:

GR [μεταρρύθμιση, μέτρο, κρίση], FR [réforme, mesure, crise].

Σε δεύτερο στάδιο, επελέγησαν 28 μεταφραστικά ζεύγη, δηλ. ισοδύναμες λέξεις στα δύο γλωσσικά συστήματα, οι οποίες εξετάστηκαν σε μορφοσυντακτικό επίπεδο με το εργαλείο Word Sketch. Ακολούθησε η μελέτη σχηματισμού των όρων (διλεκτικών, τριλεκτικών και ευρύτερων συμπαραθέσεων) και η στατιστική μέτρησή τους (συχνότητας και συναπτικής ισχύος) με τη χρήση του εργαλείου Collocations. Ξεκινώντας από το γαλλικό ΣΚ, για καθεμιά λέξη-κόμβο καταχωρίστηκαν οι διλεκτικοί όροι, οι τριλεκτικοί όροι και τα συμπλέγματα λέξεων που σχηματίζονται από τη σύναψη του υπό εξέταση όρου με i) επίθετα που προσδιορίζουν τη λέξη-κόμβο (π.χ. *travail illégal, travail dissimulé*), ii) με προθέσεις που εμφανίζονται μπροστά από τη λέξη-κόμβο (π.χ. *code du travail, médecin du travail*), iii) με προθέσεις οι οποίες ακολουθούν τη λέξη-κόμβο (π.χ. *travail de nuit, travail du salarié/des salariés*). Με την ίδια μεθοδολογία ακολούθησε η εξέταση του ισοδύναμου ελληνικού όρου. Καταγράφηκαν οι διλεκτικοί όροι, οι τριλεκτικοί όροι, τα ευρύτερα συμπλέγματα που σχηματίζονται από τη σύνταξη της επιλεγμένης λέξης-κόμβου i) με επίθετα (π.χ. *κοινωνική ασφάλιση, επικουρική ασφάλιση*), ii) με ουσιαστικά ως ονοματικούς προσδιορισμούς της λέξης-κόμβου (π.χ. *ασφάλιση μισθωτών, ασφάλιση ασθενείας*) και iii) με ουσιαστικά τα οποία προσδιορίζονται από τη λέξη-κόμβο (π.χ. *φορείς ασφάλισης, έτος ασφάλισης*). Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε η συγκριτική εξέταση σε σημασιολογικό επίπεδο με την ταξινόμηση σε σημασιολογικές κατηγορίες: «ενέργεια», «χρόνος», «είδος», ενώ για κάθε λέξη-κόμβο αναγνωρίστηκε σύνολο συμπαραθέσεων που είναι ειδικές για το εν λόγω θεματικό πεδίο (domain specific collocation sets) που δεν εντοπίζονται οριζόντια σε όλες τις λέξεις-κόμβους. Τέλος, σε τρίτο στάδιο, προβαίνουμε σε αντιπαραβολή σε πραγματολογικό επίπεδο, μελετώντας τους όρους και τις συμπαραθέσεις εντός του συγκεκριμένου, αναζητώντας τη λειτουργία των όρων και εξετάζοντας αν υπάρχουν ομοιότητες ή διαφοροποιήσεις σημασιολογικές στα επαναλαμβανόμενα μοτίβα, ιδιαίτερα όταν πρόκειται (ή εξετάζεται) για ισοδύναμες ορολογικές μονάδες.

3.4 Μελέτη περίπτωσης: αντιπαραβολή των λέξεων-κόμβων εργασία & travail

Ως μελέτη περίπτωσης για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας παίρνουμε τη λέξη-κόμβο *εργασία* και *travail*. Στο ελληνικό υποσώμα κειμένων GR_Emploi η *εργασία* εμφανίζεται 4.315 φορές. Καταγράφονται οι τρόποι σχηματισμού διλεκτικών και τριλεκτικών όρων. Ο αντίστοιχος και ισοδύναμος γαλλικός όρος *travail* εμφανίζεται 6.227 φορές. Εξετάζονται οι τρόποι σχηματισμού διλεκτικών και τριλεκτικών όρων. Στον πίνακα 1 προβάλλεται παράδειγμα αντιπαραβολής της λέξης-κόμβου που δημιουργεί διλεκτικούς όρους λόγω της συνεμφάνισης με επίθετο. Στα δεξιά του όρου προστίθενται δύο στήλες, με την τιμή της συχνότητας εμφάνισης (frequency) και την τιμή της συναπτικής ισχύος (logdice).

Εργασία_GR_Emploi		Frequency	LogDice	Travail_FR_Emploi		Frequency	LogDice
2 λεκτικοί όροι	a_modifier			2 λεκτικοί όροι	modifiers		
	αδήλωση εργασία	77	13.69		travail illégal	232	13.95
	υπερρωιακή εργασία	40	13.18		travaux agricoles	155	12.53
	ανασφάλιστη εργασία	31	13.11		travail dissimulé	53	13.96
	ανθυγιεινή εργασία	21	13.05		travaux publics	44	9.38
	οικοδομικές εργασίες	13	12.84		travail temporaire	41	12.54
	νυκτερινή εργασία	2	12.73		travail indépendant	21	12.22
	υπαιθριες εργασίες	6	13.58		travaux préparatoires	5	12.37
	αγροτικές εργασίες	5	10.45				
	εξαρτημένη εργασία	4	-				
	κοινοφελής εργασία	4	8.04				

Πίνακας 1. Παράδειγμα αντιπαραβολής της λέξης-κόμβου που δημιουργεί διλεκτικούς όρους λόγω της συνεμφάνισής με επίθετο.

Στον πίνακα 2 αποτυπώνεται η συγκριτική εξέταση σε σημασιολογικό επίπεδο με την ταξινόμηση σε σημασιολογικές κατηγορίες: «ενέργεια», «χρόνος», «είδος», «ειδικό στο θεματικό πεδίο».

Σημασιολογική κατηγορία	Συνάψεις	Σημασιολογική κατηγορία	Συνάψεις
Εργασία_GR_Emploi ενέργεια	μεταρρυθμίσεις στους τομείς της αγοράς εργασίας και της πρόνοιας, απόφαση καθιέρωσης υπερρωιακής εργασίας, καταπολέμηση της ανασφάλιστης εργασίας, καταπολέμηση της αδήλωσης εργασίας, επιτήρηση της αδήλωσης εργασίας , πάταξη της αδήλωσης εργασίας, μείωση της αδήλωσης εργασίας, πάταξη της ανασφάλιστης και αδήλωσης εργασίας, εκσυγχρονισμός των αγορών εργασίας, επιδότηση θέσεων εργασίας, βελτίωση των συνθηκών εργασίας, καθορισμός κατωτάτου μισθού και όρων εργασίας, Πρόγραμμα Εκπαίδευσης στον χώρο εργασίας	Εργασία_FR_Emploi ενέργεια	répression du travail illégal , sanctions (administratives) pour travail illégal, lutte contre le travail illégal, lutte contre le travail dissimulé , inspection du travail, législation sur la répression du travail illégal, amélioration des conditions de travail, dégradation des conditions de travail, insertion par le travail indépendant, réduire la pénibilité au travail et la désinsertion professionnelle, procès-verbal pour travail dissimulé
χρόνος	υπερρωιακή εργασία, νυκτερινή εργασία , νυκτερινή υπερρωιακή εργασία, απογευματινή υπερρωιακή εργασία, ώρες εργασίας, χρόνος εργασίας, σχέση εξαρτημένης εργασίας αορίστου χρόνου, Σύμβαση Εργασίας Μερικής Απασχόλησης , συμβάσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης, εκ περιτροπής εργασία,	χρόνος	travail de nuit , temps de travail, contrat de travail à durée déterminée, travail à durée indéterminée, travail temporaire, entreprise de travail temporaire, travail à temps partiel
είδος	αδήλωση εργασία , ανασφάλιστη εργασία, αδήλωση και ανασφάλιστη εργασία ανθυγιεινή εργασία, οικοδομικές εργασίες, υπαιθριες εργασίες, αγροτικές εργασίες , κοινοφελής εργασία, εξαρτημένη εργασία, σχέση εργασίας ιδιωτικού δικαίου, σχέση εργασίας δημοσίου δικαίου	είδος	travail illégal, travail dissimulé , travaux publics, travaux agricoles , travaux agricoles et ruraux, travaux préparatoires, travail en encorbellement, travaux de peinture ou de vernissage, les entreprises de travaux agricoles et forestiers, entreprises de travaux forestiers
ειδικό στο πεδίο	νέες μορφές εργασίας ωρομίσθιο της υπερρωιακής εργασίας, επίδομα επικινδύνης και ανθυγιεινής εργασίας, ασφάλεια της εργασίας, Συλλογική Σύμβαση Εργασίας, ένταξη στην αγορά εργασίας,	ειδικό στο πεδίο	travail du salarié/des salariés, travail indépendant, activité économique au travail indépendant, travail de droit privé, travail de droit commun conditions de travail, sécurité au travail, santé au travail, vie au travail, pénibilité au travail, qualité de vie au travail, accidents du travail et maladies professionnelles, les conditions de travail et de rémunération ouvriers des travaux publics, travail de qualité, infraction(s) de travail illégal, fraude (constitutive) de travail illégal, étrangers sans titre de travail, marché du travail

Πίνακας 2. Συγκριτική εξέταση σε σημασιολογικό επίπεδο με την ταξινόμηση σε 4 σημασιολογικές κατηγορίες

Στο τρίτο στάδιο, ακολουθεί η αντιπαραβολή σε πραγματολογικό επίπεδο. Για παράδειγμα: Ο ορισμός της έννοιας του γαλλικού διλεκτικού όρου *travail dissimulé* εντοπίστηκε στο βιβλίο II του γαλλικού Εργατικού Κώδικα (Code de Travail, 2020). Ως μεταφραστικά ισοδύναμος και σημασιολογικά αντίστοιχος προτείνεται ο ελληνικός διλεκτικός όρος *αδήλωση εργασία*. Στην ελληνική βιβλιογραφία, ελλείψει σαφούς ορισμού για το φαινόμενο της αδήλωσης εργασίας, οι έννοιες *αδήλωση εργασία* και *ανασφάλιστη εργασία* ταυτίζονται (Καψάλης, 2015). Η αδήλωση εργασία, οπωσδήποτε, έχει αρνητική σημασιολογική προσωδία και συνιστά μία από τις αρνητικές μορφές εργασίας, με συχνή εμφάνιση στο γλωσσικό αλλά και στο κοινωνικό σύστημα στα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

4 Μελλοντικές προοπτικές

Η συστηματική περιγραφή και μελέτη της ειδικής γλώσσας της Δημόσιας Διοίκησης θα οδηγήσει σε πολλές ερευνητικές και πρακτικές εφαρμογές, βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Ενδεικτικά:

1. Κατάρτιση του ειδικού λεξιλογίου (που θα προκύψει από την εξαγωγή των ορολογικών μονάδων μέσα από τα κείμενα), η οργάνωσή του σε μορφή θησαυρού ή/και λεξικού ορολογίας της Δημόσιας Διοίκησης (σε έντυπη ή ηλεκτρονική μορφή).
2. Αναζήτηση και ανάκτηση πληροφορίας από διοικητικά κείμενα είτε μέσω ερωτημάτων διατυπωμένων σε φυσική γλώσσα (για τους πολίτες) είτε μέσω αυτόματης εξαγωγής (για συστήματα επεξεργασίας γλώσσας).
3. Καλύτερη διαχείριση μεταφραστικών προβλημάτων που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή κανονισμών και οδηγιών που προέρχονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και άλλους διεθνείς οργανισμούς.
4. Συμβολή στην εκπόνηση ενός πλήρους εγχειριδίου οδηγιών για την ορθή σύνταξη των διοικητικών εγγράφων και συμπλήρωση του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας σύμφωνα με τις αρχές της Ορολογίας.

Βιβλιογραφία

- Adamson, R. (2007). *The Defence of French. A Language in Crisis?* Clevedon, Buffalo, Toronto: Multilingual Matters Ltd.
- Anderson, W. (2006). *The phraseology of administrative French. A corpus-based study.* Amsterdam/New York: Rodopi.
- Cabré, M.T. (1998). *La terminologie, Théorie, méthode et applications.* (trad. M. Cormier, & J. Humbley) Ottawa: Les Presses de l'Université d'Ottawa.
- Code des relations entre le public et l'administration. (2021). [πρόσβαση 18 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από http://codes.droit.org/CodV3/relations_entre_le_public_administration.pdf.
- Code de Travail. [πρόσβαση 21 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://droit-finances.commentcamarche.com/download/telecharger-204-code-du-travail-pdf-en-ligne>.
- Halliday M.A.K., Teubert W., Yallop, C. and Cermakova, A. (2004). *Lexicology and Corpus Linguistics. An introduction.* London/New York: Continuum.
- McEnery, T. and A. Wilson. (1996). *Corpus Linguistics. An Introduction.* Edinburgh: Edinburgh University Press.
- McEnery, T. and Hardie, A. (2012). *Corpus Linguistics.* Cambridge University Press.
- Offord, M. (1990). *Contemporary Language Studies. Varieties of Contemporary French.* London: MacMillan Education Ltd.
- Rapport au parlement sur l'emploi de la langue française. Délégation générale à la langue

française et aux langues de France. Ministère de la Culture. (2017). [πρόσβαση 1 Απριλίου 2020]. Διαθέσιμο από http://www.langue-francaise.org/rapport_DGLF_2017.pdf.

Sager, J. (1990). *A practical course in Terminology Processing*. Amsterdam / Philadelphia: Benjamins Publishing Company.

Tognini-Bonelli, E. (2001). *Corpus Linguistics at Work*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Ακριβοπούλου, Χ. and Ανθόπουλος, Χ. (2015). *Εισαγωγή στο Διοικητικό Δίκαιο*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. [πρόσβαση 18 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/2532>.

Βαλεοντής, Κ. Ε. and Κριμπάς, Π. Γ. (2014). *Νομική Γλώσσα, Νομική Ορολογία, Θεωρία και Πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Οδηγός για την ορθή κατάρτιση και έκδοση εγγράφων, σύμφωνα με τον Κανονισμό Επικοινωνίας Δημοσίων Υπηρεσιών (2017). Αθήνα: Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων. [πρόσβαση 18 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://www.aade.gr/anakoinoseis/odigos-gia-tin-orthi-katartisi-kai-ekdosi-eggrafon-dekembrios-2017>.

Διέλλας, Γ. and Πατρίκιος, Γ. (2019). *Σύνταξη δημοσίων εγγράφων*. Αθήνα: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης. [πρόσβαση 18 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <http://dda.gr/pfiles/71fa1c62f5ed257967f87f433c2f57efaa98b08e.pdf>.

Εγχειρίδιο Νομοπαρασκευαστικής Μεθοδολογίας (2020). Αθήνα: Προεδρία της Κυβέρνησης. Γενική Γραμματεία Νομικών και Κοινοβουλευτικών Θεμάτων. ΑΔΑ: 60ΙΙ46ΜΓΨ7-ΡΕΗ.

Καψάλης, Α. (2015). *Η αδήλωτη εργασία στην Ελλάδα. Αξιολόγηση των σύγχρονων μέτρων καταπολέμησης του φαινομένου*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ. [πρόσβαση 17 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://www.inegsee.gr/wp-content/uploads/2015/06/Meleti-43-INE.pdf>.

Μάνεσης, Α. (1999). *Η νεοελληνική γλώσσα στη Νομική Επιστήμη*. Χαλάνδρι: Προσκήνιο.

Παντελής, Α. Μ. (2020). *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη Ι.Κ.Ε.

Σαριδάκης, Ι. Ε. (2016). «Λεξιλόγιο και σημασιολογική πληροφορία στην γλωσσολογία σωμάτων κειμένων». *Civitas Gentium*, 4(1), σ. 221–267.

Αγγελική Χριστοπούλου

Υποψήφια Διδάκτορας

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΕΚΠΑ

Ηλ-ταχ.: christopoulouangeliki@gmail.com

18 Ορολογικά έργα για την πανδημία του κορονοϊού

Μαριάννα Κατσογιάννου, Κατερίνα Τοράκη, Δημήτρης Μουτάφης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από την πρώτη κιόλας μέρα εμφάνισης της ασθένειας που προκλήθηκε από τον κορονοϊό και που εξελίχθηκε στην πανδημία, της οποίας αυτή τη στιγμή ζούμε τις συνέπειες, προέκυψε η ανάγκη δημιουργίας νέων όρων που θα περιέγραφαν τη νέα επιστημονική και κοινωνική πραγματικότητα, όπως και η ανάγκη ερμηνείας παλιότερων όρων που είτε χρησιμοποιήθηκαν με επικαιροποιημένη σημασία, είτε απλώς δεν ήταν γνωστοί ή σαφείς για το ευρύ κοινό. Σε όλο τον κόσμο δημιουργήθηκαν λεξικά και γλωσσάρια, τόσο μονόγλωσσα όσο και πολύγλωσσα, τόσο από ιδιώτες όσο και από επίσημους φορείς.

Το άρθρο αυτό αναφέρεται στη μελέτη των αντιδράσεων της ελληνόφωνης ορολογίας στην πανδημία COVID-19, μέσα από τις πρωτοβουλίες που υλοποιήθηκαν στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Συγκεκριμένα, παρουσιάζουμε τα ορολογικά έργα που δημιουργήθηκαν στη διάρκεια του 2020, τις μεθόδους συλλογής και καταγραφής των δεδομένων και το ίδιο το είδος των δεδομένων που καταγράφηκαν. Για κάθε έργο, εκτός από τους συντελεστές δημιουργίας, εξετάζουμε τις προδιαγραφές που ακολουθήθηκαν για την οργάνωση και την παρουσίαση του περιεχομένου, τις πηγές που χρησιμοποιήθηκαν και τις υπόλοιπες επιλογές των δημιουργών.

Θεωρούμε ότι μια τέτοια έρευνα έχει, εκτός από πρακτική, και θεωρητική χρησιμότητα, με την έννοια ότι μπορεί να δώσει στοιχεία για το πώς εφαρμόζονται οι μεθοδολογικές αρχές της ορολογικής εργασίας, ώστε να επιτευχθεί το βέλτιστο αποτέλεσμα στον συντομότερο δυνατό χρόνο, ιδιαίτερα στο πλαίσιο μιας ασυνήθιστης επικοινωνιακής κατάστασης.

COVID-19 terminology projects in Greece and Cyprus

Marianna Katsoyannou, Katerina Toraki, Dimitris Moutafis

ABSTRACT

From the very first day of the outbreak of the coronavirus disease, which developed into the unprecedented pandemic, the consequences of which we are currently experiencing, emerged the need to create terms that would describe the new scientific and social reality; as well as the need to translate previously existing terms that were either used with an updated meaning, or were simply not known or clear to the general public. Various dictionaries and glossaries, both monolingual and multilingual, were created around the world, both by individuals and by official bodies.

In this paper, we will present how the Greek-speaking terminology professionals and official bodies responded to the COVID-19 pandemic with initiatives undertaken in Greece and Cyprus. More specifically, we will present the terminological projects initiated during 2020, the data collection and recording methodology used, as well as the very type of the recorded data. For each project, apart from the contributing actors, we will present the specifications followed for content organization and presentation, the sources used, as well as all the other choices made by the creators.

We believe that such research is of – in addition to practical – theoretical usefulness, in the sense that it can provide data on how the methodological principles of terminology work are applied in order to achieve the optimal result in the shortest possible time, especially in the context of an unusual communication situation.

0 Εισαγωγή

Εκτός από τις άλλες ανατροπές που επέφερε στην καθημερινότητα των πολιτών, η υγειονομική κρίση που ξέσπασε στις αρχές του 2020 τους υποχρέωσε να καταβάλουν μεγαλύτερη προσπάθεια στο επίπεδο της επικοινωνίας. Στο πλαίσιο που δημιουργήθηκε τους πρώτους μήνες της πανδημίας, η παραγωγή νέας γνώσης συνδέθηκε, μεταξύ άλλων, με την εμφάνιση:

- νέων γλωσσικών δεδομένων, λέξεων, φράσεων και εκφράσεων σχετικών με τις διάφορες όψεις του φαινομένου – ιατρικές, βιολογικές και επιδημιολογικές κατά κύριο λόγο, αλλά και πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές, νομικές, διοικητικές, ακόμη και χιουμοριστικές,
- αυξημένων γλωσσικών αναγκών, σε ένα κοινό που έπρεπε, σε πολύ μικρό χρονικό διάστημα, να κατανοήσει νέες έννοιες, να μάθει νέους όρους και να είναι σε θέση να αξιολογήσει μια καταιγιστική, και όχι πάντα πολύ σαφή, σειρά από πληροφορίες προερχόμενες από όλους τους κλάδους που αναφέραμε, χωρίς να είναι πάντα σε θέση να τους ξεχωρίσει.

Η σοβαρότητα και το επείγον της κατάστασης αποτέλεσε το ιδανικό περιβάλλον για να αναδειχτεί η χρησιμότητα των κλάδων της ορολογίας και της μετάφρασης, μεταξύ άλλων και μέσω της δημιουργίας λεξικών και γλωσσαρίων με αντικείμενο το λεξιλόγιο της πανδημίας. Στο άρθρο αυτό θα παρουσιάσουμε την αντίδραση των ορολόγων και των μεταφραστών στην Ελλάδα και στην Κύπρο, όπως αυτή εκφράζεται από τα έργα που δημιουργήθηκαν και τέθηκαν στη διάθεση του κοινού μέσα στους πρώτους μήνες του 2020. Δεν θα ασχοληθούμε εκτενώς με τις πρωτοβουλίες για τη διαχείριση της ορολογίας της COVID-19 στα διάφορα όργανα της ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή...). Από αυτά θα αναφέρουμε μόνο τη συλλογή της IATE 2 με την επικέτα «COM-Covid19-2020», <https://data.europa.eu/data/datasets/covid-19-multilingual-terminology-on-iate?locale=el>, η οποία τον Μάρτιο του 2021 περιείχε 730 όρους καταχωρισμένους σε πολύγλωσσα δελτία σε όλες τις επίσημες γλώσσες της ΕΕ και είναι διαθέσιμη για τους πολίτες μέσω της Πύλης δημόσιων δεδομένων της ΕΕ (Νικητοπούλου, 2020) και την οποία δεν θα παρουσιάσουμε λεπτομερώς εφόσον δεν δημιουργήθηκε με αφετηρία την ελληνική γλώσσα.

1 Η εικόνα στην Ελλάδα

Με την έναρξη της πανδημίας, ξεκίνησε και η συζήτηση ανάμεσα σε επιστήμονες, ειδικούς της γλώσσας και φορείς, κυρίως του γλωσσικού τομέα, γύρω από τις έννοιες που σχετίζονται με τον κορονοϊό, με τη λοίμωξη COVID-19, με νεολογισμούς που χρησιμοποιούνται προερχόμενους κυρίως από το εξωτερικό. Εύκολα μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι στους ιστότοπους της ελληνικής κυβέρνησης¹ και του Εθνικού Οργανισμού Δημόσιας Υγείας (ΕΟΔΥ)² για την COVID-19, αλλά και στον σχετικό ιστότοπο του ΕΚΤ³ δεν υπάρχει υλικό σχετικό με τη γλώσσα και την ορολογία της πανδημίας⁴. Όσον αφορά τους ιατρικούς φορείς, στους ιστότοπους του Ιατρικού Συλλόγου Αθηνών⁵, του Πανελληνίου Ιατρικού Συλλόγου⁶ και της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών⁷ δεν υπάρχει καμία αναφορά για τα παραπάνω, ενώ και τα υπάρχοντα ιατρικά λεξικά δεν έχουν επικαιροποιηθεί με τις νέες έννοιες. Παρόλο που ο ιός ήταν γνωστός από το 1968 (Χαραλαμπίκης, 2020), το λεξικό της Ιatronet⁸ που αυτοχαρακτηρίζεται «εγκυκλοπαίδεια υγείας» και διατίθεται ελεύθερα διαθέσιμο στο Διαδίκτυο δεν περιέχει λήμμα για τον κορονοϊό, ούτε για την πανδημία. Το ίδιο ισχύει και για το Λεξικό Υγιεινής και Επιδημιολογίας⁹ και για τα άλλα εργαλεία που κυκλοφορούν στο Διαδίκτυο ως λεξικά. Σήμερα, υπάρχουν μερικές πρωτοβουλίες παρουσίασης βασικών εννοιών σχετικών με την πανδημία σε έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, όπως ενδεικτικά οι δημοσιεύσεις από Κόλλια (2020), Γαλανόπουλο (2020) και Δρακάκη (2020), καθώς και άρθρα επί σχετικών επιστημονικών και γλωσσικών/ορολογικών θεμάτων (Γουργουλιάνης, 2020).

¹ <https://covid19.gov.gr/>

² <https://eody.gov.gr/>

³ <https://www.ekt.gr/el/covid-19>

⁴ Σημειώνεται, μάλιστα, ότι στην κυβερνητική ιστοσελίδα <https://covid19.gov.gr/mythoi-covid19/> σχετικά με τους μύθους για την COVID-19, η εναρκτήρια πρόταση αναφέρει: «Ο ιός SARS-CoV-2, πιο γνωστός ως COVID-19 ή νέος κορωνοϊός, έχει εξαπλωθεί πλέον σε ολόκληρο τον κόσμο [...]», χωρίς να δίνεται κάπου η διευκρίνιση ότι ο όρος COVID-19 αναφέρεται καταρχάς στην ασθένεια, αλλά συνεκδοχικά χρησιμοποιείται ανεπίσημα και για την απόδοση του κορονοϊού.

⁵ <https://www.isathens.gr/>

⁶ <https://pis.gr>

⁷ <https://www.mednet.gr/>

⁸ <https://www.iatronet.gr/iatriko-lexiko/>

⁹ <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/2667>.

Το πρόβλημα που εντοπίζεται είναι ότι το περιεχόμενο πολλών δημοσιευμάτων δεν είναι ούτε επαρκές ούτε πάντα αξιόπιστο, επειδή δεν δημιουργείται συνήθως από ειδικούς και/ή δεν στηρίζεται σε επιστημονικά δεδομένα, ενώ τα θέματα που απασχολούν τόσο τους ειδικούς όσο και τα μέσα ενημέρωσης, δεν είναι η συγκρότηση ενός ορολογικού έργου σε εθνικό επίπεδο, όσο θέματα ήσσονος σημασίας όπως η ονομασία του ιού (/koronaios/ ή /koronoios/) και η γραφή κορονοϊός ή κορωνοϊός¹⁰.

Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε τα έργα που δημιουργήθηκαν, από το 2020 μέχρι αυτή τη στιγμή, με αντικείμενο τη δημιουργία μιας τέτοιας συλλογής όρων ειδικά για την ελληνική γλώσσα.

1.1 Η Πανελλήνια Ένωση Μεταφραστών

Το *Γλωσσάρι όρων για τον κορονοϊό*¹¹ της Πανελλήνιας Ένωσης Μεταφραστών (ΠΕΜ) ήταν το πρώτο από τα έργα αυτής της κατηγορίας που εμφανίστηκε στις οθόνες υπολογιστών του κοινού στις 12/04/20.

Το έργο αποτελεί το πρώτο άτυπο έργο της Ομάδας Εργασίας Ορολογίας της ΠΕΜ, η οποία είχε μόλις αρχίσει να σχηματίζεται, μετά από πρωτοβουλία του Δ. Μουτάφη και άλλων μελών της ΠΕΜ, στο πλαίσιο των εργασιών του Κέντρου Διαχείρισης Κρίσης COVID-19 της ΠΕΜ. Το έργο ολοκληρώθηκε με τη συνεισφορά τουλάχιστον 20 μελών της ΠΕΜ, τα οποία ασχολούνται με την ιατρική μετάφραση και ορολογία, και από τα οποία ορισμένα διαθέτουν και ιατρική εκπαίδευση (π.χ. πτυχιούχοι ιατροί, ακτινολόγοι κτλ.). Το γλωσσάριο περιείχε αρχικά μόλις 20 λήμματα, σε αντίθεση όμως με όλα τα άλλα που θα δούμε στη συνέχεια, παρείχε από την αρχή τα ορολογικά και μεταφραστικά ισοδύναμα σε 6 γλώσσες (αγγλικά, ισπανικά, ολλανδικά, αλβανικά, ρωσικά και ιταλικά).

Στην πρώτη συνάντηση της άτυπης ομάδας έργου τον Μάρτιο του 2020, η συζήτηση περιστράφηκε γύρω από την ανάγκη απόδοσης στα ελληνικά ξενόγλωσσων (αγγλικών κυρίως) όρων για έννοιες της πανδημίας που είχαν αρχίσει να εμφανίζονται στην καθημερινή

¹⁰ Βλ. π.χ. την ανάλυση και την απόδοση της έννοιας στο Ορολογία—Coronavirus (2020) ή τις συζητήσεις στο πλαίσιο του ΕΔΟ (που οδήγησαν στην τελική απόδοση της έννοιας “coronavirus”: https://ec.europa.eu/greece/sites/default/files/oroi_vikiomadas_himeia_2020.pdf) και του ΓΕΣΥ της ΕΛΕΤΟ (όπως αποτυπώνεται στο σχετικό γλωσσάριο: http://www.eleto.gr/download/Bodies/COVID-19_ELETO-Glossaries.pdf). Επίσης, από τις αρχές του 2020 ασχολήθηκαν τα γλωσσικά ιστολόγια *translatum* (<https://www.translatum.gr/forum/index.php?topic=938308.0>), *lexilogia* (<https://www.lexilogia.gr/threads/new-coronavirus-words.18837/>) και *sarantakos* (<https://sarantakos.wordpress.com/2020/01/24/coronavirus/>).

¹¹ <https://pem.gr/glossari-oron-gia-ton-koronoio>

ειδησεογραφία, καθώς και στην επικοινωνία και τις διάφορες ανακοινώσεις των επίσημων ελληνικών φορέων. Σκοπός ήταν η γρήγορη απόδοσή τους στα ελληνικά και έπειτα ο εντοπισμός των ορολογικών και μεταφραστικών ισοδυνάμων στις άλλες γλώσσες, με στόχο τη δημιουργία ενός πολύγλωσσου γλωσσαρίου για καθημερινή χρήση και εξυπηρέτηση τόσο του ελληνόφωνου όσο και του ξενόγλωσσου πληθυσμού.

Όσον αφορά τη μεθοδολογία εργασίας, αρχικά προκρίθηκε η δημιουργία ενός ελληνο-αγγλικού γλωσσαρίου το οποίο θα χρησίμευε ως βάση για τη δημιουργία, σε δεύτερη φάση, των υπόλοιπων ξενόγλωσσων εκδόσεων. Η βασική ομάδα έργου για το ελληνοαγγλικό γλωσσάριο χρησιμοποίησε για την επιλογή και καταγραφή/απόδοση των όρων και ορισμών αγγλικούς όρους και ορισμούς και τις ελληνικές τους αποδόσεις από παράλληλα κείμενα (ελληνικά-αγγλικά) του ΕΟΔΥ, αλλά και από υλικό αναφοράς από τους ιστοτόπους των ΠΟΥ, CDC και ECDC, καθώς και την πολύγλωσση βάση ορολογίας IATE. Με βασικό κριτήριο τη συχνότητα εμφάνισης των όρων στην καθημερινή επικοινωνία και ειδησεογραφία, επελέγησαν οι 20 όροι που αξιοποιήθηκαν για τη δημιουργία της πρώτης έκδοσης του ελληνοαγγλικού γλωσσαρίου. Στη συνέχεια, οι μεταφραστές ανέλαβαν σε ομάδες των 2–3 ατόμων (ένας μεταφραστής, 1–2 αναθεωρητές) τον εντοπισμό των ορολογικών και μεταφραστικών ισοδυνάμων των όρων σε διάφορες έγκυρες πηγές, καθώς και τη μετάφραση/απόδοση των ορισμών τους στις υπόλοιπες 6 γλώσσες (αγγλικά, ισπανικά, ολλανδικά, αλβανικά, ρωσικά και ιταλικά).

Γενικότερα, η έρευνα προσανατολίστηκε στην εύρεση κυρίως αγγλικών όρων. Συνήθως, η παρουσίαση των όρων στο γλωσσάριο δεν είναι ιδιαίτερα μακροσκελής, ωστόσο σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στην απόδοση του όρου *social distancing*, προστέθηκαν και παραδείγματα για την καλύτερη κατανόηση των ορισμών από το γενικό κοινό, στο οποίο κυρίως απευθύνεται το έργο.

Το πιο σημαντικό ζήτημα που παρατηρήθηκε από την αρχή του έργου είχε να κάνει με την απόδοση του αγγλικού όρου *coronavirus* με τους τότε τέσσερις προτεινόμενους τύπους: *κορονοϊός*, *κοροναϊός*, *κορωνοϊός*, *κορωναιϊός*. Αρχικά η ομάδα έργου, προτίμησε με βάση τα τότε δεδομένα τη χρήση της απόδοσης «κορονοϊός», η οποία είναι και η προτιμώμενη απόδοση του όρου στη βάση ορολογίας IATE¹². Ωστόσο, αργότερα υιοθετήθηκε και η εναλλακτική απόδοση «κορωνοϊός», η οποία χρησιμοποιείται και στα έγγραφα της Ελληνικής Κυβέρνησης. Ενδελεχής έρευνα και συζητήσεις πραγματοποιήθηκαν επίσης σχετικά με όρους όπως:

¹² <https://iate.europa.eu/entry/slideshow/1630069199213/1196107/en>

- **herd immunity:** αρχικά προκρίθηκε η χρήση της ευρέως χρησιμοποιούμενης απόδοσης «ανοσία της αγέλης». Μετά από ανατροφοδότηση του κοινού και σχετική συζήτηση, προστέθηκε ως συνώνυμο και η απόδοση «συλλογική ανοσία», όπως αυτή απαντά στη βάση ορολογίας IATE¹³.
- **fatality rate** έναντι **mortality rate:** αρχικά προκρίθηκε η χρήση της κοινής απόδοσης «δείκτης θνησιμότητας» και για τους δύο όρους, ωστόσο αργότερα προτιμήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν οι αποδόσεις «δείκτης θνητότητας» για το **fatality rate** και «ρυθμός θνησιμότητας» για το **mortality rate**.
- **lockdown:** αρχικά προκρίθηκε η χρήση της απόδοσης «απαγόρευση κυκλοφορίας». Στην επόμενη έκδοση του γλωσσαρίου θα υιοθετηθεί η ευρέως πλέον χρησιμοποιούμενη απόδοση του όρου από τα κυβερνητικά έγγραφα ως «περιορισμός της κυκλοφορίας», όπως εξάλλου αποδίδεται ο όρος στη βάση ορολογίας IATE¹⁴.

Το γλωσσάριο είναι ανοιχτό για το κοινό, διαθέσιμο στον ιστότοπο της ΠΕΜ και ενημερώνεται συνεχώς από την ειδική ομάδα έργου της, επίσημης πλέον, Ομάδας Εργασίας Ορολογίας της ΠΕΜ.

1.2 Η Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας

Στο Γενικό Επιστημονικό Συμβούλιο (ΓΕΣΥ) της Ελληνικής Εταιρείας Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ) η συζήτηση για το *Αγγλοελληνικό και ελληνοαγγλικό γλωσσάριο όρων της πανδημίας COVID-19*¹⁵ ξεκίνησε από πολύ νωρίς. Ήδη τον Φεβρουάριο του 2020, το ΓΕΣΥ ασχολήθηκε με την απόδοση στα ελληνικά του όρου *coronavirus* και υιοθέτησε την ισοδυναμία *coronavirus* ⇔ *κορωνοϊός*, *κορωναϊός*, ενώ αργότερα έκανε αποδεκτές και τις αποδόσεις με ωμέγα (*κορωνοϊός*, *κορωναϊός*).

Αρχικά, καταρτίστηκε ένα πρώτο ευρετήριο λημμάτων σχετικών με την πανδημία και αναζητήθηκαν αποδόσεις και ορισμοί τους στα ελληνικά λεξικά. Οι συζητήσεις και αναλύσεις περιστράφηκαν εξίσου γύρω από τις (νέες ή και υπάρχουσες) έννοιες που εμφανίστηκαν και άρχισαν να χρησιμοποιούνται ευρέως και από την απόδοσή τους, άλλοτε με γνωστούς ιατρικούς όρους και άλλοτε με νεολογισμούς (Βαλεοντής, 2020). Ο στόχος ήταν τελικά η δημιουργία ενός ελληνοαγγλικού γλωσσαρίου (και του αντίστροφου αγγλοελληνικού) με

¹³ <https://iate.europa.eu/search/result/1630070581519/1>

¹⁴ <https://iate.europa.eu/entry/result/3589174/all>

¹⁵ http://www.eleto.gr/download/Bodies/COVID-19_ELETO-Glossaries.pdf

καταγραφή των όρων και φράσεων που χρησιμοποιούνται κυρίως από ελληνικούς κυβερνητικούς ή επιστημονικούς φορείς και μέσα ενημέρωσης. Πολλές από τις αγγλικές αποδόσεις προέρχονται από παράλληλα κείμενα (ελληνικά–αγγλικά) του ΕΟΔΥ που έχουν αναρτηθεί στον ιστότοπό του. Παρατηρούνται ενίοτε προβλήματα, δεδομένου ότι μπορεί να έχει επικρατήσει και να χρησιμοποιείται, στα ελληνικά, όρος που είτε δεν είναι δόκιμος είτε μπορεί να δημιουργήσει προβλήματα σε περιπτώσεις σχηματισμού νέων όρων, παραγώγων κτλ. Για παράδειγμα, τέτοιοι είναι οι όροι που έχουν το “variant” ως συστατικό, όπως “variant under monitoring”, που επίσημα αποδίδεται ως «μετάλλαξη προς παρακολούθηση», ενώ η ΕΛΕΤΟ τον θεωρεί αδόκιμο και προτείνει «παραλλαγή υπό παρακολούθηση». Άλλο παράδειγμα είναι ο όρος “immune response” για τον οποίο η ΕΛΕΤΟ προτείνει «ανοσοαπόκριση» αντί του «ανοσοανταπόκριση».

Στο περιθώριο των αυστηρά επιστημονικών όρων, συζητήθηκε η απόδοση στα ελληνικά χιουμοριστικών νεολογισμών όπως: covidiot (κορονοηλίθιος, κορονόβλακας, κορονοκέφαλος), infodemic (πληροφοριοδημία), expertdemic (πρόταση για ξερολοδημία, ειδοκοδημία), panicdemic (πανικοκοδημία) και άλλα ανάλογα.

Το γλωσσάριο όρων και φράσεων που δημιουργήθηκε από τις πιο πάνω διεργασίες, διαθέσιμο στον ιστότοπο της ΕΛΕΤΟ, ανανεώνεται συνεχώς, έχοντας ως κύριες πηγές τους επίσημους ιστότοπους κυβερνητικών φορέων και κυρίως του Υπουργείου Υγείας, αλλά και ελληνικά και διεθνή μέσα ενημέρωσης, ανακοινώσεις, δημοσιεύματα επιστημονικών φορέων κτλ. Τον Ιούλιο 2021 το γλωσσάριο ήταν στη 10^η έκδοση και περιείχε 1.223 λήμματα.

1.3 Το λεξικό COVID-19

Το ηλεκτρονικό λεξικό με τίτλο *Το γλωσσάρι της πανδημίας COVID-19* δημοσιεύτηκε στο διαδίκτυο στις 27/04/20 μέσω της ελληνικής έκδοσης της πλατφόρμας που δημιούργησε η εταιρεία [algolysis.com](https://covid19.algolysis.com/glossary)¹⁶, σε ελεύθερη πρόσβαση. Μόνος στόχος της πρώτης εκείνης προσπάθειας ήταν η συμβολή στις αυξημένες ανάγκες πληροφόρησης που δημιουργήθηκαν εξαιτίας της πανδημίας. Αν και πρωτόλειο, το αρχικό λεξικό με τα 306 λήμματα ήταν από τα ογκωδέστερα που κυκλοφόρησαν παγκοσμίως – με μοναδική, για εκείνη την περίοδο, εξαίρεση το Glossary on the COVID-19 pandemic του καναδικού Translation Bureau, το οποίο όμως δεν παρείχε ορισμούς αλλά μόνο ορολογικά και μεταφραστικά ισοδύναμα μεταξύ αγγλικής και γαλλικής. Στο *γλωσσάρι της πανδημίας*, αντίθετα, ακολουθήθηκε η λογική του μονόγλωσσου έργου ορολογίας, με πλήρη σημασιολογική επεξεργασία των λημμάτων στην οποία συμπεριλήφθηκε και η παράθεση συνωνύμων, αντωνύμων και

¹⁶ <https://covid19.algolysis.com/glossary>

κοντινών εννοιών. Η επιλογή αυτή δεν έγινε τυχαία, αφού το έργο δεν απευθυνόταν σε ειδικούς που θα μπορούσαν να ενδιαφέρονται περισσότερο για την απόδοση των όρων, αλλά σε ένα κοινό με ανάγκες κατανόησης της έννοιάς τους.

Η δομή των λημμάτων καθορίστηκε, λοιπόν, με βάση αυτό το κριτήριο. Ο ορισμός, σε πολλές περιπτώσεις, συνοδεύεται από σχόλια και σημειώσεις που μπορεί να έχουν γλωσσικό ή εγκυκλοπαιδικό χαρακτήρα, μπορεί όμως και να παίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην ερμηνεία και στην κατανόηση μιας έννοιας.

Τον Νοέμβριο του 2020, με βάση το ίδιο αρχικό υλικό, αλλά με τις απαραίτητες τροποποιήσεις, δημιουργήθηκε και έντυπο λεξικό με τίτλο *COVID-19, το λεξικό* (Κατσογιάννου και Στεφανίδου, 2020). Εκτός από τον εμπλουτισμό με περισσότερα δεδομένα, κυρίως παραδείγματα, σχόλια και απόδοση των λημμάτων στα αγγλικά και στα γαλλικά, το ύφος της έντυπης έκδοσης καθορίστηκε από τη θεματική οργάνωση του περιεχομένου: τα λήμματα χωρίστηκαν σε σύνολα και υποσύνολα με κοινά χαρακτηριστικά, ώστε να μπορεί ο αναγνώστης να καλύψει την έκταση κάθε θέματος (έννοιες επιδημιολογίας, τρόποι μετάδοσης του ιού, νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικές με την πανδημία κ.ά.) με τις λιγότερες δυνατές αναζητήσεις.

1.4 Η Ευρωπαϊκή Ένωση

Από πολύ νωρίς, τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης κινητοποιήθηκαν και συνεργάστηκαν τόσο για την αντιμετώπιση γλωσσικών και ορολογικών ζητημάτων σχετικών με την πανδημία¹⁷ όσο και για την ενημέρωση των Ευρωπαίων πολιτών γύρω από την πανδημία και την ανάγκη πρόληψης και προστασίας¹⁸.

Στις 29/04/2020 εμφανίστηκε η θεματική συλλογή όρων *COM-Covid19-2020*, που δημιουργήθηκε από τη Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, διαθέσιμη και για τους πολίτες μέσω της Πύλης δημόσιων δεδομένων της ΕΕ, ακριβέστερα μέσω της βάσης δεδομένων ορολογίας της IATE (*Interactive Terminology for Europe, Διαδραστική ορολογία για την Ευρώπη*), (<https://data.europa.eu/euodp/el/data/dataset/covid-19-multilingual-terminology-on-iate>). Τον Μάιο 2020, η βάση αυτή διέθετε 270 πολύγλωσσα δελτία σε όλες τις επίσημες γλώσσες της ΕΕ, ενώ η τελευταία ενημέρωση αναφέρει ότι μέχρι τις 11/03/2021 είχαν συγκεντρωθεί 730 εγγραφές. Όπως τα περισσότερα από προϊόντα

¹⁷ Σε σχετική συνέντευξη γίνεται αναφορά στη συνεργασία όλων των οργάνων της ΕΕ για την ορολογία της πανδημίας η οποία και ενσωματώθηκε στη βάση IATE: <https://cdt.europa.eu/en/news/eu-terminologists-against-covid-podcast>.

¹⁸ <https://cdt.europa.eu/el/news/our-staff-stand-together-against-covid-19>.

αυτής της κατηγορίας, η βάση δεδομένων IATE επικαιροποιείται συνεχώς από τους ορολόγους της ΕΕ. Επιπλέον, η υπηρεσία TermCoord έχει δημιουργήσει την πύλη *COVID-19 Terminology Resource Centre*, στην οποία βρίσκει κανείς γλωσσάρια και άλλους ορολογικούς πόρους σχετικούς με την πανδημία COVID-19¹⁹.

2 Επίλογος

Όταν ξεκίνησε η εργασία αυτή, προσπαθήσαμε να ανιχνεύσουμε τις σχετικές δραστηριότητες και σε άλλες χώρες, χωρίς όμως, τελικά, να καταλήξουμε σε μια αξιόπιστη καταγραφή που θα μπορούσε να οδηγήσει, πέρα από την ενημέρωση, και σε σύγκριση και αξιολόγηση των καταστάσεων εντός και εκτός των τειχών. Μια γενική παρατήρηση είναι ότι, ενώ οι οργανισμοί υγείας όπως ο ΠΟΥ δεν δημιούργησαν σχετικό έργο, τα μεγάλα λεξικά (κυρίως της αγγλικής) ασχολήθηκαν αμέσως με τις κοινωνικές και γλωσσικές αλλαγές στην περίοδο της πανδημίας²⁰ και επικαιροποίησαν το περιεχόμενό τους συμπεριλαμβάνοντας νέα λήμματα²¹, ενώ ακαδημαϊκοί και μεταφραστικοί φορείς, όπως π.χ. οι *Μεταφραστές χωρίς σύνορα*²², ακόμη και ιδιωτικά μεταφραστικά γραφεία, επιδόθηκαν στην προσπάθεια μελέτης της ορολογίας και ενημέρωσης των πολιτών γύρω από τις νέες έννοιες και τους όρους που χρησιμοποιήθηκαν από θεσμικούς παράγοντες και από τα μέσα ενημέρωσης.

Σε ό,τι αφορά την Ελλάδα, η κυριότερη διαπίστωσή μας αφορά την απουσία ενδιαφέροντος και συστηματικής συμμετοχής του ιατρικού κόσμου στις συζητήσεις για την απόδοση και την καθιέρωση ορολογίας για την πανδημία COVID-19. Πιστεύουμε ότι, στο πεδίο αυτό, είναι απαραίτητο ένα ειδικό έργο που θα προκύψει με τη συνεργασία φορέων και ατόμων τόσο από τα γλωσσικά πεδία (ορολόγοι, γλωσσολόγοι, μεταφραστές) όσο και από τα πεδία των επιστημών υγείας (γιατροί, βιολόγοι, κτλ.). Με τον ίδιο τρόπο, θα ήταν χρήσιμη η συνεργασία των συντελεστών των έργων που παρουσιάσαμε για την παραγωγή ενός ενιαίου ορολογικού έργου που θα υπηρετεί την ανάγκη σωστής (ορολογικά και ιατρικά) κάλυψης των ζητημάτων που σχετίζονται με την πανδημία και προώθησης του γραμματισμού σε θέματα υγείας.

¹⁹ <https://yourterm.org/covid-19/>

²⁰ Για παράδειγμα, βλ. δημοσίευμα του Λεξικού της Οξφόρδης με τίτλο "Social change and linguistic change: the language of Covid-19" (<https://public.oed.com/blog/the-language-of-covid-19/>), καθώς και σχετικό βίντεο του ίδιου λεξικού (<https://www.youtube.com/watch?v=IMpiCIEOOcU>).

²¹ Ενδεικτικά, για το Λεξικό της Οξφόρδης βλ. <https://public.oed.com/webinars-and-events/the-language-of-covid-19/> και για το Merriam-Webster βλ. <https://www.merriam-webster.com/words-at-play/new-dictionary-words-coronavirus-covid-19>.

²² Έχουν συντάξει γλωσσάριο με 186 λήμματα σε 33 γλώσσες <https://translatorswithoutborders.org/twb-creates-covid-19-glossary/>, στις οποίες όμως δεν περιλαμβάνεται η ελληνική.

Βιβλιογραφία

- Βαλεοντής, Κ. (2020). Η πανδημία. *Ορόγραμμα*, 161. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Orogramma/Or161_V09.pdf.
- Γαλανόπουλος, Α. (2020). Το γλωσσάρι της πανδημίας του κορονοϊού. *The TOC*, 29/3/2020. Διαθέσιμο από: <https://www.thetoc.gr/koinwnia/article/to-glossari-tis-pandimias-tou-koronoiou/>.
- Γουργουλιάνης, Κ. Ι. (2020). Η λανθασμένη χρήση του όρου κρούσμα. *Η Καθημερινή*, 30 Αυγούστου. Διαθέσιμο από: <https://www.kathimerini.gr/opinion/1093902/i-lanthasmeni-christoy-oroy-kroysma/>.
- Δρακάκης, Μ. (2020). Έρευνα: Πώς επηρεάζει ο κορωνοϊός την ελληνική γλώσσα; *Athens Voice*, 10 Νοεμβρίου 2020. Διαθέσιμο από: https://www.athensvoice.gr/greece/685355_ereyna-pos-epireazei-o-koronoios-tin-elliniki-glossa.
- Κατσογιάννου, Μ. και Στεφανίδου, Ζ. (2020). *COVID 19, το λεξικό*. Kavnadia Crew. Διαθέσιμο και από: <https://covid19.algolysis.com/glossary>.
- Κόλλια, Ε. (2020). Το «λεξικό» του κορονοϊού. *Protagon.gr*, 2 Μαΐου 2020. Διαθέσιμο από: <https://www.protagon.gr/aporseis/to-leksiko-tou-koronoiou-44342036731>.
- Νικητοπούλου, Χ. (2020). Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης: Ορολογία στα χρόνια της COVID-19. *Λόγου Χάριν, Περιοδική έκδοση υπαλλήλων του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής*, 2–3, σ. 14–19.
- Ορολογία–Coronavirus. (2020). *Λόγου Χάριν: Περιοδική Έκδοση Υπαλλήλων Του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας Της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης Της Ευρωπαϊκής Επιτροπής*, 2–3, Οκτ. 2020.
- Χαραλαμπίδης, Χ. (2020). Κορωνοϊός και ηθικός πανικός. *Χάρτης*, 20. <https://www.hartismag.gr/hartis-16/klimakes/koronoios-kai-hoikos-panikos>.

Μαριάννα Κατσογιάννου

Αναπλ. Καθηγήτρια Γλωσσολογίας Πανεπιστήμιο Κύπρου
Ηλ-ταχ.: marianna@ucy.ac.cy

Κατερίνα Τοράκη

Χημικός Μηχανικός, βιβλιοθηκονόμος
Ηλ-ταχ.: toraki@tee.gr

Δημήτρης Μουτάφης

Μεταφραστής – Διοίκηση Επιχειρήσεων
Ηλ-ταχ.: info@omadatranslations.eu

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Τυποποίηση ορολογίας

19 Πρόταση απόδοσης της ορολογίας του κλάδου της γλωσσολογίας «sensory linguistics» στην ελληνική γλώσσα

Μαλαματένια Παναγιώτου, Κωνσταντίνος Γκατζιώνης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην αγγλική γλώσσα έχει καθιερωθεί ο όρος “sensory” ως ο σχετικός με τις αισθήσεις και χρησιμοποιείται σε συμφράσεις όπως sensory perception, sensory organs, sensory studies, sensory modalities, sensory vocabulary, sensory lexicon, sensory adjectives, sensory analysis, sensory linguistics. Στην ελληνική βιβλιογραφία, στα ελληνικά λεξικά και σε επίσημες μεταφράσεις εγγράφων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ο όρος “sensory” αποδίδεται ως «αισθητηριακός», «αισθητήριος», «αισθητικός» και «οργανοληπτικός», ανάλογα με τη σημασία του όρου σε κάθε περίπτωση. Καθώς ο τομέας των sensory linguistics, της μελέτης δηλαδή του συσχετισμού μεταξύ γλώσσας και αισθήσεων, εμπλουτίζεται με νέες μελέτες και βρίσκει εφαρμογές σε διάφορα πεδία, όπως αυτό των τροφίμων, της διαφήμισης και της λεξικογραφίας, προκύπτει η ανάγκη απόδοσης της σχετικής ορολογίας στην ελληνική γλώσσα. Στην παρούσα μελέτη, παρουσιάζεται το πεδίο των sensory linguistics, γίνεται παρουσίαση των πιθανών αποδόσεων και ορισμών στην περίπτωση των σχετικών με τη γλωσσολογία όρων “sensory” [sensory modalities, sensory vocabulary, sensory lexicon, sensory adjectives, sensory linguistics] και κατατίθεται τελική πρόταση απόδοσης του όρου προς επικύρωση και τυποποίηση. Έχοντας ως στόχο την ενίσχυση της ελληνικής γλώσσας ως γλώσσας παραγωγής και διάχυσης νέας γνώσης, καθώς και την αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ των Ελλήνων επιστημόνων, είναι σημαντικό να επικυρωθεί μια επίσημη απόδοση της ορολογίας του κλάδου της γλωσσολογίας “sensory linguistics” στην ελληνική γλώσσα.

Terminology of the field named “sensory linguistics” in Greek: proposal for validation and standardization

Malamatenia Panagiotou, Konstantinos Gkatzionis

ABSTRACT

In the English language the term “sensory” denotes the related to the senses and is used in collocations such as sensory perception, sensory organs, sensory studies, sensory modalities, sensory vocabulary, sensory lexicon, sensory adjectives, sensory analysis, sensory linguistics. In Greek bibliography, in Greek dictionaries, and in official translations of documents issued by the European Union, the term “sensory” has been translated as «αισθητηριακός», «αισθητήριος», «αισθητικός» and «οργανοληπτικός», depending on the meaning of the term in each case. As the field of sensory linguistics, i.e., the study of the connection between language and the senses, is being enriched by new studies and finds applications in various domains, such as that of food, advertising, and lexicography, the need for terminology in the Greek language is evident. The present study presents the field of sensory linguistics, the possibilities in translating and defining the term “sensory” in collocations of this field [sensory modalities, sensory vocabulary, sensory lexicon, sensory adjectives, sensory linguistics] and makes a final proposal for validation and standardization of this terminology. Aiming at reinforcing

the status of the Greek language as an effective language for the production of knowledge, dissemination of ideas, and communication between Greek scientists, it is important to have standardized, validated terminology for the field of sensory linguistics in Greek.

0 Εισαγωγή

Ο άνθρωπος ζει μέσα σε έναν αισθητό κόσμο τον οποίο αντιλαμβάνεται με τις αισθήσεις του: όραση, ακοή, όσφρηση, αφή και γεύση. Ήδη από την αρχαιότητα ο Αριστοτέλης ασχολήθηκε σε βάθος με τις αισθήσεις και ο διαχωρισμός τους σε πέντε έχει διατηρηθεί ως σήμερα σε μεγάλο βαθμό, παρά το γεγονός ότι πολλά ερεθίσματα γίνονται αντιληπτά με περισσότερες της μιας αισθήσεις ταυτόχρονα, όπως συμβαίνει με τη γεύση και την όσφρηση στην περίπτωση της κατανάλωσης τροφής. Το πόσο σημαντικές είναι οι αισθήσεις για τον άνθρωπο γίνεται έκδηλο εάν λείψει κάποια από αυτές, έστω και προσωρινά. Ο Winter πάει ένα βήμα παραπέρα και λέει ότι εάν δεν υπήρχε η δυνατότητα έκφρασης περί όσων αντιλαμβανόμαστε με τις αισθήσεις, η γλώσσα δεν θα είχε λόγο ύπαρξης (Winter, 2019).

Μέσω των αισθήσεων ο εγκέφαλος προσλαμβάνει τα ερεθίσματα που παρέχει το περιβάλλον, και μέσω υποσυνειδητών και νοητικών διεργασιών επεξεργάζεται το ερέθισμα και τις αντιδράσεις μας προς αυτό, φυσιολογικές, νοητικές και συναισθηματικές. Οι διεργασίες αυτές και τα συνειδητά συμπεράσματα εκφράζονται μέσω της γλώσσας, η οποία συμμετέχει και στο προηγούμενο στάδιο των νοητικών διεργασιών, καθώς ο άνθρωπος σκέφτεται με εικόνες και λέξεις παράλληλα.

Η γλώσσα όμως δεν είναι ένα προσωπικό/ ατομικό μέσο έκφρασης. Δημιουργείται και αποκτά νόημα στα πλαίσια μιας δεδομένης κουλτούρας, η οποία επηρεάζει και τις αντιλήψεις μας. Για το λόγο αυτό η σχέση μεταξύ γλώσσας και αισθήσεων μελετάται ενδογλωσσικά / ενδοπολιτισμικά και διαγλωσσικά / διαπολιτισμικά. Είναι κοινά παραδεκτό πως οι άνθρωποι διαφορετικών πολιτισμών βιώνουν και εκφράζουν διαφορετικά τα ερεθίσματα που προσλαμβάνουν οι αισθήσεις τους και τα συναισθήματα που αυτά τα ερεθίσματα τους προκαλούν. Τους ευχαριστούν και τους δυσσαρεστούν διαφορετικές εμπειρίες. Οι προτιμήσεις αυτές διαμορφώνονται από τις προσωπικές εμπειρίες του παρελθόντος, αλλά σε μεγάλο βαθμό και από τις συλλογικές συνήθειες της κουλτούρας στην οποία ζουν. Εντοπίζονται επίσης διαφοροποιήσεις ανά πληθυσμιακή ομάδα εντός της ίδιας κουλτούρας, με βάση για παράδειγμα την ηλικία, το φύλο, το εισόδημα ή το μορφωτικό επίπεδο.

1 Sensory Studies: εμπλεκόμενοι επιστημονικοί κλάδοι, αντικείμενο μελέτης

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει δημιουργηθεί ένα νέο επιστημονικό πεδίο, αυτό των «sensory studies», για τη μελέτη των αισθήσεων και των ανθρώπινων αντιδράσεων -φυσιολογικών, νοητικών και συναισθηματικών- απέναντι στο οτιδήποτε, από τρόφιμα και φάρμακα μέχρι καλλυντικά και αυτοκίνητα. Σκοπός είναι η στοχευμένη και άρα επιτυχημένη ανάπτυξη προϊόντων και παροχή υπηρεσιών, καθώς και ο επιτυχημένος τρόπος επικοινωνίας και διαφήμισής τους. Το πεδίο αυτό αξιοποιεί επιστημονικούς κλάδους, όπως η επιστήμη των τροφίμων, η γλωσσολογία, η ψυχολογία, η ιατρική, η στατιστική, η εμπορία, η διαφήμιση και άλλες. Στο πλαίσιο της σημερινής τεχνολογικής προόδου και των απαιτήσεων των καταναλωτών για εμπειρίες απόλυτης εμβύθισης (immersive experiences), με το Διαδίκτυο των Πραγμάτων (Internet of Things) και των Διαδίκτυο των Αισθήσεων (Internet of Senses) σε ανάπτυξη, η διερεύνηση των επιθυμιών των καταναλωτών, μέσω διενέργειας δοκιμών και ερωτηματολογίων ή μέσω εξόρυξης άποψης (opinion mining) και ανάλυσης συναισθήματος (sentiment analysis) στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, συγκεντρώνει το ενδιαφέρον της βιομηχανίας και γίνεται πεδίο αξιοποίησης εργαλείων που αναπτύσσονται στα πλαίσια ακαδημαϊκών/ θεωρητικών μελετών. Σημαντικός επίσης είναι ο εντοπισμός ομάδων-στόχων καταναλωτών που θα ενδιαφέρονταν για ένα συγκεκριμένο προϊόν, μέσω αξιοποίησης δημογραφικών στοιχείων στις διεξαγόμενες έρευνες. Σε αυτές τις έρευνες δεν μπορεί παρά να συμβάλλει τα μέγιστα η γλωσσολογία.

2 Sensory Linguistics: βασικές έννοιες¹, αντικείμενο μελέτης

Ως «*sensory linguistics*» ορίζεται το επιστημονικό πεδίο που μελετά τους τρόπους με τους οποίους η γλώσσα σχετίζεται με τις αισθήσεις και προσπαθεί να απαντήσει σε ερωτήματα όπως: πώς αυτά που αντιλαμβανόμαστε μέσω των αισθήσεων ομαδοποιούνται σε λέξεις; ποιες αισθητές ιδιότητες είναι πιο εύκολο να αποδοθούν με λέξεις; πώς διαφέρουν οι γλώσσες στον τρόπο που κωδικοποιούν ό,τι προσλαμβάνουν οι αισθήσεις; πώς οι λέξεις σχετίζονται με τα συστήματα αντίληψης του εγκεφάλου; (Winter, 2019).

Βασική για το πεδίο είναι η θεωρία της *ενσωμάτωσης* ή αλλιώς η *υπόθεση του ενσωματωμένου λεξιλογίου* σύμφωνα με την οποία η γλώσσα αντικατοπτρίζει την αίσθηση, καθώς η νόηση και η γλώσσα δομούνται από τη συνεχή διάδρασή μας με το περιβάλλον μέσω του σώματος (δηλαδή των αισθήσεων) και του εγκεφάλου μας (Diederich, 2015; Winter, 2019).

¹ Οι αντιστοιχίες αγγλικών – ελληνικών όρων δίνονται στο κεφάλαιο 4 της ανακοίνωσης. Στο κείμενο δίνονται οι ελληνικοί όροι με πλάγια γράμματα.

Έχει ήδη μελετηθεί, και συνεχίζει να μελετάται, το πόσες λέξεις σχετικές με συγκεκριμένες αισθήσεις υπάρχουν ανά γλώσσα (Viberg, 1983), πόσο συχνά μιλάμε για κάθε αίσθηση (San Roque *et al.*, 2015) και πώς η μεταφορά² (de Ullmann, 1945; Williams, 1976) και η εικονικότητα³ (Marks, Carterette and Friedman, 1978; Dingemanse, 2012) χρησιμοποιούνται για να επιτύχουμε αναφορά στον αισθητό κόσμο γύρω μας (Winter, 2019).

Οι γλωσσικές μελέτες περί αισθήσεων αξιοποιούν διάφορες πηγές, όπως λεξικά, θησαυρούς, σώματα κειμένων, το διαδίκτυο και τους καταναλωτές, και διάφορες μεθόδους, όπως η σημειωτική ανάλυση και η σημασιολογική πλαισίωση, και αφορούν σε ρήματα, ουσιαστικά και επίθετα. Οι περισσότερες φαίνεται να επικεντρώνονται σε επίθετα, αφού οι επιθετικοί προσδιορισμοί είναι ένα κράμα αντικειμενικής και υποκειμενικής αξιολόγησης. Ως «*sensory adjectives*» ορίζονται τα μέρη του λόγου που αποδίδουν ιδιότητες όπως αυτές προσλαμβάνονται μέσω των αισθήσεων, όπως ιδιότητες γεύσης, θερμότητας, υφής κλπ (Diederich, 2015; Winter, 2019).

Στα πλαίσια του πεδίου των *sensory studies* οι όροι συγκεντρώνονται σε λίστες, τα ονομαζόμενα «*sensory lexicons*», δηλαδή γλωσσάρια όρων που χαρακτηρίζουν προϊόντα όπως τα αντιλαμβάνονται οι καταναλωτές με τις αισθήσεις τους, π.χ. σκληρό, θορυβώδες, χαλαρωτικό, θηλυκό κ.ά. Υπάρχουν αρκετά παραδείγματα τέτοιων γλωσσαρίων, πολλά σχετικά με τρόφιμα, όπως για διάφορες ποικιλίες τσαγιού, χαβιάρι, κινόα, μέλι κ.ά. (Galán-Soldevilla *et al.*, 2005; Fenko, Otten and Schifferstein, 2010; Koch *et al.*, 2012; Ng, Chaya and Hort, 2013; Baker *et al.*, 2014; Wu *et al.*, 2017). Στην ελληνική γλώσσα υπάρχει τέτοια καταγραφή μόνο για τον καφέ και το κρασί. Οι καταγραφές αυτές όμως περιλαμβάνουν κυρίως τεχνικούς όρους, δυσνόητους για τους μη ειδικούς, όπως σώμα (του καφέ), αισθητές τάνινες, αιχμηρό (κρασί), αναγωγικό (άρωμα).

Άλλες έρευνες στοχεύουν στη διερεύνηση των συναισθημάτων που προκαλούν συγκεκριμένα προϊόντα και για το λόγο αυτόν δημιουργούνται λίστες συναισθημάτων, τα λεγόμενα «*emotion lexicons*», γενικής χρήσης ή για συγκεκριμένη κατηγορία προϊόντων ανά γλώσσα.

² Μεταφορά, και πιο συγκεκριμένα για το πεδίο των *sensory linguistics* *συναισθητική μεταφορά*, σημαίνει τη χρήση ιδιότητας που γίνεται αντιληπτή μέσω μιας αίσθησης για περιγραφή έννοιας που ανήκει σε άλλο πεδίο αίσθησης, π.χ. σκληρός ήχος [η τραχύτητα γίνεται αντιληπτή μέσω της αφής, ενώ ο ήχος μέσω της ακοής].

³ Η εικονικότητα είναι ένας τρόπος απόδοσης νοήματος όπου η λέξη απεικονίζει την πραγματικότητα, όπως συμβαίνει στις ηχοποιήτες λέξεις (π.χ. γάβγισμα), σε αντίθεση με τον συμβολισμό όπου η λέξη δεν έχει καμία πραγματική σχέση με το σημαίνον αντικείμενο (π.χ. σκύλος).

Ο συνδυασμός sensory lexicons και emotion lexicons με τις μετρήσεις αρεσκείας και οργανοληπτικών χαρακτηριστικών των προϊόντων και τα δημογραφικά δεδομένα των δοκιμαστών δίνει τις κατευθύνσεις για τη στοχευμένη ανάπτυξη και επιτυχημένη προώθηση των προϊόντων.

Πιο εξειδικευμένες γλωσσολογικές μελέτες αφορούν στην σημασιολογική χαρτογράφηση λέξεων που αφορούν στις αισθήσεις (sensory norms) ως προς το *συναισθηματικό σθένος*, αν δηλαδή μια λέξη θεωρείται θετική ή αρνητική, την *αισθητηριακή τροπικότητα* και τον βαθμό *τροπικής αποκλειστικότητας*, ποιες αισθήσεις δηλαδή συμμετέχουν στην πρόσληψη της συγκεκριμένης ιδιότητας/ενέργειας και σε τι βαθμό, κλπ.

Τέτοιες έρευνες έχουν ξεκινήσει στην Ελλάδα και είναι σημαντικό οι επιστήμονες που τις διεξάγουν να μπορούν να επικοινωνούν αποτελεσματικά μεταξύ τους, αλλά και με τους επαγγελματίες άλλων πεδίων που αξιοποιούν τα ευρήματα. Υπάρχει επομένως ανάγκη για ορολογία διαθέσιμη και τυποποιημένη στην ελληνική γλώσσα.

3 Ο όρος «sensory» στα Αγγλικά και οι πιθανές αποδόσεις του στα Ελληνικά

3.1 Πώς ορίζεται ο όρος «sensory» στα Αγγλικά

Στον Πίνακα 1, φαίνεται ότι ο όρος σημαίνει αυτόν που σχετίζεται με: 1) τις πέντε αισθήσεις, 2) την ικανότητα της αίσθησης, 3) την ικανότητα αντίληψης ερεθισμάτων μέσω των αισθήσεων.

Πίνακας 1: ορισμοί του όρου «sensory» σε Αγγλικά λεξικά

connected with the physical senses of touch, smell, taste, hearing, and sight https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sensory
1. of or relating to the senses or the power of sensation 2. of or relating to those processes and structures within an organism that receive stimuli from the environment and convey them to the brain Word origin: from Latin sensōrius, from sentīre to feel https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sensory [from Collins English Dictionary. Copyright © HarperCollins Publishers]
1. of the senses or sensation 2. connected with the reception and transmission of sense impressions Also sen'sorial (ˈsɛnˈsɔriəl)

Word origin: sense + -ory <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sensory>
[from Webster's New World College Dictionary, 4th Edition. Copyright © 2010 by Houghton Mifflin Harcourt]

3.2 Πώς αποδίδεται ο όρος «sensory» στα Ελληνικά

Στον Πίνακα 2, αποτυπώνονται οι αποδόσεις του όρου *sensory* σε συμφράσεις σε δημοσιευμένα έγγραφα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ο όρος εντοπίζεται σε τομείς όπως η υγεία/ιατρική, η πληροφορική, η νομική, η χημεία, η γεωργία και η εκπαίδευση), στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε γλωσσάρι όρων σχετικών με την Ευρωπαϊκή Ένωση και σε αγγλοελληνικό λεξικό μεταφράσεων (το Glosbe). Επίσης, αποτυπώνονται οι αποδόσεις του σε συμφράσεις που δίνονται ως παράδειγμα σε δύο ελληνικά λεξικά.

Πίνακας 2: Αποδόσεις του όρου «sensory»

ΠΗΓΕΣ: European Union (EU) sources: https://iate.europa.eu/home , https://eur-lex.europa.eu/homepage.html Glosbe: https://glosbe.com/ Λεξικό γλωσσολογικών όρων, Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα (ΠΥΛΗ): https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/index.html Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (ΛΝΕΓ) Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (ΛΚΝ): https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html					
ομάδα	2 ^η λέξη σύμφρασης	1. οργανοληπτικός	2. αισθητηριακός	3. αισθητήριος	4. αισθητικός
1	ανάλυση		ΕΥ		
1	χαρακτηριστικά		ΕΥ		
1	εξέταση		ΕΥ		
1	δοκιμασία		ΕΥ		
1	αξιολόγηση		ΕΥ		
1	εκτίμηση		ΕΥ		
1	έλεγχος		ΕΥ		
1,2	προφίλ	ΕΥ	ΕΥ		
1,2	ιδιότητα	ΛΚΝ	ΕΥ		

2	διαφορά		ΕΥ		
2	λειτουργία		ΕΥ, Glosbe		
2	παρατηρητής		ΕΥ		
2	ευαισθησία		ΕΥ		
2	μνήμη		ΕΥ		
2	όρος		ΕΥ		
2	έλλειμμα		ΕΥ		
2	ανταπόκριση		ΕΥ		
2	κόπωση		ΕΥ		
2	εντύπωση		ΕΥ, ΛΚΝ		
2	ικανότητα		Glosbe		
2	καταγραφή		Glosbe		
2	ερέθισμα		ΛΝΕΓ, ΛΚΝ		
2	διέγερση		ΛΚΝ		
2	εμπειρία		ΛΚΝ		
2	δεδομένα		ΛΚΝ		
2,3	αντίληψη		ΕΥ, Glosbe	Glosbe	
2,3	αναπηρία		ΕΥ	ΕΥ	
2,3	δραστηριότητα		Glosbe	Glosbe	
3	απώλεια			ΕΥ	
3,4	όργανο			ΕΥ, ΛΚΝ	Glosbe
3,4	νεύρο			ΛΚΝ	ΛΚΝ
4	κύτταρο				ΛΚΝ
4	κέντρο				ΛΚΝ
4	σύστημα				ΕΥ, Glosbe
4	διαταραχή				ΕΥ
4	δεξιότητα				ΕΥ

3.3 Ομαδοποίηση αποδόσεων του όρου sensory

Στον Πίνακα 2, φαίνεται να δημιουργούνται τέσσερις ομάδες ελληνικών αποδόσεων του όρου «sensory» [στην 1^η στήλη πίνακα]. Υπάρχουν όμως και «γκρίζες» συμφράσεις που ανήκουν σε δύο ομάδες, δηλαδή αποδίδονται με δύο διαφορετικούς ελληνικούς όρους. Οι συμφράσεις που είναι ξεκάθαρες είναι όσες ανήκουν στην 1^η ομάδα και αναφέρονται στις ιδιότητες των τροφίμων που γίνονται αντιληπτές με τις αισθήσεις και αποδίδονται με τον όρο «οργανοληπτικός», καθώς και οι όροι της 4ης ομάδας που αναφέρονται στα αισθητήρια

όργανα ανατομικά και αποδίδονται με τον όρο «αισθητικός». Ο όρος «sensory» στις συμφράσεις της 3^{ης} ομάδας μπορεί να αποδοθεί σχεδόν εξ ολοκλήρου με την απόδοση της 2^{ης} και 4^{ης} ομάδας, δηλαδή αντί του «αισθητήριος» να αποδοθεί ως «αισθητηριακός» ή «αισθητικός». Από τον παραπάνω πίνακα επομένως φαίνεται να προκρίνεται ο όρος «αισθητηριακός» για την απόδοση του όρου «sensory» για τις περιπτώσεις εκτός της 1^{ης} και 4^{ης} ομάδας.

3.4 Ορισμοί των αποδόσεων του όρου «sensory» στα Ελληνικά

Στον Πίνακα 3, αποτυπώνονται οι ορισμοί των λέξεων που αποδίδουν τον όρο «sensory» σε ελληνικά λεξικά, για να συγκρίνουμε τις σημασίες τους με τις σημασίες του αγγλικού όρου. Οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν είναι τα δύο πιο αναγνωρισμένα λεξικά της ελληνικής γλώσσας: το Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας (ΛΝΕΓ) και το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής (ΛΚΝ).

Πίνακας 3: Πώς ορίζονται οι αποδόσεις του όρου «sensory» στα Ελληνικά:

		ΛΝΕΓ	ΛΚΝ
1	οργανοληπτικός	[ΧΗΜ] [για τις ιδιότητες των τροφίμων] αυτός που γίνεται αντιληπτός από τα αισθητήρια όργανα [π.χ. οργανοληπτικά χαρακτηριστικά των τροφίμων είναι το χρώμα, η οσμή, η γεύση και η υφή]	-
2	αισθητηριακός	αυτός που σχετίζεται με τα αισθητήρια όργανα [πχ αισθητηριακό ερέθισμα]	που γίνεται ή γενικά σχετίζεται με τα αισθητήρια όργανα
3	αισθητήριος	[αρχ.] αυτός που σχετίζεται με τις αισθήσεις	που έχει σχέση με τις αισθήσεις
4	αισθητικός	1. αυτός που σχετίζεται με τις αισθήσεις και την αντίληψη διά μέσου αυτών	που έχει σχέση με τις αισθήσεις. α. (φυσιολ.) αισθητήριος: Αισθητικές ίνες. Οι αισθητικές θηλές της γλώσσας / ρίζες του νωτιαίου μυελού. Αισθητικό νεύρο / κέντρο. Αισθητικά κύτταρα. β. (σπάν.) που αισθάνεται: Αισθητικά όντα. γ. που προέρχεται από τις αισθήσεις: Αισθητική παράσταση. Οι γνώσεις του ανθρώπου είναι νοητικές ή αισθητικές.

Από τους ορισμούς αυτούς εξηγείται η ομαδοποίηση του Πίνακα 2. Ο όρος «οργανοληπτικός», που εμφανίζεται στην 1^η ομάδα συμφράσεων, είναι τεχνικός όρος, αφορά στην αντίληψη ιδιοτήτων τροφίμων και είναι διακριτός από τους υπόλοιπους. Ο όρος «αισθητήριος», της 3^{ης} ομάδας συμφράσεων, χαρακτηρίζεται στο ένα λεξικό ως αρχαίος (αρχαιοπρεπής) επομένως είναι λογικό το ότι καλύπτεται σχεδόν εξ ολοκλήρου από τους «αισθητηριακός» και «αισθητικός» της 2^{ης} και 4^{ης} ομάδας συμφράσεων.

4 Τελική πρόταση απόδοσης του όρου «sensory linguistics» και των βασικών όρων/εννοιών του πεδίου στην Ελληνική για επικύρωση και τυποποίηση:

Συμπερασματικά, αξιοποιώντας την μία από τις δύο πιθανές εκδοχές σχηματισμού του αγγλικού όρου που εμφανίζονται στον Πίνακα 1, εάν ο όρος «sensory» προέρχεται από το ουσιαστικό «sense», τότε κατ' αναλογία ο ελληνικός όρος θα μπορούσε να σχηματιστεί από το ουσιαστικό «αίσθηση» και να είναι «αισθητικός», άρα «sensory linguistics» θα λέγαμε ότι αποδίδεται ως «αισθητική γλωσσολογία». Επειδή όμως, όπως φαίνεται από τους ορισμούς και τα παραδείγματα της λέξης «αισθητικός» στα ελληνικά λεξικά του Πίνακα 3, αλλά και από τις αποδόσεις του όρου «sensory» σε συμφράσεις του Πίνακα 2, ο όρος «αισθητικός» δεν καλύπτει όλες τις περιπτώσεις που εννοιολογικά καλύπτει ο αγγλικός, η πρόταση αυτή δεν θα ήταν εύστοχη.

Εάν ο όρος «sensory» προέρχεται από το ουσιαστικό «sensor» κατά τη δεύτερη εκδοχή του Πίνακα 1, τότε κατ' αναλογία ο ελληνικός θα μπορούσε να σχηματιστεί από το ουσιαστικό «αισθητήρ(ας)» και να είναι «αισθητήριος» ή «αισθητηριακός». Όπως φαίνεται όμως από τους ορισμούς των όρων αυτών στα ελληνικά λεξικά, αλλά και από τις αποδόσεις του όρου «sensory» σε συμφράσεις του Πίνακα 2, ο όρος «αισθητήριος» είναι αρχαιοπρεπής και χρησιμοποιείται λιγότερο από τον όρο «αισθητηριακός».

Επομένως, ο όρος «sensory» στο πεδίο της γλωσσολογίας προτείνεται να αποδίδεται με τον όρο «αισθητηριακός».

Ακολουθούν με αλφαβητική σειρά προτάσεις αντιστοίχισης των όρων του πεδίου που αναφέρθηκαν στην παρούσα ανακοίνωση από τα Αγγλικά στα Ελληνικά για επικύρωση και τυποποίηση:

(emotional) valence = (συναισθηματικό) σθένος

embodied lexicon = ενσωματωμένο λεξιλόγιο

embodiment = ενσωμάτωση

emotion lexicon = λεξιλόγιο / γλωσσάρι συναισθημάτων (κατά περίπτωση)

modality exclusivity = τροπική αποκλειστικότητα
sensory adjectives = αισθητηριακά επίθετα
sensory lexicon = αισθητηριακό γλωσσάρι / λεξιλόγιο / λεξικό (κατά περίπτωση)
sensory linguistics = αισθητηριακή γλωσσολογία
sensory modality = αισθητηριακή τροπικότητα
sensory vocabulary = αισθητηριακό λεξιλόγιο / γλωσσάρι (κατά περίπτωση)
sensory = αισθητηριακός
syn(a)esthesia = συναισθησία
syn(a)esthetic metaphor = συναισθητική μεταφορά

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Baker, A. K. *et al.* (2014) 'Development of a Lexicon for Caviar and Its Usefulness for Determining Consumer Preference', *Journal of Food Science*, 79(2). doi: 10.1111/1750-3841.12703.
- de Ullmann, S. (1945) 'Romanticism and Synaesthesia: A Comparative Study of Sense Transfer in Keats and Byron', *PMLA/Publications of the Modern Language Association of America*, 60(3), pp. 811–827. doi: 10.2307/459180.
- Diederich, C. (2015) *Sensory Adjectives in the Discourse of Food*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. doi: 10.1075/celcr.16.
- Dingemanse, M. (2012) 'Advances in the Cross-Linguistic Study of Ideophones', *Linguistics and Language Compass*, 6(10), pp. 654–672. doi: 10.1002/lnc3.361.
- Fenko, A., Otten, J. J. and Schifferstein, H. N. J. (2010) 'Describing product experience in different languages: The role of sensory modalities', *Journal of Pragmatics*, 41(12), pp. 3314–3327. doi: 10.1016/j.pragma.2010.05.010.
- Galán-Soldevilla, H. *et al.* (2005) 'Development of a preliminary sensory lexicon for floral honey', *Food Quality and Preference*, 16(1), pp. 71–77. doi:10.1016/j.foodqual.2004.02.001.
- Koch, I. S. *et al.* (2012) 'Sensory characterization of rooibos tea and the development of a rooibos sensory wheel and lexicon', *Food Research International*, 46(1), pp. 217–228. doi: 10.1016/j.foodres.2011.11.028.
- Marks, L. E., Carterette, E. C. and Friedman, M. P. (1978) 'The Unity of the Senses: interrelations among the modalities'. Academic Press.
- Ng, M., Chaya, C. and Hort, J. (2013) 'Beyond liking: Comparing the measurement of emotional response using EsSense Profile and consumer defined check-all-that-apply methodologies', *Food Quality and Preference*, 28(1), pp. 193–205. doi: 10.1016/j.foodqual.2012.08.012.
- San Roque, L. *et al.* (2015) 'Vision verbs dominate in conversation across cultures, but the ranking of non-visual verbs varies', *Cognitive Linguistics*, 26(1), pp. 31–60. doi: 10.1515/COG-2014-0089.
- Viberg, Å. (1983) 'The verbs of perception: a typological study', *Linguistics*, 21(1), pp. 123–162. doi: 10.1515/ling.1983.21.1.123.

Williams, J. M. (1976) 'Synaesthetic Adjectives: A Possible Law of Semantic Change', *Language*, 52(2), pp. 461–478. doi: 10.2307/412571.

Winter, B. (2019) *Sensory Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. doi: 10.1075/celcr.20.

Wu, G. *et al.* (2017) 'Lexicon Development, Consumer Acceptance, and Drivers of Liking of Quinoa Varieties', *Journal of Food Science*, 82(4), pp. 993–1005. doi: 10.1111/1750-3841.13677.

Διαδικτυακές πηγές

Λεξικά

<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/sensory>

<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/sensory>

<https://glosbe.com/>

https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/glossology/index.html

[https://www.greek-](https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html)

[language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html](https://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html)

Ιστότοποι Ευρωπαϊκής Ένωσης:

<https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>

<https://iate.europa.eu/home>

Μαλαματένια Παναγιώτου

Καθηγήτρια Αγγλικής Γλώσσας, Λεξικογράφος, Υποψ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Αιγαίου

Τμήμα Επιστήμης Τροφίμων και Διατροφής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ηλ-ταχ.: teniapanagiotou@gmail.com

Κωνσταντίνος Γκατζιώνης

Πρόεδρος Τμήματος / Αν. Καθηγητής / Διευθυντής Εργαστηρίου Μελέτης Αντιδράσεων Καταναλωτή & Οργανοληπτικής Ανάλυσης Τροφίμων & Ποτών

Τμήμα Επιστήμης Τροφίμων και Διατροφής, Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Ηλ-ταχ.: kgkatzionis@aegean.gr

20 Εννοιολογική και μεταφρασεολογική αναψηλάφηση της ορολογίας στο πεδίο της θεωρίας των λογοτεχνικών γενών και ειδών σε αντιπαραβολική προοπτική ως προς το γλωσσικό ζεύγος της νέας ελληνικής και της γερμανικής

Γιώργος Ανδρουλιδάκης

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Έστω και με κοινή αφετηρία το καθιερωμένο τριαδικό πρότυπο της λογοτεχνίας (κατά την αρχαιότητα: λυρική, επική και δραματική ποίηση· στον αστερισμό της νεωτερικότητας: ποίηση, αφήγηση / πεζογραφία και δράμα), τόσο στη νέα ελληνική όσο και στη γερμανική διαπιστώνεται εκτεταμένη, πολλαπλή εννοιολογική και ορολογική σύγχυση στο πεδίο της θεωρίας των λογοτεχνικών γενών και ειδών. Ακόμη και οι πρωταρχικοί όροι *γένος* / *Gattung* και *είδος* / *Genre* άλλοτε απαντούν ως συνώνυμα, άλλοτε πάλι αντιδιαστέλλονται ως υπερώνυμο και υπώνυμο αντίστοιχα. Η προκείμενη ανακοίνωση πρώτα οριοθετεί επακριβώς τους ελληνόγλωσσους όρους *γραμματεία* και *λογοτεχνία* σε συνάρτηση με το πολύσημο γερμανόγλωσσο λέξημα *Literatur*. Ακολουθεί λεπτομερής ανάλυση των σχετικών εννοιών και όρων με βάση τη νεωτερική και ιδίως τη σύγχρονη ειδική γλωσσική χρήση στη νέα ελληνική και στη γερμανική. Τέλος, προχωρώντας πέρα από την ακραιφνώς περιγραφική θεώρηση, η ανακοίνωση προτείνει ένα εναργές και συνεκτικό εννοιολογικό και ορολογικό σχήμα για το γλωσσικό ζεύγος της νέας ελληνικής και της γερμανικής στο πεδίο της θεωρίας των λογοτεχνικών γενών και ειδών.

Revisiting the terminology in the field of literary genre theory: A conceptual and translational approach in contrastive perspective with regard to the language pair Modern Greek and German

Giorgos Androulidakis

ABSTRACT

Even with the standard triadic model of literature (in antiquity: lyric, epic and dramatic poetry; in modern terms: poetry, narrative / prose and drama) as a common starting point, in both Modern Greek and German there is widespread, multiple conceptual and terminological confusion in the field of literary genre theory. On the one hand, indeed the major terms *γένος* / *Gattung* and *είδος* / *Genre* often appear as synonyms, but on the other hand, equally often they are contrasted as hypernym and hyponym respectively. In the present paper, we begin by precisely differentiating the Greek-language terms *γραμματεία* and *λογοτεχνία* in contrast to the polysemous German-language lexeme *Literatur*. We then move on to a detailed analysis of relevant concepts and terms on the basis of modern, and particularly contemporary specialised language use in Modern Greek and German. Finally, going beyond a purely descriptive approach, the paper proposes a perspicuous conceptual and terminological model for the language pair of Modern Greek and German in the field of literary genre theory.

1 Γραμματεία και λογοτεχνία

Για να αναλύσουμε και να αντιπαραβάλουμε τους σύμπλοκους και σύνθετους όρους *λογοτεχνικό γένος / είδος* της ελληνικής και *Literaturgattung / literarische Gattung // Literaturgenre / literarisches Genre* της γερμανικής,¹ εύλογα θα αναχθούμε στο πρώτο συστατικό σε καθεμία από τις δύο γλώσσες, δηλαδή στους όρους *λογοτεχνία* και *Literatur* αντίστοιχα. Εδώ βέβαια δεν θα εγκύψουμε στο βάθος των εννοιών, δεν θα δοκιμάσουμε να προσδιορίσουμε χαρακτηριστικά ή κριτήρια «λογοτεχνικότητας» από τη σκοπιά της θεωρίας της λογοτεχνίας, αλλά θα εστιάσουμε στο πλάτος των εννοιών υπό ορολογικό και μεταφρασολογικό πρίσμα.

Από την πλευρά της σύγχρονης ελληνικής, περίπου από τις αρχές του 20ού αιώνα, το σύνολο των γραπτών έργων μιας χώρας, ενός έθνους, μιας εποχής ή μιας γλώσσας καθιερώθηκε να ονομάζεται *γραμματεία* (π.χ. *ΛΚΝ* 1998, *ΛΝΛ* 2007, *ΧΛΝΓ* 2016, *ΛΝΕΓ* 2019, λ. «γραμματεία»: Παππάς, Κατσιγιάννης και Διαμαντοπούλου 2015, σ. 8–9, 17). Ως συνώνυμο, έστω και σε διαφορετικές λεξιλογικές συνάψεις, απαντά επίσης ο όρος *γράμματα* (παράδειγμα, *ΛΚΝ* 1998, λ. «γράμμα»: «τα ελληνικά γράμματα = η ελληνική γραμματεία»), ενώ οι όροι *γραμματολογία* και *φιλολογία* (με τη συγκεκριμένη έννοια), αν και διαδεδομένοι παλαιότερα, θεωρούνται παρωχημένοι σήμερα (*ΛΚΝ* 1998, λ. «φιλολογία»: πρβλ. *ΧΛΝΓ* 2016, *ΛΝΕΓ* 2019, λ. «φιλολογία»): αν πρόκειται για σώμα επιστημονικών έργων, γίνεται επίσης λόγος για *βιβλιογραφία* (*ΛΚΝ* 1998, *ΧΛΝΓ* 2016, *ΛΝΕΓ* 2019, λ. «βιβλιογραφία»). Απεναντίας, σύμφωνα τουλάχιστον με τη νεωτερική αντίληψη και γλωσσική χρήση, η *λογοτεχνία* αποτελεί υποσύνολο της *γραμματείας*, αφού περιλαμβάνει μόνο τα έργα με αισθητικές ιδιότητες ή αξιώσεις (*ΛΚΝ* 1998, *ΧΛΝΓ* 2016, *ΛΝΕΓ* 2019, λ. «λογοτεχνία»).

Αυτή η σαφής λεξιλογική διάκριση της ελληνικής άλλωστε τεκμηριώνεται και επεξηγείται μεταγλωσσικά στα περισσότερα ειδικά λεξικά και γλωσσάρια (π.χ. *ΛΛΟ*·1 1980, *ΛΝΛ* 2007, *ΒΛΛΦΟ* 2008, λ. «γραμματεία») καθώς και σε εγχειρίδια ή μονογραφίες (π.χ. Βελουδής 1992, σ. 21–22, σ. 35–36· Βελουδής 2002, σ. 56· Αρσενίου 2012, σ. 16· Παππάς, Κατσιγιάννης Διαμαντοπούλου 2015, σ. 17, 19). Ωστόσο, όχι μόνο σε επιμέρους μελέτες, πρωτότυπες ή μεταφρασμένες κυρίως από τα αγγλικά και τα γαλλικά (π.χ. Hawthorn 1993, σ. 5–7), αλλά ακόμη και σε λεξικογραφικά βοηθήματα (π.χ. *ΛΛΟ*·2 1987, λ. «λογοτεχνία»)

¹ Για χάρη φραστικής οικονομίας, όποτε γίνεται λόγος στο κείμενο για *ελληνική*, εννοείται αποκλειστικά η νέα ελληνική. (Στον τίτλο της ανακοίνωσης πάντως έκρινα σκόπιμο να διατηρήσω τον αναλυτικό όρο *νέα ελληνική* για λόγους σαφήνειας και ακρίβειας.) Πέρα από λιγοστές ακροθιγείς αναφορές, στην προκείμενη ανακοίνωση δεν υπάρχει περιθώριο να ασχοληθούμε συστηματικά με άλλες γλώσσες ή γλωσσικούς συνδυασμούς πέρα από την ελληνική και τη γερμανική.

διαπιστώνεται πλήρης σύγχυση μεταξύ των δύο όρων.

Όσον αφορά τη γερμανική, το πολύσημο λέξημα *Literatur* μπορεί να δηλώνει και τις τρεις παραπάνω έννοιες (RLDLW 1997–2003, FLL 2002, MLL 2007, BWDW 2011, DDUW 2019, λ. «Literatur»). Ας εστιάσουμε στις δύο κύριες υπάλληλες έννοιες «γραμματεία» και «λογοτεχνία», αφήνοντας κατά μέρος τη «βιβλιογραφία». *Literatur* με την ευρύτερη έννοια, δηλαδή ως συνώνυμο του μονόσημου αλλά σπανιότερου *Schrifttum*, μπορεί να σημαίνει «γραμματεία» (MLL 2007, BWDW 2011, DDUW 2019, λ. «Schrifttum»)· με τη στενότερη έννοια όμως, δηλαδή ως συνώνυμο των επίσης μονόσημων αλλά σπανιότερων *Belletristik* και *Schönliteratur* σημαίνει «λογοτεχνία». Ακριβώς για να αρθεί η προβληματική αμφισημία σε παραπλήσια συμφραζόμενα, αναφορικά με τη «λογοτεχνία» χρησιμοποιούνται επίσης, έστω και σε μικρότερη κλίμακα, τα σύμπλοκα *schöne Literatur*, *schöngeistige Literatur* ή και το πλεοναστικό *belletristische Literatur*, ενώ τα λεξήματα *Dichtung / Dichtkunst* και *Poesie* με την ευρύτερη έννοια («λογοτεχνία», όχι αποκλειστικά «ποίηση») λογίζονται παρωχημένα. Το αξιοπρόσεκτο σημασιολογικό φαινόμενο επαμφοτερισμού μεταξύ δύο υπάλληλων εννοιών μπορούμε να το δούμε παραστατικά στο δεύτερο παράδειγμα χρήσης του DDUW 2019 για την καταγραφόμενη πρώτη υποσημασία («γραμματεία») του λήμματος *Literatur* («belletristische, schöngeistige, schöne Literatur [Literatur 2]»), όπου βλέπουμε ότι, με την ευρύτερη μεν έννοια «γραμματεία», αλλά σε σύναψη με τα τρία παραπάνω συχνόχρηστα προσδιοριστικά επίθετα, το *Literatur* αποκτά ακριβώς τη στενότερη σημασία «λογοτεχνία» (κύρια σημασία 2, με βάση την αρίθμηση στο DDUW 2019).

Ας ανατρέξουμε τώρα σε δίγλωσσα γερμανοελληνικά γενικά λεξικά. Το ΝΓΕΛ 1961 και το ΑΓΕΛ 1971 παραθέτουν για το *Literatur*, χωρίς σημασιολογική διάκριση, τα μεταφραστικά ισοδύναμα «φιλολογία, λογοτεχνία, γράμματα» και «φιλολογία, λογοτεχνία» αντίστοιχα, ενώ το PGWDGGD 2008 διακρίνει, επεξηγεί στα γερμανικά και αποδίδει στα ελληνικά δύο σημασίες: «1. (Belletristik) λογοτεχνία 2. (Fachliteratur) βιβλιογραφία», αγνοώντας λοιπόν την ακριβή απόδοση *γραμματεία*. Το *Schrifttum* λημματογραφείται μόνο στο ΑΓΕΛ 1971, αλλά συνοδεύεται από μεταφραστικά ισοδύναμα πανομοιότυπα με το *Literatur* («φιλολογία, λογοτεχνία»). Όσον αφορά τα δίγλωσσα και πολύγλωσσα ειδικά λεξικά όπου συνδυάζονται η ελληνική και η γερμανική, το ΛΟΣΔΑΤ 1978 δίνει μόνο το μεταφραστικό ισοδύναμο «λογοτεχνία», ενώ το ΑΟΑΚΕ 1997, έστω και χωρίς σημασιολογική διάκριση, παραθέτει: «λογοτεχνία, γραμματεία». Σε ένα και μοναδικό λεξικογραφικό έργο λοιπόν απαντά ο καθιερωμένος ελληνόγλωσσος όρος *γραμματεία* ως μεταφραστικό ισοδύναμο του *Literatur* με την ευρύτερη έννοια, και πάλι όμως χωρίς να αντιδιαστέλλεται προς τη *λογοτεχνία*.

Ας στραφούμε τώρα στη γλωσσική χρήση και τη μεταφραστική πράξη από τα γερμανικά στα

ελληνικά. Δεδομένης της εγγενούς δισημίας (ή και πολυσημίας, αν συμπεριλάβουμε τη «βιβλιογραφία») σε συνδυασμό με την ενδημικά χαλαρή ορολογική χρήση στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών, ο όρος *Literatur* μπορεί να επαμφοτερίζει μεταξύ των σημασιών «γραμματεία» και «λογοτεχνία» ακόμη και στο ίδιο έργο ή στα ίδια στενότερα συμφραζόμενα, παρασύροντας σε προφανείς μεταφραστικές αστοχίες. Για παράδειγμα, ο τίτλος *Geschichte der griechischen Literatur* αποδόθηκε στα ελληνικά *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας* (Lesky, 2014), μολονότι το εγχειρίδιο του Άλμπιν Λέσκυ σαφώς δεν περιορίζεται στη λογοτεχνία, αλλά αγκαλιάζει, μεταξύ άλλων, έργα ιστορικά και φιλοσοφικά.

2 Λογοτεχνικά γένη και είδη

Στο πεδίο της λογοτεχνίας, όπως το οριοθετήσαμε παραπάνω, με την πάροδο του ιστορικού χρόνου εδραιώθηκε το κυρίαρχο τριαδικό πρότυπο διαίρεσης σε λογοτεχνικά γένη (κατά την αρχαιότητα: λυρική, επική και δραματική ποίηση· στον αστερισμό της νεωτερικότητας: ποίηση, αφήγηση / πεζογραφία και δράμα), το οποίο ανάγεται μεν στην πλατωνική *Πολιτεία* και το αριστοτελικό *Περί ποιητικής*, αλλά αποκρυσταλλώθηκε από τα μέσα του 16ου μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα (κατεξοχήν στην ποιητική του Γιόχαν Βόλφγκανγκ φον Γκάιτε), φτάνοντας μέχρι το βιολογιστικό ερμηνευτικό υπόδειγμα του Φερντινάν Μπρυνετιέρ στον απόηχο της εξελικτικής θεωρίας (Βελουδής 2002, σ. 86–91· Καρακάση · Σπυριδοπούλου και Κοτελίδης 2015, σ. 24). Αντίστοιχα αναδύθηκαν πολυσχιδείς υποδιαίρεσεις των λογοτεχνικών γενών σε διαχρονικά κυμαινόμενο αριθμό λογοτεχνικών ειδών (π.χ. γένος: αφήγηση / πεζογραφία › είδη: μυθιστόρημα, νουβέλα, διήγημα).² Τα πολυποίκιλα κριτήρια διαίρεσης και υποδιαίρεσης προκάλεσαν αλληπάλληλες συζητήσεις και διαφωνίες· τα λογοτεχνικά γένη λ.χ. θεωρήθηκαν κανονιστικά πρότυπα λογοτεχνικής δημιουργίας ή περιγραφικά μοντέλα για την ταξινόμηση και ανάλυση των λογοτεχνικών έργων, γραμματολογικά τεκμηριωμένες οντότητες (ιστορικά γένη) ή αφηρημένες κατασκευές (θεωρητικά γένη· ΛΝΛ 2007, λ. «γένος, είδος (λογοτεχνικό)»· Παππάς · Κατσιγιάννης · Διαμαντοπούλου 2015, σ. 28· επίσης βλ. Todorov 1989, pp. 110–112, για τον παρεμφερή

² Συνολικά για τα χαρακτηριστικά των λογοτεχνικών γενών και ειδών στην ιστορική τους διαδρομή, βλ. Hawthorn, 1993, pp. 81–91· Caluwé, 1997, passim· Culler, 2000, pp. 99–100· Schaeffer, 2000, passim· Genette, 2001, passim· Βελουδής, 2002, σ. 83–104· Glowinski, 2010, passim· Zymner, 2010, passim, ιδ. pp. 7–46· Αρσενίου, 2012, σ. 84–94· Zymner and Hölter, 2013, pp. 100–103· Αντωνοπούλου, Καρακάση και Πετροπούλου, 2015, σ. 17–18, 81–83· Καρακάση, Σπυριδοπούλου και Κοτελίδης, 2015, passim, ιδ. σ. 15–21· Παππάς, Κατσιγιάννης και Διαμαντοπούλου, 2015, σ. 24–41· Jeßing and Köhnen, 2017, pp. 133–198, ιδ. 133–134· Hempfer, 2018, pp. 178–212. Στο περιορισμένο πλαίσιο της προκείμενης ανακοίνωσης θα αφήσουμε κατά μέρος τη χρήση των όρων γένος και είδος σε άλλα πεδία πέρα από τη θεωρία της λογοτεχνίας (πρβλ. π.χ. φιλοσοφία ή βιολογία για το γένος, ζωγραφική ή μουσική για το είδος).

όρο λογοτεχνικός τύπος [type littéraire]).

Ωστόσο, όπως και προκειμένου για την αντιδιαστολή γραμματείας και λογοτεχνίας, εδώ δεν θα εγκύψουμε στο βάθος των εννοιών γύρω από τα λογοτεχνικά γένη και είδη, αλλά θα τα προσεγγίσουμε από ορολογική και μεταφρασεολογική σκοπιά ως προς το ζεύγος της ελληνικής και της γερμανικής. Πράγματι, οι όροι λογοτεχνικό γένος // *Literaturgattung / literarische Gattung* (σπανιότατα: *Literaturgenus / literarisches Genus* ή *Literaturgenos / literarisches Genos*) και λογοτεχνικό είδος // *Literaturgenre / literarisches Genre* κάθε άλλο παρά χρησιμοποιούνται κατά τρόπο ενιαίο και γενικά αποδεκτό. Αναφορικά με το είδος εμφανίζονται εξάλλου οι πρόσθετοι όροι υπογένος / μικρό γένος // *Untergattung / Subgattung / Kleingattung* σε αντιδιαστολή προς τους όρους βασικό γένος / κύριο γένος / μεγάλο γένος // *Grundgattung / Hauptgattung / Großgattung* (RLDLW 1997–2003, λ. «Gattung»· SWL 2001, λ. «Gattungen»· Καρακάση Σπυριδοπούλου και Κοτελίδης 2015, σ. 15· Jeßing Köhnen 2017, pp. 133–134, 167, 174, 191· Hempfer 2018, pp. 178–181), οπότε υπονοείται ότι το «γένος» αποτελεί υπερτασσόμενη έννοια στην ιεραρχική κλίμακα.

Αντίστροφα, όσον αφορά την ελληνική, όταν δεν αντιδιαστέλλονται σαφώς (λογοτεχνικά) γένη αφενός και είδη αφετέρου, συχνά γίνεται λόγος απλώς για (λογοτεχνικά) είδη (π.χ. ΛΛΟ·2 1987, λ. «λογοτεχνικά είδη»· Todorov 1989, pp. 110–112· Hawthorn 1993, pp. 81–91· Αγγελάτος, 1997, passim· Culler 2000, pp. 99–100· Schaeffer, 2000, passim· ΛΛΟΘΛ 2010, λ. «λογοτεχνικό είδος», «genre»), προφανώς υπό την επίδραση ξένων γλωσσών, κατεξοχήν της αγγλικής και της γαλλικής, όπου οι δύο έννοιες κατά κανόνα συστεγάζονται υπό τον κυρίαρχο δίσημο όρο *literary genre / genre littéraire*. Πολύ σπανιότερα παρατηρείται η αντίρροπη κίνηση, δηλαδή η αποκλειστική χρήση του όρου (λογοτεχνικά) γένη (π.χ. σε μελέτες μεταφρασμένες από τα γαλλικά: Caluwé, 1997, passim· Głowiński 2010, passim). Εισάγοντας ένα πρόσθετο εννοιολογικό επίπεδο, ορισμένοι μελετητές υποδιαιρούν περαιτέρω τα λογοτεχνικά είδη σε υποείδη / μικρά είδη // *Untergenres / Subgenres / Kleingenres* (RLDLW 1997–2003, λ. «Genre»· Genette, 2001, pp. 100–101· Βελουδής 2002, σ. 83, 93–94· Αρσενίου 2012, σ. 85· Καρακάση, Σπυριδοπούλου και Κοτελίδης 2015, σ. 15), οπότε λ.χ. το υποείδος αστυνομικό μυθιστόρημα υπάγεται στο είδος μυθιστόρημα, το οποίο με τη σειρά του εμπίπτει στο γένος αφήγηση / πεζογραφία. Εξάλλου, στο πλαίσιο ρηξικέλευθων θεωρητικών σχημάτων, εμφανίζονται νεολογισμοί όπως το αρχιγένος (Genette 2001, pp. 87–88· πρβλ. Βελουδής 2002, σ. 84). Αυτός ο εννοιολογικός και ορολογικός κυκλώνας χαρακτηρίζει τόσο την ελληνική όσο και τη γερμανική (RLDLW 1997–2003, λ. «Gattung»· Ακριτόπουλος 2000, σ. 12–13· ΛΝΛ 2007, λ. «γένος, είδος (λογοτεχνικό)»· Zymner 2010, 25–26· Καρακάση, Σπυριδοπούλου και Κοτελίδης 2015, σ.

15· Jeßing and Köhnen 2017, pp. 133–134· Hempfer 2018, pp. 178–181), με αποτέλεσμα να περιπλέκεται ακόμη περισσότερο η απόδοση της ορολογίας μεταξύ των δύο γλωσσών.

Το σχετικό πεδίο της θεωρίας της λογοτεχνίας καλείται *θεωρία των (λογοτεχνικών) γενών / γενών και ειδών* // (*literarische*) *Gattungstheorie* / *Gattungs- und Genretheorie* (σπανιότερα, κυρίως παλαιότερα: [*literarische*] *Gattungslehre* / *Gattungs- und Genrelehre*), ενώ μέχρι και τον 18ο αιώνα συνήθως ονομαζόταν *ποιητική των (λογοτεχνικών) γενών / (literarische) Gattungspoetik*, ακριβώς επειδή, όπως είδαμε παραπάνω, τα σχετικά συγγράμματα είχαν κανονιστικό χαρακτήρα, αποτελώντας γνώμονα για τη λογοτεχνική δημιουργία και κριτική. Κατ' αντανάκλαση της αποκλειστικής χρήσης του όρου *είδος*, στα ελληνικά εμφανίζονται οι όροι *ειδολογική θεωρία*, (*λογοτεχνική*) *ειδολογία* και *ειδολογία της λογοτεχνίας* ως ισοδύναμοι του *Gattungstheorie*, δηλαδή με τη σημασία «θεωρία των λογοτεχνικών γενών και ειδών» (για τη σποραδικά στενότερη σημασία: «θεωρία των λογοτεχνικών ειδών», βλ. π.χ. Schaeffer, 2000, σ. 145–151, 175–179). Πολύ συχνότερα απαντά όμως το αντίστοιχο επίθετο *ειδολογικός*, όχι με τη στενότερη έννοια «σχετικός με τα (λογοτεχνικά) είδη», αλλά με την ευρύτερη «σχετικός με τα (λογοτεχνικά) γένη και είδη». Αυτή η συνεκδοχική επέκταση παρατηρείται ακόμη και σε περιπτώσεις εμφανώς προσεγγμένης ορολογικής χρήσης και προγραμματικής αντιδιαστολής των όρων *γένος* και *είδος* (π.χ. ΑΝΛ 2007, λ. «γένος, είδος (λογοτεχνικό)»· Αρσενίου, 2012, σ. 92). Απεναντίας, σπανιότατα απαντούν τα σύμπλοκα *γενολογική θεωρία*, (*λογοτεχνική*) *γενολογία*, *γενολογία της λογοτεχνίας* και το επίθετο *γενολογικός* (π.χ. Ακριτόπουλος 2000, 13· αντίστοιχα, Schaeffer 2000, *passim*· Genette 2001, *passim*· για το αλλόμορφο *γενεολογικός*, πρβλ. ΛΟΘΙΚ 2005, λ. «γένη»).

Τέλος, τόσο στα ελληνικά όσο και στα γερμανικά, η αντιδιαστολή *γενών* και *ειδών* μπορεί να επεκταθεί εννοιολογικά και ορολογικά από το υποσύνολο της *λογοτεχνίας* στο σύνολο της *γραμματείας* (πρβλ. παραπάνω). Όταν κινούμαστε στην εννοιολογική βαθμίδα του *είδους* σε αυτή την προοπτική, δεν θα συναντήσουμε *λογοτεχνικά*, αλλά *γραμματειακά είδη*, τα οποία, θα λέγαμε από ευρύτερη σκοπιά, συμπίπτουν με τα *κειμενικά είδη* / *Textsorten* υπό το πρίσμα της κειμενογλωσσολογίας (Βελουδής, 2002, σ. 96· Jeßing and Köhnen 2017, pp. 201–207). Για να περάσουμε όμως πάλι στη μεταφραστική πράξη, όπως και στο δίπολο *γραμματεία* και *λογοτεχνία* (πρβλ. παραπάνω), μπορούμε να εξακριβώσουμε ότι η αναπαιτούμενη εναλλαγή των όρων *λογοτεχνικό είδος* και *γραμματειακό είδος* οδηγεί σε μεταφραστικές αστοχίες, όπως συμβαίνει λ.χ. στην *Εισαγωγή στην κλασική φιλολογία* του Γκέρχαρντ Γάιγκερ (Jäger, 1987· ενδεικτικά πρβλ. 69: «ύφος του γραμματειακού είδους [Gattungsstil]», αλλά αντίστοιχα 283, σημ. 1: «ύφος ενός λογοτεχνικού είδους [Gattungsstil]»· η μεταφραστική αμηχανία άλλωστε φανερώνεται κατεξοχήν στον

δισυπόστατο τίτλο της ίδιας υποενότητας του βιβλίου, αφενός στο σώμα του κειμένου (Jäger, 1987, p. 174: «4.3.3 Το γραμματειακό είδος») και αφετέρου στο βιβλιογραφικό παράρτημα (Jäger 1987, p. 259: «4.3.3 Το λογοτεχνικό είδος»).

3 Πορίσματα και προτάσεις

Στην ειδική γλωσσική χρήση τόσο της ελληνικής όσο και της γερμανικής, καθώς και στον λεξικογραφικό και μεταφραστικό συνδυασμό των δύο γλωσσών, διαπιστώνεται εκτεταμένη, πολλαπλή εννοιολογική και ορολογική σύγχυση στο πεδίο της θεωρίας των λογοτεχνικών γενών και ειδών. Το φαινόμενο αυτό προφανώς δεν οφείλεται μόνο στην κατά περίπτωση διαφορετική θεωρητική αφετηρία και ιστορική φόρτιση των όρων, αλλά και στην ενδημικά χαλαρή ή ακόμη και ανακόλουθη ορολογική χρήση στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών. Ως πρώτο βήμα από την πλευρά της ελληνικής προτείνεται η τεκμηριωμένη εννοιολογική και ορολογική υπαγωγή της *λογοτεχνίας* στο ευρύτερο σύνολο της *γραμματείας*. Συναφώς, όσον αφορά τον συνδυασμό ελληνικής και γερμανικής, οφείλουμε αδιάλειπτα να σταθμίζουμε τις παραμέτρους μεταφραστικής ισοδυναμίας αλλά και διαγλωσσικού σημασιολογικού ανισομορφισμού μεταξύ των ελληνόγλωσσων *γραμματεία* και *λογοτεχνία* αφενός και του γερμανόγλωσσου *Literatur* αφετέρου. Ως δεύτερο βήμα για την ευκαία εναρμόνιση και εμπέδωση της ορολογίας συνιστάται ο ακριβολογικός χειρισμός των όρων (*λογοτεχνικό*) *γένος* / (*literarische*) *Gattung* και (*λογοτεχνικό*) *είδος* / (*literarisches*) *Genre* ανάλογα με το οικείο επίπεδο εννοιολογικής αφαίρεσης.

Σύμφωνα με τις θεμελιώδεις αρχές της δίγλωσσης και πολύγλωσσης ορολογικής εργασίας (Dubuc 2002, pp. 73–78· L'Homme 2020, pp. 127–131) και από την οντολογική σκοπιά ενός συστήματος εννοιών και όρων (Wüster 1991, pp. 9–15· Κατσογιάννου και Ευθυμίου 2004 α, σ. 38–44· Βαλεοντής και Κριμπάς 2014, σ. 82–94· Arntz, Picht and Schmitz, 2014, pp. 75–96, 109–112· L'Homme, 2020, pp. 95–123), κατ' αυτόν τον τρόπο προκύπτει ένα εναργές και συνεκτικό εννοιολογικό και ορολογικό σχήμα στο πεδίο της θεωρίας των λογοτεχνικών γενών και ειδών στις υπό εξέταση δύο γλώσσες. Στο μέλλον απομένει όμως να δούμε αν στην ελληνόγλωσση βιβλιογραφία θα διαδοθούν οι νεολογισμοί *γενολογική θεωρία*, (*λογοτεχνική*) *γενολογία*, *γενολογία της λογοτεχνίας* και *ειδολογική θεωρία*, (*λογοτεχνική*) *ειδολογία* και *ειδολογία της λογοτεχνίας*, ενώ οι ισοδύναμοι όροι (*literarische*) *Gattungstheorie* / *Genretheorie* (σπανιότερα: *Gattungslehre* / *Genrelehre*) εμφανίζονται ήδη αδιαμφισβήτητα εδραιωμένοι στη γερμανόγλωσση θεωρία της λογοτεχνίας.

4 Βιβλιογραφία

4.1 Λεξικά και γλωσσάρια

ΑΓΕΛ 1971 • Γιαννακόπουλος, Γ. (1971α). *Αριστον γερμανοελληνικόν λεξικόν*, τ. 1. Αθήναι: Michigan Press & Π. Κουτσουμπός.

ΑΕΓΛ 1971 • Γιαννακόπουλος, Γ. (1971β). *Αριστον ελληνογερμανικόν λεξικόν*, τ. 2, Αθήναι: Michigan Press & Π. Κουτσουμπός.

- ΑΟΑΚΕ 1997 • Portz, R. · Γεναράκη, Α. (1997). *Ακαδημαϊκή ορολογία ανθρωπιστικών & κοινωνικών επιστημών. Τρίγλωσσο εγχειρίδιο. Αγγλικά, γερμανικά, ελληνικά / Academic terminology of the humanities and social sciences. A trilingual handbook. English, German, Modern Greek / Akademischer Wortschatz der Geistes- und Gesellschaftswissenschaften. Ein dreisprachiges Handbuch. Englisch, Deutsch, Neugriechisch*. Αθήνα: Εκδόσεις Νέων Τεχνολογιών.
- ΒΛΛΦΟ 2008 • Μαρκαντωνάτος, Γ. Α. (2008) [¹1984]. *Βασικό λεξικό λογοτεχνικών και φιλολογικών όρων. Λογοτεχνική και φιλολογική ορολογία* (Αρχείο Θεωρητικής Παιδείας, 12), 3η έκδ., ανανεωμ. και συμπλ. Αθήνα: Gutenberg.
- ΓΕΟΤΟ 2018 • Βαλεοντής, Κ. (επιμ.) (2018) [¹2007]. *Γενικοί και ειδικοί όροι του τομέα της Ορολογίας*, ΕΛΕΤΟ & ΕΛΟΤ/ΤΕ 21, έκδ. 6, (αρχείο PDF). [Πρόσβαση: 14 Μαρτίου 2018]. Διαθέσιμο από: <http://bit.ly/1k0hC6A>.
- ΛΚΝ 1998 • *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* (1998). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).
- ΛΛΟ·1 1980 • Μαρκαντωνάτος, Γ. Α. · Σακελλαριάδης, Γ. Χρ. (1980). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Θεσσαλονίκη: Εκδοτικός Οργανισμός Μαλλιάρης Παιδεία.
- ΛΛΟ·2 1987 • Ντόκας, Α. Σπ. (1987). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Αστήρ Αλ. & Ε. Παπαδημητρίου.
- ΛΛΟ·3 1997 • Γκίκας, Σ., Δρακόπουλος, Δ., Ευαγγέλου, Ι. και Ρώμας, Χρ. (1997). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων*. Αθήνα: Εκδ. Σαββάλας.
- ΛΛΟΘΙΚ 2005 • Abrams, M. H. (2005). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων. Θεωρία, ιστορία, κριτική λογοτεχνίας*, μτφρ. Γ. Δεληβοριά και Σ. Χατζηιωαννίδου. Αθήνα: Εκδ. Πατάκη.
- ΛΛΟΘΛ 2010 • Cuddon, J. A. (2010). *Λεξικό λογοτεχνικών όρων και θεωρίας της λογοτεχνίας*, μτφρ., επιστ. επιμ. Γ. Παρίσης και Μ. Λιάπη. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- ΛΝΕΓ 2019 • Μπαμπινιώτης, Γ. Δ. (2019) [¹1998]. *Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας*, 5η έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- ΛΝΛ 2007 • Μερακλής, Μ., Μητσάκης, Κ., Πούχνερ, Β., Ζήρας, Α. και Κουζέλη, Λ. (2007). *Λεξικό νεοελληνικής λογοτεχνίας. Πρόσωπα, έργα, ρεύματα, όροι*. Αθήνα: Εκδ. Πατάκη.
- ΛΟΣΔΑΤ 1978 • Δημητρίου, Σ. (1978). *Λεξικό όρων, τ. 1: Σημειολογικής και δομικής ανάλυσης της τέχνης*. Αθήνα: Εκδ. Καστανιώτη.
- ΝΓΕΛ 1961 • Τσουκανάς, Α. Α. (1961α¹). *Νέον γερμανο-ελληνικόν / ελληνογερμανικόν λεξικόν*, μέρος Α': *Νέον γερμανο-ελληνικόν λεξικόν*. [Αθήνα]: Εκδ. Κακουλίδη.
- ΝΕΓΛ [1961] • Τσουκανάς, Α. Α. (1961β). *Νέον γερμανο-ελληνικόν / ελληνογερμανικόν λεξικόν*, μέρος Β': *Νέον ελληνο-γερμανικόν λεξικόν*. [Αθήνα]: Εκδ. Κακουλίδη.
- ΧΛΝΓ 2016 • Χαραλαμπίδης, Χρ. Γ. (επιμ.) (2016) [¹2014]. *Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας. Με προσθήκες και βελτιώσεις*, ειδική έκδοση για την εφημερίδα *Το Βήμα*, τ. 1: Α – 7: Υ–Ω, Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών & Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη *Το Βήμα*.
- BWDW 2011 • Wahrig-Burfeind, R. (2011) [¹1966]. *Brockhaus · Wahrig. Deutsches Wörterbuch*, 9., vollst. neu bearb. und aktual. Aufl. Gütersloh · München: Wissenmedia.
- DDSW 2014 • Duden. *Die deutsche Sprache. Wörterbuch in drei Bänden* (2014). Bd. 1: A–GELT – 3: Q–ZZGL. Berlin · Mannheim · Zürich: Dudenverlag · Bibliographisches Institut.
- DDUW 2019 • Duden. *Deutsches Universalwörterbuch* (2019) [¹1983]. 9., überarb. und erw. Aufl. Berlin: Dudenverlag · Bibliographisches Institut.
- FLL 2002 • Ricklefs, U. (Hrsg.) (2002) [¹1996–1997]. *Fischer Lexikon Literatur*, Neuausg.,

Bd. 1: A–F – 3: N–Z. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.

HLG 2009 • Lamping, D. · Poppe, S. · Seiler, S. and Zipfel, Fr. (Hrsg.) (2009). *Handbuch der literarischen Gattungen*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

MLL 2007 • Burdorf, D., Fasbender, C. and Moennighoff, B. (Hrsg.) (2007) [¹1984]. *Metzler Lexikon Literatur. Begriffe und Definitionen*, 3., aktual. und erw. Aufl. Stuttgart · Weimar: J. B. Metzler.

MLLK 2013 • Nünning, A. (Hrsg.) (2013) [¹1998]. *Metzler Lexikon Literatur- und Kulturtheorie. Ansätze, Personen, Grundbegriffe*, 5., aktual. und erw. Aufl. Stuttgart · Weimar: J. B. Metzler.

PGWDGGD 2008 • Pons. *Großwörterbuch Deutsch-Griechisch · Griechisch-Deutsch* (2008), vollst. Neuentw., [Deutsch-Griechisch] Bearb. Kr. A. Beyer · G. Dimoulis · D. Karajanakis · D. Lamprou, Revision: A. Wiedenmayer, [Griechisch-Deutsch] Bearb. D. Karajanakis, unter Mitwirk. und Leit. der Redaktion Pons Wörterbücher. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen.

RLDLW 1997–2003 • Weimar, K., Fricke, H., Müller, J.-D., Grubmüller, K., Braungart, G., Vollhardt, Fr. (Hrsg.) (1997–2003) [¹1926–1931]. *Reallexikon der deutschen Literaturwissenschaft*, 3., von Grund auf neu erarb. Aufl., Bd. 1: A–G – 3: P–Z, Berlin · New York: Walter de Gruyter.

SWL 2001 • Wilpert, G. v. (2001) [¹1955]. *Sachwörterbuch der Literatur*, 8., verb. und erw. Aufl. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.

4.2 Μελέτες και άρθρα

Αγγελάτος, Δ. (1997). *Η «φωνή» της μνήμης. Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*. Αθήνα: Νέα Σύνορα · Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη.

Ακριτόπουλος, Α. Ν. (2000). Εισαγωγικό σημείωμα. Στο: Schaeffer, J.-M. (2000). σ. 9–13 *Τι είναι λογοτεχνικό είδος;* (Ιδέες και Έρευνα), μτφρ. Α. Ν. Ακριτόπουλος. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος.

Αντωνοπούλου, Α., Καρακάση, Κ. και Πετροπούλου, Ε. (2015). *Συγκριτολογία*. [ηλ. Βιβλίο] (αρχείο PDF). Αθήνα: Κάλλιπος · Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα · Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. [Πρόσβαση: 18 Μαρτίου 2016]. Διαθέσιμο από: <http://bit.ly/2T0S7Mp>.

Αρσενίου, Ε. (2012). *Πρακτική εισαγωγή στη μελέτη της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Ορολογία, μεθοδολογία, θεωρία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Βαλεοντής, Κ. (2017). Στην Ορολογία δεν ορίζονται οι όροι, αλλά οι έννοιες. Στο: 11ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», Αθήνα, 9–11 Νοεμβρίου 2017. [Πρόσβαση: 16 Δεκεμβρίου 2017]. Διαθέσιμο από: <https://bit.ly/3g7gKUF>.

Βαλεοντής, Κ. Ε. και Κριμπάς, Π. Γ. (2014). *Νομική γλώσσα, νομική ορολογία. Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη · Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας.

Βελουδής, Γ. (1992). *Ψηφίδες. Για μια θεωρία της λογοτεχνίας*. Αθήνα: Γνώση.

Βελουδής, Γ. (2002) [¹1994]. *Γραμματολογία. Θεωρία λογοτεχνίας*, 3η, βελτ. έκδ. Αθήνα: Εκδ. Πατάκη.

Ελληνική γλώσσα και ορολογία (2017). Ανακοινώσεις 11ου Συνεδρίου, Αθήνα, 9–11 Νοεμβρίου 2017, επιμέλεια έκδοσης: Κ. Βαλεοντής. Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας.

Καρακάση, Κ., Σπυριδοπούλου, Μ. και Κοτελίδης, Γ. (2015). *Ιστορία και θεωρία των λογοτεχνικών γενών και ειδών. Παραδείγματα και εφαρμογές*. [ηλ. Βιβλίο] (αρχείο PDF). Αθήνα: Κάλλιπος · Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα · Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. [Πρόσβαση: 18 Μαρτίου 2016].

Διαθέσιμο από: <http://bit.ly/2HKMUTu>.

- Κατσογιάννου, Μ. και Ευθυμίου, Ε. (2004α). Θεωρία, μέθοδοι και πρακτικές της ορολογίας. Στο: Κατσογιάννου, Μ. και Ευθυμίου Ε. (επιστ. επιμ.) (2004), *Ελληνική ορολογία. Έρευνα και εφαρμογές (Θέματα Επεξεργασίας Γλώσσας και Φωνής)*, εκδοτική επιμέλεια: Ε. Φωτεινέα. Αθήνα: Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου & Εκδ. Καστανιώτη, σ. 25–60.
- Κατσογιάννου, Μ. και Ευθυμίου Ε. (επιστ. επιμ.) (2004β), *Ελληνική ορολογία. Έρευνα και εφαρμογές (Θέματα Επεξεργασίας Γλώσσας και Φωνής)*, εκδοτική επιμέλεια: Ε. Φωτεινέα. Αθήνα: Ινστιτούτο Επεξεργασίας του Λόγου & Εκδ. Καστανιώτη.
- Παππάς, Φ., Κασιγιάννης, Α. και Διαμαντοπούλου, Λ. (2015). *Εισαγωγή στη νεοελληνική φιλολογία*. [ηλ. Βιβλίο] (αρχείο PDF). Αθήνα: Κάλλιπος · Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα · Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. [Πρόσβαση: 14 Σεπτεμβρίου 2016]. Διαθέσιμο από: <https://bit.ly/2UYYLrb>.
- Angenot, M., Bessière, J., Fokkema, D. and Kushner, E. (επιμ.) (2010). *Θεωρία της λογοτεχνίας. Προβλήματα και προοπτικές* (Σύγκριση και Θεωρία της Λογοτεχνίας, 1), μτφρ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Gutenberg.
- Arntz, R., Picht, H. and Schmitz, K.-D. (2014) [1989]. *Einführung in die Terminologearbeit*, 7., vollst. überarb. und aktual. Aufl. Hildesheim · Zürich · New York: Georg Olms Verlag.
- Cabré, M.T. (1992). *La terminologia. La teoria, els mètodes, les aplicacions* (Les Naus d'Empúries). Barcelona: Editorial Empúries.
- Caluwé, J.-M. (1997). Τα λογοτεχνικά γένη. Στο: Delcroix, M. and Hallyn, F. (1997). *Εισαγωγή στις σπουδές της λογοτεχνίας. Μέθοδοι του κειμένου*, μτφρ., επιμ. Ι. Ν. Βασιλαράκης. Αθήνα: Gutenberg. σ. 187–195.
- Culler, J. (2000). *Λογοτεχνική θεωρία. Μια συνοπτική εισαγωγή* (Θεωρία και Κριτική της Λογοτεχνίας), μτφρ.: Κ. Διαμαντάκου. Ηράκλειο [Κρήτης]: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Delcroix, M. and Hallyn, F. (1997). *Εισαγωγή στις σπουδές της λογοτεχνίας. Μέθοδοι του κειμένου*, μτφρ., επιμ. Ι. Ν. Βασιλαράκης. Αθήνα: Gutenberg.
- Dubuc, R. (2002) [1978]. *Manuel pratique de terminologie*, 4e éd., entier. revue. Montréal: Linguatex Éditeur.
- Genette, G. (2001). *Εισαγωγή στο αρχικείμενο*, μτφρ. Μ. Πατεράκη-Γαρέφη, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας Ι. Δ. Κολλάρου.
- Głowiński, M. (2010). Τα λογοτεχνικά γένη. Στο: Angenot, M., Bessière, J., Fokkema, D. and Kushner, E. (επιμ.) (2010). *Θεωρία της λογοτεχνίας. Προβλήματα και προοπτικές* (Σύγκριση και Θεωρία της Λογοτεχνίας, 1), μτφρ. Τ. Δημητρούλια. Αθήνα: Gutenberg. σ. 141–162.
- Hawthorn, J. (1993). *Ξεκλειδώνοντας το κείμενο. Μια εισαγωγή στη θεωρία της λογοτεχνίας* (Θεωρία και Κριτική της Λογοτεχνίας), μτφρ. Μ. Αθανασοπούλου, Ηράκλειο [Κρήτης]: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Hoffmann, L., Kalverkämper, H., Wiegand, H. E., Galinski, C. and Hüllen, W. (Hrsg. / ed.) (1998–1999). *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft / Languages for special purposes. An international handbook of special-language and terminology research* (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft / Handbooks of Linguistics and Communication Science / Manuels de Linguistique et des Sciences de Communication, 14.1–2), Teilbd. / vol. 1–2. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Hempfer, K. W. (2018). *Literaturwissenschaft. Grundlagen einer systematischen Theorie*. Stuttgart: J. B. Metzler.

- Horn, A. (1998). *Theorie der literarischen Gattungen. Ein Handbuch für Studierende der Literaturwissenschaft*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Jäger, G. (1987). *Εισαγωγή στην κλασική φιλολογία*, μτφρ. Δ. Ι. Ιακώβ και Μ. Πεχλιβάνος. Αθήνα: Εκδ. Δ. Ν. Παπαδήμα.
- Jeßing, B. and Köhnen, R. (2017) [¹2003]. *Einführung in die Neuere deutsche Literaturwissenschaft*, 4., aktual. und überarb. Aufl. Stuttgart: J. B. Metzler.
- Lesky, A. (2014) [¹1964]. *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*, μτφρ. Α. Γ. Τσοπανάκης, νέα, αναθεωρ. ελλ. έκδ. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Δ. Κυριακίδη.
- L'Homme, M.-C. (2020) [¹2004]. *La terminologie. Principes et techniques* (Paramètres), 2e éd., revue et mise à jour. Montréal: Presses de l'Université de Montréal.
- Oeser, E. and Budin, G. (1999). Grundlagen der Terminologiewissenschaft. Στο: Hoffmann, L., Kalverkämper, H., Wiegand, H. E., Galinski, C. and Hüllen, W. (Hrsg. / ed.) (1998–1999). *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft / Languages for special purposes. An international handbook of special-language and terminology research* (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft / Handbooks of Linguistics and Communication Science / Manuels de Linguistique et des Sciences de Communication, 14.1–2), Teilbd. / vol. 2. Berlin/New York: Walter de Gruyter. pp. 2171–2183.
- Roelcke, Th. (2020) [¹1999]. *Fachsprachen* (Grundlagen der Germanistik, 37), 4., neu bearb. und wesentl. erw. Aufl. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Schaeffer, J.-M. (2000). *Τι είναι λογοτεχνικό είδος; (Ιδέες και Έρευνα)*, μτφρ. Α. Ν. Ακριτόπουλος. Θεσσαλονίκη: Ηρόδοτος.
- Todorov, T. (1989). *Ποιητική*, μτφρ. Α. Καστρινάκη. Αθήνα: Γνώση.
- Wüster, E. (1991) [¹1979]. *Einführung in die allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie* (Abhandlungen zur Sprache und Literatur, 20), 3. Aufl., mit einem Vorwort von R. Baum. Bonn: Romanistischer Verlag.
- Zymner, R. (1999). Die Fachlexikographie der Literaturwissenschaft. Eine Übersicht. Στο: Hoffmann, L., Kalverkämper, H., Wiegand, H. E., Galinski, C. and Hüllen, W. (Hrsg. / ed.) (1998–1999). *Fachsprachen. Ein internationales Handbuch zur Fachsprachenforschung und Terminologiewissenschaft / Languages for special purposes. An international handbook of special-language and terminology research* (Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft / Handbooks of Linguistics and Communication Science / Manuels de Linguistique et des Sciences de Communication, 14.1–2), Teilbd. / vol. 2. Berlin/New York: Walter de Gruyter. pp. 2036–2045.
- Zymner, R. (2003). *Gattungstheorie. Probleme und Positionen der Literaturwissenschaft*. Paderborn: Mentis.
- Zymner, R. (Hrsg.) (2010). *Handbuch Gattungstheorie*. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler.
- Zymner, R. · Hölter, A. (Hrsg.) (2013), *Handbuch Komparatistik. Theorien, Arbeitsfelder, Wissenspraxis*. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzler.

Γιώργος Ανδρουλιδάκης

Διδάκτορας Πανεπιστημίου Αθηνών

Γλωσσολόγος, Μεταφρασεολόγος, (Μετα)Λεξικογράφος

Ηλ.-ταχ.: giorgos@androulidakis.name

21 Η μεταφορά ανθρωπωνυμίων σε δημόσια έγγραφα στο γλωσσικό ζεύγος EL <> RU

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, Αλεξάνδρα Π. Νικόλσκαγια

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αυτό το άρθρο ασχολείται με το πρόβλημα της μεταφοράς ανθρωπωνυμίων σε δημόσια έγγραφα στο γλωσσικό ζεύγος Ρωσική <> Νεοελληνική, δεδομένου ότι ο τρόπος απόδοσής τους σε τέτοια κείμενα έχει έννομες συνέπειες. Είναι γεγονός ότι, σε σχέση με το συγκεκριμένο γλωσσικό ζεύγος, αυτή τη στιγμή υπάρχουν μία σχετική μελέτη (Krimpas & Chiril 2019), που αφορά τη μία κατεύθυνση (Ρωσική > Νεοελληνική) και εστιάζει σε μεταφρασμένα λογοτεχνικά κείμενα και ένας οδηγός για τη μεταφορά στη Ρωσική ελληνικών τοπωνυμίων και γεωγραφικών όρων (Данилова & Бондарук 1964). Ακόμα δε και έργα αναφοράς για τη μεταγραφή κυριωνυμίων από ευρωπαϊκές γλώσσες προς τη Ρωσική (π.χ. Ермолович 2001) δεν εξετάζουν τη Νεοελληνική. Αξιοσημείωτο είναι το ότι, τόσο στην Ελλάδα όσο και στη Ρωσία, τα όποια κανονιστικά κείμενα που διέπουν τον μεταγραμματισμό και/ή τη μεταγραφή στα αντίστοιχα γλωσσικά ζεύγη δεν προβλέπουν όλα τα σχετικά ζητήματα. Ως έναν βαθμό, ορισμένοι γενικοί κανόνες που διατυπώνονται σε εκδόσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή της Ένωσης Μεταφραστών της Ρωσίας, αλλά και σε μελέτες που αφορούν άλλα γλωσσικά ζεύγη, μπορούν κάποιες φορές να κατευθύνουν την επιλογή στρατηγικής. Στην πράξη, ωστόσο, υπάρχουν διάφορες στρατηγικές διαγλωσσικής μεταφοράς κυριωνυμίων, λ.χ. μεταγραφή, μεταγραμματισμός, αντιστρεψιμότητα, ιστορικός εξελληνισμός, ιστορικός εκρωσισμός, μορφολογική προσαρμογή κ.ά., οι οποίες θέτουν διάφορα ζητήματα που επιχειρούμε να παρουσιάσουμε στην παρούσα συμβολή, μέσα από την ανάλυση επιλεγμένων παραδειγμάτων. Από τη συζήτηση προκύπτει σαφώς ότι απαιτείται η εκπόνηση μιας εκτεταμένης και περιεκτικής συναφούς μελέτης που να λειτουργήσει ως έργο αναφοράς για την αντιμετώπιση των σχετικών ζητημάτων, και μάλιστα σε περισσότερες κατηγορίες κυριωνυμίων.

Rendering anthroponyms in public documents in the EL <> RU language pair

Panagiotis G. Krimpas, Alexandra P. Nikolskaya

ABSTRACT

This article deals with the problem of transferring anthroponyms in public documents in the Russian <> Modern Greek language pair, given that the way they are rendered in such texts has legal consequences. As a matter of facts, in relation to this language pair there is so far one relevant study (Krimpas & Chiril 2019), which concerns only one direction (Russian > Modern Greek) and focuses on translated literary texts, as well as one guide to translating Greek toponyms and geographical terms into Russian (Danilova & Bondaruk 1964). Even reference works on the transliteration of proper names from European languages into Russian (e.g. Ermolovich 2001) do not consider Modern Greek. Interestingly, both in Greece and in Russia, any regulatory texts governing transliteration and/or transcription in the respective language pairs do not provide for all relevant issues. To some extent, some general rules included in publications of the European Union or the Russian Translators' Union, as well as in studies

of other language pairs, can sometimes guide, to some extent, the choice of strategy. In practice, however, many strategies are available for the interlinguistic transfer of proper names, e.g. transcription, transliteration, reversibility, historical Hellenisation, historical Russification, morphological adaptation, etc., all of which pose various problems that we attempt to present in this contribution through the analysis of selected examples. The discussion clearly suggests that an extensive and comprehensive study is needed to serve as a reference work for addressing the relevant issues, applicable in more categories of proper names.

0 Εισαγωγή

Τα κυριωνύμια είναι μια μεγάλη ομάδα ουσιαστικών που δηλώνουν ατομικές έννοιες και διακρίνονται σε ανθρωπωνύμια,¹ τοπωνύμια, εθνωνύμια κ.ά. Σε επικοινωνιακές περιστάσεις που έχουν έννομες συνέπειες – νομικές και διοικητικές διαδικασίες, οι οποίες αποτυπώνονται σε δημόσια έγγραφα – ιδιαίτερη προσοχή απαιτούν τα ανθρωπωνύμια, επειδή αποτελούν θεμελιώδες στοιχείο αναγνώρισης και ταυτοποίησης του φυσικού προσώπου, χαρακτηρίζουν το καθεστώς του ως πολίτη, το συνοδεύουν στον δημόσιο και κοινωνικό του βίο και συνιστούν χαρακτηριστικό στοιχείο της προσωπικότητάς του, που ενδιαφέρει τη δημόσια τάξη και ασφάλεια (ΕιρΒόλου 545/2019). Άρα, όσο ορθές κι αν είναι οι ποικίλες αισθητικές και γλωσσολογικές προσεγγίσεις περί μεταφοράς των ανθρωπωνυμίων στη γλώσσα-στόχο, στο πλαίσιο της μετάφρασης δημόσιων εγγράφων κάθε έννομη τάξη έχει τις δικές της αρχές και προτεραιότητες ως προς αυτό το ζήτημα.

1 Δημόσια και επίσημα έγγραφα

1.1 Για την ελληνική νομοθεσία **δημόσια έγγραφα** είναι όσα έγγραφα έχουν συνταχθεί από δημόσιο όργανο (άρθρο 169 § 1 ΚΔΔ), καθώς και τα αλλοδαπά έγγραφα, αν θεωρούνται δημόσια έγγραφα στον τόπο όπου εκδόθηκαν (άρθρο 439 του ΚΠολΔ). Η αντίστοιχη έννοια στη ρωσική νομοθεσία είναι τα **официальные документы** (κατά λέξη: επίσημα έγγραφα), δηλαδή έγγραφα που γίνονται δεκτά από τις αρχές της Ρωσικής Ομοσπονδίας και έχουν εκδοθεί από αντίστοιχες αρχές (άρθρο 5 του Ομοσπονδιακού Νόμου Ν 77-

¹ Τα παραδείγματα ανθρωπωνυμίων που χρησιμοποιούνται σε τούτο το άρθρο έχουν αντληθεί από ποικίλες ανοιχτές πηγές (στη διάθεση των συγγραφέων). Τα ρωσικά νομοθετήματα έχουν αντληθεί από τον ιστότοπο <https://www.consultant.ru/>. Τα κυπριακά Δ/ΕΕ, λόγω διαφοράς νομοθεσίας και υπαλληλικής πρακτικής αποτελούν αντικείμενο χωριστής μελέτης, γι' αυτό και δεν συζητούνται εδώ.

Φ3/29.12.1994 στην εκδοχή που ισχύει από 08.06.2020 «Περί υποχρεωτικού αντιγράφου εγγράφων»).

1.2 Ως έννοια, τα **δημόσια/επίσημα έγγραφα** (στο εξής: Δ/ΕΕ) περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα κειμενικών ειδών, όπως: α) έγγραφα ταυτοποίησης φυσικών προσώπων (δελτία αστυνομικής ταυτότητας, διαβατήρια), β) ληξιαρχικές πράξεις και συναφή πιστοποιητικά, γ) συμβολαιογραφικές πράξεις, δ) δικαστικά έγγραφα.

2 Τα ανθρωπωνύμια στο Ρωσικό και στο Ελληνικό Δίκαιο

2.1 Στη Ρωσική Ομοσπονδία τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις του πολίτη αποκτώνται και ασκούνται υπό το προσωπικό του όνομα, που αποτελείται από το επίθετο, το μικρό και το πατρωνυμικό, αν δεν προκύπτει κάτι διαφορετικό από νόμο ή εθνικό έθιμο (άρθρο 19 ΓΚ ΡΦ²). Τα δικαιώματα του φυσικού προσώπου στο όνομα, στη χρήση του και στην προστασία του διέπονται από την **αρχή του στενότερου συνδέσμου**, αν δεν προβλέπεται κάτι διαφορετικό στον Αστικό Κώδικα της Ρωσικής Ομοσπονδίας ή σε άλλους νόμους (άρθρο 1198 ΓΚ ΡΦ). Με άλλα λόγια, λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες των επιμέρους εθνικών πολιτισμών όσον αφορά τα στοιχεία που συναποτελούν το όνομα ενός φυσικού προσώπου.³ Επομένως, τα στοιχεία ταυτοποίησης ενός φυσικού προσώπου στα ρωσικά επίσημα έγγραφα είναι: α) το όνομα, β) το πατρωνυμικό, που παράγεται από το όνομα του πατέρα με ειδικά επιθήματα και γ) το επίθετο. Και τα τρία στοιχεία ακολουθούν την ονοματική κλίση (μορφολογικά ορατό γένος, αριθμό και πτώση), χαρακτηριστικό που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την απόδοσή τους στη Νεοελληνική. Στο παρελθόν, όταν, ιδίως στην τέως Σοβιετική Ένωση, ήταν υποχρεωτική η χρήση πατρωνυμικών στη Ρωσική, όλα τα πατρώνυμα, ανεξάρτητα από τη γλώσσα προέλευσής τους, έπαιρναν τα πατρωνυμικά επιθήματα με την οικεία ρωσική μορφολογία (π.χ. γερμ. **Ernst** > ρωσ. **Эрнст**οβιτς 'γιος του Ερνστ' και **Эрнсто**βνα 'κόρη του Ερνστ'). Στην περίπτωση ατόμων που δηλώνουν ότι δεν έχουν πατρωνυμικό, τη θέση του σε Δ/ΕΕ μπορεί να πάρει: α) είτε μια παύλα, στρατηγική που επικρατεί σήμερα στο ρωσικό δημόσιο γιατί έτσι αποφεύγονται γλωσσικές ανακρίβειες λόγω μη εξοικείωσης των αρμόδιων συντακτών ενός εγγράφου με τη μορφολογία όλων των τοπικών γλωσσών της Ρωσίας και των άλλων χωρών· β) είτε το πατρώνυμο (τ.έ. χωρίς επιθήματα πατρωνυμικού) σε μεταγραμματισμό από τη γλώσσα-πηγή (π.χ. ν.ελλ. **Παπαδάτος** > ρωσ. **Пападатос**), όταν απαιτείται για λόγους ταυτοποίησης. Στη Ρωσία δεν προβλέπεται η χρήση μητρωνυμικού (άρθρο 58 § 5 του Οικογενειακού Κώδικα).

² Гражданский кодекс Российской Федерации (Αστικός Κώδικας της Ρωσικής Ομοσπονδίας).

³ <https://gkrfkod.ru/statja-1198/>

2.2 Στον ελληνικό Αστικό Κώδικα, διατάξεις σχετικά με την ονοματοδοσία και το ονοματεπώνυμο έλληνα ή αλλοδαπού πολίτη περιέχονται σε διάφορα κανονιστικά κείμενα, π.χ. στον ν. 344 ΦΕΚ Α'143/11.6.1976 «Περί ληξιαρχικών πράξεων» ή στο άρθρο 8 § 2 του Κώδικα Συμβολαιογράφων (όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο 32 § 2 ν. 2915/2001). Συνήθως, στα ελληνικά δημόσια έγγραφα τα φυσικά πρόσωπα ταυτοποιούνται με τα εξής στοιχεία: α) όνομα, β) επίθετο, γ) πατρώνυμο ή γενική της προέλευσης (π.χ. **του Γεωργίου**), δ) μητρώνυμο ή γενική της προέλευσης (π.χ. **της Θεοδώρας**), ε) γένος μητέρας (δηλαδή το επίθετό της πριν τον οικείο γάμο ή, κατά περίπτωση, το ονοματεπώνυμο του πατέρα της). Τα ονοματεπωνυμικά στοιχεία φυσικού προσώπου στα δημόσια έγγραφα πρέπει να είναι σε απόλυτη συμφωνία με το δελτίο ταυτότητας/διαβατήριο/άδεια διαμονής ή με οποιοδήποτε άλλο έγγραφο ταυτοποίησης, επιταγή που αφορά και όλες τις μεταφράσεις των οικείων δικαιολογητικών (άρθρο 6 ν. 1599/1986). Δεδομένου ότι ο τρόπος απόδοσης των ανθρωπωνυμίων στα Δ/ΕΕ έχει έννομες συνέπειες, η απουσία ενιαίου συστήματος μεταγραφής για το γλωσσικό ζεύγος Ρωσική <> Νεοελληνική θέτει ζητήματα για τους επαγγελματίες μεταφραστές που εργάζονται με τις συγκεκριμένες γλώσσες.

3 Μεταγραμματισμός και μεταγραφή κυριωνυμίων στο γλωσσικό ζεύγος Ρωσική <> Νεοελληνική

3.1 Σε σχέση με την απόδοση κυριωνυμίων στο πλαίσιο του συγκεκριμένου γλωσσικού ζεύγους, στη βιβλιογραφία υπάρχουν σήμερα, απ' όσο γνωρίζουμε: α) η μελέτη των P.G. Krimpas & A.O. Chiril (Krimpas & Chiril 2019), που αφορά όμως μόνο τη μία κατεύθυνση (Ρωσική > Νεοελληνική) και εστιάζει σε μεταφρασμένα *λογοτεχνικά* κείμενα, και όχι σε δημόσια έγγραφα, και β) ο οδηγός των Η. Π. Данилова & Γ. Π. Бондарук (Данилова & Бондарук 1964), που αφορά όμως μόνο τη μεταφορά νεοελληνικών *τοπωνυμίων* (και *γεωγραφικών όρων*) – όχι ανθρωπωνυμίων – στη Ρωσική. Ακόμα δε και έργα αναφοράς που αφορούν τη μεταγραφή κυριωνυμίων από ευρωπαϊκές γλώσσες προς τη Ρωσική, όπως εκείνο των Η. Дупленский & Ε. Масловский (Дупленский & Масловский 2015), και αξιοποιούνται κατά κόρον από τους μεταφραστές, ασχολούνται μόνο με γλώσσες που χρησιμοποιούν το λατινικό αλφάβητο, άρα μόνο εμμέσως αφορούν τη Νεοελληνική.

3.2 Στο παρόν άρθρο υποστηρίζουμε ότι η απόδοση ανθρωπωνυμίων στο ζεύγος Ρωσική <> Νεοελληνική πρέπει πάντα να λαμβάνει υπόψη της τον μεταγραμματισμό τους με λατινικούς χαρακτήρες για να διασφαλίζεται η ανπιστρεψιμότητα (Μπαμπινιώτης 1997, Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 204, Krimpas & Chiril 2019: 51, 58–61, 63–64). Τελευταία επικρατεί η τάση το όνομα και το επώνυμο να αναφέρονται στα Δ/ΕΕ όχι μόνο με κυριλλικούς/ελληνικούς, αλλά και με λατινικούς χαρακτήρες, όπως συμβαίνει π.χ. στα

διαβατήρια. Ο λατινικός μεταγραφματισμός λειτουργεί ως δικλίδας ασφαλείας για την ταυτοποίηση του φυσικού προσώπου, ενώ η κυριλλική και η ελληνική γραφή διευκολύνουν την προφορά στις οικείες γλώσσες. Για τον μεταγραφματισμό στο γλωσσικό ζεύγος Ρωσική <> Νεοελληνική είναι χρήσιμο να λαμβάνονται υπόψη τα οικεία Πρότυπα ICAO (Doc 9303, часть 1) και ΕΛΟΤ 743:1982 για τη λατινογράφιση, αντίστοιχα, της Ρωσικής και της Νεοελληνικής.

3.3 Συγκεκριμένα, στα ρωσικά διαβατήρια εφαρμόζονταν μέχρι πρόσφατα το Πρότυπο GOST 7.79—2000 (που βασίζεται στο Πρότυπο ISO 9:1995). Με το διάταγμα υπ' αριθ. 889/27.11.2017⁴ του Υπουργείου Εσωτερικών Υποθέσεων της Ρωσίας εισήχθη το διεθνές Πρότυπο ICAO (Doc 9303, часть 1), το οποίο αναπαράγεται σιωπηρά ως συνιστώμενος τρόπος μεταγραφής στο νέο διάταγμα 996/31.12.2019 που το αντικατέστησε. Υπάρχουν ορισμένες διαφορές ανάμεσα στο σύστημα GOST και στο σύστημα ICAO, γι' αυτό και η παρ. 30 του διατάγματος 996/31.12.2019 επιτρέπει, κατά την αλλαγή του διαβατηρίου, να διατηρείται η παλιά απόδοση του ονόματος και του επωνύμου, αν το επιθυμεί ο ενδιαφερόμενος και εφόσον υπάρχουν αντίστοιχα δικαιολογητικά (π.χ. παλιό διαβατήριο, πιστοποιητικό γεννήσεως, άδεια διαμονής) που να αποδεικνύουν ότι πρόκειται για δύο εκδόχές του ίδιου ονόματος. Στην Ελλάδα ισχύει το Πρότυπο ΕΛΟΤ 743:1982 για τον μεταγραφματισμό σε λατινικό αλφάβητο των χαρακτήρων του ελληνικού αλφαβήτου, που βασίζεται στην αρχή της *αντιστρεψιμότητας*, δηλαδή της ορθογραφικής αντιστοίχισης 1:1 μεταξύ ελληνικού και λατινικού αλφαβήτου. Στο εν λόγω Πρότυπο βασίζεται και το διεθνές Πρότυπο ISO 843:1997 (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 203–207).

3.4 Ωστόσο, ούτε στην Ελλάδα, ούτε στη Ρωσία υπάρχει επίσημο κείμενο με οδηγίες για τον μεταγραφματισμό και/ή τη μεταγραφή κυριωνυμίων μεταξύ αυτών των δύο γλωσσών, ενώ τα Πρότυπα λατινογράφισης αυτών των γλωσσών ποικίλλουν και θέτουν και αυτά διάφορα ζητήματα όσον αφορά τα Δ/ΕΕ. Σύμφωνα με τις οδηγίες της Ένωσης Μεταφραστών Ρωσίας (Союз переводчиков России) και την κρατούσα άποψη στη βιβλιογραφία, ο προτιμότερος τρόπος απόδοσης κυριωνυμίων στη Ρωσική θεωρείται η **πρακτική μεταγραφή** (практическая транскрипция) με κυριλλικούς χαρακτήρες,⁵ με αναπόφευκτη τη χρήση και στοιχείων **μεταγραφματισμού** (транслитерация) (Гильяревский & Старостин 1985: 14). Θυμίζουμε ότι, σε γενικές γραμμές, η μεταγραφή προσανατολίζεται – κατά το δυνατόν –

⁴ Το συγκεκριμένο διάταγμα τροποποιήθηκε με το διάταγμα 996/31-12-2019 και, αφορά μόνο τα παλαιά διαβατήρια, που δεν είναι βιομετρικά.

⁵ Рекомендации переводчику, заказчику и редактору, βλ. <https://utr.spb.ru/>

στην απόδοση της προφοράς με άλλο αλφάβητο, ενώ ο μεταγραμματισμός προσανατολίζεται στην απόδοση της ορθογραφίας, με βάση διάφορα συστήματα αντιστοιχίας 1:1 ανάμεσα στα γραφήματα του αλφαβήτου-πηγής και τα γραφήματα του αλφαβήτου-στόχου (Βαλεοντής & Κριμπάς 2014: 203–207).

3.5 Τόσο στη Ρωσική όσο και στη Νεοελληνική η ορθογραφία αποδίδει μόνο εν μέρει την προφορά, γεγονός που καθιστά την πρακτική μεταγραφή πιο περίπλοκη. Για την απόδοση ανθρωπωνυμίων σε Δ/ΕΕ έχει μεγαλύτερη σημασία η οπτική εικόνα της λέξης παρά η προφορά της. Σε τέτοιες περιπτώσεις ενδείκνυται, επομένως, ο μεταγραμματισμός. Αλλά και στις περιπτώσεις όπου ενδείκνυται κάποιο είδος μεταγραφής, αυτή δεν είναι ποτέ απολύτως δυνατή λόγω των φωνολογικών διαφορών και των ορθογραφικών συμβάσεων που διακρίνουν κάθε γλώσσα. Με άλλα λόγια, η μεταγραφή περιλαμβάνει αναγκαστικά και κάποια στοιχεία μεταγραμματισμού, που αναπληρώνουν ενίοτε την αδυναμία απόδοσης του φθόγγου (Гилъревскиѣ & Старостин 1985: 14) ή αναπαράγουν – για λόγους καθιερωμένης πρακτικής – την εικόνα του γραφήματος, οπότε γίνεται λόγος για **μεικτό (ή συνδηλωτικό) σύστημα** (Krimpas & Chiril 2019: 61). Η Ρωσική και η Νεοελληνική έχουν διαφορετική φωνολογία και διαφορετικές ορθογραφικές συμβάσεις, ώστε είναι αδύνατο να καθιερωθούν αυστηρές αντιστοιχίες μεταγραμματισμού σε όλες τις περιπτώσεις. Για παράδειγμα, αν δεχτούμε αυστηρή αντιστοιχία του <ντ> με το <д>, του <φ> με το <ф>, του <τ> με το <т> κ.λπ., δεν θα έχουμε άλλες επιλογές για την απόδοση π.χ. των γραφημάτων <δ> και <θ> της Νεοελληνικής, τα οποία αναπαριστούν φθόγγους χωρίς ρωσικό αντίστοιχο, με πλησιέστερους τους ρωσικούς φθόγγους [d] και [t] ή [f], αντίστοιχα.

3.6 Στη Ρωσία, τα μεταφραστικά γραφεία παρέχουν συνήθως στους μεταφραστές Δ/ΕΕ οδηγίες απόδοσης ανθρωπωνυμίων με βάση τις συστάσεις της Ένωσης Μεταφραστών Ρωσίας – απ' όπου απουσιάζουν συστάσεις για τον τρόπο απόδοσης του ελληνικού αλφαβήτου – και δηλώνουν τον τρόπο απόδοσης του ανθρωπωνυμίου στο έντυπο ανάθεσης έργου βάσει των πληροφοριών και συστάσεων που παρέχει ο πελάτης. Ενίοτε επισυνάπτουν έγγραφα που περιέχουν ήδη κάποια απόδοση του ονόματος ως βάση για μεταγενέστερες αποδόσεις. Σύμφωνα με τις «Βασικές αρχές της νομοθεσίας της Ρωσικής Ομοσπονδίας για συμβολαιογράφους» (άρθρο 81), τα μεταφρασμένα Δ/ΕΕ επικυρώνονται από συμβολαιογράφο μόνο ως προς το γνήσιο της υπογραφής του μεταφραστή, ενώ την ευθύνη για την ακριβή και πιστή μετάφραση τη φέρει ο τελευταίος. Βάσει του ομοσπονδιακού νόμου υπ' αριθ. 53-ФЗ/01.06.2005 «Περί επίσημης γλώσσας της Ρωσικής Ομοσπονδίας» (άρθρο 3 εδ. 8), στα ρωσικά Δ/ΕΕ (σε αντίθεση με τα ιδιωτικά έγγραφα) δεν επιτρέπεται η χρήση λατινικών χαρακτήρων.

3.7 Στην Ελλάδα, αντίθετα, επιτρέπεται και εν μέρει επιβάλλεται η μεταγραφή με λατινικούς χαρακτήρες, τουλάχιστον με βάση το *Διοργανικό εγχειρίδιο σύνταξης κειμένων* (Ευρωπαϊκή Ένωση 2011: 186–190), αλλά σε περίπτωση μη λατινικού – άρα και κυριλλικού – αλφαβήτου επιτρέπεται μόνο «η μεταγεγραμμένη σε λατινική γραφή απόδοση του σχετικού ονόματος, όπως εμφανίζεται στο πρωτότυπο» (Ευρωπαϊκή Ένωση 2011: 187). Ο μεταφραστής καλείται ταυτόχρονα να προβεί στην «ακριβέστερη απόδοση του αυθεντικού τρόπου προφοράς» και στην «όσο το δυνατόν απλούστερη γραφή στα ελληνικά», πρακτική που συχνά εμποδίζει μια νομικά λειτουργική απόδοση, ενώ απορρίπτεται και από μερίδα γλωσσολόγων και φιλόλογων. Ειδικά για τα ξένα κυριωνύμια, πολλοί μελετητές, όπως οι Μπαμπινιώτης (1997), Χάρης (2003: 54–58) και Κριμπάς (2019: 75), υποστηρίζουν ότι η ορθογραφία τους πρέπει να οδηγεί, κατά το δυνατόν, στην ορθογραφική παράσταση (δευτερευόντως δε και στην προφορά, αν προκύπτει τέτοια δυνατότητα) του κυριωνυμίου και ότι δεν χωρεί απλογράφηση σε τέτοιες περιπτώσεις. Στην Ελλάδα τα μεταφραστικά γραφεία και οι δημόσιες υπηρεσίες χρησιμοποιούν συχνά ήδη μεταφρασμένα Δ/ΕΕ ως βάση για μεταγενέστερες αποδόσεις. Ενίοτε το όνομα αποδίδεται με ελληνικούς χαρακτήρες κατά τη διακριτική ευχέρεια του συντάκτη του Δ/ΕΕ (μεταφραστή, δημόσιου υπαλλήλου, δικηγόρου). Ο Μαρωνίτης (1998: 46) αναφέρει ως κριτήριο «το σύγχρονο γλωσσικό αίσθημα» –κριτήριο χρήσιμο για λογοτεχνικές μεταφράσεις, όχι όμως για κείμενα που παράγουν έννομες συνέπειες.

4 Πρακτικές εφαρμογές

4.1 Απόδοση μικρών ονομάτων

4.1.1 Ένα από τα σημαντικότερα προβλήματα της απόδοσης ανθρωπωνυμίων στο γλωσσικό ζεύγος Ρωσική <> Νεοελληνική είναι η ετυμολογική συγγένειά τους, λόγω του κοινού ορθόδοξου χριστιανικού υποβάθρου, τα θεμέλια του οποίου έθεσαν η σκανδιναβικής καταγωγής πριγκίπισσα Helga (και μετέπειτα Αγία Όλγα) και – κυρίως – ο εγγονός της Valdamarr (και μετέπειτα Άγιος Βλαδίμηρος), ο οποίος τον 10ο αι. μ.Χ. εκχριστιάνισε τους σλαβικούς, σκανδιναβικούς και φιννοουγγικούς πληθυσμούς της Ρωσίας του Κιέβου. Έτσι, στο ρωσικό ονοματολόγιο ενσωματώθηκαν πάρα πολλά χριστιανικά ονόματα (εβραϊκής, ελληνικής και λατινικής προέλευσης), τα οποία προσαρμόστηκαν στα μορφολογικά συστήματα των ανατολικών σλαβικών γλωσσών. Αυτά τα ονόματα μπορούν να (επαν)εξελληνίζονται χωρίς πρόβλημα σε λογοτεχνικά και ιστορικά κείμενα (Krimpas & Chiril 2019: 63–64), πχ. το όνομα **Елена** [ɪˈlʲenə] – σε μεταγραφή **Γιλένα**, σε μεταγραμματισμό **Ελένα**, και σε μεικτό σύστημα **Γιελένα** – θα μπορούσε να αποδοθεί **Ελένη**. Παρομοίως, το όνομα **Павел** [ˈpavɪɫ] – σε μεταγραφή **Πάβιλ** και σε μεταγραμματισμό **Πάβελ** – θα μπορούσε να αποδοθεί **Παύλος**. Ωστόσο, στα Δ/ΕΕ τέτοιες αποδόσεις μπορεί να οδηγήσουν σε προβλήματα ταυτοποίησης προσώπων, ιδίως σε περιπτώσεις που απαιτείται (ανα)μεταγραμματισμός για διάφορους λόγους.

4.1.2 Ας πάρουμε, για παράδειγμα, το ρωσικό όνομα **Владимир** [vɫɐˈdʲimʲɪr] –που λατινογραφείται **Vladimir**. Το συγκεκριμένο όνομα στη Νεοελληνική – τόσο σε λογοτεχνικά, ιστορικά, δημοσιογραφικά κείμενα, όσο και σε Δ/ΕΕ – αποδίδεται κατά καιρούς **Βλαντίμιρ** (μεταγραφή), **Βλαδίμηρος** (ιστορική απόδοση με φωνολογικό και μορφολογικό εξελληνισμό), **Βλαντιμίρ** (απόπειρα μεταγραφής με εσφαλμένο τονισμό⁶), και **Βλαδίμυρ** (μεταγραμματισμός). Σε ελληνικό δελτίο ταυτότητας πρώην υπηκόου Σοβιετικής Ένωσης η οποία είχε πολιτογραφηθεί Ελληνίδα αναγραφόταν το όνομα του πατέρα της (ρώσου πολίτη) ως **Βλαδίμηρος Ιβανόβ**, τ.έ. με φωνολογικό και μορφολογικό εξελληνισμό του μικρού ονόματος, καθώς και μεταγραμματισμό του επιθέτου. Το δελτίο ταυτότητας ήταν το μοναδικό έγγραφο που αποδείκνυε συγγένεια της ενδιαφερομένης με ρώσο πολίτη (προϋπόθεση για αίτηση απόκτησης ιθαγένειας βάσει του άρθρου 14 εδ. κ του ομοσπονδιακού νόμου υπ' αριθ. 62-Φ3/31.05.2002 «Περί ιθαγένειας της Ρωσικής Ομοσπονδίας» όπως τροποποιήθηκε στις 30.12.2020). Το ρωσικό ονοματεπώνυμο του πατέρα της, **Владимир Иванов**, έπρεπε να αποδοθεί **Βλαδίμυρ Ιβανόβ**, ώστε μπορεί να (ανα)μεταγραμματιστεί στη ρωσική επικυρωμένη μετάφραση του δελτίου ταυτότητας ως **Владимир Иванов**, και όχι ως **Владимирос Иванов**. Η μοναδική λύση ήταν να συντάξει η μεταφράστρια ένα σημείωμα για το Προξενείο στο οποίο θα υποβάλλονταν τα δικαιολογητικά και ένα για τον συμβολαιογράφο που θα επικύρωνε το γνήσιο υπογραφής της μεταφράστριας, στα οποία θα διόρθωνε τα λάθη της προηγούμενης μετάφρασης, που ήταν η επίσημη μετάφραση του ρωσικού πιστοποιητικού γέννησης από το οποίο είχαν αντληθεί τα στοιχεία της ενδιαφερομένης κατά την έκδοση του ελληνικού δελτίου ταυτότητας. Αν και στη Ρωσική «οποιοδήποτε όνομα μεταγράφεται, ακόμη και αν προέρχεται από γλώσσα όπου δεν υπάρχει η κατηγορία του γένους, εντάσσεται αυτόματα σε γραμματικό γένος» (Гиляревский & Старостин 1985: 44), στη Νεοελληνική δεν ήταν σωστό να γίνει το ίδιο στη συγκεκριμένη περίπτωση, επειδή η αρσενική κατάληξη ονομαστικής ενικού **-ος** γίνεται αντιληπτή στη Ρωσική ως μέρος του θέματος, και όχι ως κατάληξη, καθώς τα περισσότερα αρσενικά ονόματα λήγουν σε σύμφωνο. Υπό αμιγώς συγχρονικό πρίσμα και με αφετηρία τον επικοινωνιακό σκοπό του κειμένου, η απόδοση **Βλαδίμηρος** ισοδυναμεί, κατά κάποιον τρόπο, με γραμματικό λάθος – το οποίο, μάλιστα, στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν χρησιμοποιείται «για την απόδοση συγκεκριμένου ύφους» (Дупленский & Масловский 2015: 30).

4.2 Απόδοση επιθέτων (οικογενειακών)

4.2.1 Ειδικά όσον αφορά τα επίθετα, έχει επισημανθεί ότι αυτό το είδος ανθρωπωνυμίων σχεδόν πάντα πρέπει να μεταγραμματίζεται (Гиляревский & Старостин 1985: 25). Στη συνέχεια θα δούμε μερικές ενδιαφέρουσες – και πάντως ενδεικτικές – περιπτώσεις, που αποδεικνύουν ότι ο μεταγραμματισμός είναι πράγματι η καλύτερη – και νομικά ασφαλέστερη

⁶ Βλ. αναλυτικά Krimpas & Chiril (2019: 48–49).

– στρατηγική για τα Δ/ΕΕ, αλλά και ότι δεν είναι πάντα εφικτή η αυστηρή τήρησή του.

4.2.2 Δεδομένου ότι στη Ρωσική τα ηχηρά σύμφωνα αποηχηροποιούνται σε τελική θέση ή πριν από άηχο σύμφωνο, ζητήματα προκύπτουν – μεταξύ άλλων – με τα επιθήματα ρωσικών αντρικών επιθέτων που λήγουν σε **-в (-οβ/-εβ)**. Στη συγκεκριμένη κατάληξη, δηλαδή το **-в /v/**, παρότι η ορθογραφία δεν αλλάζει, προφέρεται αλλοφωνικά ως [ʃ], στην Ελλάδα επικρατεί η τάση μεταγραφής (τ.έ. εστίασης στην προφορά), με αποτέλεσμα, κυρίως μέσα από τη μεταφρασμένη ρωσική λογοτεχνία και τα ΜΜΕ, να έχει καθιερωθεί και να είναι πια οικεία στη Νεοελληνική η γραφή με **-φ**, π.χ. **Песков > Πεσκόφ, Haguev > Ναγκί(γ)εφ**. Ωστόσο, στα Δ/ΕΕ αυτό μπορεί να επηρεάσει τον (ανα)μεταγραμματισμό στο ρωσικό κυριλλικό αλφάβητο και τη λατινογράφιση, ενώ συσκοτίζει και τη συμμετρική ορθογραφική σχέση ανάμεσα στις αρσενικές καταλήξεις **-οβ/-εβ** και τις αντίστοιχες θηλυκές **-οβα/-εβα**, π.χ. **Песков/Peskov ~ Пескова/Peskova > Πεσκόφ ~ Πεσκόβα, Haguev/Nagiev ~ Hagueva/Nagieva > Ναγκί(γ)εφ ~ Ναγκί(γ)εβα** (Krimpas & Chiril 2019: 58, 64, 68).

4.2.3 Το άτονο **о**, που προφέρεται, ανάλογα με τη θέση του, ως [ə], [ʌ] ή [e], δηλαδή περίπου σαν αδύνατο «α», αποδίδεται συνήθως στη Νεοελληνική ορθογραφικά, ως **ο** (τόσο στον μεταγραμματισμό, όσο και στο μεικτό σύστημα), λόγω του όμοιου σχήματος των γραμμάτων στις δύο γλώσσες. Αυτή είναι, ωστόσο, και η ορθή πρακτική στα Δ/ΕΕ, καθώς δεν αφήνει αμφιβολίες σε περίπτωση (ανα)μεταγραμματισμού στο ρωσικό κυριλλικό αλφάβητο, π.χ. **Черненко > Τσερνένκο** (μεταγραμματισμός) και όχι **Τσιρνιένκα** (μεταγραφή) (Krimpas & Chiril 2019: 71).

4.2.4 Όσον αφορά τα φωνήεντα **и [i]** και **ы [ɨ]**, αν αποδοθούν και τα δύο με **ι** βάσει του κανόνα της απλογράφησης (Ευρωπαϊκή Ένωση 2011: 282), αυτή η πρακτική μπορεί να οδηγήσει σε λάθη στα Δ/ΕΕ, καθώς π.χ. το επίθετο **Мышкун** θα αποδοθεί **Μίσκιν**, με αποτέλεσμα να προκύψει δίλημμα για το αν πρόκειται για το επίθετο **Мышкун** ή **Мишкун**. Στο πλαίσιο ενός ενιαίου συστήματος πρακτικής μεταγραφής για τα Δ/ΕΕ, το **ы** θα μπορούσε να μεταγραμματίζεται σταθερά με **υ** (Krimpas & Chiril 2019: 72), αφού άλλωστε το **υ** δεν χρησιμοποιείται για απόδοση κάποιου άλλου ρωσικού γραφήματος. Έτσι, το **Мышкун** θα αποδίδεται **Μύσκιν**, ενώ το **Мишкун** θα αποδίδεται **Μίσκιν**.

4.2.5 Οι καταλήξεις αντρικών επιθέτων **-ый [ɨ]** και **-уй [ɨ]**, π.χ. **Бедный, Никольский**, θέτουν επίσης ζήτημα, αφενός λόγω του φαινομένου που περιγράψαμε στο 4.2.4, αφετέρου επειδή το **й** είτε δεν αποδίδεται καθόλου, σε περίπτωση μεταγραφής (τ.έ. **Νικόλσκι, Μπένντι**), είτε αποδίδεται ως **ϊ** (τ.έ. **Νικόλσκιϊ, Μπένντιυϊ**), σε περίπτωση μεταγραμματισμού (Krimpas & Chiril 2019: 70), που είναι ασφαλώς προτιμότερος και για λόγους αποφυγής σύγχυσης με παρόμοια επώνυμα άλλων σλαβικών γλωσσών (π.χ. της Πολωνικής) (Гиляревский & Старостин 1985: 45, Ермолович 2009: 84).

4.2.6 Όσον αφορά τα **ё [jo]**, **ю [ju]**, **я [ja]**, η συνήθης πρακτική στα Δ/ΕΕ είναι να αποδίδονται

ως **γιο**, **γιου**, **για** στην αρχή της λέξης και μετά από φωνήεν, ενώ ως **ιο**, **ιου**, **ια** μετά από σύμφωνο. Σε τέτοιες περιπτώσεις χρησιμοποιείται, δηλαδή, ένα μεικτό σύστημα (μεταγραμματισμός με στοιχεία μεταγραφής). Η σαφέστερη πρακτική μεταγραμματισμού για τα γράμματα **ѣ**, **ю**, και **я** θα ήταν να αποδίδονται, ανεξάρτητα από θέση, ως **ϊο**, **ϊου** και **ϊα** αντίστοιχα (Krimpas & Chiril 2019: 69, 73), π.χ. **Заюшкун** > **Ζάγιουσκιν** > **Zagiouskin** > **Ζαγιουσκун**, ενώ **Заюшкун** > **Ζάϊουσκιν** > **Zaiuskin** > **Заюскун** (παραμένει, ασφαλώς, το ζήτημα με το **ш** > **σ**, βλ. πρкт. 4.2.7).

4.2.7 Τα γραφήματα **ш**, **ш**, **ж**, **ч** δεν μπορούν να αποδοθούν με τρόπο σαφή στη Νεοελληνική ούτε με μεταγραφή, ούτε με μεταγραμματισμό, καθώς οι φθόγγοι που δηλώνουν δεν υπάρχουν στην πρότυπη Νεοελληνική. Το **ш** μεταγραμματίζεται ως **στο**, απόδοση που, αν και δεν αποδίδει την προφορά, υποδηλώνει σχεδόν με βεβαιότητα ότι πρόκειται για το **ш** και όχι για τη (σπάνια) ακολουθία **сш**, αλλά και πάλι δεν επιτυγχάνεται μονοσήμαντη αντιστοιχία. Εξάλλου, τα **ш**, **ж**, **ч** αναπαριστούν «δασείς» συριστικούς φθόγγους που δεν υπάρχουν στην πρότυπη Νεοελληνική, οπότε μεταγραμματίζονται με τα κοντινότερα συριστικά διατηρώντας απλώς την ηχηρότητα όπου υπάρχει, τ.έ. **σ**, **ζ**, **τσ/τς** (που αποδίδει και το **ч** τόσο σε μεταγραμματισμό όσο και σε μεταγραφή) (Krimpas & Chiril 2019: 60, 70–72). Μερικά παραδείγματα μεταγραμματισμού επιθέτων που περιέχουν αυτά τα γραφήματα και δίγραφα: **Петриуцев** > **Πετρίτσσεβ** (σε αυστηρή μεταγραφή θα ήταν **Πιτρίσιφ**, σε μεικτή μεταγραφή **Πετρίσσεφ**), **Петриушин** > **Πετρίσιν** (σε αυστηρή μεταγραφή θα ήταν **Πιτρίσιν**, σε μεικτή μεταγραφή πάλι **Πετρίσιν**), **Петрухов** > **Πετρούσοβ** (σε αυστηρή μεταγραφή θα ήταν **Πιτρούσαφ**, σε μεικτή μεταγραφή **Πετρούσοφ**), **Петрусов** > **Πετρούσοβ** (σε οποιαδήποτε ελληνογράφηση συγγέεται απόλυτα με το προαναφερθέν **Πετρυхов**).

4.2.8 Γνωστό χαρακτηριστικό της νεοελληνικής προφοράς και γραφής είναι η απουσία διάκρισης ανάμεσα στα **д**, **нд**, **нт** (δηλαδή [d], [nd] και [nt]), που γράφονται όλα **ντ**, ανάμεσα στα **б**, **мб**, **мп** (δηλαδή [b], [mb] και [mp]), που γράφονται όλα **μπ**, και, στην προφορά, ανάμεσα στα **г**, **нг** και **нк** (δηλαδή [g], [ng] και [nk]), με το **нг** να μπορεί να γραφεί είτε **(ν)γκ**, είτε **γγ** (ανάλογα με την ετυμολογία της λέξης). Ειδικά όσον αφορά τη συμφωνική ακολουθία **нд** [nd], χρησιμοποιείται είτε το δίγραφο **ντ**, είτε το δίγραφο **νδ**, που ατυχώς προφέρεται [nd̪], μια μη φυσική ακολουθία φθόγγων που έχει προκύψει από ρυθμιστικές στάσεις λογίων (Παναγιωτίδης 2014: 206–207, Κριμπάς 2019: 90–92). Έτσι, το επίθετο **Александров** μπορεί να μεταγραμματιστεί είτε ως **Αλεξάντροβ** είτε ως **Αλεξάνδροβ** (σε αυστηρή μεταγραφή, ασφαλώς, θα ήταν **Αλιξάντραφ** και σε μεικτή μεταγραφή **Αλεξάντροφ**). Παρά τα ζητήματα προφοράς, η χρήση του **ντ** θα οδηγούσε σε σύγχυση σε περίπτωση (ανα)μεταγραμματισμού, αφού θα προέκυπτε λατινογράφηση **Aleksantrov** (αντί **Aleksandrov**) βάσει του ΕΛΟΤ 743:1982. Αντίθετα, ο μεταγραμματισμός με **νδ** είναι και συνεπέστερος, και μονοσήμαντος ως προς τη Ρωσική, δεδομένου ότι το ρωσικό **д** μπορεί να αποδίδεται παγίως με **δ**, ώστε να αποφεύγεται η ασάφεια του **ντ** ως προς τον

(ανα)μεταγραμμτισμό (Krimpas & Chiril 2019: 60, 64, 68). Παρομοίως, επίθετα όπως **Билубин** (ICAO Doc 9303, часть 1 **Bilibin**), **Харлампиев** (ICAO Doc 9303, часть 1 **Kharlampiev**) ή **Колумбаев** (ICAO Doc 9303, часть 1 **Kolumbaev**), μεταγραφματίζονται όλα με μπ: **Μπιλίμπιν**, **Χαρλάμπιεβ**, **Κολουμπάεβ**, αποδόσεις που, εκτός από την εγγενή τους ασάφεια ως προς την προφορά, δημιουργούν προβλήματα (ανα)μεταγραφματισμού, καθώς, βάσει του ΕΛΟΤ 743:1982, θα λατινογραφούνταν αντίστοιχα ως **Bilimpin**, **Charlampiev** και **Koloumpaev**, από τα οποία μόνο το **Charlampiev** αποτελεί πραγματικό μεταγραφματισμό ως προς το σύμπλεγμα **μπ**. Άλλα παρόμοια παραδείγματα είναι επίθετα όπως **Агапов ~ Рахмангулов ~ Легков > Αγκάποβ ~ Ραχμανγκούλοβ ~ Λεγκόβ** (ICAO Doc 9303, часть 1 **Agarov ~ Rakhmangulov ~ Legkov**, ΕΛΟΤ 743:1982 **Agkarov ~ Rachmangkoulou ~ Legkov**

4.2.9 Όσον αφορά τα διπλά σύμφωνα, ο Μαρωνίτης (1998: 45) προκρίνει τη διατήρηση των διπλών συμφώνων στην ελληνογράφηση ξένων κυριωνυμίων, με εξαίρεση, ασφαλώς, τα **bb**, **dd**, **gg**, τα οποία, αν μεταγράφονταν στη Νεοελληνική βάσει προφοράς, θα οδηγούσαν στα (προφανώς ανοικονόμητα) ***μπμπ**, ***ννντ**, ***γκγκ**. Ωστόσο, στο γλωσσικό ζεύγος που μας ενδιαφέρει εδώ, με κάποιον τρόπο θα πρέπει να μπορούν τουλάχιστον τα ρωσικά **дд** και **зз** να μεταγραφματιστούν στη Νεοελληνική, ώστε να μπορούν να (ανα)μεταγραφματιστούν στη Ρωσική χωρίς προβλήματα. Μια καλή λύση θα ήταν να μεταγραφματίζονται **дд** (που δεν συγχέεται με άλλο γράμμα καθώς η Ρωσική δεν διαθέτει άλλο ηχηρό οδοντικό σύμφωνο) και **γγ** (που δεν συγχέεται με το απλό **г**, καθώς αυτό αποδίδεται **γ** ή **γκ**), **Поддубный > Ποδδούμπνυϊ** –αν και στο συγκεκριμένο όνομα παραμένει το πρόβλημα με την αντιστοιχία μεταξύ **б** και **μπ**, καθώς το τελευταίο μεταγραφματίζει κανονικά και τα **мб** και **мп** (βλ. πρπν. 4.2.8), γεγονός που φανερώνει ότι η αυστηρή τήρηση του μεταγραφματισμού δεν είναι πάντοτε εφικτή. Αλλά και το διπλό **бб** δεν θα μπορούσε να μεταγραφματιστεί ως **ββ** ειδικά όσον αφορά ανθρωπωνύμια στα Δ/ΕΕ, διότι π.χ. ο μεταγραφματισμός **Аббакумов** θα δήλωνε τόσο το επίθετο **Аббакумов**, όσο και το επίθετο **Аввакумов**.

4.2.10 Από τα παραπάνω είναι σαφές ότι, σε αντίθεση με όσα υποστηρίζει περί της σημασίας της προφοράς και της αδυναμίας αυστηρού μεταγραφματισμού ο Συνήγορος του Πολίτη,⁷ η προφορά της ρωσικής γλώσσας δεν έχει τόσο μεγάλη σημασία όσο ο κατάλληλος μεταγραφματισμός – στον βαθμό που είναι εφικτός. Για παράδειγμα, το σύμπλεγμα **зк** στο επίθετο **Легков** προφέρεται [χκ], αλλά αν εστιάζαμε στην προφορά το επίθετο θα γραφόταν στη Νεοελληνική **Λεχκόφ** (σε λατινογράφηση κατά ΕΛΟΤ 743:1982 **Lechkof**) με αποτέλεσμα την απώλεια της αντιστρεψιμότητας κατά τον (ανα)μεταγραφματισμό στη Ρωσική, που θα έδινε τις αποδόσεις ***Лехков** ή ***Лехкоф** ή ***Лечков**, αν ως αφετηρία λαμβανόταν η λατινογράφηση, αντί του ορθού **Легков**.

⁷ <https://www.synigoros.gr/resources/porisma-elot-2013.pdf>

4.2.11 Στη νεοελληνική ορθογραφία ο τόνος σημειώνεται πάντα στις πολυσύλλαβες λέξεις που γράφονται με πεζά γράμματα, ενώ στη ρωσική ορθογραφία ο τόνος δεν σημειώνεται. Οι κανόνες τονισμού των επιθέτων δεν είναι σταθεροί, πέρα από κάποιες γενικές τάσεις και περιπτώσεις όπου η μορφολογία επιβάλλει συγκεκριμένο τονισμό. Αυτό δημιουργεί προβλήματα στην απόδοσή τους στη Νεοελληνική, καθώς υπάρχουν ομόγραφα ρωσικά επίθετα με διαφορετικό τονισμό. Μάλιστα, στην περίπτωση επιθέτων που περιέχουν το γράμμα **ѣ**, που προφέρεται [jo], [io] ή [o] (ανάλογα με τη θέση του) και τονίζεται πάντοτε, αλλά οι ρωσόφωνοι το γράφουν συχνά **e**, προκύπτουν και ζητήματα προφοράς επειδή δεν σημειώνεται ο τόνος, καθώς μπορεί να το περάσει κανείς για **e** και να το προφέρει [je], [ie] ή [e] (ανάλογα με τη θέση του). Η κυβερνητική επιτροπή «Ρωσική γλώσσα στα μέσα ενημέρωσης», στην «Πύλη Πληροφοριών ‘Ρωσική Γλώσσα’»⁸, συνιστά να γράφεται το **ѣ** σε περιπτώσεις όπου είναι πιθανή η σύγχυση στην προφορά, όπως π.χ. σε συγκεκριμένα ονόματα, αλλά σε άλλες περιπτώσεις είναι προαιρετικό. Στην πράξη το **ѣ** γράφεται χωρίς το διακριτικό στα Δ/ΕΕ (δηλαδή ως **e**), με αποτέλεσμα να επηρεάζεται και η λατινογράφιση, όποτε προκρίνεται η μεταγραφή και όχι ο μεταγραμματισμός, π.χ. **Еременко/Erermenko**, που μπορεί να τονίζεται είτε **Ερεμένκο**, τ.έ. στη Νεοελληνική **Ερεμένκο** με μεταγραμματισμό (και **Γιριμένκα** με μεταγραφή, **Γ(ι)ερεμένκο** με μεικτό, φωνηματικό σύστημα), είτε **Ερῆμενκο**, τ.έ. στη Νεοελληνική **Ερέμενκο** με μεταγραμματισμό (και **Γιριόμινκα** με μεταγραφή, **Γ(ι)εριόμινκο** με μεικτό σύστημα).

4.2.12 Τέλος, προβληματική για τον (ανα)μεταγραμματισμό στη Ρωσική μπορεί να αποβεί η λατινογράφιση του νεοελληνικού διγράφου **ου** ως **ou** (κατά ΕΛΟΤ 743:1982), καθώς θα μπορούσε να οδηγήσει σε λάθος: **Κолумбаев > Κολουμπάεβ > Κολουμραев > Κολουμбаев**.

4.3 Απόδοση πατρωνυμικών

4.3.1 Στην πρώην ΕΣΣΔ η ταυτοποίηση βάσει του σχήματος «**όνομα + πατρώνυμο + επώνυμο**» είχε αρχίσει να χρησιμοποιείται στα Δ/ΕΕ όχι μόνο από τους Ρώσους, αλλά και από πολλούς πολίτες της ΕΣΣΔ που δεν ήταν εθνικά Ρώσοι, γι’ αυτό και βρίσκουμε ακόμα και σήμερα τα χαρακτηριστικά ρωσικά πατρωνυμικά επιθήματα σε ονόματα με μη σλαβική ρίζα. Σήμερα ο συνδυασμός ονόματος και πατρωνυμικού δεν αρκεί για τη νομική ταυτοποίηση ενός προσώπου, και απαιτείται σε κάθε περίπτωση το επίθετο για την πλήρη ταυτοποίηση, αλλά τα πατρωνυμικά, όταν υπάρχουν, πρέπει να αποδίδονται οπωσδήποτε στη μετάφραση Δ/ΕΕ (Ермолович 2009: 55) –και βεβαίως σε λογοτεχνικά κείμενα όπου έχουν και αισθητική λειτουργία. Στη Ρωσική τα πατρωνυμικά σχηματίζονται με την προσθήκη επιθημάτων στο θέμα του μικρού ονόματος, ο δε μεταφραστής θα πρέπει να γνωρίζει τους κανόνες σχηματισμού τους, ώστε να μπορεί, κατά την απόδοσή τους στη

⁸ http://gramota.ru/class/istiny/istiny_7_jo/

Νεοελληνική (ιδίως σε περιπτώσεις απόδοσης ελληνικής ιθαγένειας σε ρώσους πολίτες), να αφαιρεί τα επιθήματα για να τα αποδίδει σύμφωνα με το ελληνικό σύστημα, τ.έ. με γενική της προέλευσης. Συγκεκριμένα: αντρικά ονόματα που λήγουν σε **-а** ή **-я** (εκτός από τα **Βαβίλα, Γαβρίλα, Данила, Зосима, Иона**) σχηματίζουν πατρωνυμικό σε **-ич** (αρσ.) και **-ична** ή **-инична** (θηλ.), π.χ. **Илья ~ Ильич ~ Ильинична, Кузьма ~ Кузьмич ~ Кузминична**. Αντρικά ονόματα με μηδενική κατάληξη σχηματίζουν πατρωνυμικό σε **-ович** (αρσ.) και **-овна** (θηλ.), π.χ. **Борис ~ Борисович ~ Борисовна, Петр ~ Петрович ~ Петровна**. Αντρικά ονόματα που λήγουν σε μαλακό σύμφωνο ή **-й**, καθώς και τα **Βαβίλα, Γαβρίλα, Данила, Зосима, Иона**, σχηματίζουν πατρωνυμικά σε **-евич** (αρσ.) και **-евна** (θηλ.), **Андрей ~ Андреевич ~ Андреевна, Дмитрий ~ Дмитриевич ~ Дмитриевна**, ενώ εδώ εντάσσεται και το **Яков**, που αναπτύσσει ένα **л** μεταξύ θέματος και επιθήματος: **Яковлевич ~ Яковлевна**.

4.3.2 Στη Νεοελληνική, όπως είπαμε, δεν υπάρχουν σήμερα πατρωνυμικά,⁹ ενώ για ταυτοποίηση χρησιμοποιείται στα Δ/ΕΕ το όνομα του πατέρα (πατρώνυμο) στη γενική πτώση (π.χ. του: **Γεωργίου, του Γεωργίου**), ενώ σε λίστες στοιχείων συνηθίζεται η ονομαστική πτώση (π.χ. Όνομα πατέρα: **Γεώργιος**).¹⁰ Το πατρώνυμο και το μητρώνυμο συνήθως χρησιμοποιούνται από κοινού σε ληξιαρχικές και συμβολαιογραφικές πράξεις, ενώ σε άλλα Δ/ΕΕ συνηθίζεται μόνο το πατρώνυμο. Η επιλογή του τρόπου απόδοσης ρωσικών πατρωνυμικών σε Δ/ΕΕ εξαρτάται πιο πολύ από εξωγλωσσικούς παράγοντες, όπως η υπηκοότητα ή ο τρόπος αναγραφής στο δελτίο ταυτότητας, στην άδεια διαμονής, στο διαβατήριο κ.λπ. Αν, για παράδειγμα, ένα άτομο ονομάζεται στα Ρωσικά **Ахиллес Фотиевич**, όπου **Ахиллес** είναι το μικρό του όνομα και **Фотиевич** το πατρωνυμικό του, στη Νεοελληνική, αν αναφερόμαστε στο συγκεκριμένο πρόσωπο με την ιδιότητά του ως αλλοδαπού πολίτη, θα έχουμε την ορθή απόδοση **Αχιλλές του Φότηι**, είτε την ακατάλληλη για Δ/ΕΕ απόδοση **Αχιλλές Φοτίεβιτς/Φωτίεβιτς** (κατάλληλη ωστόσο για λογοτεχνικά κείμενα). Αντίθετα, αν ένας Έλληνας πολίτης ονομάζεται **Αχιλλέας του Φώτη/του Φωτίου**, και στη συνέχεια το όνομά του αποδοθεί στη Ρωσική, θα πρέπει πια να μεταφερθούν πιστά και οι νεοελληνικές κλιτικές καταλήξεις, τ.έ. **Ахиллеас, имя отца: Фотис** ή **Ахиллеас, сын Фотиса**.

⁹ Ιστορικά, ωστόσο, τα περισσότερα ελληνικά οικογενειακά επίθετα είναι στην πραγματικότητα πατρωνυμικά, π.χ. **Βασιλόπουλος** (< **Βασίλης** + **-πουλος**) 'ο γιος του Βασίλη', το ίδιο δε ισχύει και για τα ρωσικά και γενικότερα για τα ευρωπαϊκά επίθετα.

¹⁰ Μαζί με το πατρώνυμο, σε μερικές περιπτώσεις για την ταυτοποίηση προσώπου χρησιμοποιείται με τον ίδιο τρόπο και το όνομα μητέρας (μητρώνυμο), ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις όπου ο πατέρας δεν είναι γνωστός, οπότε αντί για πατρώνυμο τίθεται το μητρώνυμο ως ταυτοποιητικό στοιχείο.

4.4 Ονόματα από την τέως ΕΣΣΔ που ανήκουν σε άτομα τα οποία χαρακτηρίζονται «ομογενείς» βάσει του Ελληνικού Δικαίου¹¹

4.4.1 Όσον αφορά άτομα από τη Ρωσία ή άλλες χώρες της τέως ΕΣΣΔ, τα οποία χαρακτηρίζονται «ομογενείς» από την ελληνική νομοθεσία, το Υπουργείο Εσωτερικών συνιστά, μετά την απόδοση ελληνικής ιθαγένειας, τον εξελληνισμό του επίθετου τους με νεοελληνική κατάληξη και τη μεταφορά «επί το ελληνικότερο» (ουσιαστικά φωνολογικό και μορφολογικό εξελληνισμό βάσει ιστορικών αντιστοιχιών μεταξύ των ονομάτων) του «κυρίου» ονόματός τους¹² (κατά τον όρο που χρησιμοποιεί η ελληνική νομοθεσία για το μικρό όνομα).

4.4.2 Η νομοθεσία της Ρωσικής Ομοσπονδίας δεν απαγορεύει τη διατήρηση και άλλων υπηκοοτήτων, και οι νέοι έλληνες πολίτες με εξελληνισμένα ονόματα εξακολουθούν συνήθως να έχουν στα ρώσικα έγγραφά τους την παλιά απόδοση του ονόματός τους. Αυτό προκαλεί σοβαρά προβλήματα στην ταυτοποίησή τους και στην άσκηση των δικαιωμάτων από τους ίδιους και τους συγγενείς τους (όπως για παράδειγμα, σε περίπτωση αποδοχής κληρονομιάς ή απόκτησης ρωσικής ιθαγένειας για τα τέκνα). Συγκεκριμένα, στη ρωσική ταυτότητα ενός ατόμου μπορεί να παραμένει το όνομα **Григорий** ή **Павел**, ενώ στην ελληνική το ίδιο άτομο να εμφανίζεται ως **Γρηγόρης (Γρηγόριος)**¹³ ή **Παύλος**. Σε αυτή την περίπτωση, αν ένας τέτοιος πολίτης θελήσει να υποβάλει αίτηση απόδοσης ρωσικής υπηκοότητας για το παιδί του, η ληξιαρχική πράξη γέννησης του παιδιού θα πρέπει να μεταφραστεί επίσημα στη Ρωσική με τον συμβολαιογραφικό τύπο, αν το παιδί είναι γεννημένο στην Ελλάδα. Στην επίσημη μετάφραση η μεταγραφή θα γίνει σύμφωνα με τους κανόνες που ισχύουν στη Ρωσία, δηλαδή **Γρηγόριος > Григорий, Γρηγόρης > Григорис** (όχι **Григорий**), **Παύλος > Павел** (όχι **Павел**). Το ρωσικό δημόσιο δεν θα αναγνωρίζει ότι είναι το ίδιο πρόσωπο και θα απορρίψει την αίτησή του, πράγμα που καθιστά αδύνατη την άσκηση του δικαιώματός του ως ρώσου πολίτη (άρθρο 14 του ομοσπονδιακού νόμου υπ' αριθ. 62-ФЗ/31.05.2002). Σε τέτοιες περιπτώσεις συνιστάται αλλαγή ονόματος βάσει των ισχυουσών διαδικασιών.¹⁴ Αν και ο εξελληνισμός αντρικών ονομάτων είναι απλός, π.χ. **Чепида > Τσεπίδης**, το επίθεμα **-ида** στα γυναικεία ονόματα μπορεί να έχει αποδοθεί τόσο ως **-ίδη**, όσο και ως **-ίδου**, π.χ. **Челукида > Τσελικίδη** ή **Τσελικίδου**. Οι έλληνες συμβολαιογράφοι, σε τέτοιες περιπτώσεις, αναγράφουν και τις δύο

¹¹ Κοινή Υπουργική Απόφαση Γ4α/Φ225/161/3.2.1989.

¹² https://www.ypes.gr/UserFiles/f0ff9297-f516-40ff-a70e-eca84e2ec9b9/eggr20006_05092013.doc

¹³ Ιδίως τις δεκαετίες 1980–1990, μικρά ονόματα ομογενών χωρίς ετυμολογικά αντίστοιχο ελληνικό μικρό όνομα αποδίδονταν με το ηχητικώς πλησιέστερο ελληνικό μικρό όνομα, π.χ. το ρωσικό όνομα **Игорь**, που στην πραγματικότητα προέρχεται από το σκανδιναβικό **Ingvar**, αποδόθηκε κατά καιρούς ως **Γρηγόριος**.

¹⁴ Για την Ελλάδα: ν.δ. 2573/1953 «Αλλαγή Επωνύμου, Κυρίου Ονόματος – Ανάκτηση Επωνύμου». Για τη Ρωσία: (ομοσπονδιακός νόμος υπ' αριθ. 143-ФЗ/15.11.1997 «Περί ληξιαρχικών πράξεων» και άλλες διατάξεις και τροποποιήσεις).

εκδοχές και τις συνοδεύουν, σε παρένθεση, με τη διευκρίνιση «**κατά δήλωσή του/της**». Οι ρωσικές αρχές, ωστόσο, θεωρούν διαφορετικά τα επίθετα **Τσελεκίδη** και **Τσελικίδου**, οπότε η ταυτοποίηση του προσώπου είναι αδύνατη, επομένως η ενδιαφερόμενη δεν θα μπορέσει να προβεί σε καμία νομική πράξη. Ενίοτε, στις ελληνικές συμβολαιογραφικές πράξεις απαντά και μια άλλη στρατηγική ταυτοποίησης του προσώπου, π.χ. «[...] **ΟΛΓΑ (OLGA) ΝΕΜΤΣΕΝΚΟ (NEMTSENKO) ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΤΡ (ALEKSANDR) [και κατά τη ρωσική γραφή: НЕМЧЕНКО ОЛЬГА АЛЕКСАНДРОВНА] [...]**», επιλογή που απαιτεί χρήση κυριλλικών χαρακτήρων (κυριλλικό πληκτρολόγιο, ιστοτόπους μεταγραμματισμού κ.λπ.), αλλά μια τέτοια μετάφραση μπορεί να μη γίνει δεκτή ούτε από τις ελληνικές αρχές, λόγω χρήσης γλώσσας που δεν είναι επίσημη στην Ελλάδα και την ΕΕ.

5 Συμπεράσματα

Τα ζητήματα απόδοσης ανθρωπωνυμίων στο γλωσσικό ζεύγος Ρωσική <> Νεοελληνική οφείλονται κυρίως στις φωνολογικές και γραφηματικές διαφορές ανάμεσα στις δύο γλώσσες. Η εσφαλμένη ή διπλή απόδοση ανθρωπωνυμίων μπορεί να οδηγήσει σε προβλήματα ταυτοποίησης κατά τη μετάβαση από τη μια έννομη τάξη στην άλλη, και οι διαθέσιμες νομικές λύσεις συνεπάγονται ταλαιπωρία και έξοδα για το ενδιαφερόμενο πρόσωπο (δικαστικές διαδικασίες, προσφυγή στο ληξιαρχείο κ.λπ.). Γενικότερα, απαιτείται συνυπολογισμός γλωσσικών και νομικών συνεπειών της κάθε επιλογής απόδοσης και, ασφαλώς, συνεκτίμηση των διαδικασιών που απαιτούνται αν χρειαστεί διόρθωση. Από τη συζήτηση προκύπτει η ανάγκη για την εκπόνηση εκτενούς και περιεκτικής μελέτης που να λειτουργήσει ως κείμενο αναφοράς για την αντιμετώπιση των σχετικών ζητημάτων. Μια τέτοια μελέτη θα πρέπει να περιλαμβάνει και τρίγλωσσα ονοματολόγια, που θα παρουσιάζουν τις αντιστοιχίες ανάμεσα στο ρωσικό όνομα, στη νεοελληνική απόδοσή του για χρήση στην Ελλάδα, και στη ρωσική επαναπόδοσή του για χρήση στη Ρωσία.

Βιβλιογραφία

Βαλεοντής, Κ. Ε. & Π.Γ. Κριμπάς (2014). *Νομική γλώσσα, νομική ορολογία: Θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη · Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας.

Гиляревский Р.С. & Б.А. Старостин (1985). *Иностранные имена и названия в русском тексте: Справочник: 3-е издание, исправленное и дополненное*. Москва: Высшая школа.

Данилова, Н. П. (сост.) & Г. П. Бондарук (ред.) (1964). *Инструкции по передаче на картах географических названий Греции*. Москва: Главное управление геодезии и картографии Государственного Геологического Комитета СССР.

Дупленский, Н. (сост.) & Е. Масловский (ред.) (2015). *Письменный перевод: Рекомендации переводчику и заказчику: 3-я редакция*. Москва: Р. Валент.

Ермолович, Д.И. (2001). *Имена собственные на стыке языков и культур*. Москва: Р. Валент.

Ермолович Д.И. (2009). *Методика межъязыковой передачи имен собственных*. Москва: ВЦП.

Ευρωπαϊκή Ένωση (2011). *Διοργανικό εγχειρίδιο σύνταξης κειμένων*. Βρυξέλλες/Λουξεμβούργο: Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/e774ea2a-ef84-4bf6-be92-c9ebeb91c1b>

Κριμπάς, Π.Γ. (2019). Ψευδολόγιοι τύποι και υπερδιόρθωση στη Νεοελληνική Κοινή με βάση τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης». Στο: Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φιλάτουρας (επιμ.), *Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη Νέα Ελληνική: Θεωρία, ιστορία, εφαρμογή: Από τον οίκο στο σπίτι και τανάπαλιν...* Αθήνα: Πατάκης, 57–126.

Krimpas, P.G. & A.O. Chiril (2019). La transcription de noms propres russes en grec : quelques exemples tirés de traductions d'œuvres littéraires russes. *Atelier de traduction* 31–32, 47–74. <https://www.diacronia.ro/en/indexing/details/A30677>

Μαθιουδάκης, Γ. & Β. Κουτσιβίτης (2018). *Οδηγός για τη σύνταξη, τη μετάφραση και την αναθεώρηση των νομικών πράξεων και των λοιπών εγγράφων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στα ελληνικά*. Λουξεμβούργο: Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης, Ευρωπαϊκή Επιτροπή. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/styleguide_greek_dgt_el.pdf

Μαρωνίτης, Δ.Ν. (1998). *Το εγκόλπιο της ορθής γραφής*, (Από <http://www.translatum.gr/forum/index.php/topic,2892.0.html>)

Μπαμπινιώτης, Γ. (1997). Αντιστρεψιμότητα και όχι απλογράφηση. *Το Βήμα*, 9 Νοεμβρίου 1997. www.tovima.gr/2008/11/24/opinions/antistrepsimotita-kai-oxi-aplografisi/

Παναγιωτίδης, Φ. (2014). *Μίλα μου για γλώσσα: μικρή εισαγωγή στη γλωσσολογία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Χάρης, Γ.Η. (2003). *Η γλώσσα, τα λάθη και τα πάθη*. Αθήνα: Πόλις.

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς

Νομικός-Γλωσσολόγος,

Αναπληρωτής Καθηγητής, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης,

Σύμβουλος Δ.Σ. ΕΛΕΤΟ

Ηλ-ταχ.: pkrimpas@bscc.duth.gr

Αλεξάνδρα Νικόλσκαγια

Μεταφράστρια-Γλωσσολόγος,

Μέλος της Πανελλήνιας Ένωσης Μεταφραστών

Ηλ-ταχ.: info@nikolskaya.live

ΕΝΟΤΗΤΑ 5

Ορολογία και μετάφραση

22 Η ορολογία του κοροναϊού στα πολύγλωσσα ευρωπαϊκά κείμενα: παραλλαγές και εξέλιξη

Θεόδωρος Βυζάς, Ελευθερία Δογορίτη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στα πλαίσια μιας περιγραφικής διερευνητικής μελέτης παρουσιάζεται ο τρόπος με τον οποίο η θεματική της πανδημίας του κοροναϊού αποτυπώνεται διαμέσου συγκεκριμένων όρων στα ευρωπαϊκά κείμενα, μέσα σε μια πολύ σύντομη διαχρονία. Δίνεται έμφαση στη μορφοσυντακτική συμπεριφορά των πολυλεκτικών όρων, τη χρήση συνωνύμων και την αντιπαραβολική μελέτη τους στην αγγλική, γαλλική και ελληνική γλώσσα ως μέσα καταγραφής και προσπέλασης της πληροφορίας.

Coronavirus terminology in multilingual European texts: variations and evolution

Theodoros Vyzas, Eleftheria Dogoriti

ABSTRACT

This descriptive exploratory study aims at presenting the way in which the subject of the coronavirus pandemic is treated, by means of specific terms, in European texts, in a very short-term diachrony. Emphasis is placed on the syntactic behaviour of multi-word terms, the use of synonyms and their contrastive study in English, French and Greek as means of recording and accessing information.

0 Εισαγωγή

Η αντιμετώπιση του κοροναϊού έχει αναδειχθεί από το 2020 σε κορυφαίο θέμα της επικαιρότητας παγκοσμίως και, καθώς ήταν αναμενόμενο, απασχολεί έντονα την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Αυτό αποτυπώνεται στα ευρωπαϊκά κείμενα, που είναι νομικά κείμενα συντεταγμένα με βάση τις ιδιαίτερες απαιτήσεις της ΕΕ με σκοπό την εναρμόνιση πρακτικών μεταξύ κρατών μελών (Biel and Koźbiał, 2020).

Τα κείμενα αυτά απαρτίζουν τη βάση κειμένων eur-lex, η οποία, χάρη στην ελεύθερη πρόσβαση και τη διγλωσση ή τρίγλωσση απεικόνιση, αποτελεί σώμα παράλληλων κειμένων (Castagnoli, 2017· Steinberger et al., 2014· Koskinen, 2000) και προσφέρεται για την αντιπαραβολική μελέτη μεταξύ γλωσσών και ειδικά του ειδικού λεξιλογίου (Durieux, 2005· Kerremans, Temmerman and De Baer, 2008· Faber, 2009· Kerremans, 2010· Fernández-Silva and Kerremans, 2011· Kerremans, 2017· León Araúz and Cabezas García 2020).

Το παρόν άρθρο παρουσιάζει μια περιγραφική διερευνητική ποιοτική μελέτη που καταγράφει τον τρόπο με τον οποίο η θεματική του κοροναϊού αποτυπώνεται με εξελισσόμενους όρους αιχμής σε αυτά τα μη ιατρικά αλλά εξειδικευμένα κείμενα, εντός μιας πολύ σύντομης διαχρονίας δεκαοκτώ μηνών με αυστηρή χρονολογική σειρά ή κατ' άλλους στο πλαίσιο μιας σύντομης δυναμικής συγχρονίας (Picton 2011, 2014, 2018) στην αγγλική, τη γαλλική και την ελληνική. Η υπόθεση εργασίας είναι ότι οι ενδογλωσσικές και διαγλωσσικές ορολογικές παραλλαγές αντανακλούν πληροφοριακές και ενδεχομένως εννοιολογικές διαφοροποιήσεις που συμβάλλουν στην κατανόηση των όρων, αν και μελέτες όρων στη διαχρονία τους με έμφαση στις συνωνυμικές παραλλαγές συνιστούν να αποφεύγεται η ορολογική πολλαπλότητα, καθώς συχνά προκαλεί σύγχυση (Møller, 1998· Bourigault et Slodzian, 1999· Cabré Castellví, 2003· Peruzzo, 2013· Castagnoli, 2017).

Τούτων δοθέντων, στόχοι της εργασίας είναι: α) να καταγραφεί η μορφοσυντακτική συμπεριφορά των πολυλεκτικών ακολουθιών στις οποίες συμμετέχουν οι όροι ενδογλωσσικά καταρχάς στο αγγλικό κείμενο και στη συνέχεια στο γαλλικό και το ελληνικό, καθώς και οι παρεπόμενες συνωνυμικές παραλλαγές και β) να μελετηθούν αντιπαραβολικά οι διαγλωσσικές μορφοσυντακτικές και συνωνυμικές μεταφραστικές επιλογές, καθώς διαφορετικά ισοδύναμα αναδεικνύουν διαφορετικά πληροφοριακά χαρακτηριστικά (Fernández-Silva, Freixa and Cabré, 2009).

1 Θεωρητικό υπόβαθρο

Ως θεωρητικό πλαίσιο αναφοράς γι' αυτήν την ταχέως εξελισσόμενη ορολογία επιλέχθηκε η κοινωνιογνωστική προσέγγιση της Temmerman (2000) που εισάγει την έννοια της μονάδας κατανόησης (unit of understanding): ο όρος αποτελεί αντιπροσωπευτική μονάδα επιστημονικής γνώσης με ειδικό πληροφοριακό περιεχόμενο, το οποίο μεταβάλλεται με την πρόοδο της επιστήμης και της τεχνολογίας και συνεπώς η έννοια δεν κατέχει αμετακίνητη θέση σε ένα γνωσιακό σύστημα. Αυτό επιβεβαιώνει και η Picton (2011, 2014, 2018) που μελετά τη δυναμική συγχρονία της διαστημικής τεχνολογίας και εστιάζει στην εμφάνιση και εξαφάνιση των εξωγλωσσικών αναφορών και την επίπτωσή τους στη δημιουργία και αχρησία όρων. Σημαντική είναι και η συνεισφορά του Møller (1998) που επισημαίνει ότι κατονομασία και έννοια μπορούν να εξελίσσονται είτε παράλληλα είτε ανεξάρτητα. Η εξέλιξη της κατονομασίας επιτυγχάνεται με τις μορφοσυντακτικές και τις άρρηκτα συνδεδεμένες συνωνυμικές παραλλαγές (Κεχαγιά και Ανανιάδου, 2001).

Κατά την αντιπαραβολική μελέτη, η έννοια της μονάδας κατανόησης μας βοηθάει να προσεγγίσουμε τυχόν εννοιολογική διάσταση μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος, με

βάση τη διαφορά ανάμεσα στο πληροφοριακό φορτίο μεταξύ των αντίστοιχων όρων (Fernández-Silva and Kerremans, 2011). Ως εκ τούτου, παραλλαγή και συνωνυμία παίζουν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη και την κατανόηση της ορολογίας όλων των επιστημών (León Araúz and Cabezas García, 2020· Fernández-Silva, 2019) και ειδικότερα των βιοεπιστημών (Temmerman, 2000· Wermuth and Verplaetse, 2018) στις οποίες εστιάζει το άρθρο μας.

2 Μεθοδολογία

Από το *Glossary on the COVID-19 pandemic* της επίσημης καναδικής βάσης ορολογίας *TERMIUM Plus*, με γνώμονα την εξέλιξη της επικαιρότητας επιλέξαμε 24 μονολεκτικούς όρους αιχμής που συνδέονται ευθέως με την πανδημία, με γλώσσα αφετηρίας την αγγλική (Lerat, 2020). Από τη βάση eur-lex επιλέχθηκαν μόνον όσα κείμενα αφορούσαν την πανδημία και ήταν διαθέσιμα στις γλώσσες αγγλική, γαλλική και ελληνική. Συγκροτήθηκε σώμα κειμένων 600.000 λέξεων που καλύπτει την περίοδο Ιανουαρίου 2020 – Ιουνίου 2021. Η όλη διαδικασία διεξήχθη χειρωνακτικά.

Οι όροι αφορούν όλο το φάσμα της νόσου: την ονομασία του ιού και της νόσου (*COVID-19*, *SARS-CoV-2*, *coronavirus*), τα χαρακτηριστικά του ιού (*variant*, *strain*, *mutation*, *spike*), τη διάδοσή του (*infection*, *transmission*), την εκδήλωση της ασθένειας (*asymptomatic*, *cluster*, *vulnerable*), τρόπους διάγνωσης, ανίχνευσης και μελέτης της νόσου (*PCR*, *tracing*, *sequencing*, *self-test*, *antigen*, *antibody*, *wastewater*) και τρόπους αντιμετώπισης (*remdesivir*, *mRNA*, *mask*, *vaccine*, *vaccination*). Από τους όρους αυτούς, μόνο οι *COVID-19* και *SARS-CoV-2* αποτελούν νεολογισμούς που συνδέονται ειδικά με την πανδημία.

Ως προς τη βασική δομή των πολυλεκτικών όρων, καθένας από τους οποίους ισοδυναμεί με μια μονάδα κατανόησης, το πρότυπο για την αγγλική είναι των Justeson and Katz (1995):

- α) ουσιαστικό+ουσιαστικό
- β) επίθετο+ουσιαστικό
- γ) επίθετο+επίθετο+ουσιαστικό
- δ) επίθετο+ουσιαστικό+ουσιαστικό
- ε) ουσιαστικό+επίθετο+ουσιαστικό
- στ) ουσιαστικό+ουσιαστικό+ουσιαστικό
- ζ) ουσιαστικό+πρόθεση+ουσιαστικό

Ως πρότυπο για την τυπολογία των γαλλικών όρων, υιοθετήθηκε εκείνο των Bourigault and Jacquemin (1999) που εξήχθη από σώμα ιατρικών κειμένων:

- α) ουσιαστικό+επίθετο

- β) ουσιαστικό+πρόθεση+ουσιαστικό
 γ) ουσιαστικό+πρόθεση+προσδιοριστικό+ουσιαστικό

Για τους ελληνικούς όρους, επιλέχθηκε το πρότυπο των Ιορδανίδου et al. (2007):

- α) επίθετο+ουσιαστικό
 β) ουσιαστικό+ουσιαστικό σε γενική
 γ) ουσιαστικό+πρόθεση+ουσιαστικό
 δ) ουσιαστικό+ουσιαστικό (ομοιόπτωτο)

Με αφετηρία αυτά τα πρότυπα, παρουσιάζεται ο κάθε μονολεκτικός όρος ως τμήμα ευρύτερης πολυλεκτικής ακολουθίας (αν και κάποιοι εμφανίζονται συχνά ως μονολεκτικοί), στην οποία αποτελεί είτε τη βάση είτε τον προσδιορισμό. Τα ευρήματα θα ελεγχθούν σύμφωνα με το προσαρμοσμένο πρότυπο ενδογλωσσικών αποκλίσεων των Κεχαγιά & Ανανιάδου (2001) που αναπτύσσεται παρακάτω και θα σχολιαστούν αντιπαραβολικά.

3 Ευρήματα και σχολιασμός

Με βάση τα παραπάνω πρότυπα, παρουσιάζονται ενδεικτικά παραδείγματα πολυλεκτικών ακολουθιών στην αγγλική (Αγγ), τη γαλλική (Γ) και την ελληνική με χρονολογική ένδειξη στην αριστερή στήλη, ώστε να διευκολύνεται η παρακολούθηση της ορολογικής εξέλιξης (όπου: Ο = ουσιαστικό, Ογεν = ουσιαστικό στη γενική, Ε = επίθετο, Εγεν = επίθετο στη γενική, Α = άρθρο, Αντ = αντωνυμία, ΣυνθΑ = σύνθετο άρθρο, Ρ = ρήμα, Μτχ = μετοχή, Πρ = πρόθεση, Συνδ = σύνδεσμος, Ακρν = ακρώνυμο, Αρκ = αρκτικόλεξο. Με έντονη γραφή εμφανίζεται ο μελετώμενος όρος και το αντίστοιχο μέρος του λόγου/ακρώνυμο/αρκτικόλεξο).

<i>spread of Covid-19 disease</i> (13.3.2020) Ο+Πρ+ Ακρν +Ο	<i>propagation de la maladie du Covid-19</i> Ο+Πρ+Α+Ο+ΣυνθΑ+ Ακρν	<i>εξάπλωση της νόσου Covid-19</i> Ο+Α+Ογεν.+ Ακρν
<i>post-COVID-19 diagnosis care</i> (2.12.2020) Ε- Ακρν +Ο+Ο	<i>soins après un diagnostic de COVID-19</i> Ο+Πρ+Α+Ο+Πρ+ Ακρν	<i>περίθαλψη μετά τη διάγνωση της νόσου COVID-19</i> Ο+Πρ+Α+Ο+Α+Ογεν.+ Ακρν
<i>the COVID-19 pandemic</i> (30.6.2021) Α+ Ακρν +Ο	<i>la pandémie de COVID-19</i> Α+Ο+Πρ+ Ακρν	<i>η πανδημία COVID-19</i> Α+Ο+ Ακρν

<i>PCR tests</i> (15.7.2020) Αρκ1 +Ο	<i>tests PCR</i> Ο+ Αρκ1	<i>τεστ PCR</i> Ο+ Αρκ1
---	--	---------------------------------------

RT-PCR testing rates (28.10.2020) Αρκ2+Ε+Ο	taux de dépistage par RT-PCR Ο+Πρ+Ο+Πρ+Αρκ2	ποσοστά δοκιμασιών με τη μέθοδο RT-PCR Ο+Ογεν.+Πρ+Α+Αρκ2
PCR (21.6.2021) Αρκ1	PCR Αρκ1	PCR Αρκ1

sequencing (1.2.2021) Ο	séquençage Ο	αλληλούχηση γονιδιώματος Ο+Ογεν.
genomic sequencing (1.2.2021) Ε+Ο	séquençage génomique Ο+Ε	αλληλούχηση γονιδιώματος Ο+Ογεν.
sequencing volume (16.6.2021) Ο+Ο	volume de séquençage Ο+Πρ+Ο	ποσότητες των αλληλουχούμενων δειγμάτων Ο+Α+Εγεν+Ογεν

vaccine development (17.4.2020) Ο+Ο	la mise au point d'un vaccin Α+Ο+ΣυνθΑ+Ο+Πρ+Α+Ο	ανάπτυξη εμβολίων Ο+Ογεν.
EU Strategy for COVID-19 vaccines (15.10.2020) Αρκ+Ο+Πρ+Ακρν+Ο	stratégie de l'UE concernant les vaccins contre la COVID-19 Ο+Πρ+Α+Αρκ+Μτχ+Α+Ο +Πρ+Α+Ακρν	στρατηγικής της ΕΕ για τα εμβόλια κατά της νόσου COVID-19 Ογεν+Α+Αρκ+Πρ+Α+Ο+Πρ+Α+Ογεν+Ακρν

confirmed case of the new variant (28.12.2020) Ε+Ο+Πρ+Α+Ε+Ο	cas confirmé de la nouvelle variante Ο+Ε+Πρ+Α+Ε+Ο	επιβεβαιωμένο κρούσμα της νέας παραλλαγής Ε+Ο+Α+Ε+Ογεν
new virus variants (1.2.2021) Ε+Ο+Ο	nouveaux variants du virus Ε+Ο+ΣυνθΑ+Ο	νέες παραλλαγές του ιού Ε+Ο+Α+Ο
prevalence of SARS-CoV-2 variants of concern or interest (31.5.2021) Ο+Πρ+Ακρν+Ο+Πρ+Ο+Συνδ+Ο	prévalence de variants du SARS-CoV-2 préoccupants ou à suivre Ο+Πρ+Ο+ΣυνθΑ+Ακρν+Ε+Συνδ+Πρ+Π	επιπολασμός των ανησυχητικών παραλλαγών ή παραλλαγών ειδικού ενδιαφέροντος του ιού SARS-CoV-2 Ο+Α+Εγεν+Ογεν+Συνδ+Ογεν+Εγεν+Ογεν+Α+Ογεν+Ακρν
'variant of concern' and 'variant of interest' (21.6.2021) Ο+Πρ+Ο+Συνδ+ Ο+Πρ+Ο	'variants préoccupants' et 'variants à suivre' Ο+Ε+Συνδ+Ο+Πρ+Π	« παραλλαγή που προκαλεί ανησυχία και παραλλαγή που προκαλεί ενδιαφέρον» Ο+Αντ+Π+Ο+Συνδ+Ο+Αντ+Π+Ο

Remdesivir (28.10.2020) O	Remdesivir O	Remdesivir O
therapeutic remdesivir (11.11.2020) E+O	remdesivir utilisé à des fins thérapeutiques O+Μτχ+Πρ.+Α+Ο+Ε	θεραπευτική ρεμδεσιβίρη Ε+Ο

transmission risks (2.12.2020) O+O	risques de contagion O+Πρ+O	κίνδυνοι μετάδοσης O+Ογεν
human-to-mink and mink-to-human transmission (22.12.2020) E+Συνδ+E+O	transmission de l'homme au vison et du vison à l'homme O+Πρ+Α+Ο+ΣυνθΑ+Ο+Σ +ΣυνθΑ+Πρ+Α+Ο	μετάδοση από άνθρωπο σε βιζόν και από βιζόν σε άνθρωπο O+Πρ+O+Πρ+O+Σ+Πρ+O+Πρ+O

Από τη συνολική καταγραφή, γίνεται καταρχάς προφανές ότι όλοι οι εξεταζόμενοι όροι – μακράν ο όρος **COVID-19** – συνυπάρχουν ενδογλωσσικά με άλλους μελετώμενους όρους, με συναφές ειδικό λεξιλόγιο και λεξιλόγιο της γενικής γλώσσας, σχηματίζοντας από διλεκτικούς όρους ως μακρές ακολουθίες (Cortelazzo, 2013), π.χ. διλεκτικοί: **infection chains** (Αγγ), **personnes vulnérables** (Γ), **χρήση μάσκας**, τριλεκτικοί: **COVID-19 mRNA vaccine** (Αγγ), **niveau de risque d'infection** (Γ), **ικανότητα ανίχνευσης αντισωμάτων**, τετραλεκτικοί: **SARS-CoV-2 rapid antigen tests** (Αγγ), **multiples mutations de la protéine Spike** (Γ) ή και ευρύτερες ακολουθίες: **autotests rapides de mesure ou détection d'anticorps** (Γ), **εμβόλιο mRNA COVID-19** (τροποποιημένων νουκλεοτιδίων). Σημειώνεται ότι πάντα υπεισέρχονται οι συντακτικές ιδιαιτερότητες της κάθε γλώσσας.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το πρότυπο των Κεχαγιά και Ανανιάδου (2001), οι πολλαπλές μορφές της ίδιας κατά βάση έννοιας ενδέχεται να δηλώνονται ενδογλωσσικά με:

- 1) μορφολογικά-φωνολογικά συγγενείς τύπους: **Covid-19 - COVID-19** (Αγγ), **wastewater - wastewaters - waste water** (Αγγ), **variante - variant** (Γ), **κορωνοϊός - κοροναϊός - κορωνοϊός**.
- 2) συντακτικά συγγενείς τύπους: **masques non médicaux - masques buccaux** (Γ), **ασυμπτωματικά άτομα - δυνητικά ασυμπτωματικά ή προσυμπτωματικά άτομα, ανίχνευση λοίμωξης - ανίχνευση συρροών λοίμωξης**.
- 3) Σημασιολογικά συγγενείς τύπους: **transmission de la COVID19 - propagation de la COVID19** (Γ), **asymptomatic individuals - asymptomatic people - asymptomatic persons** (Αγγ), **eaux urbaines résiduaires - eaux usées urbaines** (Γ), **vaccination policies -**

vaccination strategies (Αγγ), *politiques de vaccination - stratégies de vaccination* (Γ), πολιτικές **εμβολιασμού** - στρατηγικές **εμβολιασμού**, **αυτοδιαγνωστικές** δοκιμασίες ή δοκιμασίες **αυτοδιάγνωσης**.

4) Συνδυασμό των παραπάνω: **μη ιατρικών μασκών** προσώπου - χειρουργικές/ιατρικές **μάσκες**, **clusters - foyers de contamination** (Γ), *modification de la souche virale - identification des souches spécifiques du virus* (Γ), αύξηση του ρυθμού των **λοιμώξεων** - περιορισμός του ρυθμού **μόλυνσης** - κίνδυνος εξάπλωσης της **λοίμωξης** - επιπολασμός της **λοίμωξης**.

Η αντιπαραβολική διαγλωσσική μελέτη διαπιστώνει ότι η ποικιλία στους αγγλικούς όρους κάποτε συμπαρασύρει τις αποδόσεις στις άλλες δύο γλώσσες (Biel and Koźbiał, 2020), ενώ κάποια ακρωνύμια / αρκτικόλεξα, π.χ. **COVID-19**, **RT-PCR**, παραμένουν αμετάβλητα και στις τρεις γλώσσες άσχετα από τη συμμετοχή τους ή όχι σε πολυλεκτικές ακολουθίες. Άλλα ακρωνύμια / αρκτικόλεξα συμπεριφέρονται διαφορετικά: α) ο **SARS-CoV-2**, ενώ στα αγγλικά και ελληνικά παραμένει αμετάβλητος, στα γαλλικά συνήθως χρησιμοποιείται αμετάβλητος ο όρος αυτός στην πλήρη μορφή του, ενώ στη συντομότερη έκδοχή του χρησιμοποιείται συχνά το γαλλικό ακρωνύμιο **SRAS** (για το αγγλικό **SARS**) και β) ο όρος **mRNA** ενώ στα αγγλικά και ελληνικά παραμένει αμετάβλητος, στα γαλλικά πάντα μεταφράζεται σε **ARNm**. Όροι όπως **antibody**, **strain**, **mutation** είτε ως μονολεκτικοί είτε ως στοιχεία πολυλεκτικών όρων, μεταφράζονται πάντα με τα ίδια ισοδύναμα σε γαλλικά και ελληνικά. Απεναντίας, ο όρος **tracing**, μεταξύ άλλων, αν και αποδίδεται πάντα με το ίδιο ισοδύναμο στα ελληνικά, στα γαλλικά παρουσιάζει λεξιλογικές αποκλίσεις εν απουσία μορφοσυντακτικών περιορισμών:

contact tracing (16.7.2020)	suivi de contacts	ιχνηλάτηση επαφών
contact tracing apps (15.10.2020)	applications de traçage des contacts	εφαρμογές ιχνηλάτησης επαφών
cross-border contact tracing (23.11.2020)	recherche des contacts transfrontière	διασυνοριακή ιχνηλάτηση επαφών
Backward and forward contact tracing (2.12.2020)	recherche des contacts en amont et en aval	ιχνηλάτηση προηγούμενων και μελλοντικών επαφών

Επιπλέον, στη γαλλική και την ελληνική τα αντίστοιχα ισοδύναμα ενδεχομένως να μην εμφανίζονται παγιωμένα, καθώς συμπεριλαμβάνουν προθέσεις και άρθρα: *the COVID-19 European Medicines Agency pandemic Task Force* (Αγγ), *le groupe de travail sur la*

pandémie de COVID-19 de l'Agence européenne des médicaments (Γ), ειδική επιχειρησιακή ομάδα για την πανδημία **COVID-19** του Ευρωπαϊκού Οργανισμού Φαρμάκων.

Ως προς τη χρονική διαδοχή των κειμένων, η εμφάνιση/υποχώρηση των εξωγλωσσικών αναφορών και οι προτεραιότητες της ΕΕ φαίνονται να κατευθύνουν τη χρήση των όρων αν και με κάποια υστέρηση έναντι της ιατρικής επικαιρότητας. Ειδικότερα, οι όροι *coronavirus*, *SARS-CoV-2*, *COVID-19* είναι οι όροι που χρησιμοποιούνται στα περισσότερα κείμενα, καθώς αποτελούν το βασικό ορολογικό υπόστρωμα, με έναρξη χρήσης στις 13.3.2020. Ακολουθούν οι όροι *vaccine* και *vaccination*, πιθανότατα επειδή τα εμβόλια αποτέλεσαν αντικείμενο ζωηρού ενδιαφέροντος και έντονης διαπραγμάτευσης, όπως φαίνεται να προκύπτει από το συγκεκριμένο περιβάλλον για την επιτάχυνση κυκλοφορίας των εμβολίων. Όροι που σχετίζονταν με την πανδημία σε αμιγώς ιατρικό επίπεδο χωρίς οικονομικό ενδιαφέρον, όπως *mRNA*, *mutation*, *sequencing*, *asymptomatic*, *wastewater*, εμφανίζονται σε πολύ λιγότερα κείμενα. Κάποια επιπλέον παραδείγματα με χρονολογική σειρά πρώτης εμφάνισης: *presence of the virus in urban wastewaters* (15.7.2020), *PCR-tests* (15.7.2020), *contact tracing apps* (15.10.2020), *therapeutic remdesivir* (11.11.2020).

Τέλος, οι ενδογλωσσικές παραλλαγές φαίνονται να συνυπάρχουν και συχνά να χρησιμοποιούνται παράλληλα σε νεότερα κείμενα, χωρίς να είναι δυνατόν να ειπωθεί πάντα με ασφάλεια αν υπάρχει και ποια είναι η εννοιολογική απόσταση μεταξύ τους.

4 Τελικές παρατηρήσεις

Σε αυτή την πολύ σύντομη διαχρονία, παρατηρείται συμμετοχή των μονολεκτικών όρων σε πολυλεκτικές ακολουθίες ποικίλου μήκους ανάλογα με τις μορφοσυντακτικές ιδιαιτερότητες της κάθε γλώσσας. Συνήθως παρατηρείται προσπάθεια για κατά λέξη απόδοση, χωρίς να αποφεύγονται οι μορφοσυντακτικές και ως εκ τούτου οι συνωνυμικές παραλλαγές, οι οποίες ενδεχομένως να οφείλονται σε προγενέστερες μεταφράσεις (Biel and Koźbiał, 2020). Οι ορολογικές επιλογές στην αγγλική, που είναι η «προεπιλεγμένη» γλώσσα των κειμένων ΕΕ, φαίνονται να κατευθύνουν την απόδοση στις άλλες γλώσσες, αναδεικνύοντας τον ρόλο της μετάφρασης στα κείμενα αυτά. Πάντως οι Kerremans and Temmerman (2016) επισημαίνουν ότι κατά τη μετάφραση ειδικών κειμένων η ορολογική ισοδυναμία δεν αντιστοιχεί πάντα στη μεταφραστική ισοδυναμία, καθώς συχνά επιδιώκεται λειτουργική μετάφραση που ευνοείται από το συγκεκριμένο περιβάλλον, με την εμπλοκή βεβαίως της σύνταξης. Επιπλέον, η Arpidianaki (2005) επισημαίνει ότι στους πολυλεκτικούς όρους η σημασιολογική αναντιστοιχία των ορολογικών στοιχείων μεταξύ γλωσσών ενδέχεται να επηρεάζει τη μετάφραση και προτείνεται ως λύση η αντιπαραβολική σύγκριση των ακολουθιών για την εννοιολογική προσέγγιση και αποσαφήνιση των όρων. Κατά τη γνώμη μας, με τον τρόπο

αυτό, η μεταβαλλόμενη, καθότι εξελισσόμενη, μονάδα κατανόησης κατά Temmerman γίνεται ευκολότερα προσπελάσιμη, καθώς αναδεικνύεται το εννοιολογικό περιεχόμενό της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Υλικό αναφοράς

Eur-lex. Διαθέσιμο από <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>

Glossary on the COVID-19 pandemic (2021). *TERMIUM Plus*. Government of Canada. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://www.btb.termiumplus.gc.ca/publications/covid19-eng.html>

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ιορδανίδου, Α., Πανταζάρα, Μ., Μάντζαρη, Έ., Ορφανός, Γ., Βαγγελάτος, Α. και Παπαπαναγιώτου, Β. (2007). Ζητήματα αναγνώρισης των πολυλεκτικών σύμπλοκων όρων στον τομέα της βιοϊατρικής. Στο: 6^ο Συνέδριο «Ελληνική γλώσσα και ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 1–3 Νοεμβρίου 2007. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από http://www.eleto.gr/download/Conferences/6th%20Conference/6th_14-29-IordanidouPantazaraMantzariOrfanosVangelatosPapapanagiotouPaper_V03.pdf

Κεχαγιά, Κ. και Ανανάδου, Σ. (2001). Πολυλεκτικοί όροι και αποκλίσεις στην αυτόματη εξαγωγή των όρων. Στο: 3^ο Συνέδριο «Ελληνική γλώσσα και ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 1–3 Νοεμβρίου 2001. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από http://www.eleto.gr/download/Conferences/3rd%20Conference/3rd_19-Kehagia-Paper_V02.pdf

Apidianaki, M. (2005). Translation prediction using word cooccurrence graphs. Στο: *Proceedings from The Corpus Linguistics Conference Series*, pp. 1–15. Birmingham.

Biel, Ł. and Koźbiał, D. (2020). How do translators handle (near-) synonymous legal terms? A mixed genre parallel corpus study into the variation of EU English-Polish competition law terminology. *Estudios de Traducción* 10, pp. 69–90. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://dx.doi.org/10.5209/estr.68054>

Bourigault, D. and Jacquemin, Ch. (1999). Term extraction + Term clustering: an integrated platform for computer-aided terminology. Στο: *Proceedings of EACL'99*, pp. 15–22.

Bourigault, D. et Slodzian, M. (1999). Pour une terminologie textuelle. *Terminologies nouvelles*, 19, pp. 29–32.

Cabré Castellví, M. T. (2003). Theories of Terminology. *Terminology*, 9 (2), pp.163–199.

Castagnoli, S. (2017). Translators and EU Parallel Texts: Help or Trap? Exploring Terminological Differences between EU and National Legal Documents. Στο: P. Faini (ed.) *Terminological Approaches in the European Context*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, pp. 82–97.

Cortelazzo, M. (2013). Leggi italiane e direttive europee a confronto. In Ondelli, S. (ed.) *Realizzazioni testuali ibride in contesto europeo. Lingue dell'UE e lingue nazionali a confronto*. Trieste: EUT. pp. 57–66.

- Durieux, Ch. (2005). L'enseignement de la traduction : enjeux et démarches. *Meta*, 50 (1), σ. 36–47. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <http://www.erudit.org/revue/meta/2005/v50/n1/010655ar.pdf>
- Faber, P. (2009). The Pragmatics of Specialized Communication. *Entreculturas* 1, pp. 61–84.
- Fernández-Silva, S. (2019). The Cognitive and Communicative Functions of Term Variation in Research Articles: A Comparative Study in Psychology and Geology. *Applied Linguistics* 40(4), pp. 624–645. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://doi.org/10.1093/applin/amy004>
- Fernández-Silva, S., Freixa, J. and Cabré, M. T. (2009). Multiple motivations in the denomination of concepts: the case of “production area” in the terminology of aquaculture in French and Galician. *Terminology Science and Research* 20, pp. 1–24.
- Fernández-Silva, S. and Kerremans, K. (2011). Terminological Variation in Source Texts and Translations: A Pilot Study. *Meta*, 56 (2), pp. 318–335. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://doi.org/10.7202/1006179ar>
- Justeson, J. S. and Katz, S. M. (1995). Technical terminology: some linguistic properties and an algorithm for identification in text. *Natural Language Engineering* 1(1), pp. 9–27. Cambridge University Press.
- Kerremans, K. (2017). Applying computer-assisted coreferential analysis to a study of terminological variation in multilingual parallel corpora. In K. Menzel, E. Lapshinova-Koltunski and K. Kunz (Eds.), *New perspectives on cohesion and coherence*, pp. 45–68. Berlin: Language Science Press.
- Kerremans, K. (2010). A Comparative Study of Terminological Variation in Specialised Translation. Heine, C. & Engberg, J. (Eds.). *Reconceptualizing LSP*. Online proceedings of the XVII European LSP Symposium 2009. Aarhus, pp. 1–14. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο στο <https://www.asb.dk/fileadmin/www.asb.dk/isek/kerremans.pdf>
- Kerremans, K. and Temmerman, R. (2016). Finding the (un)expected? Quantitative and qualitative comparisons of term variants and their translations in a parallel corpus of EU texts. In: G. Corpas-Pastor & M. Seghiri (Eds.) *Corpus-based Approaches to Translation and Interpreting: from theory to applications*. Frankfurt am Main: Peter Lang, pp. 43–63.
- Kerremans, K., Temmerman, R. and De Baer, P. (2008). Construing domain knowledge via terminological understanding. *Linguistica Antverpiensia* 7, pp. 177–191. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://lans-tts.uantwerpen.be/index.php/LANS-TTS/article/view/214/138>
- Koskinen, K. (2000). Institutional Illusions. Translating in the EU Commission. *The Translator* 6(1), pp. 49–65.
- León Araúz, P. and Cabezas García, M. (2020). Term and translation variation of multi-word terms. In P. Mogorrón Huerta (Ed.) *Multidisciplinary Analysis of the Phenomenon of Phraseological Variation in Translation and Interpreting. MonTI Special Issue* 6, pp.210–247.
- Lerat, P. (2020). La langue juridique. *International Journal for the Semiotics of Law*, 1-41. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από doi: [10.1007/s11196-020-09794-7](https://doi.org/10.1007/s11196-020-09794-7)
- Møller, B. (1998). À la recherche d'une terminochronie. *Meta*, 43 (3), 426-438. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <http://www.erudit.org/revue/meta/1998/v43/n3/003655ar.pdf>

Peruzzo, K. (2013). Short-period evolution in EU legal texts: old and new terms, old and new concepts. *Linguistica* 53(2), pp. 39–53.

Picton, A. (2011). Picturing short-period diachronic phenomena in specialised corpora: A textual terminology description of the dynamics of knowledge in space technologies. *Terminology* 17(1), pp.134–156.

Picton, A. (2014). The dynamics of terminology in short-term diachrony. A proposal for a corpus-based methodology to observe knowledge evolution. In R. Temmerman and M. Van Campenhout (Eds.) *Dynamics and Terminology. An interdisciplinary perspective on monolingual and multilingual culture-bound communication*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 157–182.

Picton, A. (2018). The dynamics of terminology in short-term diachrony. In R. Temmerman and M. Van Campenhout (Eds.) *Dynamics and Terminology*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, pp. 159–182.

Steinberger, R., Ebrahim, M., Poulis, A., Carrasco-Benitez, M., Schlüter, P., Przybyszewski, M. & Gilbro, S. (2014). An overview of the European Union's highly multilingual parallel corpora. *Language Resources and Evaluation* 48, pp. 679–707. [πρόσβαση 6 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από <https://link.springer.com/article/10.1007/s10579-014-9277-0>

Temmerman, R. (2000). *Towards New Ways of Terminology Description. The Sociocognitive Approach*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing.

Wermuth, M.-C. & Verplaetse, H. (2018). Medical terminology in the Western world: current situation. In A. Alsulaiman and A. Allaithy (Eds.) *Handbook of Terminology. Terminology in the Arab world*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 83–108.

Θεόδωρος Βυζάς

Διδάσκων ΠΔ407/80, Ιόνιο Πανεπιστήμιο – ΤΞΓΜΔ

Ηλ-ταχ.: vyzas@ionio.gr

Ελευθερία Δογορίτη

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια

Τμήμα Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Ηλ-ταχ.: edogor@uoi.gr

23 Μεταφράσεις στρατιωτικών εγχειριδίων και κανονισμών «εκ του γαλλικού» για τις ανάγκες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους

Αναστασία Τσαγκαράκη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι στρατιωτικοί κανονισμοί της καποδιστριακής και της οθωνικής περιόδου, βάσει των οποίων λειτούργησαν τα διάφορα στρατιωτικά Σώματα και Όπλα, αποτελούν ίσως το ισχυρότερο παράδειγμα της γαλλικής επιρροής στον Ελληνικό Στρατό, μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των πολιτισμικών μεταφορών μεταξύ της Ελλάδας και της Γαλλίας εκείνη την εποχή. Ακόμη πιο αδιαμφισβήτητο παράδειγμα αποτελεί η μετάφραση και η χρήση του γαλλικού ποινικού στρατιωτικού κώδικα, ελλείπει ελληνικού, με απόφαση της Συνέλευσης της Επιδαύρου το 1822. Η μετάφραση των στρατιωτικών θεσμικών κειμένων που ήταν απαραίτητα στο νεοσύστατο κράτος, για χρήση από τον εθνικό στρατό του, υπήρξε έργο πολλών και σπουδαίων γαλλόγλωσσων Ελλήνων αξιωματικών. Οι στρατιωτικοί αυτοί, εκτός από μεταφραστές, λειτούργησαν και ως ορολόγοι με σοβαρή ευθύνη και επίπονο έργο να τους βαραίνει, δεδομένου ότι κλήθηκαν πολλές φορές να αποδώσουν έννοιες, οι οποίες ακόμη δεν είχαν κατασημανθεί στη γλώσσα-στόχο. Κρίνοντας, όμως, από το πλήθος των μεταφράσεων των στρατιωτικών συγγραμμάτων «εκ του γαλλικού», που ανευρίσκονται ακόμη και σήμερα, το έργο τους υπήρξε αξιοσημείωτου εύρους και υψηλής ποιότητας για πολλές δεκαετίες.

Translations of military manuals and regulations “from French” for the needs of the newly established Greek state

Anastasia Tsagkaraki

ABSTRACT

The military regulations of the Kapodistrian and Ottonian period, according to which the various Military Corps and Arms operated, constitute the strongest example of French influence in the Greek Army, within the wider context of cultural transfers between Greece and France at that time. An even more striking example is the translation and use of the French penal code, in absence of a Greek one, by resolution of the Assembly of Epidavros in 1822. The translation of the military institutional texts that were necessary to the newly established State, for use by its national army, was the task of many great French speaking Greek officers. These military officers, apart from translators, also acted as terminologists with a serious responsibility and an arduous work to burden them, since they were often called upon to translate concepts for which no term existed as yet. Judging, however, by the numerosity of translations of the French military manuals still found today, their work has been of remarkable range and high quality, for several decades.

0 Εισαγωγή

Από το ξέσπασμα της Επανάστασης του 1821 έως και τις αρχές της οθωνικής περιόδου οι πολιτισμικές μεταφορές μεταξύ της Ελλάδας και της Γαλλίας σε όλες τις εκφάνσεις των στρατιωτικών πτυχών ήταν ιδιαίτερα έντονες. Η γαλλική επιρροή στον Ελληνικό Στρατό έχει σαφώς τις ρίζες της στην εποχή της Επανάστασης, όταν Γάλλοι φιλέλληνες στρατιωτικοί (γνωστοί ως «Φιλέλληνες του 1821») αποφάσισαν να υπηρετήσουν τον Αγώνα για την ανεξαρτησία παρακινημένοι από ρομαντικά ιδανικά (Barau, 2001). Ακολούθησαν οι φιλέλληνες μαχητές του Γάλλου συνταγματάρχη Κάρολου Φαβιέρου, που ανέλαβε την αρχηγία του ελληνικού Τακτικού Στρατού το 1825 (Βυζάντιος, 1901) και οι Γάλλοι αξιωματικοί του στρατάρχη Nicolas-Joseph Maison, που κλήθηκαν από τις Μεγάλες Δυνάμεις να εκκαθαρίσουν την Πελοπόννησο από τα τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα το 1828 (Μπαλωτή, 1993). Άλλοι –μη μαχητές– Γάλλοι φιλέλληνες, φορείς φιλελεύθερων ιδεών και θεωριών, όπως οι σαινσιμονιστές, κατέφθασαν στον ελλαδικό χώρο κατά την καποδιστριακή και την οθωνική εποχή, επιθυμώντας να συμβάλουν στη συγκρότηση του νέου κράτους. Κυρίως, όμως, από την επαναστατική περίοδο έως και την καποδιστριακή εποχή, ο Ελληνικός Στρατός ήταν εκείνος που εκπαιδεύτηκε υπό την καθοδήγηση Γάλλων αξιωματικών που βρέθηκαν στην Ελλάδα και συγκρότησαν τα διάφορα εξειδικευμένα Σώματα (Βακαλόπουλος, 1991) και μάλιστα με γαλλική χρηματοδότηση (ΓΕΣ/ΔΙΣ, 2005).

Η εκπαίδευση των Ελλήνων αξιωματικών από Γάλλους εκπαιδευτές πραγματοποιήθηκε – σαφώς– με βάση τα γαλλικά πρότυπα και τους γαλλικούς κανονισμούς, που περιλάμβαναν τόσο θεωρητικό όσο και πρακτικό μέρος. Πρώτος εκπαιδευτής των Ελλήνων αξιωματικών υπήρξε ο Ελληνογάλλος Joseph Baleste (Τσαγκαράκη, 2021), που έδρασε στον πρώτο στρατιωτικό πυρήνα που συγκροτήθηκε ποτέ σε ελεύθερο ελληνικό έδαφος, στην Καλαμάτα τον Ιούλιο του 1821 (Διαμαντής, 1966). Ακολούθησε ο Alexis Mailliet που συγκρότησε «Έλληνικη Σχολή», όπως την αποκαλεί ο ιστοριογράφος του Τακτικού Στρατού Χρήστος Βυζάντιος, και χρησιμοποιούσε πίνακα και διερμηνέα. Παράλληλα, ο Saint Martin οργάνωσε την Επιμελητεία του Στρατού, αποκλειστικά με Έλληνες γαλλομαθείς, που έφεραν ιδιαίτερη στολή και έδιναν όρκο στον Γάλλο προϊστάμενό τους, αλλά και ο Auguste-Théodore Garnot οργάνωσε το Σώμα Μηχανικού με επίλεκτους, υψηλά αμειβόμενους Έλληνες αξιωματικούς, ορισμένοι εκ των οποίων είχαν πραγματοποιήσει τις σπουδές τους στη Γαλλία (Βυζάντιος, 1901).

Ο Σπυρίδων Σωνιέρος, αξιωματικός του οποίου τη ζωή και το έργο του εξιστορούμε στη διατριβή μας, αναφέρει στο προσωπικό του ημερολόγιο ότι χρησιμοποιούσαν γαλλικά στρατιωτικά έντυπα, «γαλλικά προτυπωμένα φύλλα», που μεταφράστηκαν στα Ελληνικά

προς χρήση του Στρατού Ξηράς, και ότι πραγματοποιείτο καθημερινή θεωρητική διδασκαλία αξιωματικών και υπαξιωματικών με ερωταποκρίσεις, βάσει γαλλικού κανονισμού που διδασκόταν ανά παράγραφο και ανά άρθρο (Τσαγκαράκη, 2020). Αλλά και η εκτέλεση στρατιωτικών ασκήσεων πραγματοποιείτο και αυτή αρχικά αποκλειστικά με γαλλικούς κανονισμούς. Πρώτος ήταν ο γαλλικός Κανονισμός Εκστρατείας του 1791, ελαφρώς αναθεωρημένος το 1818, που μεταφράστηκε και εφαρμόστηκε για πολλά χρόνια στην Ελλάδα. Από το 1835 είχε κυκλοφορήσει –εξάλλου– *Κανονισμός Ασκήσεων Πεζικού* σε τρία μέρη (Σχολεία Ουλαμού, Λόχου και Τάγματος), που προερχόταν από γαλλικό εγχειρίδιο, όπως και γαλλικό διάταγμα του 1829 για τα τακτικά στρατεύματα, που υιοθετήθηκε από τον Ελληνικό Στρατό το 1832. Αλλά και αργότερα, το 1859, εγκρίθηκε και πάλι από το Υπουργείο Στρατιωτικών η εισαγωγή στο Πεζικό του γαλλικού *Κανονισμού Ασκήσεων των Ταγμάτων Ακροβολιστών* (ΓΕΣ/ΔΙΣ, 2005), χωρίς να εξαντλούνται τα παραδείγματα σε αυτές μονάχα τις περιπτώσεις.

Από την άλλη μεριά, η συμβίωση και η στενή συνεργασία Ελλήνων και Γάλλων αξιωματικών, κατά τα πρώτα έτη ζωής του νεοσύστατου κράτους, ευνόησε τη γαλλομάθεια στις τάξεις του στρατεύματος. Στο τακτικό Σώμα συγκροτήθηκε κατά την οθωνική εποχή, όπως και νωρίτερα, «σχολείο» για υπαξιωματικούς και αξιωματικούς, όπου γινόταν εκμάθηση γαλλοελληνικής μετάφρασης (Τσαγκαράκη, 2020). Εξέχουσα θέση είχε επίσης η Γαλλική και στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων (τότε *Κεντρικό Πολεμικό Σχολείο*), όπου ήταν η επίσημη γλώσσα κατά την καποδιστριακή περίοδο και πολλά από τα συγγράμματα διδάσκονταν στους Ευέλπιδες απευθείας στη γαλλική γλώσσα. Η Σχολή είχε συσταθεί το 1828 από τον Γάλλο μηχανικό Pauzié Banne, πρώτο διοικητή της. Τελικά, το 1841 καθορίστηκε ως γλώσσα της αλληλογραφίας του Ελληνικού Στρατού μόνο η Ελληνική. Η χρήση κάθε άλλης γλώσσας απαγορεύτηκε (ΓΕΣ/ΔΙΣ, 2005).

1 Προφίλ των μεταφραστών

Σήμερα, η διαπολιτισμική διάσταση της μετάφρασης είναι πλέον αναγνωρισμένη και ο μεταφραστής θεωρείται κατ' εξοχήν πολιτισμικός διαμεσολαβητής (Espragne, 2013). Η λειτουργία αυτή δεν περιορίζεται στη μετάφραση λογοτεχνικών κειμένων, αλλά σαφώς επεκτείνεται και στη μετάφραση ειδικών κειμένων. Την εποχή που εξετάζουμε τα κείμενα αυτά ήταν σαφώς απαραίτητα για τη συγκρότηση του ελληνικού κράτους (Sfoini, 2015) και ο μεταφραστής βρισκόταν συχνά μπροστά στον σκόπελο της δημιουργίας νεολογισμών, καλούμενος να αποδώσει έννοιες, οι οποίες δεν είχαν κατασημανθεί έως τότε στη γλώσσα-στόχο. Το φαινόμενο αυτό ήταν ιδιαίτερα έντονο σε πολλούς επιστημονικούς τομείς –μεταξύ των οποίων ο τομέας της στρατιωτικής νομοθεσίας και της πολεμικής τέχνης των διαφόρων

Όπλων–, καθώς το επίπεδο αμάθειας και άγνοιας ήταν υψηλό. Η μεταφραστική ενασχόληση, λοιπόν, επέβαλε σε πολλούς στρατιωτικούς να καταστούν εκτός από μεταφραστές και ορολόγοι με σοβαρή ευθύνη και επίπονο έργο να τους βαραίνει, προκειμένου να εξελιγίσουν με επιτυχία τα στρατιωτικά θεσμικά κείμενα που ήταν απαραίτητα στο νεοσύστατο κράτος για χρήση από τον εθνικό στρατό του (Βυζάντιος, 1860). Η οροποίηση, αναπόφευκτο αποτέλεσμα της μεταφραστικής πράξης με την οποία καταπιάστηκαν, ήταν ιδιαίτερα δύσκολη, καθώς οδήγησε στη γένεση νεοόρων (απλών, σύμπλοκων ή σύνθετων) πολλοί από τους οποίους ήταν δάνειοι. Ειδικά, κατά την επαναστατική και την καποδιστριακή περίοδο, η πλειονότητα των Ελλήνων μεταφραστών αποτελείτο από σπουδαστές, λόγιους λογοτέχνες ή –στην περίπτωση των Ελλήνων στρατιωτικών ειδικότερα– εγγράμματος αγωνιστές, οι περισσότεροι από τους οποίους ήταν και μέλη της Φιλικής Εταιρείας (Sfoini, 2015). Επρόκειτο συνήθως για απλούς εγγράμματος αστούς, στρατιωτικούς αξιωματούχους με βασική ελληνική μόρφωση, αλλά ευρωπαϊκή κουλτούρα ή, ακόμη καλύτερα, για Έλληνες αξιωματικούς με ευρωπαϊκές σπουδές που είχαν επιστρέψει από την ελληνική διασπορά για να υπηρετήσουν, με σκοπό την ανάταση της μητέρας πατρίδας.

2 Στρατιωτικοί κανονισμοί ως μεταφράσματα

Οι στρατιωτικοί κανονισμοί της καποδιστριακής και της οθωμανικής περιόδου –και όχι μόνον αυτής– βάσει των οποίων λειτούργησαν τα στρατιωτικά Σώματα και Όπλα αποτελούν ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού που ονομάζουμε «γαλλική επιρροή» στον Ελληνικό Στρατό. Οι στρατιωτικοί κανονισμοί και τα εγχειρίδια, που μεταφράστηκαν σταδιακά από γαλλομαθείς Έλληνες αξιωματικούς για τις ανάγκες του νεοσύστατου κράτους, αφορούσαν όλα τα Όπλα και τα Σώματα (Πεζικό, Πυροβολικό, Ιππικό, Μηχανικό κ.ά.) και διακρίνονται σε: α) εγχειρίδια ελληνικά που τυπώθηκαν στη Γαλλία, β) κανονισμούς και εγχειρίδια που αποτελούσαν πιστή μετάφραση των αντίστοιχων γαλλικών, γ) κανονισμούς που συντάχθηκαν με βάση τους αντίστοιχους γαλλικούς, χωρίς να αποτελούν πιστή μετάφρασή τους, και προσαρμόστηκαν στα ελληνικά δεδομένα, δ) εκδόσεις που έκαναν ευρεία ή αποκλειστική χρήση της γαλλικής βιβλιογραφίας, ε) εγχειρίδια που μετέφεραν το πνεύμα του γαλλικού στρατιωτικού δόγματος εν γένει και στ) εγχειρίδια που χρησιμοποιούσαν ευρέως παραπομπές σε γαλλική ορολογία για την απόδοση των αντίστοιχων ελληνικών όρων (Σκαλτσογιάννης, 2011). Η μετάφραση ή η σύνταξη «ἐπὶ τῇ βάσει γαλλικῶν κανονισμῶν» πολλῶν τέτοιων κανονισμῶν γινόταν αρκετές φορές κατ' εντολή του «Υπουργείου Στρατιωτικῶν» (Ηλιού και Πολέμη, επιμ., χ.χ.). Πολλά εγχειρίδια μεταφράστηκαν επιπλέον στη Στρατιωτική Σχολή Ευελπίδων από Έλληνες διοικητές και

αξιωματικούς για τις ανάγκες της Σχολής. Παραδείγματα αποτελούν ο Σκαρλάτος Σούτσος, ο οποίος δίδασκε τακτική, οχυρωματική και τοπογραφία και «έδημιούργησε όλας τὰς λέξεις ὧν εἶχεν ἀνάγκην πρὸς παράδοσιν τῶν μαθημάτων τοῦ» και ο Δημήτριος Σταυρίδης, συνταγματάρχης του Μηχανικού, που «ἐξελλήνιζε πολλὰς λέξεις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς μηχανικῆς, τῆς περιγραφικῆς καὶ ἄλλων πολλῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια ἐδίδασκεν' ἐν δὲ τῷ πυροβολικῷ, τῷ ὀπλοστασίῳ, τῷ ἵππικῷ καὶ ἐν τοῖς στρατιωτικοῖς γραφεῖοις» (Βυζάντιος, 1860). Ανάλογα, ο Μιχαήλ Σοφιανός μετέφρασε Μαθήματα Χαρακωτικῆς καὶ Στρατοπεδευτικῆς το 1848–9 και ο Ιωάννης Ρίζος συνέταξε Μαθήματα Ὀπλικῆς «ἐπὶ τῇ βάσει διαφόρων ξένων στρατιωτικῶν συγγραμμάτων» το 1847 (Ηλίου και Πολέμη, επιμ., χ.χ.).

Άλλα παραδείγματα αξιωματικῶν μεταφραστῶν τῆς περιόδου συνιστοῦν ο Χρήστος Νικολαΐδης ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, ο οποίος εἶναι και ο πρῶτος που «μετεγλώττισε τὸν τότε γαλλικὸν κανονισμὸν τῶν γυμνασίων τοῦ Πεζικοῦ» το 1824 (Βυζάντιος, 1860) και ο προαναφερθεὶς Σωνιέρος (που μετέφρασε γαλλικὸ κανονισμό «τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Στρατοῦ» το 1829, *Ἐγχειρίδιον Ἐκστρατείας* του Πυροβολικοῦ το 1830 και εγχειρίδιο «περὶ καταστάσεως τῆς πυρίτιδος» το 1855 [Τσαγκαράκη 2020]). Επίσης, ἄλλοι αξιωματικοὶ μεταφραστές ἦταν ο Γεώργιος Καρατζάς, ο Σκαρλάτος Σούτσος και ο Δημήτριος Σούτσος. Επιπλέον, ο Χρήστος Βυζάντιος (που μετέφρασε τὸν *Γαλλικὸν κανονισμὸν τῶν πόλεων καὶ φρουρίων* το 1841 και τὸν *Κανονισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Πεζικοῦ* το 1843), ο Κωνσταντῖνος Αἰετός (που μετέφρασε «τὸ γυμνάσιον τοῦ οὐλαμοῦ» και τὰ «χρέη τῶν ὁδηγῶν» του τάγματος το 1830 (Βυζάντιος, 1860) και *Δικονομίαν τῶν διαρκῶν Στρατοδικείων* το 1839), ο Ιωάννης Ζυμβρακάκης (που μετέφρασε τὴν *Τακτικὴν τῶν τριῶν Ὀπλῶν* του Decker το 1855), ο Ζηνόβιος Χαρμολάος (που διασκεύασε τὸν *Ὁδηγὸν τῶν Στρατοδικῶν* του Perrier το 1840 και μετέφρασε τὴν *Ἐπιτομὴν τῆς Τέχνης τοῦ Πολέμου* του Jomini το 1856), ο Βασίλειος Σαπουντζάκης (που μετέφρασε τὸν *Γαλλικὸν Κανονισμὸν τῆς ἐκστρατείας* το 1838, μαζί με τὸν Βυζάντιο) και ο Γρηγόριος Χαντσερής (που συνέταξε *Σκέψεις περὶ τοῦ Ὀρειβατικοῦ Πυροβολικοῦ*, «ἐκ χειρογράφων Γαλλικῶν» το 1855). Συνεχίζοντας, ο Ιωάννης Αἰετός (που μετέφρασε για τὴν κατασκευὴ αλεξικέραυνων και «ερανίστηκε» ἀπὸ γαλλικά συγγράμματα «Περὶ τοῦ Ὀρεινοῦ Πυροβολικοῦ» το 1847–8), ο Αντώνιος Μαυρομιχάλης (που μετέφρασε *Θεωρητικὴν καὶ Πρακτικὴν Ὀχυρωτικὴν*), ο Βλάσιος Βαλτινός (που μετέφρασε *Στοιχειώδη μαθήματα βαλιστικῆς* το 1854), ο Ν. Νέγρης (που μετέφρασε ἀνέκδοτο γαλλικὸ χειρόγραφο *Περὶ Πολεμικῆς Τέχνης* το 1859) ο Φραγκίσκος Σολομών (που ἐξέδωσε *Σύνοψις πρακτικῆν τῶν τοῦ πολέμου*, «συνταχθεῖσα [...] ἐκ στρατηγῶν Γάλλων» το 1860), ο Δημήτριος Ζάνος (που μετέφρασε *Στρατιωτικὴν Ἠθικὴν* το 1850) και ο Δημήτριος Κορομηλάς (που μετέφρασε τὰ *Στοιχειώδη Μαθήματα τῆς*

Όχυρωτική του συνταγματάρχη Εμύ το 1863) κ.ά. Κλείνοντας την αναφορά, άξιοι μνείας είναι και ο Πέτρος Κυράλης, ο Κωνσταντίνος Κροκίδας και ο Αριστείδης Κοντουμάς. Οι μεταφράσεις συνεχίστηκαν και κατά την περίοδο του Γεωργίου Α΄, γνωρίζοντας μάλιστα μια πραγματική έκρηξη, καθώς η πλειονότητα των γαλλικών στρατιωτικών εντύπων μεταφράστηκε τις τέσσερις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, από νέα γενιά αξιωματικών.

Τα θέματα των μεταφρασμάτων ποικίλλουν και περιλαμβάνουν είτε γενικούς τομείς (στρατιωτική οικονομία, στρατιωτική εξάρτηση, τακτική των τριών Όπλων, βαλλιστική, οπλική, οδοποιητική, τοπογραφία, γεφυροποιητική, οχυρωματική, τέχνη του πολέμου, στρατιωτικές ασκήσεις, πρακτική εκπαίδευση) όλων των βαθμίδων και σχηματισμών, είτε εξειδικευμένα ζητήματα, όπως τα αλεξικέραυνα, τα τυφέκια μικρού διαμετρήματος, τους ανιχνευτές του Πεζικού, την κατασκευή διορυγμάτων, τους σιδηροδρόμους, τη χειρουργική «έν πολέμω», ακόμη και τη στρατιωτική ηθική ή τα περιστέρια ως αγγελιαφόρους στρατιωτικών μηνυμάτων (Ηλιού και Πολέμη, επιμ., χ.χ.).

Εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι κατά την καποδιστριακή και την οθωνική περίοδο κυκλοφόρησαν αρκετά στρατιωτικά περιοδικά, τα οποία περιλάμβαναν στην ύλη τους γαλλικά κείμενα σε δίγλωσση απεικόνιση, ή μεταφράσεις τους, που τιτλοφορούσαν χαρακτηριστικά «έκ τοῦ γαλλικοῦ». Τέτοια ήταν: α) Ο *Έφορος Στρατιωτικός* των Κωνσταντίνου Αξελού και Παναγιώτη Ρόδιου, στρατιωτικό περιοδικό σύγγραμμα εκδιδόμενο κατά μήνα, που εμφανίστηκε το 1834, β) Ο *Στρατιωτικός Άγγελος* του Χρήστου Βυζαντίου, περιοδικό σύγγραμμα που διήρκεσε από το 1844 έως το 1848 και γ) Ο *Άπόμαχος* του υπολοχαγού Κωνσταντίνου Πετμεζά το 1858, το οποίο ανέλαβε αργότερα ο Χρήστος Βυζάντιος, καθώς και ο *Παρατηρητής τῶν Δύο Όπλων* του Αθανάσιου Πίσσα που κυκλοφόρησε σε άτακτα διαστήματα.

Εκτός τούτων, Έλληνες αξιωματικοί εξέδωσαν γαλλοελληνικά και ελληνογαλλικά λεξικά τεχνικού ή γενικότερου περιεχομένου. Ενδεικτικά αναφέρουμε: α) *Λεξικὸν Γαλλοελληνικὸν καὶ Ἑλληνογαλλικὸν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ὄρων* // *Dictionnaire des termes scientifiques et techniques* του Ἀντωνίου Ἡπίτη Λοχαγοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ. Ο ἴδιος εξέδωσε και το γενικό *Λεξικὸν ἑλληνογαλλικὸν (καὶ γαλλοελληνικὸν) τῆς λαλουμένης Ἑλληνικῆς γλώσσης (ἥτοι καθαρευούσης καὶ δημώδους)* το 1908–1910. β) Λεωνίδα Παλάσκα, *Γαλλοελληνικὸν Λεξικὸν τῶν ναυτικῶν ὄρων*, ταξινομηθὲν καὶ συμπληρωθὲν ὑπὸ Μιχαὴλ Γούδα Ὑποπλοιάρχου τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ το 1898. γ) *Λεξικὸν τῆς Χωροφυλακῆς*. Ἐκδοθὲν ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου τῆς χωροφυλακῆς Κ. Σαβινώ, μεταφρασθὲν δὲ καὶ τροποποιηθὲν ὑπὸ Ι. Εὐσταθίου, ὑπομοιράρχου 1 τάξεως, το 1846. δ) *Λεξικὸν τῶν Στρατιωτικῶν Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν*, ἐκ τῆς Γαλλικῆς εἰς τὴν Γερμανικὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν,

υπό Γρηγορίου Αλεξάνδρου Χαντσερή, αξιωματικού του Έλληνικού Πυροβολικού το 1847. Ο ίδιος εξέδωσε και το *Όνομαστικὸν Γαλλικὸν καὶ Ἑλληνικὸν τοῦ Τεχνικοῦ Μέρους τοῦ πυροβολικοῦ*, το 1853, το οποίο φέρει υπότιτλο: «Terminologie Gallo-Grecque de la partie technique de l'artillerie», δηλαδή περιλαμβάνει ορολογία γαλλο-ελληνική του τεχνικού μέρους του Πυροβολικού.

Άλλος βασικός παράγοντας που καλλιέργησε τη γαλλική επιρροή στον Ελληνικό Στρατό ήταν η χρήση του γαλλικού στρατιωτικού ποινικού κώδικα, ο οποίος είχε ήδη από το 1822 ορισθεί ως επίσημη στρατιωτική νομοθεσία του κράτους, ελλείψει ελληνικής (BBE, 1857). Ο γαλλικός στρατιωτικός κώδικας είναι αλήθεια ότι συνέχισε να εφαρμόζεται στην Ελλάδα για πολλά χρόνια. Χαρακτηριστική είναι η παράκληση του Πέτρου Κυράλη, εισηγητή στρατοδικείου, που στην εισαγωγή του έργου του *Ἐγχειρίδιον τῶν Πολεμικῶν Συμβουλίων*, μεταφράσματος αντίστοιχου έργου του Γάλλου δικονόμου Chénier το 1851, ζητά από τον βασιλιά Όθωνα την αναθεώρηση του ελληνικού στρατιωτικού ποινικού κώδικα, καθώς στη Γαλλία είχε ήδη συμπληρωθεί και τροποποιηθεί αρκετά έτη πριν (Κυράλης, 1851). Αντίστοιχα, ο Βυζάντιος συγκέντρωσε πολλά νομοθετήματα εκ του γαλλικού σε μια συλλογή που τιτλοφόρησε *Συλλογὴν Στρατιωτικῶν Νόμων καὶ Διατάξεων* το 1853 (Βυζάντιος, 1853). Το ίδιο έπραξε και ο Ιωάννης Κομπότης ο οποίος εξέδωσε *Συλλογὴν ἀπάντων τῶν ἐν ἰσχύϊ ἄρθρων τῶν Γαλλικῶν Στρατιωτικῶν Ποινικῶν Νόμων* το ίδιο έτος (Κομπότης, 1853). Αλλά ακόμη και οι νόμοι που ρύθμιζαν στρατιωτικά ζητήματα είχαν επηρεαστεί από τη Γαλλία. Παράδειγμα αποτελεί ο νόμος για την κατάσταση των αξιωματικών (της ενέργειας, της διαθεσιμότητας, της αργίας, της απόταξης και της αποστρατείας), ο οποίος ήταν ακριβής μετάφραση και αντιγραφή του «Νόμου Soult-Païxhans» του 1834 και εφαρμόστηκε στην Ελλάδα ως το 1928.

Είναι αξιοσημείωτο εντούτοις ότι οι Έλληνες αξιωματικοί δεν περιορίστηκαν μόνον στη μετάφραση στρατιωτικών έργων. Οι πιο τολμηροί από αυτούς μετέφρασαν διηγήματα, μυθιστορήματα, εκθέσεις επί στρατιωτικών θεμάτων, εγκώμια στρατιωτικών ανδρών, αλλά κυρίως ιστορικά έργα, όπως για παράδειγμα την *Παλαιάν Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος* (Σούτσος, 1836α), την ιστορία της Σικελίας (Σούτσος, 1836β) της Ρωσίας (Κροκιδάς, 1856) κ.ά. (Ηλιού και Πολέμη, επιμ., χ.χ.).

3 Εκδόσεις στρατιωτικών μεταφραστικών έργων που ανευρίσκουμε σήμερα

Επιχειρώντας μια πρώτη γενική αποτίμηση του πλήθους των στρατιωτικών μεταφρασμάτων «εκ του γαλλικού», ο ερευνητής βρίσκεται μπροστά σε έναν θησαυρό μεταφραστικών έργων, ο οποίος, όμως, δεν γίνεται αμέσως φανερός. Το γεγονός αυτό εξηγεί ίσως γιατί το σώμα κειμένων αυτού του είδους δεν έχει τύχει ακόμα συστηματικής μεταφραστικής και

επιστημονικής μελέτης. Έτσι, αν επιχειρήσει κανείς να αναζητήσει σε βιβλιογραφικούς καταλόγους μεταφράσματα «εκ του γαλλικού», θα λάβει χιλιάδες αποτελέσματα λογοτεχνικού, κυρίως, περιεχομένου. Για την έρευνά μας, πρώτη στο είδος της, στο πλαίσιο της παρούσας ανακοίνωσης, στηριχθήκαμε αποκλειστικά στον πλέον εμπειριστατωμένο κατάλογο της «Ελληνικής Βιβλιογραφίας του 19ου αιώνα» του Μουσείου Μπενάκη, που περικλείει μέσα του όλα τα γνωστά έργα της ελληνικής βιβλιογραφίας με ένδειξη επιπλέον των βιβλιοθηκών στις οποίες αυτά ανευρίσκονται. Στον συγκεκριμένο κατάλογο, μια επισταμένη αναζήτηση ανά Σώμα ή Όπλο (Πεζικό, Πυροβολικό, Ιππικό, Μηχανικό, Ναυτικό κτλ.), ανά επιστημονικό τομέα (οχυρωματική, υδραυλική, πολεμική τέχνη κ.ά.), ανά στρατιωτική βαθμίδα (υπαξιωματικών, αξιωματικών, λοχαγού, ταγματάρχου κ.ά.) ή με άλλες λέξεις κλειδιά, όπως: «Γαλλίας», «εκστρατείας», «κανονισμός», «στρατιωτικός/ή» κτλ. αποφέρει εντυπωσιακά αποτελέσματα: 97 έντυπα που αναφέρουν αποδεδειγμένα στον τίτλο τους την ένδειξη «εκ του γαλλικού» ή άλλη ισότιμη αναφορά, τα οποία περιλαμβάνουν στρατιωτικούς κανονισμούς, στρατιωτικά εγχειρίδια παντός τύπου, μελέτες στρατιωτικής επιστήμης, εκθέσεις, ακόμα και πραγματείες. Σε αυτόν τον αριθμό δεν συμπεριλαμβάνονται τα λεξικά που ανεβάζουν το σώμα κειμένου σε πάνω από 100 τίτλους. Σίγουρα, όμως, το σύνολο είναι μεγαλύτερο, καθώς πολλά έντυπα, ενώ δηλώνουν στον τίτλο τους ότι δανείζονται από ξένες μελέτες, δεν αναφέρουν την καταγωγή των μελετών αυτών (Ηλιού και Πολέμη, επιμ., χ.χ.).

4 Ιστορία των στρατιωτικών παραγγελμάτων «αλτ», «αρμ» και «μαρς»

Πρώτη ενδιαφέρουσα μελέτη για τις εκδόσεις στρατιωτικών συγγραμμάτων στην Ελλάδα, όπως αναφέρθηκαν ανωτέρω, παρέχει ο Βυζάντιος σε ενδιαφέρον δημοσίευσμά του που τιτλοφορεί «Περὶ τῆς Στρατιωτικῆς Φιλολογίας» στο στρατιωτικό περιοδικό *Ἀπόμαχος* το 1860 (Βυζάντιος 1860). Επιπλέον, επικρίνοντας τους νεολογισμούς που εισήγαγε ο Χαντσερής στα παραγγέλματα του στρατού το έτος εκείνο (Χαντσερής, 1860) αναφέρεται στην ιστορία των στρατιωτικών παραγγελμάτων, τα οποία εκπορεύτηκαν από τους γαλλικούς κανονισμούς και στη συνέχεια εξελληνίστηκαν. Τα καυστικά του σχόλια κατά του Χαντσερή καταδεικνύουν ότι οι νεολογισμοί δεν ήταν πάντα εύληπτοι, ούτε γίνονταν πάντοτε αποδεκτοί από τη στρατιωτική κοινότητα αδιαμαρτύρητα. Επιθυμώντας, όμως, να φωτίσουμε την άγνωστη ιστορία των κοινότυπων σήμερα στρατιωτικών παραγγελμάτων «αλτ», «αρμ», και «μαρς», παραθέτουμε τη μαρτυρία του σύμφωνα με την οποία ο Φαβιέρος «μετέλλαξε» τα παραγγέλματα που είχε παραλάβει από τον στρατηγό Ρόδιο ως εξής: «τὸ εἶτε (sic) μὲ τὸ μάρς, τὸ σῆτε μὲ τὸ ἄλτ, καὶ τὸ ὄπλον μὲ τὸ ἄρμ». «Τὰς δὲ μεταβολὰς ταύτας δὲν ἐπήνεγκε χάριν φραγκισμοῦ, [...] ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ παραγγέλματα ἔμελλε πλέον νᾶ ἐφαρμοσθῶσιν ἐν τῷ σταδίῳ τῆς μάχης, καὶ ὡς πολεμικὸς ἀνὴρ, ἔχων μεγίστην

πείραν τοῦ πολέμου, [...] παρετήρησεν ὅτι, ἐπειδὴ τὸ εἶτε (sic) μὲ τὸ σῆτε ἦσαν ταυτόφωνα, ὡς ἐκ τούτου, [ἦτο] πιθανὸν νᾶ προξενηθῇ σύγχυσις εἰς τοὺς παραγγελλομένους ἐν ὥρα μάχης, ὅτε καὶ ἡ ἐλαχίστη παρεξήγησις τοῦ παραγγέλματος ἐδύνατο νᾶ προξενήσῃ τὸν ὀλεθρον τοῦ στρατεύματος, ὡς δυστυχῶς [...] συνέβη ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Χαϊδαρίου [...]» (Βυζάντιος, 1860).

Αδιαμφισβήτητα, τὸ ζήτημα τῆς μετάφρασης στρατιωτικῶν κανονισμῶν ἀπὸ τῆς γαλλικῆς στῆς ἐλληνικῆς γλῶσσαι παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, δεδομένου ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς Στρατὸς συνέχισε νὰ υιοθετῇ γαλλικοὺς στρατιωτικοὺς κανονισμοὺς καὶ κατὰ τὸν 20ὸ αἰῶνα (Κατσιώστας, 2011). Χρήζει δὲ περαιτέρω ιστορικῆς, μεταφραστικῆς καὶ γλωσσολογικῆς μελέτης. Παραμένει ὁμως ἐκπληκτικὸ τὸ γεγονός ὅτι ἀκόμα καὶ σήμερα συναντᾶμε μεταφράσεις γαλλικῶν στρατιωτικῶν συγγραμμάτων στὶς ἐλληνικὲς Ἑνοπλεις Δυνάμεις, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ μετάφραση τῆς *Εἰσαγωγῆς στὴ Στρατηγικὴ* τοῦ André Beaufre ἀπὸ τὸν ἀντιστράτηγο Παναγιώτη Μαυρόπουλο ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ ΓΕΕΘΑ τὸν Μάιο τοῦ 2015, γεγονός ποὺ ἀποδεικνύει τὴν ἰσχυρὴ καὶ μακρόχρονη παράδοση πολιτισμικῶν μεταφορῶν στὸν τομέα αὐτὸν μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Γαλλίας.

Βιβλιογραφία

- Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων (1857). Ἀρχεῖα τῆς Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, 1821–1832, τόμος Α΄: Πρακτικὰ τοῦ Βουλευτικοῦ καὶ προβουλευόμενα τῆς Α΄ Βουλευτικῆς περιόδου (1822–1823) καὶ λοιπὰ δημόσια ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1821, 1822, 1823. Ἀθήνα: Βιβλιοθήκη τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων
- Βυζάντιος, Χ. (1853). *Συλλογὴ στρατιωτικῶν νόμων καὶ διατάξεων*. Ἀπὸ τὸ 1821 μέχρι τοῦ 1853. Ἀθήνα: χ.ε.
- Βυζάντιος, Χ. (1860). Περὶ τῆς Στρατιωτικῆς Φιλολογίας. *Ἐφημερίς τοῦ Στρατοῦ Ἀπόμαχος*, ΚΑ΄, σ. 329–344.
- Βυζάντιος, Χ. (1901). *Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Ἑλλην. Ἐπανάστασιν ἐκστρατειῶν καὶ μαχῶν καὶ τῶν μετὰ ταῦτα συμβάντων, ὧν συμμετέσχεν ὁ Τακτικὸς Στρατός, ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1833*. Ἀθήνα: χ.ε.
- ΓΕΣ/ΔΙΣ (2005). *Ἡ ἱστορία τῆς οργάνωσης τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ, (1821–1954)*. Ἀθήνα: Γενικὸ Ἐπιτελεῖο Στρατοῦ / Διεύθυνση Ἱστορίας Στρατοῦ.
- Διαμαντῆς, Κ. (1966). Δημήτριος Ὑψηλάντης (1793–1832) – Μέρος Α΄: Πληρεξούσιος τοῦ Γεν. Ἐπιτρόπου τῆς Ἀρχῆς. Ἀθήνα: χ.ε.
- Ηλιοῦ, Φ. καὶ Πολέμη, Π. (επιμ.). (χ.χ.). *Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19οῦ αἰῶνα: Ἡλεκτρονικὸς κατάλογος*. Μουσεῖο Μπενάκη, Βιβλιολογικὸ Ἐργαστήρι «Φίλιππος Ηλιοῦ». [πρόσβαση 10 ἰουλίου 2021]. Διαθέσιμο ἀπὸ: www.benaki.gr/bibliology/search
- Κατσιώστας, Δ. (2011). Ἡ ἀναδιοργάνωση τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων καὶ τὸ ἔργο τῆς γαλλικῆς στρατιωτικῆς ἀποστολῆς Eyδoux. Στὸ: ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Οἱ πολιτικοστρατιωτικὲς σχέσεις Ἑλλάδας-Γαλλίας (19ος–20ός αἱ)*, Ἀθήνα: ΔΙΣ, σ. 59–76.
- Κομπότης, Ι. (1853). *Συλλογὴ ἀπάντων τῶν ἐν ἰσχύϊ ἄρθρων τῶν Γαλλικῶν Στρατιωτικῶν Ποινικῶν Νόμων, Ἐν ἧ προστίθενται καὶ ἅπαντες οἱ μέχρι τοῦδε ἐκδοθέντες ἑλληνικοὶ στρατιωτικοὶ ποινικοὶ νόμοι καὶ τινὲς διοικητικοί, Ἐκδοθεῖσα ὑπὸ Ι. Κομπότου Ταγματάρχου*

τοῦ πεζικοῦ τῆς Γραμμῆς καὶ Διευθυντοῦ τοῦ τμημ. τῆς Δικαιοσύνης τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν. Αθήνα: Τύποις Φ. Καραμπίνη καὶ Κ. Βάφα.

Κροκιδάς, Κ. (1856). Νικολάου Καραμζίνου *Ἱστορία τῆς Αὐτοκρατορίας τῆς Ρωσίας*. Ἐξελληνισθεῖσα ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ, παραβληθέντος πρὸς τὸ Ρωσσικὸν πρωτότυπον Ὑπὸ Κωνσταντίνου Σ. Κροκιδᾶ. Αθήνα: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως.

Κυράλης, Π. (1851). *Ἐγχειρίδιον τῶν πολεμικῶν συμβουλίων ἢ Συλλογὴ ζητημάτων τοῦ Στρατιωτικοῦ Δικαίου – Μεταφρασθὲν ἐκ τοῦ γαλλικοῦ*. Αθήνα: χ.ε.

Μπαλωτή, Ξ. (1993). Μαιζών, ἓνας μεγάλος Φιλέλληνας – Η εκστρατεία του στην Πελοπόννησο. Αθήνα: Ελληνική Ευρωεκδοτική.

Σκαλτσογιάννης, Γ. (2011). Η Ανωτέρα Σχολὴ Πολέμου καὶ ἡ Γαλλικὴ Στρατιωτικὴ Αποστολὴ στην Ελλάδα (1925–1928). Στο: ΓΕΣ/ΔΙΣ, *Οι πολιτικοστρατιωτικὲς σχέσεις Ελλάδας–Γαλλίας (19ος–20ός αι)*. Αθήνα: ΔΙΣ.

Σούτσος, Δ. (1836α). *Ἐπιτομὴ τῆς Παλαιᾶς Ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος* Πρὸς χρῆσιν τῆς Νεολαίας Συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Κυρίου Κόμητος Σεγύρου, Μέλους τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Καὶ Μεταφρασθεῖσα Παρὰ τοῦ Δ. Α. Σούτσου. Ἀξιωματικοῦ τοῦ Ἱππικοῦ. Τέσσερις τόμοι. Αθήνα: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ι. Φιλήμονος.

Σούτσος, Δ. (1836β). *Ἐπιτομὴ τῆς Παλαιᾶς Ἱστορίας τῆς Σικελίας καὶ Καρχηδόνας* Πρὸς χρῆσιν τῆς Νεολαίας, Συγγραφεῖσα παρὰ τοῦ Κυρίου Κόμητος Σεγύρου, Μέλους τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Καὶ Μεταφρασθεῖσα Παρὰ τοῦ Δ. Α. Σούτσου. Ἀξιωματικοῦ τοῦ Ἱππικοῦ. Τέσσερις τόμοι. Αθήνα: Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Ι. Φιλήμονος.

Τσαγκαράκη, Α. (2020). *Η ζωή καὶ τὸ ἔργο τοῦ Σπυρίδωνα Σωνιέρου. Συμβολὴ στις ελληνογαλλικὲς πολιτισμικὲς καὶ στρατιωτικὲς σχέσεις*. Διδακτορικὴ Διατριβή. Αθήνα: Τμήμα Γαλλικῆς Γλώσσας καὶ Φιλολογίας, Φιλοσοφικὴ Σχολή, Εθνικὸ καὶ Καποδιστριακὸ Πανεπιστήμιο Αθηνῶν.

Τσαγκαράκη, Α. (2021). Ο Ἕλλην Baleste: προσωπογραφία ἐνὸς ἥρωα τῆς Κρητικῆς Επανάστασης, ελληνογαλλικῆς καταγωγῆς, Στο: Ανδριώτης Ν. & Κολοβός Η. (επιμ.), *Ὁψεις τῆς Επανάστασης τοῦ 1821 στην Κρήτη*, Χανιά: Κοινωφελὲς Ἰδρυμα Αγία Σοφία, Δήμος Αποκορώνου & Βικελαία Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Ηρακλείου, σ. 193–206.

Χαντσερής, Γ. (1860). *Περὶ τῶν ἐν ταῖς ἀσκήσεσι καὶ ταῖς τακτικαῖς κινήσεσι τοῦ στρατοῦ παραγγελμάτων*, μετὰ σημειώσεων, μαρτυριῶν καὶ παραπομπῶν, ὑπὸ Γρηγορίου Ἀλεξάνδρου Χαντσερῆ, λοχαγοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ, καὶ Εἰσηγητοῦ παρὰ τῷ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργείῳ. Αθήνα: Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως.

Barau, D. (2001). La mobilisation des philhellènes en faveur de la Grèce, 1821–1829. Στο: Cambrézy, L.– Lassailly-Jacob, V. (επιμ.) *Populations réfugiées. De l'exil au retour*. Paris: IRD, [Colloques et Séminaires], pp. 37–76.

Espagne, M. (2013). La notion de transfert culturel. *Revue Sciences/Lettres*, 1, pp. 2–8.

Sfoini, A. (2015). Transfert des idées par la voie de la traduction pendant l'ère révolutionnaire grecque (1797–1832). *The Historical Review/La Revue Historique*, Vol. XXII, pp. 47–74.

Αναστασία Τσαγκαράκη

Συγγραφέας-μεταφράστρια

Ηλ-ταχ.: nattsag@hotmail.com

24 Multilingual terminology: tracing equivalence in cases of conceptual non-equivalence in legal terminology

Eleni Svoronou

ABSTRACT²⁰⁰

In modern society, where physical boundaries are being redefined and international collaboration is being intensified, language and terminology are revisited under this scope of accelerated mobilities. This process is the outcome of the need to communicate in multilingual contexts, where all participants must understand the concepts underlying the lexical choices in a non-native language, or source language (SL) in translational context. It is in such a multilingual environment that the role of terminology management and translation becomes current, with one of the most challenging tasks resting on accurately rendering the terms used and diffused. In fields such as law, however, which has strong links with the cultural specificities of a given society, one can, as a minimum, wonder as to the feasibility of accurately rendering SL terms into a different linguistic and cultural system; this becomes even more stark when the underlying concepts are absent. This paper aims at addressing the above question by presenting challenges of conceptual equivalence in legal translation by using some characteristic Greek/English term pairs in the sub-domains of Civil, Commercial and Penal Law. As such this paper can contribute to the discussion of equivalence between Greek legal terms and their English counterparts as well as to the question whether this is even achievable in the case of conceptual gaps. At the same time this paper explores the potential translation strategies when attempting to accurately convey the conceptual nexus of a given source language term to the target language.

Αναζητώντας την ισοδυναμία σε εννοιολογικό επίπεδο στο πλαίσιο της δίγλωσσης Ελληνικής και Αγγλικής νομικής ορολογίας

Ελένη Σβορώνου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στη σύγχρονη εποχή, όπου επαναπροσδιορίζονται τα φυσικά σύνορα και η διεθνής συνεργασία εντατικοποιείται, η επανεξέταση του ρόλου της γλώσσας και της ορολογίας αποτελεί φυσική απόρροια αυτών των φαινομένων. Αυτό οφείλεται στην ανάγκη για επικοινωνία σε ένα πολύγλωσσο περιβάλλον, όπου όλοι οι συμμετέχοντες θα πρέπει να έχουν αμοιβαία κατανόηση των εννοιών που περικλείουν οι

²⁰⁰ This paper is part of the dissertation thesis submitted in the course of Master of Arts in Translation of Hellenic American University by the author Eleni Svoronou; the work was supervised by Dr. Themis Kaniklidou, Provost. Full title of the dissertation: "Revisiting the Greek and English Legal Term Pairs in the Domains of EU, Civil, Commercial, and Penal Law Based on the Underlying Concepts: A Critical Reflection on Equivalence and the Role of Terminologists and Translators" (https://termcoord.eu/wp-content/uploads/2020/11/Dissertation_Eleni-Svoronou.pdf).

γλωσσολογικές επιλογές σε επίπεδο γλώσσας-πηγής. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο ο ρόλος της διαχείρισης ορολογίας και της μετάφρασης είναι πιο επίκαιρος από ποτέ και μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζουν είναι η απόδοση των εννοιών που αντικατοπτρίζουν οι χρησιμοποιούμενοι από τη γλώσσα-πηγή όροι με ακρίβεια και συνέπεια στη γλώσσα-στόχο. Σε επιστημονικά πεδία όπως το Δίκαιο, ωστόσο, όπου οι πολιτιστικοί δεσμοί του δικαιοσύνης συστήματος μιας δεδομένης κοινωνίας είναι άρρηκτοι με την αντίστοιχη ορολογία και το συναφές εννοιολογικό πλέγμα αυτής, γεννάται μοιραία το ερώτημα κατά πόσον η συγκεκριμένη εργασία μπορεί να είναι επιτυχής. Είναι, άραγε, δυνατόν να αποδοθούν στη γλώσσα-στόχο το νομικό και γλωσσολογικό σύστημα μίας άλλης γλώσσας και κατ' επέκταση ενός άλλου δικαιοσύνης συστήματος, ιδιαίτερα όταν οι έννοιες που παρουσιάζονται στη γλώσσα-πηγή απουσιάζουν πλήρως από τη γλώσσα-στόχο και το συναφές δικαιοσύνης σύστημα;

Στην προσπάθεια απόκρισης στο παραπάνω ερώτημα, πραγματοποιήθηκε έρευνα μερικών όρων της Ελληνικής στους τομείς του αστικού, εμπορικού και ποινικού δικαίου. Οι όροι και ορισμοί αυτών αντλήθηκαν από κείμενα όπως ο Αστικός Κώδικας (Α.Κ.), ο Ποινικός Κώδικας (Π.Κ.) και αποφάσεις της Νομολογίας των ελληνικών δικαστηρίων. Στο πλαίσιο αυτό έγινε προσπάθεια εύρεσης των ισοδύναμων Αγγλικών όρων, αναζητώντας αυτούς στη βάση δεδομένων IATE (Interactive Terminology for Europe – Διαδραστική Ορολογία για την Ευρώπη), αλλά και δίγλωσσα λεξικά. Οι όροι αυτοί οργανώθηκαν σε μία βάση όρων, όπου περιλαμβάνονται τα πεδία αύξων αριθμός, όρος στην Ελληνική, ορισμός, πηγή ορισμού, όρος στην Αγγλική πηγή άντλησης και παραλλαγή, καθώς και μια σχετική σημείωση από δικαιο-συγκριτική σκοπιά. Οι όροι που περιλαμβάνονται στο συγκεκριμένο έργο είναι καθαρά ενδεικτικοί και αποτελούν τμήμα πληρέστερης έρευνας που διενεργήθηκε στο πλαίσιο εκπόνησης πτυχιακής εργασίας της γράφουσας, ωστόσο τα παραδείγματα που επιλέχθηκαν είναι ενδεικτικά της έρευνας και του ευρύτερου θεωρητικού προβληματισμού.

Η έρευνα κατέδειξε ότι οι παραπάνω ενδεικτικοί όροι της γλώσσας-στόχου σε πολλές περιπτώσεις ουσιαστικά προσεγγίζουν τις έννοιες των όρων της γλώσσας-πηγής, δίχως να ταυτίζονται εννοιολογικά. Κάτι τέτοιο, ωστόσο, είναι αμφίβολο αν πράγματι ικανοποιεί την ανάγκη για απόλυτη αμοιβαία κατανόηση των συναλλασσόμενων, παρόλο που ως προσέγγιση βασίζεται στις πάγιες αρχές της επιστήμης της μετάφρασης και της ορολογίας (ΕΛΕΤΟ, 2010). Τα ευρήματα κατέδειξαν ότι είναι ευχερέστερη η εύρεση ισοδύναμου όρου στη γλώσσα-στόχο όταν ο όρος της γλώσσας-πηγής αναφέρεται σε ευρύτερη έννοια (υπερώνυμο) και όχι σε επιμέρους έννοια του δικαιοσύνης συστήματος (υπώνυμο) που δεν απαντάται ή απαντάται μερικώς στο νομικό σύστημα της γλώσσας-στόχου. Ως αποτέλεσμα η ορθή τεχνική προσέγγιση βρίσκεται στο μέσον ανάμεσα στην ορθή γλωσσολογική και την βέλτιστη νομική προσέγγιση. Μάλιστα, η απάντηση στο ερώτημα θα πρέπει να βασιστεί στη φύση της νομικής μετάφρασης που είναι η «μετάβαση» από ένα νομικό σύστημα σε ένα άλλο, μια εργασία κατά την οποία ο βαθμός εναρμόνισης ή προσέγγισης αυτών των συστημάτων συνδράμει είτε ως αρωγός είτε ως εμπόδιο (Mattila σε Valeontis and Krimpas, 2014, σ. 243-244). Συνεπεία των διαφορετικών νομικών συστημάτων προτάθηκε θεωρητικά η χρησιμοποίηση της μεταφραστικής τεχνικής της «λειτουργικής ισοδυναμίας» (functional equivalence) (Šarčević, 1991). Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη προσέγγιση επιλέγεται εν τέλει ο όρος που εννοιολογικά εξυπηρετεί τον ίδιο σκοπό στη γλώσσα στόχο,

υπό συγκεκριμένες κάθε φορά προϋποθέσεις (Arntz, 1993).

Εντούτοις η παραπάνω θέση εν τέλει είναι αμφίβολο αν πράγματι εξυπηρετεί απόλυτα τη λειτουργία των όρων, οι οποίοι ουσιαστικά μεταφέρουν ένα σύμπλεγμα εννοιών και εικόνων σε διανοητικό επίπεδο, από ένα πρόσωπο που ομιλεί και κατανοεί τη γλώσσα-πηγή σε ένα άλλο που ομιλεί και κατανοεί τη γλώσσα-στόχο (Maslias, 2019). Ικανοποιείται ως εκ τούτου η εν λόγω λειτουργία των όρων όταν χρησιμοποιούνται όροι της γλώσσας-στόχου που είναι απλώς «λειτουργικά ισοδύναμοι» δίχως να ταυτίζονται απόλυτα εννοιολογικά; Ενόψει της ανάγκης για κατανόηση των συμμετεχόντων σε μία διεθνή συναλλακτική σχέση, είναι απαραίτητο να γεννάται μία ταυτόσημη εικόνα στο μυαλό του λήπτη και του αποδέκτη, πράγμα που αποτελεί εξάλλου αναπόσπαστο κομμάτι της λειτουργίας της ορολογίας (Maslias, 2019). Η εν λόγω προβληματική, εντάσσεται στο πλαίσιο του Συγκριτικού Δικαίου και θα πρέπει σαφώς να αξιοποιηθούν τα πορίσματα του εν λόγω κλάδου στο πλαίσιο και τη διαδικασία αντιστοίχισης όρων, προκειμένου να υπάρξει εν τέλει ασφάλεια των συναλλαγών, ενώ ο αποδέκτης του εκάστοτε μεταφράσματος θα πρέπει να κατανοεί ότι οι όροι που χρησιμοποιούνται ουσιαστικά αναφέρονται σε ένα «ξένο» (Venuti, 1995) σύστημα.

0 Introduction

0.1 Interdisciplinarity has always been one of the crucial, debated, and yet fascinating features of translation as a field of study and as a process, which in turn affects the translation of terms of a SL to a given Target Language (TL). In texts falling in the domain of Law an additional struggle occurs, since it is required to encompass within a translated text concepts both text receivers are knowledgeable of, and original text producers referred to. The question that looms now is: Is all this even possible when it comes to legal terms? Law as a domain aims to provide the set of rules that regulate the relations between members of a given society. The “relations” that need to be regulated are globally (more or less) the same, however, separate legal systems are shaped nationally (Cao, 2007). This is a result of different regimes, traditions, history – in other words – cultures (Cao, 2007). The termbase that follows includes certain interesting cases of standardized bilingual term pairs for which the models discussed by Cabré (1999) were taken into consideration and the fundamental principle that the relationship between a term and a concept must “monosemous” (Pavel and Nolet, 2001).

1 Termbase

Termbase

Domain: Law							
No	ST	Definition	Definition Ref.	TT	TT Ref.	Variant	Note
1.	αδικοπραξία	unlawful and liable act of a person leading to harm of another	Article 914 of A.K. (1984)	tort	(Stamelos et al, 2015, p. 760)	delict; civil delict	Common law set of rules referring to a civil wrong other than breach of contract (Alcaraz and Hughes 2014, 78).
2.	αμέλεια	liability subcategory referring to the lack of attention one ought to have paid leading either to the said person's failure to foresee the unlawful outcome or to their belief that it will not materialize	Article 28 of P.K. (2019)	negligence	(Stamelos et al, 2015, p. 770)	recklessness	Criminal law experts evaluated the nature of "recklessness" proposing even the introduction of a third kind of liability, a proposal that was rejected by others (Vathiotis, 2006).
3.	ανωτέρα βία	non-labile extraordinary in nature event that could not have been foreseen and prevented by the person affected	Article 330 of A.K.	force majeure	IATE Entry 759275	act of God	The concept of the variant is different to this of force majeure as found in case Gulf v. Oil, (Šarčević, 2000).
4.	διαφυγόν κέρδος	failure to increase one's property as a result of a harmful event	(Stathopoulos, 2004, p. 171)	consequential damage	(Stamelos et al, 2015, p. 906)	loss of profit; indirect loss; incidental damage; consequential loss/damage	No standardized version exists, in view of the different types of damages recoverable under UK contract (Beatson et al, 2010) and tort law.
5.	δικαιοπραξία	declaration of intent bearing a legal consequence as a result thereof	Book 1 of A.K.	legal act	IATE Entry 870306	legal transaction	Concept bound to Civil Law systems leading to target terms that encompass only part of it.
6.	δόλος	mental disposition towards own unlawful actions describing knowledge as to outcome and (i) desire for the said effect; or (ii) acceptance of it as necessary result; or (iii) knowledge and acceptance of this potential	Article 27 of P.K. (2019)	intent	(Stamelos et al, 2015, p. 944)	malice fraud; dolus	The variant "fraud" may be inaccurate in view of the concept of the SL term, since there is no prerequisite of a misrepresentation, which is essential for the concept of "απάτη" under the Greek Penal law.

7.	έγκλημα	punishable conduct characterized under the Law as wrong and imputable	Article 14 of P.K. (2019)	crime	IATE Entry 3584001		The specific components that constitute a “crime” in the SL are not identical to these found in other jurisdictions.
8.	έγκληση	document submitted before the competent authorities by a person harmed by the criminal conduct of another	Article 117 of P.K. (1984)	claim	IATE Entry 886512	charge; complaint	The term is also used for “μήνυση”, without acknowledging the conceptual division found in the fact that “έγκληση” is submitted only by someone harmed.
9.	εμπράγματα δικαιώματα	entitlements of ownership, pledge, mortgage, and usufruct granting erga omnes control over movable and immovable things (res)	Article 973 of A.K. (1984)	rights in rem	IATE Entry 762561		The hyponyms of A.K. (1984) are not necessarily the same in all jurisdictions.
10.	κατοχή	physical control over a thing	Article 974 of A.K. (1984)	possession	IATE Entry 1129880	occupation	The TL terms seem interchangeable, since Common Law does not introduce the relevant division between the two rights of the Greek A.K.
11.	νομή	right referring to one’s physical control over a thing with ownership intention	Article 974 of A.K. (1984)	occupation	(Stamelos et al, 2015, p. 1120)	possession; to hold	
12.	συρροή	set of rules on the manner a punishable conduct is punished based on the crimes and actions number	Article 94 of P.K. (2019)	joinder of offences	(Stamelos et al, 2015, p. 1232)		In Common Law this term serves only “administrative efficiency” (Gianneli, 1997, p.1)

2 Discussion

2.1 The above characteristic examples confirm that in the process of employing a TL term, the lexical choices are in many cases merely approximating the SL concepts (Šarčević, 1991). This is because the relevant concepts serve different purposes, as in the case of “συρροή” (above Entry No. 12) or because of the overlap amongst them in different legal system (Entry No. 3) or the particularities of the relevant concept in the SL system (Entry No. 8 “έγκληση”). Moreover, the findings suggest that it is easier to translate terms referring to general concepts (hypernyms) rather than specific ones. As an example, the term “έγκλημα”, represents in the mind of the Greek receiver all behaviors that are prohibited by penal law similarly to “crime”, regardless some systematic differences found in national laws. On the contrary, when it comes to more specific categories of broader classes (hyponyms), research proved that there are conceptual differentiations between the SL and TL terms (e.g. “νομή”, “κατοχή”).

2.2 In the absence of the highest degree of accuracy between the term pairs one can wonder if the translation choices and strategies employed satisfy the need for mutual understanding. In order to revert to this question, the nature of legal translation should be considered, which is essentially a process of intercultural communication of legal systems (Derlén, 2014). The degree of approximation of these systems acts then as an enabler or barrier to the translation process (Mattila as cited by Valeontis and Krimpas, 2014, pp. 243–244). Additionally, one must keep in mind that the SL legal terms refer to specific concepts with significant features that are triggered to the SL receivers’ mind once the SL author utilizes the relevant term (Valeontis and Krimpas, 2014). Having these remarks in mind, David accurately concludes that certain term pairs introduced by legal dictionaries are rather “dangerous” (1974, as cited in Šarčević, 1991, p. 615), if the TL term concept and set of legal rules differ to these of the SL. The above opinions support the view that legal concerns of Comparative law (Šarčević, 1997) must come into play when it comes to legal translation and therefore one can argue that a mere linguistic analysis is insufficient, whereas a purely legal approach could be chaotic.

2.3 The fundamental feature of the process is that legal translation is primarily a case of conceptual interpretation where an intermediary (translator or terminologist) attempts to transfer a legal system conceptual nexus to the TL (Derlén, 2014, p. 28). However, since this is rather demanding, challenging and sometimes impossible, professionals essentially search for the “closest equivalent concept” or the “functional equivalent” (Šarčević, 1991, p. 615) in the attempt to deliver a *translatum*. Moreover, in cases of “no conceptual

equivalence" (Arntz, 1993, p. 15) the approach to include "loan words" (p. 15), neologisms or even "paraphrase" (p. 16) (Cao, 2007).

2.4 Returning to the above research though, it was observed that this translation strategy leads to term pairs that are partially equivalent on the conceptual level. In such a case, can these linguistic options be equally cognitively processed, in other words "function", in the mind of receivers of two different legal cultures? Lérat mentioned that terms are symbols that reflect concepts set within a specific field (1989, as cited in Cabré, 1999, p. 81) and especially in law they serve as the means through which a number of principles and rules apply (Weisflog, 1987, p. 207 as cited by Cao, 2007, p. 54). Bilingual terms have an additional, complex task of transferring this conceptual nexus of the SL to the TL receiver (Maslias, 2019).

2.5 Having all the above in mind, one can safely conclude that the mental transfer of an accurate image is a fundamental part of the process not satisfied when an "approximate" image is retrieved to the receiver mind. Therefore, in the absence of an accurately corresponding term and concept, in all respects, the most appropriate approach would be to substitute the term with the concept, accurately describing it and keeping the original term as reference for the receiver.

3 Conclusion

3.1 Legal translation lies at the heart of interdisciplinarity and is a process found in-between reality, communication, and regulation of human relations. The above findings suggest that practitioners strive to find "equivalence" in "non-equivalence" in some cases, trying to balance the terminology principles of accuracy, economy and monosemy (ELETO, 2010) with the need for clear understanding and the aim to avoid disputes. These complexities can be harnessed, if the appropriate translation strategies to be followed are isolated. What is essential, is to help all potential receivers understand that the mental images created in their mind, when they read a TL term, are in most cases "foreign" (Venuti, 1995), to those of their own legal system.

References

(a) References in English language

- Alcaraz, E. & Hughes, B. (2014). *Legal translation explained*. New York: Routledge. Available from: <https://doi.org/10.4324/9781315760346>
- Arntz, R. (1993). Terminological equivalence and translation. In: Sonneveld, H.B. & Loening, K.L. (Eds.), *Terminology: Applications in interdisciplinary communication*. John

Benjamins Publishing Company, pp. 5-19. Available from: <https://doi.org/10.1075/z.70>

Beatson, J., Sir, Burrows, A. & Cartwright, J. (2010). *Anson's law of contract*. Oxford.

Cabré, M.T. (1999). *Terminology: Theory, methods and applications*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins. Available from: <https://doi.org/10.1075/tlrp.1>

Cao, D. (2007). *Translating law*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters. Available from: <https://doi.org/10.21832/9781853599552>

Derlén, M. (2014). Multilingualism and legal integration in Europe. In Temmerman, R. & Campenhoudt, M.V. (Eds.), *Dynamics and terminology: An interdisciplinary perspective on monolingual and multilingual culture-bound communication*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, Vol. 16, pp. 17-42. Available from: <https://doi.org/10.1075/tlrp.16>

Gianneli, P. (2006). Joinder & severance of offences. *Faculty Publications*, 325. Available from https://scholarlycommons.law.case.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1324&context=faculty_publications [Accessed 20th July 2021]

Maslias, R. (2019). Plain terminology. *Termcoord*. Available from: <https://termcoord.eu/2019/03/plain-terminology/> [Accessed 20th July 2021]

Pavel, S. & Nolet, D. (2001). *Handbook of terminology*. Minister of Public Works & Government Services Canada. Adapted into English by Christine Leonhardt. Available from <http://www.atesman.info/wp-content/uploads/2015/10/handbook.pdf> [Accessed 30th July 2021]

Šarčević, S. (1991). Bilingual and multilingual legal dictionaries: New standards for the future. *Meta*, 36 (4), pp. 615–626. Available from: <https://doi.org/10.7202/004030ar>

Šarčević, S. (1997). *New approach to legal translation*. Hague/London/Boston: Kluwer Law International. Available from: <https://doi.org/10.1075/target.11.2.17gor>

Šarčević, S. (2000). *Legal translation and legal theory a receiver oriented approach*. Tradulex. Available from: <http://www.tradulex.com/Actes2000/sarcevic.pdf> [Accessed 20th July 2021]

Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. London and New York: Routledge.

(b) References in Greek language

Astikos Kodikas [A.K.] [Civil Code] (1984). (Greece).

Hellenic Society for Terminology [ELETO]. (2010) *Οι διεθνώς τυποποιημένες διαγλωσσικές «αρχές σχηματισμού όρων» (κατά ISO)* [The International standardized translingual principles for term creation (according to ISO)]. *Orographia* 102, pp. 375-376. Available from: http://www.eleto.gr/download/Orographia/Orographia_Epitomi-1_Fylla001-105.pdf [Accessed 30th July 2021]

Valeontis, K. and Krimpas P., (2014). *Νομική γλώσσα - Νομική ορολογία: Θεωρία και πράξη* [Legal Language -Terminology: theory and practice]. Athens: Nomiki Bibliothiki.

Poinikos Kodikas [P.K.] [Criminal Code] (2019). (Greece).

Stamelos, C., Chatzimanoli, D., & Balogianni, E. (2015). *English-Greek Greek-English*

dictionary of legal terms. Athens: Nomiki Bibliothiki.

Vathiotis, K. (2006). Recklessness, αδιαφορία υπαιτιότητα [Recklessness, disregard, liability]. *Poinika Chronika* 1, p. 5.

ΑΓΓΛΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΓΛΩΣΣΑΡΙ¹

ΑΓΓΛΙΚΟΣ ΟΡΟΣ	ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΟΣ
civil law	αστικό δίκαιο
commercial law	εμπορικό δίκαιο
common law	κοινοδίκαιο
concept	έννοια
equivalence	ισοδυναμία
functional equivalence	λειτουργική ισοδυναμία
hypernym	υπερώνυμο
hyponym	υπώνυμο
loan word	λέξη δάνειο
monosemy	μονοσημία
neologism	νεολογισμός
penal law	ποινικό δίκαιο
source language	γλώσσα πηγή
standardization	τυποποίηση
target language	γλώσσα στόχος
termbase	βάση όρων
terminology management	διαχείριση ορολογίας
translatum	μετάφρασμα
variant	παραλλαγή

Eleni Svoronou

Attorney at Law, LL.M. & M.Sc.

E-mail: eleni@egsvoronou.gr

¹ Please refer to the termbase for the relevant term pairs in EN and EL language combination.

25 Διαφορές μεταξύ μηχανικής και ανθρώπινης μετάφρασης αρκτικόλεξων και ακρωνύμων από ελάσσονες προς μείζονες γλώσσες: Καθορισμός μεταφραστικών στρατηγικών

Δημήτρης Μπουμπάρης, Χρήστος Γιαννούτσος

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η εξέταση των διαφορών μεταξύ μηχανικής και ανθρώπινης μετάφρασης των αρκτικόλεξων και ακρωνύμων, με έμφαση στα γλωσσικά ζεύγη Ελληνικά-Αγγλικά, Ελληνικά-Γαλλικά και Ελληνικά-Γερμανικά. Αφού αρχικά μελετώνται οι θέσεις των γλωσσών αυτών στο παγκόσμιο γλωσσικό σύστημα, αξιολογούνται οι μεταφράσεις των αρκτικόλεξων και των ακρωνύμων στα γλωσσικά ζεύγη Ελληνικά-Αγγλικά, Ελληνικά-Γαλλικά και Ελληνικά-Γερμανικά. Κατά την αξιολόγησή τους παρατηρούμε εσφαλμένη απόδοση βάσει της τυπολογίας λαθών DQF-MQM. Για αυτόν τον λόγο, ανατρέξαμε στη μέθοδο αναγνώρισης ονοματισμένων οντοτήτων (Named Entity Recognition – NER) για να εντοπίσουμε πταίσματα στη μεταφραστική στρατηγική των συστημάτων νευρωνικής μηχανικής μετάφρασης. Τέλος, καθορίζουμε τις μεταφραστικές στρατηγικές για όλα τα γλωσσικά ζεύγη με γλώσσα αφετηρίας την ελληνική.

Differences between machine and human translation of initialisms and acronyms from minor into major languages: Defining translation strategies

Dimitris Boumparis, Christos Yannoutsos

ABSTRACT

The purpose of this paper is to examine the differences between machine and human translation of initialisms and acronyms, emphasizing on the Greek-English, Greek-French and Greek-German language pairs. First of all, we study the positions of these languages in the world language system, evaluating at the same time the translations of initialisms and acronyms in the language pairs Greek-English, Greek-French and Greek-German. While evaluating them, we observe incorrect translations based on the DQF-MQM error typology. For this reason, we referred to the Named Entity Recognition (NER) method in order to identify the errors in the translation strategy of neural machine translation (NMT) systems. Finally, we define the translation strategies for all language pairs with Greek as the source language.

0 Εισαγωγή

Στην ελληνόφωνη βιβλιογραφία υπάρχουν δημοσιεύσεις για τη μετάφραση ακρωνύμων και αρκτικόλεξων (Παριανού, 2004, Κεραμίδης, 2015), με έμφαση στις μεταφραστικές στρατηγικές που ακολουθούνται στο γλωσσικό ζεύγος Αγγλικά-Ελληνικά (Κελάνδριας, 2007), καθώς και το Ελληνικό Πρότυπο για τον σχηματισμό ελληνικών αρκτικόλεξων και ακρωνύμων ΕΛΟΤ 1455: 2017 (Βαλεοντής, 2019). Ωστόσο, παρατηρείται ότι δεν έχουν ερευνηθεί οι μεταφραστικές στρατηγικές από μια ελάσσονα γλώσσα, όπως η ελληνική, προς μείζονες γλώσσες, όπως η αγγλική, η γαλλική και η γερμανική. Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, αρχικά, μελετάται η θέση της αγγλικής, της γαλλικής, της γερμανικής και της ελληνικής γλώσσας στο παγκόσμιο γλωσσικό σύστημα (Radó, 1987, Song, 1991, Cronin 2003/2007, Parianou, 2009) και αξιολογούνται οι μεταφράσεις των αρκτικόλεξων και τα ακρωνύμων στα γλωσσικά ζεύγη Ελληνικά-Αγγλικά, Ελληνικά-Γαλλικά και Ελληνικά-Γερμανικά. Κατά την αξιολόγησή τους παρατηρούμε εσφαλμένη απόδοση βάσει της τυπολογίας λαθών DQF-MQM (Klubička et al., 2017/2018, Carl and Báez, 2019, Stasimioti & Sosoni, 2019). Για αυτόν τον λόγο, ανατρέξαμε στη μέθοδο αναγνώρισης ονοματισμένων οντοτήτων (Named Entity Recognition – NER) για να εντοπίσουμε πταίσματα στη μεταφραστική στρατηγική των συστημάτων νευρωνικής μηχανικής μετάφρασης (NMT). Καθορίζουμε, τέλος, τις μεταφραστικές στρατηγικές για όλα τα γλωσσικά ζεύγη με γλώσσα αφετηρίας την ελληνική. Το σώμα κειμένων που χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα εργασία αντλήθηκε από την ιστοσελίδα του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας (ΤΞΓΜΔ) στο Ιόνιο Πανεπιστήμιο, στην Κέρκυρα.

1 Ορισμός μείζονων και ελασσόνων γλωσσών: Η περίπτωση της αγγλικής, γαλλικής, γερμανικής και της ελληνικής γλώσσας

Σύμφωνα με τον Radó (1987 στο Song, 1991: 63), «μείζων»¹ είναι μια «γλώσσα απεριόριστης διάχυσης» (language of unlimited diffusion – LUD) ή «παγκόσμια γλώσσα» και «ελάσσων» μια «γλώσσα περιορισμένης διάχυσης» (language of limited diffusion – LLD). Για τον Radó (1987 στο Parianou, 2009: 25), οι LUD περιλαμβάνουν τα Αγγλικά, τα Γαλλικά, τα Γερμανικά, τα Ισπανικά, τα Ιταλικά και τα Ρωσικά, ενώ οι LLD περιλαμβάνουν τα Αραβικά, τα Κινέζικα, τα Ιαπωνικά, τα Κορεάτικα, τα Σουαχίλι, τα Ουγγρικά, τα Τσέχικα κ.λπ. Ο Radó προτείνει μια ακόμη κατηγορία γλωσσών εντός των LLD, τις λεγόμενες «γλώσσες ενδιάμεσης διάχυσης» (languages of intermediate diffusion – LID). Αυτές είναι γλώσσες με περισσότερους από 50 εκατομμύρια εγγενείς ομιλητές, συμπεριλαμβανομένων των

¹ Η απόδοση των όρων “major language” και “minor language” ως «μείζων γλώσσα» και «ελάσσων γλώσσα» αντίστοιχα προτείνεται από τον Παναγιώτη Ι. Κελάνδρια (στο Cronin 2007).

Αραβικών, των Κινέζικων, των Ιαπωνικών, των Κορεάτικων, όπως και των Σουαχίλι, Χίντι, Ουρντού, Μπενγκάλι κ.λπ.

Ο Song (1991: 66) δηλώνει ότι ο αριθμός των ομιλητών της μεγαλύτερης ιστορικής παράδοσης ενός πολιτισμού δεν εξασφαλίζει αντίστοιχο βαθμό διάδοσης της γλώσσας του. Σύμφωνα με τον Song (1991: 67), τα Γερμανικά, τα Γαλλικά, τα Ισπανικά, τα Ιταλικά και τα Ρωσικά είναι LUD, αλλά ο λόγος για την κυριαρχία των γλωσσών αυτών δεν είναι ο αριθμός των ομιλητών τους. Στην πραγματικότητα, για τον Song (στο Parianou, 2009: 26), «η κατάσταση μιας γλώσσας σε παγκόσμια κλίμακα χρησιμεύει ως σημείο καμπής για τον ορισμό της». Σύμφωνα με τον Comrie (1990: vii), ένα από τα πιο προφανή αντικειμενικά κριτήρια για μεγάλες ή μικρές γλώσσες είναι «ο αριθμός των ομιλητών μεμονωμένων γλωσσών, είτε πρόκειται για επίσημες γλώσσες ανεξάρτητων κρατών, είτε χρησιμοποιούνται ευρέως σε περισσότερες από μία χώρες, είτε είναι φορείς μακρόχρονης λογοτεχνικής παράδοσης».

Σε αντίθεση με την πραγματιστική / διαχρονική προσέγγιση του Comrie, η φόρμουλα του Stolz (2001 στο Sherzer & Stolz, 2003: vii) για τον ορισμό των μικρών γλωσσών βασίζεται στον αριθμό των ομιλητών σε σχέση με τον παγκόσμιο πληθυσμό (Matras, 2003: 1 στο Parianou, 2009: 33). Σύμφωνα με την Parianou, (2009: 33), «το κριτήριο διάκρισης του Stolz για μια ελάσσονα γλώσσα φαίνεται να είναι δημογραφικό / στατιστικό»:

[Γ]λώσσες με πληθυσμό ομιλητών πάνω από τον μέσο όρο είναι μείζονες γλώσσες· γλώσσες με πληθυσμό ομιλητών κάτω από τον μέσο όρο είναι ελάσσονες γλώσσες. Παραδείγματα μείζονων γλωσσών είναι τα Κινέζικα, τα Αγγλικά, τα Ισπανικά, τα Χίντι, τα Αραβικά και τα Ρωσικά. Όλες αυτές είναι παγκόσμιες γλώσσες, που χρησιμοποιούνται σε περισσότερες από μία χώρες, και από σημαντικές ομάδες ανθρώπων ως δεύτερη γλώσσα ή *lingua franca*. Το μεγαλύτερο μέρος των σημερινών γλωσσών ανήκει στην κατηγορία των ελασσόνων γλωσσών.
(Stolz, 2001 στο Sherzer & Stolz, 2003: vii)

Ο Cronin, όπως αναφέρει η Parianou (2009: 42–43), «ορίζει τις μείζονες και ελάσσονες γλώσσες πιο ρεαλιστικά και εντοπίζει τρία σημαντικά ζητήματα που αφορούν τη σχέση μεταξύ των δύο κατηγοριών γλωσσών»:

[...] πρώτον, οι πολιτικές, οικονομικές και πολιτισμικές δυνάμεις καθορίζουν τη μείζονα γλώσσα. Αυτές οι δυνάμεις είναι σπάνια στατικές, οπότε όλες οι γλώσσες είναι δυνητικά ελάσσονες γλώσσες. Δεύτερον, οι μεταφραστικές σχέσεις εξαρτώνται από το αν μια γλώσσα είναι *εντατική γλώσσα υποδοχής* (target-language intensive) ή *εντατική γλώσσα αφετηρίας* (source-language intensive). Τα Αγγλικά είναι εντατική γλώσσα υποδοχής, επειδή υπάρχει έντονη δραστηριότητα μετάφρασης που ξεκινά από τα Αγγλικά προς άλλες γλώσσες (γλώσσες υποδοχής), ενώ οι

ελάσσονες γλώσσες είναι εντατικές γλώσσες αφητηρίας επειδή έχουν μεταφραστική δραστηριότητα από άλλες γλώσσες, κυρίως μείζονες γλώσσες. Τρίτον, οι ελάσσονες γλώσσες εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη μεταφραστική δραστηριότητα, επειδή αναγκάζονται να γίνονται μεταφράσεις στη γλώσσες τους.
(Cronin, 2003: 145 κ.ε.)

Είναι, λοιπόν, ζωτικής σημασίας να κατανοήσουμε τη θέση των ομιλητών ελάσσονων γλωσσών στις σχέσεις γλώσσας και εξουσίας (Parianou & Kelandrias, 2005: 293 κ.ε.). Η Παριανού (2009: 43) μιλά για την κατάσταση της ελληνικής γλώσσας, ως εξής:

Μιλώντας για την ελληνική γλώσσα, σήμερα είναι μια LLD ή μια λιγότερο ομιλούμενη γλώσσα, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο του Comrie που στερείται ιδεολογικών επιπτώσεων. Δεν είναι επίσημη γλώσσα διεθνών οργανισμών όπως του ΟΗΕ (Αραβικά, Κινέζικα, Αγγλικά, Γαλλικά, Ρωσικά και Ισπανικά), του NATO (Αγγλικά, Γαλλικά), και του ΠΟΕ (Αγγλικά, Γαλλικά, Ισπανικά), αντίθετα με τις LUD όπως είναι τα Αγγλικά ή τα Γαλλικά, και δεν συμβάλλει σε μεγάλο βαθμό στους επιστημονικούς και τεχνικούς τομείς. Ως εκ τούτου, τα Ελληνικά δεν είναι ούτε γλώσσα ευρύτερης επικοινωνίας (όπως τα Αγγλικά) ούτε κύρια μείζονα γλώσσα σε τοπικό επίπεδο (π.χ. όπως τα Γερμανικά ή τα Γαλλικά).

2 Οι συντομορφές στην ελληνική γλώσσα: Η περίπτωση των αρκτικόλεξων και των ακρωνύμων (Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1455: 2017)

Στο 4ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» (Οκτώβριος 2003) παρουσιάστηκε η εργασία «Ελληνικά αρκτικόλεξα και ακρώνυμα υπό το πρίσμα των σύγχρονων επικοινωνιακών αναγκών» (Βαλεοντής, 2003), όπου εκτέθηκε ένα «ΣΧΕΔΙΟ ΚΩΔΙΚΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ ΚΑΙ ΑΚΡΩΝΥΜΩΝ (ΚΔΑΑ)». 14 χρόνια αργότερα, το 2017, με εισήγηση της ΕΛΕΤΟ μέσω του Προέδρου της, Κώστα Βαλεοντή, περιλήφθηκε στο πρόγραμμα της τεχνικής επιτροπής ΕΛΟΤ/ΤΕ21 «Ορολογία – Γλωσσικοί πόροι» η σύνταξη – με βάση την εργασία του 2003 και τα βασικά πρότυπα της Ορολογίας που έχει εκπονήσει η επιτροπή αυτή – Σχεδίου Ελληνικού Προτύπου, η υποβολή του σε δημόσιο σχολιασμό με τις διαδικασίες της τυποποίησης και η τελική έγκριση και έκδοσή του.

Στο 12ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», τον Νοέμβριο του 2019, παρουσιάστηκε και επίσημα το Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1455:2017 με τίτλο «Σχηματισμός ελληνικών αρκτικόλεξων και ακρωνύμων» από τον Βαλεοντή (2019). Τα αρκτικόλεξα και τα ακρώνυμα αποτελούν σύμφωνα με τον Βαλεοντή (2019, σ. 60) μέρη της πολυλεκτικής συντομολογίας, η οποία και γράφεται και προφέρεται συντομότερα από την πλήρη μορφή. Η συντομολογία μπορεί να είναι μονολεκτική, π.χ. προκάτ (προκατασκευασμένος), προχώλ (προχωρημένος), ή πολυλεκτική συντομολογία. Τα τρία είδη της τελευταίας είναι:

1. Η **συνοπτική μορφή**, που αποτελείται από λιγότερες λέξεις.

Παράδειγμα 1: Μπορείτε να περιηγηθείτε στην ιστοσελίδα για να αντλήσετε περισσότερες πληροφορίες για το **Τμήμα**, του τρόπους εισαγωγής σε αυτό, τις σπουδές, την έρευνα, τις εκδόσεις καθώς και τα Συνέδρια – Ημερίδες που οργανώνει.

2. Το **ακρώνυμο**, που σχηματίζεται από τα αρχικά γράμματα των συστατικών στοιχείων της πλήρους μορφής ή από συλλαβές της πλήρους μορφής και προφέρεται συλλαβικά.

Παράδειγμα 2: ΕΤΕΠ/ΕΕΔΙΠ/ΕΕΠ

3. Το **αρκτικόλεξο**, που σχηματίζεται από τα αρχικά γράμματα των συστατικών στοιχείων της πλήρους μορφής ή από συλλαβές της πλήρους μορφής και προφέρεται γράμμα-γράμμα με τα ονόματα των γραμμάτων. Τέλος, το αρκτικόλεξο μπορεί να είναι **πληρωνυμικό αρκτικόλεξο**, που προφέρεται με τα πλήρη ονόματα των γραμμάτων του, π.χ. ΑΕ [άλφα-έpsilon] (Ανώνυμη Εταιρεία), ή **λιτωνυμικό αρκτικόλεξο**, που προφέρεται με τα λιτά ονόματα των γραμμάτων του.

Παράδειγμα 3: ΤΞΓΜΔ = Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας [tu-ksu-yu-mu-ðu] (Βαλεοντής, 2019, σ. 66)

Παράδειγμα 4: Στις 3 Δεκεμβρίου 2016 το Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας διοργάνωσε σε συνεργασία με την **Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας (ΕΕμ)** την 1η Ημερίδα Νέων Ερευνητών με θέμα «Μετάφραση και Μεταφρασεολογία στον ελληνόφωνο χώρο».

Στη συνέχεια, θα μελετήσουμε τις αποδόσεις των παραπάνω παραδειγμάτων στην αγγλική, γαλλική και γερμανική γλώσσα με τη βοήθεια των συστημάτων νευρωνικής μετάφρασης και με τη μέθοδο αναγνώρισης ονοματισμένων οντοτήτων (Named Entity Recognition – NER).

3 Μετάφραση ακρωνύμων και αρκτικόλεξων με συστήματα νευρωνικής μετάφρασης

Σήμερα, η μηχανική μετάφραση (machine translation – MT) χρησιμοποιείται περισσότερο από ποτέ, σε πληθώρα εφαρμογών: αύξηση παραγωγικότητας των μεταφραστών, διεθνοποίηση ιστοτόπων και υπηρεσιών, βελτίωση μοντέλων φυσικής γλώσσας κ.ά.

Παρ' όλη την αλματώδη ανάπτυξη που έχει δει τόσο ο κλάδος των μεταφραστικών υπηρεσιών χάρη στην παγκοσμιοποίηση (Cronin, 2003/2007) όσο και η γλωσσική τεχνολογία χάρη, κυρίως, στα νευρωνικά δίκτυα κατά τα τελευταία 5–6 χρόνια, οι αδυναμίες των συστημάτων αυτών είναι εμφανείς ακόμα και στον μη ειδικό, επαγγελματία μεταφραστή.

Θα εστιάσουμε στις αποδόσεις των ακρωνύμων, αναλύοντας συγκεκριμένα παραδείγματα και αξιολογώντας τις με βάση την τυπολογία λαθών DQF-MQM. Χρησιμοποιήσαμε τις διεπαφές (API) της Google, της Microsoft και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (eTranslation)² που παρέχονται για μετάφραση, ώστε να μεταφράσουμε αποσπάσματα από τον ελληνικό ιστότοπο του ΤΞΓΜΔ στα Αγγλικά, τα Γαλλικά και τα Γερμανικά. Τα αποτελέσματα, που θα αναλύσουμε παρακάτω, εμφανίζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον:

Ελληνικά (EL)	Ειδικό Τεχνικό Εργαστηριακό Προσωπικό (ΕΤΕΠ)	Ειδικό Εργαστηριακό Διδακτικό Προσωπικό (ΕΕΔΙΠ)	Ειδικό Εκπαιδευτικό Προσωπικό (ΕΕΠ)
Google (EN)	Special Technical Laboratory Staff (EIB)	Laboratory Teaching Staff (EEDIP)	Special Teaching Staff (SPT)
Microsoft (EN)	Special Technical Laboratory Personnel (EEP)	Special Laboratory Teaching Staff (EDIP)	Special Educational Staff (SEP)
eTranslation (EN)	Special Technical Laboratory Staff (ERD)	Special Laboratory Teaching Personnel (SPD)	Special Educational Personnel (SPD)
Google (DE)	Spezielles Technisches Laborpersonal (EIB)	Lehrkräfte für Sonderlaboratorien (EEDIP)	Sonderlehrkräfte (SPT)
Microsoft (DE)	Spezielles technisches Laborpersonal (ETEP)	Spezielles Lehrpersonal im Labor (EPPD)	Sonderschulpersonal (DPP)
eTranslation (DE)	Spezielles technisches Laborpersonal (ERD)	Speziallaborpädagogik (SPD)	Sonderpädagogik (SPD)
Google (FR)	Personnel de laboratoire technique spécial (BEI)	Enseignants Spécialisés de Laboratoire (EEDIP)	Personnel enseignant spécial (SPT)
Microsoft (FR)	Personnel de laboratoire technique spécial (ETEP)	Personnel enseignant spécial en laboratoire (DOCUP)	Personnel enseignant spécial (DOCUP)
eTranslation (FR)	Personnel de laboratoire technique spécial (RED)	Personnel enseignant spécial de laboratoire (DSP)	Personnel de l'enseignement spécial (DSP)

Ας δούμε και δύο περιπτώσεις με συγκείμενο³:

² Διαθέσιμα στο <https://cloud.google.com/natural-language>, <https://azure.microsoft.com/en-us/services/cognitive-services/text-analytics/> και <https://webgate.ec.europa.eu/etranslation>, αντίστοιχα [τελευταία πρόσβαση 29 Ιουλίου 2021].

³ Για οικονομία χώρου, δεν παραθέτουμε την απόδοση ολόκληρης της περιόδου αλλά μόνο των εξεταζόμενων μεταφραστικών μονάδων.

Ελληνικά (EL)	Τμήμα	Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας (ΕΕμ)
Google (EN)	Department	Hellenic Society of Translation Studies (EEM)
Microsoft (EN)	Department	Hellenic Society of Translationology (EEM)
eTranslation (EN)	Department	Hellenic Society of Translations
Google (DE)	Abteilung	Hellenic Society of Translation Studies (EEM)
Microsoft (DE)	Abteilung	Griechische Übersetzungsgesellschaft (EEM)
eTranslation (DE)	Abteilung	Griechische Gesellschaft für Übersetzungen
Google (FR)	Département	Société hellénique de traductologie (EEM)
Microsoft (FR)	Département	Société hellénique de traduction (EEM)
eTranslation (FR)	Département	Société hellénique des traductions

Πρόταση 1	Μπορείτε να περιηγηθείτε στην ιστοσελίδα για να αντλήσετε περισσότερες πληροφορίες για το Τμήμα , τους τρόπους εισαγωγής σε αυτό, τις σπουδές, την έρευνα, τις εκδόσεις καθώς και τα Συνέδρια – Ημερίδες που οργανώνει.
Πρόταση 2	Στις 3 Δεκεμβρίου 2016 το Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας διοργάνωσε σε συνεργασία με την Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας (ΕΕμ) την 1η Ημερίδα Νέων Ερευνητών με θέμα «Μετάφραση και Μεταφρασεολογία στον ελληνόφωνο χώρο».

Εκ πρώτης όψεως διακρίνουμε ότι τα αποτελέσματα διαφέρουν όχι μόνο ανάμεσα στις διεπαφές, αλλά και ανάμεσα στις γλώσσες της κάθε διεπαφής. Ακόμα και όταν τα συστήματα αποδίδουν σωστά τις λέξεις, παρατηρούμε δύο ειδών στρατηγικές στη μεταχείριση των ακρωνύμων:

- A. Μεταγραφή με λατινικούς χαρακτήρες
- B. «Μετάφραση» στη γλώσσα υποδοχής

Η στρατηγική A. είναι συνήθης, ειδικά σε περιπτώσεις όπου η πλήρης μορφή δεν συναντά αντιστοιχία στη γλώσσα υποδοχής (π.χ. ΕΛ.ΑΣ. → HE.PO.) ούτε «αξίζει» να αποδοθεί με νέο ακρώνυμο (π.χ. Πανελλήνια Ένωση Μεταφραστών – ΠΕΜ → PEM → AGT). Παρ' όλα αυτά, το ενδιαφέρον μάς κεντρίζει η στρατηγική B. και τούτο διότι σε καμία απόδοση δεν συνάδει το ακρώνυμο με τα αρχικά των λέξεων που μεταφράστηκαν.

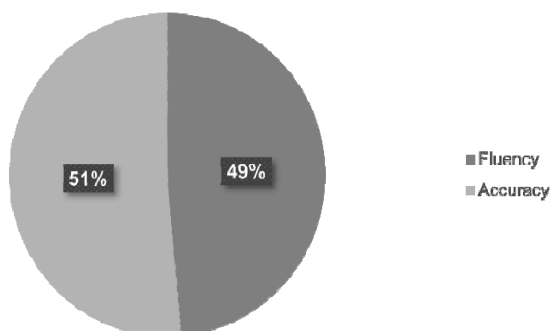
Συγκεκριμένα, η Google και το eTranslation έχουν την τάση να διατηρούν το ίδιο ακρώνυμο

ανεξαρτήτως γλώσσας υποδοχής, ενώ η Microsoft φαίνεται να μεταχειρίζεται το ακρώνυμο σε κάθε γλώσσα ξεχωριστά. Τη μόνη εξαίρεση σε αυτή την παρατήρηση αποτελεί η *ΕΕμ* η οποία αποδίδεται ως *ΕΕΜ* (με λατινικά) σε όλες τις γλώσσες και από όλες τις διεπαφές.

4 Αξιολόγηση της μετάφρασης ακρωνύμων με συστήματα νευρωνικής μετάφρασης

Εύλογα θα αναρωτηθεί κανείς: Πώς θα καταλήξουμε σε ορθό ακρώνυμο-ωνύμιο, εάν πρώτα η ίδια η απόδοση της πλήρους μορφής δεν είναι ορθή; Μπορούμε να αξιολογήσουμε τα ίδια τα αποτελέσματα, με τη βοήθεια της τυπολογίας λαθών DQF-MQM (Klubička et al., 2017 και 2018, Carl and Báez, 2019, Stasimioti & Sosoni, 2019).

Όπως φαίνεται στο Γράφημα 1, τα μισά λάθη της μηχανικής μετάφρασης αφορούν σε ασυνέπεια (inconsistency) μεταξύ της ορθής μεν απόδοσης της πλήρους μορφής αλλά και της εσφαλμένης απόδοσης του ακρωνύμου της. Αντίθετα, τα άλλα μισά αφορούν σε εσφαλμένη μετάφραση (mistranslation) της πλήρους μορφής μερικώς ή εντελώς.

Γράφημα 1. Η κατανομή των λαθών βάσει της τυπολογίας DQF-MQM.

Η μόνη περίπτωση η οποία δεν εμπίπτει σε λάθος είναι αυτή της συνοπτικής μορφής (π.χ. *Τμήμα* αντί για *Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας* ή *ΤΞΓΜΔ*). Θα αναφερθούμε στην ενότητα 7 για το πώς προτείνουμε να διαχειριζόμαστε τέτοιες περιπτώσεις.

5 Ο πιθανός ρόλος της Αναγνώρισης ονοματισμένων οντοτήτων (NER)

Δυστυχώς, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε και, ως εκ τούτου, να αξιολογήσουμε το πώς οι διάφοροι αλγόριθμοι καταλήγουν στο αποτέλεσμα που εμφανίζεται σε εμάς ως «μετάφραση». Η Google και η Microsoft, καθώς παρέχουν και υπηρεσίες αναζήτησης ιστού (Google Search και Microsoft Bing αντίστοιχα), βασίζονται στη μέθοδο αναγνώρισης

ονοματισμένων οντοτήτων (Named Entity Recognition – NER) για καλύτερα αποτελέσματα αναζήτησης⁴. Υποψιαζόμαστε, λοιπόν, ότι χρησιμοποιούν τη μέθοδο αυτή και στις διεπαφές μετάφρασης που παρέχουν. Φυσικά, αυτό δεν ισχύει για την περίπτωση του eTranslation. Ας δοκιμάσουμε, λοιπόν, να δούμε εάν και κατά πόσον οι διεπαφές τους αναγνωρίζουν τις οντότητες που μεταφράζουν:

	Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας	Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας	ΕΕμ
Google (EN)	43% (ORG)	81% (ORG)	74% (ORG)
Microsoft (EN)	95% (ORG)	98% (ORG)	76% (ORG)
Google (DE)	44% (ORG)	80% (ORG)	20% (LOC)
Microsoft (DE)	66% (ORG)	93% (ORG)	85% (ORG)
Google (FR)	42% (ORG)	83% (ORG)	60% (ORG)
Microsoft (FR)	78% (ORG)	99% (ORG)	89% (ORG)

Σε όλες τις περιπτώσεις και ανεξαρτήτως γλώσσας, τα παραδείγματα αυτά αναγνωρίζονται ως οργανισμοί (ORG). Μόνη εξαίρεση αποτελεί το αρκτικόλεξο ΕΕμ στη γερμανική μετάφραση της Google όπου αναγνωρίζεται ως... τοποθεσία (LOC)! Με μια γρήγορη αναζήτηση, ωστόσο, διαπιστώνουμε ότι το μοντέλο δεν κάνει λάθος, αφού υπάρχει ο ποταμός Eem στην Ολλανδία⁵.

6 Καθορισμός μεταφραστικών στρατηγικών για τα αρκτικόλεξα

Ας εξετάσουμε τις μεταφραστικές στρατηγικές που ακολουθούμε όταν μεταφράζουμε βραχυγραφίες από την ελληνική προς την αγγλική, γαλλική και γερμανική γλώσσα. Οι στρατηγικές αυτές εφαρμόζονται στις πρωτότυπες ελληνικές βραχυγραφίες.

Μετάφραση του ελληνικού όρου χωρίς διατήρηση του ελληνικού/ξενόγλωσσου αρκτικόλεξου

Η επιλογή μη διατήρησης του αρκτικόλεξου οφείλεται, συχνά, στο ότι η μετάφρασή της

⁴ Δείτε την τεκμηρίωση (documentation) της Microsoft και της Google για το NER στα Αγγλικά: <https://docs.microsoft.com/en-us/azure/cognitive-services/text-analytics/named-entity-types?tabs=general> και <https://cloud.google.com/natural-language/docs/analyzing-entities> αντίστοιχα [τελευταία πρόσβαση 29 Ιουλίου 2021]. Η Google, επίσης, εισήγαγε το «Γράφημα γνώσης» (Knowledge Graph) το 2012 για «να καταλαβαίνει πράγματα κι όχι συμβολοσειρές» (<https://blog.google/products/search/introducing-knowledge-graph-things-not/>) [τελευταία πρόσβαση 29 Ιουλίου 2021].

⁵ <https://de.wikipedia.org/wiki/Eem> [τελευταία πρόσβαση 29 Ιουλίου 2021].

δυσχεραίνει την ανάγνωση της ως αρκτικόλεξο/ακρωνύμου. Συγκεκριμένα, το παραγόμενο αρκτικόλεξο/ακρωνύμο στην ξένη γλώσσα ή και ακόμα το ίδιο το πρωτότυπο ακρωνύμο ενδέχεται να μην είναι κατανοητό από τον αναγνώστη, οπότε να μην πληροί και την αρχή της διαφάνειας στον σχηματισμό ορολογίας, καθώς «η μορφολογία του όρου θα πρέπει να αποκαλύπτει, ως ένα βαθμό, την έννοια στην οποία αντιστοιχεί» (Κεραμίδας 2015: 45). Στην περίπτωση της *Ελληνικής Εταιρείας Μεταφρασεολογίας (ΕΕμ)* παρατηρούμε μέσω του NER στην προηγούμενη υποενότητα ότι το λιτωναμικό αρκτικόλεξο *ΕΕμ* δεν γίνεται κατανοητό μόνο ως οργανισμός αλλά και ως τοποθεσία, οπότε δεν πληροί την αρχή της διαφάνειας.

Ελληνικά	Αγγλικά	Γαλλικά	Γερμανικά
Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας (ΕΕμ)	Hellenic Society of Translation Studies	Société hellénique des études de traduction	Hellenische Gesellschaft für Translationswissenschaft

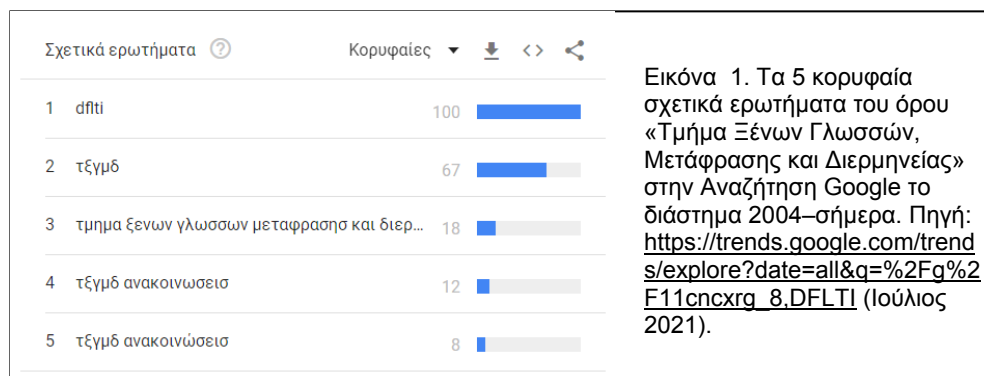
Μετάφραση του ελληνικού όρου και του ελληνικού αρκτικόλεξου

Πρόκειται για ακόμα μια στρατηγική, η οποία εφαρμόζεται σε περιπτώσεις που η μετάφραση του όρου και του αρκτικόλεξου «επιβάλλονται από τη λειτουργία του μεταφράσματος στο κοινό-στόχος, το οποίο είναι περιορισμένο και συγκεκριμένο, άρα προσδιορίσιμο, με σαφώς καθορισμένες προσδοκίες από το κείμενο» (Κελάνδριας, 2007: 107). Στην περίπτωση του λιτωναμικού αρκτικόλεξου *ΤΞΓΜΔ*, παρατηρούμε ότι η αγγλική του απόδοση είναι κατανοητή από τον ξενόγλωσσο αναγνώστη. Και επειδή η αγγλική γλώσσα κυριαρχεί στο παγκόσμιο γλωσσικό σύστημα ως *lingua franca*, θα προτιμήσουμε τη διατήρηση της αγγλικής βραχυγραφίας με τη συνοδεία του μεταφρασμένου όρου στην εκάστοτε γλώσσα.

Ελληνικά	Αγγλικά	Γαλλικά	Γερμανικά ⁶
Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας (ΤΞΓΜΔ)	Department of Foreign Languages, Translation and Interpreting (DFLTl)	Département de langues étrangères, traduction et interprétation (DFLTl)	Abteilung für Fremdsprachen, Übersetzen und Dolmetschen (DFLTl)

Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, πως το αρκτικόλεξο DFLTl έρχεται πρώτο στις Τάσεις της Αναζήτησης Google όταν πρόκειται για ερωτήματα (queries) σχετικά με τον όρο «Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας» στο διάστημα 2004–σήμερα:

⁶ Για την απόδοση του Τμήματος Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας στη γερμανική γλώσσα και την αιτιολόγησή του βλ. Αδάμ κ.ά. (2019).

Αντικατάσταση της ελληνικής συνοπτικής μορφής με ξενόγλωσση βραχυγραφία

Η επιλογή της αντικατάστασης της συνοπτικής μορφής με αρκτικόλεξο γίνεται πρώτα απ' όλα προς τήρηση του κανόνα της συνέπειας, όπου «κάθε νέος όρος θα πρέπει να εντάσσεται στο προϋπάρχον σύστημα όρων του θεματικού πεδίου στο οποίο ανήκει και να είναι συνεπής ως προς αυτό» (Κεραμίδας, 2015: 45). Στην περίπτωση του όρου *Τμήμα* επιλέγουμε τη χρήση της αγγλικής βραχυγραφίας *DFLTI* σε όλες τις γλώσσες εργασίας λόγω της κυριαρχίας της αγγλικής γλώσσας στο παγκόσμιο γλωσσικό σύστημα ως *lingua franca*. Επίσης, με μια πιο πρακτική ματιά, ο ισότοπός του συμβάλλει σε αυτή την «τυποποίηση» του αρκτικόλεξου: <https://dfkti.ionio.gr/>.

Τμήμα (Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας) → *DFLTI*
(αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά)

7 Συμπέρασμα

Ως προς τα εξαγόμενα συμπεράσματα, σε αντίθεση με έρευνες στο γλωσσικό ζεύγος Αγγλικά-Ελληνικά (Castilho et al., 2017a, Castilho et al., 2017b, Stasimioti & Sosoni, 2019) που πιστοποιούν την υψηλή ποιότητα της νευρωνικής μηχανικής μετάφρασης, παρατηρούμε κατά τη διαδικασία της αξιολόγησης ότι στην περίπτωση των ακρωνύμων και αρκτικόλεξων η μηχανική μετάφραση στα γλωσσικά ζεύγη Ελληνικά-Αγγλικά, Ελληνικά-Γαλλικά και Ελληνικά-Γερμανικά δεν φέρει υψηλής ποιότητας αποδόσεις. Ευελπιστούμε ότι οι προτεινόμενες μεταφραστικές στρατηγικές για την περίπτωση των αρκτικόλεξων και της συνοπτικής μορφής θα αποτελέσουν αφορμή για περαιτέρω έρευνα πάνω στο θεματικό πεδίο της μετάφρασης των βραχυγραφιών.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Carl, M., & Toledo Báez, M. C. (2019). "Machine Translation Errors and the Translation Process: A Study across Different Languages". *Journal of Specialised Translation*, 31, pp. 107–132.
- Castilho, S., Moorkens, J., Gaspari, F., Calixto, I., Tinsley, J., & Way, A. (2017a). "Is neural machine translation the new state of the art?" *Prague Bulletin of Mathematical Linguistics* 108, pp.109–120.
- Castilho, S., Moorkens, J., Gaspari, F., Sennrich, R., Sosoni, V., Georgakopoulou, Y., Lohar, P., Way, A., Barone, A. M., & Gialama, M. (2017b). "A Comparative quality evaluation of PBSMT and NMT using professional translators". In *Proceedings of Machine Translation Summit XVI vol.1: Research Track*. pp. 116–131.
- Comrie, B. (1990). *The World's Major Languages*. New York: Oxford University Press.
- Cronin, M. (2003). *Translation and Globalization*. London/New York: Routledge.
- Klubička, F., Toral, A., & Sánchez-Cartagena, V. M. (2017). "Fine-grained human evaluation of neural versus phrase-based machine translation". *Prague Bulletin of Mathematical Linguistics*, 108, pp. 121–132.
- Klubička, F., Toral, A., & Sánchez-Cartagena, V. M. (2018). "Quantitative fine-grained human evaluation of machine translation systems: a case study on English to Croatian". *Machine Translation*, 32(3) , pp. 195–215.
- Matras, Y. (2003). "Defining typical features of minor languages: With reference to Domari, a minor language of the Near East". In: Sherzer, Joel & Stolz, Thomas (eds.) *Minor Languages. Approaches, Definitions, Controversies. Papers from the conference on 'Minor Languages: Coming to grips with a suitable definition', Bremen, June 2001*. Bochum: Univeristätsverlag Dr. N. Brockmeyer, pp. 1–14.
- Parianou, A. (2009). *Translating from major into minor languages*. Athens: Diavlos Publishing Co.
- Radó, G. (1987). "A typology of LLD problems". *Babel* 33(1) , pp. 6–13.
- Sherzer, J. & Stolz, T. (eds.) (2003). *Minor Languages. Approaches, Definitions, Controversies. Papers from the conference on 'Minor Languages: Coming to grips with a suitable definition', Bremen, June 2001*. Bochum: Univeristätsverlag Dr. N. Brockmeyer,
- Song, Y.-I. (1991). "Remarks on Cultural Transfer from an LLD". In: *TTR* 4:1. pp. 63–79.
- Stolz, T. (2001). "Minor languages and general linguistics (with special focus on Europe)". In: Stolz, T. (ed.). *Minor languages of Europe. A series of lectures at the University of Bremen, April-July 2000*. Bochum: Brockmeyer. pp. 211–242.
- Stasimioti, M. & Sosoni, V. (2019). "MT output and post-editing effort: Insights from a comparative analysis of SMT and NMT output for the English to Greek language pair and implications for the training of post-editors." In C. Szabó & R. Besznyák (eds) *Teaching Specialised Translation and Interpreting in a Digital Age – Fit-For-Market Technologies, Schemes and Initiatives*. Wilmington: Vernon Press.

Ελληνική

Αδάμ, Ε., Βαλασαμή, Β., Γιαννούτσος, Χ., Μπουμπάρης, Δ. (2019). «Σχεδιασμός και κατάρτιση ελληνογερμανικού γλωσσάριου για ακαδημαϊκές ιστοσελίδες: Η περίπτωση του ΤΞΓΜΔ». *Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία. Ανακοινώσεις 12^{ου} Συνεδρίου*. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος. 275–288. [τελευταία πρόσβαση: 23 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο στο: http://www.eleto.gr/download/Conferences/12th%20Conference/Papers-and-speakers/12th_19-05-07_ValsamiV-GiannoutsosCh-BoumparisD-AdamE_Paper2_V04.pdf.

Cronin, M. (2007). *Μετάφραση και Παγκοσμιοποίηση* (Μτφ. Παναγιώτης Ι. Κελάνδριας). Αθήνα: Δίαυλος.

Βαλεοντής, Κ. (2003). «Ελληνικά αρκτικόλεξα και ακρώνυμα υπό το πρίσμα των σύγχρονων επικοινωνιακών αναγκών». *Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία. Ανακοινώσεις 4^{ου} Συνεδρίου*. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος. 1–19. [τελευταία πρόσβαση: 23 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο στο: http://www.eleto.gr/download/Conferences/4th%20Conference/4th_12-39-ValeontisKostas.pdf

Βαλεοντής, Κ. (2019). «Οι συντομομορφές στην ελληνική γλώσσα – Σχηματισμός ελληνικών αρκτικόλεξων και ακρωνύμων (Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1455: 2017)». *Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία. Ανακοινώσεις 12^{ου} Συνεδρίου*. Αθήνα: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος. σ. 57–70 [τελευταία πρόσβαση: 23 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο στο: http://www.eleto.gr/download/Conferences/12th%20Conference/Papers-and-speakers/12th_02-26-23_ValeontisKostas_Paper_V05.pdf

Κελάνδριας, Π. Ι. (2007). *Η Μετάφραση των Οικονομικών Κειμένων: Μια λειτουργική προσέγγιση*. Αθήνα: Δίαυλος.

Κεραμίδας, Σ. Γ. (2015). *Ζητήματα Ορολογίας στην Τεχνική Μετάφραση*. Αθήνα: Δίαυλος.

Παριανού, Α. (2004). «Διαπολιτισμική ειδική επικοινωνία». *Επιστημονική Επετηρίδα 1999–2003*. Ιόνιο Πανεπιστήμιο: Κέρκυρα. σ. 299–424.

Δημήτρης Μπουμπάρης

Πανεπιστήμιο της Αμβέρσας (University of Antwerp)

Ηλ-ταχ.: dimboump@pm.me

Χρήστος Γιαννούτσος

Ιόνιο Πανεπιστήμιο

Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας (ΤΞΓΜΔ)

Ηλ-ταχ.: giachr1997@gmail.com

26 Εννοιοστρεφής ορολογία Επιθεώρησης Εργασιακών Σχέσεων: Η αντίληψη και η σημασιολογία από τον ελεγκτή στον πολίτη

Μαρία-Βιργινία (Μαρβίνα) Φραγκιαδάκη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η οριοθέτηση των συνόρων της ορολογίας στην επαγγελματική ζωή, η οποία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την καθημερινότητα των εργοδοτών και των εργαζομένων, καθορίζει τον λειτουργικό ρόλο της Επιθεώρησης Εργασιακών Σχέσεων. Η εργατική νομοθεσία δεν έχει μακρά ιστορία, είναι όμως σταδιακά φορτισμένη με έναν εντυπωσιακό αριθμό διατάξεων. Σε αυτό το πλαίσιο, η εφαρμογή των κατάλληλων όρων σε διατάξεις και υπουργικές ή ευρωπαϊκές οδηγίες οδηγεί σε μια πνευματική αφύπνιση η οποία καλλιεργεί την πραγματική αντίληψη αυτών των διατάξεων, ειδικά από μη ειδικούς του τομέα και τον καθημερινό άνθρωπο. Η παρουσίαση αυτή παραθέτει όρους ενδεικτικά και αναλύει τα προβλήματα μέσα από βιωματικές περιπτώσεις της Επιθεώρησης Εργασιακών Σχέσεων, κατά τη διάρκεια των οποίων διαπιστώθηκε διαφορά αντίληψης μεταξύ κοινής γνώμης και σημασιολογίας. Λόγω των δομικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας που αναδύθηκαν κατά την περίοδο των ποικίλων κρίσεων, πώς επηρεάζεται η κατανόηση των όρων η οποία μεταβάλλεται συνδεδεμένη μεταξύ κουλτούρας και γλώσσας σε εθνικό και διεθνές επίπεδο και κατά πόσο προσπερνούνται τα γλωσσικά εμπόδια και τα πολιτισμικά όρια, ειδικά κατά τις μεγάλες αλλαγές και ανατροπές της κοινωνίας; Η παρούσα εργασία επεξεργάζεται όρους του Διεθνούς Οργανισμού Εργασίας και παρουσιάζει τη πραγματολογική προσέγγιση του νοήματος που παράγεται μεταξύ ελεγκτή και ελεγχόμενου στην καθημερινότητα της Επιθεώρησης Εργασίας, ως στοιχείου της σχέσης κράτους-πολίτη.

Concept-oriented terminology of labor relations inspectorate: Perception and semiology bridging the inspector with the citizen

Maria-Virginia (Marvina) Fragkiadaki

ABSTRACT

The demarcation of the boundaries of terminology in professional life, which is inextricably linked to the everyday life of employers and employees, determines the functional role of the Hellenic Labor Relations Inspectorate. Labor legislation does not have a long history, but it is gradually being overloaded with more and more provisions. In this context, the application of appropriate terminology to provisions and national or European directives leads to an intellectual awakening which favors the perception of these provisions, particularly by the non-specialists of this sector. This paper exemplifies indicative terms and analyzes the relevant problematic through case studies of the Hellenic Labor Relations Inspectorate, during which a different perception was noted between public opinion ("the lay person") and semiology. Due to the structural problems of the Greek economy and society that emerge during the period of various crises, major inquiries arise: what is the level of understanding of the terms, which is closely linked between culture and language at national and international level, affected and whether language barriers and cultural boundaries are overcome? Furthermore, what about the

semantics of these terms during the great changes and upheavals of the society? This paper elaborates terms of the International Labor Organization and presents the factual approach to the meaning produced between the inspector and the inspected in the daily work of the Labor Relations Inspectorate, as an element of the State-citizen relationship. Meaning is negotiated in labor relations reality and standardization swings between the language of “what to inspect” and “what you realize”

0 Εισαγωγή

Η μελέτη αυτή εξετάζει το κύρος και τις λειτουργίες των όρων της Εργατικής Νομοθεσίας, απεικονίζοντας την πληθώρα και την πολυπλοκότητα των εννοιών τους και διεισδύοντας στους παράγοντες που επηρεάζουν την πλήρη αντίληψή τους από ειδικούς και μη ειδικούς του κλάδου. Ο επιδιωκόμενος στόχος είναι να παρουσιαστεί η σημερινή κατάσταση της ελληνικής γλώσσας στην ορολογική της διάσταση στον τομέα της Εργατικής Νομοθεσίας. Ο ρόλος της ορολογίας στην αποτελεσματικότητα του έργου της Επιθεώρησης Εργασιακών Σχέσεων είναι άρρηκτα συνδεδεμένος με την θεωρία και πράξη της μετάφρασης από τον ελεγκτή στον πολίτη, είτε για διαχρονικούς είτε για σύγχρονους όρους. Ένα θέμα τόσο χρήσιμο στην πολυπολιτισμική και απαιτητική κοινωνία μας, πως εκτυλίσσεται επιτυχώς; Θα αναλύσουμε ενδεικτικά, σε ποιο σημείο η ορολογία, και συγκεκριμένα όροι όπως «Αδήλωτη Εργασία», «Καταγγελία», «Επίλυση Εργατικής Διαφοράς», «Ισότητα και Διάκριση», «Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση», συγκλίνουν αποδοτικά με την μετάφραση της κοινής γνώμης. Η μελέτη αυτή λαμβάνει υπόψη περιπτωσιολογικά προβλήματα που έχουν αναδυθεί κατά το έργο των Επιθεωρητών Εργασιακών Σχέσεων, κατά τη διάρκεια των οποίων διαπιστώθηκε μια διαφορά αντίληψης μεταξύ θεωρίας και πράξης της μετάφρασης. Η εναρμόνιση με την κυρίαρχη ερμηνεία των διατάξεων παραμένει δύσκολη, οδηγώντας συχνά σε αντικρουόμενες αντιλήψεις και θεωρήσεις και άρα μη ορθή αντίληψη και εφαρμογή της νομοθεσίας. Έχοντας επίγνωση αυτής της βασικής αστάθειας, θα αναφερθούμε σε μεθόδους, πρακτικές και εργαλεία αντιμετώπισης των εμποδίων, τα οποία έχουν αποδειχθεί αποτελεσματικά κατά τη διενέργεια των ελέγχων, προκειμένου να επιτευχθεί μια βασική αποστολή: να εξαλειφθούν οι ορολογικές δυσκολίες που ανακύπτουν μεταξύ θεωρίας και πράξης της μετάφρασης και να προωθηθεί η ορολογική έρευνα στη σύγχρονη επιστήμη της ορολογίας.

1 Το Σώμα Επιθεώρησης Εργασίας (Σ.ΕΠ.Ε.)

Για την τήρηση και εφαρμογή των διατάξεων της Εργατικής Νομοθεσίας σχετικά με τις συνθήκες εργασίας και την προστασία των εργαζομένων κατά την άσκηση των καθηκόντων τους, ιδρύθηκε το 1998 το Σώμα Επιθεωρητών (Ν.2639/98 ιδρυτικός νόμος). Οι αρμοδιότητές του ασκούνται σε όλη την ελληνική επικράτεια. Επιθεωρητές Εργασιακών Σχέσεων ανέλαβαν τις αρμοδιότητες τους από 1.7.1999. Το έργο του Σ.ΕΠ.Ε., το οποίο αναφέρεται στην εξαρτημένη εργασία που παρέχει ο εργαζόμενος στον εργοδότη έναντι μισθού, είναι να ενημερώνει και να συμβουλεύει με κάθε τρόπο τα 2 μέρη για το σύνολο των ισχυουσών διατάξεων Εργατικής Νομοθεσίας, η οποία είναι τόσο δυναμική όσο και μεταβαλλόμενη, καθιστώντας το έργο του Σ.ΕΠ.Ε. πιο δύσκολο. Η αποστολή του, περιλαμβάνει διατάξεις που αφορούν στην αδήλωτη εργασία, στην ισότητα στην απασχόληση, στα χρονικά όρια εργασίας, στις πάσης φύσεως αποδοχές, στις άδειες, στην λήξη εργασιακής σχέσης, στις συνθήκες εργασίας ευπαθών ομάδων, στην βία και παρενόχληση στην εργασία, στην πάταξη της παράνομης απασχόλησης αλλοδαπών κτλ.

2 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης

Λόγω των δομικών προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας που αναδύθηκαν την περίοδο της κρίσης, υπήρξαν μεγάλες αλλαγές στους νόμους, στις εθνικές οδηγίες και διατάξεις, οι οποίες ανέτρεψαν τον τρόπο ζωής. Σε εθνική κλίμακα, παράλληλα με τα διαρθρωτικά προβλήματα της κοινωνίας, η επίβλεψη των οποίων είναι ελλιπής, η αμφιβολία απέναντι στους θεσμούς εντάθηκε. Αυτά τα προβλήματα οδήγησαν τους εργαζόμενους και τους εργοδότες στην ανασφάλεια αυτής της νέας εποχής, κάτι το οποίο καταδίκασε το αίσθημα εμπιστοσύνης τους προς τους Επιθεωρητές Εργασιακών Σχέσεων. Έτσι, από τη μία πλευρά έχουμε το κοινό που βλέπει ακόμα τους Επιθεωρητές ως μια σανίδα σωτηρίας και από την άλλη πλευρά το κοινό που αμφισβητεί, λόγω στερεοτύπων, την παρεχόμενη προστασία των δικαιωμάτων του. Αυτό συμβαίνει λόγω της βεβαρημένης αμφιβολίας, αποτέλεσμα των νέων μνημονίων επιβαλλόμενων στην εποχή της λιτότητας αλλά και των περιοριστικών μέτρων κατά την παρούσα υγειονομική κρίση. Το φαινόμενο είναι πιο έντονο όταν πρόκειται για εργαζόμενους της επαρχίας που θέτουν ακόμα περισσότερο υπό αμφισβήτηση την αμεροληψία και την ακεραιότητα των αρμόδιων ελεγκτών. Τα γεγονότα αυτά, έχουν δομήσει έναν αντίκτυπο καθοριστικό στην κοινή γνώμη, δημιουργώντας ψευδή εντύπωση ως προς την αποτελεσματικότητα των ελεγκτικού έργου.

3 Προκλήσεις στη λειτουργία του οργανισμού στην καθημερινότητα

Οι Επιθεωρητές Εργασιακών Σχέσεων αντιμετωπίζουν θεμελιώδεις δυσκολίες και προκλήσεις που πηγάζουν από τις ρίζες του Οργανισμού. Αδιαμφισβήτητα, το Σ.ΕΠ.Ε.

υπολείπεται συνήθως σε αναγκαίους πόρους, εργαλεία, διαδικασίες και συντονισμό-επικοινωνία εντός της Αρχής του (κατακόρυφο και οριζόντιο) όπως και μεταξύ της Επιθεώρησης Εργασιακών Σχέσεων και άλλων φορέων. Περαιτέρω, καταδεικνύεται δυσκολία σε ζητήματα μη ορατά και πέραν του ελέγχου των Επιθεωρητών (διατάξεις εν αναμονή Ερμηνευτικών Εγκυκλίων και Υπουργικών Αποφάσεων προς αποσαφήνιση των περίπλοκων νόμων, διατάξεις που προβλέπεται να εφαρμοστούν μετά από έκδοση σχετικών Υ.Α., κ.ά.). Επιπρόσθετα, η δυσκίνητη μηχανογράφηση και υποδομή (όπως η ελλιπής στελέχωση), η δυσκολία διαχείρισης της δαιδαλώδους Εργατικής Νομοθεσίας, η μη κωδικοποίησή της, η μη ευρωπαϊκή εναρμόνισή της, όπως και η ποιότητα της εθνικής νομοθεσίας (εξαιτίας νομοθετικών κενών και έλλειψης κατάλληλων ορισμών) βαραίνουν τις αρμοδιότητες του Σ.ΕΠ.Ε οι οποίες βασίζονται σε αυτές τις διατάξεις.

3.1 Αδήλωτη εργασία¹ (Travail non-déclaré)

Εξετάζοντας πιο συγκεκριμένα τα εμπόδια που γίνονται αντιληπτά κατά το ελεγκτικό έργο, παραθέτουμε το παράδειγμα του πρώτου όρου «Αδήλωτη Εργασία». Οι πολυάριθμες διατάξεις της είναι συνεχώς μεταβαλλόμενες. Σύμφωνα με την ανακοίνωση 98/219 της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η αδήλωτη εργασία αναφέρεται σε αμειβόμενες δραστηριότητες νόμιμης φύσης, αλλά που δεν δηλώνονται στις Δημόσιες Αρχές για λόγους φορολογίας, κοινωνικής ασφάλισης ή αποφυγής εφαρμογής των δικαιωμάτων των εργαζομένων. Ο εργοδότης που απασχολεί εργαζόμενο αδήλωτο επιβαρύνεται με διοικητικές κυρώσεις σε περίπτωση που διαπιστωθεί η παράβαση κατά τη διενέργεια ελέγχου. Κατ' επέκταση, η έκταση αυτού του φαινομένου έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη της κάθε χώρας, καθώς αποδυναμώνει μακροπρόθεσμα τα δημόσια έσοδα και εντείνει τον αθέμιτο ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων. Σε κάθε περίπτωση, η αδήλωτη εργασία παραβιάζει τα εργασιακά δικαιώματα, την προστασία και την αξιοπρέπεια των εργαζομένων. Σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, εντοπίζουμε τον όρο «Αδήλωτη Εργασία» να συγχέεται ορολογικώς συχνά με τους όρους:

- «παράνομη εργασία» που σχετίζεται με την παράνομη απασχόληση αλλοδαπών,
- «μαύρη εργασία» που σχετίζεται με απόκρυψη αποδοχών και φοροδιαφυγή,
- «μη εγγεγραμμένη εργασία» που αφορά στο ίδιο νόημα,
- «υποδηλωμένη εργασία», δηλαδή πλήρη απασχόληση δηλωμένη για μειωμένη απασχόληση,
- εργασία πληρωμένη κατευθείαν στο χέρι

¹ "Undeclared Work"

και άλλους παρεμφερείς όρους. Συναντάμε επίσης την «Αδήλωτη Εργασία» υπό τη μορφή αδήλωτων εργαζομένων που λαμβάνουν παροχές ανεργίας, αλλοδαπών εργαζομένων χωρίς νόμιμα έγγραφα για εργασία ή διαμονή στην εκάστοτε χώρα, όπως και νέων εργαζομένων που παρουσιάζονται ως ασκούμενοι κ.ά. Σε διεθνές επίπεδο, λαμβάνοντας υπόψη τις υφιστάμενες διαφορές μεταξύ των ρυθμιστικών συστημάτων των κρατών μελών, μπορεί να διαπιστωθεί ότι ο ακριβής ορισμός του όρου ποικίλλει από χώρα σε χώρα, όπως για παράδειγμα σε άλλες χώρες όπου η αδήλωτη εργασία περιλαμβάνει όλες τις περιπτώσεις εργασίας ή δεν περιλαμβάνει περιπτώσεις εργασίας σε σπίτι ή μεταξύ συγγενών. Σε κάποιες χώρες, οι εργοδότες μπορούν να δηλώσουν τον εργαζόμενο μετά το τέλος του χρόνου ελέγχου των Επιθεωρητών, πράγμα που δυσχεραίνει το έργο τους στο να αποδείξουν τη διάρκεια της εργασιακής σχέσης και να επιβάλουν το προβλεπόμενο πρόστιμο. Τα κενά στην εφαρμογή του όρου της «Αδήλωτης Εργασίας», η πολυπλοκότητα της φύσης της και η μη ενιαία νομοθετική και πολιτική αντιμετώπιση διασυνοριακά, είναι μόνο κάποιοι ενδεικτικοί παράγοντες που εντείνουν τη διασπορά των όρων. Η αποτυχία ενός κοινού και σαφούς νομικού ορισμού και πλαισίου μεταξύ των χωρών προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν δυσερμηνείες, δυσχεραίνει το έργο των Επιθεωρητών σε διασυνοριακό επίπεδο. Γι' αυτούς τους λόγους, κάθε εννοιολογική προσπάθεια επίλυσης του προβλήματος είναι μια πρόκληση για τους ειδικούς του κλάδου.

3.2 Καταγγελία² (Dénonciation)

Ο όρος «Καταγγελία» μιας παράβασης προς τις Αρχές, από αυτόν που γνωρίζει τι συμβαίνει σε μία επιχείρηση ή που είναι το θύμα, έχει πολλές έννοιες και προεκτάσεις. Παρουσιάζεται σαν σχετικές διαμαρτυρίες αναφορικά με την ποιότητα της εργασίας. Αναφέρονται ενδεικτικά οι εξής έννοιες: 1) Η καταγγελία της σύμβασης εργασίας, με την έννοια της απόλυσης, 2) Η ανώνυμη καταγγελία με σκοπό την επέμβαση της Επιθεώρησης Εργασιακών Σχέσεων με διενέργεια επιτόπιου ελέγχου ή άλλο τρόπο ελέγχου, 3) Η επώνυμη καταγγελία που γίνεται είτε για τη διενέργεια επιτόπιου ελέγχου στον τόπο εργασίας είτε για να ακολουθηθεί η διαδικασία επίλυσης μιας Εργατικής Διαφοράς.

Πέραν των προβλημάτων λόγω των προεκτάσεων του όρου, τίθεται εύκολα θέμα παρερμηνείας καθώς συναντάμε τον όρο «Καταγγελία» μέσω άλλων όρων ταυτόχρονα, όπως «τερματισμός», «αγωγή», «αξίωση», «λήξη σύμβασης», «λύση σύμβασης», «προσφυγή», «έγκληση», «μήνυση», «διαμαρτυρία», «αναφορά» και άλλους παρεμφερείς όρους που επηρεάζουν την ορθή αντίληψη του συγκεκριμένου όρου. Περαιτέρω, η έλλειψη

² "Denunciation"

οικειοποίησης κοινών ορισμών και κοινών διατάξεων ανάμεσα στα κράτη μέλη, είναι παράγοντες που σχετίζονται και περιορίζουν τις δυνατότητες των Επιθεωρήσεων Εργασιακών Σχέσεων στο να προστατέψουν και να προστατευτούν έναντι διφορούμενων και διισταμένων απόψεων. Σε τοπικό επίπεδο, οι ανώνυμες και επώνυμες καταγγελίες είναι καθημερινές και συνεχώς αυξανόμενες.

3.3 Επίλυση εργατικής διαφοράς³ (Résolution d'un conflit de travail)

Αφορά μια μορφή καταγγελίας. Υπάρχει σαφώς σύγχυση μεταξύ των όρων «Καταγγελία» και «Επίλυση Εργατικής Διαφοράς» καθώς το κοινό αγνοεί αυτόν τον ειδικό ορισμό, ενώ ταυτόχρονα είναι εξοικειωμένο με τη διαδικασία της «Επίλυσης Εργατικής Διαφοράς». Πρόκειται για μια διαδικασία που ακολουθείται σε περίπτωση που οι εργοδότες δεν συμμορφώνονται με την εργατική νομοθεσία. Στην περίπτωση που ο εργαζόμενος διεκδικεί τα χρήματά του ή άλλα εργασιακά δικαιώματα, καταγγέλλει επωνύμως και εγγράφως τον εργοδότη και ο Επιθεωρητής Εργασιακών Σχέσεων καλεί με έγγραφη πρόσκληση, τον εργοδότη στο γραφείο του σε έναν διάλογο μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών προκειμένου να επιλύσει την Εργατική Διαφορά. Η συζήτηση απαιτεί και τα δύο μέρη να παρίστανται αυτοπροσώπως ή μέσω εξουσιοδοτημένου αντιπροσώπου. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, η αποστολή του Επιθεωρητή Εργασιακών Σχέσεων είναι να επιλύσει τη σύγκρουση το συντομότερο δυνατό εφαρμόζοντας την ισχύουσα νομοθεσία. Εάν η επιχείρηση δεν εφαρμόζει την εργατική νομοθεσία σε όλες τις νόμιμες χρηματικές οφειλές που διεκδικεί ο εργαζόμενος, μη προσκομίζοντας τα σχετικά αναλυτικά εξοφλητικά σημειώματα αποδοχών καθώς και τα αντίστοιχα καταθετήρια τραπέζης (προς απόδειξη της εξόφλησης των οφειλών), ο Επιθεωρητής προβαίνει στην επιβολή των προβλεπόμενων κυρώσεων σε βάρος του εργοδότη. Σε περιπτώσεις κατά τις οποίες οι απόψεις των δύο μερών (εργαζόμενου και εργοδότη) είναι εκ διαμέτρου αντίθετες, κάτι που προϋποθέτει την παράθεση και εξέταση αποδεικτικών στοιχείων και μαρτυριών, η αποστολή του Επιθεωρητή είναι να προσεγγίσει μια λύση κοινώς αποδεκτή από αμφότερα τα συμβαλλόμενα μέρη διευκολύνοντας τη φιλική συμφωνία μεταξύ τους (κατόπιν αιτήματός τους) με στόχο την αποφυγή των δικαστηρίων. Σε περίπτωση μη σύγκλισης απόψεων και μη εύρεσης συμβιβαστικής λύσης, ο εργαζόμενος προσφεύγει στα τοπικά δικαστήρια λόγω αρμοδιότητας, για τη διεκδίκηση των νομίμων δικαιωμάτων του. Αξίζει να σημειωθεί ότι σε τοπικό επίπεδο, η ελληνική πραγματικότητα αποδεικνύει μία υπερεκμετάλλευση από την πλευρά των εργοδοτών προς τους εργαζόμενους, ειδικά μετά την οικονομική και υγειονομική κρίση.

³ "Labour dispute resolution"

3.4 Ισότητα και διάκριση⁴ (Égalité et discrimination)

Η αρχή της Ίσης Μεταχείρισης είναι μια αρχή ευρωπαϊκή. Οι βασικοί νόμοι είναι Ν.3488 / 2006, Ν.3896 / 10 σε εναρμόνιση με την ευρωπαϊκή οδηγία 2006/54/EK, Ν.4443/2016, καθώς και ο πρόσφατος νόμος Ν.4808/2021. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) διαθέτει ένα από τα πιο προηγμένα νομικά πλαίσια όσον αφορά την καταπολέμηση των διακρίσεων. Δύο είναι οι αρμόδιες υπηρεσίες: το Σ.ΕΠ.Ε. και ο Συνήγορος του Πολίτη. Οι διακρίσεις στην εργασία περιλαμβάνουν τη διάκριση της ηλικίας, του φύλου, της καταγωγής, της αναπηρίας, της κατάστασης της υγείας, της οικογενειακής κατάστασης κ.ά. Οποιοσδήποτε εργαζόμενος που θεωρεί ότι θίγεται από παράβαση του αρχής της Ίσης Μεταχείρισης, όποιο και αν είναι το καθεστώς απασχόλησής του, έχει πρόσβαση σε δικαστικά και διοικητικά ένδικα μέσα στα κράτη μέλη, υποβάλλοντας καταγγελία στο Σ.ΕΠ.Ε. Όσον αφορά αυτόν τον όρο, διαπιστώνουμε ότι δεν πρόκειται τόσο για πρόβλημα παρερμηνείας ή παρεξήγησης των νομοθετικών όρων και διατάξεων. Πρόκειται για προβλήματα προκύπτοντα λόγω της πολυεπίπεδης κοινωνικοπολιτισμικής διάστασης. Πιο συγκεκριμένα, το ότι οι αντιλήψεις και η κουλτούρα των ανθρώπων είναι ασύμβατες με τις διατάξεις της νομοθεσίας για την ίση μεταχείριση και την καταπολέμηση των διακρίσεων, καθιστούν από μόνες τους την εφαρμογή των διατάξεων αδύνατη. Επιπλέον, η πολύχρονη οικονομική ύφεση, όπως και η παρούσα υγειονομική κρίση, εξάντλησαν την ελληνική και τη διεθνή οικονομία. Η κοινή γνώμη χειραγωγήθηκε, η διάκριση ανάμεσα στο εμείς και στο εσείς τροφοδοτήθηκε, ενισχύθηκε η μισαλλοδοξία, η ξενοφοβία, ο ρατσισμός. Όλα αυτά ανέδειξαν αθέμιτες διακρίσεις στην εργασία, όπως και σε άλλους τομείς. Νοοτροπίες και πρακτικές δοκιμάζουν όλο και περισσότερο την εφαρμογή της Ίσης Μεταχείρισης αποδεικνύοντας ότι η αρχή αυτή δεν είναι ευρέως γνωστή και άρα είναι μη εφαρμοστή παρά τη σημαντικότητά της και την προώθησή της από τις αρμόδιες αρχές.

Λόγω αυτών των μη αναστρέψιμων καταστάσεων, η αποστολή του Σ.ΕΠ.Ε. επικεντρώνεται στη διάχυση πληροφορίας και στην καθοδήγηση των πολιτών, ευαισθητοποιώντας τους, με στόχο να μην παρεκκλίνουν οι ενέργειές τους από τις επιταγές της αρχής της Ίσης Μεταχείρισης. Παρόλα αυτά, σε τοπικό επίπεδο κυρίως, η καλά δομημένη νοοτροπία των ανθρώπων συχνά προκαλεί προκαταλήψεις και στερεότυπα τα οποία αποδίδουν ένα επιπλέον βάρος στην ερμηνευτική διάσταση ανάμεσα στους πολίτες και στην πραγματικότητα του Σ.ΕΠ.Ε. Η Υπηρεσία δέχεται αυξημένες καταγγελίες για μικρομεσαίες κυρίως επιχειρήσεις και παραβάσεις εργασιακών δικαιωμάτων, τέτοιες όπως : 1) Απόλυση προστατευόμενων μητέρων παρά το 18μηνο προστασίας, 2) Μονομερής βλαπτική μεταβολή

⁴ "Equality and discrimination"

των όρων της σύμβασης μετά την επιστροφή από άδεια μητρότητας, πολλές φορές χωρίς να το γνωρίζει η εργαζόμενη και παρά το 18μηνο προστασίας, 3) Διακρίσεις λόγω εθνικής καταγωγής, 4) Προσβλητική συμπεριφορά προς έγκυο εργαζόμενη για εξώθηση σε οικειοθελή αποχώρηση.

3.5 Ηλεκτρονική διακυβέρνηση⁵ (e-Gouvernance)

Το ζήτημα της «Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης» κατέχει πάντα προτεραιότητα στην κρατική δράση καθώς ενισχύει τη διαφάνεια. Η πολύπλευρη κρίση (σε οικονομία, πολιτική, θεσμούς, αξίες) έκανε τον πολίτη να βιώνει έντονα τη διαφθορά, τη γραφειοκρατία, τα εμπόδια, τη σπατάλη και τους αποκλεισμούς. Η ηλεκτρονική διακυβέρνηση επιτρέπει τη διαφάνεια, τη λογοδοσία και την ανοιχτή συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια διοίκηση, αποκλείοντας τη διαφθορά. Σε αυτή τη νέα ηλεκτρονική και πληροφοριακή υπηρεσία, κάθε εργοδότης έχει πρόσβαση, όπως και κάθε ελεγκτής και πρόσφατα και κάθε εργαζόμενος. Στην κοινωνική σφαίρα, οι πολίτες, κατά την αντίληψή τους, συνδέουν τον όρο «Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση» με την έννοια της αμεσότητας λόγω την πληροφοριακών συστημάτων και της πρόσβασης σε συστήματα άλλων δημοσίων υπηρεσιών ή οργανισμών, ακόμα και τραπεζών (όπως π.χ. σε κινήσεις λογαριασμών). Όμως τελικά δηλώνουν ότι έρχονται αντιμέτωποι με λειτουργικά, και όχι μόνο, προβλήματα όπως:

- Δεν προσφέρονται ηλεκτρονικά όλες οι υπηρεσίες που προσδοκούν,
- Γραφειοκρατική και χρονοβόρα ροή εργασιών (π.χ. λόγω σοβαρών δυσλειτουργιών του συστήματος ή λόγω καθυστέρησης μεταξύ υποβολής αιτήματος και λήψης αριθμού πρωτοκόλλου),
- Έλλειψη εμπιστοσύνης στη διασφάλιση προσωπικών στοιχείων και δεδομένων,
- Δυσκολία στο να αντεπεξέλθουν μεταξύ των διαφόρων Δημοσίων Υπηρεσιών που σχετίζονται με τη διεκπεραίωση του ίδιου αιτήματος, λόγω μη συντονισμού και μη συνεργασίας μεταξύ των φορέων.

Η άποψη των Επιθεωρητών Εργασιακών Σχέσεων προβάλλεται ως εξής :

- Ασυμβατότητα μεταξύ νομοθετικών διατάξεων και ηλεκτρονικού συστήματος, άρα μη εμπιστοσύνη των πολιτών προς την αποτελεσματικότητα της εργασίας τους,
- Πολύπλοκες διαδικασίες και δύσχρηστα συστήματα, που ακόμα και η δημόσια διοίκηση δυσκολεύεται να αντιμετωπίσει,
- Έλλειψη παροχής κατάρτισης Επιθεωρητών Εργασίας και του προσωπικού των επιμέρους φορέων.

⁵ "eGovernment"

Καταλήγουμε σε μια αποδόμηση από μέρους των πολιτών σε βάρος της Δημόσιας Διοίκησης, η οποία αποδίδεται στη νοοτροπία και τις εμπειρίες τους, μία άποψη που απέχει πολύ από αυτή των Επιθεωρητών Εργασιακών Σχέσεων, κατά την γνώμη των οποίων η Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση σημαίνει σταδιακή εξάλειψη της ογκώδους χαρτούρας, ενοποίηση της πληροφορίας, δυνατότητα ηλεκτρονικής καταχώρισης κάθε κίνησής τους, άρα διαφάνεια και έλεγχο. Η ανωτέρω ασυμβατότητα αντίληψης ανάμεσα σε πολίτη και ελεγκτή καθιστά αδύνατη την πολιτισμική «συμβίωση» μεταξύ των δύο. Συνεπώς, φέρει πλήγμα στη σφαίρα της ορολογίας. Στην καθημερινή πραγματικότητα, αυτοί οι τύποι συνόρων είναι όλο πιο ασαφείς και αμφισβητούμενοι καθώς αποτελούν πάντα ένα θέμα υποκειμενικών αντιλήψεων μεταξύ των δύο πλευρών.

4 Στρατηγικές επίλυσης των εμποδίων

Η λύση των προβλημάτων που περιέρχονται στους άξονες της ορολογίας συνδυάζει την εξειδικευμένη προσέγγιση των προληπτικών μέτρων σε επίπεδο Οργανισμού, καθώς και σε επίπεδο διεθνές και εθνικό, παράλληλα με την εφαρμογή του νόμου.

Οι Επιθεωρητές Εργασιακών Σχέσεων οφείλουν να ερευνούν και να επιλύουν ειρηνικά τα εμπόδια παρερμηνειών και μη συναντίληψης των όρων. Σε αυτό το στοίχημα, εξελίσσουν την τεχνογνωσία τους προκειμένου να πετύχουν αυτή τη σύλληψη των όρων από όλους τους ενδιαφερόμενους. Είναι επίσης επικοινωνιακή η συζήτηση, μεταξύ συναδέλφων, των περιπτώσεων δυσερμηνειών, με στόχο τη συνοχή κατά τη διάχυση πληροφοριών από κάθε Επιθεωρητή με ταχύτητα και στόχευση. Η παρακολούθηση επιμορφωτικών σεμιναρίων των οποίων το αντικείμενο είναι η διαχείριση συγκρούσεων και κρίσεων, αποτελούν προϋπόθεση σε αυτόν τον αγώνα. Η καλλιέργεια δεξιοτήτων όπως ειλικρίνεια, σεβασμός, ευελιξία, αλληλεπίδραση, ανοικτό πνεύμα, εκπαίδευση, κατανόηση, αμεροληψία, coaching και άλλα, αποτελούν στοιχεία απαραίτητα. Η αναγνώριση και αποτίμηση των διαφορών του κάθε πολίτη (αντίληψης, νοοτροπίας, σκοπού, τρόπου σκέψης και σημείου ενδιαφέροντος) θα πρέπει να λειτουργούν ως πλεονέκτημα προς επιβεβαίωση της ικανότητας αντιμετώπισης μελλοντικών περιπτώσεων.

Σε διεθνές επίπεδο, οι αρχές θα μπορούσαν να υιοθετήσουν ένα σαφές διεθνές νομικό γλωσσάριο ορολογίας με ταυτόχρονη κωδικοποίηση ενιαίων διατάξεων αφού πρώτα αξιολογηθούν οι διαφορετικές νομικές προσεγγίσεις, η διαπολιτισμικότητα και η γλωσσική πολυμορφία. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, είναι απαραίτητη η ενθάρρυνση της συνεργασίας ανάμεσα στους εθνικούς φορείς επιβολής του νόμου.

Σε εθνικό επίπεδο, θα πρέπει να προσαρμοστούν και να κωδικοποιηθούν οι όροι και οι

διατάξεις, ώστε να υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ των διαφορετικών αλλά σχετιζόμενων εννοιών, όπως ο όρος της αδήλωτης εργασίας. Επίσης, απαραίτητη είναι η συνεργασία μεταξύ των εμπλεκόμενων υπηρεσιών μέσω συνεδρίων και κοινής εκπαίδευσης με στόχο την οικειοποίηση των όρων και την αποφυγή του δυϊσμού-πλουραλισμού των πνευματικών αντιλήψεων. Σημαντικό ρόλο αποτελούν οι στρατηγικές ευαισθητοποίησης με στόχο την αλλαγή νοοτροπίας των ανθρώπων ως προς το τι είναι κοινωνικά αποδεκτό το οποίο δεν περιορίζεται στο «νόμιμο» ή «παράνομο», αλλά εκτείνεται και στην παραβίαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Η ενδυνάμωση του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας με εξειδικευμένα στελέχη νομικής υποστήριξης, για να αποφεύγονται φαινόμενα παρερμηνειών και να λαμβάνονται οδηγίες σε θέματα νομικής ερμηνείας, είναι απαραίτητο εργαλείο στα χέρια των ελεγκτών.

5 Επίλογος

Η ελληνική γλώσσα στην ορολογική της διάσταση στον τομέα της Εργατικής Νομοθεσίας, δοκιμάζεται ολοένα και περισσότερο και κατ' επέκταση δοκιμάζονται και τα αντανακλαστικά του κρατικού μηχανισμού. Οι εργοδότες και οι εργαζόμενοι αποτελούν τους πρώτους αποδέκτες του χάσματος της εννοιοστρεφούς διαγλωσσικής αντιστοίχισης και «ισοδυναμίας» όρων μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος έναντι της λεξιστρεφούς μετάφρασης όρων. Ως εκ τούτου, οι ελεγκτές καλούνται, σε έναν συνεχή και πολυσύνθετο αγώνα, να αντιμετωπίσουν τα προκαλούμενα διά της ασταθούς μεταφράσεως και αντιλήψεως εμπόδια, προκύπτοντα λόγω της γλωσσικής και πολιτισμικής ετερογένειας. Η ενθάρρυνση και προώθηση της προσέγγισης των λαών μέσω της αμοιβαίας γνώσης και της πολιτιστικής συνύπαρξης δομούν την οροφιλία, η οποία πρέπει να είναι ο πυλώνας των επιστημονικών ερευνών στη σύγχρονη επιστήμη της ορολογίας. Αυτή η προσέγγιση απαιτεί τον σεβασμό της εκάστοτε πολιτιστικής ταυτότητας, τον διάλογο μεταξύ των πολιτισμών σε τοπική, εθνική και διεθνή συνεργασία, καθώς και την πρακτική προώθηση της «ενσωμάτωσης» και της «διαφορετικότητας». Το μέγιστο αποτέλεσμα προϋποθέτει την επιβολή ορθολογικών, εύγλωπτων και ενιαίων -διεθνώς- όρων. Δεν είναι παρά ευχής έργον να δώσουμε μία έμφαση πάνω από όλα σε μια πνευματική αφύπνιση και να αντλήσουμε από τη γλωσσική και πολιτισμική ανομοιογένεια για να συγκλίνει η θεωρία με την πράξη της μετάφρασης των όρων και να εμπλουτιστεί επιτυχώς η ελληνική γλώσσα.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Ηλεκτρονική Διακυβέρνηση. [Πρόσβαση 30/7/2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.diaivgeia.gov.gr/>

Σ.ΕΠ.Ε. (2017). *Έκθεση* [Πρόσβαση 30/7/2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.ypakp.gr/uploads/docs/11919.pdf> (CST, Recherche, 2014).

Σιώκη, Ε. (2012). *Η σημασία και η διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων στο σύγχρονο περιβάλλον*. Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Ηπείρου, Τμήμα Λογιστικής. Πρέβεζα.

Συνεργασία Δ.Ο.Ε./ΕΕπιτροπής. (2013). «Επιθεώρηση Εργασίας και Αδήλωτη Εργασία στην ΕΕ», Γενεύη, Έγγραφο Εργασίας αριθ.29.

Συνήγορος του Πολίτη. (2018). *Έκθεση* [Πρόσβαση 30/7/2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.synigoros.gr/>

Χαριτόπουλος, Α. (2016). *Υπηρεσίες Επιθεώρησης και Ελέγχου: Μελέτη Περίπτωσης του Σώματος Επιθεώρησης Εργασίας*. Διπλωματική εργασία, ΠΜΣ «Δημόσιο δίκαιο και δημόσια πολιτική», ΕΚΠΑ, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης. Αθήνα.

Dictionnaire du droit du travail. Éditions Tissot. [Πρόσβαση 30/7/2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.editions-tissot.fr/droit-travail/dictionnaire-droit-travail.aspx>

Girodet, J. (2008). *Pièges et Difficultés de la Langue Française*, Dictionnaire Bordas. Bordas éditions.

ILO (International Labour Organization). [Πρόσβαση 30/7/2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.ilo.org/>

Perret, P. (2002). *Le Parler des Métiers*, Dictionnaire Thématique Alphabétique. Robert Laffont.

Μαρία-Βιργινία (Μαρβίνα) Φραγκιαδάκη

Επιθεωρήτρια εργασιακών σχέσεων, Βαθμός Α', Σ.Ε.Π.Ε.

Ηλ. Ταχ. : marvinaf@yahoo.gr

27 Η ορολογία της αμερικανικής ακροδεξιάς και η μεταφορά της στην ελληνική πραγματικότητα

Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα ανακοίνωση αποτελεί μέρος εν εξελίξει διδακτορικής έρευνας που αφορά στη ρητορική της αμερικανικής και της ελληνικής ακροδεξιάς. Η ανακοίνωση αυτή περιλαμβάνει τις πρώτες ενδείξεις για την υπογράμμιση τόσο της ιδεολογίας του έργου του William Luther Pierce «The Turner Diaries», το οποίο θεωρείται η βίβλος όσων ανήκουν στον χώρο της αμερικανικής ακροδεξιάς, όσο και της ιδεολογικής έντασης της μετάφρασής του. Αποσκοπεί στην ανάδειξη της μεταφοράς ιδεολογίας μέσω της μετάφρασης και κατά πόσο διατηρείται η ένταση του αρχικού μηνύματος μετά τη μεταφορά του σε άλλη γλώσσα.

Alt-right terminology and its transfer to the Greek reality

Valentini Kalfadopoulos

ABSTRACT

This paper is part of an ongoing PhD research on the rhetoric of the American and Greek alt-right movements. The paper describes indicators of the ideology undertones of William Luther Pierce's book «The Turner Diaries», which is considered the US alt-right bible. Its aim is to show how ideology is conveyed in its translation into Greek and whether the strength of the original message is maintained in another language.

0 Εισαγωγή

Γλώσσα και ιδεολογία είναι έννοιες στενά συνδεδεμένες, ειδικά όταν αναφερόμαστε σε οργανώσεις και πολιτικά κόμματα που ανήκουν στον χώρο του εθνικισμού και της ακροδεξιάς. Σύμφωνα με τον Norman Fairclough (1989), «η ιδεολογία είναι αδιάκοπα παρούσα στη γλώσσα». Όμως, συχνά, οι ερευνητές χρησιμοποιούν διαφορετικές λέξεις στις αναφορές τους για τον χώρο της ακροδεξιάς/εθνικισμού. Έτσι, στη βιβλιογραφία, συναντούμε αναφορές στην «ακροδεξιά» (alt-right ή extreme right) και στη «ριζοσπαστική ακροδεξιά» (radical right). Ο Hainsworth (2008) ισχυρίζεται ότι ο όρος «ριζοσπαστική ακροδεξιά» (radical right) χρησιμοποιείται κυρίως από συγγραφείς στις Ηνωμένες Πολιτείες και ότι οι δύο λέξεις είναι ταυτόσημες εννοιολογικά. Για εκείνον, η χρήση του ενός ή του

άλλου όρου απλά καταδεικνύει την ακαδημαϊκή «καταγωγή» του συγγραφέα/ομιλητή. Αντιθέτως, ο Baker (2000) διατυπώνει την άποψη ότι υπάρχει διαφορά στο ότι τα ριζοσπαστικά ακροδεξιά κόμματα δείχνουν να αποδέχονται τη δημοκρατία και προσπαθούν να προβάλλουν ότι δεν θέλουν να την ανατρέψουν.

Στο δίπολο αυτό, οι Robert Hodge και Gunther Kress (1993) έρχονται να υπογραμμίσουν ότι η ιδεολογία, η οποία «προϋποθέτει μία συστηματικά οργανωμένη αναπαράσταση της πραγματικότητας», περιλαμβάνει και την έννοια της επιλογής: «κάθε αναπαράσταση μέσω της γλώσσας προϋποθέτει επιλογή». Έτσι, έχουμε πλέον μια τριγωνική σχέση Ιδεολογία – Γλώσσα – Επιλογή.

Σε μια προσπάθεια για τη διερεύνηση του εάν υπάρχει διαχωρισμός στη χρήση των δύο προαναφερόμενων όρων, έγινε, στις αρχές Σεπτεμβρίου 2021, μια αναζήτηση, με χρήση της μηχανής αναζήτησης Google¹. Για τα Ελληνικά, οι συγγραφείς φαίνεται να προτιμούν τη χρήση της λέξης «ακροδεξιά». Τα αποτελέσματα είχαν ως εξής: α) «άκρα δεξιά» – 187.000 αποτελέσματα, β) «ακροδεξιά» – 424.000 αποτελέσματα, και, γ) «ριζοσπαστική δεξιά» – 14.200 αποτελέσματα. Η πλέον περιοριστική αναζήτηση με τις λέξεις-κλειδιά «ριζοσπαστική ακροδεξιά» έδωσε μόνο 435 αποτελέσματα. Ειδικότερα, στα αποτελέσματα της αναζήτησης με «ριζοσπαστική δεξιά» οι λέξεις που παρατηρήθηκε ότι βρίσκονταν πλησιέστερα σε αυτόν τον όρο ήταν οι λέξεις «συντηρητισμός» και «λαϊκιστικός».

Για τη συνέχεια, σε όλη την ανακοίνωση, οι αναφορές μας θα γίνονται χρησιμοποιώντας τον όρο *ακροδεξιά*.

1 Τα Ημερολόγια Τέρνερ

1.1 Βιβλίο

1.1.1 Αγγλική έκδοση

Το βιβλίο «The Turner Diaries» γράφτηκε από τον William Luther Pierce, χρησιμοποιώντας το ψευδώνυμο Andrew Macdonald. Ο Pierce ήταν ο ηγέτης της οργάνωσης National Alliance, ενός ακροδεξιού/νεοναζιστικού μορφώματος στις ΗΠΑ. Το βιβλίο εκδόθηκε στο περιοδικό της National Alliance «Attack!» από το 1975 έως το 1978, σαν ημερολόγιο, δηλαδή σε μορφή επεισοδίων, με ένα κεφάλαιο ανά τεύχος. Το 1978 ο Pierce αποφασίζει την έκδοση όλων των κεφαλαίων σε μορφή βιβλίου και την ίδια χρονιά οι εκδόσεις National Vanguard Books αναλαμβάνουν την εκτύπωση και διάθεσή του στην αγορά. Από την αρχική

¹ Η αναζήτηση για τους όρους αυτούς έγινε με χρήση εισαγωγικών, ώστε τα αποτελέσματα να περιλαμβάνουν κείμενα με ακριβώς αυτές τις λέξεις.

έκδοση του 1978 έως το 1995 είχαν εκδοθεί 200.000 αντίγραφα, ενώ ως το 2000 κυκλοφόρησαν 500.000 επιπλέον. Με την έλευση του 21^{ου} αιώνα το βιβλίο περνάει στο διαδίκτυο με ελεύθερη πρόσβαση για το κοινό, μέσω του Internet Archive, αλλά και άλλων ιστοτόπων.

Ως αφηγητής αναφέρεται ο Earl Turner, ηλεκτρολόγος μηχανικός, και το βιβλίο περιγράφει την κατάσταση της κοινωνίας στις ΗΠΑ πριν την έναρξη της αποκαλούμενης «Νέας Εποχής»: μια κοινωνία όπου καταπιέζονται οι λευκοί πολίτες της, με μια ομάδα πολιτών (αποκαλούμενη η «Οργάνωση») να κάνει ανταρτοπόλεμο κατά του συστήματος του οποίου τις θέσεις εξουσίας έχουν μόνο Μαύροι και Εβραίοι. Στις σελίδες του βιβλίου ξεδιπλώνεται η πορεία του Turner από απλό μέλος της «Οργάνωσης» σε μέλος του «Τάγματος», μιας ελίτ υποομάδας, η οποία μάχεται με πολιτική τρομοκρατία το «Σύστημα» (την κυβέρνηση).

1.1.2 Ελληνική έκδοση

Η μετάφραση του βιβλίου στα Ελληνικά έγινε τον Ιούνιο του 2002 και δεν φέρει όνομα μεταφραστή/τριας, ούτε επιμελητή/τριας. Στις πρώτες σελίδες αναγράφεται η ημερομηνία έκδοσης και ως εκδοτικός οίκος η Λόγχη, ένας εκδοτικός οίκος που ειδικεύεται στη στρατιωτική ή «απαγορευμένη», όπως την αποκαλεί, στρατιωτική ιστορία². Το βιβλίο δεν περιλαμβάνεται πλέον στον επίσημο κατάλογο των εκδόσεών τους και, σε τηλεφωνική επικοινωνία, δεν μπορούσαν να παράσχουν στοιχεία σχετικά με τον όγκο των αντιτύπων που είχαν εκδοθεί ή στοιχεία σχετικά με τον/την μεταφραστή/τρια. Το βιβλίο μπορεί να βρεθεί σε έντυπη μορφή μόνο σε βιβλιοπωλεία με μεταχειρισμένα βιβλία, υπάρχει όμως στο διαδίκτυο σε ψηφιακή μορφή μορφότυπου PDF.

2 Σύγκριση εκδόσεων – Ερευνητικό ερώτημα

Για την ανάλυση των δύο εκδόσεων των «Ημερολογίων» (The Turner Diaries), αναζητήθηκαν οι λέξεις που μεταφέρουν τα βασικά ιδεολογικά στοιχεία της ιστορίας, και διερευνήθηκε το πώς – και αν – η μετάφραση μεταβάλλει την ένταση του ιδεολογικού μηνύματος του βιβλίου.

Ήταν εξ αρχής αναμενόμενο ότι το κείμενο στα Αγγλικά, αλλά και η ελληνική έκδοσή του, θα ήταν ιδεολογικά φορτισμένα κείμενα. Η έρευνα ξεκίνησε με τις λέξεις που είχαν τη μεγαλύτερη συχνότητα και για τον λόγο αυτόν θεωρήθηκαν χαρακτηριστικές για το κείμενο. Αυτές ήταν οι λέξεις *nation, government, police, black, white, system, race, organization*, όπως φαίνεται ακολούθως:

² Πηγή: <https://logxi.com/to-vivliopoleio/> [Πρόσβαση: Αύγουστος 2021]

(project) και εξάχθηκε σε μορφότυπο μεταφραστικής μνήμης (TMX). Τέλος, τα αρχεία εισάχθηκαν στην πλατφόρμα Sketch Engine⁵, ώστε να δημιουργηθούν τρία σώματα κειμένων, ένα για την έκδοση στα Αγγλικά, ένα για τα Ελληνικά και ένα παράλληλο σώμα κειμένων. Επιπλέον, η πλατφόρμα Sketch Engine χρησιμοποιήθηκε για τις αναζητήσεις των συγκεκριμένων λέξεων, για στοίχιση ώστε να διερευνηθούν άλλα περικειμενικά στοιχεία και για οπτικοποιήσεις των γραμματικοσυντακτικών τους σχέσεων.

4 Ευρήματα

Για τον συγγραφέα των «Ημερολογίων» η κυβέρνηση είναι κάτι το εικονικό, κάτι που υπάρχει λόγω της νομοθεσίας, ενώ αυτό που πραγματικά κυβερνά είναι το «Σύστημα». Για τον λόγο αυτόν, όπου χρησιμοποιεί τη λέξη *government* τη χρησιμοποιεί με πεζά γράμματα. Η ίδια τακτική ακολουθείται και στην ελληνική μετάφραση. Αντίθετα, η λέξη *organization* χρησιμοποιείται παντού με κεφαλαίο και αποτελεί πάντα αναφορά στην ομάδα αυτή που, κατά τον αφηγητή, πραγματικά διοικεί τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η αγγλική έκδοση, επίσης, περιλαμβάνει στοιχεία που δεν βρίσκουμε να διατηρούνται στην ελληνική. Για παράδειγμα, η αγγλική έκδοση διατηρεί κεφαλαίο το πρώτο γράμμα για τις λέξεις *Black*, *White* όταν αυτές αναφέρονται σε φυλή (και όχι ως απλοί επιθετικοί προσδιορισμοί), ενώ η ελληνική έκδοση διατηρεί το κεφαλαίο μόνο για τη λέξη *Λευκός*. Όταν ο αφηγητής μιλάει για μίξη φυλών με βάση τους Λευκούς, χρησιμοποιεί «εξευγενισμένους» χαρακτηρισμούς, όπως *non-white*, *half-white* ενώ αντίστοιχα στους Μαύρους αναφέρεται με αρκοτικούς όρους, όπως *mongrel* και *mestizo*. Ενώ για τους Μαύρους χρησιμοποιεί τον όρο *troops* («στρατιώτες» στη μετάφραση), στους Λευκούς αναφέρεται με τον όρο *servicemen* (που έχει εσφαλμένα μεταφραστεί ως «εν υπηρεσία» και «υπάλληλος»). Αντίστοιχα, τα ρήματα που χρησιμοποιεί, όπως *rape*, *wound*, *fight*, έχουν αρνητική χροιά.

Σχετικά με τον όρο *race* (φυλή), τα ρήματα στα οποία η λέξη είναι είτε υποκείμενο είτε αντικείμενο φέρουν ιδιαίτερη αξιολογική βαρύτητα (*serve*, *hate*, *purge*, *betray* κ.λπ.). Αντίθετα την έννοια *nation* (έθνος) τη συσχετίζει μόνο με τους Λευκούς.

διαδικασία.

SDL Trados Studio 2021. Εργαλείο. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <https://www.trados.com/products/trados-studio/freelance/>.

⁵ Το Sketch Engine είναι πλατφόρμα διαχείρισης σωμάτων κειμένων. Περιέχει έτοιμες για χρήση διαδικασίες (pipelines) ανάλυσης κειμένου με σκοπό της εκτέλεση αναζητήσεων βάσει σύνθετων και γλωσσολογικά στηριζόμενων κριτηρίων (Thomas: 2016). Sketch Engine. Ιστότοπος. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο: <https://auth.sketchengine.eu/#login>.

Για τον όρο *police*, εκείνο που κάνει εντύπωση είναι ότι οι τρεις χαρακτηρισμοί του είναι *political, secret και local*. Θεωρεί, δηλαδή, ότι η αστυνομία ενεργεί ως όργανο όχι της τάξης, ούτε καν της κυβέρνησης αλλά ως μπράβος του Συστήματος. Η μετάφραση στα Ελληνικά ακολουθεί την αγγλική έκδοση χωρίς αλλοιώσεις στην ένταση του μεταφράσματος.

Τέλος, για τον όρο *System* (Σύστημα), οι λέξεις που συνάπτονται μαζί του κυρίως είναι *Blacks, population, Organization, root, criminal*. Και στις δύο εκδόσεις βλέπουμε να οριοθετείται από τον συγγραφέα αυτό που θεωρεί ο συγγραφέας/αφηγητής ως πολιτικό σύστημα πολιτικό: μια περιχαρακωμένη οργάνωση με βαθιές ρίζες που επηρεάζει, ευνοεί ένα υποσύνολο του πληθυσμού, ενώ λειτουργεί τιμωρητικά για ένα άλλο. Είναι χαρακτηριστική η φράση όπου βρίσκουμε τις λέξεις *system* και *criminal* μαζί: «*We ignored the really important issues in our national life and gave free rein to a **criminal System** to conduct the affairs of our nation as it saw fit, so long as it kept us moderately well-supplied with bread and circuses.*»⁶

Η ελληνική έκδοση/μετάφραση χαρακτηρίζεται από αποκλίσεις, όπως για παράδειγμα:

- α) χρήση των πεζών – κεφαλαίων. Εκτός από την ηθελημένη πεζή γραφή της λέξης *μαύρος*, έχουμε παραδείγματα όπου το ελληνικό κείμενο είναι όλο σε κεφαλαία, π.χ. «ΔΙΑΛΥΘΗΚΕ ΦΑΣΙΣΤΙΚΗ-ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΣΥΝΟΜΩΣΙΑ, ΚΑΤΑΣΧΕΘΗΚΑΝ ΠΑΡΑΝΟΜΑ ΟΠΛΑ»,
- β) υπάρχει πλαγιογραφία στα Ελληνικά, ενώ δεν υπάρχει στο κείμενο πηγή, π.χ. «Και αυτός εδώ είναι **ρατσιστής**», ενώ
- γ) σε άλλες περιπτώσεις λέξεις έχουν παραλειφθεί, π.χ. το ελληνικό κείμενο λέει «η κατάσταση έγινε τόσο ενοχλητική» ενώ στο αγγλικό υπάρχει συνοδευτικά και η λέξη *unwielding*.

Σε αρκετά σημεία υπάρχει έλλειψη τυπογραφικών σημείων, κυρίως εισαγωγικών, που επιβάλλει στον αναγνώστη μια συγκεκριμένη οπτική, ρυθμό ανάγνωσης και διαστρεβλώνει ποιο σημείο είναι ευθύς και ποιο πλάγιος λόγος. Επίσης, δεν έχει διατηρηθεί η παραγραφοποίηση του κειμένου πηγής.

⁶ «Αγνοήσαμε τα πραγματικά σημαντικά θέματα της εθνικής ζωής μας και δώσαμε ελεύθερα τα ηνία σε ένα εγκληματικό Σύστημα να διευθύνει τις υποθέσεις του έθνους μας όπως το βόλευε, για όσο μας προμήθευαν καλά άρτο και θέαμα.»

Επιπλέον, υπάρχουν πολλαπλές κυριολεκτικές μεταφράσεις όπως, για παράδειγμα, η λέξη *technically* έχει μεταφραστεί ως *τεχνικά*, ή η φράση *in various state of undress* ως *άντυτοι*. Παρατηρούμε επίσης τη μεταφορά αξιολογικών δηλώσεων με τη μορφή ουσιαστικό – ουσιαστικό.

Η μεγαλύτερη απόκλιση ανάμεσα στις δύο εκδόσεις, η οποία καταδεικνύει και τη χειραγώγηση της ελληνικής έκδοσης, είναι το γεγονός ότι η τελευταία δεν περιλαμβάνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο. Το κεφάλαιο 28 όπου περιγράφεται με λεπτομέρεια η αποστολή αυτοκτονίας που έχει αποδεχτεί ο Τέρνερ, δηλαδή να πέσει με αεροπλάνο γεμάτο πυρηνικά στο Πεντάγωνο, δεν υπάρχει. Επίσης, λείπει από το κεφάλαιο 18 η περιγραφή σεξουαλικού περιεχομένου. Περαιτέρω, οι όποιες αναφορές σε βομβιστικές ενέργειες έχουν αλλοιωθεί, π.χ. η έκδοση στα Αγγλικά αναφέρει *I have just finished conducting a crash course in the technology of sabotage for eight selected activists here, and I do mean "crash"*, ενώ η έκδοση στα Ελληνικά λέει *Μόλις τελείωσα την διεξαγωγή εντατικών μαθημάτων πάνω στην τεχνολογία του σαμποτάζ σε οκτώ επίλεκτα ενεργά μέλη και ήταν πράγματι εξουθενωτικό*.

5 Συμπέρασμα

Η μελέτη της μετάφρασης των Ημερολογίων τόνισε τις διαφορές στην ένταση ανάμεσα στο πρωτότυπο και το μετάφρασμα. Η τάση αυτή της διαφοροποίησης της έντασης δεν παρατηρείται στα Ελληνικά αποκλειστικά σε κείμενα όπως τα «Ημερολόγια» αλλά και σε κείμενα που ανήκουν σε άλλους θεματικούς τομείς (Λουπάκη 2005, 2007, 2008) και δεν αποτελεί ιδιον μόνο του γλωσσικού ζεύγους Αγγλικά – Ελληνικά (Schäffner & Adab 1995, Dollerup 1996, 1998, Goffin 1997, 2000, Koskinen 2008, κ.λπ.). Αυτό οδηγεί στη διατύπωση της άποψης ότι πρόκειται τελικά για νόρμα που ορίζει και τη μετάφραση αυτού του είδους κειμένου, δηλαδή του πολιτικού αφηγήματος.

Οι προαναφερθείσες παρατηρήσεις σχετικά με τις πραγματολογικές επιλογές του άγνωστου μεταφραστή συνάδουν με την άποψη του Lefevere (1992) ότι η ένταση της ιδεολογικής φόρτισης ενός κειμένου δεν μεταφέρεται από τις μεταφραστικές ισοτιμίες, δηλαδή τη γλώσσα καθαυτή, αλλά από τις επιλογές του/της μεταφραστή/τριας σε σχέση με τη σύνταξη, τις λεπτομέρειες της ορθογραφίας, αλλά, κυρίως, τις παραλείψεις στις οποίες θα προβεί για ιδεολογικούς λόγους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baker, WE (2000). Modernization, Cultural Change, and the Persistence of Traditional Values. *American Sociological Review*, 65(1), pp. 19–51.

Berger, J.M. (2016). The Turner Legacy: The Storied Origins and Enduring Impact of White Nationalism's Deadly Bible. *Terrorism and Counter-Terrorism Studies*, 7(8).

Δεμερτζής, Ν. (1996). Ο Λόγος του Εθνικισμού. *Αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις*, εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Κομοτηνή.

Dollerup, C. (1996). Language Work at the European Union. Στο: R.M. Gaddis (ed). *Translation Horizons Beyond the Boundaries of Translation Spectrum*. Binghamton: New York State University, pp. 297–314.

Dollerup, C. (1998). Linguistic Transfers in the Modern World. Στο: *Πρακτικά συνεδρίου First International Conference on Translation and Interpreting* (Κεντρική Ομιλία). Vigo (Ισπανία), pp.17–27.

Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. Στο: P. Cole & J. Morgan (eds). *Syntax and Semantics*, vol. 3. New York: Academic Press.

Goffin, R. (1997). L'Eurolecte: le langage d'une Europe communautaire en devenir. *Terminologie et Traduction*, pp. 63–74.

Goffin, R. (2000). L'eurolecte: le langage (spécifique) de la construction européenne et ses traductions. Στο: *Actes du Colloque international. La Traduction: diversité linguistique et pratiques courantes*. Tunis: Série Linguistique no 11, pp.189–197.

Hainsworth, P. (2008). *The Extreme Right in Western Europe*. London and New York: Routledge.

Koskinen, K. (2008). *Translating Institutions. An Ethnographic Study of EU Translation*.

Λουπάκη, Ε. (2005). *Η διαφοροποίηση μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος: η περίπτωση των κοινοτικών κειμένων*. Διδακτορική Διατριβή. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Loupaki, E. (2007). Particularités et difficultés dans le transfert des textes communautaires. Στο: Πρακτικά του διεθνούς συνεδρίου “*Théorie et pratique de la formation en langues étrangères appliquées*”, Ankara : Siyasal Kitabevi, pp.183–194.

Loupaki, E. (2008). Shifts of Involvement in Translation: The case of European Parliament proceedings. Στο: M. Muñoz-Calvo, C. Buesa-Gómez, Á. Ruiz-Moneva (eds.) *New Trends in Translation and Cultural Identity*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, pp.105–116.

Kuper, A. (1988). Alternative Histories of British Social Anthropology. *Social Anthropology*, 13(1), pp. 47 – 64

Kuper, A. (1989). Radcliffe-Brown and Rivers: A correspondence. *Canberra Anthropology*, 1(1), pp. 49–81.

Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London & New York: Routledge.

ΜακΝτόνταλντ, Α., (2002). *Τα ημερολόγια Τέρνερ*. Εκδόσεις Λόγχη. Μετάφραση: Άγνωστος. Διαθέσιμο και στο διαδίκτυο [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <https://tinyurl.com/4k4wajds>

Mudde (2007). *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge University Press.

Pierce, W. L.(1978). *The Turner Diaries*. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <https://archive.org/details/the-turner-diaries-andrew-mac-donald-william-pierce>

Schäffner, C. and Adab, B. (1995). Translation as Intercultural Communication – Contact as Conflict. Στο: M. Snell-Hornby, Z. Jettmarova, K. Kaindl (eds.). *Translation as Intercultural Communication*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, pp. 325–337.

Thomas, J. (2016). *Discovering English with Sketch Engine: a corpus-based approach to language exploration. Workbook and glossary*. Versatile Books Editions. ISBN 9788026095798.

Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου

Υποψήφια Διδάκτωρ

Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης & Διερμηνείας Ιονίου Πανεπιστημίου

Ηλ-ταχ.: info@leximania.gr

ΕΝΟΤΗΤΑ 6

Δραστηριότητα φορέων και οργάνων ορολογίας

28 Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής: Ορολογία στα χρόνια της COVID-19

Χριστίνα Νικητοπούλου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Από την αρχή της πανδημίας, η Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εν γένει, και το Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας (ΤΕΓ), συγκεκριμένα, αντιμετωπίζουν ποικίλες ορολογικές προκλήσεις που προκύπτουν από τα ενωσιακά έγγραφα σε σχέση με την κρίση λόγω της COVID-19. Η ραγδαία ταχύτητα εμφάνισης σχετικών όρων έχει γίνει αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας, καθώς και των μεταφραστικών και ορολογικών εργασιών. Στο πλαίσιο αυτό, αναλύονται η ιδιαίτερη σημασία που έχει η χρήση της σωστής ορολογίας στα ενωσιακά έγγραφα, η τυπολογία των προς μετάφραση εγγράφων σε σχέση με την υγειονομική κρίση, καθώς και οι κατηγορίες των ορολογικών δυσκολιών που προκύπτουν. Για τους λόγους αυτούς, εντάθηκαν περαιτέρω οι προσπάθειες στον τομέα της ορολογίας και ενισχύθηκαν οι υφιστάμενες δομές για τη διαχείριση της ορολογίας στη Γενική Διεύθυνση. Η ΙΑΤΕ («Interactive Terminology for Europe» – Διαδραστική ορολογία για την Ευρώπη), η βάση ορολογικών δεδομένων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αξιοποιείται για την καταγραφή της σχετικής ορολογίας, την ορολογική συνεργασία μεταξύ των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και τη διάδοση της ορθής ορολογίας στα κράτη μέλη. Επίσης, περιγράφονται οι διαδικασίες και τα εργαλεία που αξιοποιούνται στο ΤΕΓ, ώστε οι μεταφράστριες και οι μεταφραστές να ανταποκρίνονται σε πιεστικές προθεσμίες εγγράφων καίριας σημασίας σχετικά με την COVID-19 και παράλληλα να επιτυγχάνουν ορολογική ορθότητα και συνέπεια, χάρη σε θεματικές βάσεις όρων, το Ελληνικό Δίκτυο Ορολογίας και την Ομάδα Τυποποίησης Ορολογίας. Τέλος, δίνονται ορισμένα παραδείγματα σχετικών όρων, καθώς και οι λύσεις που τελικά υιοθετήθηκαν.

Directorate-General for Translation of the European Commission: Terminology in the Time of COVID-19

Christina Nikitopoulou

ABSTRACT

Since the start of the pandemic, the European Commission's Directorate-General for Translation (DGT) and its Greek Language Department have been facing various terminological challenges as regards European Union documents relating to the COVID-19 crisis. The incredibly fast pace with which terminology has been emerging has affected not only our everyday lives but also our work in translation and terminology. More specifically, the critical role of correct terminology for the EU, the typology of EU documents about the sanitary crisis as well as the arising terminological challenges are discussed. The existing structures for terminology management at DGT have been reinforced, given that efforts in this area have been further enhanced. IATE (Interactive Terminology for Europe), the EU's terminological database, has been used to record COVID-19 terminology, facilitate the cooperation among EU institutions in this field and disseminate this work in the member states. Moreover, the procedures and tools used within the Greek Language Department are presented. These have been helping translators

deliver documents of critical importance about the COVID-19 crisis, despite tight deadlines, while at the same time aiming at terminological correctness and consistency, thanks to thematic termbases, the Greek Terminology Network (EDO) and the interinstitutional Group for standardising terminology in EU institutions (OTO). Specific examples of terms are provided along with the solutions adopted for Greek.

0 Εισαγωγή

Οι ζωές μας έχουν αλλάξει άρδην τα τελευταία χρόνια λόγω της πανδημίας COVID-19. Η γλώσσα, ως ζωντανός οργανισμός, δεν θα μπορούσε παρά να προσαρμοστεί στις αλλαγές αυτές. Νέες λέξεις και επιστημονικοί όροι προστέθηκαν στο λεξιλόγιό μας με την ίδια ραγδαία ταχύτητα που ο κορονοϊός εξαπλωνόταν ανά την υφήλιο. Όροι όπως η «επιπέδωση της καμπύλης», η «νέα κανονικότητα» και η «ιχνηλάτηση επαφών» μας ήταν έως τότε άγνωστοι.

Στη Γενική Διεύθυνση (ΓΔ) Μετάφρασης η μετάφραση καινοφανών και εξαιρετικά εξειδικευμένων όρων αποτελεί μέρος της επαγγελματικής καθημερινότητας των μεταφραστριών και των μεταφραστών, καθώς τα έγγραφα που καλούνται να μεταφράσουν αφορούν όλους τους τομείς της πολύπλευρης δραστηριότητας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Ωστόσο, ο όγκος των νέων όρων στα έγγραφα στα χρόνια της πανδημίας που διανύουμε είναι άνευ προηγουμένου. Κάθε κρίση, όμως, παρουσιάζει και ευκαιρίες. Έτσι, ενισχύθηκαν περαιτέρω οι ήδη ανεπτυγμένες δομές για τη διαχείριση της ορολογίας και εντάθηκαν οι προσπάθειες του θεσμικού μας οργάνου στον τομέα αυτό.

1 Τυπολογία εγγράφων και ορολογικών δυσκολιών σε σχέση με την COVID-19

Ήδη από τις απαρχές της κρίσης, η ΓΔ Μετάφρασης ξεκίνησε να λαμβάνει πολυάριθμα επείγοντα και σημαντικά έγγραφα προς μετάφραση. Τα έγγραφα αυτά ποικίλλουν από σημαντικές νομικές πράξεις (π.χ. για την κινητοποίηση έκτακτης οικονομικής στήριξης προς τα κράτη μέλη), κατευθυντήριες γραμμές προς τα κράτη μέλη (π.χ. για τη συνέχιση της παροχής βασικών αγαθών και υπηρεσιών με παράλληλη προστασία της υγείας), έγγραφα σχετικά με τα πρότυπα ιατρικού εξοπλισμού, ομιλίες της προέδρου της Επιτροπής προς τους πολίτες και τα μέλη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, έως δελτία Τύπου και ερωταπαντήσεις σχετικά με την επικαιρότητα του κορονοϊού, ώστε οι πολίτες να παραμένουν ενήμεροι ανά πάσα στιγμή. Παρά τις αρκετά πιεστικές προθεσμίες, στόχος είναι η ορολογία να χρησιμοποιείται ορθά και ομοιόμορφα στα έγγραφα που μεταφράζονται από τις μεταφράστριες και τους μεταφραστές, όχι μόνο στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αλλά και στις

υπόλοιπες μεταφραστικές υπηρεσίες των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και από τους εξωτερικούς συνεργάτες στους οποίους ανατίθενται έγγραφα προς μετάφραση. Η μετάφραση αυτών των επειγόντων εγγράφων είναι κρίσιμης σημασίας και η ορολογία διαδραματίζει εξαιρετικά σημαντικό ρόλο. Αφενός, διότι η ορολογία συγκαταλέγεται στους καθοριστικούς παράγοντες ώστε να διασφαλίζονται η ποιότητα και η συνοχή των μεταφράσεων και, κατά συνέπεια, η ασφάλεια δικαίου. Στα θεσμικά όργανα της ΕΕ, στην περίπτωση των νομικών πράξεων, δεν μεταφράζουμε, αλλά παράγουμε γλωσσικές εκδόσεις, οι οποίες θεωρούνται όλες ισοδύναμες¹. Αφετέρου, ως στελέχη της ΕΕ έχουμε την επαγγελματική και ηθική υποχρέωση να συμβάλλουμε ώστε οι συμπολίτες μας στα κράτη μέλη να ενημερώνονται αυτές τις κρίσιμες στιγμές σε γλώσσα που τους είναι κατανοητή και εύληπτη, ώστε να μην επηρεάζονται από την παραπληροφόρηση.

Ειδικότερα, όσον αφορά την ορολογία των εγγράφων αυτών, οι κυριότερες δυσκολίες μπορούν να κατηγοριοποιηθούν ως εξής:

- εξειδικευμένοι όροι (π.χ. extracorporeal membrane oxygenation, point-of-care testing, viral shedding),
- νεολογισμοί (π.χ. social distancing, physical distancing, flattening of a curve),
- ονομασίες νέων ενωσιακών πρωτοβουλιών για την αντιμετώπιση της υγειονομικής κρίσης και των συνεπειών της (π.χ. recovery plan for Europe, coronavirus response team, EU Digital COVID Certificate, European Health Emergency Preparedness and Response Authority / HERA).

2 Οι δομές για τη διαχείριση ορολογίας στη ΓΔ Μετάφρασης

Βάσει του εγγράφου αναφοράς για την ορολογία στη ΓΔ Μετάφρασης (European Commission, 2014), η διαχείριση της ορολογίας πραγματοποιείται σε τέσσερα επίπεδα:

Οι προϊστάμενοι/-ες ορίζουν τις προτεραιότητες και διαχειρίζονται τους ανθρώπινους και άλλους πόρους όσον αφορά την ορολογία.

Η Μονάδα Συντονισμού Ορολογίας είναι η ομάδα που ασχολείται συγκεκριμένα με τον συντονισμό των πολύγλωσσων ορολογικών εργασιών σε επίπεδο ΓΔ.

Σε κάθε γλωσσικό τμήμα υπάρχουν δύο ορολόγοι, οι οποίοι λειτουργούν ως σύνδεσμοι μεταξύ της Μονάδας Συντονισμού Ορολογίας και του εκάστοτε γλωσσικού τμήματος,

¹ Σύμφωνα με τον κανονισμό αριθ. 1/1958 άρθρο 4, «οι κανονισμοί και τα άλλα έγγραφα γενικής εφαρμογής συντάσσονται στις επίσημες γλώσσες» (η έμφαση δική μου).

καλύπτουν τις εσωτερικές ορολογικές ανάγκες εντός του γλωσσικού τμήματος και καταχωρίζουν στην IATE όρους στη γλώσσα τους στο πλαίσιο ορολογικών έργων που συντονίζει σε κεντρικό επίπεδο η Μονάδα Συντονισμού Ορολογίας.

Οι μεταφράστρες/-αστές έχουν διπλό ρόλο, καθώς, αφενός, χρησιμοποιούν τα αποτελέσματα των ορολογικών εργασιών και, αφετέρου, συνεισφέρουν ορολογικό υλικό μέσω της εξειδικευμένης γνώσης τους σε κάποιο αντικείμενο ή μέσω της έρευνας που πραγματοποιούν στο πλαίσιο των μεταφράσεών τους.

Η σχέση μεταξύ αυτών των συντελεστών δεν είναι γραμμική, αλλά υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ τους. Αυτό σημαίνει, για παράδειγμα, ότι οι προϊστάμενοι πράγματι ορίζουν τις ορολογικές προτεραιότητες αλλά πάντα σε συνάρτηση με τις ανάγκες που εκφράζουν οι μεταφραστές. Επίσης, η Μονάδα Συντονισμού Ορολογίας συνεργάζεται στενά με τους ορολόγους των γλωσσικών τμημάτων και η μεταξύ τους επικοινωνία είναι αμφίδρομη.

3 Το έργο της Μονάδας Συντονισμού Ορολογίας της ΓΔ Μετάφρασης σε σχέση με την COVID-19

Οι εργασίες της Μονάδας Συντονισμού Ορολογίας βασίζονται υπό κανονικές συνθήκες σε ένα ετήσιο πρόγραμμα εργασίας, το οποίο ορίζεται εκ των προτέρων με στόχο να καλυφθούν με προδραστικό τρόπο οι ορολογικές ανάγκες που προκύπτουν σε συνάρτηση με το πρόγραμμα εργασίας της Επιτροπής και οι ανάγκες που έχουν εκφράσει τα γλωσσικά τμήματα (European Commission, 2014). Το πρόγραμμα εργασίας προβλέπει επίσης τη δυνατότητα για ad hoc ορολογικά έργα σύμφωνα με έκτακτες ανάγκες που προκύπτουν, όπως συνέβη πέρυσι. Σύμφωνα με την έκθεση για τις ορολογικές εργασίες στη ΓΔ Μετάφρασης κατά το πρώτο εξάμηνο του 2020, ο φόρτος εργασίας των συντονιστών ορολογίας και των ορολόγων ήταν σημαντικά υψηλότερος λόγω των αυξημένων αναγκών των μεταφραστών όσον αφορά την ορολογία, ως απόρροια των εγγράφων σχετικά με την COVID-19 (Rzewuska-Waligóra, 2020). Οι συνάδελφοι στη Μονάδα Συντονισμού Ορολογίας, σε στενή συνεργασία με τις αντίστοιχες υπηρεσίες σε άλλα θεσμικά όργανα της ΕΕ, εξήγαγαν σχετικούς όρους. Οι όροι αυτοί εξήχθησαν από έγγραφα της Επιτροπής, ενημερωτικά δελτία της Γενικής Διεύθυνσης SANTE, το εσωτερικό ενημερωτικό δελτίο της Επιτροπής *Commission en direct*, καθώς και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και επιστημονικές εκδόσεις (Schlömmer, 2020).

Το κύριο εργαλείο για τη διαχείριση ορολογίας στα θεσμικά όργανα της ΕΕ, καθώς και το βασικό αποθετήριο των ορολογικών τους εργασιών είναι η IATE. Η IATE (Interactive Terminology for Europe - Διαδραστική ορολογία για την Ευρώπη) αποτελεί την κοινή ορολογική βάση των θεσμικών οργάνων και των οργανισμών της ΕΕ. Το πρώτο βήμα είναι

οι συντονίστριες και οι συντονιστές ορολογίας, ύστερα από ενδελεχή έρευνα, να δημιουργήσουν στην IATE την αρχική δομή για το πολύγλωσσο δελτίο, το λεγόμενο Language-Independent Level —δηλ. πληροφορίες που αφορούν την έννοια (concept) ανεξαρτήτως της γλώσσας, όπως π.χ. το θεματικό πεδίο και τις εσωτερικές παραπομπές σε άλλες σχετικές έννοιες εντός της βάσης. Αξίζει να σημειωθεί ότι η IATE βασίζεται στην αρχή «ένα δελτίο ανά έννοια», δηλ. κάθε πολύγλωσσο δελτίο αφορά μία και μόνο έννοια. Αυτό ακριβώς είναι το βασικό στοιχείο που διαφοροποιεί την IATE ως βάση όρων από ένα ηλεκτρονικό λεξικό. Για να καταστεί αυτό σαφέστερο, παραθέτω ένα παράδειγμα από την επικαιρότητα σχετικά με την COVID-19. Σε ένα αγγλοελληνικό τεχνικό λεξικό το ίδιο αγγλικό λήμμα «ventilator» θα περιείχε ως μεταφράσεις στα ελληνικά τους όρους «αναπνευστήρας» και «ανεμιστήρας», παρότι πρόκειται για δύο διαφορετικά αντικείμενα και, κατά συνέπεια, δύο διαφορετικές έννοιες. Στην IATE, αντιθέτως, υπάρχουν δύο ξεχωριστά δελτία, ένα για κάθε έννοια —ένα για την έννοια του αναπνευστήρα² και ένα άλλο για την έννοια του ανεμιστήρα³.

Στη συνέχεια, οι συντονίστριες και οι συντονιστές ορολογίας προχωρούν στη δημιουργία του δελτίου-άγκυρας (anchor entry) το οποίο θα αποτελέσει αργότερα τη βάση για τα δελτία των υπόλοιπων γλωσσών. Στη συντριπτική πλειοψηφία των περιπτώσεων το δελτίο αυτό είναι στα αγγλικά. Οι συνάδελφοι καλούνται να ορίσουν τη συγκεκριμένη έννοια (Language-Level) και να παραθέσουν τον όρο ή τους όρους με τον/τους οποίο/-ους εκφράζεται στη συγκεκριμένη γλώσσα η συγκεκριμένη έννοια (Term-Level), ακολουθώντας πάντα τους κανόνες και τις οδηγίες που περιέχονται στο γενικό εγχειρίδιο της IATE (IATE, 2021). Για τον ορισμό της έννοιας και τον εντοπισμό όλων των συνώνυμων όρων απαιτείται εξαντλητική έρευνα. Ενδεικτικά μπορεί να αναφερθεί ότι για τον όρο «surgical mask» υπάρχουν έξι συνώνυμοι όροι στα αγγλικά⁴. Για τη διευκόλυνση των χρηστών/-ριών της IATE, συντακτών/-ριών των εγγράφων και μεταφραστών/-ριών, στον επικρατέστερο όρο προστίθεται ο χαρακτηρισμός «προτιμώμενος» και οι συνάδελφοι στη Μονάδα Συντονισμού Ορολογίας συμβουλεύουν αυτός ο όρος να χρησιμοποιείται σε πρωτότυπα και μεταφράσεις (Schlömmer, 2020). Επιστρέφοντας στην αμφίδρομη σχέση μεταξύ των συντελεστών της ορολογίας που αναφέρθηκε παραπάνω, οι συντάκτριες/συντάκτες και οι μεταφράστριες/-αστές μπορούν να έρθουν σε επικοινωνία με τη Μονάδα Συντονισμού Ορολογίας για να

² Δελτίο «ventilator» (1496943) [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021].

³ Δελτίο «ventilator» (1212875) [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021].

⁴ Δελτίο «surgical mask» (1520862) [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021].

επισημάνουν σχετικούς όρους που δεν έχουν καταχωριστεί ακόμη στην IATE, ώστε να δημιουργηθεί ένα τεκμηριωμένο δελτίο σε αρχικό στάδιο. Δεδομένου ότι η ορολογία στο αντικείμενο αυτό εξελίσσεται συνεχώς, οι εξελίξεις αυτές αποτυπώνονται και στην IATE. Για παράδειγμα, όταν πρωτοεμφανίστηκε ο ιός, δεν υπήρχε επίσημη ονομασία. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε η πρώτη καταχώριση στην IATE με τον όρο «novel coronavirus». Η ονομασία συνέχισε να μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου και, τελικά, καθιερώθηκε ως «severe acute respiratory syndrome coronavirus 2». Η Μονάδα Συντονισμού Ορολογίας και οι ορολόγοι των τμημάτων ενημέρωναν διαρκώς τις καταχωρίσεις τους με βάση τον ιστότοπο της Διεθνούς Επιτροπής για την Ταξινόμηση των Ιών (International Committee on Taxonomy of Viruses) (Schlömmer, 2020).

4 Λειτουργίες της IATE που διευκόλυναν τη διοργανική διαχείριση ορολογίας για την COVID-19

Για τη διοργανική διαχείριση της ορολογίας για την COVID-19, αξιοποιήθηκε η λειτουργία Collections της IATE 2, η οποία επιτρέπει την κατάρτιση θεματικών ορολογικών συλλογών. Στην Επιτροπή δημιουργήθηκε η ορολογική συλλογή με την ετικέτα «COM-Covid19», η οποία, στην εσωτερική έκδοση της βάσης, τον Ιούλιο του 2021 έφτασε να περιέχει 827 πολύγλωσσα δελτία σε όλες τις επίσημες γλώσσες της ΕΕ⁵. Αντίστοιχες θεματικές συλλογές κατάρτισαν επίσης το Συμβούλιο και η Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. Πρόσβαση στο μεγαλύτερο μέρος των συλλογών αυτών (δηλ. στα δεδομένα που είναι επικυρωμένα και δεν είναι εμπιστευτικής φύσης) έχουν και οι εξωτερικές/-οί χρήστρες/-ες της IATE, άρα, δυνητικά η οποιαδήποτε και ο οποιοσδήποτε από κάθε μέρος του κόσμου. Επίσης, 730 δελτία της συλλογής COM-Covid19 είναι διαθέσιμα για τους πολίτες και μέσω της Πύλης Δημόσιων Δεδομένων της ΕΕ (data.europa.eu, 2021).

Η χρήση αυτής της λειτουργίας έχει πολλαπλά οφέλη. Αφενός, διευκολύνει την κοινοποίηση των σχετικών όρων εντός της Επιτροπής αλλά και μεταξύ των θεσμικών οργάνων. Αυτό δεν είναι προφανές, αν λάβουμε υπόψη την επείγουσα συνήθως φύση των εγγράφων που αφορούν την πανδημία, καθώς και άλλους παράγοντες, όπως η γενικευμένη τηλεργασία λόγω των υγειονομικών μέτρων. Αφετέρου, η IATE δίνει τη δυνατότητα στις μεταφράστρες και τους μεταφραστές όλων των οργάνων να αντλούν αυτόματα τη σχετική ορολογία σε μορφή βάσης όρων και να την ενσωματώνουν στο μεταφραστικό εργαλείο που χρησιμοποιούν. Με τον τρόπο αυτό, όταν στο προς μετάφραση τεμάχιο της γλώσσας-πηγής υπάρχει κάποιος όρος που περιέχεται στη βάση, αυτός επισημαίνεται από το εργαλείο και

⁵ IATE, εσωτερικά στοιχεία από τις 19 Ιουλίου 2021.

σε ξεχωριστό παράθυρο εντός της διεπαφής εμφανίζεται ο αντίστοιχος όρος στη γλώσσα-στόχο. Επιπλέον, η βάση όρων μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη λειτουργία επαλήθευσης ορολογίας (terminology verification) που προσφέρει το μεταφραστικό εργαλείο με σκοπό τη διόρθωση ορολογικών λαθών και την επίτευξη ορολογικής συνέπειας εντός του εγγράφου (Zorrilla-Agut και Fontenelle, 2019).

5 Το ορολογικό έργο του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας της ΓΔ Μετάφρασης σε σχέση με την COVID-19

Αφού οι συντονίστριες και οι συντονιστές ορολογίας ολοκληρώσουν τις προαναφερθείσες εργασίες στην ΙΑΤΕ, καταρτίζουν πίνακες όρων, οι οποίοι αποστέλλονται στους/στις ορολόγους των γλωσσικών τμημάτων. Οι ορολόγοι αναλαμβάνουν να συμπληρώσουν τα πολύγλωσσα δελτία καταχωρίζοντας τον ορισμό στη γλώσσα τους και τον ή τους όρους με τους οποίους εκφράζεται η συγκεκριμένη έννοια στη γλώσσα τους σε συνδυασμό με πρόσθετα στοιχεία, όπως συγκείμενο και σημειώσεις ως προς τη χρήση του όρου. Και στο στάδιο αυτό απαιτείται ενδελεχής έρευνα από την πλευρά των ορολόγων και οι καταχωρίσεις πραγματοποιούνται με βάση τις οδηγίες του γενικού εγχειρίδιου της ΙΑΤΕ και των ειδικών ανά γλώσσα εγχειριδίων.

Για να καταστεί αυτή η εργασία σαφέστερη, παραθέτω πώς χειριστήκαμε τον όρο «social distancing» στο Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας. Όταν οι ορολόγοι του Τμήματος κλήθηκαν να συμπληρώσουν το σχετικό δελτίο στην ΙΑΤΕ⁶ στο πλαίσιο ορολογικού έργου που είχε ετοιμάσει η Μονάδα Συντονισμού Ορολογίας, δεδομένου ότι δεν υπήρχε μία καθιερωμένη απόδοση, αρχικά αναζήτησαν όλες τις μεταφράσεις που είχαν καταγραφεί σε επίσημα έγγραφα και στον Τύπο στην Ελλάδα και την Κύπρο και στη συνέχεια προχώρησαν σε τεκμηριωμένη καταχώριση όλων των αποδόσεων (*κοινωνική αποστασιοποίηση / αποφυγή κοινωνικών επαφών / αποφυγή έντονου συγχρωτισμού / κοινωνική απομάκρυνση*). Ωστόσο, στόχος ήταν να καταλήξουμε σε μία προτιμώμενη απόδοση για λόγους ορολογικής ομοιομορφίας και συνέπειας μεταξύ των εγγράφων. Σε ηλεκτρονικές συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν σε επίπεδο Τμήματος, υπήρξαν δύο προσεγγίσεις. Οι προσεγγίσεις αυτές αντιστοιχούν στις μεταφραστικές στρατηγικές που ο Lawrence Venuti, θεωρητικός στον τομέα των μεταφραστικών σπουδών, έχει ονομάσει «επιχώρια μετάφραση» (domestication) και «ξενική μετάφραση» (foreignisation) (Munday, 2004). Οι αποδόσεις «αποφυγή κοινωνικών επαφών» και «αποφυγή έντονου συγχρωτισμού» αντιστοιχούν σε καθιερωμένες γλωσσικές συνάψεις που χρησιμοποιούνταν ήδη ευρέως από τους ομιλητές

⁶ Δελτίο «social distancing» (3503043) [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021].

της ελληνικής γλώσσας, αλλά δεν είναι πάντα σαφές ότι γίνεται αναφορά στους συγκεκριμένους κανόνες που καλούμαστε να ακολουθήσουμε λόγω της εν εξελίξει πανδημίας. Οι αποδόσεις «κοινωνική αποστασιοποίηση» και «κοινωνική απομάκρυνση» είναι καινοφανείς γλωσσικές συνάψεις και αρχικά ακούγονταν ξένες στις ομιλήτριες και τους ομιλητές της ελληνικής, αλλά είναι σαφές ότι αναφέρονται στη νέα αυτή έννοια, η οποία, εξάλλου, αποτελεί νεολογισμό και στα αγγλικά. Σε συνέχεια των συζητήσεων αυτών και με βάση τις εξελίξεις όσον αφορά τη χρήση του όρου αυτού στα ελληνόφωνα κράτη μέλη, αποφασίστηκε να υιοθετηθεί η απόδοση «κοινωνική αποστασιοποίηση».

Οι μεταφράστριες και οι μεταφραστές στα γλωσσικά Τμήματα είναι οι τελικοί/-ές χρήστες/-ριες των παραπάνω ορολογικών εργασιών, αλλά παράλληλα συνεισφέρουν στις εργασίες αυτές μέσω των μεταφράσεων τους και των εξειδικευμένων γνώσεων που ενδεχομένως έχουν σε κάποιον συναφή τομέα. Στο Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας επιχειρήσαμε να συγκεντρώσουμε το αποτέλεσμα όλων αυτών των εργασιών σε μια βάση όρων για την COVID-19 στον γλωσσικό συνδυασμό αγγλικά-ελληνικά, η οποία μπορεί να ενσωματωθεί στο μεταφραστικό εργαλείο που χρησιμοποιούμε στη ΓΔ, ώστε αυτό να εντοπίζει τους όρους στο κείμενο-πηγή και να υποδεικνύει την απόδοση που περιέχεται στη βάση όρων. Η βάση αυτή περιλαμβάνει τους όρους που καταχώρισαν οι ορολόγοι του Τμήματος στην ΙΑΤΕ στο πλαίσιο ορολογικών έργων τα οποία φέρουν την ετικέτα «COM-Covid19», καθώς και ορολογικές συλλογές που δημιουργήθηκαν στην ΙΑΤΕ από άλλα όργανα, όρους και γλωσσικές συνάψεις που αντλήθηκαν με εργαλείο αυτόματης εξαγωγής όρων από τις μεταφραστικές μνήμες σχετικών εγγράφων, και όρους που πρότεινε το ίδιο το μεταφραστικό προσωπικό. Τα πλεονεκτήματα από τη χρήση αυτής της βάσης όρων είναι ότι εξοικονομείται πολύτιμος χρόνος, καθώς τα έγγραφα σχετικά με τον κορονοϊό έχουν πολύ συχνά πειστικές προθεσμίες, και ότι διευκολύνεται η ορολογική συνέπεια μεταξύ των εγγράφων.

Σταδιακά, μετά το πρώτο σοκ που προκάλεσε η πανδημία, μπορέσαμε παράλληλα να αξιοποιήσουμε για την ορολογία της COVID-19 τις δύο εμβληματικές πρωτοβουλίες του Τμήματος Ελληνικής Γλώσσας στον τομέα της ορολογίας, το Ελληνικό Δίκτυο Ορολογίας (ΕΔΟ) και τη διοργανική Ομάδα Τυποποίησης Ορολογίας (ΟΤΟ). Όσον αφορά το ΕΔΟ, σχετικοί όροι έχουν συζητηθεί στην Υπηρεσία Επείγουσας Απόδοσης Όρων, η οποία έχει ως στόχο την ορολογική υποστήριξη των μεταφραστικών υπηρεσιών των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και της δημόσιας διοίκησης σε Ελλάδα και Κύπρο. Για παράδειγμα, τον περασμένο Μάιο αναρτήθηκε ερώτημα σχετικά με τον όρο «update» όταν αναφερόμαστε σε εμβόλια και η σχετική συζήτηση κατέληξε στις αποδόσεις «επικαιροποίηση» και «επικαιροποιώ», απόφαση που εγκρίθηκε και από το Γενικό

Επιστημονικό Συμβούλιο της ΕΛΕΤΟ. Η ΟΤΟ αποτελεί συλλογικό όργανο με συμμετοχή όλων των ελληνόφωνων μεταφραστικών και νομικών υπηρεσιών από όλα τα θεσμικά όργανα και έχει ως αποστολή την τυποποίηση ορολογίας στα ενωσιακά έγγραφα. Αναφορικά με την ορολογία της COVID-19, εξαιρετικά σημαντικός είναι ο ρόλος της ΟΤΟ σε ό,τι αφορά την τυποποίηση ονομασιών νέων οργανισμών και πρωτοβουλιών της ΕΕ για την αντιμετώπιση της πανδημίας και των συνεπειών της. Ενδεικτικά, στη συνεδρίαση της ομάδας στις 9 Ιουνίου 2021 εξετάστηκε η τυποποίηση της απόδοσης του οργανισμού «European Health Emergency Preparedness and Response Authority» (HERA), η ίδρυση του οποίου επίκειται εντός του 2021⁷. Σε συνέχεια συζητήσεων μεταξύ των μελών και με βάση απαντήσεις που λάβαμε από διδάσκουσες στη Σχολή Δημόσιας Υγείας σε σχετικό ερώτημά μας, η ονομασία του οργανισμού τυποποιήθηκε ως εξής στα ελληνικά: «Ευρωπαϊκή Αρχή Ετοιμότητας και Αντιμετώπισης Καταστάσεων Έκτακτης Υγειονομικής Ανάγκης» (HERA). Χάρη στην τυποποίηση αυτή και την καταγραφή της στην ΙΑΤΕ με τη μέγιστη αξιοπιστία (δηλ. 4)⁸, θα διευκολυνθεί η ομοιόμορφη χρήση της απόδοσης τόσο εντός των θεσμικών οργάνων της ΕΕ όσο και από εξωτερικούς/-ές χρήστες/-ριες της βάσης.

6 Επίλογος

Απ' ό,τι φαίνεται, η ορολογία σε σχέση με την COVID-19 θα εξακολουθήσει να μας απασχολεί έντονα και στο άμεσο μέλλον, καθώς, παράλληλα με την εμφάνιση των νέων παραλλαγών, προχωρούν οι δοκιμές για νέες αγωγές και εμβόλια και όλες οι πτυχές των κοινωνιών μας προσαρμόζονται στις εξελίξεις. Ωστόσο, χάρη στις άοκνες προσπάθειες και την απρόσκοπτη συνεργασία μεταξύ των συντελεστών σε θέματα ορολογίας στη ΓΔ Μετάφρασης και στις μεταφραστικές υπηρεσίες των υπόλοιπων θεσμικών οργάνων έχουν ήδη τεθεί τα θεμέλια για τεκμηριωμένη και αξιόπιστη ορολογία στον τομέα αυτό στο πλαίσιο των ενωσιακών κειμένων. Σε συνδυασμό με αντίστοιχες πρωτοβουλίες από ορολογικούς και ακαδημαϊκούς φορείς σε Ελλάδα και Κύπρο⁹, το σύνολο των εργασιών αυτών θα αποτελέσει σημαντική ορολογική παρακαταθήκη για την ελληνόφωνη κοινότητα καθ' όλη τη διάρκεια της τρέχουσας κρίσης και μετά απ' αυτή.

⁷ [COM/2020/724 final και COM/2021/78 final](#)

⁸ Δελτίο «EU Health Emergency Preparedness and Response Authority» (**3591750**) [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021].

⁹ Για παράδειγμα, το ηλεκτρονικό [Αγγλοελληνικό και ελληνοαγγλικό γλωσσάριο όρων της πανδημίας COVID-19](#) (10^η έκδοση, 1223 λήμματα, 15/07/2021) που καταρτίστηκε από την Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας και το έντυπο λεξικό «COVID-19: το λεξικό» (650 λήμματα) που εκπονήθηκε από την κ. Κατσογιάννου Μ. και την κ. Στεφανίδου Ζ.

Βιβλιογραφικές αναφορές

data.europa.eu, Η επίσημη πύλη ευρωπαϊκών δεδομένων. *COVID-10 multilingual terminology in IATE*. Τελευταία ενημέρωση: Μάρτιος 2021. [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: <https://data.europa.eu/data/datasets/covid-19-multilingual-terminology-on-iate?locale=el>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Αντιπροσωπεία στην Ελλάδα. *Ελληνικό Δίκτυο Ορολογίας*. [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: https://ec.europa.eu/greece/el-diktyo_el

European Commission (2014). *Directorate-General for Translation Terminology Framework*. Luxembourg.

IATE European Union Terminology. (2021) *User's Handbook*. Τελευταία ενημέρωση: 30 Ιουνίου 2021. [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021]. Διαθέσιμο από: https://iate.europa.eu/assets/IATE_Handbook_public.pdf

Munday, J. (2004). *Μεταφραστικές σπουδές : Θεωρίες και εφαρμογές*. Μετάφραση: Άγγελος Φιλιππάτος. Επιμέλεια σειράς: Τίτικα Δημητρούλια, Ντέιβιντ Κόνολι. Αθήνα: Μεταίχμιο.

Rzewuska-Waligóra M. (2020). *Directorate-General for Translation: Mid-term Report on DGT's Terminology Work in 2020*. Luxembourg.

Schlömmner M. (2020). *Language never stands still: COVID-19 terminology*. DGTnet (εσωτερικό δίκτυο ΓΔ Μετάφρασης), 23 Ιουλίου 2020. [πρόσβαση 25 Ιουλίου 2021]

Zorrilla- Agut P. and Fontenelle T. (2019). *IATE 2: Modernising the EU's IATE terminological database to respond to the challenges of today's translation world and beyond*. *Terminology. International Journal of Theoretical and Applied Issues in Specialized Communication* 25(2) pp. 146–174.

Νικητοπούλου Χριστίνα

Μεταφράστρια/Ορολόγος

Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας

Ηλ-ταχ.: Christina.Nikitopoulou@ec.europa.eu

29 ΕΔΟ, ΟΤΟ και ΙΑΤΕ, η ισχύς εν τη ορολογική ενώσει – Η πορεία των όρων προς την ενωσιακή και εθνική νομοθεσία

Χρυσούλα Δουδουλακάκη, Κλειώ Μπενέκου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το τρίπτυχο ΕΔΟ-ΟΤΟ-ΙΑΤΕ αποτελεί το σημαντικότερο τμήμα της φαρέτρας εργαλείων ορολογικής υποστήριξης στην ελληνική γλώσσα που διαθέτουν οι γλωσσικές υπηρεσίες των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων. Στην παρουσίαση φωτίζονται ορισμένες πτυχές των τριών συνιστωσών του τριπτύχου οι οποίες ενδιαφέρουν όλους τους ενασχολούμενους με την ελληνική ορολογία και εξετάζεται κάθε στάδιο της πορείας των όρων προς την ενωσιακή και εθνική νομοθεσία μέσα από χαρακτηριστικά παραδείγματα όρων, ένα από κάθε θεματική ομάδα του Ελληνικού Δικτύου Ορολογίας (ΕΔΟ). Αρχικά, αναφέρεται ο λόγος για τον οποίο οι συγκεκριμένοι όροι προβλημάτισαν τον μεταφραστή, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των λύσεων που προτάθηκαν και οι λόγοι για τους οποίους επιλέχθηκε ή απορρίφθηκε κάθε πρόταση. Δίνεται έμφαση στην κατηγοριοποίηση της επιχειρηματολογίας, ώστε να διαφανεί ότι κάθε συμμετέχων/-ουσα στην ορολογική συζήτηση φωτίζει το θέμα από διαφορετική σκοπιά και να αναδειχθεί ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του ΕΔΟ ως χώρου ελεύθερης ανταλλαγής απόψεων.

Κατόπιν, παρουσιάζεται η διαδικασία τυποποίησης όρων στη διοργανική Ομάδα Τυποποίησης Ορολογίας (ΟΤΟ) και εξηγούνται οι λόγοι για τους οποίους επιλέγεται να τυποποιηθούν ή όχι οι όροι. Τέλος, αναλύεται το τελικό στάδιο της ορολογικής επεξεργασίας, δηλαδή η καταχώριση στο αντίστοιχο δελτίο της πολύγλωσσης διοργανικής βάσης ορολογίας ΙΑΤΕ. Στο σημείο αυτό αναφέρονται ορισμένες πτυχές και στοιχεία της ΙΑΤΕ που δεν είναι επαρκώς γνωστά, ιδίως ο τρόπος αποκωδικοποίησης των δελτίων από τον χρήστη ώστε να αντλούνται τα σωστά συμπεράσματα.

Τέλος, σχολιάζεται η πορεία των όρων προς τα ενωσιακά και εθνικά νομοθετικά κείμενα και τονίζεται η ιδιαίτερη σημασία της συμμετοχής στις θεματικές βικιομάδες ηλεκτρονικής διαβούλευσης και στις λοιπές ορολογικές δραστηριότητες του ΕΔΟ προκειμένου να παραχθεί, τελικά, άρτια ενωσιακή και εθνική νομοθεσία προς όφελος όλων. Εν κατακλείδι, παροτρύνονται οι ενδιαφερόμενοι για την ορολογία να ενστερνιστούν και να μετατρέψουν σε καθημερινή πρακτική το σύνθημα «Ένα μικρό ορολογικό βήμα για μένα, ένα τεράστιο ορολογικό άλμα για την Ευρώπη».

EDO, OTO and IATE: United for Terminology The journey of terms towards EU and national legislation

Chryssoula Doudoulakaki, Klio Benekou

ABSTRACT

The triad of EDO-OTO-IATE is the most important part of the terminological support toolbox at the disposal of the Greek language services within the European Union institutions. The paper discusses certain aspects of this triad that are relevant to everyone interested in Greek terminology and details the milestones of the journey that terms make towards EU and national legislation. Actual examples of terms posted on the Hellenic Network for Terminology (EDO) are presented along with the reason behind the translator's choice to seek help, the characteristics of the suggested solutions, and

clarifications as to why each suggestion was eventually selected or rejected. Emphasis is placed on categorising the various comments submitted with the aim of, on the one hand, demonstrating how each participant makes a meaningful contribution to the progression of the discussion, and, on the other hand, showcasing the EDO as an open platform for constructive dialogue.

Next, the process of standardising EU terms through the interinstitutional Terminology Standardisation Group (OTO) is presented and the rationale behind the decision to standardise (or not) is explained. All roads ultimately lead to IATE, the multilingual terminology database of the EU. Some not so widely known aspects of IATE are discussed, with a view to helping final users make the most of each entry. The last stage of the journey consists in the use of the terms in the EU and national legislative texts. The conclusion drawn is that actively participating in the terminological activities of EDO is highly recommended so that robust European and national legislation is ultimately produced. As the motto goes, "That's one small step for me, one giant leap for Europe".

0 Εισαγωγή

Το τρίπτυχο ΕΔΟ-ΟΤΟ-IATE αποτελεί το σημαντικότερο τμήμα της φαρέτρας εργαλείων ορολογικής υποστήριξης στην ελληνική γλώσσα που διαθέτουν οι γλωσσικές υπηρεσίες των ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων.

Στο πρώτο, το Ελληνικό Δίκτυο Ορολογίας (ΕΔΟ), με εργαλείο τις θεματικές βικιομάδες του, αναπτύσσεται προβληματισμός γύρω από τους όρους που θέτουν προκλήσεις στους μεταφραστές και τις μεταφράστριες (για την οικονομία της συζήτησης, ως μεταφραστής ή μεταφράστρια νοούνται επίσης οι διερμηνείς, οι γλωσσομαθείς νομικοί και οι χρήστες/-ριες ορολογίας και ορολογικών εργαλείων). Το ΕΔΟ είναι το σημείο συνάντησης των ευρωπαϊκών γλωσσικών υπηρεσιών με τους ενδιαφερόμενους για την ορολογία από Ελλάδα και Κύπρο και έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα, δηλαδή εισηγείται όρους.

Στο δεύτερο, τη διοργανική Ομάδα Τυποποίησης Ορολογίας (ΟΤΟ), ορισμένοι από τους όρους που έχουν συζητηθεί στο ΕΔΟ και πολλοί άλλοι που υποβάλλονται απευθείας στη βικιομάδα της ΟΤΟ τυποποιούνται, ώστε να υπάρχει εναρμόνιση στη γλωσσική παραγωγή όλων των οργάνων. Η ΟΤΟ αποτελεί το σημείο συνάντησης όλων των γλωσσικών υπηρεσιών των ευρωπαϊκών οργάνων καθώς συμμετέχουν εκπρόσωποι από 15 διαφορετικές γλωσσικές και γλωσσονομικές υπηρεσίες και οι αποφάσεις της έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα.

Τελικός αποδέκτης των καρπών του ορολογικού προβληματισμού και του ορολογικού συντονισμού είναι η διοργανική βάση όρων IATE (InterActive Terminology for Europe). Εκεί καταχωρίζονται οι όροι στους οποίους καταλήγει η συζήτηση στο ΕΔΟ – όταν καταλήγει – με βαθμό αξιοπιστίας 3, και οι όροι που τυποποιούνται στην ΟΤΟ, με βαθμό αξιοπιστίας 4, τον ανώτερο δηλαδή βαθμό αξιοπιστίας, που συνεπάγεται και υποχρέωση των μεταφραστών να χρησιμοποιούν τον όρο που έχει συναποφασιστεί από όλα τα όργανα. Οι όροι στην IATE συνοδεύονται απαραίτητα από πηγή και ορισμό και/ή συγκείμενο με τις πηγές τους, καθώς και θεματικό πεδίο. Τα τρία αυτά στοιχεία (όρος, ορισμός ή συγκείμενο και πεδίο) συναποτελούν το δελτίο της IATE και, μόνο όταν συμβουλευτεί κανείς το πλήρες δελτίο, έχει πραγματικά κατανοήσει την έννοια του όρου και μπορεί να τον χρησιμοποιήσει σωστά καθώς ο ίδιος όρος με διαφορετικό πεδίο ή ορισμό μπορεί να σημαίνει κάτι διαφορετικό· αλλά και στο ίδιο δελτίο, δηλαδή με ίδιο πεδίο και ίδιο ορισμό, απαντώνται διαφορετικοί όροι που όμως χρησιμοποιούνται ως συνώνυμοι για τη συγκεκριμένη και μόνο χρήση.

1 Πρώτο στάδιο: ΕΔΟ – Συζήτηση και επιλογή όρων

Πρώτος σταθμός στο ορολογικό ταξίδι είναι η υποβολή ερωτήματος σε μία από τις πέντε θεματικές ομάδες του ΕΔΟ. Στο στάδιο αυτό αναζητείται ο πλέον δόκιμος όρος στα ελληνικά, συνήθως για καινοφανείς όρους ή για όρους για τους οποίους υπάρχουν πολλαπλές αποδόσεις και επικρατεί σύγχυση. Στην παρούσα ανακοίνωση παρουσιάζεται για κάθε θεματική ομάδα ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα όρου που, μετά τη συζήτηση στη θεματική ομάδα του ΕΔΟ, τυποποιήθηκε από τη διοργανική Ομάδα Τυποποίησης Ορολογίας και καταχωρίστηκε στη διοργανική επίσης βάση όρων IATE.

1.1 Θεματική Ομάδα ΧΗΜΕΙΑ: Δελτίο C-2017-004 – alcopop

Αριθμός σχολιαστών/σχολίων στο ΕΔΟ: 4 (1 από ΕΕ+3 από Ελλάδα/Κύπρο) / 4 σχόλια.

Αιτιολόγηση του ορολογικού αιτήματος: ο όρος χρησιμοποιείται συχνά αμετάφραστος με ελληνική μεταγραφή, ως «αλκοπόπς».

Πορεία της συζήτησης: αρχικά υπήρξε συμφωνία για τον προτεινόμενο όρο «αλκοολούχο αναψυκτικό», ο οποίος και προκρίθηκε τελικά, υποβλήθηκαν όμως και περαιτέρω σχόλια. Σε ένα από τα 4 σχόλια που υποβλήθηκαν δόθηκαν στοιχεία για την οικεία ελληνική νομοθεσία από τα οποία προέκυπτε ότι εκεί ο όρος έχει αποδοθεί ως «χαμηλόβαθμο αλκοολούχο ποτό». Σε άλλο σχόλιο δόθηκαν οι εναλλακτικές ονομασίες σε διάφορες αγγλόφωνες χώρες.

Κατάληξη της συζήτησης:

Η συζήτηση ήταν σύντομη γιατί η απόδοση που προτάθηκε έγινε αποδεκτή από τον μεταφραστή, ενώ απορρίφθηκε ο όρος «χαμηλόβαθμο αλκοολούχο ποτό» με το σκεπτικό ότι

ο αγγλικός όρος ήταν μάλλον δημοσιογραφικού χαρακτήρα και όχι αυστηρά τεχνικός.

Προστιθέμενη αξία της συζήτησης: Στο τέλος της συζήτησης ο μεταφραστής είχε ενημερωθεί για τις νομικές πτυχές του ζητήματος και κατανοήσει την ακριβή φύση του όρου. Επέλεξε, επομένως, όρο πιο συναφή με την έννοια και τον τρόπο χρήσης του πρωτότυπου αγγλικού. Επιτεύχθηκε, δηλαδή, ακριβέστερη απόδοση με βάση το υφολογικό επίπεδο του όρου.

Συμπέρασμα: Το ΕΔΟ προσφέρει **τεκμηρίωση** και **ακρίβεια**.

1.2 Θεματική Ομάδα ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ: Δελτίο E-2016-002 – abusive squeeze

Αριθμός σχολιαστών/σχολίων στο ΕΔΟ: 8 (4 από ΕΕ+4 από Ελλάδα/Κύπρο) / 14 σχόλια.

Αιτιολόγηση του ορολογικού αιτήματος: η ύπαρξη πολλών αποδόσεων: *καταχρηστική συμπίεση / καταχρηστική σύσφιγξη / καταχρηστικός στραγγαλισμός*.

Πορεία της συζήτησης: Υπήρξε πλούσια ανταλλαγή απόψεων με 14 σχόλια συνολικά, τόσο για το πρώτο όσο και για το δεύτερο συνθετικό αυτού του αυστηρά οικονομικού (χρηματοπιστωτικού) όρου. Για το πρώτο υπήρξε γενική συμφωνία στη χρήση του όρου *καταχρηστικός* και όχι *αθέμιτος*, με επιχειρήματα ουσιαστικού και πρακτικού χαρακτήρα. Για το δεύτερο συνθετικό, η συζήτηση επικεντρώθηκε σε έναν από τους προτεινόμενους όρους, τη *συμπίεση*, που κρίθηκε δόκιμος, ενώ προτάθηκε και ο *εξαναγκασμός*.

Κατάληξη της συζήτησης: Ενώ η συζήτηση κατέληξε στις προτάσεις «καταχρηστική συμπίεση» και «καταχρηστικός εξαναγκασμός» η μεταφράστρια ενημέρωσε ότι επέλεξε τον όρο «καταχρηστική πίεση» χωρίς να αιτιολογήσει την επιλογή της.

Προστιθέμενη αξία της συζήτησης: Δόθηκαν αναλυτικότερες εξηγήσεις της έννοιας του όρου.

Συμπέρασμα: Το ΕΔΟ προσφέρει **πλουραλισμό** και το **δικαίωμα ελεύθερης επιλογής**.

1.3 Θεματική Ομάδα ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ: Δελτίο N-2018-001– energy poverty

Αριθμός σχολιαστών/σχολίων στο ΕΔΟ: 8 (4 από ΕΕ+4 από Ελλάδα/Κύπρο) / 14 σχόλια.

Αιτιολόγηση του ορολογικού αιτήματος: η ύπαρξη 3 αποδόσεων: *ενεργειακή φτώχεια / ενεργειακή πενία / ενεργειακή ένδεια*.

Πορεία της συζήτησης: Στα 14 σχόλια που υποβλήθηκαν παρουσιάστηκαν υφιστάμενες πηγές όπως η ΕΛΣΤΑΤ και το «Παρατηρητήριο Ενεργειακής Φτώχειας» του Κέντρου Ανανεώσιμων Πηγών και Εξοικονόμησης Ενέργειας και το Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του ιδρύματος Τριανταφυλλίδη, το οποίο αναφέρει τον όρο ως παράδειγμα στο λήμμα *φτώχεια*. Έγινε ειδική μνεία στο παράδοξο ότι στον ελληνικό νόμο ενσωμάτωσης της

οδηγίας 2012/27/ΕΕ στο ελληνικό δίκαιο, η οποία περιλαμβάνει τους όρους *ενεργειακή φτώχεια* και *ενεργειακή ένδεια*, ο Έλληνας νομοθέτης προτίμησε τον όρο *ενεργειακή πενία*! Ιδού η **εξαίρεση που επιβεβαιώνει τον κανόνα**. Σκοπός της παρούσας παρουσίασης είναι να καταδείξει ότι ένας όρος που ξεκινάει το ταξίδι του ταπεινά, από τις βικιομάδες του ΕΔΟ, καταλήγει συχνά να ενσωματώνεται στην ευρωπαϊκή και την ελληνική ή κυπριακή νομοθεσία και να αποκτά ευρύτερο κύρος. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ωστόσο, η παρέμβαση του Έλληνα νομοθέτη είχε ως αποτέλεσμα ο όρος να εκτραπεί της πορείας του προς τον ελληνόφωνο πολίτη. Πρόκειται για απλό ατύχημα, μια και στη συνέχεια ο όρος τυποποιήθηκε από την ΟΤΟ και χρησιμοποιείται ευρέως στα ενωσιακά και εθνικά κείμενα, όπως το κυπριακό και το ελληνικό σχέδιο για την ενέργεια και το κλίμα για τη δεκαετία 2021–2030.

Κατάληξη της συζήτησης: Υιοθετήθηκε ο όρος *ενεργειακή φτώχεια*, παρά το γεγονός ότι η οδηγία 2012/27 χρησιμοποιούσε τον όρο *ενεργειακή ένδεια*, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί διτυπία, καθώς στην ενοποιημένη έκδοση της οδηγίας που εκδόθηκε το 2021 ο αρχικός όρος παρέμεινε αναγκαστικά όπως είχε αποδοθεί στο αρχικό κείμενο. Βάσει των ενωσιακών κανόνων, για την τροποποίηση νομοθετικού κειμένου που έχει ήδη εκδοθεί απαιτείται η έκδοση διορθωτικής νομικής πράξης, διαδικασία εξαιρετικά επαχθής και χρονοβόρα, που συστηματικά απορρίπτεται όταν αφορά γλωσσικό και όχι νομικό ζήτημα.

Προστιθέμενη αξία της συζήτησης: Η συζήτηση επέτρεψε την προσαρμογή της ενωσιακής νομοθεσίας στη σύγχρονη ελληνική και κυπριακή πραγματικότητα. Οι τρεις όροι που χρησιμοποιούνται – *πενία*, *ένδεια*, *φτώχεια* – μπορούν να θεωρηθούν κατά βάση συνώνυμοι, και επομένως ορθοί για τη συγκεκριμένη χρήση, η συζήτηση, όμως, προσέφερε τη δυνατότητα επιλογής ενός από αυτούς, του πλέον διαδεδομένου. Αν η συζήτηση είχε γίνει έγκαιρα, όταν πρωτοεμφανίστηκε ο όρος σε κοινοτικό κείμενο, και είχε ληφθεί απόφαση και εφαρμοστεί συστηματικά, η διτυπία θα είχε αποφευχθεί, όμως τα πάντα ρει και με την πάροδο του χρόνου και τις άοκνες προσπάθειες των ενασχολούμενων με τις ορολογικές μνήμες και τις βάσεις όρων, η διτυπία σταδιακά θα περιοριστεί και ενδεχομένως θα εκλείψει.

Συμπέρασμα (και ηθικό δίδαγμα): Η αξία του ΕΔΟ είναι μεγαλύτερη όταν η συζήτηση γίνεται *έγκαιρα*.

1.4 Θεματική Ομάδα ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ: Δελτίο T-2016-031 – infomobility

Αριθμός σχολιαστών/σχολίων στο ΕΔΟ: 8 (4 από ΕΕ+4 από Ελλάδα/Κύπρο) / 18 σχόλια.

Αιτιολόγηση του ορολογικού αιτήματος: καινοφανής όρος.

Πορεία της συζήτησης: Η συζήτηση ήταν πολύ ζωντανή και εμπειριστατωμένη με διατύπωση **18** σχολίων μέσα από τα οποία διερευνήθηκαν όλες οι δυνατότητες απόδοσης ενός καινοφανούς όρου με ανταλλαγή επιχειρημάτων τόσο τεχνικού όσο και φιλολογικού/ορολογικού χαρακτήρα. Κατατέθηκαν στοιχεία από τεχνικά έγγραφα, αλλά και τον Τύπο, και συζητήθηκαν αρχές και μέθοδοι οροδοσίας.

Κατάληξη της συζήτησης: Προτάθηκε ομάδα παρεμφερών όρων που αποτελούν μεταφραστικά δάνεια (calque) από τα αγγλικά. Η τελική επιλογή ενός από αυτούς (*πληροφοριοκινητικότητα*) έγινε από τον ασκούμενο μεταφραστή, αλλά ήταν σε συμμόρφωση με τα συμπεράσματα της συζήτησης.

Προστιθέμενη αξία της συζήτησης: Εμπλουτίστηκε η γνώση τόσο γύρω από την έννοια του όρου από τεχνική άποψη όσο και γενικότερα γύρω από τις μεθόδους οροδοσίας. Η συζήτηση παραμένει ανοιχτή καθώς ο όρος δεν έχει παγιωθεί και έχουν εμφανιστεί αποδόσεις όπως *πληροφόρηση μετακινουμένων* και *ενημερωμένη κινητικότητα* που χρήζουν διερεύνησης.

Συμπέρασμα: Το ΕΔΟ συνδράμει τον μεταφραστή στην απόδοση καινοφανών όρων.

1.5 Θεματική Ομάδα ΔΙΚΑΙΟ: Δελτίο L-2015-004 – hotspot

Αριθμός σχολιαστών/σχολίων στο ΕΔΟ: 14 (8 από ΕΕ+6 από Ελλάδα/Κύπρο)/28 σχόλια.

Αιτιολόγηση του ορολογικού αιτήματος: Η ορολογική απόκλιση μεταξύ Αθηνών/Λευκωσίας και Βρυξελλών στην απόδοση του όρου.

Πορεία της συζήτησης: Το δελτίο δημιουργήθηκε στις 8 Οκτωβρίου 2015, εν μέσω προσφυγικής κρίσης και πρώτων μέτρων αντιμετώπισής της. Υποβλήθηκε από Έλληνα συνάδελφο της Γενικής Διεύθυνσης HOME, αρμόδιας για θέματα Μετανάστευσης και πολύ δραστήριας εκείνη την εποχή. Η συζήτηση ξεκίνησε δυναμικά και συνεχίστηκε με αμείωτο ενδιαφέρον επί δύο και πλέον μήνες, ενώ αναζωπυρώθηκε στα τέλη Μαΐου του επόμενου έτους όταν εκδόθηκε σχετικό ελληνικό νομοθέτημα. Η ιδιομορφία του δελτίου, που εξηγεί και τον αριθμό των **28** σχολίων, είναι ότι η ίδια η έννοια του αγγλικού όρου εξελισσόταν εκείνη την εποχή, με αποτέλεσμα σήμερα να υπάρχουν δύο εμπειριστατωμένα δελτία IATE για τον ίδιο πρωτότυπο όρο. Στην ελληνική έκδοσή τους, τα δελτία της IATE αποδίδουν την αρχική σημασία του ως «κομβικό σημείο υποδοχής» και τη μετεξέλιξή της ως «Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης». Η αρχική έννοια αφορούσε τα γεωγραφικά σημεία στα οποία το μεταναστευτικό πρόβλημα ήταν δυσανάλογα μεγάλο και ήταν απαραίτητη η συνεργασία μεταξύ του κράτους μέλους υποδοχής, της Επιτροπής, των αρμόδιων οργανισμών της Ένωσης και των συμμετεχόντων κρατών μελών για τη διαχείρισή του. Η έννοια

μετεξελιχθηκε και αρχισε να καλύπτει τις οργανωμένες δομές υποδοχής. Η διαφοροποίηση αυτή δεν προκύπτει ρητά από το δελτίο του ΕΔΟ, αλλά διαφαίνεται από τη συζήτηση, καθώς και οι δύο έννοιες βρίσκονταν εν τω γεννάσθαι, με μικρή χρονική διαφορά μεταξύ τους.

Κατάληξη της συζήτησης: Η συζήτηση συνεχίστηκε επί μακρόν, εξελισσόμενη παράλληλα με την εξέλιξη της έννοιας του όρου. Δεν πρόσφερε έτοιμες λύσεις, αλλά ήταν πηγή συνεχούς ενημέρωσης για ένα θέμα της «καυτής» επικαιρότητας.

Προστιθέμενη αξία της συζήτησης: Τροφοδότησε τις αποφάσεις της ΟΤΟ που και αυτές προσπαθούσαν, στο μέτρο του δυνατού, να συμβαδίσουν με την εξέλιξη της επικαιρότητας και τις νομοθετικές ρυθμίσεις που ψηφίζονταν και ανέτρεπαν το ορολογικό τοπίο. Ο ρόλος του ΕΔΟ ως πηγής συνεχούς ενημέρωσης πρέπει και μπορεί να εδραιωθεί και να ενισχυθεί.

Συμπέρασμα: Το ΕΔΟ ενημερώνει τον μεταφραστή σε πραγματικό ορολογικό χρόνο.

2 Δεύτερο στάδιο: ΟΤΟ – Τυποποίηση όρων

Η διαδικασία τυποποίησης όρων στην Ομάδα Τυποποίησης Ορολογίας (ΟΤΟ) αποτελεί παράλληλη διαδικασία συζήτησης όρων και εντελώς ανεξάρτητη από το ΕΔΟ. Ενώ το ΕΔΟ αφορά συζητήσεις για καινοφανείς όρους και δυσεπίλυτα ορολογικά προβλήματα, η ΟΤΟ είναι όργανο ορολογικού συντονισμού των γλωσσικών υπηρεσιών όλων των Ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων. Σε αυτή συμμετέχουν ελλήνωνοι αντιπρόσωποι τριών γλωσσικών και γλωσσονομικών υπηρεσιών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (μετάφραση, διερμηνεία, νομική υπηρεσία), δύο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (μετάφραση, νομική υπηρεσία), τριών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου (μετάφραση, διερμηνεία, νομική υπηρεσία), του Κέντρου Μετάφρασης, της Υπηρεσίας Επισήμων Εκδόσεων καθώς και ένας εκπρόσωπος από τη μεταφραστική υπηρεσία καθενός από τα ακόλουθα όργανα: Δικαστήριο, Ελεγκτικό Συνέδριο, Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή/Επιτροπή των Περιφερειών, Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων.

Ο συντονισμός όλων των οργάνων και ο συγκερασμός των απόψεων και των πρακτικών τους απαιτούν υπομονή, επιμονή και στοχοπροσήλωση, αρετές τις οποίες επιδεικνύουν τα μέλη της ΟΤΟ σταθερά από το 2003. Τελικός στόχος είναι η διαμόρφωση ενιαίας και δόκιμης ενωσιακής ελληνόγλωσσας ορολογίας ώστε να διευκολύνεται η καθημερινότητα των μεταφραστών και να παρέχεται ασφάλεια δικαίου στους Ευρωπαίους πολίτες.

Λόγω της διαφορετικής στόχευσης των δύο ορολογικών εργαλείων (**επίλυση ορολογικών προβλημάτων** σε συνεργασία με μη ενωσιακούς γνώστες του αντικειμένου όσον αφορά το ΕΔΟ, **συντονισμός** μεταξύ των ενωσιακών μεταφραστών όσον αφορά την ΟΤΟ) είναι λίγοι

οι όροι του ΕΔΟ που καταλήγουν στην ΟΤΟ. Όταν αυτό συμβαίνει, σκοπός της συζήτησης στην ΟΤΟ είναι να δοθεί στον όρο που έχει προκύψει από το ΕΔΟ μεγαλύτερη βαρύτητα και να εξασφαλιστεί η ενημέρωση όλων των οργάνων και η ενιαία χρήση του όρου. Αποτελεί διακριτική ευχέρεια της ΟΤΟ είτε να τυποποιήσει τον όρο που προέκυψε από το ΕΔΟ είτε να επιλέξει κάποιον άλλο που θα κριθεί πλέον δόκιμος ή, ακόμη, να κρίνει τον όρο του ΕΔΟ αποδεκτό, αλλά να μην τον τυποποιήσει, οπότε ο όρος καταχωρίζεται στην ΙΑΤΕ με βαθμό αξιοπιστίας 3, χαμηλότερο από τον ανώτερο βαθμό 4 των όρων που έχουν τυποποιηθεί.

Στα εξεταζόμενα παραδείγματα όρων, η ΟΤΟ υιοθέτησε τους όρους του ΕΔΟ, εκτός από τον τελευταίο ο οποίος, για τους λόγους που εξηγούνται στη συνέχεια, συζητήθηκε πριν υπάρξει συμφωνία στο ΕΔΟ και επανεξετάστηκε στην επόμενη συνεδρίαση (συζητήθηκε στην 53^η συνεδρίαση της 27.10.2015 και επανεξετάστηκε στην 54^η συνεδρίαση της 3.3.2016).

Αρ. δελτίου 2017-004-57 – **alcorop**: ΕΓΚΡΙΘΗΚΕ ως **αλκοολούχο αναψυκτικό**.

Η ΟΤΟ υιοθέτησε την πρόταση του ΕΔΟ.

Αρ. δελτίου 2016-005-54 – **abusive squeeze**: ΕΓΚΡΙΘΗΚΕ ως **καταχρηστική πίεση**.

Η ΟΤΟ υιοθέτησε την πρόταση του ΕΔΟ.

Αρ. δελτίου 2019-058-60 – **Energy Poverty Observatory**: ΕΓΚΡΙΘΗΚΕ ως **Παρατηρητήριο Ενεργειακής Φτώχειας** με βάση την πρόταση του ΕΔΟ.

Αρ. δελτίου 2021-027 – **energy poverty**: ΥΠΟ ΕΠΙΚΥΡΩΣΗ ως **ενεργειακή φτώχεια**.

Η ΟΤΟ υιοθέτησε την πρόταση του ΕΔΟ.

Αρ. δελτίου: 2016-021-55 – **infomobility**: ΕΓΚΡΙΘΗΚΕ ως **πληροφοριοκινητικότητα**.

Η ΟΤΟ υιοθέτησε την πρόταση του ΕΔΟ.

Αρ. δελτίου 2015-061-53 – **hotspot**: ΕΓΚΡΙΘΗΚΕ ως **κομβικό σημείο υποδοχής**.

Αρ. δελτίου 2015-061-54 – **hotspot**: ΕΓΚΡΙΘΗΚΕ ως **Κέντρο Πρώτης Υποδοχής (ΚΕΠΥ)**.

Αιτιολόγηση της επανεξέτασης:

Τόσο η πρώτη όσο και η δεύτερη συνεδρίαση της ΟΤΟ έγιναν πριν την έκδοση του Νόμου 4375/2016 για την οργάνωση και λειτουργία της Υπηρεσίας Ασύλου. Η πρώτη απόφαση (**κομβικό σημείο υποδοχής**) αποτύπωσε την αρχική έννοια του όρου ως «θερμού» γεωγραφικού σημείου στο οποίο απαιτείται η συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων, ενώ η δεύτερη αποτύπωσε την έννοια που απέδωσε ο όρος **στην πορεία**, ως 'οργανωμένης δομής υποδοχής νεοαφιχθέντων ατόμων' (**Κέντρο Πρώτης Υποδοχής**). Μετά την έκδοση του νόμου 4375/2016 που ονοματοδότησε τα Κέντρα αυτά, απλώς

ενημερώθηκαν τα δελτία του ΕΔΟ και της ΟΤΟ με τη βοήθεια των ορολογικών ομάδων των μονάδων της ΓΔΜ χωρίς περαιτέρω συζήτηση, μια και δεν υπήρχε ιδιαίτερη σκοπιμότητα. Η δυνατότητα συμπλήρωσης/επανεξέτασης των δελτίων παραμένει, αναλόγως των αναγκών.

3 Τρίτο στάδιο: Καταχώριση των όρων στην ΙΑΤΕ

Το καταληκτικό στάδιο της διαδικασίας ορολογικής αρωγής είναι η καταχώριση των όρων στη διοργανική ορολογική βάση δεδομένων ΙΑΤΕ. Για την καταχώρισή τους οι όροι πρέπει να διαθέτουν αξιόπιστη πηγή. Στο δελτίο της ΙΑΤΕ, στη σημείωση, καταχωρίζεται η πληροφορία ότι ο όρος έχει συζητηθεί στο ΕΔΟ ή στην ΟΤΟ.

alcorop: δελτίο ΙΑΤΕ **901790** (11 γλωσσικές εκδόσεις)

abusive squeeze: δελτίο ΙΑΤΕ **928317** (24 γλωσσικές εκδόσεις)

energy poverty: δελτίο ΙΑΤΕ **3572854** (24 γλωσσικές εκδόσεις)

infomobility: δελτίο ΙΑΤΕ **3569113** (17 γλωσσικές εκδόσεις)

hotspot: δελτίο ΙΑΤΕ **3566745 + 3566411** (αμφότερα 24 γλωσσικές εκδόσεις)

Στο δελτίο της ΙΑΤΕ επίσης καταχωρίζονται πολλές σημαντικές πληροφορίες για τον όρο. Για να είναι ουσιαστικά επωφελής, η χρήση της ΙΑΤΕ πρέπει να περιλαμβάνει ανάγνωση του δελτίου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το δελτίο για τον όρο hotspot. Αν περιοριστεί κανείς στην αναζήτηση του όρου και μόνο, λαμβάνει στον ίδιο τομέα, της μετανάστευσης, δύο όρους: *κομβικό σημείο υποδοχής* και *Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης*. Το λογικό συμπέρασμα είναι ότι οι δύο όροι είναι συνώνυμοι ή, τουλάχιστον, συναφείς. Αν όμως συμβουλευτεί το πλήρες δελτίο τότε στη σημείωση θα βρει την ακόλουθη παρατήρηση:

Όρος: **κομβικό σημείο υποδοχής**

Σημείωση: Να μην συγχέεται με την έννοια *Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης* που αφορά τα κέντρα πρώτης υποδοχής για νεοαφιχθέντες μετανάστες και μετανάστριες τα οποία ιδρύθηκαν με τον νόμο 4375/2016.

Πηγή της σημείωσης: COM-EL

Είναι δηλαδή σαφές ότι πρόκειται για δύο διαφορετικές έννοιες που δεν πρέπει να συγχέονται. Το πλήρες δελτίο προσφέρει πολλές τέτοιες πληροφορίες, απαύγασμα της ενδελεχούς ορολογικής διερεύνησης που έχει προηγηθεί της σύνταξης του δελτίου, με αξιοποίηση πολλών και ποικίλων μέσων, δύο από τα οποία είναι το ΕΔΟ και η ΟΤΟ.

Φυσικά το στοιχείο αυτό ισχύει μόνο για τα προσφάτως ελεγμένα δελτία. Τα παλιά δελτία που προήλθαν από την αρχική ενσωμάτωση των επιμέρους ορολογικών βάσεων των θεσμικών οργάνων στην ΙΑΤΕ και περιείχαν μόνον σκόρπιους όρους, ενίοτε αμφίβολης και συχνά όχι επαρκώς ελεγμένης προέλευσης, δεν προσφέρουν καμία αξιοπιστία, *ασχέτως του*

βαθμού αξιοπιστίας που αναφέρουν. Αυτός είναι ένας πολύ σοβαρός λόγος για να συμβουλευτεί ο χρήστης της ΙΑΤΕ το πλήρες δελτίο. Με ένα απλό κλικ πάνω στο EL, ή όποια άλλη γλώσσα τον ενδιαφέρει, μπορεί να ανοίξει το πλήρες δελτίο και να επωφεληθεί του θησαυρού γνώσεων των νέων εμπειριστατωμένων δελτίων σε ευρύ φάσμα όρων.

4 Η πορεία προς την ενωσιακή και εθνική νομοθεσία

Τελικός αποδέκτης των ορολογικών προσπαθειών μας είναι ο/η ελληνόφωνος/-η Ευρωπαίος/-α πολίτης που προσλαμβάνει τους όρους αυτούς μέσω των νομοθετικών και/ή, εμμέσως, μέσω των δημοσιογραφικών και τεχνικών κειμένων. Η συχνότητα με την οποία εμφανίζονται οι όροι εξαρτάται, βέβαια, από τη συχνότητα χρήσης του πρωτότυπου όρου, αλλά και από την ευθυκρισία αυτών που υιοθετούν τον ελληνικό ισοδύναμο όρο. Στη συνέχεια, παρατίθενται μερικά χαρακτηριστικά παραδείγματα συγκεκριμένου στα οποία χρησιμοποιούνται οι όροι που συζητήθηκαν στο ΕΔΟ και τυποποιήθηκαν στην ΟΤΟ. Όταν οι όροι δεν είναι καινοφανείς, οι πηγές μπορεί να είναι προγενέστερες των συζητήσεων, αποδεικνύοντας ότι οι όροι αυτοί έχουν όχι μόνον μέλλον αλλά και παρελθόν. Όταν είναι καινοφανείς και διαπιστώνεται ότι η ελληνική απόδοση που υιοθετήθηκε δεν έχει μέλλον, πρέπει να επανεξετάζονται.

- **αλκοολούχο αναψυκτικό**

Αναφορά αριθ. 1811/2014, του Ronald Moger, βρετανικής ιθαγένειας, σχετικά με τη χρήση του όρου «μηλίτης» στη σήμανση αλκοολούχων ποτών

ΓΡΑΠΤΗ ΕΡΩΤΗΣΗ P-3532/96 – υποβολή: Ulf Holm (V) προς την Επιτροπή

- **καταχρηστική πίεση**

2003/707/ΕΚ: Απόφαση της Επιτροπής, της 21ης Μαΐου 2003, σχετικά με διαδικασία δυνάμει του άρθρου 82 της συνθήκης ΕΚ (Υπόθεση C-1/37.451, Deutsche Telekom AG)

- **ενεργειακή φτώχεια**

Εθνικό Σχέδιο της Κύπρου για την Ενέργεια και το Κλίμα 2021–2030

Εθνικό Σχέδιο της Ελλάδας για την Ενέργεια και το Κλίμα 2021–2030

- **πληροφοριοκινητικότητα** (εμφανίζει ελάχιστες αναφορές, χρήζει επανεξέτασης)

Εσωτερικό έγγραφο – Ανοιχτή δημόσια διαβούλευση για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης στη συνδεόμενη και αυτοματοποιημένη κινητικότητα (ΣΑΚ)

- **κομβικό σημείο υποδοχής:**

Απάντηση Αβραμόπουλου στις προτάσεις Δημοσχάκη για το προσφυγικό, evrosonline.gr 13/11/2015

5 Επίλογος

Στόχος είναι η ενημέρωση όλων για το έργο του Ελληνικού Δικτύου Ορολογίας και τη συμβολή του στη βελτίωση της ενωσιακής και της ελληνικής και κυπριακής νομοθεσίας. Κάθε συζήτηση περιλαμβάνει ανταλλαγή απόψεων. Αυτό όμως που ξεχωρίζει το ΕΔΟ είναι το εύρος των πληροφοριών που κατατίθενται, το πάθος των συμμετεχόντων για την ορολογία και το φιλικό πνεύμα κατά την ανταλλαγή απόψεων. Καθένας βάζει το λιθαράκι του και όλοι μαζί χτίζουμε το σπίτι μας, την Ευρώπη της συνεργασίας και της αλληλοκατανόησης. Τους Λαιστρυγόνες, τους Κύκλωπες και τον θυμωμένο Ποσειδώνα τους συναντάμε καθημερινά, αλλά τους ξεπερνάμε όλοι μαζί.

Θα ήταν επομένως σκόπιμο οι ενδιαφερόμενοι για την ορολογία στην ελληνική γλώσσα:

- Να εγγραφούν στο ΕΔΟ και τις βικιομάδες του. Η διαδικασία είναι απλή και φιλική.
- Να παρακολουθούν τις συζητήσεις και να διατυπώνουν γνώμη στα πεδία ενδιαφέροντός τους. Ακόμη και μια μικρή συμβολή μπορεί να έχει πολλαπλασιαστικό αποτέλεσμα.
- Να υποβάλλουν ερωτήματα για καινοφανείς ή προβληματικούς όρους. Κάθε ορολογικό πρόβλημα που τίθεται έγκαιρα σημαίνει αποφυγή μελλοντικών προβλημάτων και συγχύσεων. «Κάλλιον το προλαμβάνειν ή το θεραπεύειν».

Πηγές

Βικιομάδες ΕΔΟ

Βικιομάδες ΟΤΟ

Πρακτικά συνεδριάσεων ΟΤΟ

Ορολογική βάση ΙΑΤΕ.

Χρυσούλα Δουδουλακάκη

Μεταφράστρια/ Συντονίστρια της επιχειρησιακής ομάδας ορολογίας της μονάδας EL-1 των Βρυξελλών
Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας – Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
Ηλ.-ταχ.: ChrysSoula.Doudoulakaki@ec.europa.eu

Κλειώ Μπενέκου

Ορολόγος/Συντονίστρια του Ελληνικού Δικτύου Ορολογίας (ΕΔΟ)
Τμήμα Ελληνικής Γλώσσας – Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής
Ηλ.-ταχ.: Enriklia.Benekou@ec.europa.eu

30 Ο ρόλος των επαγγελματικών οργανώσεων μεταφραστών στην προαγωγή της ορολογικής παραγωγής: Η περίπτωση των δράσεων της ΠΕΜ

Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου, Ευφροσύνη Φράγκου

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην προσπάθεια ανάδειξης της σημασίας του πεδίου της ορολογίας, η Πανελλήνια Ένωση Μεταφραστών (ΠΕΜ) συνέστησε ομάδα εργασίας Ορολογίας και διοργάνωσε στις 17 Μαρτίου 2021 εκδήλωση όπου, σε συνεργασία με συναρμόδιους στο πεδίο της ορολογίας εκπροσώπους και φορείς, έκανε το πρώτο βήμα στην έναρξης της διερεύνησης της κατάστασης της ορολογίας και της λεξικογραφίας στην Ελλάδα. Το κοινό απαρτιζόταν από επαγγελματίες του χώρου της μετάφρασης, της επιμέλειας, της γλωσσολογίας, της ορολογίας, της τυποποίησης, αλλά και από φοιτητές και εκπαιδευόμενους στη μετάφραση και τη διερμηνεία.

The role of professional translator associations in promoting terminological production: The case of PEM's initiatives

Valentini Kalfadopoulou, Effrosyni (Effie) Frangou

ABSTRACT

In an effort to highlight the importance of the field of Terminology, the Panhellenic Association of Translators (PEM) formed a Terminology workgroup. The Association then held on March 17th, 2021, an event where, in collaboration with other stakeholders, took the first step in investigating the state of the field of Terminology and lexicography in Greece. The audience was comprised of translation, editing, linguistics and other language related professionals as well as students and trainees in the field of Translation and Interpreting.

0 Θεωρητικό Πλαίσιο

Ορολογικό έργο ή ορολογική εργασία θεωρείται κάθε δραστηριότητα που αφορά στη δημιουργία ορολογικών παραδοτέων με κύρια δεδομένα τον ορισμό της έννοιας, τον προτιμώμενο όρο και την πηγή αναφοράς (Wright, 1997). Απώτερος σκοπός της ορολογίας είναι η επικοινωνία της γνώσης και όχι απλά ο εμπλουτισμός της γλώσσας με όρους στη γλώσσα στόχο ή γλώσσα υποδοχής. Εν ολίγοις, το ορολογικό έργο έχει ως εξυπηρετούμενο σκοπό την επικοινωνία (Παπαβασιλείου, 2001).

1 Η κατάσταση του πεδίου της Ορολογίας στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα, το πεδίο της ορολογίας ξεκινά κάπως ανορθόδοξα. Τούτο σημαίνει ότι προηγήθηκε η εισαγωγή προτύπων τυποποίησης, η οποία έγινε με την ίδρυση το 1977 του Ελληνικού Οργανισμού Τυποποίησης (ΕΛΟΤ) (Νόμος 372/76). Ο ΕΛΟΤ σύστησε μια σειρά Τεχνικών Επιτροπών (ΤΕ), οι οποίες λειτουργούσαν και συνεχίζουν να λειτουργούν ως συνεργατικοί κόμβοι ανάμεσα στα πρότυπα, τους εμπειρογνώμονες, τη δημόσια διοίκηση, αλλά και τους ίδιους τους τελικούς χρήστες μεταφρασμένων κειμένων (Βαλεοντής, 2007).

Τα αποτελέσματα των εργασιών αυτών των ομάδων συνίστανται στη διαμόρφωση και χρήση των πρώτων άτυπων διαδικασιών που θα πρέπει να ακολουθούνται κατά τα διάφορα τα στάδια του ορογραφικού έργου. Η εφαρμογή των προτύπων και διαδικασιών που έθεσε ο ΕΛΟΤ παραμένει ως και σήμερα άτυπη, μη κανονικοποιημένη. Ωστόσο από τα πρότυπα αυτά θα μπορούσε κάποιος να πει ότι εξαρτάται η ομαλή διαδικασία παραγωγής, η ανάπτυξη αλλά και η υιοθέτηση μεθόδων τόσο σε εθνικό, ευρωπαϊκό, όσο και σε διεθνές επίπεδο.

1.1 Η ΠΕΜ και το πεδίο Ορολογίας

Η ΠΕΜ αποτελεί την πρώτη ένωση επαγγελματιών μεταφραστών της Ελλάδας. Η ΠΕΜ αριθμεί πάνω από 300 μέλη και είναι, από το 1969, μέλος της Διεθνούς Ομοσπονδίας Μεταφραστών (γνωστή με τη γαλλική της επωνυμία ως *Fédération Internationale des Traducteurs* ή FIT εν συντομία). Ήδη από το 2017, στο ευρύτερο πλαίσιο ενεργειών της «Ένα βήμα μπροστά», η ΠΕΜ αναγνώρισε τα κενά στις ροές εργασίας μεταφραστικών έργων και έργων διερμηνείας και προέβη στην ίδρυση ενός συνόλου ομάδων εργασίας (ΟΕ), μία εκ των οποίων ήταν και η ομάδα εργασίας που πραγματεύεται ζητήματα ορολογίας.

1.2 Εθνική πολιτική σχετικά με την ορολογία – Μικρό ιστορικό

Στην Ελλάδα, δεν υπάρχει ενιαία γραμμή ή νομοθετημένο πλαίσιο για την ορολογία. Το ίδιο, δυστυχώς, ισχύει και για τα γλωσσικά θέματα και τα γλωσσικά επαγγέλματα. Έως τώρα έγιναν τρεις προσπάθειες προς μία τέτοια κατεύθυνση χωρίς, ωστόσο, κάποιο απότο αποτέλεσμα ή κάποια αλλαγή στο ισχύον καθεστώς.

Πιο συγκεκριμένα, το 1990 συστήθηκε, με πρωτοβουλία της Γενικής Γραμματείας Έρευνας και Καινοτομίας (ΓΓΕΤ), η πιλοφορούμενη ομάδα εργασίας «Απόδοση ορολογίας στα

Ελληνικά»¹ με αποστολή τη διερεύνηση της ισχύουσας ορολογικής κατάστασης και την εκπόνηση ενός συντονισμένου ερευνητικού προγράμματος με θέμα την απόδοση ορολογίας στη Νέα Ελληνική. Η Ομάδα ολοκλήρωσε το έργο της και υπέβαλε στη ΓΓΕΤ την τελική της έκθεση τον Μάιο του 1991 (Βαλεοντής, 2006).

Το 2000, η ΓΓΕΤ συνέταξε πρόταση για ένα εθνικό πρόγραμμα ορολογικού συντονισμού, γνωστό και ως ΕΠΟΣ (ΓΓΕΤ, 2000α & 2000β). Οι οργανισμοί και τα ιδρύματα που συμμετείχαν σε αυτή την προσπάθεια ήταν η Ακαδημία Αθηνών, το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, η Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας (ΕΛΕΤΟ), το Ίδρυμα Επεξεργασίας Λόγου (ΙΕΛ), ο ΕΛΟΤ, το Υπουργείο Εξωτερικών (ΥΠΕΞ), το Υπουργείο Μεταφορών (ΥΠΜΕ) και το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ).

Το 2006, η ΕΛΕΤΟ διοργάνωσε ημερίδα με τίτλο «Το σύστημα εμπλουτισμού της γαλλικής γλώσσας και πρόταση εφαρμογής ανάλογου συστήματος για τον ορολογικό εμπλουτισμό της ελληνικής» με κεντρικό ομιλητή τον Gabriel de Broglie, τότε πρόεδρο της Γενικής Επιτροπής Ορολογίας και Νεολογίας της Γαλλίας (de Broglie, 2006). Συνεπεία της εκδήλωσης αυτής κατέστη δυνατή η συνάντηση του προέδρου της ΕΛΕΤΟ Κώστα Βαλεοντή και της αντιπροέδρου του ΓΕΣΥ Μαρίας Καρδούλη με τον τότε υφυπουργό Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων της κυβέρνησης Καραμανλή, Γ. Καλό, με σκοπό τη σύνταξη σχεδίου νόμου για την ίδρυση Εθνικού Φορέα Ορολογίας (ΕΦΟ). Το σχέδιο αυτό δεν κατατέθηκε ποτέ στη Βουλή, καθώς ο ανασχηματισμός κυβέρνησης που έγινε λίγο μετά τη συνάντηση δημιούργησε νέα δεδομένα.

2 Ημερίδα Ορολογίας

Αφουγκραζόμενη τις ορολογικές ανάγκες της Νέας Ελληνικής και θέλοντας να δώσει νέα πνοή στο ορολογικό τοπίο της χώρας και στις προσπάθειες που είχαν έως τώρα καταβληθεί, η ΟΕ Ορολογίας της ΠΕΜ διοργάνωσε, στις 17 Μαρτίου 2021, διαδικτυακή ημερίδα με σκοπό τη διερεύνηση της κατάστασης της ορολογίας και της λεξικογραφίας στην Ελλάδα. Την ημερίδα αυτή τίμησαν με την παρουσία τους δώδεκα ομιλητές, εκπρόσωποι φορέων που δραστηριοποιούνται στην ορολογία, στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Το πρόγραμμα της ημερίδας περιλάμβανε τρεις ενότητες: την ενημερωτική, την πρακτική και τη συζήτηση.

Το κοινό (295 συνολικά συμμετέχοντες) απαρτιζόταν από επαγγελματίες του χώρου της

¹ Μέλη της ομάδας εργασίας αυτής ήταν οι: Θ. Π. Τάσιος (συντονιστής της Ομάδας), Κ. Βαλεοντής, Ε. Γαλιώτου, Ε. Γιαννακουδάκης, Τ. Γιοχάλας, Σ. Διάμεσης, Δ. Θεολογίτης, Γ. Κοντορούπης, Α. Κορογιαννάκης, Γ. Μπαμπινιώτης, Α. Παπαχρήστου, Β. Σάμιος.

μετάφρασης, της επιμέλειας, της γλωσσολογίας, πανεπιστημιακούς και διδάσκοντες της μετάφρασης και της ορολογίας, καθώς και από φοιτητές και εκπαιδευόμενους στη μετάφραση και τη διερμηνεία.

Την ημερίδα άνοιξε η πρόεδρος της ΠΕΜ, Βασιλική Ντανταβασίλη, αναφέροντας το καίριο ζήτημα της μη κατανόησης της αξίας της ορολογίας από τους τελικούς αποδέκτες (πελάτες) του εκάστοτε μεταφράσματος και τονίζοντας την αξία των ήδη υπαρχόντων ορολογικών πόρων, διαδικτυακών/ηλεκτρονικών και μη, συμπεριλαμβανομένου και του ιστοτόπου της ΕΛΕΤΟ.

Στο πρώτο μέρος της ημερίδας, αυτό που εμείς στην ΠΕΜ χαρακτηρίζουμε ως ενημερωτικό, πραγματοποιήθηκαν εισηγήσεις από εκπροσώπους φορέων παρουσιάζοντας στο κοινό τους ήδη διαθέσιμους πόρους και τις ισχύουσες υποδομές.

Στην πρώτη παρουσίαση, με εισηγήτρια τη Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου, έγινε επισκόπηση της κατάστασης της ορολογίας, ως πεδίου, στην Ελλάδα. Τονίστηκε ότι η ορολογία αποτελεί κοινό παρονομαστή για κάθε είδους γλωσσικό έργο. Ωστόσο, παρά τη σημασία της αυτή, αντιμετωπίζεται ως πάρεργο, μία εργασία ενσωματωμένη στη ροή εργασίας του μεταφραστή. Η εισηγήτρια στάθηκε στην απουσία προβολής της ορολογίας ως διακριτού επαγγελματικού κλάδου αλλά και στο γεγονός ότι η ορολογική εργασία επί του παρόντος δεν ακολουθεί, ως χρήζει, τα διεθνώς παραδεδεγμένα πρότυπα: ISO 1087-1:2000 (προσαρμοσμένο στα Ελληνικά: ΕΛΟΤ 561-1:2006), ISO 704:2000 (προσαρμοσμένο στα Ελληνικά: ΕΛΟΤ 402:2010) (Καλφαδοπούλου, 2021). Τέλος, παρουσιάστηκε η συνήθης ροή εργασίας για την οροδοσία και ορογραφία και αναπτύχθηκαν οι στόχοι της ΟΕ Ορολογίας της ΠΕΜ.

Στη συνέχεια, τη σκυτάλη πήρε η Κατερίνα Τοράκη. Στην παρουσίασή της, η ομιλήτρια διέτρεξε τις βασικές έννοιες της ορολογίας, της τυποποίησης της ορολογίας και ειδικότερα τους σκοπούς και στόχους των επιτροπών τυποποίησης ορολογίας ISO/TC37 και ΕΛΟΤ/ΤΕ21. Έγινε συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας και των έργων της ΕΛΕΤΟ, ενώ ταυτόχρονα τονίστηκε η ανάγκη εθνικής ορολογικής πολιτικής σχετικά. Τέλος, επισημάνθηκε εκ νέου ότι το πεδίο της ορολογίας δεν περιορίζεται στη συγγραφή ορολογίων, ούτε στο γεγονός ότι πρόκειται για επιστημονικό κλάδο, με σαφώς οριοθετημένο θεωρητικό πλαίσιο και μεθοδολογία, αλλά στο ότι η ορολογία είναι, μεταξύ άλλων, διακριτός επαγγελματικός κλάδος.

Τον θεωρητικό κύκλο έκλεισαν οι ομιλήτριες Ευρύκλεια Μπενέκου και Χρυσούλα Δουδουλακάκη, ως εκπρόσωποι του Ελληνικού Δικτύου Ορολογίας (ΕΔΟ). Παρουσίασαν τη

δομή της μεταφραστικής υπηρεσίας της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, καταδεικνύοντας ταυτόχρονα τη ζωτική σημασία της ορολογίας για τους χιλιάδες μεταφραστές και διερμηνείς που εργάζονται προς την Ελληνική. Ακολούθησε ιστορική αναδρομή του ΕΔΟ, το οποίο συστήθηκε το 2015 με σκοπό τη διάχυση της γνώσης των ειδικών προς όφελος των μεταφραστών και διερμηνέων των διαφόρων θεσμών και οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Το ΕΔΟ λειτουργεί στη βάση της συμβολής/γνωμοδότησης σε γλωσσικά θέματα που τίθενται από τους μεταφραστές και τα οποία απαντώνται μέσα από ειδικά δελτία αναζήτησης ορολογίας. Στην καρδιά του ΕΔΟ βρίσκεται η υπηρεσία επείγουσας απόδοσης όρων που εξυπηρετεί τις επείγουσες ανάγκες των μεταφραστών που καταπιάνονται με τη μετάφραση ευρωπαϊκών θεσμικών εγγράφων.

Με την ολοκλήρωση των ομιλιών, ακολούθησαν ερωτήσεις από το κοινό προς τους ομιλητές ενώ ο πρόεδρος της ΕΛΕΤΟ, Κώστας Βαλεοντής, έκανε ολιγόλεπτη παρέμβαση για να ευχαριστήσει την ΠΕΜ για τη διοργάνωση της ημερίδας και να συγχαρεί τους συμμετέχοντες σε αυτήν.

Στο πρακτικό μέρος της ημερίδας, έγιναν παρουσιάσεις έργων ορολογίας που ανέδειξαν την καίρια σημασία του πεδίου αλλά και την ανάγκη για συνεργατικό πνεύμα.

Η πρώτη παρουσίαση είχε ως θέμα το λεξικό COVID των Κατσογιάννου και Στεφανίδου που εκδόθηκε το 2020. Το λεξικό αυτό ήρθε για να εξυπηρετήσει δύο σκοπούς: πρώτον, να λειτουργήσει ως γέφυρα επικοινωνίας των ειδικών και, δεύτερον, να καταστεί χρήσιμο εργαλείο στα χέρια του χρήστη, ώστε εκείνος με τη σειρά του να μπορεί να κατανοεί πλήρως τις πληροφορίες που τον κατακλύζουν καθημερινά ελαχιστοποιώντας έτσι την ανασφάλειά του. Το λεξικό αυτό, τόσο στην έντυπη όσο και στην ηλεκτρονική του έκδοση, αποτελεί προϊόν συνεργασίας εμπειρογνομόνων του χώρου της ιατρικής, της μετάφρασης και της γλωσσολογίας. Την παρουσίαση έκαναν οι δύο κύριοι συντελεστές και συγγραφείς, Μαριάννα Κατσογιάννου, αναπληρώτρια καθηγήτρια Γλωσσολογίας στο Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Κύπρου, και Ζωή Στεφανίδου, βιολόγος με μεταπτυχιακές σπουδές στην Πολιτική Υγείας.

Υπογραμμίστηκε για μία ακόμη φορά η σημασία της συνεργασίας και παρουσιάστηκε το συνεργατικό μοντέλο που ακολουθήθηκε στη δημιουργία του εν λόγω λεξικού και τη μεταφορά των όρων σε άλλες γλώσσες. Η παρουσίαση κατέδειξε χαρακτηριστική περίπτωση στην οποία οι μεταφραστές καλούνται να λειτουργήσουν και ως ορολόγοι. Παρουσιάζοντας το πλήθος των συντελεστών του έργου, το κοινό κατανόησε ότι η ορολογική διαδικασία εμπλέκει και απαιτεί, προκειμένου για την ολοκλήρωσή του, εκτός από

τον ορογράφο ή τον λεξικογράφο, και άλλους εμπειρογνώμονες όπως ο ειδικός πεδίου (γνωστικού αντικειμένου), ο επιμελητής, ο μεταφραστής και ο κριτικός αναγνώστης. Εκτός αυτών, για την έντυπη μορφή ενός λεξικού ή άλλου ορολογικού πονήματος απαιτείται ο εκδοτικός σχεδιασμός, και το κομμάτι του τυπογραφείου. Επισημάνθηκε δε ότι, στην εποχή του Web 2.0, ένα βιβλίο συνοδεύεται πλέον από την ηλεκτρονική του μορφή, συνηθέστερα υπό τη μορφή ιστοσελίδας. Ως εκ τούτου, στη λίστα των συντελεστών πρέπει να προστεθούν και οι ειδικοί τεχνικής υποστήριξης, οι ειδικοί δημιουργίας ιστοσελίδων, οι υπεύθυνοι ανάπτυξης και διαχείρισης ιστοχώρου κ.λπ.

Το πρακτικό μέρος της εκδήλωσης ολοκληρώθηκε με την παρουσίαση του John O'Shea, δικηγόρου στο Ηνωμένο Βασίλειο και μέλους της ΠΕΜ με μεγάλη εμπειρία στη νομική μετάφραση. Η εισήγησή του αφορούσε στα προβλήματα μεταγραφής ονοματεπωνύμων στο ζεύγος Ελληνικά προς Αγγλικά και Αγγλικά προς Ελληνικά. Παρουσιάστηκαν τα πρότυπα και τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται επί του παρόντος, ήτοι το πρότυπο ΕΛΟΤ 743. Μια από τις καινοτομίες που εισάγει το νέο σύστημα μεταγραφής ονομάτων της Ελληνικής Κυβέρνησης είναι η διευκόλυνση που παρέχεται πλέον στον χρήστη να ελέγξει διαδικτυακά, μέσω της υπηρεσίας έκδοσης διαβατηρίων, τον τρόπο με τον οποίο μεταγράφονται επισήμως τα ονοματεπώνυμα των αιτούντων διαβατήριο.

Ο O'Shea, παρουσίασε τα αποτελέσματα μικρής έρευνας που διεξήγαγε με ομιλητές των οποίων η μητρική γλώσσα ήταν η Αγγλική. Οι ομιλητές αυτοί επέδειξαν αδυναμία στην προφορά ή/και κατανόηση των ονομάτων που περιείχαν τα γράμματα Γ, Κ, Μ, Π. Αυτό που τόνισε η έρευνά του αυτή ήταν ότι το πρότυπο ΕΛΟΤ 743 χρήζει τροποποίησης και επικαιροποίησης, καθώς δεν επικουρεί τελικώς την επικοινωνία. Συνοψίζοντας, ο ομιλητής κατέδειξε τις δυσμενείς συνέπειες και προεκτάσεις του ισχύοντος προτύπου και τα προβλήματα που ανακύπτουν διαρκώς από την εφαρμογή του. Η αδυναμία του προτύπου να αποτυπώσει ορθά τα ονόματα εγείρει ζητήματα σε πολλά επίπεδα. Τα πιο σημαντικά είναι τα νομικά ζητήματα ταυτοπροσωπίας που ανακύπτουν και τα οποία δημιουργούν ανασφάλεια στους κατόχους διαβατηρίων, ταυτοτήτων και άλλων επίσημων εγγράφων ταυτοποίησης. Σημαντικό πρόβλημα είναι και τα έξοδα με τα οποία επιβαρύνεται κάποιος σε περίπτωση που αιτηθεί τη διόρθωση σφαλμάτων που άπτονται της μεταγραφής ονοματεπωνύμου. Τέλος, το πιο σημαντικό ζήτημα που τέθηκε είναι η έλλειψη ξεκάθαρης πολιτικής από πλευράς της ελληνικής πολιτείας ως προς το ζήτημα της μεταγραφής των ονομάτων. Επίσης, δεν θα πρέπει να παραγνωριστεί το γεγονός ότι η ακατάλληλη, αδόκιμη

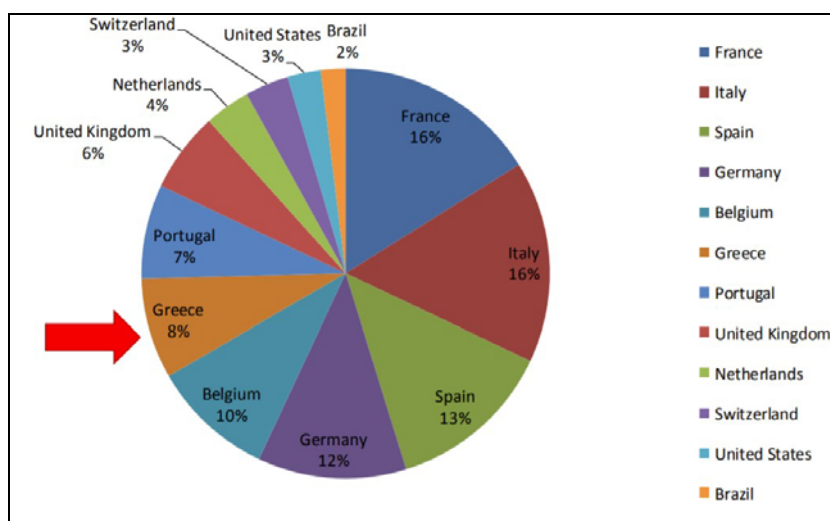
και ανεπιτυχής μεταφορά ονομάτων και επωνύμων από και προς την Ελληνική δύναται να θεωρηθεί ως προσβολή των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών του ατόμου, καθώς αφαιρεί από το ίδιο το άτομο το δικαίωμα επιλογής της απεικόνισης του ονόματός του. Η συζήτηση σχετικά με το πώς μπορεί να επιλυθούν τα ζητήματα που έθεσε ο ομιλητής είναι ακόμα ανοιχτή. Η λύση που προάγει ο O'Shea είναι να καταστεί η απόδοση των ονομάτων υπόθεση του μεταφραστή, δηλαδή να δίνεται στον μεταφραστή η δυνατότητα να επιλέγει τη χρήση του προτύπου ΕΛΟΤ, όπου αυτή είναι δυνατή και λογική, ή να προάγει μια απλούστερη μεταγραφή, που να λαμβάνει υπόψιν χρηστικούς σκοπούς. Η σημαντικότερη πρότασή του είναι να πάψει πλέον να έχει νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα η πράξη μεταγραφής των ονοματεπωνύμων.

Η συζήτηση σχετικά με τη μεταγραφή ονοματεπωνύμων συνεχίστηκε και με την παρουσίαση των Παναγιώτη Κριμπά και Αλεξάνδρας Νικόλσκαγια. Στην παρουσίασή τους, οι δύο εισηγητές κατέδειξαν το πρόβλημα της μεταγραφής των ονομάτων από τα Ρωσικά στα Ελληνικά στο νομικό και λογοτεχνικό πεδίο. Έγινε απαρίθμηση των προσεγγίσεων που χρησιμοποιούνται στη Ρωσία (πρακτική μεταγραφή, έγγραφα με ήδη αποδοσμένο το όνομα βάσει της συνηθισμένης χρήσης) σε σύγκριση με την Ελλάδα (απόδοση στη διακριτική ευχέρεια του μεταφραστή ή του εκάστοτε δημοσίου υπαλλήλου ή βάσει στοιχείων και πληροφοριών που παρέχει ο πελάτης κ.λπ.). Παρουσιάστηκαν οι στρατηγικές που χρησιμοποιούνται επί του παρόντος και καταδείχτηκε η ανάγκη για μια ενιαία και ολιστική αντιμετώπιση του θέματος. Οι λύσεις που προκρίνουν οι ομιλητές συνίστανται σε συνδυασμό των ισχυουσών στρατηγικών και στη δυνατότητα επιλογής της μεθόδου που ταιριάζει καλύτερα στο εκάστοτε κοινό-στόχο (γλωσσικό συνδυασμό).

Τέλος, στο τρίτο μέρος της ημερίδας, ακολούθησε γόνιμη συζήτηση σχετικά, αφενός, με τη διάθεση για συνεργασία των εμπλεκόμενων μερών και τα τυχόν προβλήματα που ενδέχεται να ανακύψουν και, αφετέρου, με τη σημασία της διαρκούς ενημέρωσης και κατάρτισης των μεταφραστών σε θέματα ορολογίας. Παρά τη μεγάλη διάρκεια της ημερίδας, ήτοι τρεις ώρες, το ενδιαφέρον των παρευρισκόμενων παρέμεινε αμείωτο και η συμμετοχή του κοινού κατέδειξε όχι μόνο το ενδιαφέρον αλλά και τη σημασία που αποδίδεται στην ορολογία ως πεδίο και ως έργο.

3 Το μέλλον

Ο σημερινός μεταφραστής καλείται να εκπληρώσει δύο ρόλους: από τη μία είναι αυτός που επιζητά και αναζητά όρους και, από την άλλη, τους κρίνει και τους αξιολογεί. Ο διπτός αυτός ρόλος του μεταφραστή, και πιο συγκεκριμένα του Έλληνα μεταφραστή, διαφαίνεται στα αποτελέσματα το 2014 έρευνας που διεξήγαγε το Γραφείο Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Αθήνα. Σημειωτέον ότι η καταγραφή αυτή προηγήθηκε της ίδρυσης του ΕΔΟ. Από την έρευνα αυτή προκύπτει ότι οι Έλληνες μεταφραστές κάνουν αρκετά συχνή χρήση της ΙΑΤΕ, της ευρωπαϊκής διαδραστικής βάσης ορολογίας, με συνολικό μερίδιο συμμετοχής της τάξης του 8% (βλ. Γράφημα 1). Αυτό η έρευνα υποδηλώνει, εκτός των άλλων, την υψηλή εξοικείωση των χρηστών με υπάρχοντα αποθετήρια και εργαλεία αναζήτησης ορολογίας.

Γράφημα 1 – Απεικόνιση της χρήσης της ΙΑΤΕ ανά χώρα

Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον η διαπίστωση ότι όσο πιο έμπειρος καθίσταται ένας μεταφραστής, τόσο περισσότερο αυξάνει η ανάγκη του για αναζήτηση όρων και, ως εκ τούτου, γίνεται πιο εύληπτη η αξία της ορολογίας. Τούτο διαφαίνεται και στο ακόλουθο γράφημα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014).

Η παρούσα ορολογική κατάσταση στον ελληνόφωνο χώρο κρίνεται ως μη ικανοποιητική. Τούτο ανοίγει προοπτικές για βελτιώσεις και αναθεωρήσεις. Εκτός από την επισήμανση των γνωστών και καταγεγραμμένων προβλημάτων, μέσα από την ημερίδα της ΠΕΜ καταγράφηκαν κάποιες δράσεις που δύνανται να ενισχύσουν το έργο και επάγγελμα του ορογράφου. Οι ενέργειες αυτές συνοψίζονται ως εξής: α) Ενίσχυση ομάδων και φορέων όπως το ΕΔΟ, η ΕΛΕΤΟ, η ΕΛΟΤ/ΤΕ 21 και η ΕΛΟΤ/ΤΕ 22, και β) συμμετοχή και ενίσχυση των εργασιών των επιτροπών του Διεθνούς Οργανισμού Τυποποίησης (ISO) σχετικών με την ορολογία και την τυποποίηση των αρχών, των μεθόδων και των εφαρμογών που άπτονται των ορολογικών εργασιών και πόρων.

Επίσης, σκιαγραφήθηκαν τα επόμενα βήματα της ομάδας εργασίας ορολογίας της ΠΕΜ, που αφορούν α) σε έρευνα για τη χαρτογράφηση του επαγγέλματος του ορολόγου/ορογράφου/ λεξικογράφου στην Ελλάδα, β) στη μελέτη της σχέσης της πρακτικής εφαρμογής και ποιότητας στην Ελλάδα και το εξωτερικό, και γ) σε συγκριτική έκθεση καταγραφής και ανάλυσης των πρακτικών και των εργαλείων και πλατφορμών που υποστηρίζουν την ορολογική παραγωγή τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό

Είναι ανάγκη να καταστεί σαφές ότι το επάγγελμα του ορολόγου, ως μέρος των γλωσσικών επαγγελματιών, αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο για τη γεφύρωση των επικοινωνιακών, γνωστικών και των πολιτισμικών χασμάτων και τον μόνο ίσως τρόπο για να προαχθούν η γνώση, οι επιστήμες, ο πολιτισμός, οι τέχνες και τα γράμματα. Η ορολογική παραγωγή

καταδεικνύει την πλαστικότητα και τη δημιουργικότητα των φυσικών ομιλούμενων γλωσσών και αποτελεί συνιστώσα της γνώσης και του πολιτισμού. Χωρίς αυτήν η πολυγλωσσία και, κατά συνέπεια, η δυνατότητα πολλαπλής θέασης του κόσμου, κινδυνεύουν να εξαφανιστούν.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αλεβαντής, Π. (2014). Χρήση εργαλείων ορολογίας και ανάγκες σε ορολογία – Αποτελέσματα ερωτηματολογίου Γραφείο Αθηνών της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης, *Ημερίδα Εργασίας «Δίκτυο ορολογίας για την ελληνική γλώσσα και μετάφραση»*, Αθήνα, 11/4/2014. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: https://ec.europa.eu/greece/sites/default/files/docs/body/hrisi_orologias_ergaleia.pdf

Βαλεοντής, Κ. (2006). *Η πρόταση της ΕΛΕΤΟ για τον ορολογικό εμπλουτισμό της ελληνικής γλώσσας*. Στο: *Ημερίδα «Το σύστημα εμπλουτισμού της γαλλικής γλώσσας και πρόταση εφαρμογής ανάλογου συστήματος για τον ορολογικό εμπλουτισμό της ελληνικής»*, 23 Μαρτίου 2006, Αμφιθέατρο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, Αθήνα. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <https://tinyurl.com/csibm42k>

Βαλεοντής, Κ. (2007). Η Ορολογία θεμέλιο της Τυποποίησης και ο Βασίλης Φιλόπουλος σε κλειδικό ρόλο. Στο: *Εσπερίδα ΤΕΕ–ΕΛΕΤΟ: «Τυποποίηση, Ποιότητα, Ορολογία: η κληρονομιά του Β. Φιλόπουλου»*, Αθήνα, 16 Μαΐου 2007.

Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας (ΓΓΕΤ) (2000α). *ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΠΟΣ – ΜΕΡΟΣ Ι: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ*. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <http://archives.gsrt.gr/Home/meletes?subcat&egoryid=11>

Γενική Γραμματεία Έρευνας και Καινοτομίας (ΓΓΕΤ) (2000β). *ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΟΡΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΠΟΣ – ΜΕΡΟΣ ΙΙ: ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ*. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <http://archives.gsrt.gr/Home/meletes?subcat&egoryid=11>

Ευρωπαϊκή Ένωση, Γραφείο Αθηνών της Γενικής Διεύθυνσης Μετάφρασης (2014). *Πρακτικά της Ημερίδας Εργασίας «Δίκτυο ορολογίας για την ελληνική γλώσσα και μετάφραση»*, 11 Απριλίου 2014. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <https://tinyurl.com/5mw4wj7n>

Καλφαδοπούλου, Β. (2021). Ορολογία: Η κατάσταση στην Ελλάδα. Στο: *Ημερίδα της ΠΕΜ για την Ορολογία*. 21 Μαρτίου 2021. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <https://tinyurl.com/cbbf3was>.

Κατσογιάννου, Μ. (2020). Το Λεξικό COVID – Ηλεκτρονική έκδοση. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <https://covid19.algolysis.com/glossary>

Παπαβασιλείου, Π. (2001). Ορολογία: Σύνομη ιστορική και σύγχρονη πραγματικότητα. Στο: 3ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 1-3 Νοεμβρίου 2001. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/3rd%20Conference/3rd_01-PapavasilleiouPeriklis_V02.pdf

Τοράκη, Κ. (2021). Ορολογία, ορολογική εργασία και ορολογική πολιτική. Στο: *Ημερίδα της ΠΕΜ για την Ορολογία*. 21 Μαρτίου 2021. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: http://toraki.gr/te21/toraki_pem_170321.pdf

de Broglie, G. (2006). Le dispositif français d'enrichissement de la langue française. Στο: *Ημερίδα «Το σύστημα εμπλουτισμού της γαλλικής γλώσσας και πρόταση εφαρμογής ανάλογου συστήματος για τον ορολογικό εμπλουτισμό της ελληνικής»*, 23 Μαρτίου 2006, Αμφιθέατρο του Γαλλικού Ινστιτούτου Αθηνών, Αθήνα. [Ημερομηνία πρόσβασης: Αύγουστος 2021]. Διαθέσιμο από: <http://eleto.gr/gr/otherevents.htm>

Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου

Μέλος Διοικητικού Συμβουλίου της Πανελλήνιας Ένωσης Μεταφραστών (ΠΕΜ)
Υπεύθυνη για την Ομάδα Εργασίας Ορολογίας, την Ομάδα Εργασίας Localization
και του Προγράμματος CPD
Ηλ-ταχ.: boardmember1@pem.gr

Ευφροσύνη Φράγκου

Μέλος Διοικητικού Συμβουλίου Πανελλήνιας Ένωσης Μεταφραστών (ΠΕΜ)
Υπεύθυνη για την Ομάδα Εργασίας Διερμηνείας
Συντονίστρια της Ομάδας Εργασίας Ορολογίας
Ηλ-ταχ.: boardmember3@pem.gr

31 Οι Ενώσεις (πρέπει να;) πάνε Πανεπιστήμιο

Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου, Κυριακή Κουρούνη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εισήγηση αποσκοπεί στην ανάδειξη της θεσμικής συνεργασίας ακαδημαϊκού φορέα, του Εργαστηρίου Μετάφρασης, Διερμηνείας και Επικοινωνίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Translation, Interpreting and Communication Lab/TICL ΑΠΘ) με ένωση επαγγελματιών, της Πανελλήνιας Ένωσης Μεταφραστών (ΠΕΜ) σε πλαίσιο Διά Βίου Μάθησης και Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Ανάπτυξης.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η Ομάδα Εργασίας Continuing Professional Development (OE CPD) της ΠΕΜ και το Εργαστήριο TICL ΑΠΘ εκτίμησαν την τρέχουσα κατάσταση και εντόπισαν σημεία στα οποία η εμπειρία της επαγγελματιών μεταφραστών/στριών συναντούσε τις ανάγκες και τις επιθυμίες του φοιτητικού κοινού στο Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ. Με γνώμονα την παροχή στήριξης σε άτομα νεοεισερχόμενα στη μεταφραστική κοινότητα και προκειμένου αυτά να μπορούν να κάνουν τα πρώτα τους βήματα με σταθερότητα, οι δύο φορείς ανέλαβαν πρωτοβουλία από κοινού για θεσμική συνεργασία, η οποία έλαβε τη μορφή πιλοτικού κύκλου τριών διαδικτυακών συναντήσεων. Με την παρούσα εισήγηση επιχειρείται παρουσίαση της προσέγγισης, καθώς και καταγραφή των σχετικών δράσεων και διαδικασιών με στόχο να δοθεί ένα έναυσμα σε σχετικούς φορείς για ανάλογες συνεργασίες. Οι δράσεις που παρουσιάζονται αφορούν το εαρινό εξάμηνο 2020–2021.

(Should) Professional Associations go to the University (?)

Valentini Kalfadopoulos, Kyriaki Kourouni

ABSTRACT

The present paper aims at highlighting the official cooperation between an academic stakeholder, the Translation, Interpreting and Communication Lab of Aristotle University of Thessaloniki (TICL AUTH) and a professional association, the Panhellenic Association of Translators (PEM/PAT) within a Life Long Learning and Continuing Professional Development framework.

The PEM/PAT CPD Working Group along with TICL AUTH assessed the training situation at hand and identified areas where the experience and expertise by translation professionals met with the needs and wishes of students of the School of English at Aristotle University of Thessaloniki. The two stakeholders joined forces and took the initiative to forge an official collaboration and pilot a cycle of three online meetings, in an effort to support newcomers to the professional translation community so that these newcomers may safely and steadily take their first steps. The present paper presents and reports on the approach taken, provides a record of events and procedures with the aim to encourage interested stakeholders to form similar-fruitful-collaborations. Events covered herein have taken place during spring semester 2020–2021.

0 Εισαγωγή – Πλαίσιο εργασίας

Πανεπιστημιακές σχολές και τμήματα προσφέρουν τη δυνατότητα στο φοιτητικό κοινό να παρακολουθεί μαθήματα που καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα γνωστικών αντικειμένων σχετικών με τη Μετάφραση και/ή τη Διερμηνεία έτσι ώστε, ολοκληρώνοντας τις σπουδές τους, τα άτομα αυτά να διαθέτουν επάρκεια επιστημονικών γνώσεων και δεξιοτήτων. Στην Ελλάδα, μόνο το Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης & Διερμηνείας (ΤΞΓΜΔ) του Ιονίου Πανεπιστημίου στην Κέρκυρα προσφέρει προπτυχιακές σπουδές που οδηγούν σε πτυχίο στη Μετάφραση. Στα υπόλοιπα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, σχολές και τμήματα, συνήθως ξενόγλωσσων φιλολογιών, προσφέρουν επιμέρους μαθήματα σε προπτυχιακό επίπεδο. Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, το Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, καθώς και το Ιόνιο Πανεπιστήμιο προσφέρουν προγράμματα μεταπτυχιακών σπουδών στη Μετάφραση ή/και στη Διερμηνεία.

Από μια άλλη πλευρά, οι περισσότεροι επαγγελματικοί σύλλογοι και ενώσεις στον χώρο της Μετάφρασης και Διερμηνείας στηρίζουν τα μέλη τους, ήδη επαγγελματίες του χώρου, σε πλαίσιο Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης¹ με εκδηλώσεις που καλύπτουν ζητήματα επαγγελματικής φύσης, από ενημερώσεις για φορολογικά θέματα μέχρι εκπαιδεύσεις σχετικές με τεχνολογικές εξελίξεις που θα βοηθήσουν τους/τις επαγγελματίες να συνεχίζουν να παρέχουν υπηρεσίες υψηλού επιπέδου.

¹ Διευκρινιστικά: «Αρχική Επαγγελματική Κατάρτιση»: η κατάρτιση η οποία προσφέρει βασικές αρχικές επαγγελματικές γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες σε ειδικότητες και εξειδικεύσεις με στόχο την ένταξη, επανένταξη, επαγγελματική κινητικότητα και ανέλιξη του ανθρώπινου δυναμικού στην αγορά εργασίας, καθώς και την επαγγελματική και προσωπική ανάπτυξη [...] «Συνεχιζόμενη Επαγγελματική Κατάρτιση»: η κατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού που συμπληρώνει, εκσυγχρονίζει ή και αναβαθμίζει ήδη υπάρχουσες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες, οι οποίες αποκτήθηκαν από τα συστήματα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, μεταδευτεροβάθμιας τυπικής και μη τυπικής επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης, τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή από επαγγελματική εμπειρία, με στόχο την ένταξη στην αγορά εργασίας, τη διασφάλιση της εργασίας, καθώς και την επαγγελματική και προσωπική ανέλιξη. (Νόμος 4763/2020 - ΦΕΚ 254/Α/21-12-2020)

1 Η ΠΕΜ και η συμβολή της στη Διά Βίου Κατάρτιση²

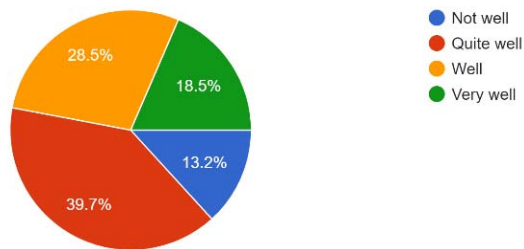
Η ΠΕΜ αποτελεί την πρώτη Ένωση επαγγελματιών μεταφραστών στην Ελλάδα. Αριθμεί περισσότερα από 300 μέλη και αποτελεί μέλος της Διεθνούς Ομοσπονδίας Μεταφραστών (Fédération Internationale des Traducteurs/ International Federation of Translators, FIT/IFT) από το 1969. Η ΠΕΜ, στο πλαίσιο των δράσεών της «Ένα βήμα μπροστά», διαβλέποντας ότι τα μέλη της θα χρειαστεί να είναι σε θέση να ανταποκριθούν σε νέες εξελίξεις, ξεκίνησε το 2017 μια συντονισμένη πρωτοβουλία διοργάνωσης σεμιναρίων, διά ζώσης και εξ αποστάσεως, για τα αρωγά μέλη της, με το πρόγραμμα συνεχιζόμενης επαγγελματικής ανάπτυξης (Continuing Professional Development programme, πρόγραμμα CPD).

Το 2018, η ΠΕΜ διεξήγαγε έρευνα μέσω αποστολής ερωτηματολογίου στα μέλη της με στόχο τη βελτίωση του προγράμματος CPD και την εναρμόνισή του με τις ανάγκες των μελών της (Χαρακόπουλος, 2018). Στην έρευνα ανταποκρίθηκαν περισσότερα από τα μισά μέλη της Ένωσης. Στα ερωτήματα «Πόσο καλά καταρτισμένος/η ήσασταν μετά το πέρας των σπουδών σας για να εργαστείτε ως μεταφραστής/στρια;» και «Πόσο καλά καταρτισμένος/η ήσασταν μετά το πέρας των σπουδών σας για να εργαστείτε ως διερμηνέας;», τα μέλη απάντησαν ότι ήταν ικανοποιημένα από την ακαδημαϊκή εκπαίδευση κατά 86,8% από τις μεταφραστικές τους σπουδές, αλλά κατά 44,1% από τις σπουδές διερμηνείας. Στο ερώτημα «Κατά πόσο συμφωνείτε με τη δήλωση: Η Διά Βίου Κατάρτιση είναι απαραίτητη για τους μεταφραστές/διερμηνείς, για να αντιμετωπίσουν τις τρέχουσες και μελλοντικές προκλήσεις;», 97% απάντησαν «Συμφωνώ απόλυτα» ή «Συμφωνώ».

2 Ως «διά βίου κατάρτιση» ορίζεται το σύστημα που αποσκοπεί στην κατάρτιση ή/και επανακατάρτιση του ανθρώπινου δυναμικού η οποία: στο πλαίσιο της Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης, παρέχει βασικές επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες σε ειδικότητες ή και σε εξειδικεύσεις, για την ένταξη, επανένταξη, επαγγελματική κινητικότητα στην αγορά εργασίας και την εν γένει ανέλιξη του ανθρώπινου δυναμικού, στο πλαίσιο της Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Κατάρτισης, συμπληρώνει, εκσυγχρονίζει ή/και αναβαθμίζει γνώσεις και δεξιότητες που αποκτήθηκαν από τα άλλα συστήματα επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης ή από επαγγελματική εμπειρία, με στόχο την ένταξη ή/και επανένταξη στην αγορά εργασίας, τη διασφάλιση της εργασίας, την επαγγελματική ανέλιξη και την προσωπική ανάπτυξη. (πηγή: <http://www.eyeisotita.gr/el/pages/dictionaryfs.aspx?item=613>)

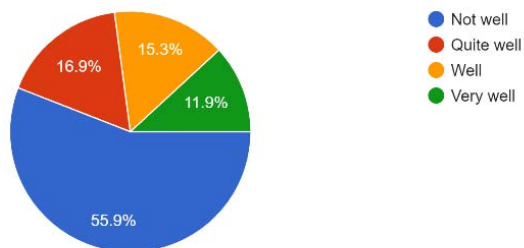
3. On completion of your studies, how well qualified to work as a translator were you?

151 responses

4. On completion of your studies, how well qualified to work as an interpreter were you?

118 responses

Λαμβάνοντας υπόψη τα αποτελέσματα του ερωτηματολογίου, η ΠΕΜ τροποποίησε το πρόγραμμα CPD για το 2020. Αξίζει να σημειωθεί ότι η ΠΕΜ προέβλεψε τρίμηνο εκδηλώσεων / σεμιναρίων στο πλαίσιο του CPD με ανοιχτή πρόσβαση σε όλους/ες τους/τις επαγγελματίες γλωσσικών επαγγελματιών για τα τέλη του 2020 δρώντας σε πλαίσιο εξωστρέφειας με στόχο τη γνωριμία με το ευρύτερο κοινό. Οι εκδηλώσεις, είτε απευθύνονταν στο ευρύτερο κοινό είτε απευθύνονταν μόνο στα μέλη της ΠΕΜ, υλοποιήθηκαν αποκλειστικά εξ αποστάσεως λόγω της πανδημίας, προσφέροντας τη δυνατότητα παρακολούθησης σε όλα τα ενδιαφερόμενα άτομα.

2 Η θεσμική συνεργασία ΠΕΜ–ΤΙCL ΑΠΘ

2.1 Σκεπτικό – Διαδικασίες

Κατά το χειμερινό εξάμηνο 2020–2021, πραγματοποιήθηκε σειρά συζητήσεων–συναντήσεων μεταξύ της υπεύθυνης για την Ομάδα Εργασίας του προγράμματος CPD της ΠΕΜ και της εκπροσώπου εκ μέρους του Εργαστηρίου Μετάφρασης, Διερμηνείας και

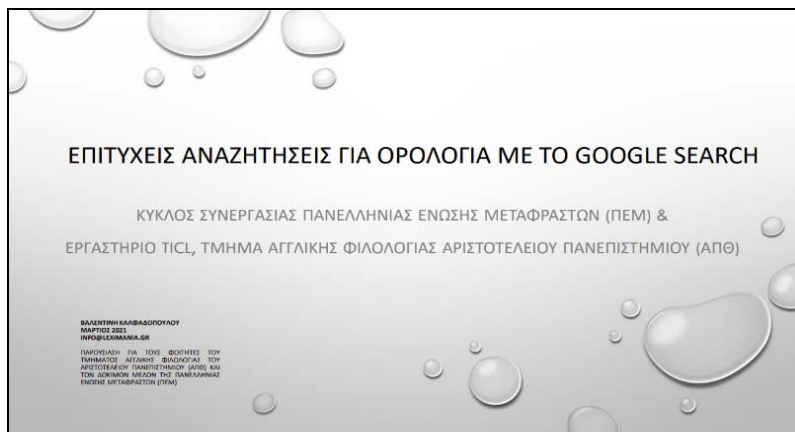
Επικοινωνίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (TICL ΑΠΘ) με στόχο τη διερεύνηση πιθανής θεσμικής συνεργασίας. Κατά τη διάρκεια των συζητήσεων, κρίθηκε ωφέλιμο να σχεδιαστεί πιλοτικός κύκλος τριών συναντήσεων με κοινό τις/τους φοιτήτριες/τές του τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, καθώς και για δόκιμα μέλη της ΠΕΜ που θα έδειχναν ενδιαφέρον, με στόχο την παρουσίαση εμπειριών και τεχνικών χρήσιμων για νεοεισερχόμενα άτομα στον επαγγελματικό χώρο. Ο πιλοτικός κύκλος σχεδιάστηκε εξ αρχής βάσει των αρχών της εξ αποστάσεως εκπαίδευσης λόγω της πανδημίας.

Η επιλογή θεματολογίας βασίστηκε σε δεδομένα από διαγνωστικά ερωτηματολόγια προπτυχιακών φοιτητριών/φοιτητών του Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ, οι οποίες/οι είχαν παρακολουθήσει μαθήματα όπως το υποχρεωτικό μάθημα Μεθοδολογία Μετάφρασης ή/και τα επιλεγόμενα μαθήματα Εργαστήριο Μετάφρασης Γενικών Κειμένων, Εργαστήριο Μετάφρασης Τεχνικών και Επιστημονικών Κειμένων, Μεταφραστική Τεχνολογία, Συνεργατική Μετάφραση και Διαχείριση Έργου³ κατά την τελευταία πενταετία. Η θεματολογία παρουσιάστηκε στο Διοικητικό Συμβούλιο της ΠΕΜ και στη Συνέλευση του Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας προς έγκριση. Το Διοικητικό Συμβούλιο της ΠΕΜ ενέκρινε τη θεματολογία και τη διεύρυνση στα δόκιμα μέλη. Η Συνέλευση του Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ ενέκρινε το αντίστοιχο αίτημα.

2.2 Πρώτη Συνάντηση

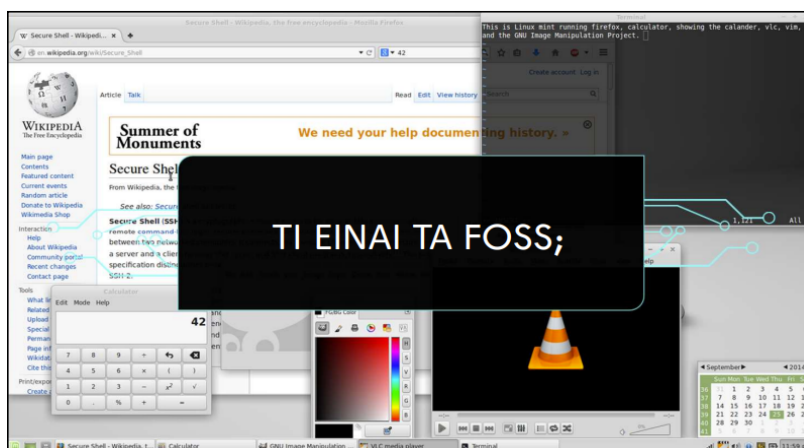
Η πρώτη συνάντηση είχε τίτλο «*Επιτυχείς αναζητήσεις για Ορολογία με το Google Search*» και πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος Μεταφραστική Τεχνολογία. Την παρουσίαση ανέλαβε η υπεύθυνη του προγράμματος CPD της ΠΕΜ, Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου. Η παρουσίαση περιελάμβανε την περιγραφή τελεστών αναζήτησης που είναι δυνατόν να αξιοποιηθούν στο Google, αλλά και σε άλλες μηχανές αναζήτησης, καθώς και ανάλυση στρατηγικών για στοχευμένες και αποτελεσματικές ορολογικές αναζητήσεις. Η συνάντηση έκλεισε με συζήτηση και ερωτήσεις από το κοινό.

³ Σε τμήματα με διδάσκουσα την Κυριακή Κουρούνη.

2.3 Δεύτερη Συνάντηση

Παρομοίως, η δεύτερη συνάντηση με τίτλο «*Free and open source software (FOSS)*» πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος Μεταφραστική Τεχνολογία με ομιλήτρια την υπεύθυνη του προγράμματος CPD της ΠΕΜ. Παρουσιάστηκαν λογισμικά ανοικτού πηγαίου κώδικα που διατίθενται δωρεάν στο διαδίκτυο και που θα ήταν δυνατόν να αξιοποιηθούν άμεσα από άτομα νεοεισερχόμενα στην αγορά εργασίας. Μετά την επίδειξη χρήσης, ακολούθησε συζήτηση και ερωτήσεις από το κοινό.

2.4 Τρίτη Συνάντηση

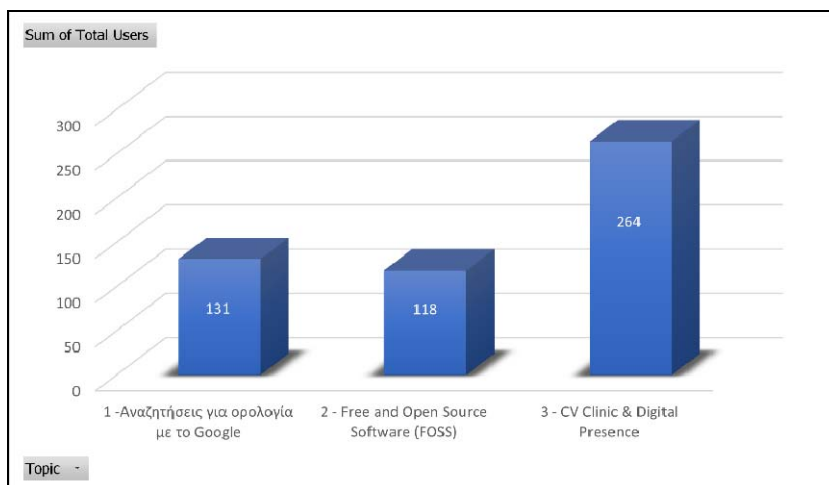
Η τρίτη συνάντηση με τίτλο «*CV Clinic and Digital Presence*» πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του μαθήματος Μεθοδολογία Μετάφρασης και αποτελούνταν από δύο μέρη. Το πρώτο μέρος, που αφορούσε τη σύνταξη βιογραφικού, ανέλαβε ο Δημήτρης Μουτάφης, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΜ και ιδιοκτήτης του μεταφραστικού γραφείου

Omada Translations. Η ομιλία εστίασε στην παρουσίαση στοιχείων που θα καταστήσουν ένα βιογραφικό ελκυστικό για άτομα που διαχειρίζονται μεταφραστικά έργα. Δόθηκαν πρακτικές συμβουλές και παρουσιάστηκαν ιστότοποι όπου μεταφράστριες/στές και/ή διερμηνείς μπορούν να δημοσιοποιήσουν το βιογραφικό τους, καθώς και να έχουν πρόσβαση σε αγγελίες έργων. Το δεύτερο μέρος, με θέμα τη δημιουργία ψηφιακής παρουσίας, ανέλαβε η Αναστασία Γιαγκοπούλου, μέλος του Διοικητικού Συμβουλίου της ΠΕΜ και ιδιοκτήτρια του μεταφραστικού γραφείου InTranslations. Δόθηκαν πρακτικές οδηγίες σχετικά με τη δημιουργία ψηφιακής παρουσίας και επιπλέον συμβουλές για μια πιο ολιστική παρουσία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Και η τρίτη συνάντηση έκλεισε με συζήτηση και ερωτήσεις από το κοινό.

2.5 Σχόλια

Η διάρκεια των δύο πρώτων συναντήσεων είχε οριστεί στη μία ώρα, ενώ της τρίτης στη μιάμιση. Όλες οι συναντήσεις, ωστόσο, ξεπέρασαν τον χρόνο που είχε αρχικά διατεθεί. Μάλιστα, η τρίτη συνάντηση είχε διπλάσια διάρκεια, σχεδόν τρεις ώρες, και έληξε λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων των ομιλητών. Όσον αφορά τη συμμετοχή, αυτή ξεπέρασε τις αρχικές προσδοκίες, όπως φαίνεται στο ακόλουθο γράφημα.

Την πρώτη συνάντηση παρακολούθησαν 131 φοιτήτριες/τές του Τμήματος συν ένα δόκιμο μέλος της ΠΕΜ. Τη δεύτερη συνάντηση παρακολούθησαν 118 φοιτήτριες/τές του Τμήματος συν δύο δόκιμα μέλη της ΠΕΜ, ενώ την τρίτη συνάντηση παρακολούθησαν 264 φοιτήτριες/τές του Τμήματος συν τέσσερα δόκιμα μέλη της ΠΕΜ. Η χαμηλή συμμετοχή δόκιμων μελών της ΠΕΜ ενδέχεται να οφείλεται στο γεγονός ότι τα δόκιμα μέλη δεν είναι απαραίτητο να είναι νεοεισερχόμενα στην αγορά εργασίας, αλλά, απλά, νεοεισερχόμενα μέλη στην ΠΕΜ, ή στο γεγονός ότι οι συναντήσεις πραγματοποιήθηκαν σε εργάσιμες ημέρες και ώρες. Από την άλλη πλευρά, η υψηλή συμμετοχή φοιτητριών/τών, αν ληφθεί υπόψη ότι στις συναντήσεις συμμετείχε κατά προσέγγιση το 15%, το 14% και το 30% του συνόλου των φοιτητριών/τών αντίστοιχα, κατέστησε σαφές ότι υπάρχει μεγάλο ενδιαφέρον και ζήτηση για σχετικές συναντήσεις.

3 Συμπεράσματα – Επόμενα Βήματα

Η θεσμική συνεργασία της Πανελλήνιας Ένωσης Μεταφραστών (ΠΕΜ) και του Εργαστηρίου Μετάφρασης, Διερμηνείας και Επικοινωνίας ΑΠΘ (TICL ΑΠΘ) οδήγησε στην υλοποίηση ενός πρώτου, πιλοτικού κύκλου συναντήσεων με κύριους αποδέκτες το φοιτητικό κοινό του Τμήματος Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ. Η πανδημία συνέβαλε στον σχεδιασμό ενός πλήρως διαδικτυακού προγράμματος, μηδενίζοντας τον ανασταλτικό παράγοντα της απόστασης.

Η θετική ανταπόκριση έχει ήδη οδηγήσει στην ανανέωση της συνεργασίας για δεύτερη συνεχή χρονιά. Οι συζητήσεις κατά τη διάρκεια των συναντήσεων και η υψηλή συμμετοχή, καθώς και η ανατροφοδότηση, έδειξαν ότι υπάρχει ενδιαφέρον, ζήτηση και όφελος για και από συνεργασίες αυτού του τύπου. Η συγκεκριμένη πρωτοβουλία θα μπορούσε να

αποτελέσει παράδειγμα για μελλοντικές δράσεις όπου ο επαγγελματικός χώρος συνομιλεί θεσμικά με την πανεπιστημιακή εκπαίδευση σε αρμονική συνέργεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων Υπουργείου Εσωτερικών – «*Ευρετήριο όρων της ΜΟΔ*». [Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2021] Διαθέσιμο από: <http://www.eyeisotita.gr/el/pages/dictionaryfs.aspx?item=613>

Χαρακόπουλος, Χ. (2018). Γιατί χρειαζόμαστε επείγοντως ένα πανευρωπαϊκό σύστημα Διά Βίου Κατάρτισης για Μεταφραστές και Διερμηνείς με έμφαση στις ικανότητες πρώτης επαγγελματικής επιβίωσης. Στο: Διεθνές συνέδριο "*Translators & Challenges of the Third Millennium*", Βελιγράδι, 5 & 6/10/2018. [Πρόσβαση 5 Αυγούστου 2021]. Διαθέσιμο από: tinyurl.com/h6cx7u

Νόμος 4763/2020 – ΦΕΚ 254/Α/21-12-2020 (Κωδικοποιημένος) Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης, Κατάρτισης και Διά Βίου Μάθησης, ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας (ΕΕ) 2018/958 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 28ης Ιουνίου 2018 σχετικά με τον έλεγχο αναλογικότητας. [Πρόσβαση 1 Σεπτεμβρίου 2021] Διαθέσιμο από: <https://www.e-nomothesia.gr/kat-ekpaideuse/nomos-4763-2020-pherk-254a-21-12-2020.html>

Βαλεντίνη Καλφαδοπούλου

Μέλος Διοικητικού Συμβουλίου της Πανελλήνιας Ένωσης Μεταφραστών (ΠΕΜ)
Υπεύθυνη για την Ομάδα Εργασίας Ορολογίας, την Ομάδα Εργασίας Localization
και του Προγράμματος CPD
Ηλ-ταχ.: boardmember1@pem.gr

Κυριακή Κουρούνη

Ειδικό Επιστημονικό Προσωπικό
Translation, Interpreting and Communication Lab (TICL)
Τμήμα Αγγλικής Γλώσσας και Φιλολογίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
Ηλ-ταχ.: kkourouni@enl.auth.gr

32 Ελληνόγλωσση ορολογική έρευνα: Η συμβολή της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφρασεολογίας

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, Ελπίδα Λουπάκη, Μαβίνα Πανταζάρα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Με αφετηρία τη σύνδεση μεταξύ Μεταφρασεολογίας και Ορολογίας, αυτή η παρουσίαση έχει στόχο να αποτυπώσει το έργο της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφρασεολογίας (ΕΕΜ) δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση σε όσες δράσεις της σχετίζονται με την Ορολογία. Υπ' αυτό το πρίσμα, η παρουσίαση, μεταξύ άλλων, καταγράφει το έργο της ΕΕΜ και τις μέχρι τώρα δράσεις και συνεργασίες της με ακαδημαϊκά ιδρύματα της χώρας και άλλους επιστημονικούς φορείς και καταδεικνύει τον ρόλο της στην παραγωγή και διάδοση της ελληνόγλωσσης ορολογίας στο πεδίο της Μεταφρασεολογίας. Τέλος, γίνεται αναφορά σε κάποιες από τις μελλοντικές προοπτικές και πρωτοβουλίες της ΕΕΜ.

Greek terminological research: The contribution of the Hellenic Society for Translation Studies

Panagiotis G. Krimpas, Elpida Loupaki, Mavina Pantazara

ABSTRACT

Starting from the connection between Translation and Terminology, this presentation aims at capturing the work of the Hellenic Society for Translation Studies (EEM/HSTS) with particular emphasis on all its actions related to Terminology. In this light, the presentation, among other things, records EEM/HSTS's work and its actions and collaborations so far with the country's academic institutions and other scientific bodies and highlights its role in the production and diffusion of Greek language terminology in the field of Translation Studies. Finally, reference is made to some of the future perspectives and initiatives of EEM/HSTS.

1 Εισαγωγή – Σκοπός της παρουσίασης

Η μεταφρασεολογία, ή μεταφραστικές σπουδές όπως αποκαλείται ο επιστημονικός κλάδος που μελετά τη μετάφραση ως προϊόν, ως διαδικασία αλλά και ως εκπαιδευτική δραστηριότητα, ασχολείται μεταξύ άλλων και με την ορολογία. Άλλωστε, με βάση και την κατάταξη που προτείνει ο Holmes (1972, για την ελληνική γλώσσα βλ. Γραμμενίδης 2015: 15), λεξικά, βάσεις δεδομένων, μεταφραστική τεχνολογία, καθώς και όλο το υποστηρικτικό υλικό που αποτελεί πολύτιμο εργαλείο του μεταφραστή, όπως και του ορολόγου, υπάγονται στο ευρύτερο αντικείμενο της Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας.

Επιπροσθέτως, η σχέση μετάφρασης ειδικών κειμένων και ορολογίας θεωρείται δεδομένη στις μεταφραστικές σπουδές. Μάλιστα, συχνά η ανάγκη για μετάφραση ορολογίας προκύπτει ακόμα και σε λογοτεχνικά ή άλλα μη ειδικά κείμενα που, για πραγματολογικούς λόγους, περιέχουν και ορολογία από ένα ή περισσότερα ειδικά θεματικά πεδία (π.χ. αστυνομικό μυθιστόρημα, πολεμική ανταπόκριση κ.ά.). Σήμερα επικρατεί ένα παράδοξο: από τη μια έχουμε την κυριαρχία της Αγγλικής, και από την άλλη έχουμε την προσπάθεια διατήρησης του γλωσσικού πλουραλισμού με παράλληλη τη λειτουργία πολύγλωσσων πολιτικών και άλλων θεσμών όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση, ο ΟΗΕ κ.ά. Αυτά τα δύο αντικρουόμενα φαινόμενα καθιστούν επιτακτική την ανάγκη για απόδοση ορολογίας, συνήθως από την αγγλική γλώσσα προς γλώσσες με μικρότερη διάδοση. Τα διδάγματα της Ορολογίας αξιοποιούνται με διάφορους τρόπους στη Μεταφρασεολογία, αλλά και το αντίστροφο. Δεν είναι όμως μόνο η θεωρία, αλλά και η πράξη που συνδέει αυτά τα δύο πεδία. Αλλά και σε επίπεδο πράξης, η ορολογία συνιστά απαραίτητο εφόδιο του μεταφραστή κειμένων που περιέχουν ειδική γλώσσα (Σελλά-Μάζη 2007: 230, Κουτσιβίτης 1994: 214). Ο Roald (2008: 21–22) έχει παρατηρήσει σχετικά ότι:

[...] ο ορολόγος έχει πολύ περισσότερα κοινά με έναν ειδικό μεταφραστή [fagoversetter] απ' όσα με ένα λεξικογράφο προσανατολισμένο προς τη γενική γλώσσα. Και οι δύο κυνηγούν έννοιες που δίδονται από την ίδια την παραγωγή του κειμένου (σύμπαν του λόγου [diskursunivers], κατάσταση της έκφρασης [yttringssituasjon], πρόθεση του κειμένου [tekstens intensjon]), όχι τη λέξη στο κείμενο ως μέλος του λεξιλογίου [medlem av ordforrådet].

[...] Όχι σπάνια, αφετηρία [ενν. του ορολόγου] είναι η αγγλόγλωσση ορολογία, γ' αυτό και ο ορολόγος σύρεται σε μια κατάσταση όπου η πρόσβαση στην έννοια περνά μέσα από το αγγλόγλωσσο κείμενο. [...]

Είναι γεγονός ότι αν ο μεταφραστής ειδικών κειμένων δεν είναι εξοικειωμένος με την ορολογία, όχι απλώς δεν θα μπορεί να αντεπεξέλθει στα επαγγελματικά του καθήκοντα, αλλά μπορεί να προκαλέσει και σημαντικά προβλήματα στους πελάτες του. Η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2012: 1) έχει παρατηρήσει ότι:

[...] οι κακές μεταφράσεις [poor translations] [...] μπορεί να οδηγήσουν σε ζημιές πολιτών ή εταιρειών, καθώς και σε ανασφάλεια δικαίου και σε δικαστικές υποθέσεις.

Στην Ελλάδα η μεταφρασεολογική έρευνα γνωρίζει ανοδική πορεία τις τελευταίες δύο δεκαετίες, με πολλαπλασιασμό των εκδόσεων, συνεδρίων, διδακτορικών διατριβών αλλά και

επιστημονικών κυττάρων, πανεπιστημίων και συλλόγων, που ασχολούνται ενεργά με το εν λόγω αντικείμενο.

Δεδομένης της σύνδεσης Μεταφρασεολογίας και Ορολογίας, σκοπός της παρουσίασης είναι να αποτυπώσει το έργο της Ελληνικής Εταιρείας Μεταφρασεολογίας (στο εξής ΕΕΜ), με ιδιαίτερη έμφαση στις δράσεις που σχετίζονται με την Ορολογία. Υπ' αυτό το πρίσμα, η παρουσίαση επιδιώκει, μεταξύ άλλων, να καταγράψει το έργο της ΕΕΜ και τις μέχρι τώρα δράσεις και συνεργασίες της με ακαδημαϊκά ιδρύματα της χώρας και άλλους επιστημονικούς φορείς, καθώς και να καταδείξει τον ρόλο της στην παραγωγή και διάδοση της ελληνόγλωσσης ορολογίας στο πεδίο της Μεταφρασεολογίας. Τέλος, θα γίνει αναφορά σε κάποιες από τις μελλοντικές προοπτικές και πρωτοβουλίες της ΕΕΜ.

2 Ιστορικό ίδρυσης της ΕΕΜ – Επιστημονικό αντικείμενο

Η Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας ιδρύθηκε το 2011 και μέλη της είναι φυσικά πρόσωπα που ασχολούνται συστηματικά με κάποιο γνωστικό πεδίο που συνδέεται άμεσα με τη Μεταφρασεολογία. Η ίδρυση της ΕΕΜ έλαβε χώρα κατά τη 2η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, συνδέοντας οργανικά την Εταιρεία με τις συγκεκριμένες επιστημονικές συναντήσεις που διοργανώνονται από το 2006 από τον Τομέα Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ.

Στόχος της Εταιρείας είναι να λειτουργήσει ως πεδίο ανταλλαγής απόψεων και προβληματισμών για διδάσκοντες, ερευνητές και επαγγελματίες στους τομείς της Μετάφρασης και της Διερμηνείας. Επίσης, να αποτελέσει ένα ουσιαστικό μέσο για την ανάδειξη της σημασίας, της χρησιμότητας και της πολυπλοκότητας της Μετάφρασης (και συναφών γλωσσικών επαγγελματίων και ερευνητικών πεδίων), καθώς και του σημαντικού ρόλου που καλείται να επιτελέσει στη σύγχρονη κοινωνία.

Ειδικότερα, η Εταιρεία επιδιώκει:

- την προαγωγή της επιστημονικής έρευνας στους τομείς της Μετάφρασης και της Διερμηνείας,
- τη διευκόλυνση της επαφής μεταξύ επαγγελματικών και ακαδημαϊκών φορέων στους εν λόγω τομείς,
- την παροχή συμβουλευτικών υπηρεσιών σε ζητήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης στη Μετάφραση και τη Διερμηνεία,
- την ενημέρωση και συνεργασία σε ελληνικό και διεθνές επίπεδο για όσα αναφέρονται στη μεταφρασεολογική έρευνα, στα αποτελέσματα και τις εφαρμογές της.

3 Δράσεις της ΕΕΜ

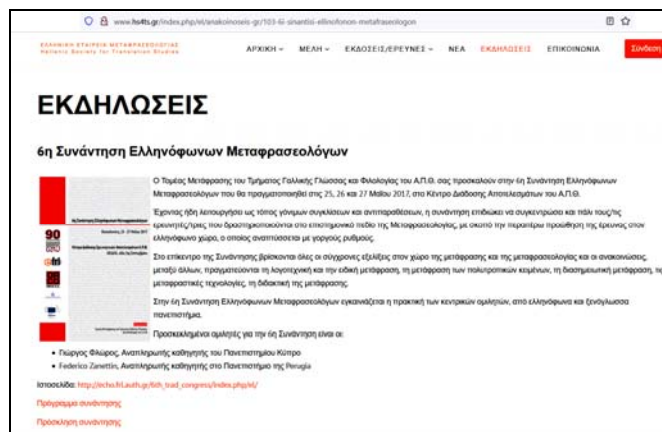
Για την επίτευξη των σκοπών της, η ΕΕΜ ενθαρρύνει την ανταλλαγή πληροφοριών και ιδεών μέσω δημοσιεύσεων και επιστημονικών συναντήσεων. Κατά τη 10ετή λειτουργία της έχει

διοργανώσει διάφορες εκδηλώσεις που προσβλέπουν στην προαγωγή της επιστημονικής έρευνας στους τομείς της Μετάφρασης-Μεταφρασεολογίας και συνακόλουθα της Ορολογίας. Συγκεκριμένα, οργάνωσε από κοινού με πανεπιστημιακά ιδρύματα ή άλλους επιστημονικούς φορείς τις ακόλουθες εκδηλώσεις:

1η Ημερίδα Νέων Ερευνητών με θέμα «Μετάφραση και Μεταφρασεολογία στον ελληνόφωνο χώρο», 3 Δεκεμβρίου 2016, Κέρκυρα, από κοινού με το Τμήμα Ξένων Γλωσσών, Μετάφρασης και Διερμηνείας του Ιονίου Πανεπιστημίου.

6η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, 25, 26 και 27 Μαΐου 2017, Θεσσαλονίκη, από κοινού με τον Τομέα Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ.

Επιστημονική Ημερίδα «Αναζητώντας το νέο μέσα από τη μετάφραση: διαχρονικές και συγχρονικές προσεγγίσεις στον ελληνόφωνο χώρο», 12 Απριλίου 2019, Αθήνα, από κοινού

με Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ) και το Ιόνιο Πανεπιστήμιο.

www.hs4ts.gr/index.php/el/arakoinoiesi-gr/104-epistimoniki-imerida-anazitontas-to-neo-mesa-apo-ti-metafraasi-diaxronikes-kai-syghronikes-proseggiseis-ston-ellinofono-xwro

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΟΛΟΓΙΑΣ
Hellenic Society for Translation Studies

ΑΡΧΙΚΗ ΜΕΛΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ/ΕΡΕΥΝΕΣ ΝΕΑ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ Σύνδεση

Επιστημονική ημερίδα "Αναζητώντας το νέο μέσα από τη μετάφραση: διαχρονικές και σύγχρονες προσεγγίσεις στον ελληνόφωνο χώρο"

Η Ελληνική Εταιρεία Μεταφρασεολογίας (ΕΕΜ), σε συνεργασία με το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης (ΑΠΘ), το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο (ΕΚΠΑ) και το Ιόνιο Πανεπιστήμιο, διοργανώνει, στο πλαίσιο και με τη στήριξη της «Αθήνα 2018 Παγκόσμια Πρωτεύουσα Βιβλίου» του δήμου Αθηνών, μία επιστημονική ημερίδα με τίτλο Αναζητώντας το νέο μέσα από τη μετάφραση: διαχρονικές και σύγχρονες προσεγγίσεις στον ελληνόφωνο χώρο, την Παρασκευή 12 Απριλίου 2019, στην Αθήνα (ΙΝΝΟΒΑΤΗΕΝΣ Ι, Τεχνόπολη Δήμου Αθηναίων, Πειραιώς 100, Γκάζι, Μετρό Κεραμεικό).

Στόχος της διοργάνωσης είναι να αναδείξει την ιστορικότητα και διαχρονικότητα του μεταφραστικού φαινομένου και τη μακραίωνη παράδοση του στον ελληνόφωνο χώρο. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η Ημερίδα της ΕΕΜ επιδιώκει να αποτελέσει χώρο συνάντησης των ελληνόφωνων μεταφρασεολόγων με εκπαιδευτικούς όρους επιστημών που μελετούν το μεταφραστικό φαινόμενο, σύγχρονη και διαχρονικά έτσι ώστε να δημιουργηθούν γέφυρες επικοινωνίας και διεπιστημονικής συνεργασίας. Παράλληλα, στο επίκεντρο των συζητήσεων θα βρεθούν ζητήματα που σχετίζονται με τη λογοτεχνική μετάφραση και τις σύγχρονες τάσεις του μεταφραστικού γίγνεσθαι, όπως αυτές αποτυπώνονται στη μεταφραστική αγορά και στην επιστημονική έρευνα.

Μέσα από την προώθηση του επιστημονικού διαλόγου και την προβολή των διακείμενων της σύγχρονης γλωσσικής επικοινωνίας, η Ημερίδα αναμένεται να συνεισφέρει στη μεγαλύτερη ορατότητα των ελληνόφωνων μεταφραστών και μεταφρασεολόγων και στην ανάδειξη του έργου τους.

Περισσότερες πληροφορίες:
<https://www.facebook.com/HellenicSocietyforTranslationStudies/>

Ελεύθερη είσοδος - Θα δοθούν βεβαιώσεις συμμετοχής.

Το πρόγραμμα της διοργάνωσης Αθήνα 2018 - Παγκόσμια Πρωτεύουσα Βιβλίου του δήμου Αθηνών υλοποιείται χάρη στη στήριξη και των δωρητών:

Μέγας δωρητής είναι το Ίδρυμα Σταύρος Νιάρχος.

Χρυσά δωρητές είναι το Ίδρυμα Ι. Λάσση και η εταιρία Core A.E.

Δωρητές είναι το Ίδρυμα Ονόμα, το Κοινωνικό Ίδρυμα Κοινωνικού και Πολιτιστικού Έργου (ΚΙΚΠΕ), το Ίδρυμα Α. Κ. Λαοκαράκη και ο Οργανισμός Συλλογικής Διαχείρισης Έργων

7η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, 27, 28 και 29 Μαΐου 2021, διαδικτυακά, από κοινού με τον Τομέα Μετάφρασης του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ.

www.hs4ts.gr/index.php/el/arakoinoiesi-gr/110-7i-synantisi-ergasias-ellinofonon-metafraseoologon

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΟΛΟΓΙΑΣ
Hellenic Society for Translation Studies

ΑΡΧΙΚΗ ΜΕΛΗ ΕΚΔΟΣΕΙΣ/ΕΡΕΥΝΕΣ ΝΕΑ

7η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων

27 - 29 Μαΐου 2021

Η συνάντηση είναι διαδικτυακή μέσω Zoom

http://echo.frl.auth.gr/7th_trad_congress

ΕΕΜ

ΕΜ

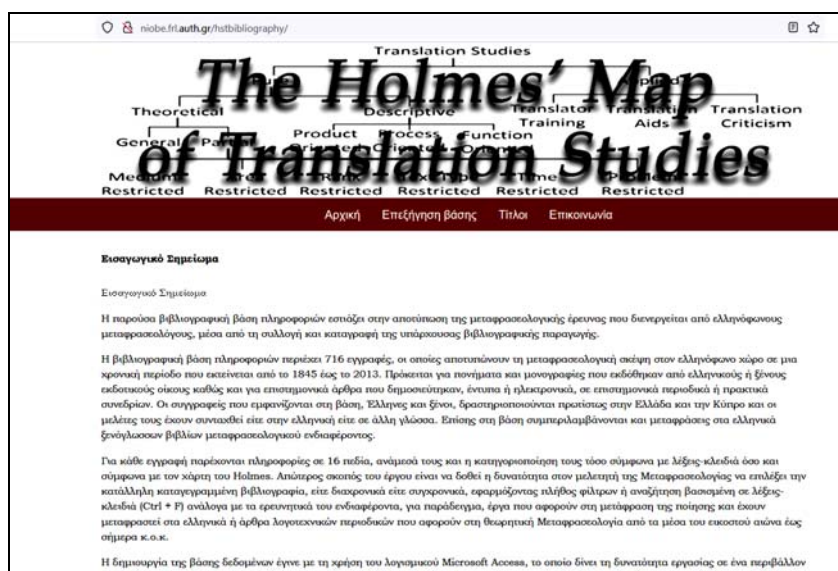
ΕΛ

Επίσης, το 2021 συμμετέχει, κατόπιν πρόσκλησης, στη διοργάνωση του 13ου Συνεδρίου «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία» της ΕΛΕΤΟ.

Επιπλέον, από το 2016 συντονίζει το Στέκι της Μετάφρασης κατά τη Διεθνή Έκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης, το οποίο διοργανώνει πλήθος εκδηλώσεων για τη λογοτεχνική αλλά και την τεχνική μετάφραση, από κοινού με τις ενώσεις μεταφραστών (ΠΕΜ, ΠΕΕΜΠΠ) και πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας.

Στις δράσεις που είχαν την υποστήριξη της ΕΕΜ θα πρέπει επίσης να συμπεριληφθεί η Βιβλιογραφική βάση ελληνόφωνης μεταφρασεολογικής έρευνας, στην οποία αποτυπώνεται η ελληνόφωνη παραγωγή για τη μεταφρασεολογία από το 1845 έως το 2013¹.

¹ <http://niobe.frl.auth.gr/hstbibliography/index.php>

4 ΕΕΜ και Ορολογία

Η συνεισφορά της ΕΕΜ στην ορολογία δεν μπορεί, όπως είναι φυσικό, να συγκριθεί με τη συνεισφορά φορέων ορολογίας που δραστηριοποιούνται συστηματικά στον εν λόγω τομέα, εναρμονίζοντας, τυποποιώντας και παράγοντας ορολογικούς πόρους. Η συμβολή της ΕΕΜ εντοπίζεται, θα λέγαμε, στο επίπεδο της διεπιστημονικότητας, της δικτύωσης και συνεργασίας μεταξύ των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων και των ερευνητών, της παροχής ενός φόρουμ ανταλλαγής απόψεων. Η συγκεκριμένη λειτουργία της προκύπτει τόσο από τα προγράμματα των εκδηλώσεων της ΕΕΜ, που συστηματικά φιλοξενούν ζητήματα τεχνικής μετάφρασης και ορολογίας, όσο και από την προσωπική ερευνητική πορεία πολλών μελών της.

Ακολουθεί ένας πίνακας των ανακοινώσεων με αντικείμενο την ορολογία ανά διοργάνωση:

7η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων (2021)

Ανακοινώσεις σε σχέση με την Ορολογία (3) (συν μια στρογγυλή τράπεζα με εστίαση στην ορολογία):

Μαρία Σαχούλη, *«Διαφορετικά κειμενικά περιβάλλοντα και συνωνυμία επιστημονικών όρων στο πεδίο της νόσου κοιλιοκάκης»*

Θεόδωρος Βυζάς & Ελευθερία Δογορίτη, *«Ορολογικά ισοδύναμα στην ιατρική μετάφραση: η περίπτωση των πολύγλωσσων ευρωπαϊκών κειμένων»*

Μαρίνα Πανταζάρα, *«Μετάφραση και Τυποποίηση: το έργο της επιτροπής ΕΛΟΤ/ΤΕ21»*

ΣΤΡΟΓΓΥΛΟ ΤΡΑΠΕΖΙ «ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΚΡΙΣΕΩΝ ΚΑΙ ΟΡΟΛΟΓΙΑ»

Συμμετέχοντες:

Χρυσούλα Δουδουλακάκη, Γενική Διεύθυνση Μετάφρασης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής

Μαριάννα Κατσογιάννου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Κύπρου

Σωτήρης Κυριακίδης, Δημοσιογράφος ΑΠΕ ΜΠΕ, Πρακτορείο Ειδήσεων και Πρακτορείο FM Ραδιόφωνο

Μαρίνα Πανταζάρα, Επίκουρη Καθηγήτρια ΕΚΠΑ

Ζωή Στεφανίδου, Βιολόγος, Ms Πολιτικής της Υγείας

Ευστράτιος Στυλιανίδης, Αναπληρωτής Καθηγητής Μηχανικών Χωροταξίας και Ανάπτυξης ΑΠΘ, Αντιπρύτανης Έρευνας ΑΠΘ

Συντονισμός: Ελπίδα Λουπάκη, Επίκουρη Καθηγήτρια ΑΠΘ

Ημερίδα «Αναζητώντας το νέο μέσα από τη μετάφραση: διαχρονικές και συγχρονικές προσεγγίσεις στον ελληνόφωνο χώρο» (2019)

Ανακοινώσεις σε σχέση με την Ορολογία (1):

Παναγιώτης Κριμπάς, «Μετάφραση, ορολογία και εννοιοστρέφεια»

6η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων (2017)

Ανακοινώσεις σε σχέση με την Ορολογία (2):

Ελπίδα Λουπάκη, Ροδόλφος Μασλίας, Γεωργία Νικολαΐδου, & Μαρίνα Παρισάκη, «Συνεργατική διαχείριση ορολογίας: Η περίπτωση ενός σχεδίου ορολογίας ΙΑΤΕ»

Δέσποινα Παπαδοπούλου & Κωνσταντίνος Χατζηθεοδώρου, «Εταιρική ορολογία: λόγοι διαφοροποίησης και ομογενοποίησης»

1η Ημερίδα Νέων Ερευνητών με θέμα «Μετάφραση και Μεταφρασεολογία στον ελληνόφωνο χώρο» (2016)

Ανακοινώσεις σε σχέση με τα Σώματα Κειμένων (2)

Μαρία Στασιμιώτη, «Τα μεταφραστικά προβλήματα κατά τη δημιουργία παράλληλων σωμάτων κειμένων για την εκπαίδευση συστημάτων μηχανικής μετάφρασης»

Ελίνα Συμσερίδου, «Το Διαδίκτυο ως Mega Corpus και ως μέσο για την κατασκευή Σωμάτων Κειμένων»

5η Συνάντηση Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων (2015)

Ανακοινώσεις σε σχέση με την Ορολογία (5):

Ελπινίκη Μαργαρίτη & Ειρήνη Χατζηκουμή, «Διδασκαλία μετάφρασης ιατρικής ορολογίας με χρήση παράλληλου σώματος κειμένων»

Χαρά Κατσαρέλια, «Μετάφραση του Κλαδικού Πλαισίου Προσόντων (ΚΠΠ) για τη Φύλαξη των Συνόρων του Frontex από την αγγλική στην ελληνική γλώσσα και κατάρτιση εθνικού γλωσσαρίου: ζητήματα ορολογίας και αντιμετώπισή τους»

Ροδόλφος Μασλίας, «Ορολογία: Μοχλός Ποιότητας στην Πολύγλωσση Μεταφραστική Μηχανή της Ευρωπαϊκής Νομοθεσίας»

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς & Ana O. Chiril, «Συγκριτική επισκόπηση των θεμελιωδών χαρακτηριστικών της νεοελληνικής και της ρωσικής νομικής γλώσσας»

Σπύρος Δόικας, «Ποιοτικός έλεγχος των ελληνικών αποδόσεων στην ορολογική βάση ΙΑΤΕ»

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στη βιβλιογραφική βάση της ΕΕΜ συμπεριλαμβάνονται όλα τα άρθρα των ελληνόφωνων μεταφρασεολόγων από τα συνέδρια της ΕΛΕΤΟ έως το 2013 (114 άρθρα συνολικά). Επιπλέον, ο χρήστης μπορεί να κάνει αναζήτηση επιστημονικών εργασιών, δημοσιεύσεων, διατριβών κτλ. σχετικών με την ορολογία με λέξεις-κλειδιά όπως

«Ορολογία/Ορολογία της μετάφρασης» (41 αποτελέσματα), «Λεξικογραφία/ Γλωσσάρια/ Βάσεις δεδομένων» (70 αποτελέσματα), «Μετάφραση νομικών κειμένων» (4 αποτελέσματα), «Μετάφραση κοινοτικών κειμένων» (4 αποτελέσματα), «Μετάφραση τεχνικών κειμένων» (1 αποτέλεσμα), «Μετάφραση επιστημονικών κειμένων» (1 αποτέλεσμα) κ.ο.κ.

5 Μελλοντικές δράσεις και προοπτικές της ΕΕΜ

Στις μελλοντικές δράσεις της ΕΕΜ περιλαμβάνονται:

- η περαιτέρω ανάπτυξη της βάσης βιβλιογραφίας από το 2013 έως σήμερα,
- η θέσπιση μιας συνάντησης νέων ερευνητών ανά διετία, που θα διοργανώνεται από κοινού με τα διάφορα πανεπιστημιακά ιδρύματα της χώρας,
- η δικτύωση των νέων μεταφρασεολόγων και η επιμόρφωσή τους σε ζητήματα του πεδίου.

Μια δράση αμιγώς ορολογικού ενδιαφέροντος θα μπορούσε επίσης να είναι η ανάπτυξη ενός ορολογικού έργου που θα αφορά την ορολογία της Μεταφρασεολογίας, χρησιμοποιώντας το υλικό των εκδόσεων των Συναντήσεων Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων. Το συγκεκριμένο έργο θα μπορούσε να λειτουργήσει συμπληρωματικά ως προς το έργο των Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke, & Monique C. Cormier (επιμ.) με τίτλο *Terminologie de la Traduction, Translation Terminology, Terminología de la Traducción, Terminologie der Übersetzung* (Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1999), το οποίο μεταφράστηκε στα Ελληνικά από τον Γιώργο Φλώρο το 2008 με τίτλο *Ορολογία της Μετάφρασης*, όσο και ως προς το γλωσσάρι «Γενικοί και ειδικοί όροι του τομέα της Ορολογίας» που εκπονήθηκε από την Επιτροπή TE21 του ΕΛΟΤ.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Γραμμενίδης, Σ. (2015). Μετάφραση και μεταφρασεολογία. Στο Σ. Γραμμενίδης, Ξ. Δημητρούλια, Ε. Κουρδής, Ε. Λουπάκη, & Γ. Φλώρος, *Διεπιστημονικές προσεγγίσεις της μετάφρασης*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/3899>).

Delisle J., H. Lee-Jahnke, & M.C. Cormier (επιμ.) (2008). *Ορολογία της μετάφρασης* (μετάφραση Γ. Φλώρος). Λευκωσία: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κύπρου.

European Commission (2012). *Quantifying Quality Costs and the Cost of Poor Quality in Translation: Quality Efforts and the Consequences of Poor Quality in the European Commission's Directorate-General for Translation*. Luxembourg: Publications Office of the European Union (= Studies on Translation and Multilingualism 1).

Holmes, J. S. (1972/1988). *Translated ! Papers on Literary Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.

Κουτσιβίτης, Β. (1994). *Θεωρία της Μετάφρασης*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.

Σελλά-Μάζη, Ε. (2007). Εκπαίδευση και κατάρτιση των μεταφραστών στην Ορολογία. Στο: Π. Κελάνδριας (επιμ.) *20 Χρόνια Τ.Ξ.Γ.Μ.Δ. Επετειακός τόμος*. Αθήνα: Δίαυλος, σ. 229–242.

Roald, J. (2008). Strukturalt, veiviser og agent i grensesnittet mellom fagvirkelighet og språk. Στο H. Nilsson (επιμ.), *Med tydlig intensjon: En festskrift till Anna-Lena Bucher på 60-årsdagen*. Solna: Terminologicentrum TNC, pp. 20–26.

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς

Αναπληρωτής Καθηγητής

Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών ΔΠΘ

Ηλ-ταχ.: primpas@bscc.duth.gr

Ελπίδα Λουπάκη

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΑΠΘ

Ηλ-ταχ.: eloupaki@frl.auth.gr

Μαβίνα Πανταζάρα

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας ΕΚΠΑ

Ηλ-ταχ.: mavinap@frl.uoa.gr

33 Έμφυλοι τύποι ουσιαστικών: Θηλυκά ουσιαστικά επαγγελματών, αξιωμάτων και συναφών ιδιοτήτων

Άννα Ιορδανίδου, Παναγιώτης Γ. Κριμπάς, Έλενα Μάντζαρη, Μαβίνα Πανταζάρα, Νίκος Σαραντάκος, Κατερίνα Τοράκη

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ανακοίνωση αναφέρεται στο έργο ομάδας εργασίας που συστάθηκε τον Φεβρουάριο του 2020 από την ΕΛΕΤΟ με αντικείμενο τη μελέτη και κατάθεση πρότασης για τους έμφυλους τύπους ουσιαστικών. Συγκεκριμένα, η ομάδα ασχολείται με τα ουσιαστικά που δηλώνουν επάγγελμα, αξίωμα καθώς και ιδιότητα θεσμοθετημένη ως κοινωνικό ρόλο, με τα ουσιαστικά, δηλαδή, που δηλώνουν την παρουσία της γυναίκας στις δραστηριότητες της κοινωνίας. Η εργασία έχει χαρακτήρα πρότασης, πρόκειται για ένα είδος «χάρτη» του οποίου η τήρηση επαφίεται στην κοινότητα των χρηστών της ελληνικής γλώσσας, ενώ παράλληλα τονίζεται ότι η θηλυκοποίηση δεν είναι ο μόνος τρόπος επίτευξης ισότητας. Τα αποτελέσματα της ομάδας εργασίας θα περιλαμβάνουν: (α) ψηφιακή βιβλιοθήκη ελληνόγλωσσας και ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας σχετικής με το αντικείμενο της εργασίας, (β) αποτίμηση της σημερινής κατάστασης ως προς τη χρήση θηλυκών ουσιαστικών επαγγελματών/αξιωμάτων/συναφών ιδιοτήτων στη διοίκηση, στην εκπαίδευση, στον δημόσιο λόγο (ΜΜΕ, Βουλή) κ.α., (γ) καταγραφή των θηλυκών τύπων των εν λόγω ουσιαστικών στα σύγχρονα νεοελληνικά λεξικά, κατηγοριοποίηση με βάση μορφολογικά χαρακτηριστικά, καθώς και αντίστοιχη έρευνα στο Διαδίκτυο για αναζήτηση αυθεντικών παραδειγμάτων χρήσης, (δ) σημειώματα τεκμηρίωσης, στα οποία θα καταγράφονται οι μορφολογικές δυνατότητες θηλυκοποίησης της κοινής νεοελληνικής, καθώς και οι προβληματικές περιπτώσεις θηλυκών τύπων που απαντούν κατά τη χρήση, (ε) τεκμηριωμένες προτάσεις για τον σχηματισμό των θηλυκών επαγγελματικών και συναφών ουσιαστικών και (στ) ευρετήριο όρων, στο οποίο θα περιλαμβάνονται ο τύπος του αρσενικού και ο προτεινόμενος και/ή οι προτεινόμενοι τύποι θηλυκού με παραπομπές στα αντίστοιχα σημειώματα τεκμηρίωσης.

Gender-marked forms of nouns: Feminine nouns denoting professions, offices and related capacities

Anna Iordanidou, Panagiotis G. Krimpas, Elena Mantzari, Mavina Pantazara, Nikos Sarantakos, Katerina Toraki

ABSTRACT

This paper relates with the project of a working group set up in February 2020 by the Hellenic Society for Terminology (ELETO) in order to study and submit a proposal on noun gender in Standard Modern Greek. In particular, the group deals with the use or the possibility of using female forms of nouns denoting profession, office as well as a capacity institutionalised as a social role, i.e. with nouns highlighting the presence of women in the activities of the society. The work takes the form of a proposal aspiring to serve as a sort of chart to be optionally followed by the community of Standard Modern Greek language users, while emphasising that linguistically visible feminisation is not the only way to pursue and/or achieve gender equality. The outline of the project deliverable comprises: a) a digital library of Greek and international research on the topic; b) an assessment of the current state of

usage of female essential professions/offices/related capacities in administration, education, public discourse (mass media, the Parliament) etc; c) a listing of nouns in Standard Modern Greek dictionaries and a categorisation thereof based on their morphological features supplemented by relevant, web-derived examples of actual usage; d) documentation notes listing the morphological feminisation possibilities of Standard Modern Greek as well as problematic cases of actual feminine forms; e) documented proposals for the formation of feminine nouns denoting professions and related capacities; f) a list/index with one or more current or suggested feminine form(s) of/for such nouns.

0 Εισαγωγή

Αφορμή της παρούσας εργασίας ήταν δύο ανακοινώσεις που παρουσιάστηκαν σε Συνέδρια της ΕΛΕΤΟ. Στο 5ο Συνέδριο, η Άννα Ιορδανίδου και η Έλενα Μάντζαρη παρουσίασαν τον προβληματισμό τους για τα θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά (Ιορδανίδου και Μάντζαρη, 2005). Σημείωναν, ανάμεσα στα άλλα, ότι:

- Το ελληνικό ενδιαφέρον από τις αρχές της δεκαετίας του '50 μέχρι και την επίσημη καθιέρωση της δημοτικής έχει κυρίως γλωσσικό χαρακτήρα και εντάσσεται στην ευρύτερη διαμάχη μεταξύ καθαρεύουσας και δημοτικής.
- Άρθρα και μελέτες τόσο του Τριανταφυλλίδη (1953) όσο και μεταγενέστερων έχουν ρυθμιστικό χαρακτήρα καθώς επικεντρώνονται στα προβλήματα θηλυκοποίησης των επίκοινων ουσιαστικών.
- Οι σύγχρονες γραμματικές αντιμετωπίζουν με ελλιπή και αποσπασματικό τρόπο αυτά τα ουσιαστικά.
- Νεότερες (για τότε) εργασίες αποτελούν ερευνητικές προσεγγίσεις του θέματος λαμβάνοντας υπόψη και το κοινωνιογλωσσολογικό πλαίσιο παραγωγής των εν λόγω ουσιαστικών.¹

Αφού παρουσίασαν την έρευνά τους αναλυτικά, διατύπωσαν τα συμπεράσματά τους ως

¹ βλ. ενδεικτικά εργασίες των Μπασλή (1995) και Παυλίδου (1984 και 2002).

προς τις διαπιστώσεις σχετικά με τη διαδικασία της θηλυκοποίησης και ως προς την αντιμετώπισή της για τα επαγγελματικά ουσιαστικά στη νεοελληνική.

Δεκατέσσερα χρόνια αργότερα, στο 12ο Συνέδριο, ο Νίκος Σαραντάκος αναθέρμανε τη συζήτηση με την ανακοίνωση «Ορολογία των επαγγελματικών θηλυκών: Η περίπτωση της βουλευτρίας» (Σαραντάκος, 2019). Ο ομιλητής εστίασε το ενδιαφέρον του, με αφετηρία την περίπτωση του ουσιαστικού «ο βουλευτής», στη χρήση των θηλυκών τύπων τόσο στα γενικά λεξικά όσο και στα ΜΜΕ και στον καθημερινό λόγο. Σχετικά με την καθιέρωση έμφυλων τύπων (π.χ. *βουλευτίνα* ή *βουλευτρια*), υποστήριξε ότι «όσο περισσότερο εδραιώνεται ο ένας έμφυλος τύπος και δείχνει τα αναμφισβήτητα πλεονεκτήματα των έμφυλων τύπων στη σαφήνεια, την ευκαμψία και την οικονομία της φράσης, τόσο θα διευκολύνεται και ο άλλος, με την ελπίδα ότι τελικά οι δύο έμφυλοι τύποι, *η βουλευτρια* και *η βουλευτίνα*, θα συνυπάρχουν, ίσως με μια διαφορά ύφους, επισημότερος ο πρώτος και πιο οικείος ο δεύτερος». Κατέληξε δε ότι θα ήταν ευχής έργο «να καταγραφούν, είτε από την Ακαδημία Αθηνών είτε από την ΕΛΕΤΟ είτε από άλλον φορέα, όλα τα επαγγελματικά θηλυκά ουσιαστικά και γενικότερα οι έμφυλοι τύποι και/ή να κυκλοφορήσει, κατά το γαλλικό παράδειγμα, οδηγός με κατευθύνσεις για τη θηλυκοποίηση των ουσιαστικών».

Η συζήτηση που ακολούθησε στο 12ο Συνέδριο κατέδειξε όχι μόνο το ενδιαφέρον αλλά και την ανάγκη να υπάρξει συνέχεια και αποτέλεσμα στους προβληματισμούς. Η σοβαρότητα του ζητήματος δεν συνδέεται μόνο με την αναγκαιότητα έκφρασης και διακριτής παρουσίας και της γυναικείας υπόστασης στη νεοελληνική κοινή, αλλά και με τον χαρακτήρα της νεοελληνικής κοινής, που καθιστά εμφανή τα κενά και τις δυσκολίες στην έκφραση όταν πρόκειται να γίνει αναφορά ή απεύθυνση σε πρόσωπα θηλυκού γένους.

Η ΕΛΕΤΟ, που ασχολείται κατ' εξοχήν με ειδικά ζητήματα Γλώσσας και Ορολογίας, είναι κατάλληλος φορέας για ένα τέτοιο έργο. Τον Ιανουάριο του 2020 συζητήθηκε στο Γενικό Επιστημονικό Συμβούλιο (ΓΕΣΥ) πρόταση για δημιουργία ομάδας εργασίας η οποία θα μελετήσει τα γλωσσικά και γλωσσολογικά δεδομένα (σε συνάφεια, βέβαια, με τα ιστορικά, κοινωνικά και άλλα δεδομένα καθώς και με τη διεθνή εμπειρία), θα διατυπώσει συγκεκριμένες προτάσεις και θα παραδώσει το αποτέλεσμα των εργασιών της σε καθορισμένο χρονικό διάστημα. Αυτό μπορεί να αποτελέσει πρόταση για διαβούλευση στο πλαίσιο της ΕΛΕΤΟ, αλλά και ευρύτερα.

Η ομάδα συγκροτήθηκε από τα παρακάτω μέλη (σε αλφαβητική σειρά): Άννα Ιορδανίδου, Παναγιώτη Γ. Κριμπά, Έλενα Μάντζαρη, Μαρίνα Πανταζάρα, Νίκο Σαραντάκο και την Κατερίνα Τοράκη, ως συντονίστρια εκ μέρους του ΓΕΣΥ της ΕΛΕΤΟ. Αντικείμενό της είναι η

θηλυκοποίηση των ουσιαστικών δηλωτικών των ενεργούντων προσώπων (*nomina agentis*), και συγκεκριμένα όσων δηλώνουν επάγγελμα, αξίωμα, καθώς και ιδιότητα θεσμοθετημένη ως κοινωνικό ρόλο, δηλαδή των ουσιαστικών που δηλώνουν την παρουσία της γυναίκας στις δραστηριότητες της κοινωνίας.

Λαμβάνεται υπόψη ότι τα τελευταία χρόνια έχει γίνει σημαντικό έργο σε ερευνητικό επίπεδο στην Ελλάδα, κυρίως στα ακαδημαϊκά ιδρύματα, αλλά και στη δημόσια διοίκηση και στον δημόσιο λόγο γενικότερα. Επισημαίνονται, ενδεικτικά, οι συλλογικοί τόμοι σε επιμέλεια της Θ.-Σ. Παυλίδου (*Γλώσσα-Γένος-Φύλο* 2006 και *Gender and the Greek Language* 2015), στους οποίους καταγράφεται ο σύγχρονος προβληματισμός για θέματα γλώσσας και φύλου σε σχέση με την ελληνική γλώσσα, το άρθρο της Γ. Κατσούδα και του Γ. Τράπαλη (2012) σχετικά με τα μορφολογικά προβλήματα της θηλυκοποίησης των επαγγελματικών ουσιαστικών στη διδασκαλία της ελληνικής, το άρθρο της Θ.-Σ. Παυλίδου, της Χ. Καπελλίδη και της Ε. Καραφώτη (2015), που παρουσιάζει τα αποτελέσματα έρευνας σχετικά με τις όψεις του γλωσσικού σεξισμού στον δημόσιο διάλογο στο πλαίσιο μιας ευρύτερης κοινότητας πρακτικής στο ΑΠΘ, το βιβλίο του Α. Σταυράκη με τίτλο *Νεοελληνική νομική γλώσσα και ορολογία* που μίλησε για τη θηλυκοποίηση στα επαγγελματικά ουσιαστικά (Σταυράκης, 2010: 106–138 / 1995: 133–163 1^η έκδ.), το άρθρο των Ν. Κουτσούκου και της Μ. Παυλάκου (Koutsoukos & Pavlaku, 2009) για τα νεοελληνικά *nomina agentis* με πληροφορίες και για τη θηλυκοποίησή τους, ο *Οδηγός χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα* των Γκασούκα και Γεωργαλίδου (2018), ο προβληματισμός που διατυπώνει ο Π. Γ. Κριμπάς (2019, σ. 101) σχετικά με το θηλυκοποιητικό επίθημα **-(τ)ις/- (τ)ιδος**. Σημειώνεται ότι σκοπός της παρούσας πρωτοβουλίας είναι η συμβολή της ΕΛΕΤΟ στη διατύπωση προτάσεων θηλυκοποίησης των επαγγελματικών και συναφών ουσιαστικών.

1 Μεθοδολογία του έργου

Το έργο της ομάδας εργασίας περιλαμβάνει συνοπτικά τα παρακάτω βήματα:

1. Συγκρότηση καταλόγου ουσιαστικών επαγγελμαμάτων/αξιωμάτων/συναφών ιδιοτήτων με βάση τον τύπο του αρσενικού γένους. Η άντληση των ουσιαστικών έγινε ημιαυτόματα από ποικίλες ψηφιακές πηγές, λ.χ. ηλεκτρονικά λεξικά της νεοελληνικής (Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, Αντίστροφο λεξικό της νέας ελληνικής), καταλόγους επαγγελμαμάτων ελληνικών και ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων κτλ. Παράλληλα, συγκεντρώθηκαν πληροφορίες προκειμένου να γίνει παρουσίαση και αποτίμηση της σημερινής κατάστασης σχετικά με τα εν λόγω ουσιαστικά στο πλαίσιο της διοίκησης (διοικητικές υπηρεσίες, ακαδημαϊκά ιδρύματα), στον δημόσιο λόγο (ΜΜΕ, Βουλή) κ.α.
2. Καταγραφή των θηλυκών τύπων για κάθε αρσενικό ουσιαστικό με βάση έντυπα και

ηλεκτρονικά λεξικά της νεοελληνικής (ΛΚΝ, ΛΝΕΓ, ΧΛΝΓ, ΜΗΛΝΕΓ)² και τη χρήση τους σε κείμενα του Διαδικτύου (Google, Sketch Engine [Greek Web 2014]). Η κατηγοριοποίηση και καταγραφή έγινε με βάση τα μορφολογικά χαρακτηριστικά τους (π.χ. των αρσενικών μορφημάτων σε **-της, -τής, -τήρας, -έας, -ποιός, -ιστής, -ίστας** κ.ά.). Η καταγραφή περιλαμβάνει και τα ουσιαστικά που δεν έχουν θηλυκό τύπο ή έχουν περισσότερους από έναν. Ταυτόχρονα, για όλα τα ουσιαστικά, έγινε έρευνα στο Διαδίκτυο για αναζήτηση αυθεντικών παραδειγμάτων χρήσης σε διάφορα είδη και τύπους κειμένων. Οι παραπάνω πληροφορίες κωδικοποιήθηκαν σε λογιστικά φύλλα xls.

3. Ανάπτυξη σχήματος ανάλυσης της θηλυκοποίησης των αρσενικών ουσιαστικών δηλωτικών των ενεργούντων προσώπων με βάση μορφολογικά κριτήρια. Αναγνωρίστηκαν τρεις βασικοί τύποι κλιτικών και παραγωγικών επιθημάτων και επιθηματοειδών (suffixoids) με επιμέρους κατηγορίες (βλ. Κεφάλαιο 2).
4. Σύνταξη σημειωμάτων τεκμηρίωσης της θηλυκοποίησης για κάθε υποκατηγορία επιθήματος και επιθηματοειδούς, με βάση το παραπάνω σχήμα ανάλυσης. Σε κάθε σημείωμα καταγράφονται οι μορφολογικές δυνατότητες θηλυκοποίησης που παρέχει η νεοελληνική (σε επίσημο και σε ανεπίσημο επίπεδο ύφους) με βάση ήδη υπάρχοντες τύπους (**-τρια, -ισσα, -τρα, -έσσα, -ίνα, -αινα** κ.ά.), καθώς και οι προβληματικές περιπτώσεις θηλυκών τύπων με βάση τις πληροφορίες που περιλαμβάνονται στα λεξικά της νεοελληνικής και τη χρήση τους στον γραπτό και προφορικό λόγο.

2 Σχήμα ανάλυσης θηλυκοποίησης των επαγγελματικών ουσιαστικών

Με βάση τον τρόπο σχηματισμού του αρσενικού τύπου στη νεοελληνική, τα επαγγελματικά ουσιαστικά διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

- α) Αυτά που προκύπτουν με παραγωγικό επίθημα (π.χ. σε **-(α)δόρος, -άτορας, -άριος, -άς, -έας, -ιάς, -ίας, -(ι)άρης, -(ι)έρης, -ίστας, -ονας, -τορας, -τζής, -τής, -της, -τήρας** κτλ.). Πρόκειται για επιθήματα στο αρσενικό γένος από τα οποία άλλα έχουν ομαλή θηλυκοποίηση (π.χ. **πορτιέρης / πορτιέρισα**) ή δεν έχουν θηλυκό τύπο (π.χ. **σκαφτιάς**) και άλλα έχουν διπλή και/ή προβληματική θηλυκοποίηση (π.χ. **πιανίστας / πιανίστα, πιανίστρια**).
- β) Αυτά που προκύπτουν με παραγωγικό επιθηματοειδές που προέρχεται από σημασιολογική λέξη, συνήθως κάποια ρηματική ή, σπανιότερα, ονοματική ρίζα (π.χ. **-άρχης**

² ΛΚΝ (Λεξικό της κοινής νεοελληνικής, Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη), ΛΝΕΓ (Λεξικό της νέας ελληνικής γλώσσας, Γ. Μπαμπινιώτη), ΧΛΝΓ (Χρηστικό λεξικό της νεοελληνικής γλώσσας, Ακαδημία Αθηνών), ΜΗΛΝΕΓ (Μεγάλο ηλεκτρονικό λεξικό νεοελληνικής γλώσσας, εκδόσεις Πατάκη).

(< άρχω), **-βόλος** (< θ. βολ- < βάλλω), **-γράφος** (< γράφω), **-δίκης** (< δίκη), **-δίφης** (< θ. διφώ), **-δόμος** (< δέμω), **-κόμος** (< κομώ), **-κόπος** (< κόπτω) κ.ά.). Όσα από τα επιθηματοειδή αυτής της κατηγορίας λήγουν σε -ος/-ός συνήθως είναι επίκοινα (π.χ. **ο/η γεωπόνος**), καθώς τα θηλυκά σε -ος εμπίπτουν σε γνωστή και εύχρηστη κλίση της νεοελληνικής. Όσα λήγουν σε -ης είτε χρησιμοποιούνται ως επίκοινα (π.χ. **ο/η ειρηνοδίκης**), είτε, ειδικά τα σε **-λάτρης** και **-τέχνης**, σχηματίζουν ανταγωνιστικό (συχνά υφολογικά λιγότερο λόγιο) θηλυκό σε **-ισσα** (π.χ. **η φυσιολάτρης/η φυσιολάτρισσα**) και, σπάνια, σε **-ις/-ιδα** (π.χ. **η καλλιτέχνης/η καλλιτέχνισσα/η καλλιτέχνις/-ιδα**³).

γ) Αυτά που (είτε είναι απλά είτε σύνθετα) δεν περιλαμβάνουν κανένα επίθημα που να δηλώνει ενέργεια/επάγγελμα/ιδιότητα, αλλά μόνο κλιτικό επίθημα. Πρόκειται για μικτή κατηγορία, όπου κάθε περίπτωση θα πρέπει να αντιμετωπίζεται ατομικά. Κατά κανόνα: Από τα σε -ος όσα είναι λόγια συνήθως υπακούουν σε κανόνες κλίσης ή ειδικότερης κλιτικής τάξης (π.χ. **δούλος > δούλη**, αλλά **δικηγόρος > δικηγόρος** και **δικηγορίνα**), ενώ όσα είναι δημώδη τρέπουν το -ος σε -α (π.χ. **δούλος > δούλα**). Τα σε -ός και -ας δεν έχουν θηλυκό (π.χ. **μαστροπός, μαραγκός, μεγιστάνας**). Από τα σε -ης όσα είναι λόγια συνήθως υπακούουν σε κανόνες κλίσης ή ειδικότερης κλιτικής τάξης (π.χ. **τελώνης**, επίκοινο, αλλά και **τελώνισσα**), ενώ όσα είναι δημώδη τρέπουν σταθερά το -ης σε **-ισσα** (π.χ. **ατζέντης > ατζέντισσα, μπακάλης > μπακάλισσα**).

3 Παράδειγμα σημειώματος τεκμηρίωσης θηλυκοποίησης των αρσενικών σε -τής

Με βάση το παραπάνω σχήμα ανάλυσης θηλυκοποίησης εφαρμόστηκε κωδικοποίηση προκειμένου να προταθούν παραγωγικά και κλιτικά υποδείγματα που θα οδηγήσουν στην παρουσίαση των διαφόρων κατηγοριών ουσιαστικών και στη διατύπωση πρότασης για τον σχηματισμό θηλυκών τύπων. Η κωδικοποίηση περιλαμβάνει τον τύπο των ουσιαστικών (Α, Β, Γ), έναν κωδικό για κάθε επίθημα ή επιθηματοειδές και έναν κωδικό που δηλώνει την ιδιαίτερη κλιτική υποκατηγορία του ουσιαστικού. Παρακάτω παρουσιάζεται ένα ενδεικτικό σημείωμα τεκμηρίωσης θηλυκοποίησης των αρσενικών σε **-τής**:

Επίθημα: **-τής** (κωδικός **A1**, υποκατηγορίες: **A1-1, A1-2, A1-3, A1-4, A1-5, A1-6**)

Μορφολογικός κανόνας: Το συγκεκριμένο επίθημα προσκολλάται συνήθως σε δημώδη και λόγια θέματα, κυρίως ρηματικά, που ανάγονται στην αρχαία ελληνική. Τα ουσιαστικά που δηλώνουν επάγγελμα, ασχολία, καθώς και κοινωνικό ή θεσμικό ρόλο, και λήγουν στο αρσενικό γένος στο επίθημα **-τής** σχηματίζουν το θηλυκό σε **-τρια** όταν έχουν λόγια προέλευση, π.χ. **ο τραγουδιστής > η τραγουδίστρια, ο εισηγητής > η εισηγήτρια (= A1-**

³ βλ. Κριμπάς (2019, σ.101).

1) και σε **-τρα** όταν έχουν δημώδη προέλευση, π.χ. **ο γητευτής > η γητεύτρα (= A1-2)**. Το μερικά αυτονομημένο επίθημα **-ιστής** είναι το **-τής** σε σύνθεση με ρηματικά θέματα που στην οριστική ενεστώτα λήγουν σε **-ίζω** (π.χ. **καθαρίζω > καθαριστής**) και, στη συνέχεια, άρχισε να εμφανίζεται σε σύνθεση και με λόγια ή δημώδη (εγχώρια ή δάνεια) ουσιαστικά, είτε απευθείας, είτε ως αποτέλεσμα καθαρολογίας (π.χ. **σκάκι > σκακιστής, φασίστας > φασιστής** [το ρήμα **κιθαρίζω** δεν υπάρχει στη νεοελληνική], αλλά κανονικά όλα αυτά υπάγονται στην κατηγορία **A1-1**.

Ειδικότερες περιπτώσεις:

(α) Λόγια ουσιαστικά που δηλώνουν επαγγέλματα ή θέσεις στα οποία προσδίδεται, για διάφορους λόγους, ιδιαίτερο κοινωνικό κύρος και/ή τα οποία ασκούνταν παλιότερα κυρίως από άντρες, η τρέχουσα γλωσσική χρήση ευνοεί τους επίκοινους τύπους, π.χ. **ο/η βουλευτής, ο/η δικαστής (= A1-3)**, ενώ οι τύποι σε **-τρια** αρχίζουν σταδιακά να διαδίδονται σε διάφορους βαθμούς ανάλογα με το ουσιαστικό.

(β) Δημώδη ουσιαστικά που δηλώνουν επάγγελμα ή ασχολία που παραδοσιακά ασκείται από άντρες σχηματίζουν θηλυκό τύπο σε **-ού**, π.χ. **ο πραγματευτής (= A1-4)**.

(γ) Ορισμένα λόγια που δηλώνουν επαγγέλματα ή κοινωνικούς/θεσμικούς ρόλους που ασκούνταν παλιότερα κυρίως από άντρες (ανεξάρτητα από το κύρος που τους προσδίδεται), η τρέχουσα γλωσσική λαϊκή/ανεπίσημη χρήση (κάποτε και με δόση ειρωνείας) χρησιμοποιεί τη δημώδη θηλυκοποιητική κατάληξη **-ίνα**, π.χ. **βουλευτίνα, δικαστίνα (= A1-5)**.

(δ) Ορισμένα δημώδη ουσιαστικά που δηλώνουν επαγγέλματα, ασχολίες ή κοινωνικούς/θεσμικούς ρόλους που παλιότερα ασκούνταν κυρίως ή αποκλειστικά από γυναίκες δεν έχουν τύπο αρσενικού, π.χ. **η μοδίστρα (= A1-6)**.

Η παραπάνω κωδικοποίηση παρουσιάζεται συνοπτικά στον Πίνακα 1.

Επίθημα αρσενικού	Υποκατηγορία επιθήματος	Τύπος αρσενικού	Τύπος θηλυκού
-τής	A1-1	ο εισηγητής ο δικαστής ο καθαριστής	η εισηγήτρια η δικάστρια η κιθαρίστρια
	A1-2	ο γητευτής	η γητεύτρα
	A1-3	ο δικαστής	η δικαστής
	A1-4	ο πραγματευτής	η πραγματευτού
	A1-5	ο δικαστής	η δικαστίνα
	A1-6	-	η μοδίστρα

Πίνακας 1. Σύνοψη σημειώματος τεκμηρίωσης θηλυκοποίησης των αρσενικών σε **-τής**

4 Παραδοτέα και αναμενόμενα αποτελέσματα

Τα παραδοτέα του έργου της ομάδας εργασίας θα περιλαμβάνουν:

- **Ψηφιακή βιβλιοθήκη ελληνόγλωσσας και ξενόγλωσσας βιβλιογραφίας σχετικής με το αντικείμενο της εργασίας.** Η ελληνική και διεθνής βιβλιογραφία που συγκεντρώθηκε θα παρουσιαστεί σε μορφή ψηφιακής βιβλιοθήκης για αναζήτηση με λέξεις-κλειδιά, συγγραφείς κτλ.
- **Σημειώματα τεκμηρίωσης,** στα οποία θα καταγράφονται οι μορφολογικές δυνατότητες θηλυκοποίησης της κοινής νεοελληνικής καθώς και οι προβληματικές περιπτώσεις θηλυκών τύπων που απαντώνται κατά τη χρήση όπως περιγράφηκαν αναλυτικά στα Κεφάλαια 2 και 3.
- **Ευρετήριο ουσιαστικών** επαγγελματιών / αξιωμάτων / συναφών ιδιοτήτων, στο οποίο κάθε εγγραφή θα περιέχει τον αρσενικό τύπο, τον προτεινόμενο ή τους προτεινόμενους θηλυκούς τύπους, καθώς και τον κωδικό που θα κατατάσσει κάθε ουσιαστικό στη σχετική κατηγορία / υποκατηγορία όπως θα περιγράφεται στα σημειώματα τεκμηρίωσης. Σημειώνεται ότι το ευρετήριο θα έχει μορφή αντίστοιχη με το ευρετήριο του γαλλικού οδηγού θηλυκών επαγγελματιών ⁴.

Στόχος είναι η παρουσίαση της πρότασης στο ευρύτερο κοινό και η συμβολή της ΕΛΕΤΟ στον δημόσιο διάλογο για το ζήτημα αυτό. Η εργασία θα αποτελεί ένα είδος «χάρτη» του οποίου η τήρηση επαφίεται στην κοινότητα των χρηστών της ελληνικής γλώσσας, και παράλληλα θα μπορεί ν' αποτελέσει βοήθημα για όσους αισθάνονται αμηχανία αναζητώντας τον θηλυκό τύπο ενός επαγγελματικού ουσιαστικού. Με την επισήμανση, βέβαια, ότι η θηλυκοποίηση των ουσιαστικών είναι ένας τρόπος, όχι όμως ο μοναδικός, για την αντιμετώπιση του σεξισμού και την υποστήριξη της ισότητας μεταξύ των φύλων.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Becquer, A., Cerquiglini, B., Cholewka, N., Coutier, M., Frécher, J. and Mathieu, M.-J. (1999). *Femme, j'écris ton nom... Guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*. Paris: La Documentation française.

Γκασούκα, Μ. και Γεωργαλίδου, Μ. (2018). *Οδηγός χρήσης μη σεξιστικής γλώσσας στα διοικητικά έγγραφα*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Ισότητας των φύλων.

⁴ *Femme, j'écris ton nom... Guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions*. <http://atilf.atilf.fr/gsouvey/scripts/feminin.exe>

- Ιορδανίδου, Α. και Μάντζαρη, Έ. (2005). Τα θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά: Γλωσσική χρήση και τυποποίηση. Στο: 5ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Λευκωσία, 13–15 Οκτωβρίου 2005. [πρόσβαση 30 Ιουνίου 2021]. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/5th%20Conference/5th_06-44-Iordanidou_Mantzari%20Paper2.pdf
- Κατσούδα, Γ. και Τράπαλης, Γ. (2012). Μορφολογικά προβλήματα της ελληνικής στη διδασκαλία της: η περίπτωση των επαγγελματικών θηλυκών ονομάτων. *Γλωσσολογία* 20, σ. 55–64.
- Koutsoukos, N. and Pavliakou, M. (2009). A Construction Morphology Account of Agent Nouns in Modern Greek. *Patras Working Papers in Linguistics* 1, σ. 107–126.
- Κριμπάς, Π.Γ. (2019). Ψευδολόγιοι τύποι και υπερδιόρθωση στη Νεοελληνική Κοινή με βάση τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης. Στο: Α. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη & Α. Φλιάτουρας (επιμ.), *Το λόγιο επίπεδο στη σύγχρονη Νέα Ελληνική: Θεωρία, ιστορία, εφαρμογή: Από τον οίκο στο σπίτι και τανάπαλιν...* Αθήνα: Πατάκης, σ. 57–126.
- Μπασλής, Μ. (1995). Θηλυκά επαγγελματικά. Στο: *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 16, σ. 447–457.
- Παυλίδου, Θ.-Σ. (επιμ.). (2006). *Γλώσσα-Γένος-Φύλο* (β' έκδ.). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών [Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη] (α' έκδ.: Παρατηρητής, 2002).
- Παυλίδου, Θ.-Σ. (1984). Παρατηρήσεις στα θηλυκά επαγγελματικά. Στο: *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα* 5, σ. 201–215.
- Παυλίδου, Θ.-Σ. (2002). Γλώσσα - Γένος - Φύλο: Προβλήματα, αναζητήσεις και ελληνική γλώσσα. Στο: Θ.-Σ. Παυλίδου (επιμ.), *Γλώσσα – Γένος – Φύλο*. Αθήνα: Παρατηρητής, σ. 13–76.
- Παυλίδου, Θ.-Σ., Καπελλίδη, Χ. και Καραφώτη, Ε. (2015). Γραμματικό γένος, φύλο και θηλυκά επαγγελματικά ουσιαστικά: όψεις του γλωσσικού σεξισμού. Στο: *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 35, σ. 463–477.
- Pavlidou, Th.-S. (2015) (ed.). Gender and the Greek Language. *Special Issue of the Journal Gender and Language*.
- Σαραντάκος, Ν. (2019). Ορολογία των επαγγελματικών θηλυκών: η περίπτωση της «βουλεύτριας». Στο: 12ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα Και Ορολογία», ΕΛΕΤΟ, Αθήνα, 7–9 Νοεμβρίου 2019, σ. 181–185. [πρόσβαση 30 Ιουνίου 2021]. Διαθέσιμο από: http://www.eleto.gr/download/Conferences/12th%20Conference/Papers-and-speakers/12th_12-25-09_SarantakosNikos_Paper1_V05.pdf
- Σταυράκης, Α. (2010). *Νεοελληνική νομική γλώσσα και ορολογία*. Αθήνα: Σάκκουλας Π. Ν. (α' έκδ.: "Νομική Βιβλιοθήκη", 1995).

Τριανταφυλλίδης, Μ. (1953). Η βουλευτίνα και ο σχηματισμός των θηλυκών επαγγελματικών ουσιαστικών. *Απαντα* 2, σ. 326–334. [πρόσβαση 30 Ιουνίου 2021]. Διαθέσιμο από: http://www.ins.web.auth.gr/images/Apanta_pliri/%CE%86%CF%80%CE%B1%CE%BD%CF%84%CE%B1%202_326_334.pdf. (Πρώτη δημοσίευση: Νέα Εστία 65 (1953) σελ. 635–639).

Άννα Ιορδανίδου

Καθηγήτρια

Τμήμα Επιστημών της Εκπαίδευσης και Κοινωνικής Εργασίας Πανεπιστημίου Πατρών

Ηλ-ταχ.: A.lordanidou@upatras.gr

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς

Αναπληρωτής Καθηγητής

Τμήμα Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξείνιων Χωρών

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ηλ-ταχ.: pkrimpas@bscc.duth.gr

Έλενα Μάντζαρη

Δρ Εφαρμοσμένης Γλωσσολογίας

Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Πανεπιστημίου Πατρών

Ηλ-ταχ.: mantzari67@gmail.com

Μαβίνα Πανταζάρα

Επείκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών

Ηλ-ταχ.: mavinap@gmail.com

Νίκος Σαραντάκος

Μεταφραστής στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Ηλ-ταχ.: sarant@pt.lu

Κατερίνα Τοράκη

Χημικός Μηχανικός, Βιβλιοθηκονόμος

Ηλ-ταχ.: loraki@tee.gr

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

Αναστασιάδη-Συμεωνίδη Άννα	132	Μίνος Παναγιώτης	164
Ανδρουλιδάκης Γιώργος	270	Μουτζούρη Βασιλική	164
Βαδάση Κωνσταντίνα	94	Μουτάφης Δημήτρης	246
Βακαλοπούλου Άννα	164	Μπενέκου Ευρύκλεια (Κλειώ)	373
Βαλεοντής Κώστας	9, 70	Μπουμπάρης Δημήτριος	328
Βουτουρής Παντελής	35	Νικητοπούλου Χριστίνα	363
Βυζάς Θεόδωρος	298	Νικόλσκαγια Αλεξάνδρα	281
Γιαννούτσος Χρήστος	107, 328	Παγκράτης Γεράσιμος	15
Γιοβάνη Αφροδίτη	175	Παναγιώτου Μαλαματένια	259
Γκατζιώνης Κωνσταντίνος~	259	Πανταζάρα Μαβίνα	414
Δημητρομανωλάκη Αγγελική	225	Πολίτης Μιχάλης	154
Δογορίτη Ελευθερία	298	Προδρόμου Ζωή	207
Δόικας Σπύρος	193	Σαραντάκος Νίκος	414
Δουδουλακάκη Χρυσούλα	373	Σβορώνου Ελένη	319
Ιορδανίδου Άννα	414	Σιδηρόπουλος Επαμεινώνδας	119
Καλφαδοπούλου Βαλεντίνη	352,384,395	Τοράκη Κατερίνα	164, 246, 414
Καρλάφτη-Μουρατίδη Φωτεινή	142	Τσαγκαράκη Αναστασία	309
Κατσογιάννου Μαριάννα	13, 246	Τσάτσης Σταύρος	207
Κουρούνη Κυριακή	395	Τσιαρτσιάνης Κωνσταντίνος	83
Κριμπάς Παναγιώτης Γ.	175,281,404,414	Φλιάτουρας Ασημάκης	49
Λαυκαρίδου Αηδόνα	132	Φλώρος Γεώργιος	60
Λένα Κωνσταντίνα	216	Φραγκιαδάκη Μαρία-Βιργινία	341
Λουπάκη Ελπίδα	404	Φράγκου Ευφροσύνη	384
Μάντζαρη Έλενα	414	Φραντζή Κατερίνα	94
Μαρκαντωνάτου Στέλλα	164	Φυσιλής Φώτης	175
Μάστορα Άννα	225	Χριστοπούλου Αγγελική	235
Μικρός Γεώργιος	175		

INDEX OF AUTHORS

Anastassiadis-Symeonidis Anna	132	Markantonatou Stella	164
Androulidakis Giorgos	270	Mastora Anna	225
Benekou Evriklia (Klio)	373	Mikros Georgios	175
Boumparis Dimitris	328	Minos Panagiotis	164
Christopoulou Angeliki	235	Moutafis Dimitris	246
Dimitromanolaki Angeliki	225	Moutzouri Vasiliki	164
Dogoriti Eleftheria	298	Nikitopoulou Christina	363
Doikas Spiros	193	Nikolskaya Alexandra	281
Doudoulakaki Chryssoula	373	Panagiotou Malamatenia	259
Floros Georgios	60	Pangratis Gerasimos	15
Fliatouras Asimakis	49	Pantazara Mavina	414
Fotis Fitsilis	175	Politis Michel	154
Fragkiadaki Maria-Virginia	341	Prodromou Zoi	207
Frangou Effrosyni (Effie)	384	Sarantakos Nikos	414
Frantzi Katerina	94	Sidiropoulos Epameinondas	119
Giovani Afroditi	175	Svoronou Eleni	319
Gkatzionis Konstantinos	259	Toraki Katerina	164, 246, 414
Iordanidou Anna	414	Tsagkaraki Anastasia	309
Kalfadopoulou Valentini	352,384,395	Tsatsis Stavros	207
Karlafti-Mouratidi Foteini	142	Tsiartsianis Konstantinos	83
Katsoyannou Marianna	13, 246	Vacalopoulou Anna	164
Kourouni Kyriaki	395	Vadasi Konstantina	94
Krimpas Panagiotis G.	175,281,404,414	Valeontis Kostas	9, 70
Lafkaridou Aidona	132	Voutouris Pantelis	35
Lena Konstantina	216	Vyzas Theodoros	298
Loupaki Elpida	404	Yannoutsos Christos	107, 328
Mantzari Elena	414		

ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ:

Χορηγοί

Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας (www.tee.gr)

Πανεπιστήμιο Κύπρου (<http://ucy.ac.cy>)

*Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών
(<https://www.aegean.gr/>)*

Χορηγός επικοινωνίας

Glossa Productions

(https://www.youtube.com/results?search_query=glossa+productions)